

Tuure Holopainen

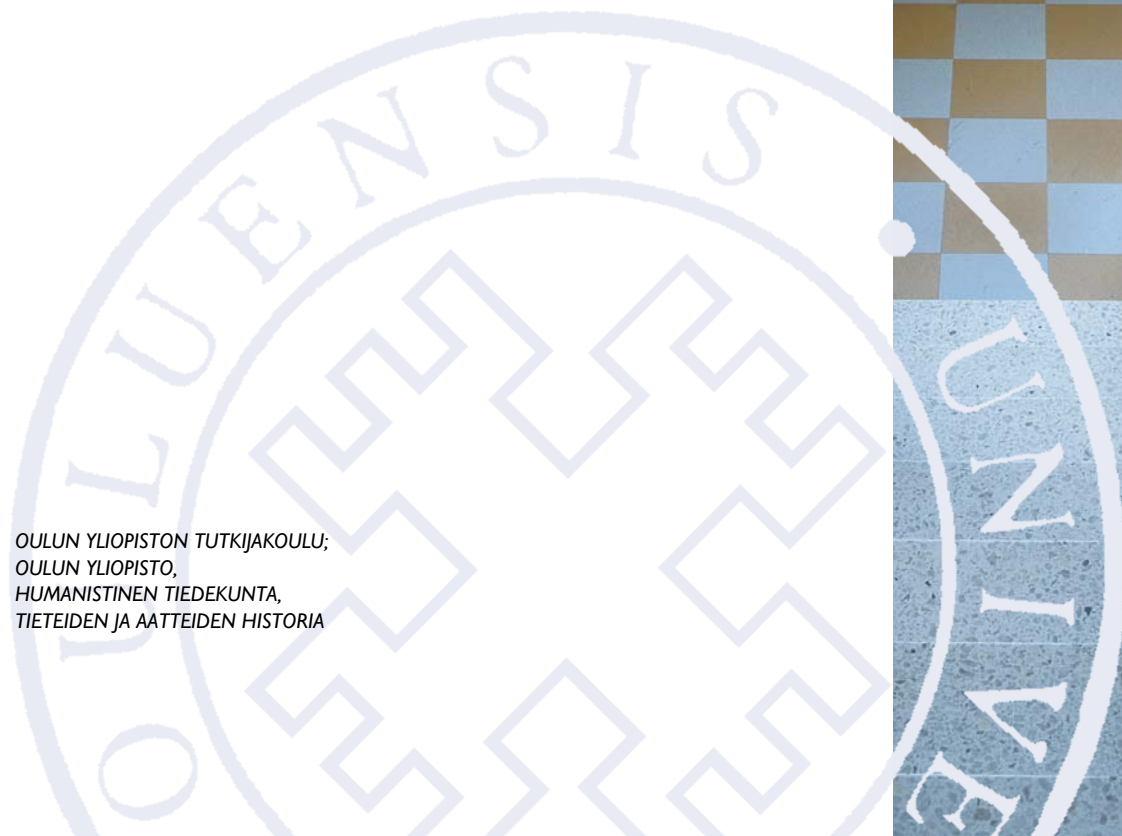
HYVÄ IHMINEN JA KUNNON KANSALAINEN

SANTERI ALKION MAAILMANKATSOMUS HÄNEN
TUOTANTONSA ILMENTÄMÄNÄ

OULUN YLIOPISTON TUTKIJAKOULU;
OULUN YLIOPISTO,
HUMANISTINEN TIEDEKUNTA,
TIETEIDEN JA AATTEIDEN HISTORIA

B

HUMANIORA

ACTA UNIVERSITATIS OULUENSIS
B Humaniora 171

TUURE HOLOPAINEN

**HYVÄ IHMINEN JA KUNNON
KANSALAINEN**

Santeri Alkion maailmankatsomus hänen
tuotantonsa ilmentämänä

OULUN YLIOPISTO, OULU 2019

Copyright © 2019
Acta Univ. Oul. B 171, 2019

Työn ohjaajat
Professori Petteri Pietikäinen
Yliopistonlehtori Erkki Urpilainen

Esitarkastajat
Professori Raimo Salokangas
Professori Kari Hokkanen

ISBN 978-952-62-2220-2 (Paperback)
ISBN 978-952-62-2221-9 (PDF)

ISSN 0355-3205 (Printed)
ISSN 1796-2218 (Online)

Kannen suunnittelu
Raimo Ahonen

JUVENES PRINT
TAMPERE 2019

Holopainen, Tuure, A moral human being and a decent citizen. Santeri Alkio's world view as presented in his works

University of Oulu Graduate School; University of Oulu, Faculty of Humanities, History of sciences and ideas

Acta Univ. Oul. B 171, 2019

University of Oulu, P.O. Box 8000, FI-90014 University of Oulu, Finland

Abstract

Santeri Alkio (1862–1930) was the ideological leader of the Finnish political party the Agrarian League (now the Centre Party of Finland), founded in 1906. He had a Christian ideology and believed that God created the world. However, God did not finish his creation; rather, the creation is an ongoing process and it is the duty of humankind to see it through. People have to become aware of their part in God's plan of creation, so that they do not remain as mere creatures of instinct. Evoking self-awareness is the duty of the intelligentsia. A self-aware person aspires to evolve through self-education into a good person living in freedom guided by moral laws and to become a decent citizen. However, his view regarding religion was broad-minded. Conceptions of religion change as humankind learns more about them through scientific research.

Alkio was critical of socialist, capitalist and liberal economic theories, because they do not consider that economic life consists of personal choices made by people in their everyday lives. He outlined his economics based on a self-sufficient and thrifty family of farmers. He saw Finland as a proletarian nation that had to learn to defend itself against exploitation by capitalist nations. In his view, the class conflicts at the start of the 20th century were a consequence of the inequality in the class society. The only way to rid of them was to raise the level of education of the people in the oppressed position. Through self-education, a person can become a decent citizen who does not pursue vested interest, but acts toward the common benefit.

Alkio's political views focused on a lifestyle based on smallholdings and cooperation, where the central value was called *maahenki* ("the spirit of the countryside"). To Alkio, *maahenki* referred to a totality of beliefs concerning the moral and spiritual primacy of an agrarian lifestyle based on the values of an independent yet cooperative farmer. As the ideological leader of the Agrarian League, he based the party's ideology on *maahenki*. In the society that he aspired for in the future, the basic source of livelihood was agriculture, which produces the necessities of society. Decentralised industry, for its part, would provide cultural products. According to Alkio's agrarian ideology, a mentally and physically healthy society can be based only on an agrarian lifestyle. Therefore, the centralising urban lifestyle need to change to a decentralised life.

Keywords: Darwin, decentralisation, history, ideology, Marx, politics, religion, self-education, youth society

Holopainen, Tuure, Hyvä ihminen ja kunnan kansalainen. Santeri Alkion maailmankatsomus hänen tuotantonsa ilmentämänä

Oulun yliopiston tutkijakoulu; Oulun yliopisto, Humanistinen tiedekunta, Tieteiden ja aatteiden historia

Acta Univ. Oul. B 171, 2019

Oulun yliopisto, PL 8000, 90014 Oulun yliopisto

Tiivistelmä

Santeri Alkio (1862–1930) oli vuonna 1906 perustetun Maalaisliiton (Suomen Keskusta) aatteellinen johtaja. Hänen maailmankatsomuksensa oli kristillinen, ja hän uskoi, että Jumala on luonut maailman. Jumala ei kuitenkaan luonut sitä valmiiksi kerralla, vaan luominen on jatkuva prosessi, jonka loppuun saattaminen on ihmiskunnan tehtävä. Ihmisen tulee herätä tiedostamaan osansa Jumalan luomissuunnitelmassa, jotta hän ei jää pelkäksi viettiolenoksi. Hänen herättämisensä itsetietoisuuteen on sivistyneistön velvollisuus. Itsetietoisuuteen herätetyn ihmisen tavoitteena on kehittyä itsekasvatuksen avulla siveelliselle laille alistaisessa vapaudessa eläväksi hyväksi ihmiseksi ja kunnan kansalaiseksi. Alkio suhtautui uskontoon kuitenkin epädogmaattisesti. Uskontoa koskevat käsitykset muuttuvat, kun ihmiskunta saa siitä tarkempaa tietoa tieteellisellä tutkimuksella.

Alkio suhtautui kriittisesti sekä sosialistisiin, kapitalistisiin että liberalistisiin talousteorioihin, koska ne eivät ota huomioon sitä, että talouselämä muodostuu ihmisten arkielämässä tekemistä yksilöllisistä valinnoista. Omaa kansantaloustiedettään Alkio kehitti omavaraisen ja säästävän talonpoikaisen perhe-talouden pohjalle. Hän luki Suomen köyhälistökansoihin, joiden oli opittava puolustautumaan kapitalistimaiden riistoa vastaan. 1900-luvun alun luokkaristiirit olivat hänen mukaansa seurausta sääty-yhteiskunnassa vallinneesta eriarvoisuudesta. Niistä päästään eroon vain nostamalla alistetussa asemassa olevien ihmisten sivistystasoa. Itsekasvatuksella ihminen kehittyy kunnan kansalaiseksi, joka ei tavoittele omaa etuaan vaan toimii yhteisen edun mukaisesti.

Alkion poliittista toimintaa hallitsi snellmanilaisesta kansallisuusaatteesta johdettu pienviljelykseen ja osuustoimintaan perustuva elämäntapa, jossa keskeistä oli ns. maahenki. Maalaisliiton aatteellisena johtajana hän kehitti maahengestä puolueen ideologian. Hänen tavoittelemansa tulevaisuuden yhteiskunnan peruselinkeino oli maatalous, joka kasvattaa yhteiskunnan välttämättömyystarvikkeet. Hajasijoitettu teollisuus puolestaan tuottaa kulttuurituotteita. Alkion maaseutuhenkisen maailmankuvan mukaisesti henkisesti ja fyysisesti terve yhteiskunta voi perustua vain maaseutumaiseen elämäntapaan. Siksi keskittävää kaupunkimaisesta elämäntavasta on siirryttävä hajasijoitukseen, desentralismiin.

Asiasanat: aatehistoria, Darwin, desentralisaatio, historia, itsekasvatus, maailmankuva, Marx, nuorisoseura, politiikka, uskonto, uskonto

Perheelle

Kiitokset

Yksi Alkio-tutkimuksen keskeinen ongelmana on ollut se, onko hänen maailmankatsomuksestaan mahdollista muodostaa kokonaisvaltainen ja johdonmukaisesti etenevä kuvaus. Tutkijoista Kyösti Pulliainen, Viljo Laitinen ja Unto Kumpusalo ovat pitäneet sitä mahdollisena, mutta muut ovat suhtautuneet asiaan epäillen. Heidän mukaansa mitään järjestelmällisesti rakentuvaa alkiolaista maailmankatsomusta ei ole olemassa. Pro gradu -tutkielmani Talonpoika Santeri Alkion kaunokirjallisuudessa tuotannossa valmistui vuonna 1978. Sen jälkeen Alkio-tutkimus on ollut suhteellisen vilkasta. Kuluneina neljänä vuosikymmenenä tutkimusaihe ei ole menettänyt ajankohtaisuuttaan, mutta järjestelmällistä esitystä Alkion maailmankatsomuksesta ei ole ilmestynyt. Tuolloin keräämäni aineiston pohjalta näytti kuitenkin siltä, että sellaisen laatiminen olisi mahdollista. Tämä tutkimus pyrkii vastaamaan esiin nousseeseen haasteeseen.

Kiitän kaikkia niitä, jotka kuluneiden neljäkymmenen vuoden aikana ovat pitäneet yllä ideaani Santeri Alkion maailmankatsomuksen selvittämisestä. Vuosien mittaan olen alkanut mieltää sen ystäväilleni annetuksi lupaukseksi. Kiitän työhöni vaikuttaneita asiantuntijoita, erityisesti työni ohjaajia professori Petteri Pietikäistä ja yliopistonlehtori Erkki Urpilaista sekä yliopistonlehtori Maija Kallisen johtamaa seurantaryhmää tieteellisestä tutkimuksesta pitkään syrjässä olleen tutkijan opastamisesta ajantasaisen tutkimusaineiston ja metodiikan pariin. Kiitän myös perhepiiriäni ja läheisiä ystäviäni kannustavasta asenteesta tutkimustani kohtaan. Se on auttanut minua saattamaan loppuun työn, jonka asetin tavoitteeksi jo 40 vuotta sitten.

Oulussa 17.12.2018

Tuure Holopainen

Työnohjaajan lisäys:

Kesken väitöskirjan teon sairastunut Tuure Holopainen ehti kirjoittaa kirjansa valmiiksi ja saada sen taittoon asti, mutta huhtikuuksi 2019 sovittua väitöslaisuutta ei koskaan tullut: Tuure menehtyi kaksi kuukautta ennen väitöstä. Niin Tuuren kuin hänen omaistensa tahdon mukaisesti hänen väitöskirjansa kuitenkin julkaistaan. Kyseessä onkin tutkimus, jonka työnohjaajana mielelläni toimin: väitöskirjaprosessin aikana vakuutuin siitä, että kyseessä on merkittävä aatehistoriallinen tutkimus Santeri Alkion maailmankuvasta. Tuure ja hänen työnsä tulivat vuosien aikana tutuksi myös tieteiden ja aatteiden historian tutkimusseminaarin osallistujille, niin oppiaineen henkilökunnalle kuin

tutkijoille ja tohtoriopiskelijoille. He oppivat tuntemaan Tuuren lukeneena ja sivistyneenä miehenä, joka osallistui keskusteluihin maltillisesti ja pohdiskellen, tyrkyttämättä omia näkemyksiään. Hänen muistonsa jää elämään tieteiden ja aatteiden historian oppiaineeseen, aivan kuten käsillä oleva väitöskirja jää elämään tärkeänä osana Alkio-tutkimusta.

18.3.2019

*Petteri Pietikäinen,
Tieteiden ja aatteiden historian professori*

Sisällysluettelo

Abstract

Tiivistelmä

Kiitokset	9
Sisällysluettelo	11
1 Johdanto	13
1.1 Taustoja.....	18
1.2 Aiempi tutkimus.....	20
1.3 Tutkimuksen tavoite, lähteet ja rakenne.....	24
1.4 Menetelmät ja teoria.....	28
1.5 "Tahdon ja moraalin nero"	33
2 Mentaliteetin viitekehys	37
2.1 Kansallisuusaatetta ja historiaa	37
2.2 Maaseutu aatteellisena ympäristönä.....	51
3 Santeri Alkio kirjailijana	61
3.1 Kirjallisuuden valtavirtaukset Alkion aikana	65
3.2 Kansankirjailija	73
3.3 Realisti	80
4 Maailmankuva ja maailmankatsomus	87
4.1 Jumalan olemassaolo.....	88
4.2 Perisynti ja lunastusoppi	94
4.3 Jumala ja Kristus.....	97
4.4 Raamattu Jumalan ilmoituksena	106
4.5 Usko, moraalitiedon epävarmuus ja totuus	110
4.6 Kirkkouskovaisuus, antiklerikalismi, herännäisyys ja vapaakirkollisuus	116
4.7 Tolstoilaisuus ja vuorisääntökristillisyyden	124
4.8 Taistelu fatalismia vastaan	132
5 Kasvatus ja sivistys	137
5.1 Koulu.....	152
5.2 Nuorisoseura	155
5.3 Nuorisoseura ja politiikka	164
5.4 Urheilu ja raittius	167
5.5 Juoppohullu.....	176
5.6 Sivistys.....	180
5.7 Kansan, kansakunnan ja ihmiskunnan sivistäminen	182

6	Historia ja aatteet	189
6.1	Historian demokraattinen linja	191
6.2	Aatteet	194
6.3	Kansallisuusaatteen herääminen	196
6.4	Kansallisuusaate kansakunnan perustana	200
6.5	Tasavalta kansallisuusaatteen toteutumana	204
6.6	Kansanvaltio	205
7	Patriarkalismi	215
7.1	Herastuomari Penttilä – viimeinen patriarkka	223
7.2	Patriarkalismin hajoaminen	225
8	Politiikka	229
8.1	Vapaudesta	230
8.2	Politiikan peruslauseet	232
8.3	Ihanteet ja käytäntö	236
9	Maaseutuhenkkinen maailmankatsomus	241
9.1	Maalaisliitto	244
9.2	Maalaisliitto ja sivistys	256
9.3	Maahenki	261
9.4	Maanviljelys kansakunnan perustana	265
10	Sosialismin ja kapitalismin kritiikki	275
10.1	Sosialismin kritiikki	281
10.2	Kapitalismin kritiikki	290
10.3	Kolmas tie	293
11	Talous	301
11.1	Kauppa ja moraali	302
11.2	Mitä on kansantaloustiede?	306
11.3	Liberalistisen ja sosialistisen kansantaloustieteen kritiikki	310
11.4	Santeri Alkion "kansantaloustiede"	312
11.5	Osuustoiminta kansantalouden perustana	316
12	Erkki Pyydysmäki – valistunut talonpoika	319
13	Kansan valtio – tulevaisuuden yhteiskunta	331
14	Loppulause	345
	Lähdeluettelo	349
	Liite	363

1 Johdanto

Santeri Alkio (Alexander Filander) syntyi Laihialla 17.6.1862. Hänen äitinsä oli Maria Filander o.s. Jakku ja isänsä Juho Filander. Koska Juho Filanderin terveys oli heikko, hänen oli luovuttava maanviljelijän ammatista ja ryhdyttävä maakaup-
piaaksi. Hänen kuolemansa jälkeen Santeri Alkio jatkoi maakaupan pitämistä vas-
tentahtoisesti, koska sen lopettaminen olisi koitunut velkojien tappioksi. Se viivytti
jossain määrin hänen yhteiskunnallisen toimintansa aloittamista.

Itseoppinut Santeri Alkio loi vuosien mittaan määrätietoisella itseopiskelulla
avaran maailmankatsomuksen, jonka suuret linjat hän sisällytti kaunokirjallisuus-
teensa. Hänen esikoisensa *Kuvaelmia katovuodelta 1867* ilmestyi vuonna 1885. Al-
kion varhaisimmat romaanit ovat kansankirjailijoiden tuotantoon vertautuvia ulko-
kohtaisia kuvauksia, jotka eivät vielä kerro sanottavasti hänen maailmankatsomuk-
sestaan.

Teoksissa *Puukkojunkkarit* (1894) ja *Murtavia voimia* (1896) Alkion kirjallisen
kykyjen katsottiin kehittyneen niin, että hänet alettiin lukea arvostaen pohjois-
maisten realistien joukkoon. Jo ennen sitä hän oli kuitenkin julkaissut kaksi romaania,
jotka viittaavat vahvasti hänen tulevaan kirjailijankuvaansa. *Eeva* (1888) on
kasvatusromaanin, ja *Mennyt* (1892) kartoittaa Alkion uskonnollista heräämistä. Jäl-
kimmäinen on hänen maailmankuvansa ja maailmankatsomuksensa syntyä kuvaava
perusteos.

Vuosisadan vaihtuessa Alkion suhde kaunokirjallisuuteen muuttui. Hän arvosti
sitä, mutta katsoi, ettei se sellaisenaan tarjonnut riittäviä rakennuspuita ihmisen si-
vistämiseen. Hän edellytti hyvältä kaunokirjallisuudelta yhteiskunnallista vaikutta-
vuutta ja aatteellisesti kasvattavaa sisältöä. Kun Alkion tuotanto rakentui yhä sel-
vemmin näille tavoitteille, kirjallisuuskriitikot alkoivat pitää häntä tendenssikirjai-
lijana, lähinnä maalaisliittolaisen propagandan tekijänä, ja katsoivat sen heikentä-
vän hänen tuotantonsa esteettistä arvoa. Santeri Alkion maailmankatsomuksen hah-
mottamisessa niillä on kuitenkin ensiarvoisen tärkeä merkitys. Hän sijoitti kauno-
kirjallisuuteen keskeisen osan maailmankatsomuksestaan, koska hän saattoi il-
maista siinä sen keskeiset piirteet mahdollisimman pelkistetysti. Se, ettei Santeri
Alkion maailmankatsomuksesta ennen tätä tutkimusta ole ilmestynyt kokonaisval-
taista esitystä, johtuneekin lähinnä siitä, ettei Alkion kaunokirjallista tuotantoa ole
otettu aatehistoriallisen tutkimuksen kohteeksi.

Santeri Alkion mieli paloi yhteiskunnalliseen toimintaan. Siihen avautui vih-
doin mahdollisuus, kun hän saattoi luopua kauppiaan ammatista. Hän osallistui jo

1880-luvun alusta lähtien nuorisoseuratoimintaan ja raittiusliikkeeseen. Nuorisoseuraliikkeessä hän saavutti valtakunnallisesti merkittävän aseman, kun hänet valittiin vasta perustetun "Pyrkijä"-lehden päätoimittajaksi. Raittiustyö johti siihen, että hänestä tuli 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteessa laajaa kannatusta saaneen kieltolain kannattaja. Yhteiskunnallisen tietämyksen laajentuessa hänen mielenkiintonsa kohdistui myös työväenliikkeeseen. Nuorisoseuratyön ja wrightiläisen työväenliikkeen parissa hän teki yhteistyötä myös Otto-Wille Kuusisen kanssa.

Yhä vahvempaan yhteiskunnalliseen toimintaan hänet viritti 1890-luvun lopulla alkanut voimakas venäläistämisaalto, Helmikuun manifesti ja taistelu laittomia kutsuntoja vastaan. Vuoden 1905 suurlakko teki hänestä lopullisesti poliitikon. Alkion poliittista vaikutusvaltaa vahvisti hänen toimintansa maalaisliittolaisen "Ilkka"-lehden päätoimittajana.

Santeri Alkio loi 1800-luvun lopulla kiinteän yhteyden Nuorsuomalaiseen puolueeseen osallistumalla lausuntoja antamalla sen puolueohjelmien valmisteluun. Vaikka Oulussa perustettu Suomen Maalaisväen Liitto oli toiminut jo vuodesta 1906 alkaen, hän osallistui vuoden 1908 eduskuntavaaleihin Nuorsuomalaisen puolueen ehdokkaana ja tuli valituksi. Muutaman viikon kuluttua hän liittyi kuitenkin Maalaisliiton eduskuntaryhmään "Ilkka"-lehden päätoimittajana hänestä kehittyi sosiaaliradikaalisen Maalaisliiton aatteellinen johtaja ja pääideologi.

Omien sanojensa mukaan Santeri Alkio suhtautui 1890-luvun alkuun asti uskontoon jokseenkin välinpitämättömästi. Hän joutui kuitenkin tuolloin vaikeaan henkiseen kriisiin, kun hänen ensimmäinen vaimonsa ja heidän lapsensa kuolivat. Ankaran sisäisen taistelun jälkeen hän pääsi varmuuteen Jumalan olemassaolosta. Siitä muodostui hänen maailmankuvansa perustotuus, jota hän ei koskaan kyseenalaistanut. Muilta osin hänen maailmankatsomuksensa oli periaatteessa hyvinkin joustava. Hän oivalsi, että tieto lisääntyy ja muuttuu maailmassa jatkuvasti tieteellisen tutkimuksen edistyessä. Tiedon suhteellisuuden periaate ilmeni Alkion poliittisessa toiminnassa konsensushakuisuutena. Päätöksiä tehtäessä hän oli valmis kompromisseihin, joissa jokaisen osapuolen näkemykset otettaisiin huomioon mahdollisimman hyvin. Poliittisen kokemuksen kasvaessa hän joutui kuitenkin toteamaan, ettei se ollut aina mahdollista. Mielipiteissään hyvinkin kärjekäs Alkio joutui ajoittain linjaristiriitoihin puolueen muiden voimakastahtoisten johtajien kanssa. Silloin oli tyydyttävä, joskus hyvinkin katkerasti, enemmistöpäätöksiin.

Alkion ensimmäisten romaanien maailma on patriarkaalinen. Patriarkalismi merkitsi hänelle maaseudun perhe-elämän idylliä, jonka hän yleisti koko yhteiskuntaa koskevaksi rakenneperiaatteen. Hän piti perhettä yhteiskunnan perusyks-

sikkönä. Millainen oli perhe, sellainen oli yhteiskunta. Jos perheessä voidaan hyvin, myös yhteiskunta voi hyvin. Vuonna 1904 hän kirjoitti romaanin *Palvelusväkeä* tavoitteenaan saattaa patriarkaalinen ihanne vakavan yhteiskunnallisen keskustelun kohteeksi. Kun romaani ei saanut hänen kaipaamaansa vastakaikua, hän lopetti kaunokirjallisuuden kirjoittamisen moneksi vuodeksi ja omistautui yhteiskunnalliselle toiminnalle.

Epäajanmukaiseksi osoittautunut *Palvelusväkeä* syntyi aikana, jolloin Santeri Alkio eli sosialismin vahvimmin värittämää kauttansa. Se oli alkanut jo 1880-luvun lopulla kiinnostuksena wrightiläistä työväenliikettä kohtaan. Kaunokirjallisuudessa sen ensimmäiset merkit ilmenevät 1900-luvun alussa teoksessa *Tienhaarassa*, jossa hän varoitti yläluokkaa yhteiskunnallisesta kumouksellisuudesta. Usko siihen, että sosialismi on tulevaisuudessa omistamisen keskeinen muoto, johti siihen, että hän halusi kirjata sen vuonna 1906 Kauhavalla pidetyssä Suomen Nuorisliiton kokouksessa myös nuorisoseuratoiminnan periaatteisiin. Hän joutui asiassa ankaraan riitaan nuorisoseuraväen kanssa, ja hänen oli annettava periksi. Maa-liisliiton perustamisen myötä hän etäännytti ideologisesta sosialismista ja ryhtyi edistämään osuustoimintaliikettä. Lopullisesti hänen sosialistisesti värittyneen kautensa voidaan katsoa päättyneen siihen, kun hänet vuonna 1908 erotettiin Laihian työväenyhdistyksestä, jota hän oli ollut perustamassa. Vuosien mittaan Santeri Alkiossa vahvistui vastenmielisyys sosialismia kohtaan. Kaunokirjallisuudessa se ilmenee voimakkaimmin hänen kansalaissodan jälkeen kirjoittamassaan romaanisarjassa *Karuliinan poika* (1923), jossa sosialistit kuvataan jopa ulkonäöltään äärimmäisen vastenmielisiksi ihmisiksi.

Vaikka Santeri Alkio hylkäsi sosialismin, sen historiallinen materialismi jätti jälkensä hänen maailmankatsomukseensa. Kun Jumala loi maailman, hän ei tehnyt sitä valmiiksi kerralla, vaan jätti luomistyönsä loppuunsaattamisen ihmiskunnan tehtäväksi. Historiallista materialismia muistuttaa näkemys siitä, että yksityinen ihminen voi omalla toiminnallaan kyllä hidastaa sen toteutumista, mutta ei estää sitä. Vielä selvemmän jäljen hänen maailmankatsomukseensa jätti darvinismi. Alkion mukaan Jumalan luomissuunnitelmaa vievät eteenpäin keskenään kilpailevat aatteet. Tässä olemassaolon taistelussa karsiutuvat ne, jotka eivät ole Jumalan luomissuunnitelman mukaisia. Vain elinkelpoiset vievät kehitystä eteenpäin. Yhdessä asiassa Alkio on kuitenkin varma: elinkelpoisia ovat vain sellaiset aatteet, jotka tunnustavat Jumalan olemassaolon. Tällä perusteella hän katsoi sosialismin häviämisen väistämättömäksi. Samaa hän totesi porvarillisista ideologioista. Niille Jumala

on vain sunnuntaijumala, jolla kansaa pidetään kurissa. Santeri Alkion maailmankuva ja maailmankatsomus ovat uskonnollisia, mitä ei ole häntä koskevassa aatteellisessa keskustelussa juuri korostettu.

Santeri Alkion maailmakatsomus on myös vahvasti agraarinen. Hän piti maaseutua terveellisimpänä elinympäristönä. Kaupunkeja hän nimitti keinottelun ja siivettömyyden pesäpaikoiksi. Niinpä hän halusi antaa jokaiselle mahdollisuuden maaseutumaiseen elämäntapaan. Maaseutu-kaupunki vastakohtaisuus johti tanskalaisen osuustoimintaliikkeen mukaiseen pienviljelijäperusteiseen osuustoimintaan ja laajimmillaan hajasijoitukseen, desentralismiin, jonka edistämisestä kehittyi yksi Maalaisliiton keskeisistä poliittisista tavoitteista. Maalaisliiton yhteiskunnallisen voiman kasvua edisti kansalaissodanjälkeinen jälkeinen torpparivapautus, minkä myötä itsenäisten pienviljelijätyöväestön määrä lisääntyi voimakkaasti.

Santeri Alkio jatkoi pitkän tauon jälkeen kaunokirjallista tuotantoaan vuonna 1913 kirjoittamallaan romaanilla *Jaakko Jaakonpoika*, jossa hän käsitteli ajankohtaista teemaa metsäteollisuuden synnystä ja sen vaikutuksesta maaseutuyhteisöön ja maanomistukseen. Tästä teoksesta alkanutta kaunokirjallista tuotantoa hallitsi Maalaisliiton ideologiaksi muotoutunut ideologia siinä määrin, että poliittiset vastustajat ja kirjallisuuskriitikot näkivät siinä vastenmielistä puoluepoliittista propagandaa. Tämän ajan ideologisista lähtökohdista hän kirjoitti vuonna 1914 romaanin *Uusi aika*, mikä kuvaa maaseutumaiselle elämäntavalle perustuvaa ihanteellista kyälyhteisöä.

Santeri Alkio kavahti vastuullisia poliittisia virkoja, koska hän ei katsonut itsellään olevan niiden edellyttämää laajaa yleissivistystä ja niissä tarvittavia taitoja. Hän suhtautui torjuen myös itseensä kohdistettuihin huomionosoituksiin. Vuosina 1919–1922 hän suhtautui varauksellisesti myös puolueen hallitukseen, koska katsoi Maalaisliiton voivan vaikuttaa omien tavoitteittensa ajamiseen paremmin eduskunnassa kuin hallituksessa. Kansaedustajana hän oli kolmeen otteeseen vuosien 1908 ja 1922 välisenä aikana.

Kansalaissodan jälkeen hän ryhtyi kuitenkin ministeriksi, kun eduskunnan vuonna 1907 hyväksymää kieltolakia ryhdyttiin lopulta panemaan toimeen. Hän katsoi sen toteuttamisen henkilökohtaiseksi velvollisuudekseen, koska oli ajanut sitä koko yhteiskunnallisen toimintansa ajan. Varsin pian hän kuitenkin masentui siitä, etteivät edes hänen lähimmät ystävänsä enää kannattaneet sitä havaittuaan sen aiheuttamat yhteiskunnalliset epäkohdat. Kun kieltolaki vuonna 1932 kumottiin, Santeri Alkio ei ollut sitä enää näkemässä.

Santeri Alkion testamentiksi on nimetty kaksi asiaa, joista hän kantoi erityistä huolta. Ensiksi: köyhän asiaa ei pidä unohtaa ja toiseksi: sivistys on asetettava kaiken yhteiskunnallisen toiminnan päämääräksi. Sitä silmällä pitäen kaikki kansantalouteen kertynyt ylijäämä oli käytettävä kansakunnan sivistystason kohottamiseen. Alkio tuki kansakoulujen perustamista ja edisti kansanopistojen toimintaa. Hän huomasi kuitenkin jo varhain, että kansakoulu on keinotekoinen oppimisympäristö. Hänen keskeinen tavoitteensa oli teoreettisen opetuksen ja käytännön työn yhdistäminen. Se tapahtuisi kodin ja koulun yhteistyötä kehittämällä. Hän halusi edistää koululaitosta myös niin, ettei se synnyttäisi luokkaeroja riippuen siitä, milaista opetusta kukin oli koululaitoksessa saanut. Myös nuorisotyö oli osa sivistysliikettä. Nuorisoseurassa lapset ja nuoret saattoivat kehittyä vapaammin kuin tiukasti organisoituneessa kansakoulussa. Nuorisoseurassa sen jokainen jäsen oli sekä oppilas että opettaja.

Santeri Alkion aatteelliseksi esikuvaksi on yleensä mainittu Mark Sheldon ja Hall Caine, jotka hän mainitsi kirjallisuudentutkija Tarkiaiselle, kun tämä haastatteli Alkiota vuonna 1904. Olen kuitenkin nimennyt häneen merkittävimmin vaikuttaneeksi kirjailijaksi amerikkalaisen Carl Hiltyn, jonka *Onni*-teosta luettiin myös nuorisoseuran järjestämissä iltamissa. Hiltyltä hän sai olennaisen sisällön siihen ajatuskulkuun, mikä johti Jumalan luomissuunnitelman loppuun viemiseen. Hilty nimittää sen toteutumaa pyhyiden tilaksi. Alkio ei kuitenkaan käytä tätä nimitystä, vaan luettelee laajemmin ne olosuhteet, joissa ihmiskunta elää kehitettyään itsensä Kristuksen esikuvan mukaiseen täydellisyyteen.

Santeri Alkiota on kutsuttu joskus pasifistiksi. Hän vastusti väkivaltaa, mutta vakaumukselliseksi pasifistiksi häntä ei voi kutsua. Hän kantoi asetta jäätyään kansalaissodan ajaksi Helsinkiin. Hän hyväksyi myös ne aseelliset sotaretket, joita tehtiin heimoaatteen nimissä Karjalaan tavoitteena koota sen suomalaisisugrilaiset kansat yhteen valtioon.

Kansalaissota romahdutti lopullisesti hänen uskonsa sosialisteihin. Hän aikoi kirjoittaa kansalaissodasta kaunokirjallisen teoksen, mutta luopui hankkeesta edistääkseen sen aiheuttamien haavojen paranemista ja rakentaakseen kahtia jakautuneesta kansasta yhden kansakunnan. Se edellytti kansalaissodan traagisten tapahtumien mahdollisimman nopeaa unohtamista. Samaa työtä teki Maalaisliitossa myös Kyösti Kallio. Merkittävästi kansakunnan nopeaan eheytymiseen vaikuttivat myös maltilliset sosialidemokraatit, jotka Väinö Tannerin johdolla tuomitsivat kansalaissodan. Yhteistyö johti siihen, että sosiaalidemokraatit saattoivat osallistua hallitusyhteistyöhön jo 1920-luvun lopulla ja että kansakunta oli puolustustahdossaan varsin yhtenäinen, kun talvisota syttyi vuonna 1939.

Kansalaissodan jälkeen Suomessa käytiin poliittinen taistelu hallitusmuodosta monarkistien ja tasavaltalaisten välillä. Maalaisliitolla ja Santeri Alkiolla henkilökohtaisesti oli suuri vaikutus siihen, että se päättyi lopulta, Saksan kärsittyä tappion 1. maailmansodassa, tasavaltalaisten voittoon. Se vastasi Alkion jo 1800-luvun lopulla omaksumaa demokraattisen kansanvallan ihannetta.

Santeri Alkio luopui julkisuuspainotteisesta yhteiskunnallisesta toiminnasta vuonna 1922, jolloin hän päätti kansanedustajakautensa. Alkion luopuminen aktiivipolitiikasta johti entistä selvempään kilpailuun Maalaisliiton johtajuudesta. Hänen kaunokirjallisessa tuotannossaan on merkkejä siitä, etteivät Maalaisliiton kahden johtohenkilön, Alkion ja Kallion, välit pysyneet erityisen hyvinä. Samaa todistaa historian tutkimus. Erimielisyys koski lähinnä sitä, voisiko Maalaisliitto saavuttaa tavoitteensa paremmin toimimalla eduskunnassa vai hallituksessa. Kiristyneistä väleistä huolimatta molemmat pyrkivät pitämään erimielisyytensä pois julkisesta keskustelusta.

Santeri Alkion maailmankuvassa on piirteitä monista aikakauden uskonnollisista ja yhteiskunnallisista liikkeistä. Hän ei kuitenkaan omaksunut niitä sellaisenaan, vaan sovitti niitä vähitellen vakiintuvaan maailmankatsomukseensa. Hän oli perusluonteeltaan ensisijaisesti aatteellinen julistaja, joka ei tavoitellut korkeita poliittisia tehtäviä ja virkoja. Vaikka Alkio joutui vähitellen syrjään päivänpolitiikasta, hän säilytti asemansa "Ilkan" päätoimittajana ja kuoli kirjoituskoneensa ääreen vuonna 1930. Hän oli kuollessaan 68-vuotias.

1.1 Taustoja

Vuonna 1978 valmistuneessa pro gradu -tutkielmassani kartoitin Santeri Alkion (vuoteen 1898 Alexander Filander, 17.6.1862–24.7.1930)¹ kaunokirjallisesta tuotannosta hahmottuvaa talonpojan kuvaa ja selitin siinä tapahtuvia muutoksia kuvaus- ja kirjoittamisajankohdan historiallis-yhteiskunnallisiin oloihin sekä hänen elämäänsä koskeviin tietoihin nojautuen. Työtäni ohjasi tietoisuus siitä, että Alkio oli talonpoikaispuolueen aatteellinen johtaja ja yhteiskunnallinen vaikuttaja, jonka elämänvaiheet ja niitä seuranneet muutokset hänen maailmankatsomuksessaan heijastuivat hänen kaunokirjalliseen tuotantoonsa.

Kartoitus osoitti tutkimukseni aate- ja oppihistoriallisen lähestymistavan hedelmällisyyden. Alkion työtoveri, sanomalehtimies ja kirjailija Artturi Leinonen, joka jatkoi hänen työtään vuonna 1930 sanomalehti "Ilkan" päätoimittajana, toteaa,

---

¹ Santeri Alkion elämäkertatietoja ks. esim. Alanen, 1976, 17–51; Kulmala 1962, 97–118.

etteivät Santeri Alkion kaunokirjalliset tavoitteet olleet ensisijaisesti esteettisiä vaan sisällöllisiä: "Mikään tyylitaituri ei Alkio koskaan ollut, eikä hän milloinkaan erityiseen muodon täydellisyyteen pyrkinytkään. Se soti hänen luonnettaan vastaan, jolle itse asia, sisältö, ydin merkitsi kaikkea, muoto hyvin vähän."² "Taide taiteen vuoksi on vierasta Alkion kirjailijanlaadulle. Hän tahtoo herättää, kasvattaa ja nostaa."³

Santeri Alkion talonpoikaiskuvia tutkiessani totesin, että hän, eräitä aivan vähämerkityksisiä poikkeuksia lukuun ottamatta, pitäytyi kirjallisessa tuotannossaan maaseutuympäristöön. Talonpojalla oli siinä keskeinen asema. Hän toi tietoisesti esille aatteitaan myös kaunokirjallisessa tuotannossaan. Hänen ajattelussaan oli selvästi havaittavissa muutamien perusnäkemysten pohjautuvaa johdonmukaisuutta, vaikka hän ei esittänyt ajatteluaan filosofisen järjestelmän muodossa.

Santeri Alkion aatemaailmaa kartoittanut taloustieteiden kandidaatti Juha Kuisma⁴ toteaa hieman abstraktissa luonnehdinnassaan, että Alkio loi oman järkeilytapansa, jolle oli ominaista "jatkuva liike elämän korkeus- ja syvyysuunnassa". Hänen mukaansa "Alkio ei selitä maailmaa yhdestä tekijästä käsin, vaan yhdistää talonpoikaisen elämänmuodon, kansanvaltaisen vakaumuksen, suomalaisen mielen, sivistyksellisen otteen ja uskonnollisen tajun toisiaan tukevien peruslauseiden kokonaisuudeksi."⁵ Hän sanoutuu irti "yhteiskunta-arkkitehteista" ja filosofisista järjestelmistä ja pyrkii vaikuttamaan toisin tavoin. "Alkio puhdisti inhimillisiä kantalauseita niitä peittävästä kuonasta. Kantalause on perusoivallus, josta jonakin oleminen on johdettavissa ja johon koko yhteiskunta palautuu."⁶

Santeri Alkio vierasti filosofisen järjestelmän luomista monestakin syystä. Hän ei pitänyt mitään filosofista järjestelmää lopullisena totuutena. Päinvastoin: hän katsoi, että "lopullisiksi totuuksiksi" jähmettyneet oppirakennelmat jarruttavat ja jopa ehkäisevät yhteiskunnan ja ihmiskunnan kehitystä.⁷ Hänen mukaansa yhteiskunta muodostuu enemmän luonnontuotteena, jonka edistystä käytännön ihminen luonnon välikappaleena avustaa, kuin filosofisten järjestelmien ohjaamana.⁸

---

² Leinonen 1930 B, 30; ks. myös Valkama 1947, 208.

³ Leinonen 1930 B, 28; Artturi Leinonen muistuttaa, että Santeri Alkio teki merkittävän päivätyön myös pakinoitsijana. Alkio kirjoitti Jussi Paukkusena "Pohjalaiseen" ja "Pyrkijään". "Ilkassa" hän käytti saman tapaista tyyliä Tervatampina ja Iiska Heikkiläisenä käsitellessään ajankohtaisia asioita. Leinonen 1962, 25–35.

⁴ Ks. Juha Kuisman tuotannosta ja yhteiskunnallisesta toiminnasta esim. https://fi.wikipedia.org/wiki/Juha_Kuisma.

⁵ Kuisma & Niemelä 1983, 14

⁶ Kuisma & Niemelä 1983, 15.

⁷ [I&K] Alkio 1919 A, 104; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 161.

⁸ [Y&V] Alkio 1919 E, 41; ks. Kuisma & Niemelä, 1983, 162; ks. Volanen 1986, 41–42.

Vaikka Santeri Alkio ei esittänyt oppejaan järjestelmän muodossa, tutkimustani ohjaa tietoisuus siitä, että hän ankkuroitui elämässään jo varhain sellaisiin pysyviin moraalisiin arvoihin, jotka hän säilytti kuolemaansa saakka. Sikäli kuin ne ovat riittävän ristiriidattomia, ne on mahdollista esittää johdonmukaisesti kokonaisvaltaisessa muodossa.⁹

1.2 Aiempi tutkimus

Santeri Alkion maailmankatsomuksesta ei ole kokonaisvaltaisia tieteellisiä tutkimuksia. Eniten asiaa on pohdiskellut Juha Kuisma, joka vuonna 1981 pyrki johtamaan sen snellmanilaisesta kansallisuusaatteesta. Kirjoituksessaan *Snellmanin ja Alkion aatteet ajassamme* hän viittaa Alkion Snellmaniin kohdistamaan arvostukseen. Hänen mukaansa molempien keskeisiä teemoja ovat itsekasvatus ja ihmisyyttä.¹⁰ Kuvaus jää kuitenkin maailmakatsomuksellisesti suppeaksi. Vuonna 1983 Juha Kuisma ja Seppo Niemelä toimittivat Santeri Alkion keskeisiä uskonnollisia ja yhteiskunnallisia kannanottoja sisältävän kokoelman *Santeri Alkio. Ituja*. Eri osien johdantoluvuissa olevat yhteenvedot eivät kuitenkaan jäsenny toisiinsa liittyväksi kokonaisuudeksi. Teoksen sitaattit ja niiden tulkinnat ovat syntyneet tekijöiden yhteisen monivuotisen Alkio-harrastuksen aikana. Ne sisältävät myös poimintoja Alkion runsaasta lehtikirjoittelusta ja valtiopäivien pöytäkirjoista, joita olen hyödyntänyt, mutta jotka eivät sinänsä ole tämän tutkimuksen lähdeaineistona. Heidän kokoelmansa ote on enemmän kuvaileva kuin tutkiva. Yhtenä aineiston keräämisen motiivina on ollut Alkion aatteisiin kohdistunut mielenkiinto. He toivovat, että niitä tutkittaisiin sekä maailmankatsomuksellisessa että tieteellisessä mielessä, ja toteavat, että "Alkion ajattelun suuri aatehistoriallinen tutkimus on yhä tekemättä."¹¹

Juha Kuisman ja Seppo Niemelän tavoitteena on ollut muodostaa kokoelmasta totuudenmukainen ja luettava. Koska kokonaisina lainatuista kirjoituksista koottu editio olisi muodostunut yksipuoliseksi, he päätyivät rakentamaan Santeri Alkion kestävimmistä ja selvimmistä hahmottuvista ajatuksista komposition. Jotta maataloutta, kansantaloutta, kasvatusta, politiikkaa, sivistystä, historiaa ja uskontoa koskevat ajatukset vastaisivat mahdollisimman hyvin hänen ajatuksenjuoksuaan, he

---

⁹ Vrt. Takala 1980, 3–6, 14–17.

¹⁰ Kuisma, Juha 1981, 6–13, 22–23, 27–44.

¹¹ Kuisma & Niemelä 1983, 27–28.

ovat sijoittaneet ne historialliseen taustaansa.¹² Vastaavanlaisen, tosin huomattavasti suppeamman, kokoelman *Santeri Alkio on sanonut* keräsi jo vuonna 1962 Sylvia Kananoja.

Vaikka Santeri Alkiolla kirjailijana, nuorison kasvattajana, monipuolisena sanomalehtimiehenä¹³ ja merkittävän maalaispuolueen aatteellisena johtajana on ollut merkittävä vaikutus kansalliseen kehitykseen, hänen elämäntyötään oli ennen vuotta 1976 yritetty hahmottaa kokonaisvaltaisesti lähinnä pienimuotoisissa elämäkertateoksissa. Heti hänen kuolemansa jälkeen julkaistiin Artturi Leinosen toimittama *Hän meni* -muistokirja (1930) ja vuonna 1932 Niilo Liakan pienoiselämäkerta *Santeri Alkio, henkilökuvan ja elämäntyön piirteitä*, mikä oli laadittu Valistusjärjestöjen opintotoimikunnan pyynnöstä opintokerhoja varten.¹⁴ Kolme vuotta myöhemmin, vuonna 1935, ilmestyi Waldemar Rantojan Eteläpohjalaisia kirjailijoita, jonka hän kirjoitti Nuoren Voiman Liiton hopeamerkinäytteeksi. Kirja on sikäli merkittävä, että sitä on käytetty myöhempien pienimuotoisten Alkio-elämäkertojen lähteenä. Vuonna 1967 ilmestyneessä kokoomateoksessa *Vanhempani* Paavo Alkio selostaa lyhyesti paitsi Santeri Alkion elämänkaarta, myös hänen sukutaustaansa. Vuonna 1948 Matti E. Mäki julkaisi teoksen *Santeri Alkio, hänen johtavat aatteensa ja toimintansa niiden toteuttamiseksi*, mikä oli tarkoitettu täydentämään Liakan kirjaa.¹⁵ Mäen elämäkerta aikalaishaastatteluineen on hyvä yleiskatsaus Alkion elämään ja toimintaan.

Varsinaisen renessanssin Alkio-tutkimus koki 1970-luvulla, jolloin ideologisesti aktiivinen nuoriso herätti keskustapuolueen mielenkiinnon häntä kohtaan ja loi häneen kohdistuvaa tutkimustarvetta.¹⁶ Santeri Alkion kuoleman jälkeen häneen kohdistunut tutkimus onkin ollut sikäli puoluepolitisoitunutta, että sitä ovat tehneet tai teettäneet lähinnä Maalaisliitto-Suomen Keskustaan lukeutuvat henkilöt tai keskustalaiselle ideologialle toimintansa perustavat järjestöt. Niinpä tutkijoiden mielenkiinto on kohdistunut ensisijaisesti Alkion elämään, hänen yhteiskunnalliseen toimintaansa ja jossain määrin myös hänen aatteellisiin ohjelmakirjoituksiinsa.¹⁷ Hyvää, keskitettyä lähdemateriaalia Alkion poliittiseen ja valtiolliseen toimintaan sekä taloudelliseen ajatteluun tarjoaa myös Kyösti Pulliainen ja Viljo Laitisen

---

¹² Kuisma & Niemelä 1983, 27–28.

¹³ Santeri Alkiosta kirjailijana, nuorison kasvattajana ja sanomalehtimiehenä ks. myös Numminen 1962, 85–87.

¹⁴ Liakka 1932, esipuhe, 5.

¹⁵ Mäki 1948, esipuhe, 9–10.

¹⁶ Ks. esim. Pulliainen & Laitinen 1975, 8.

¹⁷ Kattava selonteko Santeri Alkion poliittisesta toiminnasta ja sen yhteiskunnallisista tavoitteista ks. Hakalehto 1986.

vuonna 1975 toimittama *Santeri Alkio maalaispolitiikkaa*, mikä sisältää koottuja kirjoituksia ja niiden arviointeja Alkion teoksista *Maalaispolitiikka I* (1919) ja *Yhteiskunnallista ja valtiollista* (1919).

Vuonna 1976 ilmestyi Keskustan Lehtimiehet ry:n aloitteesta ja Keskustapuolueen asettaman Santeri Alkion historiatoimikunnan toimeksiannosta Aulis J. Alasen kirjoittama *Santeri Alkio -elämäkerta*, joka paneutuu perusteellisesti Alkion yhteiskunnalliseen toimintaan.¹⁸ Sen jälkeen hänen elämänvaiheitaan on kirjattu lähinnä tutkimusten johdantomateriaaliksi. Näin on tehnyt esimerkiksi Arja Sahlberg vuoden 1995 väitöskirjassaan.¹⁹

Vuonna 2012 tuli kuluneeksi 150 vuotta Santeri Alkion syntymästä. Juhlavuosi toi hänet pitkästä ajasta laajemmin esille keskustalaisessa lehdistössä. Suomen Keskustalla oli tarvetta muistaa puolueen alkuaikojen aatteellista johtajaa ja pääideologia sekä herättää aatteellista keskustelua puolueväen keskuudessa. Maahenki Oy julkaisi Seppo Niemelän teoksen *Ajankohtainen Alkio* (2012) sekä Risto Volasen *Ihmisyyden paluu. Kohti modernin reformaatiota* (2008). Molemmat kirjoittajat ovat saaneet kosketuksen Alkion aatemaailmaan 1960–1970 luvulla. Teokset pohjautuvat hänen aatteellisiin kirjoituksiinsa ja etsivät niille nykypäivään soveltuvaa tulkintaa. Hyvän lisän Alkion henkilöhistoriaan ja aatemaailman kehukseen ovat tuoneet Jaakko Nummisen vuonna 2011 ilmestynyt perusteellinen *Nuorisoseuraliikkeen historia*, Seppo Niemelän väitöskirja *Sivistyminen, Sivistystarve, -pedagogiikka ja politiikka pohjoismaisessa kansansivistystraditiossa* vuodelta 2011 ja Kari Hokkasen toimittama vuonna 2013 valmistunut *Santeri Alkion päiväkirjat I–III*.

Sellaisia kokonaisvaltaisia tutkimuksia, joiden keskeisenä lähteenä on Santeri Alkion kaunokirjallinen tuotanto, ei ole tehty. Aulis J. Alasen kirjoittama perusteellinen elämäkerta sisältää myös luvun Alkiosta kirjailijana. Hän kuvailee siinä ansiokkaasti ja yksityiskohtaisesti sitä mentaalista ympäristöä ja niitä henkilöitä, jotka ovat vaikuttaneet Alkion kirjallisen ilmaisun kehittymiseen. Siinä on myös taustatietoa hänen romaaniensa henkilöiden mahdollista esikuvista²⁰ ja kirjeenvaihdosta kustantajien kanssa. Lähestymistapa on kuitenkin siinä määrin biografinen, ettei se

---

¹⁸ Alanen 1976, VII–VIII.

¹⁹ Sahlberg 1995; ks. myös Takala 1980, 1–4.

²⁰ Alkion henkilöitten esikuvia on kartoittanut myös Yrjö Alanen. Hänen ja Alasen mukaan Alkio valmisti Puukkojunkkarit -teosta erittäin huolellisesti keräämällä muistitietoa puukkojunkkarikauden tapahtumista ja kuuluisimmista puukkojunkkareista. Karhun Esan yhtenä esikuvana on ollut ilmeisesti Pukkilan Jaska ja Karin Vennun esikuvana vieläkin kuuluisampi Isontalon Antti. Alanen, Aulis 1976, 101–102; Alanen, Yrjö 1958, 19; ks. myös Teppo 1941, 165, 169–170; ks. myös Teppo 1943.

pieniä poikkeuksia lukuun ottamatta johda Alkion kaunokirjallisen tuotannon sisältöanalyttiseen tulkintaan.²¹ Lähimmäs kirjallisuudentutkimusta tulee Tamperella väitelleen Arja Sahlbergin väitöskirja *Koivu sekä tähti: ihminen, yhteiskunta, ihmiskunta Santeri Alkion tuotannossa ja poliittisessa toiminnassa* vuodelta 1995, jonka tutkimusaineisto sisältää myös Alkion kaunokirjallisuutta.

Vaikka Santeri Alkion elämäntyöstä ei Aulis J. Alasen elämäkertaa ja Kari Hokkasen *Santeri Alkion* päiväkirjoja lukuun ottamatta ole ilmestynyt laajamittaisia teoksia, on sitä toki käsitelty pienimuotoisissa artikkeleissa ja väitöskirjoissakin, joissa hänen kaunokirjallista ja muuta aatteellista tuotantoaan on käytetty osana laajempaa tutkimusaihetta. Tyypillisenä esimerkkinä voi pitää Kalevi Nikin väitöskirjaa *Suomen poika pellollansa* (1991), joka hahmottaa talonpojan kuvaa suomalaisessa kertomakirjallisuudessa.

Santeri Alkion varsin laaja kaunokirjallinen tuotanto on siis jäänyt suurelta osin tutkimatta. Se on hämmentävää, kun tietää, miten merkittävänä elämäntyönsä osana hän itse piti kirjailijantointaan.²² Artturi Leinonen painottaa kirjailijantyön merkitystä Alkion elämässä seuraavasti: "Mutta johtakoonpa Alkion elämäntyön eri puolien vaakalaudalle aseteltu minkälaiseen tulokseen tahansa, joka tapauksessa on tosiasia, että kirjailija Alkio syntyy ennen kuin yhteiskunnallinen ja poliittinen Alkio."²³ Myös Alkio itse korosti mielellään kirjailijantointaan. "Esimerkiksi puhe- ja esitelmätilaisuuksissa hän halusi esiteltävän itsensä kirjailijana, ei kansanedustajana eikä edes ministerinä."²⁴ Tieteellisen mielenkiinnon puute selittyy sillä, että Alkion kaunokirjallisen tuotannon ei – puhtaasti sanataiteen esteettisin kriteerein arvioituna – ole katsottu täyttävän kansallisesti merkittävän kirjallisuuden laatuvaatimuksia. Vuonna 1930 Artturi Leinonen pitikin todennäköisenä, että tuleva aika arvioi Santeri Alkion merkityksen suuremmaksi aatteellisena innoittajana kuin kaunokirjailijana.²⁵ Arvio on osoittautunut oikeaksi. Alkion kaunokirjallinen tuotanto on vaipunut unohduksiin sitä mukaa kuin elämänmuotomme on muuttunut, ja siitä ovat kadonneet ulkoiset kosketuskohdat hänen aikaansa. Sen sijaan mielenkiinto hänen monimuotoisia ja tulkinnanvaraisia aatteitaan kohtaan on säilynyt viireinä.²⁶

---

²¹ Ks. Alanen 1976, 52–146.

²² Ks. Alanen 1976, 145.

²³ Leinonen, 1930 B, 27.

²⁴ Alanen 1976, 145.

²⁵ Ks. myös Harima 1957, 11, 16, 17.

²⁶ Ks. ja vert. Kuisma & Niemelä 1983, 15.

1.3 Tutkimuksen tavoite, lähteet ja rakenne

Yhtenä Alkio-tutkimuksen keskeisenä ongelmana on ollut se, voiko hänen maailmankatsomuksestaan tai jostakin sen osa-alueesta muodostaa kokonaisvaltaisen ja johdonmukaisesti etenevä kuvauksen. Tutkijoista Kyösti Pulliainen, Viljo Laitinen ja Unto Kumpusalo, todennäköisesti myös Seppo Niemelä ja Juha Kuisma, ovat siitä vakuuttuneita, mutta muut ovat suhtautuneet asiaan epäillen. Heidän mukaansa mitään järjestelmällisesti rakentuvaa alkioalaista maailmankatsomusta ei ole mahdollista hahmottaa.

Pro gradu -tutkielmani valmistumisen jälkeen (1978) Alkio-tutkimus on ollut suhteellisen vilkasta. Kuluneina neljänä vuosikymmenenä aihe ei ole menettänyt ajankohtaisuuttaan, mutta järjestelmällistä esitystä Alkion maailmankatsomuksesta ei ole ilmestynyt. Tuolloin keräämäni aineiston pohjalta näytti kuitenkin siltä, että sellaisen laatiminen olisi mahdollista. Tämä tutkimus pyrkii vastamaan esiin nouseeseen haasteeseen.

Tavoitteenani on selvittää Santeri Alkion maailmankatsomus käyttäen ensisijaisena aineistona hänen aatteellista ja kaunokirjallista tuotantoaan. Ymmärrykseni mukaan ihmisen maailmankuva ja sen pohjalle rakentuva maailmankatsomus syntyvät ja kehittyvät alun perin siitä mentaliteetista, mikä vallitsee häntä ympäröivässä yhteiskunnassa ja laajenee hänen yleissivistyksensä kasvaessa. Alkio-tutkimuksen näkökulmasta on olennaista, miten ne muotoutuvat edelleen poliittiseksi aatteeksi ja yhteiskunnallista toimintaa ohjaavaksi ideologiaksi. Kiinnostavaa on seurata myös sitä, miten johdonmukaisesti Alkio itse pitäytyi poliittisena toimijana maailmankatsomuksellisiin periaatteisiinsa. Alkion kuolemasta on kulunut yli 85 vuotta. Vaikka maaseutumainen elämäntapa on hänen elinpäivistään huomattavasti kaupungistunut, hän on edelleen aatehistoriallisesti mielenkiintoinen henkilö. Alkiolaisia periaatteita nostetaan esiin myös tämän päivän poliittisessa debatissa, joten niihin kohdistuu yhä yleistä mielenkiintoa.

Tutkimukseni ensisijainen aineisto ovat ne kirjoitukset, jotka Santeri Alkio on julkaissut painettuina joko kirjan tai kirjasen muodossa. Hänen maailmankatsomuksensa historialliset ja aatehistorialliset taustat muodostavat näin ollen vain tutkimuksen tukiaineiston olematta varsinaisia tutkimuskohteita. Tutkimusta tehdessäni olen kuitenkin pitänyt mielessäni Wellekin ja Warrenin järkevää varoitusta siitä, että "sanataideteoksen käyttäminen elämäkerrallisena todistuskappaleena

edellyttää jokaisessa yksityistapauksessa huolellista pohdintaa ja tutkimusta, koska taideteos ei ole elämäkerrallinen dokumentti".²⁷

Vaikeampaa on ottaa huomioon samojen tutkijoiden toista varoitusta, jonka mukaan "taideteoksen muuttaminen joksikin oppilauselmaksi – tai mikä vielä pahempaa jonkin katkelman irrottaminen kokonaisuudesta – on kerta kaikkiaan turmiollista teoksen ainutkertaisuuden ymmärtämisen kannalta". Tutkijat varoittavat siitä, että tällainen menettely "hajoittaa teoksen struktuurin ja tuo myötään taiteelle vieraita arvokriteerejä".²⁸

Tutkimuksessa, jonka tavoitteena ei ole taideteoksen esteettinen arviointi, varoitus on syytä kääntää pääläelleen: tekstiyhteydestä toiseen sijoitettu irrallinen katkelma voi saada uudessa ympäristössään uusia merkityksiä ja filosofiselle objektiivisuudelle vieraita arvokriteerejä. Ongelmista huolimatta olen pyrkinyt siihen, että tekstiyhteydestään irrotettu katkelma kantaa mukanaan alkuperäistä merkityssisältöään. Se ei ole Santeri Alkion tapauksessa ylivoimaisen ongelmallista, koska hänen kaunokirjallisuutensa tulkinnassa voi kontekstin lisäksi käyttää hyväksi hänen aatteellisissa kirjoituksissaan ilmenevää maailmankuvaansa ja arvomaailmaansa.²⁹

Santeri Alkion elämäkertojen kirjoittajat vakuuttavat, että hän täytti ihmisenä varsin korkeat moraaliset mitat. Hänellä oli myös halu ja kyky muuttaa aatteensa käytännön toiminnaksi. Näin ollen kaunokirjallisuudesta ja aatteellisista kirjoituksista hahmotettava maailmankatsomusta on järkevää täydentää hänen yksityiselämässään ja politiikassa tekemillään ratkaisuilla, joista on olemassa tutkimuksia. Aulis J. Alasen *Santeri Alkio* -elämäkerrassa (1976) on runsaasti sellaista yksityiskohtaista tietoa, jota voidaan käyttää myös Alkion kaunokirjallisuuden detaljien valaisemiseen. Tässä tutkimuksessa vältän kuitenkin tietoisesti sinänsä mielenkiintoisten yksityiskohtien poimimista ja keskityn yleisluontoisiin mentaalisiin, maailmankuvallisiin, maailmankatsomuksellisiin, aatteellisiin ja ideologisiin hahmotuksiin.

Koska pyrin muodostamaan Santeri Alkion ajattelusta johdonmukaisesti rakentuvan kokonaiskuvan, sen ymmärtämiseksi ja johtopäätösten tekemiseksi on

---

²⁷ Wellek & Warren 1969, 91.

²⁸ Wellek & Warren 1969, 134.

²⁹ Myös Kuisma ja Niemelä käsittelevät kontekstistaan irrotetun lainauksen ongelmaa Santeri Alkion tuotannosta koottuja tekstejä tulkittaessa: "Eikö kokonaisuudesta tule keinotekoinen? Eivätkö ajatukset menetä mielekkyyttään tekstiyhteyksistään irrotettuna? Vastaus näihin oikeutettuihin epäilyihin on: ei. Alkion kohdalla katkelmallisuus ei ole samalla tavoin vaarallista kuin joidenkin toisten kirjoittajien kohdalla. Hänhän kirjoitti pääasiassa sanomalehtiin pyrkien elokuvaa muistuttavalla tekniikalla valotamaan määrättyä yksityiskohtaa laajemmissa yhteyksissä. Ajan kuluessa tilannekohtainen aines on vanhentunut, mutta juuri päällekkäin kerrostuneet ajattomat perustelut ovat säilyttäneet tuoreutensa." Kuisma & Niemelä 1983, 28.

tarpeellista kartoittaa hänen elinaikanaan käytyä aatteellista keskustelua ja niitä hänen elämänsä käännekohtia, jotka ovat muokanneet hänen maailmankatsomustaan. Elämäkertatietojen lisäksi olennaisia ovat uskontoon, tieteeseen, filosofian eri suuntauksiin ja yhteiskunnalliseen toimintaan liittyvät tutkimukset.

Erityisen haastavaa Santeri Alkion aatemaailmaan perehtymisessä on se, että hän oli ajattelijana mitä suurimmassa määrin itseoppinut.³⁰ Toteamus ei ole ristiriidassa sen tosiasian kanssa, että tiedonhaluinen Alkio hankki vähitellen varsin laajan yleissivistyksen ja että se vaikutti hänen maailmankatsomukseensa. Juha Kuisma on kartoittanut niitä ulkomaalaisia kirjailijoita, joita hän on varmasti lue-
nut. Luettelo muodostuu pääosin 1900-luvun taitteen keskustelluimmista kirjailijoista kuten Henrik Ibsen, Björnsterne Björnson, Hall Caine, Raymond Sheldon, John Stuart Mill, John Ruskin, Henry George, Leo Tolstoi, Karl Kautsky, Edward Bellamy. Joukkoon kuuluu realistisia näytelmäkirjailijoita, realistisia ja uskonnollisia romaanikirjailijoita sekä liberalismiin ja sosialismin teoreetikoita.³¹

---

³⁰ Santeri Alkion mieltä painoi läpi elämän se, ettei hän ollut saanut opillista sivistystä. Vuonna 1924 hän purki pahaan mieleltään päiväkirjaansa: “Niin. Lukiessa, miten jotkut ovat saaneet lapsuudestaan mitä perusteellisimman kasvatuksen ja koulun, tuntuu katkeralta, että itsellä ei ole siitä mitään. 10-vuotiaana tiskin takana, aikaisimmasta nuoruudesta leipätaistelussa perheen puolesta. Nälkä koulumestarina ja sitä seuraava ylenkatse ja pilkka, joka seuraa harmaaseen vanhuuteen. ‘Maakauppia’ halveksimistarkoituksessa palaa päiväjärjestykseen yhä. En pidä sitä häpeänäni, sillä minulla ei ole siltä ajanjaksolta yhtäkään hävettävää tekoa. Mutta se sanotaan siinä mielessä.” Alkio 2012 C, 321/322.

³¹ Kuisma & Niemelä 1983, 20; Aulis J. Alasen mukaan Santeri Alkion kirjastossa oli 1894 jo 282 teosta, joista kaunokirjallisia teoksia oli 112, historiallisia 17, muita tieteellisiä teoksia ja oppikirjoja, uskonnollisia kirjoja 26, Kansanvalistusseuran toimituksia 32 ja muita 73. Luettelon mukaan Alkio hankki kirjastoonsa lähes kaiken vuosien 1889 ja 1894 välillä ilmestyneen suomenkielisen kaunokirjallisuuden. Tutkimusaiheeni kannalta on olennaista, että joukossa on kansankirjailijoita: Kauppi-Heikki, Matti Kurikka, Heikki Meriläinen ja Pietari Päivärinta sekä realistit Juhani Aho ja Minna Canth, jotka esiintyvät Alkion kaunokirjallisessa tuotannossa ja jotka ovat jossain määrin vaikuttaneet hänen 1880–1890 lukujen kansankirjallisuuden ja realismiin sävyttämään tuotantoonsa. Santeri Alkion kirjastoon kuului vuonna 1894 myös Arvid Järnefeltin, Kasimir Leinon, Kari A. Tawastjernan, K. J. Gummeruksen, Robert Kiljanderin ja J.H. Erkon ja Santeri Ingmanin teoksia. Kirjastossa on runsaasti käännöskirjallisuutta: Björnson, Dostojevski, Ibsen, Kielland, Shakespeare, Petöfin runoja, Flammarion, Lien, Lot, tieteellistä kirjallisuutta: d’Aubignen kuudennentoista vuosisadan uskonpuhdistuksen historia, Wallisen *Ihmiskunnan historia*, Yrjö-Koskisen *Suomen historia*, Thomasin *Suuret keksinnöt*, Buckleyn *Tieteen satumaailma*, Grey’n *Klassinen kirjallisuus*, Hjeltin *Yleisen valtiotiedon opas*. Vuoteen 1889 mennessä Alkio oli kirjoittanut *Eeva*-romaanin lukuun ottamatta yksinomaan kansankirjailijavaikeuksista naturalistista proosaa. Vuonna 1892 ilmestyi romaani *Mennyt*, vuonna 1894 *Puukkojunkkarit* ja vuonna 1896 *Murtavia voimia*, joiden myötä hänen tuotannostaan häviävät kansankirjailijoiden mahdolliset vaikutteet. Merkittävää on, että kirjastoluettelon perusteella Alkio on ollut alusta lähtien kiinnostunut historiasta. Weberin suuri *Ihmiskunnan historia*, Danielsonin *Suomen liittäminen Venäjän valtakuntaan ja Suomen sisäinen itsenäisyys*, Krohnin *Kertomuksia Suomen historiasta*, Meurmanin *Kuinka Suomen kieli pääsi itsenäiseksi ja Tarkkasen Raamatun historia*. Joukossa on myös kirja kansantaloudesta, geologiasta ja sielutieteestä, kansakoulun käsikirja ja matkakirja Pohjois-Amerikasta. Vuosien mittaan Alkion kirjasto kasvoi 3000 niteeseen. Joukossa on omia hankintoja, arvostelijan kappaleita ja kirjailijattujen lahjoittamia kirjoja. Alanen 1976, 55, alaviitteet; Alkio, Paavo: 1962, 55–60.

Valitessani Santeri Alkion kaunokirjallisen tuotannon yhdeksi tutkimukseni primaariaineistoksi teen sen tietoisena siitä, että hän piti kirjailijanammattiaan korkeassa arvossa. Hän sijoitti siihen maailmankatsomuksensa keskeisen sisällön.³² Sen hahmottaminen edellyttää myös Alkion aatteellisten kirjoitusten analysointia. Niinpä olen sisällyttänyt ensisijaiseen tutkimusaineistooni suurimman osan siitä kirjallisuudesta, jonka hän on julkaisut joko kirjan tai vaatimattomamman kirjasen muodossa. Tästä lähdeaineistosta on olemassa E. J. Ellilän vuonna 1936 kokoama luettelo *Santeri Alkion kirjalliset julkaisut*. Erityisen huomion ei-kaunokirjallisista yhteiskunnallisista ja aatteellisista kirjoista saavat kootuissa teoksissa julkaistut *Nuorisoseurakirja* (1905), mikä on nuorisoseuraliikkeelle suunnattu yhtenäinen esitys, kokoomateokset *Nuoriso ja elämä* (1922), *Yhteiskunnallista ja valtiollista* (1919), *Maalaispolitiikka I ja II* (1919 ja 1921) sekä *Ihminen ja Kansalainen* (1919). Niiden painoarvoa lisää se, että Alkio on valinnoillaan korostanut niiden sisällön merkitystä.

Santeri Alkion kaunokirjallisuutta, aatteellisia kirjoituksia ja käytännön toimia analysoimalla esitän olennaiset piirteet hänen maailmankatsomuksestaan. On kuitenkin huomattava, että järjestelmällisesti käsitteestä toiseen rakentuva esitys Alkion maailmankatsomuksesta on parhaimmillaankin vain johdonmukaisesti perusteltu konstruktio, jota hän tuskin itse on sellaisenaan hahmottanut maailmankatsomukseksi.³³ Työssäni minua rohkaisee osin kaunokirjallisuuteen pohjautuva aate- ja oppihistoriallinen tarkastelukulma sekä Alkion oma käsitys elämäkertojen kirjoittamisen perimmäisestä tavoitteesta.

Mikäli elämäkertojen kirjoittamisen taito kehittyi, ja kansalaisten huomio kiinnittyi niihin, sikäli alkaa kuivia numerotietoja ja tapauksia luetteleva virallinen valtiohistoria sellaisenaan kadottaa viehätöksensä niidenkin silmissä, jotka sitä ennen ihailivat. Ken pyrkii tutustumaan menneitten aikakausien elämään todellisuudessa,

---

³² Ks. esim. Tarkiainen 1904, 58; Leinonen 1930 B, 27–28; Castren 1912, 336–347; Leinonen 1930 A, 21/22.

³³ Juhani Mylly esittelee kolme tapaa lähestyä aatekokonaisuutta: historiallinen, rationaalinen ja aatteellinen lähestymistapa. Myllyn kategorioissa tutkimukseni määrittyy aatteellis-historialliseen ajattelutapaan, jossa en tydy pelkkään kuvailemiseen vaan ymmärtämään Santeri Alkiota hänen aatehistoriallisessa kontekstissään tarkkailemalla siihen sisältyviä kehityshistoriallisia ilmiöitä. Historiallisen alkioisuuden määrittelystä katso laajemmin Mylly 1989, 102–105; Santeri Alkiota koskevaan tutkimukseeni sisältyy runsaasti elämäkerrallista ainesta. Maarit Leskelä-Kärki on teoksessaan *Toisten elämät. Kirjoituksia elämäkerroista*. (2017) käsitellyt monipuolisesti elämäkertojen kirjoittamiseen liittyviä käytännöllisiä ja eettisiä ongelmia. Niitä sisältyy runsain mitoin myös tähän tutkimukseen, joka tunkeutuu Santeri Alkion elämän mentaaliseen sisältöön. Olen pyrkinyt ratkaisemaan ongelman ymmärtämällä Alkiota hänen aatehistoriallisessa kontekstissään.

hänen täytyy saada tavalla tai toisella sielunsa silmäin eteen eläviä persoonallisuuksia, ihmisiä, joiden suuri henki vaikutti aikalaisiinsa ja otti heiltä vastaan vaikutuksia, molemmissa suhteissa päinvastoin kuin valtiohistorian useimmat suurmiehet. Valtiohistoria näyttää meille luurangon tapaisia mahtavia haamuja, hyvin kirjoitetut elämäkerrat pannevat vasta historian sydämen verta pulppuamaan ja antavat haamulle elämän.³⁴

Tutkimukseni rakenne seuraa käsitystäni maailmankatsomuksen muodostumisesta. Santeri Alkio syntyi 1860-luvulla ja sai varttuessaan vaikutteita ajan mentaliteetista ja maailmankuvasta, joihin hänen maailmankatsomuksensa perustui 1880-luvulla alkaneessa muorisoseura- ja raittiustyössä. 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä, jolloin hänestä tuli maalaisliittolaisen "Ilkan" päätoimittaja, hänen maailmankatsomuksensa muokkaantui aatteeksi ja puolueen tavoitteita ohjaavaksi ideologiaksi. Raimo Salokankaan mukaan hänen vaikutuksensa "Ilkassa" oli "kaiken ylittävä ja ulottui myös osuuskunnan hallintoon, joka koostui hänen tukimiehistään".³⁵ Hänen kirjallista tuotantoaan hallitsee 1890-luvulta lähtien vahvasti kristillinen maailmankuva. Siinä pitäytymisen johdonmukaisuutta seuraan hänen toiminnassaan, erityisesti hänen suhtautumisessaan aikakauden kilpaileviin poliittisiin valtavirtauksiin.

Tutkimukseni on ensisijaisesti temaattinen, mutta temaattisten lukujen sisällä pääosin kronologinen. Vaikka Santeri Alkion maailmankatsomus oli jokseenkin valmis 1910-luvun loppuun mennessä, osa sen keskeisiä piirteistä ilmenee vasta 1920-luvun kaunokirjallisissa teksteissä, jotka kuvaavat 1800-luvun loppua. Niiden ajankohtaa määrittää useimmiten taannehtiva, historioiva esitystapa tai tarve tähdentää kulloinkin esille tulleiden asioiden maailmankatsomuksellisia ja aatteellisia perusteita. Kronologiaa voi seurata Alkion kaunokirjallisuuteen ja ohjelmakirjoi-
tuksiin kuuluvien teosten jälkeen sulkeisiin merkitystä ensimmäisestä ilmestymis-
vuodesta.

1.4 Menetelmät ja teoria

Tutkimusmenetelmäni on aate- ja oppihistoriallinen. Teoksessaan *Aatehistorian mieli* (2002) Markku Hyrkkänen käsittelee mentaliteetin³⁶ ja maailmankuvan vä-

---

³⁴ Pyrkijä 11/1904; Ks. Kuisma & Niemelä 1983, 260, 329; Numminen 2011, 361.

³⁵ Salokangas 1982, 257.

³⁶ Matti Peltonen kysyy teoksessa Suomen maatalouden historia II, voiko mentaliteettia yleensä mitata. Hänen mukaansa kysymykseen on annettu ristiriitaisia vastauksia. Historian ja kulttuurin tutkijat ovat

listä suhdetta. Pelkistetyn tulkintani mukaan mentaliteetti tarkoittaa ihmisen tiedostettua kokemusmaailmaa ja maailmankuva siitä johdettua suhteellisen pysyvää ja kokonaisvaltaista käsitystä maailman olemuksesta. Maailmankuvan ja maailmankatsomuksen keskinäinen suhde puolestaan johdattaa tutkijan erittelemään niiden muodostamaa käsitteellistä kokonaisuutta, jonka valossa kokonaisuuden osat näkyvät selvemmin ja tulevat paremmin ymmärretyksi.³⁷ Tutkimuksessa käytettävään käsitteistöön Markku Hyrkkänen suhtautuu luovasti: pääasia on, että tutkija omaksumaa tai luo "tutkimustehtävänsä ratkaisua parhaiten edistävän käsitteellisen väliaineiston ja tekee sen sekä itselleen että lukijoilleen selväksi".³⁸

Markku Hyrkkäsen käsitteistöön mukautettuna Santeri Alkion maailmankuvan ja maailmankatsomuksen muotoutumiseen vaikuttavat hänen elinaikansa henkinen ilmapiiri, hänen henkilöhistoriansa, hänen omaksumansa perustiedot, arvot, niiden pojalle rakentuva moraali ja niissä mahdollisesti tapahtuvat muutokset, joita on mahdollista jäljittää hänen kirjoituksistaan ja yhteiskunnallisesta toiminnastaan. Pertti Karkama on teoksessaan *Sanataide ja yhteiskunnallinen praxis* (1977) tehnyt eron käsitteiden maailmankatsomus ja ideologia välillä. Erityisesti yhteiskunnalliseen näkökulmaan pitäytyvän kirjallisuuden analysoinnissa ja teorianmuodotuksessa tällainen eriyttäminen on hedelmällistä.

[--] *Maailmankatsomuksella* tarkoitan kirjailijan suhteellisen pysyvää tajunnantilaa, joka rakentuu hierarkkisesti ja elimellisesti yhteiskunnallisen tajunnan eri muodoista (uskonnollisista, eettisistä, poliittisista, esteettisistä, taloudellisista, juridisista ja filosofisista katsomuksista). *Ideologian* rajoitan tässä tarkoittamaan niitä tajunnan tasoja ja sisältöjä, jotka ovat johdettavissa kirjailijan luokka-asemasta. Tässä mielessä ideologia kuuluu siis maailmankatsomuksen alaan.³⁹

Myös Karkaman muotoilema maailmankatsomuksen käsite soveltuu tutkimukseni tarkoituksiin hyvin. Sen sijaan ideologian käsite kaipaa avartamista. Hänen käyttämänsä ideologia-termi on sidoksissa marxilaiseen luokkateoriaan. Santeri Alkion luokka-asemaa on vaikea määritellä: elämänsä varrella hän ehti toimia maakauppiana, nuorisoseuramiehenä, kirjailijana ja ei-marxilaisen poliittisen puolueen aatteellisena johtajana. Häneen sovellettuna ideologian käsite tulee hedelmälliseksi,

---

tilastollisten analyysien sijaan usein korostaneet erilaisten kulttuuristen merkkien pikkutarkkaa lähilukua. Peltonen 2004, 127.

³⁷ Hyrkkänen 2002, 73–111.

³⁸ Hyrkkänen 2002, 110–111.

³⁹ Karkama 1977, 6.

kun sillä tarkoitetaan aatetta tai oppirakennelmaa, joka on laadittu jonkin organisaation toimintaohjeeksi. Näinkin määriteltynä se "sisältyy hänen maailmankatsomuksensa alaan".⁴⁰

Yleiskielessä ideologialla tarkoitetaan puoluepoliittisessa tai muussa järjestyneessä toiminnassa ohjelmallisesti ilmaistua tavoitteenasettelua ja sen perustelua. Tavoitteiden asettaminen perustuu organisaation jäsenten maailmankatsomukseen, jonka täytyy olla ainakin jossain määrin yhtenäinen, jotta yhteiset tavoitteet muodostuisivat ja pitäisivät organisaation koossa. Karkaman määritelmä ei siten marxilaiseen luokkateoriaan sitoutumisestaan huolimatta poikkea rakenteellisesti ideologiatерmin yleisestä käytöstä. Se on vain rajautuneempi.

Teoksessa *Kirjallisuus ja nykyaika* (1994) Karkama laajentaa ja samalla sekä täsmentää että epämääräistää ideologian käsitettä. Hänen keskeinen ajatuksensa on, että kirjallisuus, vaikka se ei sellaisenaan olekaan ideologista, saa ideologisen sisällön ollessaan väistämättömästi osa yhteiskunnassa käytävää keskustelua. Ideologia on siten myös vallan käyttöä: se tähtää joko vallan saavuttamiseen tai sen säilyttämiseen. Vallan säilyttämiseen tähdätessään se on hegemonista.⁴¹ Koska Santeri Alkio oli Maalaisliiton, uuden kilpailuasemassa olevan puolueen ideologinen johtaja, hänen ideologiansa oli, ainakin hänen yhteiskunnallisen toimintansa alkuvaiheessa, pikemminkin valtarakenteita haastavaa kuin niitä säilyttävää. Se voidaan luonnollisesti tulkita myös vallan tavoitteluksi.

Maailmankatsomuksen ja ideologian eriytetty käyttö on Alkio-tutkimuksessa hedelmällistä. Santeri Alkiolla oli selkeä maailmankatsomus, ja käytännön politiikkona hän joutui laatimaan puolueohjelmia. Tämän lisäksi hän eli aikana, jolloin sosialismin pohjana oleva marxilainen teorianmuodostus ja sen mukainen poliittinen toiminta pitivät yllä luokkateoriaa, johon myös Alkio joutui määrittelemään suhteensa. Hän tunsu luonnollisesti marxilaista luokkateoriaa, mutta käytti luokan

---

⁴⁰ Hilikka Pietilä määrittelee ideologian opiksi ihanteista. Hänen mukaansa aate on niiden ihanteiden, ideaalien kokonaisuus, joihin puolueen toiminta perustuu ja joiden toteuttamiseen käytännön politiikka tähtää. Ideologia tarkoittaa kirjaimellisesti oppia ihanteista, ja politiikka on käytännön toimintaa, jolla ihanteita pyritään toteuttamaan. On myös itsestään selvää, että käytännön politiikassa sovellettavien menetelmien ja keinojen täytyy olla sopuoinnussa ihanteiden kanssa. [–] Pietilä 1980, 6; Juha Manninen määrittelee maailmankatsomuksen eräänlaiseksi henkiseksi toiminnaksi, maailmankuvan reflektoiduksi ulottuvuudeksi. Maailmankatsomus edellyttää luojiltaan ja omaksujiltaan "poikkeuksellista henkistä aktiivisuutta, pyrkimystä todellisuuskäytännön systematisointiin". Kun ihminen pohtii systemaattisesti ja tietoisesti maailmankuvaansa kuuluvia todellisuuskäytännöksiä, on tuloksena maailmankatsomus. Tällöin se lähenee alaltaan ja funktioltaan ideologian käsitettä. Yhteistä niille on se, että ne ohjaavat ja normittavat toimintaa sekä erona se, että maailmankatsomusta voitaneen luonnehtia ideologiaa persoonallisemmaksi, yksilöllisemmäksi. Ks. Hyrkkänen 2002, 109.

⁴¹ Karkama 1994, 77.

käsitettä myös toisessa merkityksessä. Niin kuin Yrjö Oinonenkin toteaa, Alkio näki yhteiskunnallisen luokkavastakohtaisuuden enemmän talonpoikien ja herrojen sekä torpparien ja maanomistajien välisistä sosiaalisista suhteista johtuvana ristiriitana kuin pääoman ja työn välisenä ristiriitana.⁴² Alkion tavoitteenaan oli kaikkien luokkarajojen poistaminen. Sen piti tapahtua kansanvalistustyön ja siihen kiinteästi liittyvän itsekasvatuksen avulla.

Itseoppineiden teoreetikkojen tapaan Santeri Alkion käsitteistö on jossain määrin eriytymätöntä. Hän sisällytti maailmakatsomuksensa piiriin puolueideologioita, uskonnollisia ja filosofisia katsomuksia sekä ajankohtaisia yhteiskunnallisia erityiskysymyksiä kuten aviorauha- ja lapsikysymyksen.

Mutta myös Alkio miettii maailmankatsomuksen ja puolueideologioiden suhdetta toisiinsa. Maailmankatsomusta hän pitää tietoon perustuvana ihmisen peruskäytännönä, toiminnan lähtökohdaksi, josta elämän ilmiöitä välittömästi arvioidaan ja jonka mukaiseksi niitä pyritään muuttamaan. Puolueiden ideologioita hän sen sijaan pitää suorastaan vahingollisina yhteiskunnallisen toiminnan lähtökohdina. Kun maailmaa tarkastellaan puolueideologioitten läpi, näkemykset jäävät helposti pelkiksi ennakkoluuloiksi. Näin ei Alkion mielestä saa olla. Puolueideologioidenkin pitää perustua "tutkimuksiin". Romaaniin *Jaakko Jaakonpoika* (1913) sisältyvä keskustelu Vihtorin ja Heinosen välillä⁴³ osoittaa, että Alkio ei tarkoita tutkimuksilla nojautumista vain tieteellisen tai muun akateemisen tutkimuksen esiintuomiin tosiasioihin. Hän tarkoittaa niillä avaraa, ennakkoluulotonta, maailmankatsomusta muokkaavaa ja omaan kokemukseen pohjautuvaa itsenäistä harkintaa.

Koska tavoitteenani on selvittää Santeri Alkion maailmankatsomusta ja siitä johdettua ideologiaa nojautumalla hänen aatteelliseen ja kaunokirjalliseen tuotantonsa, lähestymistapa voi tuntua kaunokirjallisuuden osalta ongelmalliselta. Olen selvillä siitä perusteellisuudesta, jolla tutkijat ovat myös kaunokirjallista materiaalia hyväksi käyttäen selvittäneet eri aatteiden ilmenemistä Suomessa. Näissä tutkimuksissa lähtökohdaksi on ollut yleensä valmis oppirakennelma, esimerkiksi tolstoilaisuus, jonka jälkiä on seurattu tutkimuskohteissa. Tämän tutkimuksen ensisijaisena tarkoituksena on tunkeutua yhden henkilön, Santeri Alkion, maailmankatsomukseen sekä valaista ja järjestää sitä paitsi hänen aatteellisen myös kaunokirjallisen tuotantonsa avulla. Missä määrin kaunokirjallisuutta voi käyttää kirjailijan oman maailmankatsomuksen ilmentäjänä?

---

⁴² Ks. Oinonen 1948, 74.

⁴³ Ks. [JJ] Alkio 1921 B, 95.

Tarkastellessaan kaunokirjallisuuden ja aatteiden välistä suhdetta Rene Wellek ja Austin Warren toteavat täysin mahdolliseksi käsitellä kirjallisuutta aatehistoriallisena ja filosofisena dokumenttina. Kirjailijan käyttämät väittämät ja erilaiset viittaukset saattavat osoittaa, että runoilija pitää jotakin filosofista järjestelmää oikeana, tai sitten niistä käy ilmi, että hän on ollut kosketuksissa johonkin hänen aikanaan tunnettuun filosofiaan tai ainakin tuntenut tämän filosofian yleiset perus-oletukset.⁴⁴ Kirjallisuuden ja aatehistorian välisen pohdiskelunsa päätteeksi he kuitenkin esittävät muutamia varteenotettavia kysymyksiä, joihin tämän tutkimuksen aate- ja oppihistoriallisten lähtökohtien vuoksi on syytä vastata:

1. Miten pitkälle pelkät jonkun filosofin ajatusten kaiut runoilijan teoksessa määrittelevät tekijän omaa näkemystä?
2. Miten selviä ja systemaattisia ovat runoilijan filosofiset käsitykset?
3. Eikö usein ole anakronistista olettaa, että jollain menneiden aikojen kirjailijalla olisi ollut oma persoonallinen filosofiansa tai että hän olisi halunnut luoda sellaisen?⁴⁵

Santeri Alkion kaunokirjallisen tuotannon aate- ja oppihistorialliselle lähestymistavalle on olemassa painavat perusteet. Alkion tunteneet aikalaiset todistavat yhtäpitävästi, että hänen kaunokirjallisen tuotantonsa ydin oli aatteellinen.⁴⁶ Ottaen huomioon sen, että Alkio piti itseään ensisijaisesti nuorison valistajana ja kasvattajana, ei ole syytä epäillä, etteivätkö hänen teoksissaan esiintyvät moraalisesti hyväksyttävät maailmankatsomukselliset sisällöt olisi hänen omia katsomuksiaan. Ne saavat vahvistusta hänen yhteiskunnallisista kirjoituksistaan.

Vastaaminen Wellekin ja Warrenin kirjailijan filosofisten käsitysten selkeyttä ja systemaattisuutta koskevaan kysymykseen on huomattavasti vaikeampaa, koska Santeri Alkio ei myöskään kaunokirjallisuuden ulkopuolelle jäävässä aatteellisessa ja maailmankatsomuksellisessa kirjoittelussaan ole esittänyt käsityksiään järjestelmän muodossa. Se ei kuitenkaan merkitse sitä, etteikö hänen kirjoitustensa aatteellinen sisältö perustuisi hyvinkin johdonmukaiseen kristillisfilosofiseen ajatteluun. Kaunokirjallisuuden, kirjailijan ja aatehistorian välisten suhteiden relevanssiin kohdistuvien epäilyjen vuoksi on syytä kysyä, olisiko Alkion maailmankatsomuksen etsiminen enemmän kirjallisuudentutkijan kuin aatehistorioitsijan tehtävä.

---

⁴⁴ Wellek & Warren 1969, 134.

⁴⁵ Wellek & Warren 1969, 138–139.

⁴⁶ Leinonen 1930 B, 28, 30; ks. myös Valkama 1947, 208.

Vastaus ei ole yksiselitteinen: *Hän meni* -muistokirjassa (1930 A) Artturi Leinonen toteaa Santeri Alkion kirjailijantoimen motiiveja pohtiessaan, että hänen tuotannossaan sulautuvat yhteen kirjailija ja taistelija, itsetarkoituksellinen idea ja käytännöllinen päämäärä. "Hänen kirjallinen luomistyönsä on aina mitä kiinteimmässä vuorovaikutuksessa hänen yhteiskunnallisen työskentelynsä kanssa, ikään kuin lakkaamatta kasvaen siitä esiin, jopa niin, että voimme sanoa hänen päivänpoliitistienkin tarkoitusperiensä saavuttaneen joskus selvemmän ja vaikuttavamman ilmauksen hänen kaunokirjallisissa teoksissaan."⁴⁷

Koska Santeri Alkion kaunokirjallisessa tuotannossa esiintyy sellaisiakin maailmakatsomuksellisia aineksia, jotka eivät ole suoraan sidoksissa kirjallisuuden esteetikkaan ja tyylivirtauksiin tai jotka eivät ole saaneet ilmaista hänen aatteellisissa ja maailmankatsomuksellisissa kirjoituksissaan, niiden esiin kaivaminen on sekä kirjallisuudentutkimuksen että aate- ja oppihistoriallisen tutkimuksen tehtävä. Hänen maailmankatsomuksensa sitominen aikakauden aatteelliseen ilmapiiriin ja aktuelleihin filosofisiin järjestelmiin edellyttää aatehistoriallista yleissivistystä. Hänen suhdettaan tolstoilaisuuteen sekä naturalistisen ja realistisen kirjallisuuden taustalla olevaan darvinistis-luonnontieteelliseen maailmankatsomukseen on josain määrin tutkittu, joten viitteitä sekä kirjallisuushistoriallisiin, luonnontieteellisiin että aatehistoriallisiin sidoksiin on olemassa.⁴⁸ Näissä tutkimuksissa hän on kuitenkin yleensä ollut vain yksi osatekijä, ei tutkimuksen pääkohde.

1.5 "Tahdon ja moraalin nero"

Vuonna 1905, jolloin Santeri Alkio maakauppiaan ammatista luovuttuaan oli aloittamassa yhteiskunnallista uraansa, ilmestyi nuorisoseuraliikkeen äänenkannattajassa "Pyrkijässä" hänen kirjoittamansa artikkeli tahdosta elämää ohjaavana voimana:

On niin monta nuorta miestä, joilla on kykyä, älyä, jopa neroakin, mutta puuttuu näiden ominaisuuksien liikkeellepanovoimaa, tahtoa. Ja mitä tekee ihmisen kyvyllä, älyllä ja nerolla, ellei ole tahdonvoimaa, jolla näitä lahjoja johtaisi liikekannalle?⁴⁹

---

⁴⁷ Leinonen 1930 A, 21–23.

⁴⁸ Ks. Nokkala 1958 ja Lappalainen 1967.

⁴⁹ [N&E] Alkio 1923 F, 15.

Santeri Alkion oppi tahdonvoiman kehittämisen tärkeydestä meni nuorisoseuraliikkeessä hyvin perille. Oppi-isäänsä luonnehtiessaan K. N. Rauhala, itsekin ansioitunut nuorisoseuramies, kiinnittää Alkiossa huomionsa juuri tähän persoonallisuuden piirteeseen:

Enkä ole siitä lähtien lakannut ihmettelemästä sitä hengenvoimaa, mikä tässä täysin itseoppineessa miehessä ilmeni. Hän ei tosin ollut älyn nero, vaikka hänellä tätäkin lahjaa oli hyvän miehen mitta. Hän oli etevä kirjailija, hän oli nerokas sanomalehtimies⁵⁰ ja etevä poliitikko – hän oli tahdon ja moraalin nero.⁵¹

Artturi Leinonen puolestaan toteaa, ettei Santeri Alkio "ollut niitä johtajia, jotka liittyvät joukkoon myötäkäymisen hetkenä, haluavat johtopaikkoja ja usein kaukana rintaman takana suunnittelevat hyökkäyksiä voidakseen mahdollisen tappion tullen vetäytyä vastuusta. Hän ei taistellut kuin saalista haluava palkkasoturi, vaan kamppaili asioitten ja arvojen puolesta, jotka olivat sen arvoisia, että niiden vuoksi kannatti taistella ja kaatua." Omassa välittömässä vaikutuspiirissään Alkio oli kiistämätön henkinen johtaja. Hän oli puolelle Suomea aatteellinen opas ja eteläpohjalaisille profeetta.⁵²

Santeri Alkio kertoo päiväkirjassaan, että hän ei mene koskaan hallitukseen eikä rupea myöskään presidenttiehdokkaaksi. Hän tuntee itsensä tavalliseksi, sivistymättömäksi kansanmieheksi, joka tietää puutteensa ja vielä paremmin mielitekonsa. Kielitaidottomana, edustavaan elämään tottumattomana, hän ei halua uhrata itseään siihen mahdolliseen epäonnistumiseen, joka häntä odottaisi edesvastuullisissa toimissa. Hän toteaa, ettei ole ammattipoliitikko. Hän sanoo sen niin painokkaasti, että käyttää ilmaisua "en jumalauta". Hän katsoo joutuneensa Suomen itsenäistymisen ajan hallitusmuototaistelun etunenään sinne työnnettynä. "Eikä ku-

---

⁵⁰ Ks. Tuomari 1962, 141; ks. Ruotsala 1962, 272–279.

⁵¹ Mäki 1948, 20.

⁵² Leinonen 1962, 33; Artturi Leinonen kiteyttää 31.7.1930 Santeri Alkion kuoltua hänen elämäntyönsä seuraavasti: "Hän oli johtaja, jonka ympärillä ei koskaan käynyt kiistely vallasta, sillä kenenkään pää ei ollut häntä korkeammalla. Hänen ympärillään on kyllä ollut voimakkaita työntekijöitä, suurilla lahjoilla varustettuja, korkean opillisen sivistyksen saaneita, tahdoltaan vilpittömiä. Mutta ei kuitenkaan ketään sellaista kuin hän. Ei ketään, jolla olisi aina ollut tuo aatteellisen johtajan jumalainen lahja: hengen hehkuva nuoruus ja kallionluja hetkeksikään horjahtamaton usko hyvän lopulliseen voittoon, kaikesta näennäisyydestä huolimatta. Ei ketään, joka olisi niin uupumattomasti uudelleen ja uudelleen jaksanut nostaa aatteen lipun merkiksi ajalle ja ajan hengelle, jotka aina tahtovat mieluummin asettaa itselleen helpoimmin saavutettavat suuntamerkit." Leinonen 1962, 35.

kaan voi riemuuta vilpittömämmin kuin minä, jos Jumala piankin antaa jonkun aal-
lonkuohahduksen pyyhkäistä minut näyttämöltä tänne kotiin omien tehtävieni ää-
reen."⁵³

Viljami Kalliokosken mukaan Santeri Alkion vastustajat antoivat hänelle alun
perin pilkallisessa mielessä "Laihian profeetan" liikanimen, josta kuitenkin muo-
dostui varsin pian vakavassa mielessä käytetty kunnianimi.⁵⁴ Kun Alkio kuoli, Art-
turi Leinonen tulkitsi muistokirjoituksessaan aateveljiensä tunteet:

Kaatui valtahonka Pohjan mailla.

Yhtä suurintaan on Suomi vailla.

– Hiljaa painuu päät."⁵⁵

---

⁵³ Vuonna 1918, jolloin Santeri Alkion poliittinen osallistuminen on kiivaimmillaan, hän pyytää päivä-
kirjassaan Jumalalta, että tämä pelastaisi hänet joutumasta hallitukseen tai muuhun huomattavaan ase-
maan. Hallitusmuototaistelun tauottua hän haluaisi palata kotikyläänsä Laihialle eläkkeen yksityisih-
misenä vaimonsa kanssa, hoivaten lapsiaan ja eläen vaatimatonta maalaiskirjailijan elämää. "Rakas Ju-
mala: toteuta tämä pian." Alkio 2012 B, 103.

⁵⁴ Viljami Kalliokoski Sylvia Kananojan teoksessa *Santeri Alkio on sanonut* 1962, 161; Jaakko Num-
minen arvelee, että Santeri Alkion asema ja poikkeuksellisen suuri vaikutusvalta perustui 1800-luvun
loppupuolen yleiseurooppalaiseen aatemaailmaan, johon hän eläytyi. Ihmisen mahdollisuudet tuntuivat
rajattomilta. Kaikki oli mahdollista saavuttaa tiedolla ja valistuksella. Numminen 1962, 77–78 Alkion
profeetallisesta persoonallisuudesta ja merkityksestä ks. Numminen 1962, 88–89.

⁵⁵ Ks. Kuisma & Niemelä, 1983, 9.

2 Mentaliteetin viitekehys

2.1 Kansallisuusaatetta ja historiaa

Santeri Alkion yhteiskunnallisia, uskonnollisia ja poliittisia oloja kuvaava kauno-kirjallisuus ja aatteelliset kirjoitukset kattavat suuren osan Suomen kulttuurihistoriaa 1700-luvun puolivälistä 1920-luvun loppuun. Ne sisältävät Etelä-Pohjanmaalla 1750-luvulla virinnee väkivaltaisen puukkojunkkarikauden, 1800-luvun alun lestadiolaisen ja körttiläisen herätyksen, vuosisataa hallinneen snellmanilaisen kansallisuusaatteen, siihen olennaisena osana kuuluneen kielipolitiikan, 1800-luvun lopun nuorisoseura- ja raittiusliikkeen, Suomen itsenäistymisen vaiheet ja 1920-luvulla toteutetun kieltolain.

Euroopassa 1800-luvun alussa vallinnut romantiikka ilmeni Suomessa niin sanottuna Turun romantiikkana. Se loi perustan maata koko vuosisadan hallinneelle kansallisuusaatteelle. Väitöskirjassaan *Suomen tulevaisuuden näen" – Nationalismin traditio autonomian ajan historiallisessa romaanissa ja novellissa* (1998) Hannu Syväoja jakaa suomalaisen nationalismin kehityshistorian kolmeen eri vaiheeseen: 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun romanttisesti sävyttyneeseen talonpoikaistoa ihannoivaan kulttuurinationalismiin,⁵⁶ J. V. Snellmanin 1820-luvulla aloittamaan poliittiseen nationalismiin ja 1880-luvulta kansanliikkeeksi kehittyvään nationalismiin.⁵⁷

Käytännölliseksi poliittiseksi ohjelmaksi kansallisuusaatteen kiteytti toisen kansallisen herätyksen aloittanut Snellman, joka Hegelin filosofiaan pohjautuen muodosti ohjelman niistä keinoista, joiden avulla hänen oli mahdollista saavuttaa aatteelliset tavoitteensa. Sen ydin oli suomen kielen asema. Cygnaeukselle vuonna 1840 lähettämässään kirjeessä hän toteaa, että ruotsinkielinen sivistyneistö on lyö-

---

⁵⁶ Kun *Keisaririkoksen* Erkki Pyydysmäki herää kansalliseen tietoisuuteen, hänen tajuntaansa kohoaa talonpoikaishanne suomalaisen kansallisuuden varsinaisena edustajana. Hän toteaa aatelissukua olevalle, sukuyhpeälle nimismiehelle, että talonpojat ovat aatelismiehiä siinä kuin tämäkin. [KR] Alkio 1923 A, 23–24.

⁵⁷ Ks. Syväoja 1998, 30–38. Santeri Alkio ei kutsu kansallisuusaatetta missään vaiheessa nationalismiksi. Nationalismi-sanalla on hänen terminologiassaan kielteinen, kansalliskiihkoinen sisältö; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 268/269.

nyt laimin suomalaisten henkiset ja taloudelliset kehitystarpeet ja ettei tilanne korjaannu niin kauan kuin lainkäytön ja opetuksen kielenä on ruotsi.⁵⁸ Tämän näkemys myös Santeri Alkio omaksui.⁵⁹

Santeri Alkion kaunokirjallisessa tuotannossa painottuu kansanliikkeeksi kehittynyt Hegelin filosofiaan pohjautuva snellmanilainen nationalismi.⁶⁰ Se on keskeinen väittelyn ja konfliktien aihe erityisesti kansallisuusaatteeseen kohdistuvia pohdiskeluja sisältävissä romaaneissa *Eeva* (1888) ja *Keisaririkos* (1923), joiden kirjoitusajankohtien väli on runsaat neljäkymmentä vuotta, mutta kuvausaikojen väli noin kymmenen vuotta. Syväoijan luokittelu 1800-luvun alun kulttuurinationalismi ilmenee Alkion tuotannossa vahvana talonpojan ja talonpoikaisen elämäntavan ihannointina, mutta vain viittauksina aikakauden keskeisiin kulttuurivaihtajiin ja heidän kirjallisiin tuotteisiinsa.⁶¹ Snellmanin kansallisen ohjelman toteuttamista varten perustamat sanomalehdet, suomenkielinen *Maamiehen ystävä* ja

---

⁵⁸ Anttila, Aarne 1936, 392–393.

⁵⁹ Teoksessa *Ajankohtainen Alkio* (2012) Seppo Niemelä esittelee Santeri Alkion suhdetta ruotsinkielisiin. Hänen mukaansa Alkion perimmäisenä tavoitteena oli saattaa yhteen ruotsalainen ja suomalainen kansanainees. Ruotsin ruotsalaisten kanssa oli syytä pysyä arvostavassa ja läheisessä vuorovaikutuksessa, eikä Alkiolla ole mitään huomauttamista suomenruotsalaisuutta vastaan. Sen sijaan hän taisteli suomalaisuusohjelmassaan ruotsinkielisen yläluokan kohtuuttomien etuoikeuksien säilyttämistä vastaan. Niemelä 2012, 22–23.

⁶⁰ Raimo Savolainen viittaa teoksessaan *Sivistyksen voimalla J. V. Snellmanin elämä* (2006) sanoihin, jotka J.R. Aspelin kuuli Snellmanilta: ”Yksilö on olemassa kansaa varten ja kansa ihmiskuntaa varten”. Santeri Alkio on omaksunut tämän näkemyksen. Savolainen viittaa myös Alkion kirjoitukseen ”Kansallisuus ja ihmisyyt”, joka sisältyy *Valvoja* - juhlaulkaisuun 1880–1905, 649–701: ”Santeri Alkion mukaan leipätaistelun loppuessa kukin kansallisuus pääsi rakentamaan puhtaasti ihanteelliselta pohjalta. Kunkin kansan luova voima perustui kansallishistorialliselle pohjalle.” Savolainen selostaa myös laajemmin keskustelua kansallisuusaatteen hyödyllisyydestä tai haitallisuudesta. Hänen mukaansa kansallisuusaatetta on kritisoinut kiivaimmin Lucina Hagman, joka ilmaisi asian niin, että ”kansallisuusaate oli tehnyt ihmisten elämän helvetiksi maanpäällä”. K. F. Ingmanin mielestä kansallisuusaate voi mennä liiallisuuteen, jos sen seurauksena on häikäilemätön itsekkyyt. Käydyn keskustelun taustalla oli suomenkielisuuden ja ruotsinkielisuuden eturistiriita. K. Gratenfeltin mukaan Suomen kansan pitäisi näyttää esimerkkiä siitä, miten kaksi kansallisuutta voi elää rinnakkain Suomen niemellä. Arvi Grotenfeltin mukaan oikea kansallisuusaate ei ole kansalliskiihkoa. Santeri Ingman totesi samansuuntaisesti, että oikea kansallistunne on toista kuin nationalismi. Sen lopputuloksena on kansojen yhteys. Savolainen 2006, 926.

⁶¹ *Teerelän perheessä* (1887) mainitaan kertomus *Maunulan Matti ja hänen viimeinen markkinamatkansa* (126) sekä *Länkelän ensimmäinen lukukirja* (247), *Eevassa* Runebergin *Vänrikki Stålin tarinat* (89), *Päivärinnan Elämän havainnoita* (91) ja Topeliuksen *Välskärin kertomuksia* (92). Juhani Aho sekä hänen teoksensa *Yksin* ja *Salakari* esiintyvät *Keisaririkoksessa* (9). Siinä mainitaan myös Kasimir Leino. Samassa teoksessa valtiopäivämies Erkki Pyydysmäen elämä sivuaa Lauri Kivekästä ja Ida Ahlbergiä (44–45). Weckselin *Daniel Hjort* sisältyy Santeri Alkion myöhäistuotantoon, vuonna 1927 kirjoitettuun *Sanomalehtimies kesämatkoilla Ruotsissa, Suomessa, Latviassa, Puolassa ja Saksassa*. Erikseen on syytä mainita vielä *Patriarkassa* (134–135) vilahtava Churbergin romaanisarja *Helenan Perhe*, josta Alkio toteaa, että tämä ”romaanijakso oli merkki-ilmiö suomalaisen kirjallisuuden kartuttamishistori-

ruotsinkielinen *Saima*, jotka jäivät varsin lyhytikäisiksi, eivät esiinny Alkion kaunokirjallisessa tuotannossa. Sen sijaan vuonna 1847 aloittanut sekä sivistyneistölle että rahvaalle tarkoitettu "Suometar" ja erityisesti sen seuraaja, vuonna 1869 aloittanut "Uusi Suometar", saavat Alkion romaaneissa keskeisen roolin kansallisuusaatteen levittäjinä.⁶²

Suomen kansallinen herätys joutui vaikeuksiin Nikolai I:n hallituskauden lopulla. Vuoden 1850 sensuuriasetus kielsi muun kuin uskonnollista hartautta tai taloudellista toimintaa käsittelevän kirjallisuuden julkaisemisen suomen kielellä ja hidasti siten kansallisuusaatteen leviämistä.⁶³ Kun Aleksanteri II nousi vuonna 1850 Venäjän valtaistuimelle, Suomen valtiollinen toiminta vapautui. Vuodesta 1863 lähtien kokoontuneiden säätyvaltiopäivien lainsäädäntötyön myötä hahmotuivat ensimmäiset puoluepoliittiset ryhmittymät: liberaalien näkyvin johtaja oli Leo Mechelin, ruotsalaisen puolueen C. G. Estlander ja suomalaisen puolueen Yrjö-Koskinen, joka kahden muun merkittävän vaikuttajan, Jaakko Forsmanin ja Agathon Meurmanin, kanssa kuului sen jyrkempään, jungfennomaanien siipeen.⁶⁴

Kansallisuusaatteen kielipoliittinen ohjelma kärjisti asenteita 1880-luvulla. Ruotsalaisten puoluerintaman tiivistyessä sen suomenmielisten keskuudessa oli haajaannusta. Talonpoikaissäätöyn kuuluvan Jonas Castrénin ja porvarissäätöyn kuuluvan Lauri Kivekkään johtamat "nuoret" vaativat kielikysymyksen nopeaa ratkaisemista suomen kielen hyväksi. Vuonna 1890 nuoret saivat äänenkannattajakseen "Päivälehdet", ja neljä vuotta myöhemmin he erottautuivat omaksi, puoluepoliittisella ohjelmalla varustetuksi ryhmittymäkseen.⁶⁵

Vuonna 2007 ilmestyneessä teoksessa *Suomen historian suuret myytit* Osmo Jussila toteaa, että Suomessa nationalismi kehittyi kolmessa vaiheessa: 1. suppean oppineen piirin kiinnostuksena (M. A. Castrén, Elias Lönnrot ja "Kalevalan" löytäminen), 2. aatteen leviämisenä sivistyneistön keskuuteen 1860-luvulla tapahtuneena perustuslaillisuuteen heräämisensä ja 3. leviämisenä suurten massojen kes-

---

assa, sillä niiden tilaamista ja lukemista pitivät ajan maalaiset valistusmiehet kansalaisvelvollisuuteen". [N&E] Alkio 1923 F, 239; Alkion päiväkirjat osoittavat, että hän luki jatkuvasti sekä klassikoita että oman aikansa kaunokirjallisuutta ja arvioi sitä. Hän seurasi aktiivisesti myös muuta kulttuurielämää. Nämä kulttuurin muodot kuuluivat kuitenkin tuohon aikaan lähinnä Alkion tapaisten "valistuneiden" henkilöiden harrastuspiiriin. Ne eivät olleet olennaisia Alkion kuvaamassa talonpoikaissa elämänmuodossa. Kansallisuusaatteen ja kansallistunnon kulttuurisesta heräämisestä ks. esim. Vainio ja Savolainen 2006, 7–9, 153–154.

⁶² Ks. Anttila, Aarne 1936, 394–395, 412; ks. [KR] Alkio 1923 A, 21.

⁶³ Ks. Anttila, Aarne 1936, 401.

⁶⁴ Ks. Anttila, Aarne 1936, 416–420.

⁶⁵ Ks. Anttila, Aarne 1936, 431–433.

kuuteen vuoden 1899 suuresta adressista alkaen. Aatetta levitettiin kansan keskuuteen kansanvalistuksella, koululaitoksella ja asevelvollisuusarmeijalla. Historia oli tässä työssä keskeisessä asemassa. "Kansallistietoisuuteen herätetty kansa tarvitsi ja halusi oman historiansa."⁶⁶

Benedickt Anderson ajoittaa teoksessaan *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua* (2007) mielenkiinnon heräämisen suomalaista menneisyyttä ja suomen kieltä kohtaan 1700-luvun lopulle, jolloin tekstejä kirjoitettiin vielä pääasiallisesti latinaksi ja ruotsiksi. Hänen mukaansa heräävän suomenkielisen nationalismin johtajat olivat kirjailijoita, opettajia, pappeja ja lakimiehiä, joiden ammatti liittyi läheisesti suomen kieleen. Kansanrunouden ja kansanperinteen löytäminen ja tutkiminen yhtyneenä suomen kielioppien ja sanakirjojen syntyyn loivat edellytyksiä suomen kielen yhdenmukaistamiselle, minkä vuoksi sen puolesta voitiin esittää voimakkaampia vaatimuksia suhteessa ruotsin kieleen.⁶⁷

Kansallisuusaatetta koskeva tutkimus on viime vuosikymmeninä keskittynyt vahvasti Suomen valtiolliseen heräämiseen. Sen ensimmäisenä aaltona pidetään Porvoon vuoden 1809 valtiopäiviä, jolloin keisari Aleksanteri I:n antamalla julistuksella Suomesta tehtiin Venäjän suurruhtinaskunta, ja maa saattoi pääosin säilyttää Ruotsin vallan aikaiset instituutionsa. Seuraava valtiollisen kehityksen merkkitapahtuma oli vuonna 1905 päätetty eduskuntauudistus, jolla Suomi siirtyi kansanvaltaiseen hallintotapaan. Jyrki Loima on tutkimuksessaan *Myytit, uskomukset ja kansa. Johdatus moderniin nationalismiin Suomessa 1809–1918* (2006) selvittänyt perusteellisesti sitä, miten kansallisuusaatetta ja maan valtiollista olemusta koskeva historiankirjoitus painottui Suomessa tällä kaudella tarkoitushakuisesti luotujen uskomusten ja myyttien varaan.⁶⁸ Tutkimuksen nimestä voinee päätellä, että moderniin nationalismiin päädyttiin Suomessa vasta kansalaissodan jälkeen vuonna 1918, jolloin Leninin johtaman Venäjän jälkeen Saksa ja monet muut valtiot tunnustivat Suomen valtiollisen suvereniteetin.

Markku Kuisma on teoksessaan *Suomen poliittinen taloushistoria* (2013) luonnehtinut suomalaisen kansallisuusaatteen kehittymistä. Hän kuvaa sitä pitkää rauhankautta, josta Suomi sai nauttia autonomian ajan alussa, maalle monessa suhteessa suotuisana. Venäjän edun mukaista oli edistää suomalaista kulttuuria ja autonomiaa. Kielikysymys nousi keskeiseksi jakolinjaksi 1860-luvun puolueuudistuksessa. Fennomania edusti aikakauden eurooppalaisesta kansallisuusaatteesta

---

⁶⁶ Jussila 2007, tekstilaatikko 9–10.

⁶⁷ Anderson 2007, 120. Anderson viittaa Hugh Seton-Watsonin teokseen *Nations and States: An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism*. Boulder: Westview Press 1977, 72.

⁶⁸ Loima 2006, 10–11, 44.

voimaa imenyt nationalismin. Se pelkäsi ruotsin kielen alasajon heikentävän Suomen kulttuurin tasoa ja kansainvälisiä kulttuuriyhteyksiä. Se sai aktiivisimmat kannattajansa kansaa lähellä olevista maaseudun virkamiehistä. Sen sijaan ruotsalainen puolue tukeutui aatelistoon ja porvaristoon. Liikkeiden yhteiskunnalliset ohjelmat seurasivat samantapaista rintamalinjaa. Maaseudun arvoja edustanut fennomania näki kaupungeissa ja industrialismissa yhteiskunnan tervettä ydintä, talonpoikaistoita, uhkaavan taloudellisen ja siveellisen vaaran. Tämän torjuminen edellytti veraten radikaalia maalaisköyhälistön asemaa parantavaa valtiojohtoista sosiaalipoliittikkaa. Ruotsalainen puolue puolestaan uskoi liberalismiin, markkinatalouteen ja kansainvälisesti kilpailukykyiseen teollisuuden yhteiskunnallisen kehityksen voimanlähteenä. Kielikysymyksessä myös se puolsi luontaista kehitystä, joka seuraisi suomen kielen ja kansan kypsymisestä läntisten kulttuuriyhteyksien edellyttämälle tasolle. Yrjö-Koskinen ilmensi osuvasti suomalaisen puolueen olemusta. Saman teki omalla tahollaan liberaalisen ruotsalaisen puolueen näkyvin johtaja, senaattori Leo Mechelin.⁶⁹ Risto Alapuro kartoittaa teoksessaan *Valtio ja vallankumous Suomessa* (2008) kansallisuusaatteen painopisteen siirtymistä suomen kielen edistämisestä venäläistämisyrittämyksiä vastaan. Hänen mukaansa kielikysymyksen aiheuttama ristiriita "ei koskaan saavuttanut suuria mittasuhteita. 1900-luvun alkuvuosiin mennessä suomen kielen eteneminen yläluokan keskuudessa, Venäjän paineen kiristyminen sekä työväenluokan järjestäytyminen ja mobilisoituminen saivat kieliriidan haihtumaan taka-alalle."⁷⁰

Santeri Alkion suhde kansallisuusaatteeseen on pääsääntöisesti pragmaattinen. 1800-lukua kuvaavassa kaunokirjallisuudessa hän reagoi ruotsinkielisen sivistyneistön ylivaltaa vastaan. Vuoden 1905 adressikeräyksen ja suurlakon jälkeen puolustautumisen painopiste kohdistuu Suomen autonomista asemaa uhkaaviin venäläistämisyrittämyksiin. Molempiin sisältyy vahva moraalinen ulottuvuus. Romaanissa *Keisaririkos* (1923) Santeri Alkio kuvaa vuoden 1891 säätyvaltiopäiviä talonpoikaissäätyä edustavan valtiopäivämiehen Erkki Pyydysmäen silmin. Pyydysmäki on luottanut siihen, että keisari Aleksanteri II:n antama vakuutus turvaa Suomea voimakkaita venäläistämisyrittämyksiä vastaan, mutta alkaa epäillä sen pitävyyttä, kun panslavistisen ja slavofiilisen Venäjän ote Suomen valtiollisten erityis-oikeuksien tukahduttamiseksi kiristyy. Aleksanteri III:n vuonna 1890 antama pos-

---

⁶⁹ Kuisma, Markku 2013, 138–142.

⁷⁰ Alapuro 2008, 116.

timanifesti, jolla Suomen postilaitos alistettiin osittain Venäjän sisäasiainministeriölle, enteili uuden sortokauden alkua. Uhka tuntuu kuitenkin väistyvän, kun Aleksanteri III säilyttää edeltäjänsä antaman vakuutuksen muuttumattomana.⁷¹

On arveltu, että Santeri Alkio kirjoitti *Keisaririkoksen* (1923) varsinaisesti puolustaakseen ihailemaansa Yrjö-Koskista, joka joutui kritiikin kohteeksi äänestettyään vuonna 1899 keisari Nikolai II antaman, laittomaksi katsotun, helmikuun manifestin julkaisemisen puolesta.⁷² Manifestilla tehtiin tiettäväksi, että siitä lähtien yleistä valtakunnallista merkitystä olevista asioista lakeja säädettäessä se tapahtuisi myös Suomen osalta yleisissä valtakunnan laeissa noudatettavassa järjestyksessä.⁷³ Yrjö-Koskisen käyttäytyminen on epäilemättä järkyttänyt venäläistämispyrkimyksiä vastustanutta Santeri Alkiota, koska asiaa koskenut äänestys päättyi tasatulokseen ja manifestin julkaisemiseen päädyttiin puheenjohtajana toimineen senaattori C. Tudeerin äänellä.⁷⁴ Jos Yrjö-Koskinen olisi äänestänyt vastaan, sitä ei olisi julkaistu. Puolustusmotiivilla on Alkion näkökulmasta katsottuna suuri moraalinen painoarvo, koska kirja päättyy teon anteeksiantamiseen.⁷⁵

Vaikka Santeri Alkio oli jo nuorsuomalaisten poliittista ohjelmaa kommentoidessaan hahmottanut laajasti valtiollisia näkemyksiään, hänet herätti varsinaiseen toimintaan vasta vuoden 1899 helmikuun manifesti ja sitä seurannut venäläistämisaalto. Agitoidessaan ihmisiä vastarintaan hän esiintyi puoluepoliittisesti sitoutumattomana ja otti osaa sekä suureen adressikeräykseen että laittomia asevelvollisuuskutsuntoja vastustavien lentolehtisten levittämiseen.⁷⁶ Sortokausi päättyi

---

⁷¹ Ks. myös Vainio ja Savolainen (2006), luku "Eläköön tämä onneton maa", 153–154.

⁷² Alasen mukaan asiaan on saattanut vaikuttaa myös Yrjö-Koskisen lääkäri, valtioneuvos Laitinen, joka kertoi Santeri Alkiolle, että Yrjö-Koskisen viimeiset ajatukset pyörivät itsenäisyyskysymyksissä. Yrjö-Koskinen oli vakuuttunut siitä, että hän oli tehnyt oikein äänestäessään helmikuun manifestin julkistamisen puolesta. Santeri Alkio katsoi moraaliseksi velvollisuudekseen kirjoittaa "totuuden" parjatusta Yrjö-Koskisesta. Hänen mielestään perustuslaillisten ja myöntyväisyysuunnan ajattelutavassa oli sama henki. Ratkaisun tragiikka oli siinä, että vaikka periaatteesta ja tavoitteesta oltiin samaa mieltä, menettelytavat olivat ristiriidassa keskenään. Alanen 1976, 139; Santeri Alkion totuus Yrjö-Koskisesta päättyy *Keisaririkoksessa* (1923) Pyydysmäen emännän sanoihin: "Katsohan isä, ei sellainen ihminen, joka pyhittää koko pitkän elämänsä suurelle asialle, ei hän voi pettää. [--] Ja kuinka sinä voisit ajatella, että hän tahallaan hävittäisi itse mitä on rakentanut? Sellainen ihminen voi kuolla asiansa puolesta, mutta ei pettää asiaansa." [KR] Alkio 1923 A, 361; ks. myös Alanen 1976, 140.

⁷³ Tarkempaa tietoa Santeri Alkiota hämmäntäneestä helmikuun manifestista ja sen julkaisemisesta löytyy esimerkiksi teoksesta *Itsenäisen Suomen historia I*, Jyväskylä 1991. Aihe sisältyy Apusen kirjoittamaan osioon "Rajamaasta tasavallaksi" (69–82). Ks. myös Palmgren 1976, 106–122.

⁷⁴ Apunen 1991, 80.

⁷⁵ [KR] Alkio 1923 A, 362; Kulmala kertoo Santeri Alkion sanoneen: "Yrjö-Koskinen on tehnyt niin suuria palveluksia Suomen kansalle, ettei kukaan saa uskotelluksi minulle, että hän olisi isänmaan peturi". Kulmala 1962, 108.

⁷⁶ Alanen 1976, 342, 349.

vuonna 1905 Venäjän sisäpoliittisiin vaikeuksiin. Huonolla menestyksellä käyty sota Japania vastaan synnytti maassa laajan lakkoliikkeen, ja Suomessakin järjestettiin yleislakko. Levottomuuksien vaivaaman Venäjän oli palautettava Suomen valtiolliset oikeudet.⁷⁷

Vuonna 1904 Santeri Alkio oli luopunut kauppiaan ammatista voidakseen omistautua entistä tehokkaammin kananvalistustyöhön. Vuoden 1905 suurlakko teki hänestä lopullisesti poliitikon.⁷⁸ Hän osallistui eduskunnan uudistuskomitean työhön vuosien 1905–1906 vaihteessa, oli perustamassa "Ilkka"-lehteä vuonna 1906 maaseudun asioiden ajamiseksi ja näytteli sittemmin hyvin merkittävää osaa Maalaisliiton perustamisessa.⁷⁹ Raimo Salokankaan mukaan "Ilkka" perustettiin puolueisiin sitoutumattomaksi maalaisten lehdeksi. Nuorsuomalaisiin vielä tuolloin sitoutuneen Santeri Alkion tavoitteena oli uudistaa puolue sisältäpäin etelä-pohjalaisten nuorsuomalaisten avulla. Toisena välineenä hän käytti Etelä-Pohjanmaan nuorsuomalaista maalaisliittoa, jonka kannattaja "Ilkasta" tuli. Kun nuorsuomalaisen puolueen valtaaminen ei onnistunut, Alkio yhdisti puolueensa Oulussa perustettuun valtakunnalliseen maalaisliittoon. Alkion arvovallan vuoksi "Ilkkaa" alettiin pitää maalaisliiton päälehtenä.⁸⁰

Keskustapuolueen alkiolaista aatetaustaa kartoittanut Risto Volanen kirjoittaa teoksessaan *Ihmisyden paluu. Kohti modernin reformaatiota* (2008), että 1800-luvun loppupuolella sivistyneistö ja varsinainen kansa joutuivat määrittämään suhdettaan kahteen ajan henkiseen virtaukseen, kristillisyyteen ja kansallisuusaatteen. Samaan aikaan nousi myös Suomessa keskusteluun luonnontieteellinen ihmis- ja maailmankuva sekä siihen liittyen puhdas liberalismi ja marxismi. Tässä jännitekentässä kasvoi myös Santeri Alkio.⁸¹

Yhteiskunnalliseen toimintaan heräävä Santeri Alkio kiinnostui voimakkaasti sosialismista ja kävi kirjeenvaihtoa muun muassa Otto Wille Kuusisen kanssa. Edistykselliseen ajatteluun kuuluivat kansansivistystyö ja rahvaan oikeuksien puolustaminen. Sosialidemokraattisen puolueen perustamisen jälkeen Alkio pyrki

---

⁷⁷ Ks. Rantakari 1936, 303.

⁷⁸ *Uuteen aikaan* (1914) sisältyy kaksikin mainintaa suurlakon elähdyttävästä vaikutuksesta. Ks. [UA] Alkio 1921 C, 29, 162; Hokkanen 2006, 15.

⁷⁹ Liakka Niilo 1932, 40; Alanen 1976, 257–265, 362–366, 366–380; ks. Kittilä 1999, 12–13. Kittilä pohtii kysymystä siitä, ketä on pidettävä ensimmäisenä maalaisliittolaisena lehtimiehenä. Kunniaa kilpailevat Vihtori Alava ja Santeri Alkio; Santeri Alkion roolista lehtimiehenä ja "Ilkan" päätoimittajana vuosina 1906–1930 ks. Alanen 1981, 257–332.

⁸⁰ Salokangas 2006, 673; ks. myös Salokangas 2006, 680. "Ilkan" ja Maalaisliiton perustamisesta katso myös Hokkanen 2006, 11–46.

⁸¹ Volanen 2008, 56–57.

määrätietoisesti työväenliikkeen ja nuorisoseuraliikkeen yhteistyöhön.⁸² Suomen Nuorison Liiton kokouksessa Kauhavalla 1906 pitämässään alustuksessa hän esitti jopa sellaisen näkemyksen, että vastaisen aikakauden taloudellinen elämä olisi rakennettava sosialistiselle pohjalle. Ajatus ei kuitenkaan saanut nuorisoseurävän hyväksymistä, ja varsin pian tämän jälkeen Alkio maakysymyksestä syntyneiden eriävien näkemysten vuoksi etääntyi sosialisteista. Lopullisen pesäeron voidaan katsoa tapahtuneen vuonna 1908, jolloin marxilaisittain radikalisoitunut työväenliike erotti hänet Laihian työväenyhdistyksestä, jonka perustajajäsen hän oli.⁸³

Suurlakon jälkeen lakkautettujen säätyvaltiopäivien tilalle tuli vuonna 1907 yleisellä, yhtäläisellä, salaisella ja välittömällä vaalilla valittava yksikamarinen eduskunta. Kansanedustuslaitoksen muuttuessa myös poliittiset puolueet ryhmityivät uudelleen. Pääpuolueiksi tulivat Suomen Sosialidemokraattinen Puolue, Suomalainen puolue, Nuorsuomalainen Puolue, Ruotsalainen kansanpuolue, Maalaisliitto ja Suomen Kristillisen Työväen Liitto.⁸⁴

Suotuisimmat edellytykset Maalaisliiton kaltaisen agraaripuolueen syntymiselle tarjosivat sellaiset maat, joiden teollistuminen oli edistynyt suhteellisen hitaasti, äänioikeusuudistus ja maareformi oli juuri tehty tai tekeillä, maaseutuväestön osuustoiminnallinen organisoituminen oli juuri alkanut ja poliittisesta kentästä puuttui vahva kristillinen puolue. Suomessa täytyivät nämä edellytykset.⁸⁵

Syksyllä 1906 Oulussa perustetusta Suomen Maalaisväestön Liitosta ja samaan aikaan Kauhavalla perustetusta Etelä-Pohjanmaan Nuorsuomalaisesta Maalaisliitosta alkunsa saanut Maalaisliitto oli selvä talonpoikaipuolue, mutta jo vuonna 1908 hyväksytty ensimmäinen puolueohjelma sisälsi laajan, koko maaseudun väestöä koskevan radikaalin reformiohjelman. Siinä vaadittiin perusteellista maanomistusolojen uudistamista, virkavaltaisuuden rajoittamista, koululaitoksen uudistamista, kieltolain säätämistä ja sosiaalisen lainsäädännön kehittämistä. Myös täydellisen uskonnonvapauden vaatimus oli ohjelmassa keskeisellä sijalla.⁸⁶

---

⁸² Suomen Sosialidemokraattinen Puolue perustettiin vuonna 1899 Suomen työväenpuolueen nimellä ja sai nykyisen nimensä vuonna 1903.

⁸³ Alanen 1976, 204–215, 354–355; ks. myös Alkio 1919 C, 78–92; Alkio 1914 A, 570. Laihian työväenyhdistys perustettiin nuorisoseuran suojissa. Salokankaan mukaan se ei ollut sosialistinen, mutta hyvin lähellä sitä. Hänen mukaansa se oli "alkiolainen". Perustamisyhdistyksen katolla liehui sosialismin punainen lippu, puhujan pönttö oli verhoiltu punaisella ja seinälle ripustetuissa lipuissa luki "Kaikkien maiden köyhälistöt yhdistykää" sekä "Vapaus, veljeys, tasa-arvo". Salokangas 1987, 876.

⁸⁴ Rantakari 1936, 312–313, 325; https://wikipedia.org/vik/Eduskuntavaalit_1907.

⁸⁵ Ks. Alanen 1976, 374 alaviite: Juhani Mylly: Maalaisliiton synty. Turun Hist. Ark. 30 (1975), 84–85.

⁸⁶ Ks. Alanen 1976, 379–380. Ks. myös Volanen 2017, 261.

Vaikka Santeri Alkio oli hyvin perillä siitä, että Oulussa ja Etelä-Pohjanmaalla suunniteltiin itsenäisen maalaispuolueen perustamista, hän ei aluksi osoittanut hanketta kohtaan suurta innostusta. Hän epäili, ettei agraaripuolueilla olisi vielä tarvittavaa elinvoimaa. Alkio pelkäsi vallan luisuvan "maapatruunain ja kuntain johtomiesten" käsiin, jolloin hänen kaavailmansa radikaalit sosiaaliset reformit jäisivät toteuttamatta. Hän piti tässä vaiheessa parempana, että agraariväestö pyrki enemmistöksi Nuorsuomalaisessa puolueessa.⁸⁷ Alkio valittiinkin ensimmäiseen eduskuntaan Nuorsuomalaisen puolueen edustajana. Jo muutaman viikon kuluttua hän kuitenkin liittyi Suomen Maalaisväestön Liiton ryhmään, mikä sittemmin johti Etelä-Pohjanmaan Nuorsuomalaisen Maalaisliiton ja Suomen Maalaisväestön Liiton yhtymiseen Maalaisliitoksi. Eduskunnan jäsenenä Santeri Alkio oli sittemmin useaan otteeseen vuosina 1907–1908, 1910–1912 ja 1916–1922.⁸⁸

Kun Venäjä oli selvinnyt suurimmista sisäpoliittisista vaikeuksistaan, se tiukensi otettaan Suomesta. Uusi sortokausi alkoi vuonna 1908 ja kesti ensimmäisen maailmansodan puhkeamiseen saakka. Vuoden 1899 helmikuun manifestin jälkeen suomalaiset olivat jakautuneet perustuslaillisista oikeuksista ehdottomasti kiinnipitäviin ja ristiriitojen kärjistymistä välttäviin myöntyväisiin. Santeri Alkio lukeutui perustuslaillisiin. Vuonna 1909 kirjoittamassaan kirjasessa *Suomen kansa taistelemassa olemassaolonsa puolesta* hän totesi, että perustuslaki on hallittavien turva hallitsevien luokkavaltaa vastaan. Suomen suuruhtinaskunnassa se oli myös kansallisen valtio-oikeuden turva Venäjän vallanhimoisia pyyteitä vastaan. Vaikka Suomen aseellinen voima ei riittäisikään estämään Venäjää rikkomasta sitä, laki ei menettäisi mitään pyhydestään.⁸⁹

Suomen perustuslaille ei ollut kansainvälistä tunnustusta, mutta Santeri Alkion mukaan sata vuotta kestänyt käytäntö oli tehnyt siitä sitovan sopimuksen, jota ei voinut muuttaa yksipuolisesti. Jos Venäjä yrittäisi rikkoa sitä, se ei saisi sille lain antamaa siveellistä tukea, ja ajan mittaan kansanoikeus purkaisi tilapäisen vallankaappauksen synnyttämän laittoman tilan. Kansan on pidettävä kiinni oikeuksistaan. Jos se antaisi periksi jossakin asiassa, se johtaisi uusiin myönnytyksiin. Niiden myötä valta siirtyisi siltä pois näennäisen laillisesti, mutta sitä seuraisi väistämättä tilinteon päivä. Alkiolle perustuslaki oli kuninkaan ja kansan omatunto. Kansalle, joka ei suostu sen väärinkäyttöön, sillä on aina oma arvonsa.⁹⁰

---

⁸⁷ Alanen 1976, 373; Tuomari 1950, 75.

⁸⁸ Ks. Alanen 1976, 379; Mäki 1948, 225; Apunen, 1991, 126–127; vrt. *Aleksisi Kivestä Olavi Siippaiseen 1944. Suomalaisten kirjailijoiden elämäkertoja*, 125; Kallio 1922, 8–9.

⁸⁹ [SKTOP] Alkio 1909, 27–32.

⁹⁰ [SKTOP] Alkio 1909, 27–32.

Santeri Alkion mukaan kansan sielua koskevat samat lainalaisuudet kuin yksityisen ihmisen sielua. Jos kansa haluaa päättää omista asioistaan, perustuslain rikkomuksen hyväksyminen on rikos sitä itseään vastaan:

Suomen kansalle, jonka on taistellen vietävä itsensä läpi nykyisten vallankaappajain piirityslinjojen ja sitä varten säilytettävä kirjaimen puettu perustuslainsa voidakseen myrskyn ohi mentyä jatkaa o m a a e l ä m ä ä n s ä, sille on nykyisellä hetkellä tästä johtuvain velvoitusten itselleen selvittäminen eläjensä elinehto.⁹¹

Uuden sortokauden aikana myöntyväisyssuuntausta kannattaneet lähestyivät mielipiteitään perustuslaillisia. Maailmansodan lähestyessä syntyneen jääkäriliikkeen tavoitteena oli aktiivinen itsenäisyystaistelu.⁹²

Aloitettuaan puoluepoliittisen toimintansa Santeri Alkio luopui pitkäksi aikaa kirjailijanurastaan keskittyen nuorisoseuraliikkeen ja Maalaisliiton järjestötoiminnan kehittämiseen. Nuorisoseuraliikkeen ohjaamisessa hänen keskeinen fooruminsa oli "Pyrkijä", ja Maalaisliiton ideologiaa hän hahmotteli "Ilkassa". Tämän lisäksi hän julkaisi koko yhteiskunnallisen toimintansa ajan sekä nuorisoseuraa että Maalaisliittoa koskevia aatteellisia kirjasia. Molempiin aihepiireihin sisältyi paitsi suurisuuntaisia strategisia linjauksia myös pieniä yksityiskohtaisia toiminnallisia ohjeita. Kasvavassa puolueessa hänen poliittinen vaikutusvaltansa vahvistui. Kun hän 1910-luvun alussa jatkoi kaunokirjallista tuotantoaan, hän oli jo tunnetumpi poliitikkona kuin kirjailijana. Hänen ideologista kokonaisnäkemystään alkoi hallita maahenki, jolle Maalaisliiton käsitys talonpojan yhteiskunnallisesta tehtävästä mitä suurimmassa määrin rakentui. Alkion valtiollinen ura huipentui sittemmin päättäväiseen toimintaan Suomen itsenäisyyden ja tasavaltaisen hallitusmuodon toteuttamiseksi.⁹³

Markku Kuisma sitoo teoksessaan *Rosvoparonien paluu* (2011) Suomen kansalaissodan, "ainakin välillisesti", sellaiseen yleismaailmalliseen historialliseen jatkumoon, jonka ydin on vanhojen ja uusien kulttuurien yhteentörmäys. Venäjän imperiumin sortuminen auttoi valtaan rajuihin uudistuksiin tähänneet bolševikit, mikä puolestaan avasi suomalaisille nationalisteille tilaisuuden irrottaa maa Venäjältä. Vuonna 1918 ei kamppailtu vain yhdestä asiasta. Kysymys oli kansallisesta itsenäisyydestä, yhteiskuntajärjestyksestä ja Suomen paikasta maailmassa. Niihin

---

⁹¹ [SKTOP] Alkio 1909, 32.

⁹² Ks. Rantakari 1936, 303–304.

⁹³ Aleksis Kivestä Olavi Siippaiseen 1944, 126; ks. Alanen 1976, 430–477, 499–554. Ks. myös Volanen 2017, 353–363.

sekoittuivat yhteiskuntaluokkien ja kieliryhmien rotukäsitykset ja etnisten identiteettien ristiriidat. Punainen terrori löysi vihansa kohteita kartanonherroista, suurteollisuuden johtomiehistä ja suuryritysten virkailijoista. Ne oli helppo yhdistää ruotsinkieliseen herraluokkaan, jonka oli koettu nöyryyttäneen suomenkielistä kansaa vuosisatoja. Ruotsinkielinen herrasväki puolestaan näki rahvaan punaisessa uhmassa kaaoksen, joukkopsykoosin ja barbaarisen idän tuhoavia voimia. Ruotsinkielisen herrasväen kokemuksena punakapina liittyi ääri-fennomaanisena ja väkivaltaisena pidetyn alkukantaisen suomalaisen rodun valtaannousuun. "Siksikin reaktio oli ankara ja puhdistustyö hirmuinen."⁹⁴

Samanlaista näkemystä edustaa Risto Alapuro, joka rinnastaa Suomen sisällissodan⁹⁵ tapahtumat 2000-luvun eurooppalaisiin ja laajemmin yleismaailmallisiin tapahtumiin. Hänen mukaansa viimeaikainen tutkimus on toisaalta painottanut sisällissodan jyrkkiä poliittisia vastakkainasetteluja, toisaalta häivyttänyt niitä. Tällainen näkemys esiintyy keskustelussa kuitenkin vain toissijaisesti. "Voittajien ymmärtäjät ja hävinneiden ymmärtäjät puhuvat entistä selvemmin eri asioista. Näkemyksillä ei ole yhteistä kohtaamispistettä. Hävinneiden ymmärtäjät nostavat esiin kärsimysten syvyyden ja voittajien väkivallan laajuuden. Voittajien ymmärtäjät korostavat lopputulosta, nousemista neuvostonaapurin varjosta ja kansanvaltaa valkoisten voiton myöhempänä tuloksena. Ja kun käsitykset ovat eri tasolla, ne voivat mainiosti elää rinnakkain jopa yhden ja saman ihmisen mielessä. Ei tarvitse kieltää oikeutusta kummaltakaan tulkinnalta."⁹⁶

Alapuron monimuotoinen ja perusteellinen analyysi kansalaissodan puhkeamiseen johtavista tapahtumista korostaa sosialidemokraattisen työväenliikkeen suoraan haluttomuutta aseelliseen vallankumoukseen. Tuomas Teporan mukaan suomalainen yhteiskunta ei ollut vakavassa kriisissä ennen vuotta 1917. Tavoitteena oli pikemminkin 1900-luvun alusta vuoden 1917 loppuun mennessä saavutettujen yhteiskunnallisten oikeuksien säilyttäminen järjestäytyneissä oloissa. Liikkeessä katsottiin, ettei sillä ollut riittäviä valmiuksia hallintovallan kokonaisvaltai-

---

⁹⁴ Kuisma, Markku: 2010, 14–16.

⁹⁵ Tauno Saarelan mukaan sosialidemokraatit käyttivät nimitystä "kansalaissota" tai "luokkien välinen sota", Kullervo Manner "luokkasota", Otto Wille Kuusinen "vallankumous", Tuure Lehen "punakapina", Evert Huttunen "kapina" ja Aukusti [?] Ryömä "valtiokaappaus". Vuonna 1923 omaksuttiin yhteisellä julistuksella termi "kansalaissota". Saarela 2018, 290; Valkoiset käyttivät nimitystä "vapaus-sota". Viimeaikaisessa tutkimuksessa vuoden 1918 tapahtumista on vakiintunut nimitys "sisällissota". Teporan ja Roseniuksen mukaan termi "sisällissota" omaksuttiin 1960-luvulla, koska se koettiin puolueettomammaksi termiksi kuin "kansalaissota" tai "vapaus-sota". Tepora & Roselius 2018, 12.

⁹⁶ Alapuro 2008, 13. Kansalaissodan tapahtumien kulusta ks. Tikka 2018, 82–10.

seen haltuun ottamiseen. Lopulta työväenliikkeen veivät kansalaissotaan sen jyrkimmät ainekset. Juha Siltala mainitsee näistä Otto Wille Kuusisen, Kullervo Mannerin ja Yrjö Sirolan.⁹⁷ Eräänlaisena yhteenvetona hän luonnehtii kansalaissotaa "puolinaiseksi vallankumoukseksi".⁹⁸

Santeri Alkion näkemykset tapahtumien kulusta olivat huomattavasti pelkistetyimmät. Kansalaissodan puhjetessa vuonna 1918⁹⁹ hän oli Helsingissä ja piileskeli siellä koko sodan ajan. Aiemmin sovitteluvan ja yhteistyöhakuisen Alkion asenteet sosialisteja kohtaan jyrkkenivät. Laillisuudessa pitäytyvänä poliitikkona hän piti kansalaissotaa laillista esivaltaa vastaan suunnattuna kapinana, johon syyllistyneitä oli rangaistava. Sodan jälkeen hänen asenteensa kuitenkin lievenivät, ja hän vaikuttanut merkittäväällä tavalla vuoden 1919 armahdulain hyväksymiseen.¹⁰⁰ Myös sosialidemokraatit ajoivat voimakkaasti punaisten armahtamista.¹⁰¹

Santeri Alkion muuttuneeseen näkemykseen vaikutti ennen kaikkea kansallisen yhtenäisyyden tavoite, mikä oli yksi hänen sodan jälkeisen valtiopäivätyönsä pääteema:

Haava, minkä kapina iski kansallisuutemme ruumiiseen, lähenteli sydänhermoja. Mitä enemmän repien siitä keskustelemme, sitä pahemmaksi se ärtyy. Mitä enemmän voimme rauhoittaa, tyynnyttää, unohtaa, sitä nopeammin edistyy arpeutumisen. Kukin meistä joutuu persoonallisesti yhtä myötään kosketuksiin haavan kanssa. Silloin voi omalta osaltaan sen arpeutumista edistää tai estää."¹⁰²

---

⁹⁷ Siltala 2018, 63. Vallankumousta vastustivat hänen mukaansa esimerkiksi Edvard Gylling, Matti Turkia ja Harald Wiik. Toisaalta Siltala toteaa myös, että "Kuusinen ja hänen kumppaninsa ajattelivat olevansa vain väliaikaisia toimitusmiehiä, jotka välttelivät rikoksia väkivallasta puhumattakaan. Silti he yrittivät tehdä ikään kuin vallankumouksen." Siltala 2018, 78.

⁹⁸ Alapuro 2017, 171–223.

⁹⁹ Tepora 2018, 49.

¹⁰⁰ Alanen 1976, 477–498, 586–592; ks. Paavolainen 1974, 44, 49.

¹⁰¹ "Sodan jälkeen vankileireillä oli yli 74 000 punaista. Elokuun lopussa vankeja oli jäljellä 27 000, koska kolmeksi vuodeksi tai sitä lyhyemmäksi ajaksi tuomitut olivat päässeet ehdonalaan." Saarela 2018, 286. Punaisten armahtamisesta ks. laajemmin luku "Punaisten armahtaminen". Saarela 2018, 286–289.

¹⁰² [I&K] Alkio 1919 A, 53; Savolainen 2006, 943. Raimo Savolainen toteaa, että "Santeri Alkion teos *Talonpoika ja Suomen vapaus* (1922) oli eräänlainen yhteiskunnallinen katekismus kansalaissodan jälkiarviointina. Sitä sävytti sosialismin ja kommunismin pelko ja toisaalta usko siihen, että suomalainen kulttuuri ja vapaus lepäsivät talonpoikaisella pohjalla. Arwidson, Castrén, Snellman ja Lönnrot olivat Alkion mukaan 'kansallisen keväimen kevätkäkösiä', joiden kukumisesta suomalainen talonpoika ei arkisessa aherruksessaan paljon tiennyt. Sen sijaan Paavo Ruotsalaisen hahmolla oli oma paikkansa kansan sydämissä. Alkio oli vakuuttunut siitä, että itsenäisellä Suomella piti olla hallituksessa 'talonpoikaisen vallan vartijat'. Raunioituva Eurooppa ei rikastuttaisi suomalaista kulttuuria, vaan Suomen tulevaisuus oli 'talonpoikaisessa maalaiselämässä'."

Kansalaissodan päätyttyä punaisten tappioon Suomen Sosialidemokraattinen Puolue menetti joksikin aikaa poliittisen vaikutusvaltansa. Maalaisliiton johtamien tasavaltalaisten ja oikeistolaisten monarkistien välillä käytiin kiivas hallitusmuoto- taistelu.¹⁰³ Kun näytti epävarmalta, voisiko Santeri Alkion tavoittelema tasavaltala- lainen hallitusmuoto toteutua, hän asetti tavoitteeksi sovittelua oikeiston ja vasem- miston jyrkkiä vastakohtia. Tärkeintä oli turvata Suomen itsenäisyys ja vapaus. Kansainvälisesti oli pyrittävä puolueettomuuteen. Alkio, joka tunsi kansalaissodan tapahtumien johdosta Saksaa kohtaan suurta kiitollisuutta, oli varma, ettei se aset- taisi esteitä Suomen itsenäisyyspyrkimyksille. Pohjois-Euroopan rauhoittaminen olisi koko Euroopan rauhalle tärkeä asia. Vuonna 1919 hallitusmuototaistelu päät- tyi tasavaltalaisten voittoon.¹⁰⁴

Hallitusmuototaistelun päätyttyä Santeri Alkio keskittyi kymmeniä vuosia vi- reillä olleen kieltolain toteuttamiseen. Hän oli jo vuonna 1905 kirjoittanut kirjases- saan *Nuorisoseuralaisen suhde väkijuomiin* (1905), että kieltolaki oli välttämä- tön.¹⁰⁵ Eduskunnan vuosina 1909, 1911 ja 1914 hyväksymä kieltolaki, jota keisari ei ollut vahvistanut, astui voimaan vasta vuonna 1919 Alkion ollessa sosiaaliminis- terinä.

Koska Santeri Alkio oli työhön ryhtyessään vakuuttunut siitä, että kieltolaki saavuttaisi Suomen kansan laajan kannatuksen, vastoinkäymiset sen toteuttami- sessa muodostuivat hänelle turhauttavaksi kokemukseksi. Katkeruutta lisäsi se, että lain synnyttämät epäkohdat havaittuaan myös monet hänen kaikkein läheisimmistä ystävistään lakkasivat kannattamasta sitä. Alkio ei kuitenkaan antanut periksi. Koska raittius oli hänen maailmankatsomuksensa mukaan ainoa moraalisesti hy- väksyttävä elämäntapa, lainsäädäntö ei voinut asettua sitä vastaan. Kieltolaki py- syikin voimassa Alkion kuolemaan asti. Se kumottiin vasta vuonna 1932 neuvoa- antavan kansanäänestyksen jälkeen.¹⁰⁶

---

¹⁰³ Hallitusmuototaistelu johti Santeri Alkion ja Minna Canthin voimakkaaseen vastakkainasetteluun. Monarkisti Canth moitti tasavaltalaisia eteläpohjalaisia kommunisteiksi ja bolsevikkeiksi. Kulmala 1962, 103.

¹⁰⁴ Juhani Mylly hahmottaa vuosia 1918–1939 käsittelevässä *Maalaisliiton historiassa 2.* (1989) niitä tekijöitä, jotka johtivat Maalaisliiton ja Santeri Alkion hallitusmuototaistelussa tasavaltalaisuuden puo- lelle: Nikolai II venäläistämispoliitiikka romahdutti Suomessa talonpoikaisen keisarikultin. Kysymys oli syvimmiltään kansanvallan puolustautumisesta harvainvaltaa vastaan. Kansallisuusaatteen elähdyttä- mät talonpojat olivat kapinoineet ruotsinkielisten herrojen ja pappien auktoriteettia vastaan vaati- en yhteiskunnallisia oikeuksiaan. Poliittisesti oli olennaista, että 1800-luvun virkamiesvaltio oli korvau- massa edustuksellisuuteen perustuvalla demokraattisella järjestelmällä. Yksityiskohtainen selostus San- teri Alkion osuudesta hallitusmuototaistelussa löytyy Juhani Myllyn teoksesta Mylly 1989, 40–86; ks. myös Alanen 1976, 499–554, Apunen 1991, 267–268 ja [M&H] Alkio 1918 A, 36–37.

¹⁰⁵ Ks. Numminen 2011, 287.

¹⁰⁶ Alanen 1976, 642, 656; Kalliokoski 1962, 165.

Kansalaissodan ja sen jälkiselvittelyn synnyttämä katkeruus jakoi Suomen väestön jyrkästi kahtia. Hanne Koivisto on teoksessa *Maamme. Itsenäisen Suomen kulttuurihistoria* (2016) kuvannut sitä äärimmilleen jakautunutta mentaliteettia, joka Suomessa vallitsi heti kansalaissodan jälkeen. Valkoiset näkivät itsensä isänmaan sankarillisina puolustajina ja kunnan kansana, punaiset mielenvikaisina, hirviömäisinä ja eläimellisinä. Punaiset puolestaan pitivät valkoisia vääryyden tekijöinä, punaisia jahtaavina lahtareina ja itseään näiden uhreina.¹⁰⁷ Tuomas Tepora puolestaan nivoo kansalaissodan laajemmin osaksi kansannousujen mytologisoitua perinnettä ja jatkumoa, jossa porvaristo helli myyttistä ketomusta itsensä uhraamisesta ja uudistumisesta. Työväki puolestaan oikeutti väkivaltansa sillä uhrilla, jonka se antoi saavuttaakseen vapautuksen ikaikaisesta sorrosta.¹⁰⁸

Kansallisen eheytyksen alkuun päästiin kuitenkin jo 1920-luvulla. Vuonna 1920 Suomessa oli kaksi työväenpuoluetta: Suomen Sosialidemokraattinen Puolue ja Suomen Sosialistinen Työväenpuolue, jotka alkoivat työskennellä yhdessä jo 1919. Suomen Sosialistinen Työväenpuolue kohtasi alusta lähtien vaikeuksia, ja se kiellettiin 1923.¹⁰⁹ Suomen Sosialidemokraattinen Puolue halusi tehdä pesäeron menneisyyteensä ja vakuuttaa varsinkin porvariston uudesta linjastaan. Väinö Tanner ja puolueen muu johto arvostelivat vanhaa työväenliikettä siitä, että se oli hylännyt uusiutumispolitiikan ja yhteistyön edistyksellisten porvarillisten ryhmien kanssa, kiihottanut luokkavihaan ja aloittanut aseellisen vallankumouksen. Työväestö oli saatava ymmärtämään, että uudistumispolitiikka ja yhteistyö maltillisen porvariston kanssa oli tärkeää. Monet olivat toimineet ennen sisällissotaa aktiivisesti osuustoimintaliikkeessä, mikä antoi pontta heidän poliittiselle linjalleen.¹¹⁰ Vaikka Moskovassa vuonna 1918 perustetun Suomen Kommunistisen Puolueen ja myöhemmin äärioikeistolaisen lapuanliikkeen ulkoparlamentaarinen toiminta oli voimakasta, Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen omaksuma parlamentaarinen linja turvasi jokseenkin rauhallisen sisäpoliittisen kehityksen. Ulkopolitiikassa pyrittiin puolueettomuuteen ja edistettiin skandinaavista yhteistyötä, mikä muodosti 1930-luvulla Suomen ulkopolitiikan perustan.

Kansalaissodan jälkeiseen sisä- ja ulkopolitiikkaan innokkaasti osallistunut Santeri Alkio joutui luopumaan vuonna 1922 terveydellisistä syistä suurimmasta osasta julkisia toimiaan. Kansalaissota oli horjuttanut hänen idealismiaan, mutta se

---

¹⁰⁷ Koivisto 2016, 13–21.

¹⁰⁸ Tepora 2018, 146

¹⁰⁹ Saarela 2018, 284.

¹¹⁰ Saarela 2018, 282–283.

elpyi nopeasti, kun hän ryhtyi tavoittelemaan kansallista yhtenäisyyttä. Maan henkisen ilmapiirin kehittyminen koetteli kuitenkin ikääntyvän miehen maailmankatsomuksellista optimismia. Vuosina 1925–1926 hän julkaisi Iiska Heikkiläisen nimellä alun perin sanomalehteä varten kirjoittamansa kaunokirjallisen teoksen *Karuliinan poika*, jonka satiiris-ironinen sävy ilmentää ajan mukanaan tuomaa pettyymystä.¹¹¹

Korkeasta iästään ja heikosta terveydestään huolimatta Santeri Alkio säilytti mielenkiintonsa yhteiskunnallista toimintaa kohtaan. "Ilkan" päätoimittajana hän edisti Maalaisliiton ja tärkeiksi katsomiensa kansallisten tavoitteiden toteutumista aina vuonna 1930 tapahtuneeseen kuolemaansa saakka.¹¹²

2.2 Maaseutu aatteellisena ympäristönä

Suomessa, erityisesti Etelä-Pojanmaalla, yleinen järjestys järkkäyi 1700-luvun puolesta välistä lähtien. "Nuoriso sakkaintui, ryhtyi harrastamaan vapaa-aikoinaan vaeltelua talosta taloon ja kylästä kylään, tunkeutui kutsumatta juhliin, pelasi uhkapeliä, juopotteli ja teki ilkivaltaa. Askel askeleelta häiriköityminen pahentui. Liikkuvuutta parannettiin hevosten varastelulla, taloilta vaadittiin viinakestitystä väkivallalla uhaten, omaisuusrikokset yleistyivät, samoin tappelut." Henkirikollisuus kohosi. Joissakin Etelä-Pohjamaan pitäjissä tehtiin 50–60 tappoa 100 000 asukasta kohti, kun vastaava luku koko maassa oli 2–3 henkeä. Heikki Ylikangas pitää ilmiön syynä talonpojan aseman heikentymistä alueella, jossa voimakas väestönkasvu rajoitti menestymisen mahdollisuuksia.¹¹³

Santeri Alkio kuvaa tätä kautta ensimmäisen kerran teoksessa *Kuvaelmia katoavuodelta 1867* (1885) ja toisen kerran teoksessa *Teerelän perhe* (1887). Taidon karttuessa teema jatkuu *Puukkojunkkareissa* (1894), jota pidetään yleisesti hänen parhaana ja kansallisesti merkittävimpana teoksenaan¹¹⁴, ja sen jatko-osassa *Murtavia voimia* (1896).

---

¹¹¹ Santeri Alkio kirjoitti *Karuliinan pojan* alun perin julkaistavaksi päivittäin sanomalehdessä. Werner Söderströmin vuosina 1925–1926 julkaisema trilogia on näistä kirjoituksista muokattu ja tarkistettu laitos. [KP I] Alkio 1925 B, 5. Esipuhe.

¹¹² Alanen 1976, 607, 684–692; Karilas 1954, 131; *Kansanvalistusseuran Kalenteri* 1930, 154.

¹¹³ Ks. Ylikangas 1976 B, 309–314.

¹¹⁴ Ks. esim. Oinonen 1948, 75; Waldemar Rantojan mielestä Santeri Alkion paras teos on *Mennyttä*. Hän näkee siinä Hall Cainen, Leo Tolstoin ja Arvid Järnefeltin vaikutuksia. Rantoja 1935, 18; Itse arvostan myös *Jaakko Jaakonpoikaa* sen rakenteellisten ansioiden ja ilmaisun kurinalaisen selkeyden vuoksi. Santeri Alkio sai siitä vuonna 1915 senaatin myöntämän 1000 markan kirjailijapalkinnon. Ks. Alkio 2012 A, 104.

Samaan aikaan kun snellmanilainen kansallisuusaate levisi 1830-luvulta lähtien sivistyneistön keskuudessa, Savon ja Pohjanmaan rahvas koki voimakkaan uskonnollisen herätyksen. Paavo Ruotsalaisen johtama körttiläinen herännäisyys syntyi talonpoikaiston keskuudessa, mutta sai kannattajia ja papillisia johtajia myös hegeliläisen romantiikan innoittamasta nuoresta sivistyneistöstä. Keisari Aleksanteri I:n aikana (1777–1825) hengellinen ja maallinen virkavalta suhtautuivat herännäisyyteen suopeasti, mutta Nikolai I:n valtiollisen taantumuksen alkaessa asenne muuttui kielteisemmäksi. Vallankumouksellista liikehdintää pelkäävä tsaarinvalta yritti tukahduttaa herännäisyyden 1830- ja 1840-luvuilla oikeudenkäyntien avulla, mutta käräjillä esiintyneet papit ja maallikot saivat yleisen mielipiteen puolelleen, ja liike laajeni vastustuksesta huolimatta.¹¹⁵ Lukuharrastusta edistänyt myöhempi herännäisyys ja kansallisuusaate loivat pohjaa 1860-luvulla virinneelle kansansivistystyölle, jonka edistäminen oli yksi Santeri Alkion elämäntyön keskeisimpiä alueita. Se kulkee punaisena lankana sekä hänen kaunokirjallisuudessaan että yhteiskunnallisessa, aatteellisessa ja uskonnollisessa teorianmuodostuksessaan.

Santeri Alkio tunsikin lestadiolaisuuden ja herännäisyyden varhaisvaiheessa sympatiaa näitä liikkeitä kohtaan. Niiden elävä henki vastasi hänen 1890-luvulla kehittyntä uskonnollista maailmankatsomustaan,¹¹⁶ minkä lisäksi hän katsoi – kansallisuusaatteen ideologian mukaisesti – niiden ilmentävän suomenkielisen rahvaan luovaa kykyä. Myöhemmin herätysliikkeiden kirkollistuessa hänen asenteensa niitä kohtaan muuttui kriittisemmäksi.¹¹⁷

Seppo Niemelän mukaan suomalaisen kansansivistystyön perinteen kaksi keskeistä hahmoa ovat Zacharias Castrén ja Santeri Alkio. Castrén oli oppineempi ja hänen kirjoituksensa tieteenomaisempia.¹¹⁸ Santeri Alkio muunsi sivistysajatuksen kansankielelle ja vei sen 1880-luvun alussa nuorisoseuraliikkeeseen. Niemelä toteaa, että suoria vaikutteita alkioalaisen kansansivistystyön syntyyn on vaikea löytää. Yksi harvoja viittauksia Alkion saamiin vaikutteisiin on "Pyrkijässä" vuonna 1916 julkaistu kirjoitus, jossa hän kertoo pitäneensä vuodesta 1880-lähtien mielikuvituksensa innoittajana Agathon Meurmania. Vahva vaikuttaja oli myös J.V.

---

¹¹⁵ Salomies 1936, 443, 446–447, 449–450.

¹¹⁶ Santeri Alkio kuului kirkkoon, mutta ei liittynyt mihinkään uskonnolliseen suuntaan. Ks. Ruotsala 1962, 278.

¹¹⁷ Vrt. Loima, 93. Santeri Alkion myönteinen suhde herätysliikkeisiin johtui pääosin niiden hengellisestä sisällöstä. Hän omaksui myös kansallisuusaatteeseen kuuluneen näkemyksen siitä, että ne edustivat rahvaan luovaa kykyä. Hän ei kuitenkaan sido sitä kiinteästi rahvaan itsensä synnyttämään ja johtamaan nationalistiseen kehitykseen, joka on Loiman mukaan keskeinen lähtökohta kansallisvaltion syntymiselle.

¹¹⁸ Niemelä 2011, 139.

Snellman, jonka Alkio katsoi olevan kaiken arvostelun yläpuolella. Kolmas merkittävä taustavaikuttaja oli hänen erityisesti ihailemansa Yrjö-Sakari Yrjö-Koskinen. Hänen kunnioituksensa Meurmania ja Yrjö-Koskista kohtaan säilyi, vaikka tiet myöhemmin erosivat poliittisten näkemyserojen vuoksi.¹¹⁹

Vuoden 1866 kansakouluasetus mahdollisti kirkosta riippumattomien kansakoulujen perustamisen maaseudulle. Santeri Alkio taisteli kansakoulujen perustamisen puolesta sekä kaunokirjallisessa tuotannossaan että aatteellisissa kirjoituksissaan. Kansakoulujen sivistyksellinen tehtävä oli kiinteästi sidoksissa snellmanilaiseen kansallisuusaatteeseen, Alkion yhteiskunnalliseen tasa-arvopolitiikkaan ja maailmankatsomukseen. Samaan aikaan Yrjö-Koskinen kiinnitti huomionsa Tanskan kansanopistoihin ja esitti toivomuksen vastaavanlaisen kansansivistystyön aloittamisesta Suomessa. Kansanopistoista keskustellaan jo *Teerelän perheessä* (1887). Ensimmäinen kansanopisto perustettiin kuitenkin vasta vuonna 1891.¹²⁰ Tätä aikaa kuvaavaan *Keisaririkokseen* (1923) sisältyy senaattori Yrjö-Koskisen ja Erkki Pyydysmäen keskustelu kansanopistojen perustamisesta Pyydysmäen omaan maakuntaan. Kuullessaan, ettei kaavailluille kansanopistoille ole vielä tiedossa johtajia, Yrjö-Koskinen painottaa, ettei niitä pitäisi perustaa ennen kuin tiedossa on hyviä johtajia. Opistoihin tulee kansakoulun käynnyttä talonpoikaisnuorisoa, jolla ei ole aina minkäänlaista aavistusta niiden tarkoituksesta. Jonkun kokemattoman maisterin johdossa opistosta voi muodostua herrastelukoulu, josta ei ole hyötyä vaan pelkkää vahinkoa. Pyydysmäki rohkenee olla eri mieltä: Kansanopistoja tarvitaan maata uhkaavan venäläistämiskaavan vuoksi, joten niiden perustamista ei ole varaa lykätä. Mitä tehdään, jos jäädään odottamaan kyllin päteviä johtajia eikä niitä ilmesty ollenkaan?¹²¹ Santeri Alkio ottaa kansanopistot perusteellisempaan kaunokirjalliseen tarkasteluun vuonna 1914 teoksessa *Uusi aika*.

---

¹¹⁹ Niemelä 2011, 142–143. Kansansivistystyön eurooppalaisia taustoja tarkastellessaan Niemelä painottaa erityisesti Herderin filosofisia näkemyksiä. Niiden heijastumisesta suomalaisen kansansivistystyöhön hän kartoittaa luvussa "Suomalainen nuorisoseuraliike" (139–168); Herderin suoranaista vaikutusta Santeri Alkion maailmakatsomukseen on kuitenkin vaikea hahmottaa. Teoksessa *Kadonnutta ihmisyyttä etsimässä* (2007) Pertti Karkama toteaa, että Herderin suomalaiseen kulttuuriin kohdistuvien suoranaisten vaikutusten sijaan sen jälkiä on etsittävä "herderiläisyydestä", [–]"Herderin ajatteluun palautuvasta ajattelusta, joka 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alkupuoliskolla levisi koko Eurooppaan." Karkama 2007, 418.

¹²⁰ Castrén 1936, 515–516, 527–528.

¹²¹ [KR] Alkio 1923 A, 79–81. Erkki Pyydysmäen keskustelu Yrjö-Koskisen kanssa viittaavat vahvasti siihen, että Erkki Pyydysmäki on monelta osin Santeri Alkion alter ego. Yrjö-Koskista ihaileva Alkio tuskin on pannut hänen suuhunsa muita mielipiteitä kuin niitä, joita tämä on ilmaissut Santeri Alkion kanssa käymissään aidoissa keskusteluissa.

Suomi oli 1800-luvun alkupuolella Euroopan juopoimpia maita. Asiasta huolestunut sivistyneistö alkoi vuosisadan puolivälissä perustaa Amerikan ja Ruotsin mallin mukaisia kohtuutta harrastavia raittiusseuroja, mutta tärkein toimenpide epäkohdan korjaamiseksi oli säätyjen vuonna 1866 tekemä yksimielinen päätös, jolla talonpojille perustuslaissa säädetty kotitarvepoltto-oikeus peruutettiin.¹²²

Ehdottoman raittiuden vaatimus oli kuulunut jo lestadiolaiseen herätysliikkeeseen, mutta vasta vuonna 1877 Suomeen perustettiin ensimmäinen ehdottoman raittiuden seura. Vuonna 1884 raittiusseurojen keskusjärjestöksi perustettiin Raittiuden Ystävät, minkä jälkeen ehdottoman raittiuden aate levisi nopeasti. Ennen pitkää kaikki Suomen valtiolliset puolueet ruotsalaisia lukuun ottamatta sisällyttivät ohjelmaansa raittiuden edistämisen.¹²³ Santeri Alkio omaksui ehdottoman raittiuden pitäen sitä ainoana oikeana elämäntapana.¹²⁴ Juoppouden syyt kiinnostivat häntä. Hän pohdiskeli niitä läpi kaunokirjallisen tuotantonsa. Perusteellisimmin hän käsittelee aihetta tendenssiromaanissa *Juoppohullu* (1920), jolla hän osallistui valtakunnalliseen kirjoituskilpailuun, joka julistettiin, kun Suomessa ryhdyttiin toteuttamaan kieltolakia.

Vuonna 1881 Vaasan ruotsalaisessa lyseossa opiskellut Juho Hietanen, joka oli huolestunut kotiseutunsa juopottelevasta ja tappelevasta nuorisosta, kehotti perustamaan tapoja jalostavia, sivistystä kohottavia ja kansallisuusaatetta syventäviä nuorisoyhdistyksiä. Ensimmäinen nuorisoseura perustettiin Kauhavalla kesällä 1881. Sen perustaja ja ensimmäinen esimies oli kaivertaja Matti Sippola. Seuraan liittyi heti satoja jäseniä.¹²⁵ Kun Etelä-Pohjanmaan nuorisoseura perustettiin vuonna 1882, sitä oli Juho Hietasen ohella perustamassa innokkaimmin Matti Tarkkanen.¹²⁶ Myös Santeri Alkio edisti asiaa. Hänen vaikutuksestaan nuorisoseuraliike laajeni 1880-luvulla voimakkaasti. Vuonna 1897 nuorisojärjestöjen yhdyssiteeksi perustettiin Suomen Nuorison Liitto.¹²⁷

---

¹²² Voionmaa 1936, 479–481.

¹²³ Voionmaa 1936, 479–481.

¹²⁴ Raittiusaate levisi aluksi tahmeasti. Kun Suomessa vietettiin vuonna 1881 J. V. Snellmanin syntymäpäivää, juhlinta meni Santeri Alkion mielestä pelkäksi juopotteluksi, kun koko kansa juhli sitä yläluokan tapojen mukaan. Vitkaisesta alusta huolimatta hän piti raittiusliikkeen hyvänä puolena sitä, että se opetti kansalle yhdistystoimintaa ja lisäsi siten sen yhteiskunnallisia valmiuksia. Se puolestaan edesauttoi nuorisoseuraliikkeen kehittymistä. Alkio 1897 A, 3–15.

¹²⁵ [KS&N] Alkio 1897 A, 34–35. Jo viiden viikon kuluttua se esitti seuranäytelmänä Aleksis kiven *Kihlauksen*. Mutta kun seuran johtajat muuttivat paikkakunnalta, toiminta lopahti kymmeneksi vuodeksi. Santeri Alkio painottaa kuitenkin, että nuorisoseuran syntyhistoria todistaa sen suomalaisen alkuperän. Kirjasessa on runsaasti tilastotietoa nuorisoseuraliikkeen leviämisestä.

¹²⁶ Numminen 2011, 198.

¹²⁷ Castrén 1936, 525–527; Nuorisoseurojen perustamishistoriasta ks. Hakalehto, Ilkka 1986, 35–38; Kun Santeri Alkio katsoo nuorisoseurojen syntyä historiallisesta perspektiivistä, hän johtaa sen Ruotsin

Santeri Alkio suuntasi aluksi tarmonsaa pääasiassa vuonna 1882 perustettuun Laihian nuorisoyhdistykseen ja vähän myöhemmin toimintansa aloittaneeseen Laihian raittiusseuraan. Valtakunnallista kattavuutta hänen ajatuksensa nuoriso- ja raittiusuudesta saivat vuodesta 1890 lähtien, jolloin hänestä tehtiin nuorisoseuraliikkeen pää-äänenkannattajaksi perustetun "Pyrkijän" päätoimittaja.¹²⁸ Kaunokirjallisuuden keinoin hän käsittelee nuorisoseuraideologiaa myöhemmin teoksissa *Palvelusväkeä* (1904) ja *Uusi aika* (1914). Ohjelmakirjoituksista merkittävin on vuonna 1905 ilmestynyt *Nuorisoseurakirja*.

Vaikka Santeri Alkio piti itseään epäpoliittisena henkilönä ja kiinnitti 1890-luvulla pääasiallisen huomionsa nuorisoseuratoimintaan, hän päätyi jo vuosikymmenen alussa "Päivälehdessä" avustajana tiiviiseen yhteistyöhön nuorsuomalaisten kanssa.¹²⁹ Kun nämä vuonna 1894 valmistelivat poliittista ohjelmaansa, Alkio osallistui sen laatimiseen kommentoimalla hänelle esitettyä luonnosta.¹³⁰

Antamassaan lausunnossa Santeri Alkio painottaa Suomen sisäisen itsenäisyyden säilyttämistä ja perustuslakien loukkaamattomuutta, valtiollisen äänioikeuden laajentamista sekä kunnallisen itsehallinnon ja äänioikeuden laajentamista. Hän esittää jyrkän vaatimuksen suomen kielen aseman parantamisesta ja korostaa uskonnollista suvaitsevuuksia kansankirkkoa kehitettäessä. Samalla hän hyväksyy nuorsuomalaisten kansansivistysohjelman, raittiuspyrkimykset ja kaavailut progressiivisesta verotuksesta.¹³¹

Kun teollistuvan Suomen liberalistinen lainsäädäntö mahdollisti yhdistystoiminnan, alettiin 1880-luvulla perustaa aikaisempia harrastuspiirejä laaja-alaisempia työväenyhdistyksiä. Niistä merkittävimmäksi muodostui 1883 perustettu Helsingin työväenyhdistys, jonka johdossa oli tehtailija V. J. von Wright. Hänen nimensä mukaisesti ensimmäisten työväenyhdistysten sosiaalireformistista toimintaa alettiin nimittää wrightiläisyydeksi.¹³² Wrightiläinen työväenliike oli olennaiselta osin sosiaalireformistinen liike, jonka tavoitteena oli kohentaa työväen sosiaalisia

---

vallan ajoilta, jolloin käytyjen sotien vuoksi varoja ja huomiota ei riittänyt kansan sivistystarpeisiin. Hän kiittää kuitenkin papistoa siitä, että se opetti kansalle lukutaitoa ja levitti uskonnollista kirjallisuutta. Venäjän vallan aikana levinnyt kansallisuusaate sisälsi vaatimuksen siitä, että myös rahvaan oli saatava mahdollisuus opetukseen ja tietojen hankkimiseen. [KS&N] Alkio 1897 A, 4–5.

¹²⁸ Ks. A. Alanen 1976, 170–171, 173, 241–242; Mäki 1952, 216–218.

¹²⁹ Risto Volanen kertoo, että Santeri Alkion suhde nuorsuomalaisiin syntyi ylioppilas Eero Erkon kautta sekä avustajasuhteesta "Päivälehteen" ja "Nuoreen Suomeen". Hän viittaa myös nuorsuomalaisten ensimmäiseen poliittiseen ohjelmaan, josta Alkio antoi lausunnon. Se johdatti hänen mielenkiintonsa yhteiskunnallisiin ja poliittisiin kysymyksiin. Volanen 2008, 60.

¹³⁰ Ks. Alanen 1976, 336.

¹³¹ Alanen 1976, 336–339.

¹³² Ks. Voionmaa 1936, 473–477.

ja valtiollisia oikeuksia niin, että Suomessa vältettäisiin sellainen kumouksellinen toiminta, josta oli merkkejä Keski-Euroopassa. Siihen mahdollisuuteen viittasi Suomessa vuodesta 1896 lähtien virinnyt lakkoliikehdintä.

Valtiollista merkitystä työväenliike alkoi saada vuonna 1893, jolloin työväenyhdistysten edustajakokous asetti työväenvaltuuskunnan edistämään työväenyhdistysten asioita. Työväenliike toimi aluksi yhteistyössä suomalaisen puolueen, sittemmin nuorsuomalaisen puolueen kanssa. Sen keskeisimpänä valtiollisena vaatimuksena oli yleisen äänioikeuden toteuttaminen. Vuosien mittaan ajatus aatteellisesti itsenäisen valtakunnallisen työväenpuolueen perustamisesta eteni niin, että heinäkuun 17. –26. päivänä vuonna 1899 Turussa perustettiin Suomen työväenpuolue.¹³³ Vuonna 1903 aatteellisesti radikalisoitunut työväenliike järjestäytyi Suomen Sosialidemokraattiseksi Puolueeksi.¹³⁴

Santeri Alkion varhaisimmat romaanit käsittelevät katovuosia 1867–68, joten hän on voinut saada niihin virikkeitä lapsuusvuosistaan.¹³⁵ Hän aloitti kirjailijanuransa vaatimattomalla kirjasella *Kuvaelmia katovuodelta 1867* (1885). Suomi oli tuolloin agraarinen maa, jonka maatalous oli kehittymätöntä ja kansainväliset kauppayhteydet niin puutteellisia, että katovuosien aiheuttama nälänhätä ja sitä seuranneet kulkutaudit aiheuttivat kansallisen katastrofin.¹³⁶

Santeri Alkion kotimaakunnassa Etelä-Pohjanmaalla katovuosia edelsi ennätyskellisen suuri väestönkasvu, jolle ei ole vastinetta koko Euroopan väestöhistoriassa. Muun Suomen oloista poikkeavaa oli myös se, että talollisluokka lisääntyi nopeasti.¹³⁷ Vaikka uutta viljelymaata raivattiin runsaasti, viljelmien peltoala pieneni. Kun tilojen jakaminen ei ollut 1860-luvulla enää mahdollista vaarantamatta niiden elinkelpoisuutta, talollisten pojat saattoivat joutua rengeiksi, ja kotitiloille jääneidenkin oli noudatettava mitä suurinta säästäväisyyttä.¹³⁸ Maaseudun maanomistusolojen ja elinkeinorakenteen sosiaalista murrosta Santeri Alkio kuvaa kirjallisuushistoriallisen arvonsa parhaiten säilyttäneissä teoksissa *Puukkojunkkarit* (1894) ja *Murtavia voimia* (1896), joissa hän käsittelee myös saman aikakauden

---

¹³³ Suomalaisen työväenliikkeen kehityksestä Suomen Sosialidemokraattiseksi Puolueeksi ks. Suomen Sosialidemokraattinen työväenliike, 1949, 2–50. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue. Helsinki.

¹³⁴ Voionmaa 1936, 477.

¹³⁵ Liakka 1932, 44.

¹³⁶ Haatanen 1968, 81–82.

¹³⁷ Jutikkala 1942, 569–570.

¹³⁸ Ks. esim. Ylikangas 1976, 255–258; Mäki 1948, 24.

toista suurta murrosta, herännäisyyttä, ja sen vaikutusta eteläpohjalaiseen talonpoikaisväestöön.¹³⁹

Vaikka katovuodet herättivät valtiovallan vilkkaaseen taloudelliseen toimeliaisuuteen, maattoman¹⁴⁰ maaseutuväestön sosiaalinen asema ei sanottavasti parantunut. Talonpoikaiston elintaso sen sijaan nousi. Ensimmäiset maatalouskoneet ja uudet voimaperäiset viljelymenetelmät otettiin käyttöön 1870-luvulla.¹⁴¹ Tuotannon rationalisointi kohotti työn tuottavuutta ja turvasi perheviljelmiksi muuttuvien tilojen toimeentulon.¹⁴² Tätä johtanutta kehitystä Santeri Alkio kuvaa maahenkeä herättelevissä teoksissaan *Uusi aika* (1914), *Patriarkka* (1916) ja *Keisaririkos* (1923), joiden historiallinen aikajänne ulottuu 1870-luvulta 1890-luvun loppuun. Niiden keskeinen ideologinen sisältö koostuu tieteelliseen tutkimukseen perustuvasta osuustoiminnallisesta maanviljelyksestä, jonka Alkio katsoi luovan edellytykset kannattavalle pienviljelykselle.

Markku Kuisman mukaan Euroopassa suosittu osuustoiminta laajeni Suomessa nopeasti laajaksi kansanliikkeeksi, jonka pyrkimyksiä toi esiin vuonna 1899 perustettu Pellervo-Seura. Se perustettiin reaktiona Venäjän antamalle helmikuun manifestille, mutta se edusti laajemminkin talonpoikaiston ja maaseudun yhteiskunnallista emansipaatiota lisäämällä kansanjoukkojen poliittista valvutuneisuutta. Osuustoimintaliike suhtautui kriittisesti kovaan kilpailukapitalismiin, joka Hannes Gebhardin mukaan synnytti "itsekkyyttä ja vieraantumista". Varsin pian osuustoiminta-aate sai kannattajakseen Maalaisliiton.¹⁴³

Palkkatyövoiman tarpeen vähetessä maaseudun irtaimen väestön asema kävi kestäättömäksi. Eräänlaisen pakkoratkaisun sen ongelmiin tarjosi Amerikkaan suuntautunut siirtolaisuus, joka alkoi massaliikkeenä 1880-luvulla ja saavutti huipunsa 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä.¹⁴⁴ Siirtolaisuuteen turvautui myös runsaasti Etelä-Pohjanmaan talonpoikaista väestöä. Talollisten pojat lähtivät

---

¹³⁹ Ainakin *Puukkojunkkareista* tehtiin vuonna 1921 myös näytelmäsovitus (Aapo Similä), johon Santeri Alkio ei ollut erityisen tyytyväinen. Alkio 2012 C, 77.

¹⁴⁰ Tilattomaan väestöön luettiin torppareiden ja mäkitupalaisten lisäksi myös lampuodit, jotka olivat kokonaisten tilojen vuokralaisia. Heidän lukumääränsä oli kuitenkin jokseenkin vähäinen. Ks. Rasila 1970.

¹⁴¹ Työmenetelmien ja välineistön kehityksestä ks. Östman 2004, 19–32.

¹⁴² Ks. Haatanen 1968, 116; ks. myös Anttila, Veikko 1974, 79, 82.

¹⁴³ Kuisma, Markku 2013, 143–144.

¹⁴⁴ Ks. Haatanen 1968, 137–138; Jutikkala 1946, 188; ks. myös Kuisma, Markku 2013, 120–121; ks. myös Niemelä 2008, 151.

muutamiksi vuosiksi Amerikkaan ansaitakseen rahaa kotitilansa sisarosuuksien lunastamiseen. Monille se oli ainoa keino saada haltuunsa elinkelpoinen tila.¹⁴⁵ Santeri Alkio kuvaa vahingollisena pitämäänsä siirtolaisuutta useissa teoksissaan, mutta hieman laajempaa temaattista merkitystä se saa teoksessa *Jaakko Jaakonpoika* (1913), jossa päähenkilön poika palaa Amerikasta kotitilalleen jatkamaan suvun talonpoikaista perinnettä.

Jaakko Jaakonpojan (1913) keskeisin motiivi ei kuitenkaan ole siirtolaisuus, vaan nopeasti kehittyvän puutavarakapitalismin¹⁴⁶ vaikutus talonpoikaiseen identiteettiin, joka oli perinteisesti rakentunut maataloudesta saadulle toimeentulolle ja ammattiin kohdistuneelle arvostukselle. Nopeasti kehittyvän mekaanisen puunjalostusteollisuuden raaka-aineen tarve nosti metsän hintaa. Metsäteollisuuden haltuun keskittyi yhä runsaammin talonpojille kuulunutta metsämaata. "Hannes Gebhard ja Santeri Alkio olivat huolestuneita yhtiöitten maanomistuksen paisumisesta. Kokonaisten tilojen siirtyessä puutavarayhtiöille tai -kauppiaille kävi entisille maanomistajille yleensä huonommin kuin heidän maillaan asuville vuokramiehille tai torppareille."[--] "Hannes Gebhardin mielestä yhtiöiden maanomistus muodosti talonpoikaiselle maanomistukselle suuremman uhkan kuin vastaava ilmiö Ruotsissa."¹⁴⁷ Maaseudulle tunkeutuva rahatalous rikkoi talonpoikaista, omavaraisuuteen perustuvaa perherakennetta. Maatalojen pojat ja tyttäret etsiytyivät kevyempiin palveluammatteihin. Teollisessa tuotannossa toimivien työläisten määrä kasvoi viidessätoista vuodessa lähes kolminkertaiseksi.¹⁴⁸ Samalla tapahtui voimakasta kaupungistumista: vuosien 1870 ja 1910 välisenä aikana kaupunkien väkiluku lisääntyi yhteensä 300 000 henkeä.¹⁴⁹ Kun siirtolaisuuden aikana peräti noin 380 000 suomalaista jätti kotimaansa, muuttui maaseudun liikaväestön ongelma teollisen työvoiman tarpeen kasvamisen myötä vähitellen työvoimapulaksi.¹⁵⁰

Vaikka Suomen maatalouden perinteisesti tärkeimmän tuotteen, leipäviljan, hinta vapaan ulkomaisen kilpailun johdosta laski yleiseen hinta- ja palkkatasoon

---

¹⁴⁵ Ks. Jutikkala 1942, 572–573.

¹⁴⁶ Markku Kuisma on teoksessaan *Saha. Tarina Suomen modernisaatiosta ja ihmisistä, jotka sen tekivät* (2011), käsitellyt perusteellisesti kansainvälisen puutavarakapitalismin syntyä ja keskeistä vaikututusta Suomen talous- ja yhteiskuntaelämään.

¹⁴⁷ Peltonen 2004, 113; Teppo Vihola antaa yhtiöiden ja talonpoikien välisistä metsäkaupoista moniulotteisemman kuvan. Metsän myynnistä rahaa saaneet talonpojat saattoivat käyttää tulonsa järkevästi omaisuutensa kasvattamiseen. Hänenkin mukaansa huonoimmassa asemassa olivat he, jotka myivät koko tilansa. Vihola 2004, 143–144, 145.

¹⁴⁸ Vuonna 1885 teollisessa tuotannossa olevien määreksi laskettiin 36 000, vuonna 1900 lukumäärä oli kasvanut 100 000:een. Ks. Haatanen 1968, 131–138; ks. myös Karkama 1975, 30–31.

¹⁴⁹ Waris 1936, 228.

¹⁵⁰ Haatanen 1968, 138, 140.

verrattuna koko 1800-luvun jälkipuoliskon, nostivat paremmat muokkausmenetelmät, lisääntynyt lannoitus ja koneiden entistä tehokkaampi käyttöönotto maanviljelyksen kannattavuutta korvaten siten maatalouden kohonneet kustannukset. Myös tätä aihepiiriä Santeri Alkio kuvaa 1890-luvun lopulle sijoittuvassa *Keisarikoksessa* (1923), mutta erityisen keskeinen asema sillä on ihanteellista kyläyhteisöä kuvaavassa romaanissa *Uusi aika* (1914). Kun karjatalouden tuotteiden hinta kehittyi viljatuotteiden hintaa suotuisammin, siirtyi maatalouden painopiste 1900-luvulle tultaessa karjatalouteen.¹⁵¹ Tanskalaisen mallin mukaisesta osuustoiminnasta ja pientilojen perustamisesta huolimatta kehitys kulki maataloudessa kohti suurtuotantoa ja suuromistusta.¹⁵²

Maanomistajien ja torppareiden välistä suhdetta oli valtiollisella tasolla käsitelty 1860-luvulta lähtien, jolloin vuokrien nousu, vuokrakausien lyheneminen ja kiistat torpparien metsänkäyttöoikeudesta synnyttivät ensimmäiset torpparikriisit.¹⁵³ Yrjö-Sakari Yrjö-Koskinen puuttui asiaan ensimmäisen kerran jo vuonna 1860. Hän korosti puheissaan ja valtiopäiväaloitteissaan itsenäisten pientilojen lisäämisen merkitystä. Kysymys oli ennen kaikkea siitä, että sen myötä suomalainen maaseutu kehittyisi ja sen väestön voima lisääntyisi. Sillä olisi yhteiskunnallisesti myönteinen vaikutus. Maaseudun nousulle avautuisivat aivan uudet näkymät, kun lukemattomat pientilalliset ahertaisivat omilla pelloillaan niin omaksi kuin kansakunnankin hyödyksi.¹⁵⁴ Vaikka ongelma tiedostettiin, torppareiden oikeusturva edistyi hitaasti. "Ilkan" päätoimittajana ja Maalaisliiton aatteellisena johtajana Santeri Alkio keskittyi vuodesta 1906 lähtien maaseutuväestön valtiollisten oikeuksien edistämiseen.

Kaunokirjallisuuden lisäksi Santeri Alkio julkaisi runsaat 30 teosta, joista suurin osa oli pienimuotoisia, aatteellisia ja käytännön toimintaa ohjaavia kirjasia. Kansalaissodan jälkeen kirjoittamassaan kirjassaan *Maalaisliittolaisesta näkökulmasta* (1919) hän totesi, että torpparien vapauttaminen on tärkein yhteiskunnallinen uudistus. Hän vaati maanomistajilta laajakatseisuutta, koska yhteiskunnan kehittämisen vuoksi se oli hyväksyttävä. Samalla hän näki siinä keinon vahvistaa talonpoikaiston asemaa ja yhteiskunnallista kilpailukykyä.¹⁵⁵

---

¹⁵¹ Jutikkala 1946, 162–163.

¹⁵² Palmgren 1974, 75. Santeri Alkio käsittelee aatteellisissa kirjoituksissaan maataloutta lähinnä viljan tuotannon näkökulmasta. Samaan aikaan harjoitettiin kuitenkin myös monipuolista karjataloutta. Ks. Vihola 2004, 157–178.

¹⁵³ Jutikkala 1942, 590.

¹⁵⁴ Niemelä, Jari 2008, 126; Pienviljelyksen kehittymisestä Santeri Alkion elinaikana katso laajemmin Niemelä, Jari 2008, 122–135.

¹⁵⁵ [MN] Alkio 1919 C, 1–22.

Vuoden 1918 kansalaissodan paljastettua maanomistusolojen synnyttämän syvän katkeruuden niin sanottu tynkäeduskunta hyväksyi lain vuokra-alueitten itsenäistämisestä. Vuoteen 1924 mennessä yli 50 % vuokratiloista oli lunastettu omiksi. Koko maakysymyksen ratkaisemiseen tämä ei riittänyt. Sitä täydensi vuoden 1922 asutuslaki, lex Kallio, sekä vuonna 1925 voimaan astunut lex Pulkkinen, jolla peruutettiin puutavarayhtiöiden laittomat maanhankinnat. Kaikkiaan maanomistajien lukumäärä kasvoi lähes 80 000 hengellä: 37 078 torpparia ja 42 387 mäkitypalaista sai omakseen 906 419 hehtaaria maata. Itsenäistyneistä torppareista talonpoikaisväestö sai valtavan voimallisän. Se kasvoi yli kolmanneksella¹⁵⁶, mikä edesauttoi Maalaisliiton kasvua merkittäväksi poliittiseksi puolueeksi. Näihin tapahtumiin johtanutta tematiikkaa Santeri Alkio käsittelee erityisesti *Uudessa ajassa* (1914).¹⁵⁷

---

¹⁵⁶ Palmgren 1974, 91; Jutikkala 1942, 598; Jutikkala 1968, 202.

¹⁵⁷ Hieman laajempi analyysi 1880-luvun lopun ja 1900-luvun alun aatteellista ja poliittisista oloista sisältyy esimerkiksi Piia Stenforsin tutkimukseen *Suomalainen kotiseutuliike 1894–1944*, 29–51 “Suomalaisen kotiseutuliikkeen taustatekijät”. Se soveltuu hyvin tämän tutkimuksen tausta-aineistoksi, koska kotiseutuliikkeellä ja nuorisoseuraliikkeellä oli sama kansallisuusaatteeseen ja kansansivistyksen perustuva tausta.

3 Santeri Alkio kirjailijana

Kaunokirjallisuus merkitsi Santeri Alkiolle hyvin paljon, mutta hän korosti, ettei se yksin riitä ihmiselle elämän rakennuspuiksi: "Löytyy kyllä kirjallisuutta, joka ei voi väsyttää, erittäinkin, mitä kaunokirjallisuuteen tulee, mutta jos joku ahmii sivistyksesensä ainoastaan kaunokirjallisuutta, niin tämä sivistys tulee olemaan vain turhanpäiväistä haaveilua, ilman perustusta. Kaunokirjallisuuden merkitys ei ole pieni sivistyksen täydentämisessä, mutta sivistyksen ja opinalun perustajana siihen ei ole luottamista."¹⁵⁸

Vaikka 1880-luvun suomalaisen realismin tutkija Mikko Saarenheimo kelpuuttaa Santeri Alkion Suomen keskeisten realistien joukkoon¹⁵⁹, ei sellaisia laajoja tutkimuksia ole tehty, joiden ensisijaisena kohteena on hänen kaunokirjallisuutensa. Todennäköisin syy siihen – esteettisten kriteerien lisäksi – lienee Alkion puoluepoliittinen toiminta. Jo 1900-luvun alkupuolen johtavat kriitikot havaitsivat hänen kaunokirjallisessa tuotannossaan puoluepoliittista tarkoituksenmukaisuutta ja esteettistä eläytymistä häiritsevää tendenssiä, jotka laskivat sen taiteellista arvoa. Myös Viljo Tarkiainen, vaikka olikin kiinnostunut kansankirjailijoista, joiden eturiviin Alkio hänen mielestään kuului, näyttää pitäneen häntä lähinnä nuorisoseuramiiehenä, raittiustaistelijana ja poliitikkona.¹⁶⁰

Näin tekee myös Rafael Koskimies, joka kuitenkin kohdistaa Santeri Alkioon suurempaa mielenkiintoa kuin muut 1900-luvun alun kirjallisuuskriitikot. Elävää kansalliskirjallisuutta esitellessään hän luonnehtii Alkiota vanhaa laihialaista juurta olevaksi räätälin ja maakauppiaan pojaksi, jolla on talonpoikainen alkuperä. "Kun hän miehuutensa päivinä sitten nopeasti kohosi vasta perustetun talonpoikaismuonon, maalaisliiton aatteelliseksi johtajaksi, niin tämä merkitsi varmaan vanhojen verenvaistojen luonnollista purkautumistietä. Puheenjohtajaksi ei, kuten tunnettua, suinkaan kelpaa liiallisin taiteellisin taipumuksin varustettu mies[!]" Koskimiehelle Alkio oli enemmän poliitikko ja käytännön mies kuin taiteilija. Hän arvostaa Alkion elämäntyötä, mutta katsoo, ettei tämä päässyt kehittymään kirjailijana täyteen mittaansa, ehkä ei myöskään poliitikkona, mutta poliitikkona kuitenkin ehdottomasti enemmän kuin kirjailijana.¹⁶¹

Artturi Leinosen mielestä ei ole tarpeellista pohtia, mitkä olivat syvimmit vaikuttimet siihen, että Santeri Alkio ryhtyi kirjailijaksi. Hänestä on yhdentekevää,

---

¹⁵⁸ [N&E] Alkio 1923 F, 234.

¹⁵⁹ Saarenheimo 1924, 35.

¹⁶⁰ Ks. Alanen 1976, 119.

¹⁶¹ Koskimies 1944, 337–378; Santeri Alkiosta kirjailijana ks. myös Isoviita 1962, 145–152.

läksikö hän tälle tielle taiteellisen luomistarpeen pakotuksesta vai tietoisesti aatteen miehenä, joka "tahtoi ottaa myös taiteen ylhäisen muodon päämääriensä palvelukseen". Kirjailija ja taistelija, itsetarkoitukselliset ideat ja käytännölliset päämäärät sulautuvat yhteen Santeri Alkion tuotannossa. Hänen kirjallinen luomistyönsä on aina kiinteässä vuorovaikutuksessa hänen yhteiskunnallisen työnsä kanssa ikään kuin kasvaen siitä lakkaamatta esiin. Leinonenkin toteaa, että jopa hänen päivänpoliittisetkin tavoitteensa saivat joskus selvemmän ja vaikuttavamman ilmauksen hänen kaunokirjallisissa teoksissaan. Hän jatkaa, että "ne kysymykset, jotka ovat häntä johtajana ja tiennäyttäjänä askarruttaneet, ovat muodossa tai toisessa tulleet esille myös hänen taiteessaan".¹⁶²

Vuonna 1947 ilmestyneessä artikkelissa "Taiteilija ja taistelija", joka julkaistiin kokoomateoksessa *Meistä tuli kirjailijoita*, Leinonen nimeää Santeri Alkion kaunokirjallisen uran virikkeeksi K. J. Gummeruksen romaanin *Ylhäiset ja alhaiset* (1970). Teos innoitti Alkiota ryhtymään sanomalehtikirjoittelua vaativampiin kirjallisiin yrityksiin.¹⁶³ Hänen ensimmäisten kaunokirjallisten teostensa *Kuvaelmia katovuodelta 1867* (1885) ja *Teerelän perhe* (1887) naturalistisesta kuvaustavasta voi päätellä, että hänen kirjailijanuransa alkuun on todennäköisimmin vaikuttanut se arvostus, mikä kansallisuusaatteen syntyvaiheessa kohdistui kaikkeen suomenkieliseen kirjallisuuteen.¹⁶⁴ Se synnytti Suomeen kansainvälisestikin katsottuna poikkeuksellisen runsaslukuisen kansankirjailijoiden joukon.¹⁶⁵

---

¹⁶² Leinonen 1930 A, 21–22.

¹⁶³ Leinonen 1947, 9–15. Leinonen kertoo myös hieman tarkemmin Santeri Alkion kirjailijanuran ensiaskelista, kirjallisista virikkeistä, hänen lukemastaan kirjallisuudesta, suomalaisista ja ulkomaalaisista kirjailijoista ja hänen kirjastoonsa kuuluneiden teosten aihepiireistä, ks. myös Alanen 1976, 54–56.

¹⁶⁴ Kai Laitisen mukaan Snellman luki kansalliskirjallisuuteen lähes kaiken suomenkielisen kirjallisuuden. Sen ulkopuolelle hän sulki vain eksaktit tieteet ja filologian. Laitinen 1984, 63; Laitinen kiteyttää Snellmanin käsityksen kansalliskirjallisuudesta viiteen kohtaan: se on kansankielistä, ilmaisee kansakunnalle ominaista henkistä kehitystä, edistää kansallista itsetietoisuutta, vaikuttaa kansakuntaan esimerkiksi yllä kansallishenkeä. Laitinen 1984, 56; Määrittämyksen mukaan Santeri Alkio toteutti kaunokirjallisessa tuotannossaan Snellmanin kansallisuusohjelmaa. Hänen tuotantonsa kuuluu kansalliskirjallisuuteen.

¹⁶⁵ Rantoja on yksi niitä harvoja Santeri Alkion kaunokirjallisen tuotannon esittelijöitä, joka viittaa hänen tuotantonsa taustaksi 1880-luvun kirjallisuuden ohjelmarealismiin. Rantoja 1935, 9; Juhani Mylly puolestaan kirjoittaa, että Alkio kiirehti innolla Minna Canthin ja Juhani Ahon johtamaan suomenkielisen realismin piiriin. Mylly 1996, 174; Alkion suhde ohjelmarealismiin on kuitenkin ongelmallinen. Kun Erkki Pyydysmäki keskustelee *Keisaririkoksessa* (1923) poikansa Iiskan kanssa säätyjen kirjallisuuspalkinnosta, hän torjuu tämän ehdottaman Juhani Ahon. Hän pitää kiinni siitä, että kirjallisuuden on oltava eettisesti korkeatasoista ja kasvattavaa. Juhani Ahon romaanit olivat tuskin hänen suosikkikirjallisuuttaan; ks. myös [VM] Alkio 2012 B, 551. Alkio lueskelee Ahon kirjaa *Muistatko?* apealla mielellä. Kirja ei tunnu avautuvan, mutta mielipahaa aiheuttaa ennen kaikkea se, ettei hänellä ole aikaa omistautua kirjoittamalla omille muistoilleen.

Kun Viljo Tarkiainen kävi vuonna 1904 haastattelemassa Santeri Alkiota, tuolloin jo naturalistisen kautensa ohittanut kirjailija esitteli laajasti näkemystään kirjallisuuden tehtävästä. Hänen mukaansa kirjallisuus on yksi valistuksen tärkeimmistä välikappaleista. Sen vuoksi kirjallisuudelta tulee vaatia, että se palvelee ihmiskunnan jaloimpia edistyspyrintöjä ja siveellisiä päämääriä.¹⁶⁶ Kirjallisuus ei voi olla taidetta taiteen vuoksi, "joka elää yksinomaan keveissä kauneusarvoissa ja hienoissa tehottomissa tunnelmissa. Mutta sillä tulee olla – nimittäin kaikella kirjallisuudella, joka pitempää olemassaolon oikeutta itsellensä vaatii – varma siveellinen pohja. Sen tulee korottaa ihmisen mieltä näkemään sitä korkeinta elämän totuutta, mikä sisältyy Vapahtajamme oppiin."¹⁶⁷

Samassa haastattelussa hän nimeää varman siveellisen pohjan omaaviksi kirjailijoiksi Raymond Sheldonin ja Hall Cainen. Tarkiainen toteaa, että Santeri Alkion mielestä "niissä muka[!]" taiteellinen kauneus yhtyy syvään siveelliseen vakaumukseen. Ne esittävät, miten ihminen pyrkii sisäisessä ja ulkoisessa elämässään toteuttamaan korkeimman ihanteensa. Parhaaksi teokseksi Santeri Alkio mainitsee englantilaisen Cainen *Ikuisen kaupungin*, jossa hahmotellaan koko yhteiskunnan järjestymistä Kristus-ihanteen mukaan.¹⁶⁸

Santeri Alkion nimeämän amerikkalaisen Sheldonin kirjassa *Mestarimme eli Jeesusta seuratussa* keskeinen teema ovat epäitsekään uhrautumisen hedelmälliset seuraukset. Teoksen moraalinen esikuva on Kristus. Vaikka myös Alkio piti

---

¹⁶⁶ Ks. Karkama 1994, 76. Karkama erottaa toisistaan kirjallisuuden tehtävän ja funktion. "Tehtävällä voidaan ymmärtää sitä teoksen merkitystä, jonka se saa syntyaikajakohtansa yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa kontekstissa. Kirjallisella teoksella on aina periaatteellinen tehtävänsä kyseisen ajankohdan yhteiskunnallisessa dialogissa. Funktio on pikemminkin kirjalliseen instituutioon kuin sanataiteeseen itseensä kuuluva merkitys."; ks. myös [KR] Alkio 1923 A, 9. Erkki Pyydysmäki, jota Kalevi Nikki pitää monessa suhteessa Santeri Alkion aatteiden tulkkina, pitää Juhani Aholle myönnettyä kirjallisuuspalkintoa rahojen heittämisenä Pariisiin lokaviemäreihin. Nikki 1991, 86; *Yksin ja Salakari* eivät sivistä herrojakaan. [KR] Alkio 1923 A, 10.

¹⁶⁷ Tarkiainen 1904, 58; ks. myös Lassila 2008, 79 ja Alanen 1976, 127. Ks. myös Rafael Koskimiehen tulkinta Tarkiaisen ja Santeri Alkion käymästä keskustelusta teoksessa *Kansankirjailijoita katsomassa* (1904). Koskimies 1965, 194; Vuonna 1916 Santeri Alkion kotona vierailivat Harju ja Loukonen. He keskustelivat myös taiteesta. Santeri Alkio selostaa päiväkirjamerkinnässään omaa näkemystään taiteen "käsittämättömistä muodoista". "Minun ajatukseni on se, että samoin kuin uskonnoissa on vuosituhanasia kauneuden, jumalallisen kirkkauden etsintää tapahtunut, samoin tapahtuu se taiteessa, yhteiskuntaelämässä, elämän käsittämisyys yleensä. Samoin kuin muutomaailmassa usein 'kummallisuuden' auktoriteetti laskee alleen luontoperäisen kauneuden vaiston ja taivuttaa ihmiset hyväksymään, jopa ihailemaan muotojaan samoin uskonnoissa, taiteessa, yhteiskuntaelämässä ym. Mutta yhdet muodot eivät voi kauan sitoa luontaista, kehitykseen pyrkivää vaistoa, joten ihminen aina etsii uutta ja sen kautta jumalallista olemisen tarkoitusta, sopusointua, eheyttä." [PR] Alkio 2012 A, 151.

¹⁶⁸ Tarkiainen 1904, 58.

Kristusta suurimpana moraalisena esikuvanaan, monet hänen kaunokirjallisen tuotantonsa siveellisesti kehittyneimmät henkilöt nojautuvat muihin auktoriteetteihin: *Murtavien voimien* (1896) Hautalan Jannen syvä uhrautuvaisuus perustuu eettiseen vakaumukseen, *Patriarkan* (1916) herastuomari Penttilän moraaliset ja eettiset ohjenuorat puolestaan löytyvät Vanhan Testamentin Salomonista ja Saarnaajasta.

Palvelusväkeä (1904) seuranneen pitkän tauon aikana Santeri Alkio ei pienimuotoista *Koivulahden emäntää* (1906) lukuun ottamatta kirjoittanut kaunokirjallisia teoksia. Kun hän täytti vuonna 1912 50 vuotta, Zacharias Castrén hahmotteli "Valvojassa" hänen kirjailijanlaatuaan. Castrénin mukaan Alkio pyrkii kuvaamaan paikallisia oloja ja ihmisiä suurin historiallisin piirtein. Hän esittää historiallisissa kuvauksissa mielellään taiteaikoja ja eri elämäntilanteiden, valistuksen ja vanhoillisuuden, vastakkaisuutta. Tälle on sukua kirjailijan pyrkimys tehdä tajuttavaksi yhteiskunnallisten ryhmien ja luokkien merkitystä sekä keskinäisiä suhteita. Mutta kun Alkio kuvailee maakuntansa historiallisia ja yhteiskunnallisia oloja, hänellä on aina jokin muu tavoite kuin pelkkä kuvaaminen. Hänen kaunokirjalliseen toimintaansa sisältyy aina vahva käytännöllinen tarkoitus. Hän tahtoo vaikuttaa kirjoillaan siveellisesti ihmisiin ja oloihin.¹⁶⁹

Castrén toteaa edelleen, että Santeri Alkion teosten varsinaisena kohteena on se kansanryhmä, johon hän tuntee kuuluvansa, suomalainen maanviljelijä sanan laajimmassa merkityksessä. Tämän kansanryhmän olisi ymmärrettävä oman elämänsä ehdot. Se ei saisi lainata pintapuolisesti sille soveltumattomaa hienostelevaa elämäntapaa eikä luopua ajattelemattomasti maanmuokkaajan tärkeästä tehtävästä, vaan herätä ja kehittyä kansallisesti ja inhimillisesti arvokkaaseen sivistyselämään.¹⁷⁰

Pitkän tauon jälkeen ilmestynyt *Jaakko Jaakonpoika* (1913) aloitti optimistisen, maahenkeä ihannoivan kauden, jota kesti Iiska Heikkiläisen nimellä kirjoitettuun *Karuliinan poikaan* (1925–1926) saakka.¹⁷¹ Kasvattavien teostensa laimeaan vastaanottoon pettynyt Santeri Alkio purki vuonna 1921 katkeruuttaan päiväkirjaansa: "Taiteesta luulevat kaikki sivistyneet tyhjäntoimittajat voitavansa jutella." Hän arvelee, että suureksi osaksi juuri se on johtanut siihen, että taide on kadottanut suuntavaistonsa kaikilla aloilla. Arvostelijoina esiintyvät kirjoittajat ovat muodostaneet sekavat mielipiteensä seurapiirikeskusteluissa ja kadottaneet taideaistinsa.

---

¹⁶⁹ Castrén 1912, 346; ks. myös Kuisma & Niemelä 1983, 18.

¹⁷⁰ Castrén 1912, 347.

¹⁷¹ Waldemar Rantojan teokseen *Eteläpohjalaisia kirjailijoita* (1935) sisältyy varsin kattava luettelo Santeri Alkion kaunokirjallisista teoksista ja niiden suppea sisältöesittely.

"Niin nousevat seurapiirien hovinarrit taiteilijoiksi ja itsenäiset taiteilijat jäävät huoma[amat]tomuuteen."¹⁷²

Santeri Alkio kävi ahkerasti erilaisissa kulttuuritilaisuuksissa, mutta käytännön miehenä hän ei saanut niistä paljon irti. Päiväkirjassaan hän kertoo käyneensä Suomalaisessa Oopperassa 2.2.1919: "Kummallista! Se tuntui alussa kuin teirien kuhertelulle. Mutta se päättyi kuolemaan. Loppu oli kaunis ja vaikuttava." Alkion katsoma ooppera oli *Bohème*. Sen taitelijaelämä tuntui hänestä turhalla ja vähämerkitykselliseltä. Mitä siinä oli sen enempää kuin liike-elämässä? "Vaihtaa tavaroita ja koota pääomia! Mitä inhimillistä elämänarvoa sillä on!"¹⁷³

3.1 Kirjallisuuden valtavirtaukset Alkion aikana

Perti Karkama toteaa teoksessaan *Kirjallisuus ja nykyaika* (1994), että "Suomalaisen kirjallisuuden ideologisessa merkityksessä ja funktiossa tapahtui merkittävä muutos edettäessä 1860-luvulta autonomian ajan loppuun." Yleinen konsensus ruinebergiläisessä tai snellmanilaisessa merkityksessä alkoi murtua. Poliittinen elämä virisi ja muuttui yhä enemmän yhteiskunnallisten ja maailmankatsomuksellisten ristiriitojen näyttämöksi. Vuosisadan vaihteessa sanataide eriytyi muista toiminta- ja keskustelumudoista ja sai yhä selvemmin ideologioiden vastaisen funktion. Se ei kuitenkaan ottanut itselleen pelkästään esteettisiä tehtäviä vaan alkoi toimia yleisten ydinarvojen, yksilönvapauden, oikeudenmukaisuuden ja kansanvaltaisuuden asianajajana.¹⁷⁴

Liisa Saariluoma puolestaan toteaa, että "realismista tuli 1800-luvun kirjallisuuden valtavirtaus ja romaanista sen päälaaji. Realismissa yhdistyvät mielenkiintoisella – ja ristiriitaisella – tavalla käsitys kirjailijasta luovana yksilönä ja toisaalta käsitys hänen tehtävästään kuvata todellisuutta objektiivisesti. Romaania arvioitiin sen mukaan, miten hyvin romaani henkilöitä ja tapahtumia voitiin tarkastella ikään kuin reaalisesta todellisuudesta otettuina. Ajateltiin, että kuvauskohde – yhteiskunnallinen todellisuus, psykologiset ihmisluonteet – määrää romaanin sisällön ja kuvaustavan".¹⁷⁵

---

¹⁷² [PA] Alkio 2012 C, 30–31.

¹⁷³ [VM] Alkio 2012 B, 225.

¹⁷⁴ Karkama 1994, 80–81.

¹⁷⁵ *Sananjalka* 1997, 161. Liisa Saariluoman artikkeli "Romaaniteorian asema kirjallisuudentutkimuksessa", 153–170.

Kun Santeri Alkio sepitti 1880-luvun alussa ensimmäistä kustannettavaksi aiottua kertomustaan *Sisarukset*, se tapahtui topeliaanisesti sävyttyneessä jälkiromanttisessa hengessä.¹⁷⁶ Vaikka Runebergin ja Topeliuksen kirjailijantyölle ei ollut löytynyt mittavia jatkajia, jälkiromantiikka oli vielä kaunokirjallisuuden hallitseva tyyli-suunta. Sen kestäessä oli Aleksis Kivi 1860-luvulla luonut suomenkielisen kaunokirjallisuuden perustan. Hänen kansallisuusaatteeseen perustuvan tuotantonsa innoittamana alkoi jälkiromantiikan rinnalle nousta maaseutukuvauksiin ja niin sanottuihin pienoishumoristien käsityöläis- ja tukkilaiskertomuksiin perustuvaa, kansallisista aineksista koostuvaa realismia. Tämän suuntauksen huomattavin edustaja oli kansankirjailija Pietari Päivärinta.¹⁷⁷

Ranskasta ja erityisesti Skandinavian maista vaikutteita saanut realismi teki läpimurtonsa Suomessa 1880-luvun alussa. Juhani Ahon *Rautatien* ja Minna Canthin *Työmiehen vaimon* varjossa ilmestyi vuosikymmenen puolivälissä Santeri Alkion ensimmäinen merkittävänä pidettävä kaunokirjallinen teos, ohut kirjanen *Kuvaelmia katovuodelta 1867* (1885).¹⁷⁸

Kuvaelmia katovuodelta 1867 (1885) on kuvaustavaltaan pikemmin naturalistinen kuin realistinen teos.¹⁷⁹ Havainnoivasta ja moralisoimattomasta kerronnasta johtuen sen henkilöt sijoittuvat miljööseenä niin ristiriidattomasti, että tapahtumia leimaa naturalismille ominainen deterministinen henki. Lähes yhtä selvästi kuin esikoisteoksessa Santeri Alkion naturalismi ilmenee vuonna 1887 julkaistussa *Teerelän perheessä* ja vuonna 1889 ilmestyneessä *Oja-Pappalan Joulussa*. *Teerelän*

---

¹⁷⁶ Alanen 1976, 54, 59. Ks. Karkama 1994, 24–38. Luku “Kirjallisuus agraarisessa yhteisössä” sisältää seikkaperäisen johdatuksen Suomen 1800-luvun kirjallisuuteen, jolloin varsinainen moderni suomenkielinen kirjallisuus syntyy luoden kirjallisuuden instituutiot ja kaanonin perusteet.

¹⁷⁷ Palmgren 1974, 47–48, ks. myös sivun 60 jälkeinen aukeama.

¹⁷⁸ Ennen sitä Santeri Alkio kirjoitti novellin “Sisarukset”, joka sijoittui isonvihan levottomiin aikoihin joihinkin Etelä-Pohjanmaan pitäjiin. Arvellaan, että sen romanttiseen sävyyn olivat vaikuttaneet Topeliuksen kirjat. Alkio vei novellinsa Vaasaan kirjanpainaja Unngrenin konttoriin, mutta sitä ei painettu. Novelli on ilmeisesti hävinnyt. *Meistä tuli kirjailijoita* 1947, 10–11; *Juhani Ahosta Saima Harmajaan* 1938, 31; sama artikkeli sisältyy teokseen *Aleksis Kivestä Martti Merenmaahan* 1954, 201–218. Ks. myös *Vanhempaini* 1967, 22.

¹⁷⁹ Koskimies, 1965, 10. Rafael Koskimies toteaa, että vaikka realismilla ja naturalismilla tarkoitetaan 1870–1880-lukujen eurooppalaisessa kirjallisuudessa selvästi rajoitettavaa sekä aatteellisesti että teknisesti omaleimaista suuntaa, nimityksillä ei ole täsmällistä filosofista perustaa, vaan ne ovat pikemminkin häilyviä populaarikäsitteitä. Tutkimuksessani tarkoitan naturalismilla lähinnä ulkokohtaiseen havainnointiin pohjautuvaa kuvausta ja realismilla kuvausta, johon ohjelmarealismin luonteen mukaisesti liittyy aatteellis-poliittisia ja maailmankatsomuksellisia ulottuvuuksia.

perheen häiden ja *Oja-Pappalan Joulun* joulun vieton kuvaus ovat harkitussa huolellisuudessaan niin yksityiskohtaisen tarkkoja, että niillä on katsottu olevan kansatieteellistä arvoa maaseudun tapakulttuurin kartoittajana.¹⁸⁰

Mikko Saarenheimo sijoittaa Santeri Alkion Minna Canthin ja Juhani Ahon ohella Suomen keskeisten realistien joukkoon.¹⁸¹ Alkion realismia painottaa myös hänen kaunokirjallisten henkilöittensä esikuvia jäljittänyt Aulis J. Alanen: "Realismille ominaiseen tapaan Alkio on käyttänyt kuvauksissaan tuntemiaan henkilöitä, mutta ei aivan sellaisenaan. Tyypillistä Alkiolle tuli olemaan, että hän teostensa henkilöhahmoissa yhdisteli ystävien ja kylänmiesten piirteitä ja ominaisuuksia."¹⁸²

Realistista lähestymistapaa Santeri Alkio käyttää erityisesti yhtenäisessä sivistyshistoriallisessa romaanisarjassaan, johon luetaan teokset *Puukkojunkkarit* (1894), *Murtavia voimia* (1896), *Patriarkka* (1916) ja *Keisaririkos* (1923). Erityisesti *Keisaririkoksessa* hän noudattaa sitä realistisen romaanin keskeistä periaatetta, ettei kirjailija voi muunnella yleisesti tunnettuja tosiasioita, kuten tärkeitä historiallisia tapahtumia tai maantieteellisiä sijainteja. Henkilökuvat ja yksityistapaukset sitä vastoin ovat vapaasti hänen käytettävissään.¹⁸³

Mikko Saarenheimo on esittänyt Santeri Alkion sivistyshistoriallisen romaanisarjan synnystä mielenkiintoisen teorian:

[--] Alkio sitä vastoin lienee saanut Zolan romaanisarjasta suoranaisesti ajatuksen omiin sivistyshistoriallisiin romaaneihinsa. Hänen alkuperäinen suunnitelmansa oli ollut samassa romaanissa kuvata kotiseutunsa kansanelämän kehityshistoriaa viime vuosisadan keskivaiheilta lähtien. Tämän suunnitelman hän muutti vuonna 1893, jolloin päätti eri romaaneissa suorittaa tämän kehityskuvauksen ja jaksoittain. Ensimmäinen romaaneista oli *Puukkojunkkarit* ja sen jatkona *Murtavia voimia*. Näiden romaanien jatkona voi taas pitää Alkion myöhempää romaanituotantoa. Samana vuonna, jolloin hän laajennetun suunnitelman mukaan ryhtyi julkaisemaan romaanisarjaansa, sai Zola valmiiksi Marcourt-sarjansa ja, kuten tekisi mieli otaksua, antoi Alkiolle hedelmällisen ajatuksen.¹⁸⁴

---

¹⁸⁰ Ks. Liakka, Niilo 1932, 47; Alanen pitää *Teerelän perhettä* (1887) Santeri Alkion kirjailijankehityksessä lähinnä "kisällinäytteenä" ja nimeää vasta *Oja-Pappalan joulun* (1889) hänen ensimmäiseksi romaanikseen. Alanen 1976, 64.

¹⁸¹ Saarenheimo 1924, 35.

¹⁸² Alanen 1976, 64; ks. myös Teppo 1943, 317.

¹⁸³ Varpio 1973, 157; ks. myös Hough 1971, 122–123.

¹⁸⁴ Saarenheimo 1924, 35.

Olipa Saarenheimon epävarma oletus oikea tai väärä, rinnastus on houkutteleva. Santeri Alkion historioivan romaanisarjan teokset pyrkivät luomaan kokonaisvaltaisen kuvan Etelä-Pohjanmaan talonpoikaiston elämäntavasta 1800-luvun puolivälistä vuosisadan loppuun. Niissä esiintyvät selvästi Saarenheimon suomalaiselle ohjelmarealismille luonteenomaiseksi katsomat piirteet: voimakas kritiikki virallista papistoa kohtaan sekä myönteinen suhtautuminen lahkolaisuuteen ja herätysliikkeisiin. Niissä tuodaan esiin myös sosiaalista kurjuutta ja käsitellään jopa erityisesti Norjassa suosituksi tullutta liikemoraalia.

Kai Laitinen on kirjallisuutta käsittelevistä esseistä ja tutkielmista muodostuvassa teoksessaan *Metsästä kaupunkiin* (1984) eritellyt monipuolisesti realismin käsitettä. Hän toteaa realismin eksaktin määrittelyn vaikeaksi, mutta kehittää teoriaa jakamalla realismia koskevat teoriat kolmeen kategoriaan: ajattomaan realismiin, 1800-luvun ranskalaiseen ja venäläiseen realismiin sekä sosialistiseen realismiin. Tässä jaottelussa Santeri Alkion realistiset teokset kuuluvat epäilemättä skandinaavisena sivuvirtana 1800-luvun ranskalaiseen realismiin. Hänen teoksistaan voi löytää myös Laitisen mainitseman venäläisen realismin tyylipiirteitä, mutta ne ovat lähinnä satunnaisia esteettisiä vaikutteita Leo Tolstoin teoksista. On toki muistettava, että Alkion romaanit ovat varsin vaatimattomia realismin suurten mestareiden Emil Zolan ja Leo Tolstoin teoksiin verrattuna.¹⁸⁵

Santeri Alkio pyrki olemaan realisti koko kirjailijanuransa ajan. Jo *Oja-Pappalan Joulu* (1889) nimiölehdelle hän kirjoitti kaunokirjallista tuotantoaan hyvin luonnehtivan lisämäärittteen "Tapain kuvia Etelä-Pohjanmaalta 1870-luvulta". Samanlaisia historiallista sidonnaisuutta tähdentäviä lisäyksiä hän teki myöhemmin monien teostensa nimiölehdille. Nekin romaanit, joissa ei ole tapahtuma-ajan kohdan määrittettä, on helppo ajoittaa sisällön perusteella.

Paitsi realistisiksi Santeri Alkion monia teoksia voi luonnehtia myös historiallisiksi. Hannu Syväoja, joka on väitöskirjassaan *Suomen tulevaisuuden näen* (1998) määrittellyt autonomian ajan historiallista romaania, jättää käsittelemättä Alkion te-

---

¹⁸⁵ Realismin käsitteestä katso Laitinen 1984, 276–288. Venäläisen realismin erityispiirteisiin Laitinen johdattaa D. S. Myrskyn kautta, joka luettelee sille seuraavat tyylipiirteet: 1) Detaljien, yksityiskohdan varteen otto ja elävöittäminen, sattuvat henkilöluonnehdinnat. 2) Vulgaarin aineksen käyttöönotto ja tabujen kaataminen tässä suhteessa. 3) Satiirin lisääntyminen. 4) Huomion kohdistaminen luonnekuvaukseen ja itsetarkkailuun. 5) Sanonnan yksinkertaisuus. 6) Aiheiden valinta oman ajan kansanelämästä. Ks. Laitinen 1984, 283.

okset rajatessaan aineistonsa niin, että niiden kirjoittamis- ja tapahtuma-ajankohdan välin on oltava enemmän kuin 50 vuotta.¹⁸⁶ Realistisesta yleisotteesta huolimatta Alkion tuotannossa voi havaita muuttuvien tyyliuuntien ja kirjailijantyön tavoitteiden vaihtumisesta aiheutuvia heilahduksia.

Santeri Alkion naturalististen teosten väliin sijoittuva *Eeva* (1888) on ongelmanasettelultaan ohjelmarealistinen teos. Se ei kuitenkaan käsittele naiskysymystä sille ominaisesta juridiikan ja emansipaation näkökulmasta, vaan keskittyy kasvatuksen ja tapakulttuurin kritiikkiin.¹⁸⁷ *Eevassa* (1888) idulla olleet yhteiskuntakriittiset ainekset kärjistyvät sittemmin samana vuonna ilmestyneessä kertomuksessa *Salliman oikkuja* (1888), jota hallitsevat voimakkaat kurjalistosympatit.

Kaunokirjallista suunnanmuutosta ennakoii uusromantiikan varhaiskaudella vuonna 1894 ilmestynyt *Mennynt*, jossa realistisesti kuvattuun miljööseen on sijoitettu nuorisoseura-aatteita ja tolstoilaista uskonnollisuutta heijasteleva kansakoulunopettaja. Sitä olivat edeltäneet lähinnä lehtikirjoituksista kootun *Aikamme kuvia* -sarjan (1888–91) lyhytmuotoiset ja opettavat kertomukset. Ratkaiseva sisällöllinen käänne tapahtui vuonna 1894 ilmestyneessä teoksessa *Puukkojunkkarit*. Aulis J. Alanen luonnehtii sitä Alli Rytköstä siteeraten:

Santeri Alkion kirjailijankehityksessä on selvästi näkevinään taitekohdan 1890-luvulla "Puukkojunkkarit" - "Murtavia voimia" -sarjan valmistuttua. Jo näissä ja muissakin varhaisemmissa teoksissa Alkio muiden *Päivälehd*en miesten tavoin "oli asettanut toimintansa päämääräksi saattaa kaikki ihmiset saman henkisen valon piiriin, jota varten hän näki ainoana mahdollisena keinona luokkakoikeuksien Bastiljen kukistamisen. Lisäksi häntä kannusti monitahoisessa työssään harras usko hyvän ja oikean lopulliseen voittoon".¹⁸⁸

Rytkösen ja Alasen näkemälle muutokselle on olemassa vahvat perusteet. *Eevasta* (1888) ja *Mennynt*-romaanista (1892) lähtien Santeri Alkio luopuu varhaistuotantoon hallinneesta ulkopuolisen tarkkailijan roolista ja alkaa rakentaa keskeisistä henkilöistään maailmankatsomustaan edustavia moraalisia esikuvia. Kaunokirjallista asennemuutosta vahvistivat 1900-luvulla myös Hall Caine ja R. Sheldon, joiden teoksissa ilmenee pyrkimystä yhteiskunnallisen moraalien jalostamiseen ja kirkossa elävän kylmyyden ja penseyden paljastamiseen.¹⁸⁹ Muutosta on vahvistanut Alkion yhteiskunnallinen aktivoituminen.

---

¹⁸⁶ Syväoja 1998, 54.

¹⁸⁷ Rantala 1946, 44.

¹⁸⁸ Alanen 1976, 114.

¹⁸⁹ Alanen 1976, 114.

Uusromantiikan ilmestyminen suomalaiseen kirjallisuuteen 1890-luvulla vaikutti Santeri Alkion tuotantoon vain väliaikaisesti. Merkittävän osan siitä muodosti dekadentti ja symbolistinen kirjallisuus, joka alkoi Eino Leinon vuonna 1898 ilmestyneestä *Tuonelan joutsenesta*, mutta josta suurin osa kirjoitettiin 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä.¹⁹⁰ Sitä yhteiskunnallisesti valveutunut ja kirjallisuuden sivistävän tehtävän omaksunut Alkio ei hyväksynyt. Päinvastoin: *Keisaririkoksen* (1923) valistunut talonpoika Erkki Pyydysmäki tuomitsee jyrkästi dekadenttiin kirjallisuuteen luettavat Juhani Ahon teokset *Yksin ja Salakari*.¹⁹¹

Vuonna 1894 ilmestyneen kertomuskokoelman *Kylistä, kodeista ja vainioilta* ennakoima humoristinen ote hallitsee muuten varsin realistisesti käsiteltyjä, vuonna 1899 ilmestynyttä Syteen *taikka saveen* -näytelmää¹⁹² ja kertomusta *Kuinka Möhönen tuonella käytettiin*. Vuonna 1900 julkaistussa kertomuskokoelmassa *Tienhaarassa* Santeri Alkio luopuu yllättäen kokonaan ulkoisten olojen realistisesta kuvaamisesta ja keskittyy ihmisen luonteen ja sielunelämän erittelemiseen.¹⁹³

Näiden uusromanttisten piirteiden ilmestyminen Santeri Alkion tuotantoon ei kuitenkaan merkitse yhteiskunnallisen aineksen häviämistä. *Tienhaarassa* -kokoelmaa hallitsee entistä voimakkaampi epäkelvoiksi jäykistyneitä yhteiskunnallisia, uskonnollisia ja sosiaalisia ennakkoluuloja murtava, usein humoristisesti tai allegorisesti sävyttynyt tendenssi.¹⁹⁴ Pyrkinessään yhä selvemmin yhteiskuntakriittiseen

---

¹⁹⁰ Lyytikäinen 1997, 11. Lyytikäinen tarkastelee vuosisadan vaihteen dekadenssia ja symboliikkaa narkissos-myytin näkökulmasta ja nimeää ajan keskeisiksi kirjailijoiksi Eino Leinon lisäksi Jalmari Hahlin, Volter Kilven, Joel Lehtosen, Johannes Linnankosken, Otto Mannisen, L. Onervan, Ain'Elisabet Pennasen ja Ilmari Rantamalan.

¹⁹¹ Erkki Pyydysmäen papiksi opiskeleva poika Iiska tuntee henkilökohtaisesti ainakin Juhani Ahon, Kasimir Leinon ja Pietari Päivärinnan. Hän suhtautuu nuoriin radikaaleihin Ahoon ja Leinoon myönteisemmin kuin isänsä. [KR] Alkio 1923 A, 32–33; Santeri Alkion suhde useisiin aikakauden johtaviin kirjailijoihin kuten Eino Leinoon, Johannes Linnankoskeen ja Juhani Ahoon oli ambivalentti. Hän ymmärsi heidän kielellistä lahjakkuuttaan ja osittain jopa heidän teostensa epäsiiveellistä sisältöä, mutta hänen oli vaikea hyväksyä heidän boheemia yksityiselämänsä, mikä kylmensi hänen välinsä heihin. Tämä ristiriita ilmenee *Keisaririkoksessa* (1923) siten, että kielteiset asenteet ilmentää Erkki Pyydysmäki ja myönteiset hänen poikansa Iiska; Alkion suhteesta tuntemiinsa kirjailijoihin ks. Alanen 1976, 125–135.

¹⁹² Niin yleinen aihe kuin talonpojan ja palkollisen välinen rakkaus onkin ollut sääty-yhteiskuntien kirjallisuudessa, Santeri Alkion tuotannossa on siitä vain yksi humoristisesti käsitelty esimerkki: Ainoassa näytelmässään *Syteen taikka saveen* (1899) hän kertoo tarinan ikääntyvästä, lastensa hylkäämästä ja yksinäisestä leskimiehestä, joka päättää naida yksinkertaisen palvelustyttönsä. Suunniteltu protestiavioliitto kuitenkin peruuntuu, kun asiasta kauhistuneet lapset lupaavat muistaa isäänsä paremmin tulevaisuudessa.

¹⁹³ Alanen 1976, 117.

¹⁹⁴ Herra Penttinen: rakkautta saa vain rakastamalla (169–180), Neronleimaus: ihmisten kunnioitusta ei saa vaatimalla (181–183), Lusiferin muistikirjasta: miten nuorisoseura hävitetään (184–187), Jos...: Jos Jeesus olisi tullut maanpäälle mahtimiehenä, häntä olisi pokkuroitu, mutta kun hän tuli köyhänä, vain harvat halusivat olla hänen ystäviään (188–192), *Jumalan mieliharmi*: Jumala toteaa pienisieluisesta

kerrontaan Alkio palaa realismiin jo vuonna 1904 ilmestyneessä romaanissa *Palvelusväkeä*.

Yhteiskunnallisen keskustelun virikkeeksi tarkoitettu, epämuodikkaan asiallisesti kirjoitettu kirja jäi vaille huomiota. Kun Santeri Alkion odottamaa keskustelua ajankohtaisesta maakysymyksestä sen paremmin kuin talonpojan ja hänen palkollistensa välisestä suhteestakaan ei syntynyt, hän tunsi itsensä vieraantuneeksi ja lakkasi kirjoittamasta kaunokirjallisuutta. Vuonna 1905 ilmestyi tosin vielä pieni-
muotoinen *Koivulahden emäntä*, mutta muuten Alkio keskittyi käytännön asioihin, puoluepolitiikkaan, nuorisoseuratoimintaan ja sanomalehtityöhön.¹⁹⁵

Vaikka uusromantiikka oli elänyt voimakkaimman kukoistuskautensa jo 1900-luvun ensimmäisinä vuosina, se jatkui heikentyneenä Santeri Alkion seuraavan romaanin *Jaakko Jaakonpojan* ilmestyessä vuonna 1913. Tähän aikaan uusromantiikkaa tunki taka-alalle Palmgrenin psykorealismiksi ja burleskiksi naturalismiksi luonnehtima suuntaus, jonka puhdaspiirteisimpänä edustajana hän pitää Maria Jotunia.¹⁹⁶ *Jaakko Jaakonpojan* päähenkilön kuvauksessa on havaittavissa psykologisen realismin piirteitä, mutta burleskista siinä ei ole jälkeäkään.

*Jaakko Jaakonpoika*¹⁹⁷ on yksi Santeri Alkion kaunokirjallisen tuotannon selvimmin yhteiskunnallisia teoksia.¹⁹⁸ Sitä hallitsee hänen tämän kauden romaaneil-

---

taidekriitikosta: "Miesparka! – eihän hän osaa mitään muuta." (193–195), *Kadonnut lammas*: Jumala kääntää selkensä Iiska Simoselle, joka ahneudessaan ei osaa keskittyä autuuden asioihin (202–205), *Koettelemus*: Karjalanniemen Iisakki käy raportoimassa synnyttävälle vaimolleen oven raosta töitten sujumisesta ja palaa työmaalleen (206–210), *Kala-Kaija*: Kun Kala-Kaija epäonnistuu emännän imartelussa, tämä uhkaa Kaijaa kuparikauhalla ja ajaa tämän pakosalle (211–212), *Hermannin tuvan Katri*: huhu Hermannintuvan Katrin raskaudesta osoittautuu juoruksi (213–215), *Oma koira ja naapurin koira*: naapurit sopivat riitansa (216–219), *Maaseutua ihailemassa*: maaseutu-kaupunki-vastakohtaisuutta (220–226), *Karuja maita*: valistustyön ankeutta (227–241), *Uusi välikirja*: maanomistaja tutkii alustalaistensa ongelmat ja kirjoittaa uudet välikirjat (242–257), *Yhteisen vaaran hetkellä*: herravihan omak-sunut poika kohtaa Kapteenin, joka osoittautuu aidoksi ihmiseksi (258–263), *Jeesus ja sunnuntaimet-sästäjät*: Metsästäjä ampuu jänistä, mutta osuu köyhästi pukeutuneen Jeesuksen jalkaan. Keskustelua ystävällisesti tervehtineen Jeesuksen kanssa ei synny (264–266). Teoksen muusta sisällöstä poikkeava *Ylistysvirsi valon vastustajain kunniaksi*, joka on sijoitettu teoksen loppuun ja päivitetty erikseen vuodelle 1900.

¹⁹⁵ Alanen 1976, 118–119.

¹⁹⁶ Palmgren 1974, 85.

¹⁹⁷ Ks. Oinonen 1948, 75. V. Tarkiaiseen nojautuen Yrjö Oinonen katsoo, että *Jaakko Jaakonpoikaan* (1913) on antanut vaikutteita ruotsalainen maatalousmies P.I. Rösiö.

¹⁹⁸ *Jaakko Jaakonpoika* (1913) on yksi niistä Santeri Alkion romaaneista, joiden tapahtumaympäristö on talonpoikainen. Hän ei kuitenkaan itse mieltänyt niitä varsinaisiksi talonpoikaisromaaneiksi. Niiden tematiikka kulkee maailmankatsomuksellisissa kysymyksissä, jotka on istutettu historialliseen agraari-seen ympäristöön. Niinkin myöhään kuin vuonna 1919 Alkio kirjoittaa päiväkirjaansa, että hänen pitäisi kirjoittaa joskus kirja talonpojasta. "Mikä hän on, tuo kaikkien pilkkaama, ylenkatsoma kansallisuuksien ja ihmisyden varastoaita. Osoittaa sen arvot ja kalleudet." Alkio 2012 B, 225.

leen ominainen maahenki, jolle Maalaisliiton käsitys talonpojan yhteiskunnallisesta tehtävästä mitä suurimmassa määrin rakentui. Realismin perinteitä jatkava teos kuuluu siihen vanhan polven ylläpitämään maaseutukuvaukseen, joka saavutti suurimmat voittonsa vasta 1920-luvulla Kiannon ja Lehtosen tuotannossa.¹⁹⁹

Jaakko Jaakonpojan linjaa jatkavat vuonna 1914 ilmestynyt kollektiivinen kyläkuvaus *Uusi aika* ja sivistyshistorialliseen sarjaan kuuluva *Patriarkka* (1916). Näihin teoksiin verrattuna vuonna 1915 julkaistu kertomuskokoelma *Muistojen komeroista*, jossa Santeri Alkio hyödyntää monen kertojan tekniikkaa, on varsin vaatimaton työ.²⁰⁰ Vuonna 1923 ilmestynyt *Keisaririkos* päättää hänen *Puukkojunkkarista* (1894) alkaneen sivistyshistoriallisten romaaniensa sarjan.²⁰¹

1920-luvun alussa esiin murtautunut modernismi ei vaikuttanut vanhenevan Santeri Alkion tuotantoon millään tavalla. Raittiusaiheisen kirjoituskilpailun tuloksena vuonna 1920 syntynyt *Juoppohullu* on psykorealisticia ja ehkä uusromanttisikin piirteitä omaava, maahenkiseen kehykseen istutettu tendenssiromaani, jolla on traagisen opettavainen loppu. Sen juoppoutta vastustava teema kannattaa myös koulujen raittustyöhön tarkoitettua, vuonna 1924 ilmestynyttä kertomuskokoelmaa *Ursula-muorin tarinoita*.

Sivistyshistoriallisen sarjan päättäneen *Keisaririkoksen* (1923) jälkeen Santeri Alkion vuosina 1925–1926 Iiska Heikkiläisen salanimellä julkaisema *Karuliinan poika* -trilogia on satiirinen hyökkäys kieltolakiajan yhteiskunnallista mädännäisyyttä vastaan. Yllättävää on sen pessimistinen sävy, joka poikkeaa täysin hänen optimistisesta ja ihmisen moraalisiin kehitysmahdollisuuksiin uskovasta tuotannostaan. Kerronnan edetessä etukukkaisesta Jussista, räkänokkaisesta bolsevistikista, kehittyi laittoman viinakaupan myötä suurta yhteiskunnallista arvontoa nauttiva liikemies ja kirkon kunnioittama lahjoittaja.²⁰²

Juha Kuisman mukaan Santeri Alkio pettyi loppuvuosinaan suomalaiseen sivistyneistöön. Asioita, joille hän oli elänyt, ei otettu enää vakavasti. "Aatteellisuus laihtuu, aistillisuus lihoo" napautti patriarkka.²⁰³

---

¹⁹⁹ Ks. Palmgren 1974, 99–100.

²⁰⁰ *Muistojen komeroista* (1915) -teoksessa kylän miehet kerääntyvät seppä Tervasmäen tupaan ja kertovat kukin vuorollaan yhteensä viisitoista tarinaa.

²⁰¹ Jo vuonna 1918 Santeri Alkio suunnitteli jatkoa historiallisten romaaniensa sarjalle. Teos olisi alkanut vuoden 1899 helmikuun ajoilta ja jatkunut 1910-luvun lopulle. [PR] Alkio 2012 A, 355.

²⁰² *Karuliinan poika* pohjautuu "Ilkassa" Iiska Heikkiläisen nimellä julkaistavaksi tarkoitettuihin pakinanomaisiin kirjoituksiin. Teos herätti Alasen mukaan syytösröypyn kaunokirjallisuuden varjossa harjoitetusta puoluepropagandasta. "Keskisuomalaisen" arvostelija piti teosta epäsiikionä, jossa tehdään mainosta "maalaisliiton aatteiden ja mauttomaksi vatvottujen valistusihanteiden hyväksi". Alanen 1976, 144.

²⁰³ Kuisma & Niemelä 1983, 9.

3.2 Kansankirjailija

1800-luvun lopulla alettiin Pietari Päivärinnan, Kauppi-Heikin ja Santeri Alkion tapaisia itseoppineita suomenkielisiä kirjailijoita kutsua kansankirjailijoiksi.²⁰⁴ Kirjallisuuskritiikki tarkoitti kansankirjailijoilla 1800-luvun jälkipuoliskolla esiintyneitä kirjailijoita, jotka olivat peräisin maalaisrahvaasta ja jääneet vaille opillista sivistystä. Heidän kirjailijanlaadulleen oli ominaista, että he kuvasivat tuotannossaan pääsääntöisesti omaa elinympäristöään.²⁰⁵ Alkion kaunokirjallisen tuotannon maailmankatsomuksellisessa tulkinnassa kansankirjailijan määrittelyllä on keskeinen asema siksi, että hän sijoittaa omat aatteelliset ja maailmankatsomukselliset näkemyksensä pääosin siihen henkiseen ilmapiiriin, jonka hän parhaiten tunsi, maalaisrahvaan mentaliteettiin.

Kansankirjailijanimityksen määrittelemisen osoittautui kuitenkin vaikeaksi. Kielteisimmillään siihen sisältyi esteettistä vähättelyä. Myönteisimmän sävyn se sai silloin, kun sitä pidettiin merkinä suomalaisen rahvaan poikkeukselliseen luomiskykyyn perustuvan kansanrunouden jatkumona sekä olennaisena osana kansallisuusaatetta ja sen kansansivistuspyrkimystä.

Yrjö Oinosen mukaan itseoppineille kansankirjailijoille on yleensä ominaista läheinen suhde yhteiskunnallisiin kysymyksiin, joita he katselevat kansanmiehen näkökulmasta. Kansanvalistusmiehinä he ovat kansan yhteiskunnallisia kasvattajia. Kansankuvaajina ja kansanelämän hyvinä tuntijoina he perehdyttävät lukijakuntaa rahvaanelämään ja tekevät tunnetuksi rahvaanihmistä, hänen vaikeuksiaan ja luonnettaan. Näin heidän kirjailijantyöllään on merkitystä yhteiskunnan kehitykselle.²⁰⁶

Relander lukee Santeri Alkion vuonna 1897 *Murtavien voimien* (1896) arvostelussa kansankirjailijoiden joukkoon:

---

²⁰⁴ Waldemar Rantoja nimeää kansankirjailijoiksi Pietari Päivärinnan, Kauppi-Heikin ja Santeri Alkion. Hän kuitenkin problematisoi termin käytön viittaamalla Eino Leinoon, joka kirjoittaa: "Jos joku kirjailija taiteellisessa muodossa saa meille kerran jotakin arvokasta sanotuksi, on esteettisesti jotenkin yhdentekevää, onko hän kotoisin kansan 'syvistä' riveistä vai korkeista 'kerroksista'." Rantoja 1935, 9.

²⁰⁵ Termin ongelmanasettelun lähtökohdat ovat samankaltaisia kuin Raoul Palmgrenin väitöskirjassa *Työläiskirjallisuus* (1965). Työläiskirjallisuuden määritelmä rakentuu kirjoittajan sosiaalisesta taustasta, opillisen sivistyksen puutteesta ja sen korvaavasta itseoppineisuudesta. Se määrittää myös työläiskirjailijan tuotannon pääasiallista aihepiiriä. Kansankirjan määritelmää pidemmälle Palmgren menee ottaessaan määritelmään mukaan työläiskirjallisuuden esiintymisen historiallisen ulottuvuuden ja sitomalla sen tapahtuneeseen ja mahdollisesti tulevaan yhteiskunnalliseen kehitykseen. Palmgren 1965, 228.

²⁰⁶ Oinonen 1948, 76–77.

[--] Suunnittelultaan, voimakkaan yleisen taustansa ja todellisten vaikutuksiensa vuoksi on teos ansiokas. Siinä tekijä näyttää, että kansankirjailijamme tuotanto on oikeutettu elämään, että se löytää kuvattavastaan asian puolia, jotka auttavat sitä kohoamaan taideronouden piiriin, että se saattaa edistyä. Mutta samalla kuin tämän myönnämme, tulee meidän teroittaa mieliin, että kansankirjailijain tulee teoksissaan koettaa noudattaa yhä ankarampia vaatimuksia kokonpanon, eheyden, esitystavan, kielen puhtauden suhteen, sanalla sanoen yhä suurempaa taiteellisuutta. Siinä suhteessa antaa tämäkin teos muistuttamisen aihetta.²⁰⁷

Relander perustelee kritiikkiään esteettisin kriteerein: päähenkilön olisi oltava etusijalla läpi teoksen, nimismies Grönbergin olisi pitänyt saada teoksessa enemmän sijaa, Siikalahden Mikon käyttäytymisen epäjohton mukaisuuksia ei ole motivoitu, tyyliä pitäisi parantaa.²⁰⁸

Relander on kritiikissään mitä suurimmassa määrin oikeassa. Hautalan Janne, teoksen päähenkilö, menettää loppua kohti rakenteellista merkitystään. Nimismies Grönberg, jonka rooli puukkojunkkareiden taltuttamisessa on merkittävä, rinnastuu lähinnä Hautalan Jannen henkilökuvaan. Siikalahden Mikon käyttäytyminen vaikuttaa epäjohton mukaiselta ja motivoimattomalta. Tämän tutkimuksen kannalta kuitenkin juuri sillä on merkitystä. Sitä on mahdoton ymmärtää, ellei tunne perusteellisesti Santeri Alkion maailmankatsomusta.

Relander pitää *Murtavia voimia* (1896) puutteista huolimatta yleisesti ottaen arvokkaana teoksena ja toteaa, että katovuoden kuvaukset antavat kirjailijalle pysyvemmän arvon.²⁰⁹ Hän kiittää ja kannustaa kirjailijaa, joka on viimeisissä teoksissaan suuresti kehittynyt. *Murtavia voimia* on vaikuttanut kritiikkoon syvästi. Hän näkee sen suunnittelussa suuruutta ja rohkeutta. Relander kehottaa tekijää asettamaan tavoitteensa korkealle, jotta hän saavuttaisi laajemman lukijakunnan ja syvällisemmän aseman Suomen kirjallisuudessa.²¹⁰

Viljo Tarkiainen teki 1904 vakavan yrityksen *kansankirjailija*-käsitteen tieteelliseksi määrittelemiseksi. Hän luki termin yleisen käytön perusteella Santeri Alkion alustavasti kansankirjailijoitten joukkoon. Hänen lisäksi Tarkiainen sisällyttää tähän ryhmään Kauppi-Heikin, Heikki Meriläisen, Juhana Kokon ja Pietari Päivä-

---

²⁰⁷ Relander 1897, 110.

²⁰⁸ Relander 1897, 110–111.

²⁰⁹ Relander 1897, 109.

²¹⁰ Relander 1897, 11.

rinnan, jotka hän lukee suurten kansankirjailijoiden joukkoon. Hieman vähämerkityysisempiä kansankirjailijoita ovat hänen mukaansa Jaakko Honka, Nestori Niemelä, Matti Rinta, Eero Sissala, Nestori Tanner, Liisa Tervo, Otto Tuomi, [Etunimi puuttuu] Törmälä²¹¹ ja Emil Vainio. Hän korostaa kansankirjailijoiden merkitystä toteamalla, että heitä on Suomessa niin paljon, "ettei tiettävästi missään muussa maassa ole nykyaikana esiintynyt yhtäaikaa niin paljon kansankirjailijoita eikä heidän merkityksensä kirjallisuudelle ole missään muualla ollut niin tuntuva kuin meillä".²¹²

Varsinaista käsitteenmäärittelyä varten Tarkiainen etsi kansankirjailijoiksi katsomiensa kirjailijoiden yhteiset piirteet. Näin hän päätyi kolmeen lähinnä sosiologiseen kriteeriin:

1. Varhemmin aloittanutta Pietari Päivärintaa lukuun ottamatta niin sanotut kansankirjailijat ovat aloittaneet ja julkaisseet ensimmäiset teoksensa vuosina 1885–1895.
2. Kansankirjailijat esiintyvät itsenäisinä, ja heissä on paikallisleima.
3. Kansankirjailijat sijoittuvat maan vähemmän kehittyneisiin osiin.

Tarkiaisen mukaan kansankirjailijoiden esiintulolle oli valmistanut tietä kansallistunnon herääminen. Sen pohja puolestaan oli herännäisyydessä, joka loi perustan kansallishengelle ja itsenäistymiselle. Kansallishenki kohotti kansan, maata viljelevä väestön, uuteen arvoon. Se aktivoi lahjakkaat yksilöt, ja kun kirjallinen arvostelu ja yleinen maku eivät vielä tuohon aikaan ehkäisseet pientenkään alkuperäisten kykyjen kasvamista, kansankirjailijat, joiden katsottiin edustavan suomalaista kansallisuutta, otettiin vastaan kiitollisina ja jopa ihastuneina.²¹³ Analyysinsä perusteella Tarkiainen päätyy määrittelemään kansankirjailijan seuraavasti:

Mielestäni on eroitus siis pääasiallisesti kyvyssä (ja osaksi syntyperässä, jotta nimitys kansankirjailija olisi oikeutettu), ja edellisen perustuksella sanoisin, että *kansankirjailija on kansan keskuudesta kohonnut kirjailija, jolla ei ole taidekeinot täydellisesti vallassaan ja taidekirjailija taas semmoinen kirjailija, joka pystyy hallitsemaan taidekeinojansa*. Ja arvelisin, että edellä kuvatuista

---

²¹¹ Kysymyksessä voisi olla Haapajärvellä vuonna 1849 syntynyt Emanuel Törmälä, pappi, kirjailija ja kääntäjä, joka käytti myös nimimerkkiä E. T. Näin siitä huolimatta, että hän akateemista opetusta saaneena sopii huonosti kansankirjailijan määritelmään.

²¹² Tarkiainen 1904, 70.

²¹³ Tarkiainen 1904, 71–75.

viidestä kirjailijasta olisi varsinaisia kansankirjailijoita vain Päivärinta ja Meriläinen ja muut pikemmin luettava taidekirjailijoihin.²¹⁴

Tarkiaisen kansankirjailijoiden esittelystä ilmenee selvästi, että hänen mielestään kansankirjailijan varsinainen prototyyppi on Pietari Päivärinta. Hän "on *kansankirjailija* tämän sanan varsinaisessa ja alkuperäisimmässä merkityksessä: hän on koulua käymättömänä kansanmiehenä ryhtynyt kuvailemaan omaa ympäristöänsä, talonpoikaisen kansan elämää, pystymättä koskaan omistamaan kehittyneempää taidemuotoa ja esitystapaa. Tosin hän on nuoruudessaan lukenut yhtä ja toista, mutta nämä vaikutukset, niin herättäviä ja innostavia kuin lienevätkin olleet eivät kuitenkaan näytä kovin suuresti määränneen hänen kirjailijatoimintansa suuntaa."²¹⁵

Tarkiaisen muodostama kansankirjailijan määritelmä koostuu kahdesta ulottuvuudesta: kirjailijan sosiaalisesta taustasta ja hänen kyvystään hallita kaunokirjallisen ilmaisun taidekeinoja. Kirjailijan sosiaalisen taustan määrittäminen oli Tarkiaisen mielestä tarpeellista termin yleisessä käytössä saaman sisällön vuoksi. Määritelmän ydinsisältö, viittaus kansankirjailijoihin kyvyttömyyteen hallita kaunokirjallisuuden taidekeinoja, on esteettisesti aliarvottava, minkä vuoksi se herätti vastustusta. Tarkiaisen teoksen luettuaan Kyösti Wilkuna kirjoitti tuhtuneena Santeri Alkiolle: "[--] kun sellaiset keskinkertaiset kyvyt kuin toht. Tarkiaisen asettuvat kirjallisuutemme pääkriitikoiksi."²¹⁶

Vuonna 1912 Zacharias Castrén kirjoittaa, että kansankirjailijan käsitteeseen liittyvä halventava merkitys on väistymässä. Hän pitää sitä merkinä suomalaisuuden vahvistumisesta, jolloin "kansa"-etuliitteet menettävät yhteiskuntapoliittista merkitystään. Esimerkkinä tästä kehityksestä Castrén toteaa, että samalla tavalla kuin "kansankirjasto"-termi on muuttumassa "kirjastoksi", samoin "kansankirjailija" on muuttumassa "kirjailijaksi".²¹⁷

Kansankirjailijan määritelmään kohdistetun kritiikin vuoksi Tarkiaisen joutui tarkistamaan näkemyksiään. Zacharias Castrén arvioi "Valvojassa" myös Tarkiaisen myöhempää määritelmää kriittisesti: "Myöhemmässä kirjoituksessa, jonka hän julkaisee *Omassa maassa* 'kansankirjailijoiستamme', hän pyrkii antamaan sellaisen määritelmän, johon ei liittyisi mitään 'taiteellisen alemmuuden leimaa'. Tämän määritelmän mukaan nimityksellä voidaan 'ryhmittää yhteen kirjailijoita, jotka

---

²¹⁴ Tarkiaisen 1904, 81.

²¹⁵ Tarkiaisen 1904, 43–44.

²¹⁶ Ks. Alanen 1976, 119.

²¹⁷ Castrén 1912, 344.

ovat pysyneet yksinomaan kansankuvaajina, eläen välittömässä yhteydessä maalaisväestön kanssa, jonka piiriin he syntyperänsä ja elämäkokemustensa puolesta kuuluvat".²¹⁸

"Mutta tämäkin määrittely tuntuu epätydyttävältä ensinnäkin sen vuoksi, että siinä 'kansa' ja 'maalaisväki' joutuvat vastaamaan toisiansa, toiseksi sen vuoksi, että määrittely on liian ahdas, sillä juuri Alkiosta hra T. [Tarkiainen] itse on nimenomaan huomauttanut, että tämä 'kansankirjailija' esittää mukana välistä säätyhenkilöitäkin: nimismiehiä, pappeja, kansakoulunopettajia. Näin ollen on mielestäni syytä olla käyttämättä tuota epämääräistä, helposti väärin käsitettävää nimitystä niistä kahdesta kirjailijasta [Kauppi-Heikki, Santeri Alkio], joiden puolivuositaispäivää tässä kesäkuussa vietämme."²¹⁹ Santeri Alkion ja Kauppi-Heikin ritari esiintyvä Castrén ei tarjoa itse kansankirjailijan käsitteelle korvaavaa määrittelyä, vaan esittää termin käytöstä luopumista ainakin Alkion ja Kauppi-Heikin yhteydessä.

Vakiintuneesta termistä ja Viljo Tarkiaisen sille antamasta sisällöstä ei kuitenkaan ollut helppo luopua. Vielä Santeri Alkion muistokirjassa *Hän meni* (1930 A) nimimerkki V.I.M. [Artturi Leinonen] toteaa, että "Santeri Alkio ei ole varsinaisesti kansankirjailija, vaan hän jättää taiteilijana kauaksi taakseen sen keskitason, joka katsotaan tavallisesti kansankirjailijan tunnuksiksi."²²⁰

Eino Railo ei *Yleisen kirjallisuudenhistoriansa VI osassa* (1937) määrittele kansankirjailijan käsitettä, mutta olettaa, että kansankirjailijoita herätti toimintaan Pietari Päivärinnan, Juhani Ahon ja Teuvo Pakkalan[!] kirjailijantyö. "Santeri Alkio, ihanteellinen valistusajattelija, hankki kirjailijamaineen realistisilla kuvauksilla Etelä-Pohjamaan kansan elämästä sen murrosajoilta osoittaen niissä ymmärtävänsä herännäisyyden ja lainkuuliaisuuden merkityksen. Novellissa *Mennyt* hän kuvasi herkästi tolstoilaisia uskonkäsityksiä ja uutta valistuneisuutta edustavan opettajan taistelua aatteidensa puolesta. Alkio antautui myöhemmin romaaneissaan maahenneä tehostavaan tarkoituksellisuuteen harhautuen taiteellisesti."²²¹

Muiksi kansankirjailijoiksi Eino Railo mainitsee Eero Sissalan (Helin, 1851–1909), Kyöstin (Juhana Kokko, 1856–1926), Heikki Meriläisen (1847–1939) ja

---

²¹⁸ Castrén 1912, 344.

²¹⁹ Castrén 1912, 345.

²²⁰ Leinonen 1930 A, 25.

²²¹ Railo 1937, 355.

Kauppis-Heikin (1862–1920), jotka olivat savolaista Kauppis-Heikkiä lukuun ottamatta pohjalaisia.²²² Eino Railo sisällyttää kansankirjailijoiden tuotannon realismiin valtavirtaukseen, mutta toteaa Santeri Alkiosta, että hän käväisi sekä varhemmissa että myöhemmissä tuotteissaan myös naturalismin puolella.²²³

Vuonna 1944, jolloin Rafael Koskimies²²⁴ julkaisi *Elävä kansalliskirjallisuus* -sarjansa ensimmäisen osan, kiista kansankirjailijan käsitteestä oli käynyt jo epähistorialliseksi. Santeri Alkiota käsitellessään Koskimies tekee termin käytöstä historioivan yhteenvedon nojautuen pääasiallisesti Viljo Tarkiaisen ja Zacharias Castrénin kirjoituksiin:

Pietari Päivärinnan jälkipolvea ovat ne kirjailijat, joita meillä viime vuosisadalla on totuttu nimittämään kansankirjailijoiksi. Nimitykseen sisältyy toisaalta historiallinen tosiasia, toisaalta lievä väheksyvä, ansiottomasti halventava vivahdus. [--] Halventavaan vivahdukseen taas löydämme selityksen siitä, ettei meillä, akateemisen kasvatuksen luvatussa maassa, ole paljoakaan luotettu pelkkään alkeissivistykseen eikä totuttu ottamaan täydestä oppimattomien taidetta. Myöhemmin, tällä vuosisadalla on kyllä kuulunut ääniä, jotka ovat kerrassaan vaatineet "kansankirjailijan" nimityksen poistamista käytöstä; on tahdottu asettaa ennen muuta Santeri Alkio ja Kauppis-Heikki tasaveroisina muiden todellisten kirjailijain rinnalle.²²⁵

Koskenniemi itse käyttää Santeri Alkiosta ja muista kansankirjailijoista kahden sanan määritettä "itseoppineet kansankuvaajat", mikä itseasiassa sisältää juuri ne elementit, joilla Viljo Tarkiaisen "Omassa maassa" määritteli kansankirjailijat. Kansankirjailijan määritelmään palaa vielä niinkin myöhään kuin vuonna 1973 petroskoilainen kirjallisuudentutkija Eino Karhu, joka *Suomen 1900-luvun alun kirjallisuudessa* referoi Eino Leinoa:

Johdonmukaisesti ilmenevää naturalismia Leino näki vähemmän huomattavien suomalaisten kirjailijoiden Pietari Päivärinnan, Kauppis-Heikin, Santeri Alkion ja muiden tuotannossa. Suomessa heitä tavallisesti nimitetään "kansankirjailijoiksi". Tällä tarkoitetaan sitä, että he olivat lähtöisin kansan syvästä riveistä eivätkä olleet saaneet järjestelmällistä sivistystä ja koulutusta. He olivat

---

²²² Railo 1937, 355–356.

²²³ Railo 1937, 356.

²²⁴ Ks. Alanen 1976, 119. Alanen viittaa lähinnä Viljo Tarkiaiseen todetessaan, että Santeri Alkio oli vuonna 1904 ilmestyneestä *Palvelusväkeä*-teoksesta lähtien kirjailijana aliarvostettu ja että vasta "Rafael Koskimiehen tehtäväksi tuli Alkion lopullinen rehabilitointi".

²²⁵ Koskimies 1944, 377.

itseoppineita kirjailijoita. Nimityksen "kansankirjailijat" Leino tunnusti epäonnistuneeksi, mutta käytti sitä paremman puutteessa. Lisäksi tämä termi oli hänen mukaansa siinä määrin juurtunut, että oli pakkokin turvautua siihen tullakseen ymmärretyksi. Leino teki silti sen varauksen, että taiteelle on aivan samantekevää, mistä ympäristöstä kirjailija on lähtöisin, onko hän suorittanut yliopistollisen loppututkinnon vai ei. Tärkeintä taiteelle on taiteellisen lahjakkuuden määrä. Eihän kenenkään päähän pälkähä Maksim Gorkiakaan nimittää "kansankirjailijaksi" siinä mielessä kuin tätä termiä Suomessa käytettiin, Leino kirjoitti.²²⁶

"Kansankirjailija"-termin kirjallisuudenhistorialliseen käyttöön ja tieteelliseen määrittelyyn liittyy kaikissa vaiheissa viittaus kirjailijan sosiaaliseen, opillista sivistystä vaille jääneeseen taustaan sekä selkeämmin tai peitellymmin ilmaistu esteettinen aliarvostus, jonka katsotaan johtuvan kirjailijan puutteellisesta kyvystä hallita sanataiteen ilmaisukeinoja. Kun Santeri Alkiota tarkastelee kansankirjailijan määrittely-yrityksiä vasten, kiistämätöntä on vain se, että hänellä ei ollut akateemista eikä muutamaakaan oppiarvoa. Kaikki muu on spekulatiivista. Vaikka Alkio oli käynyt vain kansakoulun, hän ehti hankkia elämänsä aikana laajan yleissivistyksen, jonka avulla hän pystyi objektiivomaan elinympäristönsä ja irrottautumaan sen naturalistisesta kuvaamisesta.

Itse luen kansankirjallisuuteen kuuluviksi hänen naturalistissävyyiset varhaisteoksensa *Kuvaelmia katovuodelta 1867* (1885), *Teerelän perhe* (1887) ja *Oja-Pappalan Joulu* (1889), joissa kuvataan kirjailijalle tuttua elinympäristöä moraalisia, eettisiä tai aatteellisia tavoitteita asettamatta. Kun Santeri Alkion tuotantoon *Eevasta* (1888) lähtien ilmestyy yhteiskuntakriittisiä ja lukijoita kasvattavia aineksia, niin sanotut taidekeinot alkavat olla jo siinä määrin hänen hallussaan, että hän lakkaa olemasta kansankirjailija.

Rafael Koskimiehen samaa tarkoittava, mutta Tarkiaisen esteettistä aliarvottamista lieventävä "itseoppinut kansankuvaaja" Santeri Alkio saattaisi varhaistuotannossaan olla, mutta sekään termi ei kuvaa hänen myöhemmän tuotantonsa kirjailijanlaatua. Rakentaessaan *Mennyttä*-teoksesta (1892) lähtien kirjansa yleistävien, yhteiskunnallisten ja yleisinhimillisten teemojen varaan hän ansaitsee Saarenheimon arvostavan "realisti"-nimityksen viimeistään *Puukkojunkkareista* (1894) alkavan sivistyshistoriallisen romaanisarjansa ensimmäisillä osilla.²²⁷

---

²²⁶ Karhu 1973, 41.

²²⁷ Ks. Rantala 1928, 76–77.

"Kansankirjailija"-termin kriittisesti suhtautuva sivistyneistö vaati määrätteen poistamista, mutta sen lopettaminen osoittautui vaikeaksi. Rahvaasta lähteneiden kirjailijoiden määrän kasvu ja ilmaisun kehittyminen poistivat sen kuitenkin 1900-luvulle tultaessa kirjallisuuskriitistä.²²⁸

3.3 Realisti

Suomalaisen 1880-luvun realismin kaksi merkittävää tutkijaa Mikko Saarenheimo ja Pekka Lappalainen painottavat Santeri Alkion osuutta suomalaisessa realismissa olennaisesti eri tavoin: Saarenheimo lukee Santeri Alkion maan huomattavimpien realistien joukkoon, mutta Lappalainen sivuuttaa hänet varsin lyhyillä maininnoilla. Realistiksi he molemmat kuitenkin Alkion luokittelevat.

Lappalainen, jonka suomalaista realismia koskeva tarkastelutapa on enemmän aatehistoriallinen kuin kirjallisuusteoreettisesti asennoituvan Mikko Saarenheimon, pitää realistista taidetta – erityisen selvästi juuri realistista kirjallisuutta – ja sen teoriaa darwinistis-luonontieteellisen katsomustavan yhtenä olennaisimpana ja välttämättömimpänä seurauksena.²²⁹ Darwinistis-luonontieteelliseltä pohjalta syntynyt realistinen taide on todellisuushakuista, dynaamista ja tieteen saneleman kehitysoptimismin leimaamaa. Se pyrkii tietoisesti kuvaamaan ihmistä ja hänen maailmaansa uuden tieteen [positivismi] empiirisen metodin antamalla tarkkuudella.²³⁰

Lappalaisen referoiman Gunnar Aspelinin mukaan se maailmankatsomus, jolle realistinen kirjallisuus 1800-luvun loppupuolella olennaisesti rakentui, sisälsi seuraavat keskeiset rakenneosat:

1. Universaali determinismi: jokainen fyysinen tapahtuma piti periaatteessa voida laskea ennakolta täsmällisesti, jos tunnettiin täydellisesti sen edellytykset laskehtakella.
2. Orgaanisen luonnon selittämiseen käyvät samat menetelmät kuin epäorgaanisen luonnon selittämiseen.
3. Kehitysaate hallitsee yleistä ajattelutapaa.
4. Ihminen on orgaanisen kehitystapahtuman osa.

---

²²⁸ Pertti Lassila on selvittänyt kansankirjallisuutta, "kansankirjailija"-termin ongelmallisuutta ja kansankirjailijoita laajemmin teoksessa *Syvistä riveistä. Kansankirjailija, sivistyneistö ja kirjallisuus 1800-luvulla* (2008). "Kansankirjailija"-termin ongelmallisuutta käsitellään sivuilla 101–106.

²²⁹ Lappalainen 1967, 7.

²³⁰ Lappalainen 1967, 13.

Koska ihminen on orgaanisen kehitystapahtuman osa, myös kulttuuritieteiden täytyy perustua biologiaan ja käyttää hyväkseen sen tuloksia. Kun biologia puolestaan perustuu fysiikkaan ja kemiaan, kulttuuritieteiden perusta on materialistinen. Tästä materialistisesta maailmankatsomuksesta ideansa saaneen realistis-naturalistisen kirjallisuuden valtavirtauksen luonteenomaisia piirteitä Lappalainen luonnehtii seuraavalla tavalla:

Runouden perusta on havainto. Sen aihemaailma on nykyaika usein luonnonmukaisesti porrastetuin aikavälein. Se seuraa yksilön tai suvun kehitysvaiheita. Sen ulkoinen tyyli on proosa, sisäinen tyyli pyrkii luonnonmukaisuuteen, ja sen luonteet ovat yksilöllisiä. Sen filosofioita ovat positivismi, utilitarismi ja evolutionismi, 1870-luvulta lähtien jo äärimmäisen darwinistisin johtopäätöksiin. Sen elämäkatsomus on uskonnoton tai mieluummin uskonnonvastainen, jopa ateistinen. Sen päämääränä on valistaminen ja ongelmien asettaminen keskustelun tai väittelyn alaiseksi. Kirjallisuuskritiikki on funktionaalista tai psykologis-historiallista.²³¹

Uuteen maailmankuvaan perustuva realistinen taide oli Lappalaisen mukaan valankumouksellista. Se sanoutui irti realismia edeltäneen romanttisen virtauksen staattisuudesta, maailmantuskasta ja ihastuksesta Jumalan luomakuntaa kohtaan, perinteen kunnioituksesta ja kuvaustavan epätarkkuudesta.²³² Taiteen pyrkimyksenä oli yksinkertaisesti totuuden ja aitouden saavuttaminen, mahdollisimman suuri luonnonmukaisuus ihmisen, hänen psyykensä ja elinympäristönsä kuvaamisessa.

Koska kirkolliset teologiat olivat sitoutuneet vanhaan romanttis-idealistiseen maailmankuvaan, darwinistis-luonnontieteelliselle katsomukselle perustuvan realismin paine kohdistui kautta koko oppositiorintaman ensisijaisesti juuri kirkkoa ja kristinuskoa vastaan. Pekka Lappalainen toteaa, että tältä pohjalta syntyi realistiseen kirjallisuuteen, käsittelipä se mitä aihetta tahansa, vastakohta-asettelua, jossa modernin maailmankatsomuksen edistysmielinen taistelija käy vanhoillista vastustajaansa, tavallista pappismiestä vastaan.²³³ Realistinen kirjallisuus asetti myös Suomessa kirjallisuuden tehtäväksi auktoriteettiuskon murtamisen. Koska kirkko ja papisto sen näkemyksen mukaan seisoivat tämän auktoriteettiuskon takana, hyökkäys kohdistui juuri heitä vastaan. Realistien käsityksen mukaan vasta sitten,

---

²³¹ Ks. Lappalainen 1967, 53.

²³² Lappalainen 1967, 13.

²³³ Lappalainen 1963, 126–127.

kun perinteinen auktoriteettiusko oli murrettu, aikakauden merkittävimmät reformit voisivat toteutua.²³⁴

Vaikka Mikko Saarenheimo ei 1800-luvun suomalaista realismia käsittelevässä tutkimuksessaan olekaan aatehistoriallisissa yskityskohdissa yhtä perusteellinen kuin Pekka Lappalainen, hänen terminologiseen rajankäyntiinsä sisältyy kirjallisuushistoriallisesti yksi merkittävä piirre: Brandesin *Päävirtausten* terminologiaa esitellessään hän tekee eron naturalismin ja realismin välillä:

[--] Merkitessään *Päävirtauksissa* englantilaista kirjallisuudenhaaraa naturalismiksi hän [Brandes] tällöin laajakäsitteisesti tarkoitti sillä yleensä suuntaa, joka hänen omien sanojensa mukaan saattoi kuvailla yhtä hyvin henkeväntä haaveilua kuin karkeinta todellisuutta, kunhan se vain nojasi ilmiöiden luonnolliseen selitykseen ja oli vapaata metafysiikasta. Ranskalainen käytäntö antoi kuitenkin naturalismille sittemmin osittain toisen ja samalla täsmällisemmän merkityksen, joka tuli eurooppalaiseksi. Tässä eurooppalaisessa merkityksessä Brandesin mielestä kaikki pohjoismaiset kirjailijat jäivät naturalismin ulkopuolelle, sillä moralisoivassa ominaisuudessaan, jossa suhteessa he poikkesivat ranskalaisista naturalisteista, he olivat realisteja ja samalla myös idealisteja.

Pohjoismaissa vakiintui yleisesti 1880-luvulla käytäntöön kirjallisuuden uudistuksesta realismi, jolloin naturalismilla tarkoitettiin suunnan äärimmäisyyksiä ja nimenomaan sen lähenemistä ranskalaiseen laatuun: deterministinen ja materialistinen.²³⁵

Kun Brandes erottaa pohjoismaisen naturalismin ranskalaisesta äärimmäisyyksiin menevästä naturalismista ja nimittää sitä realismiksi, hän laajentaa sen sisältämään myös moraalisia ja idealistisia ulottuvuuksia. Se yksinkertaistaa Santeri Alkion naturalistis-determinististä varhaiskautta seuranneen tuotannon luokittelamista realistiseksi, koska se poistaa hänen tuotantoaan 1890-luvun puolesta välistä lähtien hallinneen kristillisen maailmankatsomuksen aiheuttaman metafysisen ongelman.

Realistisessa kirjallisuudessa kirjallisesta henkilötyypistä muodostui merkittävä taiteellinen instrumentti. Annamari Sarajas viittaa Arvid Järnefeltiin, joka vuosisadan vaihteessa käsittelee "Kaiussa" venäläisen tyyppin käsitettä todeten, että kirjallisen tyyppin luomisessa on tavoitteena saada kustakin yhteiskunnassa elävästä

---

²³⁴ Lappalainen 1963, 131.

²³⁵ Saarenheimo 1924, 29–30.

ihmisrajista kuvatuksi yksi ihminen, joka sisältää kaikki sen eri puolet.²³⁶ Väitöskirjassaan *Putkinotkon tausta* (1977) Pekka Tarkka on kartoittanut perusteellisesti kirjallisen tyyppin historiaa. Hän esittelee René Wellekin, Peter Demetzin ja Hippolyte Tainen tyyppikategoriat ja toteaa, että "henkilötyypin analyysi tarjoaa mahdollisuuden luoda yhteyksiä kirjailijan fiktiivisen maailman ja sen taustan välille."²³⁷

Olen käyttänyt tässä tutkimuksessa taustaoletuksena tyyppin käsitettä. Vaikka se ei esiinny Santeri Alkion henkilökuvien esittelyssä terminologisesti kovin näkyvästi, se auttaa niiden keskeisten ominaisuuksien hahmottamisessa. René Wellekin tyyppikategorioista Santeri Alkion tuotannon esittelyyn sopivat parhaiten yhteiskuntatyyppi ja yksilötyyppi. Koska Peter Demetzin teologisia tyyppisiä esiintyy myös sekularisoituneen kirjallisuuden opettavissa ja ohjaavissa ennushahmoissa, käytän Tarkan tapaan tästä tyyppistä nimitystä teleologinen tyyppi. "Teleologiset tyyppit jäljittelevät Aristoteleen luokituksen mukaan asioita `sellaisina kuin niiden pitäisi olla`."²³⁸

Hippolyte Tainen jaotteluun sijoitettuna Santeri Alkion keskeiset henkilöt ovat sukupolvityyppejä. Kirjailija ei ole kiinnostunut muoti-ilmiöistä, ja kulttuurikausi-tyyppien luomiseen hänen yleissivistyksensä ja teoreettiset kykynsä tuskin olisivat riittäneet. Oman lukunsa Alkion tuotantoa koskevassa tutkimuksessa muodostavat ne tyyppiominaisuudet, joilla hänen romaanihenkilöitään pyritään sitomaan elinympäristöönsä. Onni Tolvanen luo Alkion tuotannon perusteella "arvostaan ja kunniaastaan aran, päättäväisen, tarmokkaan ja pelkäämättömän" eteläpohjalaisen tyyppin²³⁹, jolla kuitenkin on varsin vähän tutkimuskäyttöä. Santeri Alkion romaanien päähenkilöt ovat mitä suurimmassa määrin hänen maailmankatsomuksensa, siitä johdettujen yhteiskunnallisten ajatusten ja hänen henkilöhistoriansa ilmentäjiä. Niiden esteettistä arvoa alentaa epäilemättä se, että ne – *Puukkojunkkareiden* (1894) Esa Karhua ja *Murtavien voimien* (1896) Janne Hautalaa lukuun ottamatta – ovat niin jäännökseltä hänen yhteiskunnallisten näkemystensä tulkkeja, että ne kadottavat päähenkilölle ominaisten, psykologista uskottavuutta luovien luonteenpiirteitten moninaisuuden.

Santeri Alkion naturalistisen alkutuotannon henkilöt sijoittuvat hyvin Demetzin luonnontieteellisiin tyyppisiin, kulttuurihistoriallisen romaanisarjan henkilöt mallityyppeihin ja yhteiskunnallisesti aktiivisen ajan aatteelliset henkilöt suurelta

---

²³⁶ Sarajas, Annamari 1968, 3.

²³⁷ Tarkka 1977, 39.

²³⁸ Tarkka 1977, 37.

²³⁹ Tolvanen 1934, 129–130.

osin teleologisiin tyypeihin. Myöhäistuotannosta *Patriarkan* (1916) herastuomari Penttilällä on myös heprealaislähtöisen teologisen tyyppin ominaisuuksia.

Aineistoni pohjalta olen päätenyt pelkistämään myös tyyppejä, jotka sivu- ja taustahenkilöinä sijoittuvat Pekka Tarkan yksilötyypppeihin. Päähenkilöt sen sijaan kuluvat selvästi yhteiskunta- ja teleologisiin tyypppeihin. Näitä kolmea eri tyyppiä ilmenee Santeri Alkion tuotannossa poikkeuksellisen selvästi siksi, että hän aika-kausia ja aatteita kuvatessaan siihen määrätietoisesti pyrkii.²⁴⁰

Puukkojunkkareiden (1894) Karhun Esa, puukkojunkkari, *Murtavien voimien* (1896) Janne Hautala, ihannetalonpoika, *Murtavien voimien* Siikalahden Mikko, ahne talonpoika ja *Jaakko Jaakonpojan* (1913) Jaakko Jaakonpoika, murrosajan talonpoika, edustavat oman aikansa yhteiskunnallista todellisuutta. *Patriarkan* (1916) herastuomari Penttilä, viimeinen patriarkka ja *Keisaririkoksen* (1923) Erkki Pyydysmäki, valistunut talonpoika, ovat Santeri Alkion patriarkalismia ja kansanvaltioutopiaa kuvastavia ideaalihahmoja, teologisia ja teleologisia tyyppejä. *Juoppohullun* (1920) Malakias Kirsi, juoppo talonpoika, on tendenssiromaaniin päähenkilönä muita ongelmallisempi määritettävä. Häneen soveltuu parhaiten Pekka Tarkan määritelmä sosiaalisesta tai mallityypistä. *Mennyt*-teoksen (1892) Eero Laivurinen, uskonnollinen etsijä, on Santeri Alkion omaa maailmankatsomuksellista kriisiä ilmentäessään omalla tavallaan paitsi teologinen myös teleologinen tyyppi.

Luomistavasta johtuen kaunokirjallinen tyyppi on ominaisuuksiltaan pelkistetty. Laajasti määritellen mitä tahansa kirjallista henkilöihahmoa voidaan pitää tyyppinä, koska fiktiivinen luomus ei koskaan voi olla ominaisuuksiltaan täysin elävän ihmisen kaltainen. Tyyppiluokittelu tapahtuu fiktiivisten henkilöihahmojen ominaisuuksien ja niiden edustavuuden perusteella, ja ne ilmentävät ainakin Alkion tapauksessa viime kädessä hänen intentioitaan.

Vaikka Santeri Alkion kaunokirjallisen tuotannon henkilöillä on eläviä esikuvia, ne ovat fiktiivisiä luomuksia, täysin riippuvaisia niistä ominaisuuksista, joita hän kertomateknisin keinoin heille antaa. Erilaisesta kuvaamistavasta johtuen ne saavat teoksen rakenteessa merkittävyydeltään toisistaan poikkeavan aseman. Kirjallisuudentutkimuksessa henkilöt jaetaan yleensä kolmeen luokkaan: päähenkilöihin, sivuhenkilöihin ja taustahenkilöihin. Väitöskirjassaan *Sosiaalinen konfliktromaani* (1971) Karkama määrittelee Harveyin nojautuen nämä ryhmät seuraavasti:

[--] Päähenkilöllä tarkoitetaan henkilöä, jonka elämään ja kehitykseen koko romaanin kehitysrakenne pohjautuu ja joka on romaanin sosiaalisen kentän

---

²⁴⁰ Castren 1912, 346.

keskusta. Sivuhenkilöitä ovat sellaiset henkilöt, jotka ovat päähenkilöä sosiaalisesti lähempänä kuin taustahenkilöt ja joiden kohdalla yksilöllistäminen on mennyt pitemmälle. Taustahenkilöitä ovat sellaiset henkilöt, jotka edustavat päähenkilön yhteiskunnallista taustaa, yhteiskunnan yleisiä kehityssuuntia ja paineita ja joiden kohdalla intensiivisyys on vähäistä ja ohimenevää.²⁴¹

Santeri Alkion tuotannossa päähenkilö edustaa yleensä kirjailijan maailmankatsomusta, jonka taustahenkilöt kyseenalaistavat, joskus myös hänen maailmankatsomuksensa negatiivista, jota sivuhenkilöt kritisoivat kirjailijan aatemaailmaan nojautuen. Taustahenkilöt edustavat Karkaman ja Harveyin määrittelemällä tavalla päähenkilön yhteiskunnallista taustaa, sen henkistä ilmapiiriä, jota tässä tutkimuksessa kutsutaan mentaliteetiksi.

---

²⁴¹ Karkama 1971, 21–22; vrt. myös Harvey 1965–1966, 56.

4 Maailmankuva ja maailmankatsomus

Molemmat Santeri Alkion elämäkerran kirjoittajat, M. E. Mäki ja Aulis J. Alanen, ovat kartoittaneet häneen vaikuttaneita uskonnollisen maailmankatsomuksen omanneita henkilöitä. Molemmat osoittavat, että Alkion kasvuympäristö oli vahvasti uskonnollinen.²⁴² Hänen äitinsä, jota hän suuresti kunnioitti, oli vakaumusellinen kristitty.²⁴³ Vuonna 1909 Santeri Alkio julkaisi "Pyrkijässä" kertomuksen "Äidin kukkaset", mikä todistaa hänen lämpimästä suhteestaan sekä äitiinsä että tämän kristillisyyteen: "Kuinka yhteinen alkuperä onkaan uskollamme! Kuinka yhtäanne ne kulkevatkaan sielujemme pohjavirrat! Minulle Kristus on elämänopettaja, äidille elämän tulos: kukka taivaassa."

Santeri Alkiolla oli tarmokas, Jumalaa pelkäävä isoäiti, Istan Momma, ja opettajana niin ikään kristitty, maltillisiin lestadiolaisiin lukeutuva K. H. Kahra. Toimenkin opettaja, lähellä asuva aate- ja työtoveri sekä nuorisoseura- että puolue-työssä, Uuno Jooseppi Tarkkanen, on saattanut vaikuttaa Alkion maailmankatsomukseen.²⁴⁴ Huolimatta siitä, että Alkion lähipiirissä oli runsaasti kristillisen vakaumuksen omaavia ihmisiä, hänen maailmankatsomuksensa uskonnollisen perustan selvittely on osoittautunut vaikeaksi. Aulis J. Alanen pitää Alkiota "ongelmallisena uskonnollisena persoonallisuutena".²⁴⁵

Santeri Alkion uskonnollisen maailmankuvan selvittelyn tekee ongelmalliseksi se, että hänen kristillisyytensä on jokseenkin epädogmaattista. Hän puhuu koko ajan kehityksenalaisesta uskostaan.²⁴⁶ Hän on oppinut historiasta, että myös kristilliset käsitykset muuttuvat ihmisen henkisen kehityksen myötä.²⁴⁷ M. E. Mäki puolestaan kertoo, ettei Alkio mielellään ilmaissut "sisäistä olemustaan ja Jumala-suhdettaan". "Kuitenkin hän aina suurella arvonannolla ja kunnioituksella puhui kristillisyydestä ja sen vilpittömistä tunnustajista."²⁴⁸

---

²⁴² Ks. Mäki 1948, 50–51; ks. Alanen 1976, 147–148.

²⁴³ Alanen 1976, 147.

²⁴⁴ Alanen 1976, 147. Ks. myös Rusi 2004, 11–12.

²⁴⁵ Alanen 1976, 119.

²⁴⁶ Alanen 1976, 157. Ks. myös Rusi 2004, 13. Ks. [VM] Alkio 2012 B, 28. Santeri Alkio arvelee, että hänen Jumala-käsitteensä taitaa olla dogmaattisesti hyvinkin mahdoton.

²⁴⁷ [N&E] Alkio 1923 F, 287–288.

²⁴⁸ Mäki 1948, 55.

4.1 Jumalan olemassaolo

Santeri Alkion 1880-luvulla kirjoittamissa teoksissa hänen uskonnollinen maailmankuvansa on vielä selkiintymätön. Naturalistisesti kirjoitettu *Teerelän perhe* (1886) kartoittaa maaseudulla yleisesti vallinneita uskonnollisia käsityksiä, mutta hän ei anna viitteitä omista näkemyksistään. Romaanissa voi havaita herännäisyyteen suuntautuvia sympatioita, mutta sen teologiset luonnehdinnat eivät poikkea luterilaisen valtionkirjon fraseologiasta. Kansan suuhun sijoitettu herännäisyys ei esittele omaa dogmatiikkaa. Se vaatii vain, että kirkon fraaseiksi jähmettämä Jumalan sana on palautettava jokapäiväisessä elämässä noudatettavaksi hengelliseksi ohjeeksi. Ulkoisesta muodosta on päästävä aitoon sisäiseen uskonelämään. Sama koskee *Oja-Pappalan Joulua* (1889): "Mitä nuotista", liittyi emäntä puheeseen, "ei Jumala katso nuotin taitoon, enempää kuin hän katsoo ihmisen muotoonkaan. Se on vain pääasia, että veisataan uskolla ja sydämen yksinkertaisuudessa, luottaen siihen että Jumala veisaamisen kuulee."²⁴⁹

Vaikka Santeri Alkion kasvuympäristö oli uskonnollinen, hänen kirjailijanuransa alkuvaihe ei osoita, että hän olisi ollut erityisen kiinnostunut uskonnollisista kysymyksistä. Kiinnostus niihin alkoi heräillä 1880-luvun lopulla, mutta selvä muutos tapahtui vasta 1890-luvun puolessa välissä, kun hän ajautui ankaraan maailmankatsomukselliseen kriisiin perhetragediansa vuoksi. Alpo Rusi ajoittaa Alkion kristillisen vakaumuksen syntymisen vuosiin 1894–1895, jolloin hänen ensimmäinen puolisonsa Serafina Mannila ja Lauri-poikansa kuolivat. Avioliitosta oli syntynyt kaikkiaan viisi lasta, joista neljä kuoli jo hyvin varhain. Rusi siteeraa Alkiota: "Mutta tuloksena tästä oli, että löysin Jumalan. Hän auttoi minua ymmärtämään, että murtuminen oli välttämätöntä uuden elämän syntymiselle minussa."²⁵⁰ Seppälä puolestaan arvelee, että Alkio oli kriisin alkuvaiheessa lähes ateisti, mutta että hän kallistui lopulta takaisin kristillisyyteen solmittuaan toisen avioliiton vahvasti uskonnollisen opettajattaren Anna Faleniuksen kanssa.²⁵¹

Itse sijoitan Santeri Alkion uskonnollisen etsinnän synnyn 1890-luvun alkuun. Sitä vahvistaa Alasen yleiskatsaus hänen kristilliseen kehitykseensä.²⁵² Vuonna 1892 Alkio julkaisi *Mennyt*-teoksen, jota pidän hänen uskonnollisena pääteokse-

---

²⁴⁹ [OPJ] Alkio 1923 C, 164.

²⁵⁰ Rusi 2004, 12. Murtumisen teema uuden kristillisen elämän syntymisen edellytyksenä tulee voimakkaasti esille teoksen *Murtavia voimia* (1896) nimessä. Vuonna 1896 Santeri Alkio meni naimisiin uskelalaisen Anna Augusta Faleniuksen kanssa. Tästä avioliitosta syntyi kaksi lasta.

²⁵¹ Ks. Alanen 1976, 152, 663–664, 667.

²⁵² Alanen 1976, 147–159.

naan. Se kartoittaa, paitsi hänen omia tuntemuksiaan, myös 1890-luvun uskonnollista ilmapiiriä. Lestadiolaisuus ja körttiläisyys olivat jo menettäneet kapinallisen roolinsa ja kirkollistuneet. Uusia suuntia olivat uudestikastajat ja vapaakirkolliset, joiden sanoma oli sama kuin niitä edeltäneidenkin herätysliikkeiden: armon rajattomuutta korostettiin lakiuskonnon sijaan. Romaanin päähenkilöä, opettaja Eero Laivurista, pidetään sekä sosiaalisissa että uskonnollisissa kysymyksissä Alkion kriisiajan näkemysten tulkkinä.²⁵³ Näkemystä vahvistaa se, että Eero Laivurinen on suunnilleen saman ikäinen kuin Santeri Alkio teosta kirjoittaessaan, 33-vuotias.²⁵⁴

Aulis J. Alanen on kartoittanut Eero Laivurisen esikuvia ja päätenyt siihen, että Santeri Alkio on saanut henkilöönä virikkeitä useistakin läheisistä opettajatuustaan. Tärkein näistä oli Laihian kirkonkylän kansakoulun ensimmäinen opettaja Juho Kotkanen eli Jakku (1854–90), joka ankarasti ponnistellen pääsi Jyväskylän seminaariin ja valmistui sieltä puutteen kanssa kamppaillen opettajaksi. 1884. Kotkanen sairastui vuonna 1889 influenssaan, mutta tarkastaja ei myöntänyt hänelle virkavapautta. Sairaus paheni keuhkotuberkuloosiksi ja riisti parhaassa iässä olevan miehen hengen.²⁵⁵ Alkiolla saattoi olla muitakin esikuvia kuin Kotkanen. Hänen tuntemansa opettaja Kahra joutui erimielisyyksiin koulunsa johtokunnan kanssa uskonnollisen vakaumuksensa vuoksi.²⁵⁶ Alkion langolla, joka hänkin oli opettaja, oli suuria taloudellisia vaikeuksia.²⁵⁷

Merkittävämpää kuin kaikki teokseen mahdollisesti saadut ulkopuoliset vaikutteet on se, että *Mennyttä* (1892) syntyi Santeri Alkion maailmankatsomuksellisen kriisin aikana. Opettaja Eero Laivurinen ei edusta vain erilaisten uskonnollisten vaihtoehtojen älyllistä pohdintaa, vaan totuutta etsivää ja maailmaa jäsentävää Alkiota. Eero Laivurinen toteaa, etteivät uskonnolliset asiat kiinnosta häntä omantunnon syistä, vaan ne muuten vain viehättävät häntä.²⁵⁸ Hän asettaa itselleen älyllisesti vaativan kysymyksen: "Mikä on totuus?" Onko maailman lukemattomissa aatteissa jotakin sellaista, mitä hän voisi pitää ehdottomana totuutena ja jonka varaan hän voisi elämänsä rakentaa? Kysymykseen löytyy myöntävä vastaus:

Noin vuosi takaperin tunnusti hän olleensa melkein jumalankieltäjä. Nyt kertoi hän siitä ylpeillen, kun oli päässyt vakaumukseen siitä, että Jumala todellakin

---

²⁵³ Alanen 1976, 71; Nikki 1991, 35–38.

²⁵⁴ [M] Alkio 1925 C, 72.

²⁵⁵ Alanen 1976, 71.

²⁵⁶ Alanen 1976, 71.

²⁵⁷ Alanen 1976, 72.

²⁵⁸ [M] Alkio 1925 C, 72–73.

oli olemassa. Entisen kantansa tässä asiassa sanoi johtuneen välinpitämättömyydestä.²⁵⁹

Santeri Alkion maailmankatsomuksellinen kriisi kulminoitui kysymykseen Jumalan olemassaolosta. Ehdoton varmuus siitä, että Jumala on olemassa, teki hänestä vakaumuksellisen kristityn ja määräsi hänen loppuelämänsä suunnan: Jumala ja Hänestä kumpuava kristillinen maailmankatsomus muodostivat sittemmin myös Alkion yhteiskunnallisen toiminnan perustan.

Mennyt-romaanin (1892) ongelmanasettelusta riittää aineksia vielä *Puukkojunkkareihin* (1894) ja *Murtaviin voimiinkin* (1896). Karhun Esaa ei voi pitää Santeri Alkion alter egona, mutta hänkin elää ahdistavaa kriisiä huojuen kristillisen ja maallisen elämän välillä. Keskinäinen elämä ei ole elämisen arvoista: on ruvettava joko körttiläiseksi tai rosvoksi.²⁶⁰ Karhun Esan joko–tai-asettelu, körttiläinen tai rosvo, on analoginen Eero Laivurisen "uskovainen tai Jumalan kieltäjä"-asettelun kanssa. Se edustaa Alkiolle tuttua eteläpohjalaista ehdottomuutta. Puukkojunkkarina maineeseen noussut Karhun Esa ei voi päätyä körttiläisyyteen. Hän pitäisi sitä alistumisena: siinä on jotain nöyryyttävää, hävettävää, akkamaista.²⁶¹

Rajankäynti ateismin ja uskon välillä jatkuu *Murtavissa voimissa* (1896). Sen päähenkilö, Hautalan Janne, päätyy päinvastaiseen ratkaisuun. Kun henkisesti ja fyysisesti vahva mies katovuosien kypsyttämänä hiljalleen murtuu, hänen maailmankatsomuksensa kehittyy kristilliseksi. Hän ajautuu uskonnollisuuteen kuin jonkin salaperäisen voiman vaikutuksesta. Risto Volasen mukaan Santeri Alkion tulkinta tapahtuneesta muutoksesta on klassisen kristillinen. Herätessään ihminen saa hallintaansa häntä eri suuntiin vetävät tarpeet ja tunteet.²⁶² Vaikean kriisin aikana Santeri Alkion kehitys johti Karhun Esan jyrkistä vaihtoehtoasetelmista Hautalan Jannen tapaiseen hiljaiseen varmuuteen Jumalan olemassaolosta. Miten hän pääsi asiasta niin suureen varmuuteen?

---

²⁵⁹ [M] Alkio 1925 C, 73.

²⁶⁰ [P.J] Alkio 1919, 238.

²⁶¹ Yrjö Oinonen kiinnittää huomiota siihen, että vaikka Santeri Alkio asettui moralistina jyrkästi puukkojunkkariutta vastaan, hän eläytyi kirjailijana puukkojunkkareiden elämään tavalla, joka osoittaa hänellä olevan todellista kirjailijanlahjaa. Hän korostaa sitä, että Alkio tulkitsee puukkojunkkariutta psykologisesti: "On mielenkiintoista, että Alkio, elämässään ja ajatustavassaan niin yhteiskuntamyönteinen yksilö, ymmärtää niin hyvin ja syvästi kansanluonteemme epäyhteiskunnallisen puolen. Juuri sen kavaajana hän on merkittävä henkilö." Oinonen 1948, 75–76.

²⁶² Ks. Volanen 2008, 57–58. Volasen klassinen tulkinta tarkentuu, kun sen kohdentaa Alkion maailmankuvaan. Karhun Esa edustaa ympäristönsä turmelemaa alkukantaista ihmistä, joka "murtavien voimien" kautta saavuttaa sisäisen rauhan.

Usko Jumalan olemassaoloon on Santeri Alkiolle enemmän elämän mielekkyyden selittämiseksi välttämätön rationalisaatio kuin varsinainen tietoteoreettinen ongelma. Hän toteaa yksiselitteisesti, ettei Jumalan olemassaoloa voi todistaa tieteellisesti. Jos näin voitaisiin tehdä, Jumala olisi jokseenkin vähäpätöinen olento. Alkio ei kuitenkaan kieltänyt tieteen merkitystä ihmisen maailmankuvan jäsentämisessä, vaan piti sitä suuressa arvossa. Hän uskoi, että kehittyessään myös tiede lähestyy Jumalaa ja hänen olemassaolonsa arvoitusta: "Mitä pitemmälle tiede tietänsä käy sitä suuremmaksi Jumala ihmisen tajunnassa kasvaa", Alkio vakuuttaa.²⁶³

Santeri Alkion todistaa Jumalan olemassaolon epäsuorasti. Ilman olettamusta Jumalan olemassaolosta maailma ja elämä olisivat mielettömiä asioita: "Jos pitäisi olla siinä luulossa, että elämä loppuu ruumiillisen katoamisen kautta, luulen, että silloin olisi kauheata elää. Vaan kun niin ei kuitenkaan voi olla laita, kun ihmishenki on liian kummallinen kapine ja liian korkealle tähtäävä voidakseen katketa sellaisen alhaisen olon loppuessa niin se takaa iloisen maailmankatsomuksen vanhen- tuessaankin."²⁶⁴

Ilmari Turja on antanut Santeri Alkion uskon perusteista samanlaista ensikäden tietoa. Kun "Ilkan" nuoret kesätoimittajat, opiskelijat ja ystävykset Ilmari Turja ja Paavo Alkio saattelivat kerran päätoimittaja Alkiota asemalle, heidän välilleen sukeutui keskustelu kuoleman jälkeisestä elämästä. Jompikumpi nuorukaisista sanoi, että ainahan muisto jää, tuskin muuta. "Ei se niin voi olla, eihän suurimmasta osasta ihmisiä sitten mitään", Alkio sanoi.²⁶⁵

Keskustelu käytiin 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Santeri Alkion käsitys ihmisen elämän merkityksestä oli seestynyt vuosien myötä avarammaksi. *Murtavissa voimissa* (1896) näkemys on paljon lohduttomampi. Sen lopussa kerrotaan, miten Hautalan Jannen muisto vähitellen häviää. Hänestä jää jäljelle vain muisteluita, jotka nekin unohtuvat, ja Janne katoaa katovuosien uhrien suureen ja tuntemattomaan joukkoon. Pessimistinen näkemys heijastelee Alkion kriisiajan pohdiskeluja, mutta se ei jäänyt pysyväksi näkemykseksi elämän epämielekkyydestä. Uskoaan Jumalan olemassaoloon ja elämän mielekkyyteen osana Jumalan luomissuunnitelmaa Alkio ei kriisistä selvittyään koskaan kyseenalaistanut.

Ilmari Turja kertoo myös, että eräässä elämänsä vaiheessa Santeri Alkio viittaa kevyehkösti sielunvaelluksen mahdollisuuteen.²⁶⁶ Kyseessä lienee viittaus tuolloin ajankohtaiseen Pekka Ervastin edustamaan teosofiaan, jota Alkio tunsii jossain

---

²⁶³ Pyrkijä 8/1905, 231; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 279 ja Alanen 1976, 149.

²⁶⁴ Alanen 1976, 151.

²⁶⁵ Alanen 1976, 158.

²⁶⁶ Ks. Alanen 1976, 158.

määrin. Vuonna 1908 hän esitteli sitä "Ilkassa" Pekka Ervastian pitämään puheeseen tukeutuen:

Teosofian mukaan Jumala on maailmankaikkeudessa elävä viisas järki, jonka mysteeriä me emme kykene käsittämään. Ihminen on henkiolento, sielu, joka syntyy maailmaan monta kertaa tullakseen tietoiseksi siitä, että hän on Jumalan poika. Hän syntyy aina uudelleen tullakseen tietoiseksi siitä, että hän on Jumalasta kotoisin. Hän voi saavuttaa itsetietoisuuden vain ruumiillistumalla. Eläimellisestä alkuperästään lähtien hän oppii aste asteelta tuntemaan jumalallisen alkuperänsä. Nykyajan ihmiset ovat kuitenkin kehityksessään niin alussa, että he eivät kykene toteuttamaan veljeyden aatetta käytännössä. Kokemukseen perustuvan kasvatuksen kautta me kuitenkin tulemme vähitellen paremmiksi ja edistymme Jumalaa kohti.²⁶⁷

Vuonna 1908 Santeri Alkion kristillinen maailmankatsomus oli jo vakiintunut. Vaikka Ervastian puheen selostuksessa on teosofisia kulkuja, siihen sisältyy myös Alkion oman maailmankatsomuksen rakenteita. Alkio ei usko sielunvaellukseen, mutta hän uskoo sielun kuolemattomuuteen. Jokaisessa ihmisessä oleva Jumalan kuva on hänen persoonallisen sielunsa aines. Koska Jumala on ikuinen, myös persoonallisen sielun on oltava kuolematon. Hän varoittaa kuitenkin siitä, ettei tätä tosiasiaa pidä ryhtyä koristelevaan taivaskuvitelmillä. On myös ilmeistä, ettei hän tuntenut syvällisesti muita maailman suuria uskontoja kuin kristinuskon. Hindulaisuus, buddhalaisuus, taolaisuus, konfutselaisuus ja katolisuus olivat hänelle oppeina vieraita, ja hän piti niitä kristinuskoa primitiivisempinä uskontoina.²⁶⁸

Mennyt-teoksen (1892) Eero Laivurinen väittää, ettei ruumis nouse ylös haudasta, vaan ainoastaan henki, joka yhdistyy Jumalaan. "Mitäpä tehtäisiinkään lihallalla ja luilla taivaassa, oli hän arvellut, "ei siinä ole mitään Jumalasta lähtenyt, joten se ei voi siihen jäljestäpäinkään liittyä."²⁶⁹ Hän on myös vakuuttunut siitä, että hänen edesmennyt aatetoverinsa Vierus elää henkenä kuolemansa jälkeen.²⁷⁰

Santeri Alkion vastenmielisyys taivas-, helvetti- ja paratiisikuvitelmia kohtaan johtui siitä, että niitä käytettiin aikakauden uskonnollisessa keskustelussa tavalla, jota hän ei voinut hyväksyä. Pohdiskellessaan Viljo Tarkiaisen kanssa moraaliseettisiä kysymyksiä hän ei pitänyt moraalisesti arvokkaana sellaista hyvettä, joka syntyy vain helvetin pelosta tai taivaassa saatavan palkinnon vuoksi. Ihmisen ei

---

²⁶⁷ Ilkka 7.3.1908; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 297–298.

²⁶⁸ Leinonen 1930 A.

²⁶⁹ [M] Alkio 1925 C, 82.

²⁷⁰ [M] Alkio 1925 C, 65.

pidä olla hyvä palkinnon toivossa tai rangaistuksen pelossa vaan itsessään olevan Jumalan kuvan vuoksi.²⁷¹ Alkion haluttomuuteen käsitellä kuoleman jälkeistä elämää oli myös rationaalinen syy: päin vastoin kuin kirkko, hän halusi pitää ihmisten ajatukset ja toimet konkreettisessa yhteiskunnallisessa kehitystyössä.

Kun Santeri Alkion elämäntuskaa heijasteleva Eero Laivurinen on päätenyt to- tuuteen, Jumalan olemassaoloon, hänen on pakko esittää itselleen toinen yhtä tärkeä kysymys, kysymys elämän tarkoituksesta. Kuolema silmiensä edessä Eero Lai- vurinen pohdiskelee:

[--] Mutta minun suuni ei enää puhuisi, vaan hengen silmillä katselisin ja an- taisin anteeksi! En vihaisi enää ketään. Eikä *siellä* olekaan vihaa.

Ja sitten minä riemuitsisin siitä, että kuolemani sai heidät ymmärtämään minun tarkoituksiani ja että minäkin olin pieni, hyvin pikkuruinen valosoihtu tuhan- sien joukossa, jotka Luoja heitti tälle korven kulmalle syntymään, olemaan vä- likappaleena yhä jatkuvassa luomistyössä..." [--] he kun kuvittelisivat, että kan- sallisen valon levittäminen on vain ihmisellistä työtä!... Mutta ei se ole ihmi- sellistä työtä... Luojan työtä se on. Minäkin satuin Luojan käteen sattumalta pikkuisiksi välikappaleeksi, siinä kaikki. Jos en minä tehnyt tehtävääni, tulee toinen. Jos taas sain siemenen kylvetyksi hyvään maahan, niin tulee jälkeeni viljelijöitä, kasvattajia. Minä satuin olemaan kylväjä."²⁷²

Uskonnollisen vakaumuksen myötä Santeri Alkio löytää ja sisäistää Eero Laivuri- sen pohdintoissa ilmenevän elämänsä tarkoituksen. Vuoden 1916 päiväkirjamer- kinnöissä hän kertoo lukeneensa Henrik Vergelandin ja Björnsterne Björnsonin elä- mäkerrat, joista hän ei kuitenkaan pitänyt. Molempien luonne oli hänestä liian itse- keskeinen. "He elivät herroina, kansallisena ylpeytenä tuo vanha, jauhettu ylpeä: me olemme me! Ja se ihanne kaatuu, kun sivistynyt inhimillinen kansallistunne aletaan tajuta. Silloin lakkaa nero palvelemasta ja palveluttamasta itseään, hän to- teuttaa itsensä kansana, kansalaistensa nousussa, kehityksessä, riemuitsee siitä ja sulaa kansansa kasvamisiloon, jossa näkee jumalallisen tahdon toteutuneena ja tun- tee itsensä tämän tahdon välikappaleeksi. Sellainen ei elä kiitoksesta, vaikka hänkin sen ottaa mieluummin vastaan kuin moitteen ja ymmärryksen puutteen."²⁷³ Hän vertaa näitä elämäkertoja Reijo Taittosen kirjoittamaan, renkipojasta suomalaisen kulttuurin esitattelijaksi ja herättäjäksi nousseen Tuomas Taittosen elämäkertaan:

---

²⁷¹ Tarkiainen 1904, 58–59.

²⁷² [M] Alkio 1925 C, 140–141.

²⁷³ [PR] Alkio 2012 A, 185–186.

"Minä luulen, että siinä on ollut mies, joka hengenjaloudessakin on ollut sivistyksen korkea-aatelia. Vaikka ei ole koulusivistystä saanut muuta kuin rippikoulun."²⁷⁴

4.2 Perisynti ja lunastusoppi

Vaikka perisynti on sekä luterilaisen kirkon että sen herätysliikkeiden lunastusopin perusta, Santeri Alkio ei pohdiskele sitä teoreettisissa kirjoituksissaan. Tämä vahvistaa Antti J. Pietilän käsitystä, että tämä ei koskaan ymmärtänyt sen paremmin perisyntiä kuin lunastusoppiakaan.²⁷⁵ Kaunokirjallisuudessa Alkio käsittelee aiheetta jonkin verran, mutta tekee sen ilkkurisesti: "[--] kun ei se Eeva olisi ollut niin mieliteoillansa. Nyt ei tarvitsisi muuta kuin paratiisissa mammuskella ja rusinoita ja fiikunoita popsia. Ja kun ei se ollut kuin omena, jonka se Eeva otti... sellaista muieata raatoa! Olisi jättänyt ne puunoksille iankaikkiseksi."²⁷⁶

Santeri Alkio ei suhtaudu vakavasti oppiin perisyynnistä. Sen sijaan hän suhtautuu vakavasti siihen henkiseen ahdistukseen, jota oppi synnin periytyvyydestä ihmisissä aiheuttaa. Suomessa eli 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa ainakin maaseutuväestön keskuudessa varsin vahvana se vanhatestamentillinen käsitys, että ihmistä kohtaavat onnettomuudet ovat seurausta hänen tekemistään synneistä ja että Jumala voi rangaista niistä myös tekijän jälkeläisiä "kolmanteen ja neljänteen polveen". *Salliman oikuissa* (1888) Nurkanperän Sanna miettii, mitä muita pahempaa syntiä hän on tehnyt, että Jumala häntä rankaisee.²⁷⁷ Kun *Patriarkassa* (1916) haetaan syytä lapsen kuolemaan ja toisen lapsen vajaakykyisyyteen, Santeri Alkion tekstissä ei ole jälkeäkään ilkkurisuudesta.

- Ajattele, jos pikku-Antti saa kärsiä m e i d ä n synteimme tähden.
- Se tuli tällä kertaa kuin salaman isku.
- Minun, ei muiden...
- M e i d ä n, uudisti äiti... Iisakki jo otettiin meiltä pois murhaajan käden kautta, ja nyt tämä...

Tytär lopuksi vääntelihe vuoteessa hirveissä omantunnontuskissa ja äiti lohdutti ja silitti päätä. [--] Ja siitä, että tämä olisi erikoinen Jumalan rangaistus Jaakkolan emännälle, – kuinka saattoi oma äiti sellaista sanoa! Eihän tässä talossa oltu vähääkään suurisyntisempiä kuin monessa muussa talossa, joissa oli

---

²⁷⁴ [PR] Alkio 2012 A, 185–186.

²⁷⁵ Alanen 1976, 158.

²⁷⁶ [MV] Alkio 1923 B, 125.

²⁷⁷ [SO] Alkio 1923 D, 232, 320.

suuret joukot terveitä lapsia, jotavastoin taas monella hyvinkin jumalisella äidillä oli vajavaisia lapsia. [--] ²⁷⁸

Santeri Alkio ei löydä vanhatestamentilliselle synnin ja rangaistuksen periytymiselle järkevää perustetta. Hän vastustaa jyrkästi sitä käsitystä, että ihmistä ja hänen jälkeläisiään kohtaavat onnettomuudet olisivat Jumalan erityinen rangaistus hänen synneistään. Hänen kokemuksensa mukaan onnettomuudet eivät yksinkertaisesti kohtaa ihmisiä heidän syntiensä mukaan. *Murtavien voimien* (1896) Hautalan Jannen mielestä myöskään nälkä ei voi olla Jumalan rangaistus, koska se kohdistuu vain köyhiin.

Kirkon ja erityisesti herätysliikkeiden julistama lunastusoppi on Santeri Alkiolle yhtä vieras kuin oppi perisyntisestä. Vuonna 1904 hän valitti Viljo Tarkiiaiselle "kuinka meillä yhäti kuljetaan Lutherin vanavedessä pienimpiäkin seikkoja myöten, niin kuin on kuljettu jo vuosisatoja". Erityisen kriittisesti hän suhtautui Kristuksen lunastuskuolemaan perustuvaan luterilaiseen armonkäsitykseen, jonka mukaan pelkkä usko siihen, että Kristus on kuollut meidän edestämme ja näin poispöyhkinyt syntivelkamme, tekee meidät autuaiksi. Meidän ei tarvitse tehdä mitään muuta kuin uskoa lujasti siihen, että meidät on pelastettu.²⁷⁹

Santeri Alkion lunastusoppiin kohdistama kritiikki osui erityisen kipeästi 1800-luvun herätysliikkeisiin, joiden keskeisin uskonnollinen kokemus oli armo, varmuus siitä, että Kristus on pelastanut kristikunnan sovittamalla sen synnit ristinkuolemallaan. Heränneet, joiden uskonvarmuus – kuten Santeri Alkionkin – oli syntynyt ahdistuksen kiirastulessa, kokivat Kristuksen lunastuskuoleman ja siitä säteilevän armon suurena henkisenä vapautuksena. Ankarien epäilysten jälkeen he olivat saaneet varmuuden pelastumisestaan, eivät omilla riittämättömillä ansioillaan vaan ansiotta Jumalan armosta.

Santeri Alkio joutui uskonkäsitystensä vuoksi 1920-luvulla polemiikkiin Antti J. Pietilän kanssa. Kiista syntyi siitä, että hän puolsi pappien osallistumista poliittisen toimintaan, jota Pietilä vastusti. Hänestä Alkion suurin vika oli siinä, että häneltä puuttui lähes täysin varsinainen uskonnollinen ymmärtämys. Uskonto näytti olevan hänelle lähinnä siveellisyyttä ja rakkautta. Pietilä arvelee sen johtuvan siitä, että Alkiolla oli uskonnosta liian yksipuolinen näkemys. Hänen pohdiskeluistaan puuttuvat melkein tyystin sellaiset kristinuskon keskeiset elementit kuin helvetti,

---

²⁷⁸ [P] Alkio 1927 B, 187–188.

²⁷⁹ Tarkiainen 1904, 56–57.

taivas ja paratiisi. Jo helvetin kauhujen osittainenkin sisäistäminen olisi tehnyt lunastusopin Santeri Alkiolle helpommin tajuttavaksi.²⁸⁰

Pietilän arvio Santeri Alkion uskonnollisen maailmankuvan luonteesta on mitä suurimmassa määrin oikea. Hänen kielteinen suhtautumisensa lunastusoppiin johdettiin kuitenkin varsinaisesti siitä, että se sai papit helposti kääntämään selkensä yhteiskunnallisille velvollisuuksilleen. Tämä maailmankuva ei Alkion mukaan korjautu helvetin pelolla.²⁸¹ Hän oli saanut varmuuden Jumalan olemassaolosta, mutta ne johtopäätökset, jotka hän tästä totuudesta teki, korostivat pikemminkin rakkautta ja siveellisyyttä kuin lunastusta ja armoa. Se johti hänet etsimään moraalialueita ja etiikkaa enemmän yhteiskunnallisista käytännöistä kuin uskonnollisista ja opillisista teorioista.

Avoin ja vastaanottavainen Santeri Alkio ei kuitenkaan sulkenut kokonaan pois sitäkään mahdollisuutta, etteikö hänkin saattaisi vielä oppia ymmärtämään lunastusoppia. Vuonna 1919, ennen Aulis J. Pietilän kanssa käymäänsä polemiikkia, hän merkitsi päiväkirjaan keskustelun poikansa Paavon kanssa: "*Jeesuksen kuolemaa emme kumpikaan voineet pitää lunastuksena*. Mutta minä sanoin: minulle se voi ennen pitkää tulla siksikin."²⁸² Lunastusoppi jäi Alkiolle kuitenkin ikuisiksi mysteeriksi. Jo vuonna 1906 hän oli kirjoittanut veljelleen Aarolle: "Sillä kristillisen käsityksen kaikki kaikessa *lunastusoppi*, sisältäneen kuitenkin jonkin problemin, jota tulevat aikakaudet vasta pystyivät tarkemmin selittämään. Omasta puolestani en nykyisellä hetkellä voi sitä käsittää."²⁸³

Suurin este sille, että Alkio ei – vilpittömästi halustaan huolimatta – koskaan oppinut ymmärtämään lunastusoppia, oli sen ihmistä henkisesti ja yhteiskunnallisesti passivoiva vaikutus. Hänestä se tekee pelastuksen liian helpoksi, johtaa veltouteen ja tylsyyttä vastuun tunnetta. Se siirtää kaikki syntimme Kristuksen kuitattaviksi. Tämä yksipuolinen oppi johtaa tekopyhyteen ja ulkokohtaiseen siveyteen aiheuttamatta muutosta ihmisen elämässä. Alkio sanookin Tarkiaiselle, että enemmän kuin lunastusopille on pantava painoa todelliselle elämälle. Kristusta on seurattava arkipäivän työssä, mikä vaatii jokaiselta korkeaa henkilökohtaista moraalialueita ja yhteiskunnalta kollektiivisen vastuun kantamista. Se vaatii itsekasvatusta, valis-

---

²⁸⁰ Alanen 1976, 158.

²⁸¹ Santeri Alkion ongelmallinen suhde lunastusoppiin aiheutti nuorisoseuraväessä väittelyä. Ks. Numminen 1962, 79.

²⁸² Ks. Alanen 1976, 158.

²⁸³ Alanen 1976, 151.

tusta ja kasvamista Kristuksen henkeen. Se ei salli vaipumista veltoon uneliaisuu-
teen.²⁸⁴ Alkion uskonnollinen ja yhteiskunnallinen päämäärä, kasvamisen Kristuk-
sen hengessä, perustuu ihmisten keskinäiseen kanssakäymiseen, johon hän tarjoaa
malliksi Kristuksen opetusta "mitä tahdot, että ihmiset sinulle tekisivät, se tee myös
heille".²⁸⁵

4.3 Jumala ja Kristus

Eevassa (1888) Santeri Alkio panee nimihenkilön pohdiskelemaan Jumalan ole-
musta. Eeva ei ole ajatellut Jumalaa paljon, mutta se on muodostunut hänelle kam-
mottavaksi, pelottavaksi olenoksi, joka vihaa kaikkia ihmisiä. Hänelle jumala on
nyrpeä ja vihainen olento, joka ei naura koskaan. Eeva koettaa olla ajattelematta
Häntä, koska olo tuntuu silloin niin raskaalta ja tukalalta.²⁸⁶

Kun Santeri Alkio oli päätyntynyt siihen, ettei Jumalan olemassaoloa voi todistaa
tieteellisesti, oliko silloin lainkaan mahdollista saada tietoa siitä, millainen Jumalan
on? Ei, tarkkaa tietoa ei voi saada, mutta Alkio rajaa käsitystään luterilaisen kirkon
jumalakuvasta päiväkirjamerkinnässä, jonka hän teki keskustelusta poikansa Paavo
Alkion kanssa, kun tämä kävi rippikouluikässä sisäistä taistelua Jumala-suhteestaan:

Hän [Paavo Alkio] [--] sanoi, ettei voinut uskoa sellaista personoitua Jumalaa,
joka samalla kertaa on osittain ihmisen kaltainen, vaan Jumalaa, joka meille
tajuamattomalla tavalla on kaikkialla läsnä. Hyväksyin tämän pääasiassa sa-
noen, että Jumalan olemassaolosta on jokaisella ihmisellä erilainen mielikuva.
Kristuksessa esiintyy Jumala erikoisemmin kuin kenessäkään ihmisessä, mutta
en voi häntä pitää Jumalana. Tämän Kristuksen hän [Paavo] mielellään hyväk-
syi.²⁸⁷

Kun Santeri Alkio hyväksyy Paavo-poikansa jumalakäsityksen "pääasiassa", se pe-
rustuu omakohtaiseen havaintoon siitä, että Jumalan olemassaolosta on jokaisella
ihmisellä erilainen mielikuva. Koska hän uskoo Jumalan olemassaoloon, lausetta

---

²⁸⁴ Tarkiainen 1904, 56; Vuonna 1914 Santeri Alkio kirjoittaa päiväkirjaansa, että Kristuksen toinen
tuleminen ei merkitse taivaan iloon siirtymistä. "Todellisuudessa tapahtuu vain se muutos, että ihminen
alkaa seurata opettaja-Kristusta. Sen sijaan kuin hän ennen seurasi vain vapahtaja-Kristusta." [PR] Alkio
2012 A, 75.

²⁸⁵ Tarkiainen 1904, 56–57.

²⁸⁶ [E] Alkio 1921 A, 23–24; Eeva kuvittelee pirun rumaksi olenoksi, jolla on sarvet, pitkät kynnet,
toisena jalkana hevosen kavieri ja toisena linnun jalka. Se on ruskeakarvainen, sillä on kädessään hiili-
hanko, ja se nauraa, kun tehdään pahaa ja kirotaan. [E] Alkio 1921 A, 23.

²⁸⁷ Ks. Alanen 1976, 158. VA [Valtion arkisto] S. Alkion pvk 28.9.1919.

ei voi tulkita siten, että Jumalan olemassaolo tai hänen olemuksensa riippuisivat vain ihmisten mielikuvista. Koska Jumala on olemassa objektiivisesti, hänellä täytyy olla myös objektiivisia ominaisuuksia. Erilaiset mielikuvat Hänen olemuksestaan kertovat vain sen, ettei kenelläkään ole siitä toistaiseksi varmaa tietoa.

Epävarmuus ei lannista Santeri Alkiota: joitain viitteitä niistä ominaisuuksista, joita hän uskoo Jumalalla olevan, on mahdollista löytää. Aulis J. Alanen arvelee, että Alkio omaksui jo varhain kristinuskon dogmeista "ainakin vanhurskaan, kaikkیتietävän ja -voivan Jumalan".²⁸⁸ Hänen arvelulleen löytyy heikkoa tukea Santeri Alkion 1890-luvun alun kirjoituksista. Vanhurskaus, kaikkیتietävyys ja kaikkivoivuus, jotka ovat persoonallisen Jumalan ominaisuuksia, eivät kuitenkaan problematisoidu niin paljon, että hän ryhtyisi erittelemään niitä tarkemmin.

Ongelmallisin näistä ominaisuuksista on kaikkivoivuus. Vanhurskaus ja kaikkیتietävyys ovat passiivisia ominaisuuksia, mutta jos Jumala on kaikkivoiva, miksi hän sallii maailmassa niin paljon kärsimystä ja epäoikeudenmukaisuutta? Tämänkin ongelman Santeri Alkio sivuuttaa. Ihmisillä ei voi olla Jumalan vanhurskaudesta, kaikkیتietävyydestä ja kaikkivoivuudesta niin tarkkaa selvyyttä, että hän tietäisi, miten Jumala näitä ominaisuuksiaan käyttää ja mitä ne ihmiseltä edellyttävät.

Yhtenä Jumalaan viittaavana ominaisuutena voisi pitää valoa, jota Suomessa käytettiin paljon 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteessa kansansivistystyön symbolina. Santeri Alkion kaunokirjallisessa tuotannossa se esiintyy ensimmäisen kerran *Mennyt*-teoksessa (1892), jossa Eero Laivurinen pitää edistyspyrintöjä kansallisen valon levittämisenä. Uskonnollisen värityksen se saa, kun hän pohdiskelee valon olemusta: valon kipinä tulee sydämeen ennalta ilmoittamatta kuin varas yöllä, eikä monikaan tiedä, mistä se tulee. Se ei kuitenkaan tule sinne itsestään, vaan sen tuo Luoja. Valon levittäminen ei ole inhimillistä työtä vaan Luojan työtä.²⁸⁹

Valon symboliarvo on Santeri Alkiolle korkea. Sillä on paitsi kansansivistyksellistä ja esteettistä myös maailmankatsomuksellista merkitystä. Se on keskeinen symboli sekä kristinuskossa että idän uskonnoissa: hindulaisuudessa, buddhalaisuudessa, taolaisuudessa ja niistä johdetussa teosofiassa. Tämän lisäksi hän käyttää valoa yhteiskunnallisena, moraalisenä ja luonnontieteellisenä²⁹⁰ symbolina. Sotaa

---

²⁸⁸ Alanen 1976, 157.

²⁸⁹ [M] Alkio 1925 C, 140–141.

²⁹⁰ Virikkeitä valosta käytävään keskusteluun ja Santeri Alkion siihen kohdistamaan huomioon on voinut antaa Tanskassa 1800-luvun lopulla ilmestynyt suuren suosion saavuttanut populaaritieteellinen *Ferm*-lehti, joka toimi Suomessa vuonna 1925–1928 ilmestyneen WSOY:n nuorten toimittajien luoman *Valo*-julkaisun esikuvana. Karjalainen 2014; Karjalainen on kirjoittanut aiheesta myös sanomalehti Kalevan alakerrassa vuonna 2015 otsikolla "Valo halusi sivistää koko kansan".

valosta käyvät kasvit, ihmiset, kansat, valtakunnat, koko ihmiskunta. "Koko elämäntaistelu: sivistystaistelu, taloudellinen taistelu, – mitäpä se muuta on kuin sotaa valosta?"²⁹¹

Kasvikunnan valosta käymä taistelu on konkreettisinta: ilmiö on biologinen, ja sen voi havaita kasvien käyttäytymisestä. Santeri Alkion tulkinnan mukaan valo on myös Jumalan luomissuunnitelman toteuttamisen ydin. Yhteiskunnallisissa yhteyksissä hän toteaa, että valo on mahdollista saavuttaa vain rehellisellä, uhrautuvalla ja kärsimyksiä vaativalla työllä. Siltä, joka poikkeaa oikealta tieltä, valo himmenee. Se, joka eksyy etsimään valoaan omanvoiton tieltä, sitä ei löydä. Tämä koskee yhtä hyvin yksityisiä ihmisiä, kansoja kuin valtakuntiaakin.²⁹²

Samana symboliikka käyttäminen sekä luonnontieteellisissä että yhteiskunnallisissa yhteyksissä on Santeri Alkiolle luonnollista, koska hänen mukaansa luonnossa ja yhteiskunnassa vallitsevat samat luonnon lait. Valo, elämänarvoitus, jonka selitys on Jumala, on hämärän peitossa aistihavaintojen ulottumattomissa. Siitä ei voi saada tieteellistä tietoa, mutta se voidaan tavoittaa tunteen tasolla:

Ihmisen sota valosta on taistelua elämänarvoituksen usvien hävittämiseksi. Heti, kun ihminen tuntee elämänsä ulottuvan nykyisillä aistimilla havaittavan rajallisuuden ulkopuolelle, saa hänen sielussaan 'sota valosta' aivan toisen merkityksen. Elämänkärsimys ei voi häntä enää musertaa, sillä sen hetkellisyys, ohimenevyys on muuttunut varmuudeksi. Kärsimyksen hän havaitseekin olevan koulun, jossa näköalat laajenevat ja kirkastuvat monta vertaa varmemmin kuin pitkällisissä myötäkäymisissä. Tämän opetuksen tuloksista on huomattavin se, että elämän tarjoamat nautinnot tulevat arvostetuiksi aivan uusien mittakaavojen mukaan. Arvot vaihtuvat.²⁹³

Miten tunkeutua näiden valoa ja elämänarvoitusta peittävien usvien taakse tilaan, jossa taistelu valosta saa uuden merkityksen ja jossa elämälle syntyvät uudet mitat? Santeri Alkion mukaan aistimaailman takaisesta todellisuudesta voidaan todellakin saada tietoa. Se on mahdollista aivan uudella aistimella, moraalilla, joka syntyy tunne-elämän ja järjen yhtymisestä. Vuonna 1905 hän kirjoittaa "Pyrkijässä", että jos tunne-elämä on ollut esteettömässä vuorovaikutukseen järjen kanssa, siitä on saattanut syntyä uusia aistimia, joilla Jumalan havaitseminen ja tunteminen on mahdollista.²⁹⁴ Vaikka moraalilla on vahva aistin, sekään ei voi antaa

---

²⁹¹ [Y&V] Alkio 1919 E, 171.

²⁹² [Y&V] Alkio 1919 E, 176; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 301.

²⁹³ [Y&V] Alkio 1919 E, 175–176.

²⁹⁴ Ks. Kuisma & Niemelä 1983, 282.

varmaa, yksityiskohtaista tietoa Jumalasta. Sekä uskon että järjen avulla hankittu tieto muuttuu ihmisen sivistymisen myötä, joten moraalikäsitteetkin ovat omaan aikaansa sidottuja, jatkuvasti kehittyviä totuuksia.

Santeri Alkio selvittää maailmankuvaansa päiväkirjassaan vuonna 1918. Hän on juuri lukenut tanskalaisen Martensen-Larsenin kirjan *Tähtimaailma ja meidän uskomme*, joka on kiistakirjoitus Troels Lundin *Elämän valaistus* -teosta ja H. Höfdingiä vastaan. Nämä väittävät, että ulkoisen maailmankuvan muuttuminen ei vaikuta lainkaan uskonnolliseen "sieluntuntemukseen". Kristityn vakaumus ja perusajatus pysyvät aina samana. Alkiosta molempien näkemys on yksipuolinen. Myös kristityn ja uskovaisen henkinen, jumaluutta, taivasta, autuutta ja lunastusta koskeva maailmankuva muuttuu, kun aineellinen maailmankuva saa uusia muotoja. Mutta samalla tavalla kuin maailman aineellinen kokoonpano ei muutu siitä, että ihmiset oppivat tuntemaan sitä paremmin, samalla tavalla Jumala, autuus ja uskon-elämän sisältö eivät muutu siitä, että ne nähdään uudessa valaistuksessa.²⁹⁵

Santeri Alkion mukaan ihmisiä ohjaa etsimään vastausta yhtä hyvin sielun kuin maailman kysymyksiin luonnon luova pakko. Lutherin, Muhammedin, Buddhan, Newtonin, Keplerin, Giordano Brunon, James Watt'in, Edisonin, Karl Marxin, kaikkien heidän etsimisensä on Jumalan palvelemista samassa luomisen kokonaisuudessa. He voivat väheksyä toistensa työtä, koska eivät ymmärrä sitä, mutta Jumala, joka päättää heidän työstään, ymmärtää kunkin erikoistyön arvon. Heidän kaikkien työn tarkoitus on valaista ihmisen kehityksen tietä, laajentaa hänen maailmankuvaansa, tasoittaa hänen elämänsä vaikeuksia ja olla apuna viljelemässä Jumalan puutarhaa niin, että se tuottaisi sellaisen hedelmän kuin Hän on suunnitelmissaan tahtonut.²⁹⁶

Taistelunhaluisessa, 1900-luvun alussa kirjoitetussa *Tienhaarassa*-kokoelmassa on novelli, jossa viritetään ironinen ylistysvirsi valon vastustajien kunniaksi. Santeri Alkio nimeää valon vastustajiksi yhteiskunnallisesti etuoikeutetut ihmiset.

---

²⁹⁵ [VM] Alkio 2012 B, 105–106.

²⁹⁶ [VM] Alkio 2012 B, 105–106. Parin päivän päästä Santeri Alkio palaa vielä Martensen-Larsenin kirjaan *Tähtimaailma ja meidän uskomme*. Kirjassa pidetään maata ainoana asuttuna maailmana. Alkion mielestä kirjoittaja ei todistele asiaa pätevästi, joten hän jättää kysymyksen avoimeksi. Se sijaan hän pohdiskelee itsekkyyttä: Niin omituista kuin itsekäs elämä onkin, ne, jotka elävät kokonaan itselleen ja ottavat vähemmän osaa julkiseen yhteiskuntaelämään, ovat yhteiskunnallisen patoutuman tärkeimmät ainekset. Mutta sen vuoksi he joutuvat myös suurimpaan ristiriitaan elämän kanssa. Heille itsekäs rauha on elinehto. Mutta jos tämä rauha häiriytyy, heillä ei ole mitään elämää ylläpitävää toivoa. Esimerkiksi omaisuuden menetys on heille melkein kuolemaakin pahempi asia. He kärsivät kaikista pienistä vastoinkäymisistä, suuriin he sortuvat. "Mutta ihminen, jolle kokonaisuuden elämä, tulevaisuus, suuret jottavat aatteet ovat elämää ylläpitävänä voimana, hän kestää paljon, eikä siveellisesti sorru aivan helposti". [VM] Alkio 2012 B, 106–107.

Jähmettyneitä valtarakenteita puolustavilla asenteillaan nämä yrittävät ehkäistä ihmisten vapaata etsintää, kehitystä ja Jumalan luomissuunnitelman toteutumista. Hän ennustaa, että se johtaa vallankumoukseen:

Ja niin olette te valtanne kukkuloilla te valon väkevän vastustajat, te luulette että maailmassa on rauha, että köyhälistön ja velallisten mökeissä kaikuvat ylistysvirret teidän viisaista toimenpiteistänne ja kohoilevat ihastuneet ihmetyshuudahdukset teidän rikkauksianne katsellessa.

Jos minulla olisi runoilijan taito ja osaisin vertauksilla puhua, niin minä sanoisin, että teidän rikkautenne ja teidän valtanne muodostavat suuren, pääsemättömän vuoren. Mutta jos minä olisin korppi ja osaisin ennustaa, niin sanoisin, että sillä aikaa kuin aarrevarastonne kasvaa, sen ilmattomassa sisustassa levenee mätä [--]

Mutta eräänä päivänä mätä puhkaisee reijän valtanne loistavaan vuoreen, vapaa ilma tunkeutuu sinne sisään, uneksivat eläjät aukovat silmiänsä, oikovat jäseniänsä ja kiinnittävät katseensa sinne missä on reikä, josta ilmaa ja elämätä virtaa ja josta Jumalan vapaa aurinko loistaa. Vuosituhansia vangittuina olleet voimat murtavat itsensä vapaaksi ja te kukistutte kuin juurettomat puut.²⁹⁷

Jumalan vapaa aurinko, valo, on elämän ja vapauden lähde. Myös Risto Volasen mukaan Santeri Alkio kävi läpi voimakkaan henkisen murroksen 1800- ja 1900-lukujen vaihteen molemmin puolin, jolloin hän tuli hyvin lähelle sekä sosialistisia että materialistisia aatteita.²⁹⁸ Ajankohta mahdollistaa Alkion novellin tulkitsemisen poliittisesti ja vallankumouksellisesti. Jos sen irrottaa ajankohdan poliittisesta kontekstista ja avartaa Santeri Alkiolle aina tärkeään ihmisen sivistyspyrkimykseen, valo saa yleisemmän tulkinnan. Se on Jumalan perusolemus. Se on päämäärä, jota kohti Jumalan luomissuunnitelmaa toteuttava ihmiskunta kulkee tunne-elämän ja järjen, moraalien ja tiedon, aatteen ja yhteiskunnallisen heräämisen tietä. Sitä eivät valon vastustajat voi estää.²⁹⁹

Viisi vuotta myöhemmin Santeri Alkio tarkentaa valon symboliikan jo selvästi kristilliseksi. Kristuksen opin mukaan kaikki ihmiset ovat tasa-arvoisia, veljiä. Sellainen olotila ei hänen mukaansa kuitenkaan ole vallitseva. Yhteiskuntaa hallitsevat

---

²⁹⁷ [TH] Alkio 1900, 109–110.

²⁹⁸ Volanen 2008, 61.

²⁹⁹ Santeri Alkio käyttää romaaneissaan samoja teemoja yhä uudelleen. Lähes identtinen kuvaus alisteudessa asemassa olevien ihmisten murtautumisesta valoon sisältyy 23 vuotta myöhemmin julkaistuun *Keisaririkokseen*, jossa Juhani Aho ja Erkki keskustelevat suomalaisen rintaman vahvistamisesta ruotsalaisuutta vastaan. [KR] Alkio 1923 A, 87.

eriarvoisuus, luokkajakoisuus, tyrannius ja orjuus, jotka ovat pimentäneet ihmisten arvostelukyvyn niin, että "silmistämme pyrkii hämärtymään oma jumalallinen tarkeitusperämmekin. Siksi on syville riveille, jotka pimeydestä eniten kärsivät, saatava *enemmän valoa!*"³⁰⁰

Mitä vanhemmaksi Santeri Alkio tulee, sitä yhteiskunnallisemmin, konkreettisesti ja pelkistetympin hän kirjoittaa valosta ihmisen ja kansakunnan päämääränä. Vuonna 1923 kirjoitetussa *Keisaririkoksessa* runoilija Erkko puhuu alemmista kansanluokista, jotka pyrkivät pimennosta päivänvaloon ja jyskyttävät jo valon ja vapauden linnoitusten portteja. Ellei niitä avata suosiolla, ne murretaan. Syvien kansankerrosten pyrkimysten takana on ikuinen luova voima. Ihmiset aukovat silmiään, osoittavat tiedonjanonsa ja etsivät keinoja tyydyttää henkisiä tarpeitaan. Hengen hedelmät kypsyvät, Jumalan lahjat paljastuvat tomukerroksien alta. Näissä syvissä kansankerroksissa suomalainen kansallisuus ja suomalainen henki luovat uusia kulttuurin muotoja.³⁰¹ Santeri Alkio on vakuuttunut siitä, että ihminen ja kansakunta ovat luodut valoa varten. Niille on annettu mahdollisuus valita hyvän ja pahan välillä.³⁰²

Carl Hilty, joka on vaikuttanut voimakkaasti Santeri Alkion maailmankatsoimuksen muotoutumiseen³⁰³, pitää Jumalan yhtenä olemuksena rakkautta. Rakkaus on osa ihmisen sydämessä olevaa jumalallista olemusta, mutta se ei synny sinne itsestään. Se, jolla on rakkaus sydämessään, tietää hyvin, ettei se ei ole omaa.³⁰⁴ Kaunokirjallisuudessa Alkio tuo usein esiin juuri Hiltyn tulkinnan rakkauden olemuksesta. Rakkautta ei opetella eikä omaksuta. Se vain ilmestyy jostakin. Se rakkauden pilkahdus, joka *Murtavien voimien* (1896) muuten läpeensä turmeltuneessa Siikalahden Mikossa ilmenee ja jota Relander piti *Murtavien voimien* arvostelussaan motivoimattomana, murtautuu esiin äkkiarvaamatta, ikään kuin jostakin tuntemattomuudesta. Kun Nurkanperän Sanna saa *Salliman oikuissa* (1888) kerjuureissulla osaksensa hyvää kohtelua, se saa hänet pohdiskelemaan asiaa:

Mikä merkillinen tunne saattoi tämän emännän näin sääliväisesti kohtelemaan köyhää? Oliko se Jumalan sallimasta, että köyhäkin voisi elämäntoivonsa säilyttää? Jumalan sallimaksi hän sitä kuvitteli. Onhan Jumala köyhäinkin Jumala

---

³⁰⁰ [NK] Alkio 1923 G, 289; ks. Kuisma ja Niemelä 1983, 181.

³⁰¹ [KR] Alkio 1923 A, 87.

³⁰² [KR] Alkio 1923 A, 25; Ilkan Joulu 6/1928; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 280–281.

³⁰³ Santeri Alkion ajattelu noudattaa suurella määrällä Carl Hiltyn ajatuksia, joita hän varmasti tuntee. *Uudessa ajassa* (1914) hän sisällyttää nuorisoseuran kokouksen ohjelmaan lukukappaleen Hiltyn "Onni"-teoksesta. [UA] Alkio 1921 C, 32.

³⁰⁴ Hilty 1906, 216.

ja sallii heidänkin joskus synkässä elämässään valokohtia tavata, että voisivat uskossa pysyä, kun näkevät että Jumala on aina läsnä apunsa kanssa, kun hätä on suurin.³⁰⁵

Sama ilmiö toistuu nälkävuosina Laitalan Valeen ja hänen emäntänsä käyttäytymisessä, kun he päättävät leipoa yhden leipomuksen vähemmän petunsekaisia leipiä kuin tavallisesti näihin aikoihin leivottiin, ja antaa sen leivottavaksi hautuumaan työväelle.

Kun se päätös oli tehty, suuteli Santra Valeeta. Se tapahtui pitkästä ajasta, sillä sellainen ei ollut kansan kesken tavallista. Mutta onni, että saattoi todella tehdä jotain lähimmäistensä huutavan kurjuuden lieventämiseksi, vaikutti niin helpyttävästi sydämessä, että Valee sulki vaimon syliinsä ja purki tälle tämänpäiväisten ristiriitaisten tunteitten tuottaman tuskan kärsimykset ja huolet.³⁰⁶

Kaunokirjallisuuden kuvat antavat mahdollisuuksia erilaisiin tulkintoihin, mutta vuonna 1914 Santeri Alkio kirjoittaa "Maamiehen Joulussa" yksiselitteisesti, että Jumalan perusolemus on rakkaus. Kristus valaisee meitä ympäröivää hämäryyttä ja osoittaa tietä Isän luo. Hän korottaa jumaluuden inhimillisten heikkouksien piiristä mittaamattomiin korkeuksiin. Mutta osoittaa samalla, miten Isä on läsnä kaikkialla ja opettaa tuntemaan Jumalan perusominaisuuden, joka on rakkaus.³⁰⁷

Kirjeessä, jonka Santeri Alkio lähetti 25.12.1894 Matti Nurmiolle, hän luettelee Jumalan lisäksi sydämen, uskon ja rakkauden sellaisiksi asioiksi, jotka eivät ole järjellä selitettävissä. Niitä kuunnellessa on annettava tilaa tunteille ja vaistoille. Se voi olla vaikeaa sellaiselle ihmiselle, joka on tottunut luottamaan ensisijaisesti järkeensä, mutta jos järki asetetaan tasavertaiseen suhteeseen tunteen, vaiston ja uskon kanssa, havaitaan pian, että se on "itsevaltainen tyhmyri". Vasta silloin, kun järki toimii niiden kanssa yhteisymmärryksessä, se voi tehdä oikeita johtopäätöksiä.³⁰⁸

Santeri Alkio kirjoittaa ihmisessä olevasta Jumalan kuvasta useimmiten moraalisin ja eettisin äänenpainoin, mutta muutaman kerran hän osoittaa, ettei esteiikkakaan ole hänelle aivan vieras kokemuksen alue. Hän sijoittaa ihmisessä olevaan Jumalan kuvaan myös kauneuden tajun. Taide, kyky nauttia kauneudesta, vaikka se näyttääkin olevan ensisijaisesti kulttuurisesti jalostettu ominaisuus, on idullaan jo luonnon ihmisessä. Alkio arvelee, että seuduilla, missä luonnonihanudet ovat harvinaisia, ihmiset eivät niitä yleensä kaipaa. "Heidän luonteensa kehitty

---

³⁰⁵ [SO] Alkio 1923 D, 293.

³⁰⁶ [MV] Alkio 1923 B, 197.

³⁰⁷ Ks. Kuisma & Niemelä 1983, 303.

³⁰⁸ Ks. Kuisma & Niemelä 1983, 217.

samanlaiseksi kuin luonto, jokapäiväiseksi, epärunolliseksi." Jokapäiväisen arjen alla elää kuitenkin luonnon ihmisen salattu runollisuus. Vaikka se ei näy ulospäin, se elää mielikuvituksessa virkistäen, voimistaen ja kasvattaen Jumalan kuvaa. Pak-sun kuoren alta Jumalan kuva tulee esiin vain varmojen, tarkoin määriteltyjen yleisten normien mukaan tai täysin mielivaltaisesti satunnaisina tunteenpurkauksina.³⁰⁹

Jospa voisi edes käsittää, miten syvästi joku, jonka koti on jossakin kivikko-mäen kyljessä, tahi notkossa, hellii ja rakastaa vaivaistakin pihlajaa tuvan päätyik-kunan alla tahi pihan kaivon luona. Mutta sitä ei voi käsittää. Miksi ei hän, jos kerran puita rakastaa, ole istuttanut useampia? Ei, ne imevät nesteen maasta ja ovat jonkinlaisen komeilemisen ja ylpeilemisen merkinä. Niin hän sanoo. Mutta tuo yksi, siitä hän puhuu, sen lehteentulosta, kukkimisesta, marjoista, ja katselee kai-homielin, kun se syksyn tullen karistaa lehtensä ja varustautuu luisevana, laihana ja kuolleen näköisenä talvea vastaan. Se on perheen jäsen, jonka kanssa ajatellaan, tunnetaan, jopa puhutaan ja kärsitäänkin.³¹⁰

Vuonna 1894 Santeri Alkio julkaisee kertomuksen "Koivu karjatuvalle", jossa tämä luonnon ihmisessä oleva esteettinen intohimo purkautuu voimakkaasti ja yl-lättävällä tavalla. Kun pihakoivuaan maanmittareilta varjeleva luonnon ihminen törmää rajusti kaupunkiteknokratiaan, hänen sisimpäänsä kätkeytyvä esteettinen Jumalan kuva purkautuu esiin vahvana ja tunnekylläisenä. Mies tarttuu kirveeseen, mutta luopuu sitten tappoaikestaan ja purskahtaa itkuun.³¹¹

Luonnon ihminen suhtautuu kauneuteen kuin rakkauteen. Maaseudulla niistä kummastakaan ei ole tapana puhua, mutta silloin tällöin, hyvin yllättävällä tavalla, ne molemmat muistuttavat olemassaolostaan. *Koivu karjatuvalle* (1894) ilmentää ihmiseen kätkeytyvää kauneudentajua samalla tavalla kuin *Murtavien voimien* (1896) Siikalahden Mikko tai Laitalan Valee ihmiseen kätkeytyvää rakkautta. Tapa, jolla Alkio nämä ihmiseen kätkeytyvän Jumalan kuvan ominaisuudet ilmaisee, on psykologisesti perustelematonta, kuten Relander *Murtavien voimien* kritiikissään toteaa.³¹² Santeri Alkion maailmankuvassa nämä ihmiseen kätkeytyvät, yllättäen purkautuvat esteettiset, eettiset ja moraaliset ominaisuudet ovat kuitenkin äärim-mäisen tärkeitä. Ne ovat paremman ihmisen mahdollisuuksia.

Kun Santeri Alkio käy poikansa Paavon kanssa keskustelua Jumalan olemuk-sesta, yksi hänen maailmankuvansa kannalta mielenkiintoisimpia asioita on mai-

---

³⁰⁹ [KK&V] Alkio 1927 A, 5.

³¹⁰ [KK&V] Alkio 1927 A, 6.

³¹¹ [KK&V] Alkio 1927 A, 9.

³¹² Relander 1897, 11.

ninta siitä, että Jumala esiintyy Kristuksessa erikoisemmin kuin kenessäkään ihmisessä.³¹³ Koska Jumala on luonut ihmisen omaksi kuvakseen nimenomaan henkisenä olentona, voi olettaa, että hänessä, Jumalan pojassa, on tunnistettavissa Jumalan tärkeinä pitämiä inhimillisiä ominaisuuksia.

Santeri Alkion kaunokirjallisessa tuotannossa Kristuksen ihmisyyks ilmenee tolstoilaisessa muodossa *Keisaririkoksessa* (1923), jossa Iiska Pyydysmäki joutuu pohtimaan Kristuksen olemusta kuultuaan ystävältään ylioppilas Saarimäeltä, että tämä aikoo jättää ajatukset papinvirasta ja lähteä toteuttamaan saarnamiehenä Jeesuksen lähetyskäskeyä. Erkki Pyydysmäen ja hänen poikansa vuoropuhelu tuo mieleen Alkion ja hänen poikansa Paavon välisen keskustelun Jumalan olemuksesta. Vaikka Iiska ei ole teoksen päähenkilö, hänen käsityksensä vastaavat monelta osin Alkion näkemyksiä. Iiskalle Tolstoin Kristus on yhteiskuntaa parantava ihminen³¹⁴, suuren ihmisyyden ilmentymä, joka ei puhu lunastuksesta, ilman ansioita tapahtuvasta anteeksiantamisesta, vaan esittää uuden elämänviisauden: anna itse anteeksi. Suurin on hän, joka muita palvelee.³¹⁵ Iiskalle Tolstoin Kristus on hymyilevä ja rakastava ihminen, yöapulainen, sairaanhoitaja, luotettava ystävä ja neuvonantaja. Hänen seurassaan ihminen tuntee onnea, joka muuttaa elämän arvot. Rikkaus muuttuu vastenmieliseksi taakaksi. Jeesus ei kerännyt rikkauksia, vaan hänet tapasi siellä, missä köyhyys ja puute ahdistivat.³¹⁶

Kristus on ihminen, mutta ihmisenä äärimmäisen poikkeuksellinen. Koska Jumalan kuva ilmenee hänessä täydellisimmin, perehtyminen hänen opetukseensa antaa parasta tietoa Jumalasta. Kristuksen esimerkkiä seuraamalla voi parhaiten toteuttaa Jumalan luomissuunnitelmaa. Tämän ohjenuoran Santeri Alkio on mahdollisesti omaksunut Pontus Wiknerin teoksesta *Ajatuksia ja kysymyksiä ihmisen pojan edessä* (1922).³¹⁷

Artturi Leinonen toteaa, että vaikka Alkio on monissa asioissa pluralisti, hän torjuu päättäväisesti sellaiset sekularisoituneet uskonnollis-filosofiset väitteet, ettei Jeesuksella olisi mitään erityisasemaa muiden uskontojen perustajien joukossa. Tärkeimmäksi syyksi siihen, miksi tällaisia taantumuksellisia ajatuksia ylipäätänsä

---

³¹³ Alanen 1976, 158.

³¹⁴ Iiska on ilmeisesti oppinut tämän tolstoilaisen ajatuksen räätälimestari Petterssonilta: "Hän [Iiska Pyydysmäen äiti] oli vain kuullut, että Tolstoi oli venäläinen ja että hän kiisti Kristuksen jumaluuden. Sen hän oli pannut merkille, että räätälimestari Pettersson ylisti Tolstoita ja sanoi, että Kristus oli vain hyvä ihminen eikä sen enempää jumalanpoika kuin muutkaan vaimosta syntyneet ihmiset". {KR] Alkio 1923 A, 169–170.

³¹⁵ [KR] Alkio 1923 A, 59–60.

³¹⁶ [KR] Alkio 1923 A, 59–60.

³¹⁷ Pontus Wikner oli Upsalan yliopiston filosofian professori, joka julkaisi ajatuksiaan teoksessa "Tankar och frågor inför människans son", joka käännettiin suomeksi 1890-luvun alussa. Alanen 1976, 150.

oli päässyt syntymään, Alkio esittää sen, että kristikunta ei noudata uskontonsa antamia elämänohjeita, vaan on asettanut kauppapöytänsä temppelein esikartanoon. Hän ei pidä Jeesusta varsinaisesti edes uskonnon perustajana, vaan ennen kaikkea suurena siveellisenä opettajana. Kun edistykselliset pitävät Jeesusta vain Buddhan, Zarathustran ja Konfutsen jäljittelijänä, Alkio pitää häntä siihenastisen luomistyön täyttäjänä.³¹⁸

Luottamus Raamattuun Jumalan ilmoituksena on Santeri Alkion maailmankatsomuksessa niin keskeinen asia, että hän uskoo erilaisten filosofioittenkin ammentaneen keskeiset ajatuksensa Raamatusta. Näin oli siitä huolimatta, että jo hänen aikanaan oli saatavissa runsaasti tutkittua tietoa siitä, miten – päinvastoin – kristinusko ja sen dogmatiikka olivat ammentaneet itseensä aineksia antiikin filosofioista. Hän ei valinnut maailmankatsomuksensa perustaksi kristinuskkoa Raamatun mysteereiden tai ihmeiden vuoksi vaan siksi, että se oli osoittautunut historiallisesti luovaksi ja kestäväksi arvojärjestelmäksi. Valistuneen ihmisen maailmankatsomus on joka suhteessa toisenlainen kuin valistumattoman. Tässä suhteessa uskonnolliset käsitykset eivät muodosta poikkeusta. Monet valistuneet ihmiset ovat löytäneet Kristuksen ajatuksista siemeniä kaikkiin niihin kehitysaatteisiin, jotka sittemmin, usein muodollisesti tätä alkuperäänsä kieltäenkin, ovat vieneet ihmiskunnan edistystä eteenpäin:

He ovat Kristuksessa löytäneet yhtymäkohdan, missä tiedemies ja kaikkein yksinkertaisin maallikko saattavat yhtyä. Olkoonkin, että toiselle on Kristus elämänopettaja, toiselle lunastaja, kumpainenkin saattaa hänessä tuntea syvimmän elämänkaipuunsa tyydytetyksi." "Kumpainenkin näkee hänessä jumaluuden olennoituneena, – toinen suurena ihmisenä, toinen Jumalan poikana. Kumpaisellekin on Kristus erikoisolento, jumalallinen olento, johon kirkastetuin katsein katsotaan.³¹⁹

4.4 Raamattu Jumalan ilmoituksena

Jo 18.7.1883, jolloin Santeri Alkion suhde uskontoon ei vielä ollut tunnustuksellinen, hän pahoitteli "Pohjalaisessa" julkaisemassaan kirjoituksessa sitä, että uskonnollisiin kysymyksiin etsitään vastauksia postilloista, hartauskirjoista, oppikirjoista

---

³¹⁸ Leinonen 1930 A.

³¹⁹ [NK] Alkio 1923 G, 287–288.

ja kaikenlaisten puhujain sanoista. Ilmeisesti häntä vaivasi se, että se synnyttää ris-tiriitaisuuksia, jotka johtavat ihmiset toisiaan vastaan. Sen välttämiseksi kaikkien olisi luettava Raamattua.³²⁰

Mennyttä-romaanin (1892) Eero Laivurinen omaksuu luterilaisen käsityksen Raamatusta Jumalan ilmoituksena. Raamatun käyttäminen uskonnollisena auktoriteettina toisaalta yksinkertaistaa ja toisaalta monimutkaistaa hänen Jumala-suhdettaan. Se luo perustan hänen kristilliselle maailmankatsomukselleen, mutta samalla hänen on mahdoton ymmärtää sitä, että kirkon opin oikeellisuudesta voidaan päät-tää kirkolliskokouksessa äänestämällä. Kristillinen totuus, jos se on – niin kuin väi-tetään – absoluuttista, ei voi olla äänestyspäätöksellä todetun enemmistön to-tuutta.³²¹ Hän käy Raamatun tulkinnasta pitkän väittelyn kirkonkuudennes Tolva-naisen kanssa, joka pitää Raamatun tulkinnan lähtökohtana uskoa, jolle järki on alistettava. Laivurinen puolestaan lähtee siitä, että Raamatun tulkinnassa on käy-tettävä järkeä. Eivät Raamatun totuudet ole vastoin järkeä, mutta yleinen tapa se-littää niitä on vastoin järkeä.³²²

Santeri Alkion maailmankatsomuksen persoonalliset sävyt syntyvät siitä, että vaikka hän pitäytyy Raamatussa, hän tulkitsee sitä omalla tavallaan. Jumalan ole-massaolosta ja Raamatusta Jumalan ilmoituksena kasvaa Alkion omaperäinen kris-tillinen maailmankatsomus, johon hän useimmiten kriittisesti vertaa Suomessa tuolloin vallinneita uskonnollisia ja yhteiskunnallisia näkemyksiä.

Vakiinnuttaessaan kristillistä maailmankatsomustaan Santeri Alkio joutui sel-vittämään suhteensa paitsi ateismiin myös sen perustana olevaan materialismiin, joka 1800-luvun lopun Suomessa oli sen merkittävin vaihtoehto. Hän hylkäsi ma-terialismin ensisijaisesti siksi, että se ei tunnustanut Jumalan olemassaoloa, toissi-jaisesti siksi, että se piti ainetta maailmankaikkeuden perustana ja kolmanneksi siksi, että se asetti aistinautinnon elämän tarkoitukseksi.³²³

Materialistinen käsitys perustuu dogmaan Jumalan olemattomuudesta ja ai-neen olemisesta kaikkeuden perustuksena ja alkuna sekä aistillisen nautinnon tun-nustamiseen ihmiselämän järjellisimmäksi tarkoitukseksi. Se on henkevän, yli-luonnollisen jumaluuskon ja siitä johtuvan maailmankäsityksen suoranainen vas-takohta.³²⁴

---

³²⁰ Ks. Kuisma & Niemelä 1983, 280.

³²¹ [M] Alkio 1925 C, 53.

³²² [M] Alkio 1925 C, 73–74.

³²³ Aistinautintoa vastaan Alkio käy esimerkiksi *Nuorisoseurakirjassa* (1905). Vastus on kuitenkin kova: "Suunnattomat määrät taiteellista kykyä, tieteellistä neroutta ja liikemiesälyä tullaan käyttämään näiden aistillisuudesta vapauttavien liikkeiden kukistamiseksi." Alkio 1923 G, 226–227.

³²⁴ Pyrkijä n:o 9/1905; ks. *Santeri Alkio on sanonut. Ajatelmia* 1962, 34–35.

Kun Santeri Alkio oli löytänyt Jumalan ja Raamatun Jumalan ilmoituksena, hänellä oli tukevaa maata jalkojensa alla. Mutta mitä johtopäätöksiä näistä tosiasioista piti tehdä? Mitä merkitsee se, että Jumala on olemassa? Voiko salaisuuksien verhon takaa löytää ohjeita siihen, mitä tietä hänen ja ihmiskunnan oli tulevaisuuteensa kuljettava? Alkio tietää hyvin, että näihin kysymyksiin ei voi olla tieteellisesti yksiselitteistä vastausta. Kysymykset ovat kuitenkin niin ahdistavia, että hänen on pakko pohtia niitä: "Kysymys Jumalan ja ihmisen suhteesta tosiinsa on suurin elämäkysymyksistä, ainoastaan pienet sielut voivat sen kevyesti ratkaista."³²⁵

Santeri Alkion suhde maailman syntyyn oli avoimen utelias. Vuonna 1908 hän kysyy "Pyrkijässä", mistä maailma ja sen kaikki ilmiöt ovat saaneet alkunsa, ja joutuu toteamaan, ettei maailman arvoitusta ole vielä ratkaistu.³²⁶ Alkio rakensi maailmankuvaansa kristillisen uskonsa mukaisesti. Raamatun ilmoituksen nojautuen hän uskoi koko ikänsä, että Jumala oli luonut maailman. Jumala ei kuitenkaan luonut sitä yhdellä kertaa, vaan se on alati jatkuva tapahtuma, jota Hän pitää liikkeessä ja jonka lopullisen päämäärän vain Hän tietää.

Luomiskertomuksen mukaan Jumala loi ihmisen omaksi kuvakseen. Tämän Raamatun ilmoituksen Santeri Alkio omaksui kirjaimellisesti: jokaisessa ihmisessä on Jumalan kuva. Miten tämä on ymmärrettävä, kun ihmiset kuitenkin poikkeavat toisistaan niin monin eri tavoin? Voiko elämäntavoiltaan epämääräistä ja moraaliltaan läpikotaisin turmeltunutta ihmistä parhaalla tahdollakaan pitää Jumalan kuvana? Alustava vastaus löytyy Eero Laivurisen ajatuksista: hän pitää pelkkänä inhimillisenä itsekkyytenä sitä, että Jumala kuvataan ulkonäöltään ihmisen kaltaiseksi. Jumala ei luonut omaksi kuvakseen ihmisen ruumista vaan hänen sielunsa.³²⁷

Koska Jumala on luonut omaksi kuvakseen ihmisen sielun, jokainen ihminen on Santeri Alkion mukaan pohjimmiltaan hyvä.³²⁸ Vuonna 1896 Alkio yhtyy "Pyrkijässä" siihen rousseaulaiseen näkemykseen, että ihminen on luonnontilassaan turmeltumaton ja puhdas. Pahe on tarttunut häneen ulkoa päin. Hyve on ihmisessä luonnollista, alkuperäistä, pahe luonnotonta ja keinotekoista. Molempia näitä ominaisuuksia ihminen voi itsestensä häivyttää tai kasvattaa. Kumpaa on hävitettävä, kumpaa kasvatettava, sen meille kertoo Jumalan valaisema itsetietoinen arvostelukyky.³²⁹

---

³²⁵ Pyrkijä 8/1905, 230; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 277, 281; ks. Alanen 1976, 149.

³²⁶ Pyrkijä 3/1908, 88; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 281.

³²⁷ [M] Alkio 1925 C, 81.

³²⁸ Ks. Numminen 1996, 79.

³²⁹ Pyrkijä 1896, 149.

Vaikka ihminen on alun perin puhdas, suuressa joukossa meitä Jumalan kuva on peittyneet itsekkyyden ja ympäristöstä omaksuttujen turmelevien vaikutteiden alle.³³⁰ Jotta ihminen pääsisi kirkastamaan itsessään olevaa Jumalan kuvaa, hänen on tultava tietoiseksi itsestään. Itsetietoisuuteen heräämätön ihminen on henkisesti samanlaisessa tilassa kuin eläin. Hän ei ymmärrä kohtaloaan. *Salliman oikuissa* (1888) Nurkkaperän Matti pohdiskelee:

[--] kun tällainen kovaonninen kerjäläinen jaksaisi olla vastoinkäymisistä yhtä välinpitämätön kuin kulunut hevuskoni, niin sitten se elämä menis jotenkin. Mies alkoi kadehtia hiirakkoa, ettei se ymmärrä kohtaloansa, eikä ihmisten pa-huutta moittia, – ei hän ainakaan uskonut sen ymmärtävän.³³¹

Eero Laivurinen, joka joutuu käymään ankaraa sisäistä kamppailua keuhkotautinsa ja taloudellisten huoliensa kanssa, lohduttaa itseään hieman kyynisesti, että hänen orvoksi jäävät lapsensa olisivat tietämättöminä ja kaipaamattomina ihmisinä onnellisempia kuin hän; he eivät osaisi kaivata muuta kuin sitä mitä saavat. Juuri se on onnellisuuden ehto.³³²

Luontoperäinen, alkuperäisen puhtautensa menettänyt, ulkopuolisten vaikutteiden turmelema, itsetietoisuuteen heräämätön ihminen on laiska, itseks ja villi, vapaa hillittömällä tavalla. Santeri Alkio sijoittaa häneen kaikki ihmisen kielteisimmät ominaisuudet. Mutta kaikista ulkoisista ja sisäisistä eroista huolimatta jokainen ihminen on arvokas Jumalan kuvana. Kun ymmärrämme sen, lähimmäisemme arvo nousee silmissämme. Näemme jokaisessa yksilössä alkuperäisen Jumalan kuvan, joka vähitellen tietoisuuteen kypsyvänä luomisen välikappaleena pyrkii kohti iankaikkista päämääräänsä.³³³

---

³³⁰ Matti E. Mäki antaa esimerkkejä siitä, mitä Santeri Alkio tarkoittaa ympäristön turmelevalla vaikutuksella. Hän piti esim. murhamies Matti Haapojaa vain väärän ajanhengen ja turmeltuneen ympäristön tuotteena. “Jos Haapoja olisi syntynyt muutamaa vuosikymmentä myöhemmin, jolloin Ylistarossa toimi nuorisoseura, olisi hänen toimintahalunsa ja kunnianhimonsa saanut jalompia päämääriä ja parempaan suuntaan kehittyen hänestä olisi voinut tulla kuntansa johtohenkilö, kenties valtiopäivämies.” Mäki ottaa esille esimerkkejä ympäristön huonosta vaikutuksesta myös Alkion kaunokirjallisuudesta: Karhun Esan rikollisen elämän syynä on huono kotikasvatus. Pyydysmäen Samelin rappeutti huono vaimo, Teerelän Villen huonot kotiolut ja huono toveripiiri. Mäki 1947, 3–4.

³³¹ [SO] Alkio 1923 D, 295.

³³² [M] Alkio 1925 C, 165.

³³³ [N&E] Alkio 1923 F, 288.

4.5 Usko, moraalit, tiedon epävarmuus ja totuus

Santeri Alkion mukaan moraalit syntyy ihmisen tunne-elämän ja järjen yhdistämisestä. Sen avulla hän saa tietoa aistimaailman takana olevasta todellisuudesta, Jumalasta ja Hänen luomissuunnitelmastaan. Näin ollen oikea moraalit on lähtöisin Jumalasta. Sen puntari on omatunto, joka on suorassa yhteydessä Jumalan luomissuunnitelmaan. Omatunto ahdistuu, jos ihminen toimii luomissuunnitelman vastaisesti, mutta se antaa elämäniloa, kun hän toimii sen mukaisesti.

Naturalistisessa varhaistuotannossaan Santeri Alkio tulkitsee omaatuntoa vielä luterilaisen valtionkirkon oppien mukaisesti. Kun Teerelän Matti tekee oikeudessa väärän valan, se alkaa ahdistaa hänen omaatuntoaan. Hän tietää, että väärästä valasta on aikanaan tehtävä tiliä Jumalalle. Eeva puolestaan kantaa niin huonoa omaatuntoa syödessään sokeria, jonka hän on ostanut äidiltään varastamalla rahalla, että se maistuu suolalta. Omatunto muistuttaa väärinteosta myös silloin, kun Eeva rikkoo käyttäytymissääntöjä ja puhuu tunnilla.³³⁴ Yli kaksikymmentä vuotta myöhemmin kirjoitetussa *Jaakko Jaakonpojassa* (1913) päähenkilölle aiheuttavat omantunnon tuskia jo enemmän yhteiskunnalliset kuin kirkolliset syyt. Jaakko Jaakonpojan maailmankatsomus on kirkollis-kristillinen, mutta hänen uskonsa niin vajavaista, ettei jumalanpelko sellaisenaan järkytä hänen omaatuntoaan.

Jaakko Jaakonpojan omantunnon tuskat syntyvät, kun hän ankaran sisäisen taistelun jälkeen myy puutavarayhtiölle maansa ja talonsa, sukuperintönsä. Rauhoittaakseen omaatuntoaan hän erottaa myyntihinnasta vähän rahaa lahjoitettavaksi lähetystoimeen. Se ei kuitenkaan riitä sielunrauhan lunastukseksi. Tällä kertaa Santeri Alkio suhtautuu omantuntonsa kanssa jaakobinpainia käyvään talopoikaan ehkä hieman ironisesti, mutta samalla humoristisen myötätuntoisesti.

Patriarkassa (1916) Santeri Alkio pohdiskelee omantunnon suhdetta Jumalan luomissuunnitelmaan vakavammin ja analyttisemmin. Pyydysmäellä oli muutamia niin sanottuun "rukoilijain" lahkoon kuuluvia kyläläisiä, jotka suhtautuivat torjuvasti kylälle tulleeseen kynnönneuvojaan.³³⁵ Heidän mielestään hänen neuvonsa ovat Jumalan edelle yrittämistä, pelkkään ihmisyyteen turvaamista. Se alkaa epäilyttää suruttomiakin. Jos ihminen voi tehdä asioita itse, mitä merkitystä silloin on Jumalan siunauksella? Ala-Pyydysmäessä kysymys herättää isännän ja emännän kesken niin suurta erimielisyyttä, että ahdistunut emäntä joutuu kysymään asiaa kirkkoherralta. Kun kirkkoherra ei osaa antaa emännälle selvää, lohduttavaa vastausta, Santeri Alkio suhtautuu tämän sielunhoitoon ironisesti. Asian käsittely jää

---

³³⁴ [E] Alkio 1921 A, 14–15, 30.

³³⁵ [P] Ks. Alkio 1927 B, 10–11.

kesken, kun kirkkoherraa kiirehditään hieromaan käynnissä olevia hevoskauppoja. Hän lohduttaa emäntää pikimmiltään sillä, "että jos tämä asia on ihmisistä, niin kyllä se tyhjiin raukee, mutta jos se on Jumalasta, emme voi sitä tyhjäksi tehdä."³³⁶

Santeri Alkion selitys moraalien synnystä tunne-elämän ja järjen yhdistelmänä on synteisinomainen, mutta usko ja moraalit ovat hänen maailmankatsomuksessaan erillisiä ilmiöitä, joilla on tärkeysjärjestys. Tärkeintä on usko, kaiken perusta. Siksi myös uskon ja järjen väliin asettava moraalit on tärkeämpi kuin äly. Koska usko Jumalaan on kaiken perusta, älyn on palveltava moraalit. Kristuksen opin mukaan saarnattu moraalit nostaa ihmiset lähemmäs Jumalaa, mutta pelkkä järki ei pysty opettamaan meille moraalit. Kylmä ei voi sytyttää lämmintä. Vasta kun järki on uskon apulaisena, niiden yhteisvaikutuksesta syntyy yhä korkeampi moraalit.³³⁷

Santeri Alkio odottaa sellaista moraalit herätystä, joka johtaisi ihmiskunnan uuteen kulttuurikauteen. Tässä uudessa uskonpuhdistuksessa korostettaisiin armon sijaan uskonnon yhteiskunnallisia ja moraalit olottuvuuksia. Kun Jeesuksen ajatukset selviävät kristityille ja he antautuvat nöyrästi ja uljaasti niiden ohjattaviksi, voi odottaa, että samanlainen kulttuurikausi, jonka Luther loi kristikunnalle niin sanottuna armonjärjestyksenä, syntyy ihmisten kasvaneista yhteiskunnallisista ja henkisistä tarpeista nykyisen mauttoman harhailun jälkeen.³³⁸

Hyveeseen Santeri Alkio suhtautuu pragmaattisesti: kun sekä sielua vahingoittavaa että sitä ilahduttavaa käyttäytymistä hallitsee Jumalan luomissuunnitelmasta juontuva syyn ja seurauksen laki, on järkevämpää valita iloa kuin murhetta aiheuttava elämäntapa. *Uudessa ajassa* (1914) tämän ajatuksen ilmaisee opettaja Kanteleinen: "Jos hyve ymmärretään oikein, sen ei pitäisi olla vain ikävä velvollisuus, vaan sen voisi saada tuntumaan hauskaltaakin. Nuorten on vain opittava kaikissa elämän tilanteissa panemaan rinnakkain tämä syyn ja seurauksen laki. Silloin huomataan, että ruumista tai sielua vahingoittavan hetken hivin lopputulos on ikävä, mutta henkiseen hyveeseen ja ruumiilliseen hyvinvointiin pyrkiminen tuottaa iloa."³³⁹

Ihmisen ilmestyminen maapallolle on Santeri Alkiolle luomistapahtuma. Hän ei kuitenkaan pitäydy Raamatun luomiskertomuksen kirjaimellisessa tulkinnassa vaan tunnustaa nöyrästi, ettei ihminen ole kunnolla selvillä omasta luomisestaan vaan etsii yhä omaa arvoitustaan. *Keisaririkoksen* (1923) nuorisoseuran juhlassa

---

³³⁶ [P] Alkio 1927 B, 86–87.

³³⁷ Alanen 1976, 153.

³³⁸ Leinonen 1930 A, 8.

³³⁹ [UA] Alkio 1921 C, 17–18. Ks. Mäki, 1947, 6.

puhuva opettaja Lintumäki toteaa, että "tieto on Jumalan lähestymistä, tietämättömyys Jumalasta etäännyttämistä", ja ilmaisee näin Santeri Alkion näkemyksen uskon ja tiedon välisestä suhteesta.³⁴⁰

Santeri Alkion maailmankatsomukseen sisältyvä epävarmuuden hyväksyminen on lähempänä luonnontieteen kuin historiallisen materialismin tai luterilaisen teologian tietoteoreettista perustaa. Vaikka tieto on epävarmaa, tulevaisuutta voidaan hahmottaa historiasta saatuja viitteitä seuraten. Eri elämäntilanteissa tehtävien ratkaisujen seurauksia voi jossain määrin ennakoita nojautumalla sivistyksellisen kasvun myötä tarkentuvaan kokemukseen. Koska ihmisten kokemukset poikkeavat toisistaan, myös heidän maailmankatsomuksensa ovat jossain määrin erilaiset. Erilaisuus on luonnollista ja hyödyllistä, koska juuri se vie ihmiskunnan kehitystä eteenpäin.³⁴¹

Erilaisuuden hyväksyminen, sen tärkeyden korostaminen ja aktiivinen suosiminen johtavat helposti pluralismiin. Santeri Alkio on pluralisti, mutta vain väljien normien rajoissa. Hän ei kiellä kaikkea mutta ei myöskään hyväksy mitä tahansa. Vaikka hän katsoi, että nuorisoseuran oli annettava jäsenilleen vain aineksia oman maailmankatsomuksen muodostamiseen, se ei saanut olla aatteiden kylmä, objektiivinen esittelijä. Seurojen johtajien piti ottaa selvästi kantaa Jumalaan, isänmaahan, kanssaihmissiin, sukupuolisiveyteen, väkijuomiin, ammatinvalintaan ja oppimiseen. Nuorisoseuran jokaisen jäsenen piti olla elävä kristitty, ei tapakristitty, ei tekopyhä, ei ihmisten synnintuntoa pehmentävä haaveksija, vaan kristitty, joka nöyryty polvistumaan Jumalan jalkain juureen ja kuulemaan hänen opetuksiaan. "Meidän kristillisyytemme ja Jumalan-rakkautemme ei ole tosi, ellei se ilmene voimakkaana pyrkimyksenä vapautumaan paheiden vallasta ja rakkaudesta [rakkauteena] lähimmäisiämme kohtaan."³⁴²

Santeri Alkio mittaa erilaisuuden arvoa moraalillaan. Hän suhtautuu arvellen sellaisiin maailmankatsomuksiin, jotka eivät perustu kristinuskoon tai jotka on istutettu ihmiseen ulkoa päin valmiina oppirakennelmana. Koska ne on omaksuttu ilman henkilökohtaista kriittistä tarkastelua, ne ovat pelkkiä ennakkoluuloja ei-

---

³⁴⁰ [KR] Alkio 1923 A, 299.

³⁴¹ Santeri Alkion mukaan ihmiset muodostavat käsityksensä historiasta sen mukaiseksi, millaisena se näyttäytyy heille oman asuinpaikkansa ja elämänkäsityksensä luomaa taustaa vasten. Sen ohella siihen vaikuttaa lisääntyvä matkusteleminen. Yleinen havainto on kuitenkin se, että pätevimmätkin käsitykset alkavat horjua 50 vuoden kuluessa. Aiemmat käsitykset alkavat tuntua tilapäisiltä, yksipuolisilta ja ah-tailta. Se on myönteinen asia. Vapautunut ihminen riemuitsee todetessaan tapahtuneen kehityksen. [MS] Alkio 1919 B, 23–28

³⁴² Ks. Mäki 1947, 16.

vätkä edusta aitoa erilaisuutta. Erilaisuutta ja keskenään kilpailevia aatteita voi arvottaa oikein vasta sitten, kun on päässyt varmuuteen omasta maailmankatsomuksesta. Vaikka Santeri Alkio oli päässyt siitä varmuuteen jo 1890-luvun puolessa välissä, vielä *Jaakko Jaakonpojasta* (1913) löytyy Vihtorin ja Heinosen ennakkoluuloja koskeva väittely, joka muistuttaa hänen nuoruusvuosiensa etsinnästä ja päättyy ratkaisemattomana. Vihtori ja Heinonen ovat yksimielisiä siitä, että eri ihmiset katsovat asioita eri tavalla, esimerkiksi porvari ja sosialidemokraatti katsovat asioita kumpikin omalla tavallaan. Ero johtuu paitsi erilaisista maailmankatsomuksista myös puolue-ennakkoluuloista. Heinonen on valmis yleistämään asian niin, että ennakkoluulot ovat pääasia, mutta Vihtori kieltää sen omalta kohdaltaan:

- Eikö sulla muka ole ennakkoluuloja?
- Ei. Mitä, minkälaisia mulla niitä olis?
- Mitä sulla sitten on?
- Va-vakaumuksia, to-totuuksia.

Heinonen nauroi ja pilkkasi:

- Totuuksia, vakaumuksia...
- Aivan totta!
- No sano nyt, hyvä mies, mitä t u t k i m u k s i a sinä olet tehnyt jumalakysymyksessä, aviorauhakysymyksessä, lapsikysymyksessä, maanviljelyskysymyksessä?...

Vihtori vastasi koomillisuutta lähentelevällä totisuudella:

- Minä olen, kuule Heinonen, ja kylläpä sinä sen tiedätkin, lukenut jokseenki paljo ja verrannut havaintoihini.
- Ja muodostanut ennakkoluuloja?
- En minä usko mitään, jota en edes jotenkin ymmärrä.
- Mutta jo sekin on ennakkoluulo, vieläpä pahinta laatua, että sinä näin uskot.³⁴³

Santeri Alkio vie ennakkoluuloja koskevan spekuloinnin mahdolluuksiin. Heinosen abstrakti todistelu johtaa siihen, ettei ennakkoluuloista voi vapautua mitenkään. Se ei ole ihmisiä ennakkoluulottomuuteen ohjailevan Santeri Alkion perimmäinen tarkoitus. Hänen mukaansa ennakkoluuloista voi vapautua kriittisten tarkasteluiden, "tutkimusten" avulla. Tutkimukset eivät saa, eivätkä voi, olla pelkkää kirjaviisautta. Sitäkin pitää joukossa olla, mutta syvin tieto voidaan hankkia vain

---

³⁴³ [JJ] Alkio 1921 B, 52–53.

itsekasvatuksen, elämäkokemuksen ja käytännön elämästä tehtyjen havaintojen ja vertailujen avulla.

Vaikka poliittisiin ennakkoluuloihin perustuvat maailmankatsomukset poikkeavat toisistaan, ne ovat yhdenmukaisia ryhmäkuntaisella tavalla: porvari näkee asiat toisin kuin sosialidemokraatti, mutta molemmat katselevat maailmaa puoluepoliittisten ennakkoluulojen läpi.³⁴⁴ Mitä kypsempään ikään Santeri Alkio ehtii, sitä tiukemmin hän pitäytyy ajattelussaan yhteiskunnallisessa kokemuksessa. Se syrjäyttää konkreettisuudessaan varhaistuotannossa vielä esiintyvän abstraktin spekuloinnin. Kun ihminen on löytänyt suuren elämäntehtävänsä, totuuden etsimisen, hänen ihanteenaan ei voi olla enää vanha, muuttumaton totuus.

Vaikka Santeri Alkio ei ollut saanut akateemisen tason teoreettista koulutusta, hänen maailmankatsomuksensa syvimmat totuudet ovat abstrakteja, usein enemmän rakenteellisia kuin sisällöllisiä. Hänelle on totta, että Jumala on olemassa, mutta hän ei määrittele tarkasti, millainen Jumala on. Hänelle on totta, että Jumala loi ihmisen omaksi kuvakseen, mutta hän ei määrittele tarkasti, millainen Jumalan kuva on. Hänelle on totta, että luomakunta toteuttaa Jumalan luomissuunnitelmaa, mutta hän ei kerro täsmällisesti, millainen Jumalan luomissuunnitelma on. Alkio jättää keskeiset käsitteensä ja ajatuskulkunsa nöyrästi avoimiksi: "Totuus on käsite, jota tavoitellessa tapahtuu ihmiskunnan kehitys, mutta jota kukaan ihminen ei voi kokonaisuudessaan saavuttaa."³⁴⁵

Vaikka Santeri Alkion maailmankatsomus on pohjimmiltaan teologinen, hän on perehtynyt maailmankatsomuksellisella tasolla myös luonnontieteisiin ja filosofiaan. Vuonna 1905 hän kirjoittaa "Pyrkijässä" mitä ilmeisimmin luonnontieteitten innoittamana, että tiede tulee tekemään loputtomasti uusia havaintoja ja saamaan uusia tuloksia, mutta ne eivät ole koskaan lopputuloksia. "Ja siten on tieteellisen uskon pyrkimysten pohjana: *usko ilmiöiden loppumattomuuteen*."³⁴⁶

Koska tiedekään ei pysty tarjoamaan lopullisia totuuksia, Santeri Alkio voi puhua huoletta tieteellisestä uskosta. Se asettaa hänen kristillisen uskonsa ja sille rakentuvan maailmankatsomuksen vähintäänkin tasavertaiseen asemaan tieteellisen maailmankatsomuksen kanssa. Santeri Alkio on sisimmässään vakuuttunut siitä, että hänen kristillinen totuutensa on oikeampi kuin tieteellinen totuus. Koska tieteen totuus perustuu vain järkeen, se jää keskeneräisemmäksi kuin kristillinen totuus, josta on mahdollista saada yliaistillista tietoa tunne-elämän ja järjen yhtymisestä syntyvän moraalin avulla.

---

³⁴⁴ [JJ] Alkio 1921 B, 51.

³⁴⁵ Pyrkijä 2/1907, 39; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 235.

³⁴⁶ Pyrkijä 8/1905, 230; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 235.

Santeri Alkion usein siteeraaman Carl Hiltyn maailmankatsomuksessa tietoteoreettisen ja luonnontieteellisen "totuuden" paikalle asettuu "pyhyys", sieluntila, joka edustaa lopullista totuutta. Se on käsitteenä laaja-alaisempi kuin tietoteoreettinen tai luonnontieteellinen totuus, jotka tarkasta, analyttisestä määrittelystä johtuen saavat vain suppean, rationaalisen merkityksen. Päin vastoin kuin pyhyys ne eivät ilmennä ihmisen kokonaispersoonallisuutta.³⁴⁷ Seppo Niemelän teokseen *Ajankohtainen Alkio* (2012) sisältyy Santeri Alkion "Valvojassa" hahmottelema utopia Jumalan luomissuunnitelman loppuun saattaneesta ihmiskunnasta. Köyhyys ja puute on poistettu, samoin vihaan johtavat porvarillisen ajan kiihokkeet. Rikkauksen tavoittelun sijaan mielenkiinnon kohteina ovat ihmisluonto ja lahjakkuus. Vanhempien tärkein tehtävä on lasten kasvattaminen. Jokainen ihminen on yksilö. Hänen tehtävänä on viljellä itsestään löytämiään lahjoja. Jokainen ihminen ajattelee omintakeisesti ja luo käsityksen totuudesta omien havaintojensa ja itsenäisten ajatustensa pohjalle. Totuuksia ei tyrkytetä, vaan niitä etsitään. Monissa erilaisissa olosuhteissa syntynyt kansallistunne on muodostunut luovaksi voimaksi, joka saa yleisvärityksensä yleisinhimillistä aatteista. Kansallistunnetta ei kiihota ylpeys eikä vallanhimo. Kukin kansa virittää "oman äänensä ihmiskunnan suuressa konsertissa innostuneena oman tehtävänsä tärkeydestä ja yhteissoinnun viehättävästä ihanuudesta".³⁴⁸ Carl Hiltyn mukaan lopullisesti toteutuneessa Jumalan luomissuunnitelmassa yksilöt ja ihmiskunta ovat saavuttaneet pyhyiden tilan, joka on absoluuttinen ja autonominen.

---

³⁴⁷ Pyhyiden käsitettä selvittelee myös Sproul 1990, 93–122. Erityisesti sivuilla 93–95 hän viittaa Saksassa vuonna 1910 julkaistuun Rudolf Oton kirjaan *Das Heilige*. Oton mukaan pyhä on enemmän kuin täydellistä hyvyttä. Tästä lisästä hän käyttää nimitystä numeeninen. "Puhun siis ainutlaatuisen arvokkaasta "numeenisen" kategoriasta ja ehdottoman "numeenisesta" olotilasta, joka liittyy aina käytännössä tuohon kategoriaan. Tämä mielentila on täysin sui generis ja mahdoton palauttaa mihinkään muuhun; ja vaikka siitä voidaan keskustella, sitä ei voida määritellä täsmällisesti, kuten ei muitakaan ehdottoman primaarisia perusasioita." Rudolf 1958, 7; Veikko Anttonen on tutkinut pyhää väitöskirjassaan *Ihmisen ja maan rajat – 'Pyhä' kulttuurisena kategoriana* (1996). Hän käsittelee termiä sekä kielitieteellisestä että uskontotieteellisestä näkökulmasta. Tämän tutkimuksen näkökulmasta on olennaisempi uskontotieteellinen lähestymistapa. Anttonen mukaan "pyhää" on uskontotieteessä pidetty sekä yhteisöllisenä, yksilöllisenä että täysin autonomisena kategoriana. Yhteisöä pyhän määrittelyn perustana ovat pitäneet esim. W. Robertson Smith ja Émile Durkheim. Nathan Söderholm pitää pyhää yksilön kokemuksena. Pyhän autonomista tarkastelua edustavat esim. Rudolf Otto ja Mirecca Eliade Anttonen 1996; Ks. myös Kirsi Elasedin arvostelu "Pyhä" kielessä ja kulttuurissa" Veikko Anttonen väitöskirjasta teoksessa *Sanajalka* 1997, 241–245.

³⁴⁸ Niemelä 2012, 8.

4.6 Kirkkouskovaisuus, antiklerikalismi, herännäisyys ja vapaakirkollisuus

Konservatiivista maaseutua hallitsivat 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteessa valtion ja kirkon, lain ja uskonnon, määrittelemät arvot. Vaikka nämä kaksi vahvaa yhteiskunnallista instituutiota tukivat toisiaan, Santeri Alkion kaunokirjallisessa tuotannossa niiden liitto ei korostu ihmisten käyttäytymistä hallitsevana rakenteena. Hän kuvaa, jos kohta hieman pintapuolisesti, mieluummin herätysliikkeitä, joiden piirissä armon kokemisella on keskeinen merkitys, kuin luterilaista valtionkirkkoa, jonka julistuksen painopiste on Vanhan Testamentin laissa ja sen täyttämisessä.

Santeri Alkion suhde luterilaiseen valtionkirkkoon oli pysyvästi kriittinen. Juha Kuisman mukaan se saattoi johtua ainakin osittain kahdesta nöyryyttävästä kokemuksesta. Ensimmäiselle kerralla pappi kieltäytyi kirjoittamasta nuorelle, opinhaluiselle Santeri Alkiolle varattomuustodistusta, toisella kerralla tämä eväsi häneltä todistuksen, jota hän olisi tarvinnut ryhtyessään "Pyrkijän" päätoimittajaksi.³⁴⁹

Vaikka *Mennyt*-teoksessa (1892) esiintyy vastaavanlaisia kohtauksia henkivakuutusyhtiön kieltäytyessä hyväksymästä Eero Laivurisen hakemusta ja kansakoulun johtokunnan kieltäytyessä antamasta hänelle virkavahvistusta³⁵⁰, Juha Kuisman olettamukseen on syytä suhtautua varauksellisesti. Henkilökohtaiset pettymykset laukaisivat kiivaassa Santeri Alkiossa usein kielteisiä primitiivireaktioita, mutta kovin pitkäjänteisesti ne tuskin ohjasivat hänen käyttäytymistään.³⁵¹ Hänen antiklerikalismiinsa on yleisempiä, maailmankatsomuksellisia syitä.

Antiklerikalismi sisältyi 1880-luvun kaunokirjallisuuden ohjelmarealismiin. Luterilainen valtionkirkko oli 1800-luvun lopulla myös herätysliikkeiden haastamana vilkkaan keskustelun kohteena. Siihen kohdistuvat kriittiset asenteet olivat ajan sivistyneistön piirissä yleisiä, eivätkä ne voineet olla vaikuttamatta Santeri Alkioon. Etsiessään syitä Santeri Alkion antiklerikalismiin Aulis J. Alanen viittaa Armo Nokkalaan, jonka mukaan tämä sai sille vahvistusta ensisijaisesti Leo Tols-toilta ja toissijaisesti Björnstjerne Björnsonilta, jonka dogmittomassa kristillisyydessä on tolstoilaisia näkemyksiä. Hänen mukaansa Björnsonin *Jumalan teillä* (suom. 1890) on voinut sävyttää *Mennyt*-romaanin (1892). Nokkala toteaa myös, että Alkion ainoaksi tolstoilaiseksi lähteeksi ennen *Mennyt*-romaanin *voidaan*

---

³⁴⁹ Kuisma & Niemelä 1983, 277.

³⁵⁰ [M] Alkio 1925 C, 12, 91–108.

³⁵¹ Ks. Numminen 1996, 83–84. Santeri Alkio, joka kiivastui helposti, piti sitä luonteen heikkoutena ja pyrki siitä eroon itsekasvatuksella. Santeri Alkion persoonallisuudesta ks. Kulmala 1962, 97–118.

osoittaa *Mikä on uskoni* -teoksesta vuosina 1889–90 julkaistut käännöskatkelmat, joiden välityksellä Alkio on tutustunut Tolstoin oppiin ja saanut vahvistusta teoksissaan jo aiemmin ilmenneelle antiklerikalismille.³⁵²

Aulis J. Alanen ei hyväksy Armo Nokkalan näkemystä sellaisenaan. Hänen mukaansa selvää antiklerikalismia ei ilmene ennen kuin *Mennyt*-romaanissa (1892) Eero Laivurisen suuhun pantuna³⁵³, ja se laimenee huomattavasti jo *Puukkojunkkarit*-sarjassa (1894–1896). Vasta 1890-luvun puolivälissä antiklerikalismi kytkeytyy pysyvästi ja johdonmukaisesti Santeri Alkion ajatuksiin.³⁵⁴

Valistustyötä tehdessään Santeri Alkio koki voimakkaasti, että vanhoilliseksi jähmettynyt kirkko kahlitsi ihmisen kehitystä ja hidasti siten Jumalan luomissuunnitelman toteutumista. Hän moitti kirkkoa siitä, että se historian kuluessa – erityisesti keskiajalla, mutta myös hänen omana aikanaan – pyrki estämään luonnonlakien selvittämistä. J. V. Snellmaniin nojautuen hän toteaa, että uskonpuhdistuksen ajoista saakka on uskallettu sanoa, että kirkko lakkaa toteuttamasta tehokkaasti tarkoitustaan, jos se ei se edisty ajanmukaisesti.³⁵⁵ Toinen keskeinen syy oli se, että hän havaitsi kirkon ja valtion liiton johtaneen ihmisten alistamiseen.³⁵⁶

Santeri Alkion romaaneissa luterilaisen valtionkirkon jähmeys pelkistyy vanhoillisissa kirkkoherroissa. Tämän pappistyyppin rinnalle hän luo teleologisen näemyksen oikeasta sielunpaimenesta. Vaikka hän oli niin kyllästynyt valtionkirkon pappien vanhoillisuuteen, että vaati kirkon erottamista valtiosta, hän oli romaaneissaan optimistisempi. *Murtavissa voimissa* (1896) ihmisen henkiseen kasvuun uskova Santeri Alkio kuvaa muutosta parempaan myös valtionkirkkoa edustavassa papissa:

Pappi otaksui tässä näkevänsä Kaikkivaltiaan mahtavan käden kurituksen seurausiksi. Hänen sydämensä heltyi. Yhtäkkiä itsekkään muutosta huomaamattaan tunki olevansa samaa lihaa, samaa verta tuon kanssa, joka nöyränä, äänetönnä hänen puhettansa kuunteli. [--] Oma syyllisyys, oma osallisuus noiden veljien

---

³⁵² Alanen 1976, 54, 152. Tolstoin varhaisempia vaikutuksia Santeri Alkion kaunokirjallisessa tuotannossa kirjoittaja [Nokkala] näkee vain *Aikamme kuvia I* -teoksen kertomuksissa "Lepopäivänä" ja "Maineen uhreja".

³⁵³ Alasen mukaan nimenomaan *Mennyt*-teoksessa Santeri Alkio ilmaisi erittäin selvästi kirkon opista poikkeavia, antiklerikaalisia ajatuksia, jotka kovan sisäisen taistelun jälkeen selkiytyivät hänelle sisäiseksi vakaumukseksi. Alanen 1976, 184.

³⁵⁴ Alanen 1976, 152.

³⁵⁵ Alanen 1976, 150.

³⁵⁶ Rusi 2004, 11–12. Alpo Rusi olettaa, että Santeri Alkion kielteinen suhde valtionkirkon nimikristillisyyttä vastaan johtui ensisijaisesti siitä, että hän sai voimakkaimmat hengelliset virikkeensä vapaiden kirkollisten suuntausten välityksellä. Se johti myös vaatimukseen valtion ja kirkon erottamisesta toisistaan.

ja siskojen samoihin rikoksiin nousi vuoren tapaiseksi painoksi. Itse sitä huomaamattaan muutti pappi puhetapansa: alussa oli hän puhunut teidän synneistänne, nyt hän puhui meidän synneistämme. Puhe ei enää ollut ankaraa, tuomitsevaa lainsaarnaa, vaan yhtäjaksoista nöyrää rukousta. Hänen asemansa Jumalan ja ihmisen suhteen oli muuttunut: tavanmukaisesta Jumalan käskynhaltijasta oli tullut kanssaveljiensä lähettiläs, niiden sydämellä ja suulla puhuva, palava esirukoilija...³⁵⁷

Kapinallisen sivistyneistön aatemaailmaan 1890-luvun alussa olennaisena osana kuulunut antiklerkalismi ei ole *Mennyttä*-romaanissa (1892) itsetarkoituksellista. Eero Laivurisen antiklerkalismin keskeisin syy on se, että luterilainen valtionkirkko estää ihmisen vapaata kehitystä. Se takertuu helposti aiemmin hyväksytyihin ohjelmiin pitäen niiden oppimista ensisijaisena asiana. Näin se kieltää kehitystä edistävän hengen vapauden. Lahkolaisliikkeet, jotka ovat vapaamman ajatuksen ja tutkimushalun ilmentymiä, tuomitaan helvettiin. "Tänäänkin kirkkoherra juuri saarnasi lahkolaisista ja sanoi, että ainoastaan kirkonoppi vie oikeaan, mutta kaikki lahkolaisopit väärään. Minä juuri ajattelin, että millähän oikeudella hän tuomitsee, kun ei itse tiedä enempää kuin muutkaan suruttomat ihmiset."³⁵⁸ Kirkon arvostelemiseen sisältyvät omat vaaransa. Eero Laivurinen ottaa suuren henkilökohtaisen riskin arvostellessaan papistoa. Kun Airaksinen epäilee, että vain harvat miehet uskaltavat tutkia pappien uskonnollista kokemusta ja tehdä siitä huomautuksia, Laivurinen vastaa myöntävästi. Hän mielestään papit ovat kohonneet niin korkeaksi ylimysluokaksi, että he sopivat vain harvoin köyhän kristityn veljeksi. Papiston maalliset edut ovat niin suuret, ettei niitä voida uhrata, vaikka Kristuksen rakkaus niin vaatisi. Pappi on "*herra* meidän aikamme. Eikä sellainen sovi köyhän työmiehen veljeksi hengellisessäkään suhteessa."³⁵⁹

Eero Laivurinen on vieraantunut järjestelmästä perusteellisesti. Hän ei käy enää kirkossa, koska sillä ei ole hänelle mitään annettavaa. Niinpä häntä aletaan syyttää vapaa-ajattelijaksi. Kyynisesti Eero Laivurinen uskoo tietävänsä, että hän

---

³⁵⁷ [MV] Alkio 1923 B, 8–9. Puhujan maailma on Santeri Alkiolle tuttu omakohtaisena kokemuksena. Tätä sisäistä avautumista hän kuvaa muissakin yhteyksissä. *Uudessa ajassa* (1914) Kyläsuon raivaamisesta luennoivan agronomi Peltomiehen ottaa valtoihinsa kuulijakunnan heräävä innostus. "Peltomieheen puhujana vaikutti tämä kuulijakunnan mieliala sähköisesti. Hän ei pitkään aikaan tässä ollut enää puhunut itsestään. Hänestä tuntui hetkittäin aivan kuin olisi toiminut noista sadoista ponnistelevista aivoista virtaavain ajatusten yhdistäjänä ja lausunut niissä ilmeneviä yleisajatuksia, jotka taas tässä kaikki hyväksyivät". [UA] Alkio 1921 C, 172–173.

³⁵⁸ [M] Alkio 1925 C, 53.

³⁵⁹ [M] Alkio 1925 C, 52.

voisi välttää nämä syytökset käymällä kirkossa, pitämällä suunsa kiinni ja ajattelemalla vain itsekseen. Näin hän olisi hyvä ihminen ja kristitty. Jos hän vielä kiittelisi muita kirkossakävijöitä hyväksi kristityiksi, häntäkin sanottaisiin uskovaiseksi. Mutta kun hän ei tee niin, siitä leviää tieto, että hän on vapaa-ajattelija.³⁶⁰

Kirkko vaatii Eero Laivuriselta ulkokohtaista kuuliaisuutta ja muodollista nuhteettomuutta, mikä on pahassa ristiriidassa hänen sisäisen vakaumuksensa kanssa. Hän arvostelee kirkkokansaa: nämä pitävät itseään jumalisina ihmisinä, ja ehkäpä pappikin pitää. Laivurinen miettii, mitä Kristus, apostolit ja Lutherkin sanoisivat, jos ilmestyisivät seurakunnan keskelle.³⁶¹

Sitten Laivurinen vertailee entisajan ja nykyajan pappeja. Ennen opettajina oli ainoastaan sellaisia henkilöitä, jotka olivat käyneet Pyhän Hengen koulua. Nyt Pyhän Hengen koulu on sivuseikka. Jos vain pänttää päähänsä puhdasoppisen järjestelmän, mikään ei estä pääsemistä papiksi. Monet lukevat papiksi kysymättä itseltään, onko heillä siihen virkaan Pyhän Hengen kutsumus. Seurakuntakaan ei voi saada varmuutta papin kutsumuksesta, kun sen on tehtävä valintansa yhden vaalisääntöperusteella. Papin pitäisi olla seurakunnan tutkittavana pitemmän aikaa.³⁶²

Ulkoista tapa- ja muotokristillisyyttä halveksiva Eero Laivurinen tuntee, että uskon – niin kuin tiedonkin – on tultava ihmisen sisältä. Kristillisyyden ulkokohmainen ja muodollinen omaksuminen ei edellytä ihmisiltä sen paremmin kuin pappeiltakaan sisäistä tietoa, Pyhän Hengen kautta saatua yhteyttä Jumalaan. Tapakristillisuus on johtanut siihen, että pappisvirkaa, jota ennen pidettiin Pyhän Hengen kutsumuksena, hoidetaan nyt kuin mitä tahansa hyvän toimeentulon takaavaa virkaa. Heränneiden tapaan Eero Laivurinen haluaa ulkoisen muodon sijasta uskon *elämää*.³⁶³

Eero Laivurisesta kirkon johtajat on vallannut vallan ja rahan himo. Totisen uskonnollisuuden kehittäminen ja julkisten paheitten ruoskiminen on jäänyt sivuasiaksi. Suruttomia ja välinpitämättömiä pikkupaheiden harjoittajia, jotka eivät suoranaisesti toimi kirkkoa vastaan, pidetään kirkon helmalapsina ja parempina ystävinä kuin jossain suhteessa hiukan eroavia lahkolaisia. "Se on oikea usko, josta vuotavat oikeat työt Kristuksen esimerkin ja opetuksen mukaan; sellaisessa uskossa on *elämää*."³⁶⁴

---

³⁶⁰ [M] Alkio 1925 C, 44.

³⁶¹ [M] Alkio 1925 C, 50–52.

³⁶² [M] Alkio 1925 C, 50–52.

³⁶³ [M] Alkio 1925 C, 53.

³⁶⁴ [M] Alkio 1925 C, 56–57, 115.

Kun kirkkoherra syyttää Eero Laivurista koulun johtokunnan kokouksessa siitä, että tämä on arvostellut julkisesti valtionkirkkoa, hän puolustautuu toteamalla, ettei valtionkirkossa enää määrää Kristuksen henki vaan tapa ja laki. Papeista on tullut virkamiehiä, jotka kaitsevat laumaansa kirkon tornista uskaltamatta laskeutua kuraan ja korpeen etsimään kadonneita lampaita ja saattamaan niitä kotiin. Eero Laivurinen kieltää pilkanneensa uskontoa. Hän on aina nähnyt Jumalan ohjauksen Raamatussa, josta voi löytää iankaikkisen totuuden, vaikka se onkin kätkettyinä sen taruihin ja historiallisiin kertomuksiin kuin kulta soraan.³⁶⁵ Juutalaisia Eero Laivurinen pitää pakanakansana, jolla on oma tehtävänsä Jumalan jatkuvassa luomistyössä. He vaistosivat siveysaatteen oikean suunnan, mutta kehitys on jo kulkenut sen ohi. Hän ilmoittaa pitävänsä kristillisyyttä korkeimpana ihanteenaan.³⁶⁶ Eero Laivurisen ja Carl Hiltyn tapaan Alkio piti kristinuskoa kansan uskontona, joka muodostaa todellisen kansanvallan filosofisen perustan.³⁶⁷

Ajattelun vapautta arvostava Santeri Alkio suhtautui herätysliikkeisiin ja vapaakirkollisuuteen aluksi hyvin myönteisesti. Hän tunsikin lestadiolaista³⁶⁸ ja körttiläistä herätystä sekä vapaakirkollisia liikkeitä.³⁶⁹ Vielä kirjailijanuran alussa hänen romaaniensa lestadiolaiset ja körttiläiset talonpojat ovat vilpittömiä uskovaisia. Kansallisuusaatteen nojautuva Alkio piti herätysliikkeitä osoituksena Suomen kansan omintakeisesta henkisyydestä. Myöhemmin herätysliikkeille kävi hänen mielestään samoin kuin kaikille muillekin institutionaalistuneille yhteiskunnallisille ilmiöille. Ne formalisoituivat, jäykistyivät oppeihinsa ja menettivät luovan voimansa.³⁷⁰ Saatuaan 1900-luvun alussa poliittis-yhteiskunnallisen herätyksen Alkio pettyi yhä vanhoillisemmaksi jähmettyvän herännäisyyden ankaraan ja hengettömään kasvatusjärjestelmään, joka jarrutti yhteiskunnallista kehitystä.³⁷¹

---

³⁶⁵ [M] Alkio 1925 C, 96–98.

³⁶⁶ [M] Alkio 1925 C, 96–98; Alasen mukaan keskeisintä opettaja Laivurisessa on se, että hän on uudenajan vapaamielinen ihminen, joka esiintyy lujana valtionkirkon hengetöntä dogmioppia vastaan tunustaen itse tolstoilaista vuorisaauskristillisyyttä. Alanen 1976, 72.

³⁶⁷ Hilty 1906, 107 [alaviite].

³⁶⁸ Santeri Alkion suhdetta lestadiolaisuuteen on selvittänyt lähinnä Jouko Talonen artikkelissaan "Alkio, lestadiolaisuus, politiikka, aatteet", joka syntyi vastauksena Juha Kuisman "Politiikan puntarissa" esittämään kysymykseen siitä, mitä yhteyttä on pohjoissuomalaisten keskustalaisten edustamalla lestadiolaisuudella ja Santeri Alkion ajatuksilla. Tolonen kirjaa Alkion mainintoja hänen arvostamistaan lestadiolaisista henkilöistä (K.-H. Kahra, K. A. Lohi) ja toteaa myönteisesti vanhoillislestadiolaiselle liikkeelle keskeisen täysraittiuuden, mutta muuten, niin kuin hän itsekin toteaa, yhteyksien luominen on varsin keinotekoista. Yhteydet viittaavat enemmänkin yleiskristillisiin luterilaisiin hyveisiin kuin vanhoilliseen lestadiolaisuuteen. Ks. Talonen 1980.

³⁶⁹ Mustakallio 1883, 267–273; Ks. Numminen 2011, 199.

³⁷⁰ Tarkiainen 1904, 59.

³⁷¹ Tarkiainen 1904, 59.

Vieraantuminen oli molemminpuolista: Santeri Alkio julisti itsekasvatusta, ihmisen kykyä vaikuttaa itse omaan kohtaloonsa, heränneet puolestaan ihmisen pienuutta ja kyvyttömyyttä. Myöhemmin kirkon ja herännäisyyden piirissä alettiin kaivata Alkion 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteessa herännyttä viehtymystä sosialismiin.³⁷² Konkreettisia ongelmia siitä aiheutui nuorisoseuraliikkeelle, jolle Alkio ei pystynyt hankkimaan niiden hyväksyntää.³⁷³

Jaakko Nummisen mukaan kansallisuusliikkeen ja kristinuskon suhde alkoi muuttua 1800-luvun lopulla. Erityisesti nuori polvi suhtautui papistoon kriittisesti. Radikaalit ajatukset levisivät kirjallisuuden välityksellä. Kritiikkiä esittivät myös Suomeen rantautuneet uudet uskonnolliset [vapaakirkolliset] liikkeet, joita vastaan talonpoikaiskodeista noussut papisto ei kyennyt puolustautumaan.³⁷⁴

Vaikka Santeri Alkio arvosteli koko elämänsä ajan voimakkaasti luterilaista valtionkirkkoa ja sen papistoa, monet hänen tärkeistä teologisista tyypeistään ovat kirkkouskovaisia. Kaunokirjallisessa tuotannossaan hän loi vuosien mittaan talonpoikaistyyppin, jossa yhdistyvät konservatiivisen agraariyhteiskunnan molemmat ihanteet: syvä uskonnollisuus ja lain kunnioitus. Tämä tyyppi täydellistyy vuonna 1916 ilmestyneen *Patriarkan* herastuomari Penttilässä, mikä vie loppuun *Teerelän perheen* (1887) Niemelän Joonaksesta alkaneen ja *Murtavien voimien* (1896) Hautalan Jannessa jatkuneen patriarkaalisen ihannetalonpojan etsinnän.

Niemelän Joonaksen horjuvasta lainkuuliaisuuden ja uskonnon velvoittamasta talonpoikaistyyppistä painopiste siirtyy Hautalan Jannen ehdottomaan yhteiskuntamoraaliin. Herastuomari Penttilässä laillisuuteen liittyy syvä uskonnollinen vakaus. Koska hän on patriarkaalisen talonpoikaistyyppin täydellistymä, hänessä ilmeviä henkisiä ominaisuuksia on pidettävä Santeri Alkion pisimmälle vietynä näkemyksenä lain ja uskonnon välisestä suhteesta. Ne ovat korkean yhteiskuntamoraalin peruspilarit. Koko hänen kaunokirjallinen tuotantonsa osoittaa kuitenkin, että uskonto ei saa olla valtionkirkon klerikalistista lakiuskontoa, vaan sen täytyy perustua henkilökohtaisesti sisäistettyyn uskonkäsitykseen. Näin syntyvä moraaliedellyttää kuitenkin laillisuuteen pitäytymistä.

---

³⁷² Numminen 2011, 230–231.

³⁷³ Herätysliikkeiden ja nuorisoseuraliikkeen suhteesta katso myös Volanen 2008, 58–59. Volasen mukaan nämä liikkeet saattoivat sovittautua myös rinnakkain ja yhteiseloön heränneiden maallikkojohtajien välittävän kannan vuoksi. “Malkamäen nuorisoseurajuhlissa kesällä 1882 tämä talonpoika [Arvo Logren] oli puheessaan sanonut, että samoin kuin reessä on kaksi aisaa, ihminen tarvitsee hengellisen ja maallisen sivistyksen”.

³⁷⁴ Numminen 2011, 199.

Vaikka Santeri Alkio oli talonpoikaista sukua ja talonpoikaispuolueen aatteellinen johtaja, Niemelän Joonaksen, Hautalan Jannen ja herastuomari Penttilän tapaiset korkea yhteiskuntamoraalia, lujaa lainkuuliaisuutta ja vakaata kristillisyyttä edustavat talonpojat ovat hänen romaaneissaan ja kertomuksissaan poikkeuksia. Erityisesti sivu- ja taustahenkilöt ovat usein tekohurskaita, todellista elämäntapaansa peitteleviä kaksinaismoralisteja. Ilkeimmin tämä ihanteen ja todellisuuden välinen ristiriita on ilmaistu *Mennyt*-romaanin (1892) kirkonkuudennes Tolvanaisessa, jolta asemansa perusteella voisi odottaa aitoa kristillisyyttä.

Mennyt-teoksen (1892) jälkeen Santeri Alkio käy uskonnollista maailmankuvaansa koskevan "rehellisen" kaunokirjallisen erittelyn vasta 31 vuotta myöhemmin ilmestyneessä 1890-lukua kuvaavassa *Keisaririkoksessa* (1923), jossa hän asettaa vastakkain teologiaa opiskelevat Saarimäen ja Erkki Pyydysmäen Iiska-pojan, jotka kiistelevät lähinnä siitä, onko järki-ihminen Jumalalle suosiollisempi kuin yksinkertainen tunneihminen.

Saarimäen jumaluusoppi kiteytyy herännäisyydestä tuttuun totuuteen, että Jeesus edellyttää seuraajiltaan ainoastaan sydäntä, mieltä ja antautumista. Niinpä hän lopettaa teologian opiskelun ennen pappistutkintoa ja ryhtyy maallikkosaarnaajaksi. Kun hänelle kertyy työstään kokemuksia, hän lähettää Iiskalle kirjeen, jossa kertoo saaneensa ihania todistuksia Mestarin lakkaamattomasta läsnäolosta. Saarnatessaan hän tuntee sisäistä rauhaa ja varmuutta siitä, että Jumala puhuu hänen kauttaan. Aiemmin sen esteenä ovat olleet tunnustuskirjat, joissa järjellä ja uskolla perustellaan asioita, joilla ei ole mitään tekemistä armon ja syntien anteeksiantamisen kanssa. Aluksi kirjeen nöyryys viehättää Iiskaa, mutta pian hän alkaa vaistota siinä farisealaista omahyväisyyttä. Hän alkaa epäillä omaa pappiskutsumustaan ja päättää tutkiskella asiaa ehdottoman "rehellisesti"³⁷⁵. Iiska epäilee Saarimäen saarnaajantoimen mielekkyyttä siksi, että tämä joutuu sen puitteissa tekemisiin vain ihmisjoukkojen kanssa. Kun kuulijat vaihtuvat koko ajan, saarnaaja ei pysty seuraamaan heidän hengellistä kehitystään. Vain pienimpien ja heikoimpien kanssa tekemisissä olevan saarnaajan elämä käy yksipuoliseksi.

Santeri Alkio oli jo varhain kehittänyt ajatuksen siitä, että moraalit syntyvät tunne-elämän ja älyn yhdistymisestä kuitenkin niin, että älyn on alistuttava palvelemaan tunnetta. Nyt hän kuitenkin arvioi tunne- ja järki-ihmisiä erikseen. Iiskan mielestä järki-ihmiset ovat tasaveroisia tunneihmisten kanssa. Heidän suhteensa Jumalaan voi olla jopa syvällisempi kuin yksinkertaisten tunneihmisten. Kun Saa-

---

³⁷⁵ [KR] Alkio 1923 A, 89–90.

rimäki vetoaa Jeesuksen ilmoitukseen siitä, ettei hänen valtansa ole tästä maailmasta, Iiska tunnustaa uskonelämän autonomisuuden, mutta vaatii samalla, että siinä on annettava tilaa myös järjelle. Ei Saarimäkikään toki järjetöntä uskoa vaadi. Ongelma on lähinnä siinä, missä Saarimäen ja Iiskan tiet eroavat, kun he arvioivat järjenkäytön rajoja uskonelämässä.³⁷⁶

Vuonna 1922 Santeri Alkio oli käynyt lestadiolaisissa seuroissa, jossa saarnasi maallikkosaarnaaja Spetz. Alkioon teki ikävän vaikutuksen se, että lahjakas saarnaaja lietsoi itsepintaisesti tunteita ja kiskoi ihmisiltä liikutuksia. Kirkko oli täynnä kansaa, mutta sen keskuudessa syntyi vain vähän ulinaa. Alkio myöntää, että lestadiolainen laho [!] on ollut tärkeä ja parantava siellä, missä hengenviljely on vasta alullaan, mutta että kehittyneemmissä oloissa tällainen pintamuokkaus on tehotonta. Sillä ei enää saa vangituksi järkeä niin helposti, kun tunne-elämää alkaa mielikuituksen toimiessa "rikeerata" [elämöidä, oikutella].³⁷⁷

Paitsi Saarimäen ja Iiskan rajankäyntiä siitä, onko järki-ihminen Jumalalle suosiollisempi kuin yksinkertainen tunneihminen, 1880-luvun lopulle ajoittuva *Keisaririkos* (1923) sisältää pitkän selonteon siitä, miten herätysliikkeet olivat 1890-luvulle tultaessa menettäneet luovan voimansa ja ajautuneet kirkon helmaan. Kansalaissodan jälkeisen ihanteiden romahtamisen kipeästi kokenut kirjailija suuntaa ironiaansa erityisesti vapaakirkollisiin, jotka ovat tunkeutuneet herännäisyyden ja lestadiolaisuuden tilalle. Niiden saarnaajat julistivat tunnustuksista ja dogmeista vapaata kristillisyyttä aivan uutena asiana. Heidän myötään ovat tulleet myös kasturit ja evankeliset vapauttamaan ihmistä lain orjuudesta. Vapaakirkollisten mielestä lain orjuus on erehdys, joka voi johtaa kadotukseen. He julistavat ansiotonta syntien anteeksiantamusta, jonka Jeesuksen ristinkuolema on taannut kaikille. Miten kukin pääsisi siitä osalliseksi, siitä esittivät eri suunnat ehtojaan kuin kilpailevat henkivakuutusyhtiöt taulukoitaan.³⁷⁸

Uudet suunnat esittivät myös vaatimukset täydellisestä uskonnonvapaudesta. Toiset tunnustivat Jumalan olemassaolon, mutta kiistivät Kristuksen jumaluuden ja tekivät hänestä Tolstoin tapaan profeetan. Ne epäilivät myös sitä, perustuivatko sakramentit jumalalliseen käskyyn. Oliko uskontunnustus omaksuttava ehdoitta? Pisimmälle menevät kielsivät sielun kuolemattomuuden, julistivat raamatun tarunomaisuutta ja edustivat täysin materialistista maailmankatsomusta.

---

³⁷⁶ [KR] Alkio 1923 A, 158–159.

³⁷⁷ [PA] Alkio 2012 C, 171.

³⁷⁸ [KR] Alkio 1923 A, 136–137

Kiistoja aiheutti myös vaatimus ehdottomasta raittiudesta, jota pitäjän raittiusseura oli levittänyt siihen määrän, että ne, jotka tunsivat ryypiskelyn helmasynnikseen ja yrittivät korjata sitä salaa, huomasivat joutuneensa kiusallisen tarkkailun ja urkinnan kohteeksi. Kun raittiutta oli ryhtynyt vaatimaan vielä nuorisoseurakin, jonka kukkoilevat nuoret vaativat ihmisiä käyttämään älyään ja lahjojaan kasvatukseen itsestään hyviä ihmisiä ja kunnan kansalaisia, niin jopa syntyi levottomuutta. Hätyytettyjen kaappijuoppojen avuksi riensi joukko uskovaisia, jotka koko uskonsa ja vakaumuksensa voimalla ryhtyivät taisteluun kristityn vapauden puolesta ehdotonta raittiutta ja tekopyhyyttä vastaan. Ne olivat selvästi saatanan konsti viekoitella ihmisiä sillä valheella, että he kelpaavat Jumalalle paremmin raittiina kuin syntisenä raatona, jolla ei ole muuta kuin armon hätä.³⁷⁹

Kun ihmiset rupeavat näin ulkokuortansa kiillottamaan, harrastamaan maalista valistumista ja viisastumista, se on villitystä, jota kristitty ei voi huokailematta ajatella. Näiden vanaveteen heittäytyivät suurta tyydytystä ja mielihyvää tuntien ne, joiden kristillisyyden rajoittui mahdollisimman vähiin. Nämä kävivät joka toinen vuosi ripillä ja kinkereillä heinäajan edellä, kun oli lämmintä ja mukavaa, ja kirkolla joskus, kun oli muutakin asiaa värjäriin ja nahkurille tai teki mieli vain huvitella. Nämä puistelivat päätään ehdottoman raittiuden vaatimukselle ja nuorten itesesivistämisvimmalle. Siitä syntyi tietysti sota, sillä raittiusväki ja nuorisoseuralaiset selittivät vuorostaan, että vastustajat tahtoivat kristillisyyden varjolla hämätä ja peittää helmasynntejään, joita he puolestaan tahtoivat hätyyttellä ja suomia esiin.³⁸⁰

Keisaririkoksen (1923) ironinen vuodatus kertoo aivan toisenlaisesta mielialasta kuin se optimistinen ilmapiiri, jossa Santeri Alkio hahmotti uskonnollisen mentaliteetin kehitystä 1880-luvun yhteiskunnallisessa toiminnassaan. Hän tekee selväksi sen, ettei hän ole sitoutunut sen enempää luterilaisen valtionkirkon, sen piirissä toimivien herätysliikkeiden kuin vapaakirkollistenkaan oppeihin.

4.7 Tolstoilaisuus ja vuorisaarnakristillisyyden

Yksi keskeinen Alkio-tutkimuksen ongelma on se, miten voimakkaasti Leo Tolstoi on vaikuttanut hänen maailmankatsomukseensa. Sitä on todisteltu lähinnä niillä kirjallisilla vaikutteilla, joita Alkion katsotaan Tolstoilta saaneen. Armo Nokkalan mukaan tolstoilaisuuden vaikutus alkoi ilmetä Minna Canthissa ja Santeri Alkiossa jo ennen vuotta 1892, jolloin Santeri Alkio julkaisi *Mennyttä*-teoksensa.³⁸¹

---

³⁷⁹ [KR] Alkio 1923 A, 136–137.

³⁸⁰ [KR] Alkio 1923 A, 136–137.

³⁸¹ Nokkala 1958, 93.

Teoksessaan *Tolstoilaisuus Suomessa* (1958) Armo Nokkala toteaa, että Santeri Alkion kielitaito oli hyvin rajallinen. Vasta 1800-luvun lopulla hän ymmärsi vähän ruotsia. Näin ollen hän saattoi tutustua Tolstoin teoksiin vain suomen kielellä. Ainoaksi tolstoilaisuuden kirjalliseksi lähteeksi jäävät siten "Vapaissa Aatteissa" Tolstoin *Mikä on uskoni* -teoksesta 1889–1890 julkaistut käännöskatkelmat. Alkion kirjastossa Laihialla on "Vapaita Aatteita" täydellisenä laitoksena".³⁸²

Mikä on uskoni -teoksen käännöskatkelmien julkaisuajankohta sopii yhteen Santeri Alkion uskonnollisen kriisin kanssa, joten se on voinut vaikuttaa *Mennyt*-teokseen (1892). Häntä vuonna 1904 haastatellut Viljo Tarkiainen toteaa kuitenkin poleemiseen tapaansa, että "vaikka Alkion aatteissa on sängen suuri määrä tolstoilaisuutta, hän ei nähtävästi ole lainannut niitä suoraan Tolstoilta eikä edes Tolstoin oppilaalta Järnefeltiltä, vaan semmoisista toisarvoisista [!] lähteistä kuin M. Sheldonilta ja Hall Cainelta, jotka eivät pysty vetämään aatteistansa viimeisiä johtopäätöksiä niin kuin Tolstoi."³⁸³

Kun Santeri Alkio keskusteli Tarkiaisen kanssa, hän ilmoitti parhaimmaksi teokseksi Hall Cainen *Ikuisen kaupungin*, joka kertoo koko yhteiskunnan järjestyksestä Kristuksen opin mukaisesti.³⁸⁴ Cainen hahmottelema anarkistinen "Ihmisten tasavalta" on saattanut hetkellisesti viehättää Santeri Alkiota, jolla oli juuri tuohon aikaan lyhyt sosialistisesti ja anarkistisesti väritynyt vaiheensa. Armo Nokkala näkee siinä suoran yhteyden Tolstoin ajatteluun: kaikki valta on väärää, kaikki hallitukset ovat pahasta, sodat ovat väriä, patriotismi ja armeija ovat epäoikeutettuja, maa on kaikkien ihmisten omaa, ihmisten pitää elää sisarusten tapaan keskinäisessä rauhassa ja sovinnossa. Teoksessa ilmaistut arvot eivät ole läheskään kaikilta osin Alkion maailmankatsomuksen mukaisia. Mitä tulee M. Sheldonin tuotantoon, oikeastaan vain hänen kertomuksessaan *Mestarimme eli Jeesusta seuratussa* (1899) asettama poleeminen ja havahduttava kysymys "Mitä Kristus tekisi tässä tilanteessa?" on jättänyt pysyvän jäljen Santeri Alkion ajattelutapaan.

Santeri Alkio sai myöhemmin Tolstoin tuotantoa suomenkielisenä. Hänen kirjastossaan on suuri osa Tolstoin vuosina 1894–1912 suomeksi ilmestyneistä teoksista. Armo Nokkalan huomiota herättää kuitenkin se, että Alkio on tehnyt niihin

---

³⁸² Nokkala 1958, 249; Samaa mieltä on Alanen, ilmeisesti Nokkalaan nojautuen. Alanen 1976, 71; Myös Jaakko Numminen korostaa Tolstoin vaikutusta Santeri Alkioon. Hän viittaa Minna Canthin "Vapaisiin aatteisiin" ja Arvid Järnefeltiin, mutta toteaa kuitenkin, että Alkion aatehistorialliset ja yhteiskuntaeettiset aatteet ovat toistaiseksi yksityiskohtaisesti tutkimatta. Numminen 1996, 78–79.

³⁸³ Tarkiainen 1904, 247–248.

³⁸⁴ Nokkala 1958, 248.

paljon vähemmän merkintöjä kuin esimerkiksi Arvid Järnefeltin teoksiin. Joukossa on jopa kokonaan avaamattomiakin teoksia kuten Tolstoin *Tunnustuksia*.³⁸⁵

Sen, että Santeri Alkio tutustui vuosisadan vaihteessa sekä Leo Tolstoin että Arvid Järnefeltin teoksiin, voi Armo Nokkalan mukaan havaita sekä "Pyrkijästä" että hänen kaunokirjallisesta tuotannostaan.³⁸⁶ Aulis J. Alanen löytää Alkion ja Leo Tolstoin ajattelussa erilaisista opillisista lähtökohdista huolimatta paljon yhteistä. Hänen mukaansa olennainen ero on kuitenkin se, että Alkion maailmankatsomus lähtee kristillis-kirkolliselta pohjalta, kun sen sijaan Tolstoin ajattelulle on leimautavaa panteistinen jumalakäsitys ja avoin kirkonvastaisuus.³⁸⁷

En voi yhtyä Aulis J. Alasen näkemykseen siitä, että Santeri Alkion ajattelu-tapa olisi ollut kirkollinen. Hänen naturalistiseen varhaistuotantonsa sisältyvä kirkollisuus on vain vallitsevien olosuhteitten kuvaamista. Myöhemmin hän ilmaisee kirkollisuuteen kohdistuvan kriittisyytensä jopa ironialla. Heti kun Alkio alkaa ohjelmakirjoituksissaan ilmaista henkilökohtaisia käsityksiään luterilaisesta valtionkirkosta ja sen kristillisyydestä, hän tekee sen selvästi antiklerikalistisessa hengessä. Sen sijaan voin hyvin yleisellä tasolla yhtyä hänen tulkintaansa Tolstoin panteismin mahdollisesta vaikutuksesta Alkion maailmankuvaan. Sen mukaan Jumala on kaiken alku, rajoittamaton kaikki, jonka ihminen tuntee itsessään rajoitettuna. Jumala on valonlähde, joka valaisee häntä. Ihminen ei tunne omaa olemustaan, mutta kylläkin Jumalan olemassaolon. Koska Jumala on ihmisessä, ihminen on osa Jumalaa.³⁸⁸ Armo Nokkalan näin tulkitsemalle tolstoilaiselle panteismille löytyy vastine Alkion maailmankatsomuksessa. Myös hänelle Jumala on määrittelemätön, kaiken alku, valonlähde, jonka kuva on ihmisessä.

Robert Quiskampin todistelu, että Jumala ei ole Tolstoille persoonallinen, mutta kylläkin persoonallisuus, on Armo Nokkalankin mukaan keinotekoinen. Ongelma esiintyy myös Santeri Alkion epävarmassa suhteessa Jumalan persoonallisuuteen. Hän hyväksyy pääosin poikansa Paavon näkemyksen siitä, että Jumala ei ole persoona, koska me emme voi tietää Jumalasta tarpeeksi antaaksemme Hänelle

---

³⁸⁵ Nokkala 1958, 250; Alasen mukaan Tolstoin vaikutus Santeri Alkion maailmankatsomukseen on ollut merkittävä. Hän arvelee tämän saaneen yhtä ja toista profeetalliselta Tolstoilta, joka oli luopunut kreivillisestä loistosta ja valinnut venäläisen musikan osan. Alkio oli tutustunut suomennettuihin Tolstoin kirjoihin, joita vuoden 1888 aikana oli alkanut ilmestyä Suomessa. Alanen 1976, 148; Jaakko Numminen puolestaan mainitsee Sheldonin, Cainen ja Tolstoin lisäksi vuosina 1812–1864 eläneen Samuel Smilesin Alkioon mahdollisesti vaikuttaneeksi kirjailijaksi. Numminen 1996, 79.

³⁸⁶ Nokkala 1958, 267.

³⁸⁷ Alanen 1976, 148.

³⁸⁸ Nokkala 1958, 15–16.

persoonallisen hahmon.³⁸⁹ Aulis J. Alasen mukaan Alkio kuitenkin rukoili säännöllisesti.³⁹⁰ Rukous oli Alkion mukaan jokaiselle annettu "telefooni" Jumalan luo.³⁹¹ Rukoilemisessa ei ole mieltä, jos Jumalaa ei mielletä maailmaa aktiivisesti ohjailevaksi persoonaksi. Jos näin ei olisi, Hänelle osoitetut puhelut jäisivät yksisuuntaisiksi.

Mitä merkitsee Santeri Alkio Jumalan persoonallisuutta koskeva varaus "pääosin"? Vaikka oheinen *Murtaviin voimiin* (1896) sisältyvä kuvaus rukouksesta todistaa enemmän kansan uskosta kuin Alkion teologisista pohdintoista, se valaisee kauniilla tavalla rukoukseen sisältyvää persoonallista Jumala-suhdetta:

Mutta avatessaan kamarinoven näki hän [Hautalan Janne] emännän kokoon köyristyneenä polvillaan vuodetta vasten ääneen rukoilemassa.

[--] Sinä rakas, kaikkivaltias Jumala, jolla on valta taivaassa ja maan päällä ja jota ilman ei meitä olisikaan!... Sinä etsiskelet kansaa, sinä annat toisinaan askeleesi lihavuudesta tiukkua, mutta me emme sinua kiitä. Sinä rankaiset meitä nälällä ja kalliilla ajalla, että me nöyryisimme. Opetä Herra meitä ajattelemaan, ettei meidän suurin onnemme saa olla lihavasti katetussa pöydässä, vaan että me sen löytäisimme Sinussa, Sinun iankaikkisessa rakkaudessaasi. Mutta älä anna meidän synnissä nukkua, älä rankaise meitä hirmuisella vitsallasi, älä käännä kasvojesi pois meistä, Herra..."³⁹²

Armo Nokkala torjuu Robert Quiskampin spekulatiota siitä, että Jumala ei ole Tolstoille persoonallinen, mutta kylläkin persoonallisuus. Hänen mukaansa Tolstoi on itse sanonut, että Jumalan käsittäminen persoonallisuudeksi on suuri väärinkäsitys, koska persoonallisuus on rajoitus.³⁹³ Sen sijaan hän yhtyy Staubin näkemykseen siitä, että Tolstoin Jumala on "universaalinen, suorastaan rajoittamaton, loppumaton elämä sellaisena kuin tämä ilmenee ihmisen järjellisessä tajunnassa ja

---

³⁸⁹ Santeri Alkion suhde uskonnollisiin mysteereihin on rationaalinen. Vuonna 1915 hän käy niitä koskevan keskustelun rippijuhlaansa valmistuvan, omantunnon herkän tyttärensä Kertun kanssa. Tämä haluaa ennen konfirmaatiota selvittää suhdettaan ehtoolliseen ja uskontunnustukseen. Alkio ei tulkitse ehtoollisen mysteeria kirjaimellisesti. Hänen mukaansa viini ja leipä eivät muutu Kristuksen vereksi ja ruumiiksi. Hän sanoo pitävänsä ehtoollista Jeesuksen muistoateriana. Myös uskontunnustukselle hän antaa laajemman kuin tiukasti sananmukaisen tulkinnan.

³⁹⁰ Alanen 1976, 158; ks. myös [VM] Alkio 2012 B, 103. Santeri Alkio kertoo pyytäneensä Jumalalta, että Hän pelastaisi kansan ja isänmaan. Tasavallan puolustajana hän antaisi monarkiankin voittoa, jos se toisi kansalle onnea. "Mutta jos tasavalta voittoa, olen valmis Sinun käytettäväksesi isänmaan hyväksi, vaikka minun olisi kaaduttavakin!"

³⁹¹ Kuisma & Niemelä 1983, 277.

³⁹² [MV] Alkio 1923 B, 143–144.

³⁹³ Nokkalan viite 39, Quiskamp: Der Gottesbegriff bei Tolstoy, 141. TW: Aufruf an die Menschheit, 92.

kaikkien elävien olentojen lakkaamattomassa kaipauksessa ja pyrkimyksessä onneen".³⁹⁴

Staubin toinenkin määritelmä nousee Armo Nokkalan mukaan suoraan Tolstoin ajatuksista. Sen mukaan Jumala on rakkaus, elävä substanssi, joka sidottuna erottamattomasti mitä erilaisimpiin olentoihin, ensi sijassa ihmisiin, pyrkii korkeampaan sisäiseen yhteyteen.³⁹⁵ Tämä elävä substanssi, rakkaus, on se jumalallinen vietti, joka puhkeaa esiin myös *Murtavien voimien* (1896) Siikalahden Mikossa ennalta arvaamattomana armeliaisuutena köyhää kerjäläistä kohtaan.³⁹⁶ Nokkalan mukaan Tolstoi uskoi, että kuolema veisi hänet ehdottomaan häviämiseen.³⁹⁷ Tämänsuuntaisen käsityksen Santeri Alkio ilmaisee *Murtavien voimien* (1896) Hautalan Jannen kuolemassa. Myöhemmässä tuotannossaan hän kuitenkin ilmaistessaan uskonsa sielun kuolemattomuuteen rajaa kuoleman ruumiilliseksi ja sosiaaliseksi. Jos ihmisen kuolema johtaisi ehdottomaan häviämiseen, elämässä ei olisi Alkion mukaan mitään mieltä.

Armo Nokkalan mukaan "Tolstoin kehityskuvaan kuuluu myös voimakas moraalinen vastuu kansastaan ja avoin silmä sosiaaliselle hädälle", mikä sopii hyvin Santeri Alkion maailmankatsomuksen.³⁹⁸ Hän toteaa myös, että Tolstoi "rusentaa dogmin toisensa jälkeen kieltäen Jumalan kolminaisuuden, ihmeet, kuolleiden ylösnousemuksen, opin kirkosta ja sakramenteista."³⁹⁹ Näitä ongelmia, lukuun ottamatta pientä vähättelevää viittausta ihmeisiin, Alkio ei katsonut tarpeelliseksi edes pohdiskella.

Sen sijaan Armo Nokkalan tulkitsemaa Tolstoin ihmiskuvaa voi osittain rinnastaa Santeri Alkion näkemykseen. Tolstoin lähtökohtana on antropologinen dualismi, jonka mukaan ihmisessä on kaksi olemusta, eläimellinen eli persoonallinen ja henkinen eli järjellinen. Eläimellinen eli persoonallinen ihminen etsii vain omaa onneaan käsittäen muiden elämän sen edellytykseksi. Se johtaa hänet sisäiseen ristiriitaan, elämään hetkessä ja kulkemaan kohti kärsimyksiä, pahaa, kuolemaa ja häviötä. Tällainen ihminen ei näe elämässä mitään tarkoitusta. Tältä osin Tolstoin ihmiskuva näyttäisi olevan linjassa Santeri Alkion ihmiskuvan kanssa.⁴⁰⁰

---

³⁹⁴ Nokkala 1958, 16.

³⁹⁵ Nokkala 1958, 16.

³⁹⁶ [MV] Alkio 1923 B, 178–179.

³⁹⁷ Nokkala 1958, 11.

³⁹⁸ Nokkala 1958, 11.

³⁹⁹ Nokkala 1958, 12.

⁴⁰⁰ Castrén, joka oli Santeri Alkion tapaan kansanvalistussmi, lähetti tälle vuonna 1897 kirjeen, jossa hän esittää, että uskonnollisen kysymyksen selvittämisen pitäisi tapahtua siten, "ettei meidän tarvitse luopua uskostamme Jumalaan eikä luottamuksestamme hänen henkiseen voimaansa meissä, vaikka samalla selvällä mielellä käytämme järkeämme ymmärtääksemme elämää ja maailmaa niin paljon kuin

Santeri Alkion maailmankuvaan soveltuu hyvin myös Tolstoin ajatus, että ihminen löytää elämänsä tarkoituksen vasta sitten, kun hän herää järjelliseen tietoisuuteen. Sen mukaan ihmisen herättää itsetietoisuuteen jumalallinen vietti. Kun näin tapahtuu, elämä aukenee hänelle aivan uudesta näkökulmasta. Järkiolentona hänen luonnollisiin oikeuksiinsa kuuluu kieltää eläimellinen persoonallisuutensa ja pyrkimys itsekkään ja katoamaan tuomitun onnen tavoitteluun.⁴⁰¹ Tähän kokonaisuuteen Santeri Alkion ihmiskuvan voi hyvin rinnastaa.

Aulis J. Alanen kiinnittää Santeri Alkion Tolstoi-vaikutteita pohtiessaan huomion venäläisen "vuorisaarnakristillisyyteen". Hänen mukaansa sillä on Alkion yhteiskunnallista toimintaa vahvasti ohjaava merkitys huolimatta siitä, että hän on mahdollisesti omaksunut sen yksityiskohtaisemmin Sheldonin kirjoituksista. Alasen mukaan Tolstoi oli omaksunut omintakeisen evankeliumintulkintansa lähtökohdaksi vuorisaarnasta löytämänsä Kristuksen opin. Tämän käytännön kristillisyyden myös Santeri Alkio omaksui.⁴⁰²

Armo Nokkalan mukaan tolstoilaista pasifismia on tutkittu Suomessa vähän, mutta sen vaikutusta Santeri Alkioon ei ole syytä väheksyä. Hän päätyy siihen, että kolme huomattavaa suomalaista kirjailijaa, Minna Canth, Juhani Aho ja Santeri Alkio, ovat saaneet siitä sytykkeitä sodanvastaisille mielipiteilleen. Nokkalan mukaan Alkio juurrutti pasifismin nuorisoseuraliikkeen piiriin siinä määrin, että se oli tunnistettavissa vielä vapaussodan alkaessa.⁴⁰³

Santeri Alkio vastusti väkivaltaa ja teki sen tietäväksi myös nuorisoseuraliikkeessä, mutta on kyseenalaista, voidaanko hänen väkivallan vastaisia mielipiteitään tulkita maailmankatsomukselliseksi pasifismiksi. Hän ei tuominnut kansalaissoata edeltänyttä jääkäri liikettä⁴⁰⁴ vaan antoi sille hiljaisen hyväksymisensä.⁴⁰⁵ Hän kantoi tilapäisesti asetta matkustaessaan sodan rauettua Helsingistä Laihialle ja hyväksyi itsenäistymisen jälkeiset heimokansojen, Vienan-Karjalan, Itä-Karjalan, Petsamon, Inkerinmaan ja Viron vapauttamispyrkimykset.⁴⁰⁶ Vuonna 1919 valtiopäivien

---

voimme". Castrénin mukaan tarvitsemme uskoa, jotta voimme suorittaa työmme luottaen siihen, että ponnisteluista on jotain hyötyä silloinkin, kun kaikki näyttää synkältä. Nokkala 1958, 93.

⁴⁰¹ Nokkala 1958, 14–15.

⁴⁰² Alanen 1976, 148.

⁴⁰³ Nokkala 1958, 215–216.

⁴⁰⁴ Anders Ahlbäckin mukaan "Suomen sisällissodassa taisteli lähes 1300 jääkäriä, joista 121 kuoli." Heimosotiin osallistui 170 jääkäriä. Rauhan palattua noin puolet heistä siirtyi siviilitehtäviin. Vuonna 1021 palveluksessa oli vielä 700 jääkäriä. Ahlbäck, 240–241.

⁴⁰⁵ Alanen 1976, 416–420.

⁴⁰⁶ Ks. Alanen 1976, 554–558. Luku "Alkio ja interventio" kertoo hänen heimokansallisesta innokkuudesta liittäen Itä-Karjala pysyvästi Suomeen. Alasen mukaan tähän Suur-Suomi-ajatuksen liittyi lähes silmitön viha, joka kohdistui kaikkiin venäläisiin mutta ennen kaikkea bolševikkeihin. "Niissä hän ei

pöytäkirjaan kirjattiin kuitenkin hänen tulevaisuuteen suuntautuvana mielipiteenä, että pyrittäisiin kansan miliisiin, jolloin sotaväki häviäisi.⁴⁰⁷

Keisaririkoksessa (1923), jossa Santeri Alkio kuvasi 1890-luvun venäläistämispyrkimyksiä, valistunut talonpoika Erkki Pyydysmäki, joka on kasvanut irti rahvasta hallitsevasta keisarivallan ihannoinnista, pitää kansallisuusaatteen lopullisena tavoitteena Suomen valtiollista itsenäisyyttä. Tarvittaessa hän on valmis maksamaan siitä aseellisen taistelun vaatiman hinnan. Koska teos on kirjoitettu kansalaissodan jälkeen, siihen ovat varmasti vaikuttaneet sen kokemukset.

Keskustelussa, johon Pyydysmäen lisäksi osallistuvat nuorisoseura-aatetta edustava opettaja Lintumäki ja suomalaistuneita ruotsinkielisiä edustava räätälimestari Pettersson, päädytään yksimielisyyteen siitä, että vapautta Venäjän vallan alaisuudesta on tarvittaessa tavoiteltava sotaväen voimin: "Sillä jos me kaikki oltaisiin oikein isänmaallisesti valistuneita – Pyydysmäki kohotti nyrkkinsä – niin jumalauta! – rokonarpinen ja kupansyömä ryssä ei saisi hallita meitä!" Kun päätökseen yhtyy myös tolstoilaisena pidetty räätälimestari Pettersson, Lintumäki kysyy, mitä Tolstoi siihen sanoisi. Pettersson vastaa, ettei Tolstoi ole hänen jumalansa enempiä kuin Kristuskaan, minkä vuoksi hän ei tässä suhteessa pidä Tolstoita oppisänäänä.⁴⁰⁸

Leo Tolstoin ja Santeri Alkion ajattelussa, jopa heidän uskonnollisessa terminologiassaan, on paljon samankaltaisuutta. Tästä huolimatta myös Aulis J. Alanen on sitä mieltä, ettei Santeri Alkio omaksunut täysin Tolstoin oppia.⁴⁰⁹ Hänen arviotensa oikeellisuutta vahvistavat Santeri Alkion vanhuudenmuistelmat, joissa hän kertoo lempeän itseironisesti, että häntä oli ruvennut vaivaamaan [!] eräänlainen tolstoilaisuus. Hän aikoi hankkia itselleen pienen maatilan. Kesäisin hän olisi ollut

---

nähnyt mitään hyvää; sanasta tulikin laatusana, johon Alkio sisällytti huonon kirjallisuuden, vääristyneen taiteen ja nuorison rapeutumisenkin. "Alanen 1976, 555; Aapo Roseliuksen mukaan kansalaissodan jälkeen yli 10 000 vapaaehtoista suomalaista lähti heimoaatteen palossa epäviralliselle sotaretkelle vapauttamaan itämerensuomalaisia kansoja. Tavoitteena oli vapauttaa ne bolševikkien ja venäläisten vallasta ja liittää tulevaan Suur-Suomeen. Roselius 2018, 111–112; Ks. myös Alkio 2012 C, 11. Hokkasen mukaan Alkion näki itäkarjalaisten auttamisen välttämättömäksi sekä moraalisesti että Suomen turvallisuuden vuoksi.

⁴⁰⁷ Santeri Alkio piti Itä-Karjalan kysymyksen ohella Suomen ulkopoliittikan tärkeimpänä tehtävänä valtion puolueettomuutta. Kun näytti epävarmalta, voisiko demokraattinen hallitusmuoto toteutua, hän asetti konsensushakuisesti tavoitteeksi tasoitella oikeiston ja vasemmiston välisiä vastakohtia. Tärkeintä olivat Suomen vapaus ja itsenäisyys. Itsenäisen Suomen piti pyrkiä puolueettomuuteen. Hän osoitti itsenäisyydestä kiitollisuutta myös Saksaa kohtaan ja arveli, ettei se asettaisi sille esteitä. Pohjois-Euroopan rauhoittaminen olisi tärkeä asia koko Euroopan rauhalle. Alkio 1918 A, 36–37; Valtiopäiväin pöytäkirja 14.1.1919; ks. Kuisma ja Niemelä 1983, 186.

⁴⁰⁸ [KR] Alkio 1923 A, 259–260.

⁴⁰⁹ Alanen 1976, 148–149.

korvia myöten mullassa ja savessa ja istunut talvisin kirjoituspöytänsä ääressä kirjoittamassa yhteiskunnallisia tendenssiromaaneja.⁴¹⁰ Vaikka Santeri Alkio sai Tolstoilta aineksia maailmankatsomukseensa, hän ei pitänyt Tolstoita kokonaisvaltaisesti oppi-isänään.⁴¹¹ Se olisi ollut vastoin hänen maailmankatsomustaan, joka kaivatti auktoriteettiä ja edellytti omakohtaista mielipiteenmuodostusta.

Se ei olisi ollut myöskään Tolstoin oppien mukaista. Vuonna 1908 Santeri Alkio kirjoittaa "Pyrkijässä", että tolstoilaisuuden dogmaattinen omaksuminen ei olisi tolstoilaisuutta vaan tolstoilaisuuden väärinymmärtämistä. Hänen tulkintansa mukaan tolstoilaisuus kasvaa itekasvatuksesta ja käytännön elämästä, Kristuksen hengessä tapahtuvasta veljeyden etsinnästä. "Joka omistaa Tolstoin elämän uskolla, on kaikkein vähemmän tolstoilainen. Sitä vastoin näyttää Tolstoi olevan itse sitä mieltä, että Kristuksen oppi on omistettava elämällä, joka vuorostaan kasvattaa uskon."⁴¹²

Santeri Alkon mukaan Kristuksen opin moraali ja yhteiskunnallinen sisältö kyttyvät vuorisaarnassa. Näiden oppien pitäisi toteutua sekä yksilöissä että yhteiskunnassa. Vuorisaarna on hänelle erityisen tärkeä siksi, että Jumala ilmaisee itsensä täydellisimmin Kristuksessa. Hänen oppiaan ja esimerkkiään seuraten ihminen, kansakunta ja ihmiskunta voivat täydentyä ja toteuttaa Jumalan luomissuunnitelman. Alkio ankkuroituu vuorisaarnan auktoriteettiin mahdollisesti myös siksi, että hänessä on kaiken ennakkoluulottomuuden ja etsimisen keskellä ilmeinen kaipaus varmuuteen ja taipumus determinismiin. Se ilmenee ehdottomana luottamuksena Jumalan olemassaoloon, viehtymyksenä darwinismiin ja mielenkiintona historialliseen materialismiin. Se ilmenee näkyä ihmisten, kansakuntien ja ihmiskunnan tulevaisuudesta, jossa Jumalan luomissuunnitelma toteutuu väistämättömästi. "Sillä Isämme johtaa ihmiskunnan kehitystä varman suunnitelman mukaan."⁴¹³

Aulis J. Alanen ei viittaa Santeri Alkion vuorisaarnakristillisyyden ensisijaisena lähteenä Leo Tolstoiin tai Armo Nokkalan mainitsemiin M. Sheldoniin ja Hall Caineen. Sen sijaan hän nimeää Alkion vuorisaarnakristillisyyden yhdeksi mahdolliseksi lähteeksi Paavo Snellmanin (Virkkusen) suomentaman Philip Brooks'n teoksen *Todellinen vapaus*, jota Alkio kuvaa "Pyrkijässä" vuonna 1905

---

⁴¹⁰ [TSE] Alkio 1928 B, 6–7.

⁴¹¹ Alpo Rusin mukaan ongelmallisuus Santeri Alkion uskonnollisen persoonallisuuden määrittelyssä johtuu lähinnä siitä, että tutkijat ovat sitoneet hänen uskonnolliset näkemyksensä vahvasti Tolstoiin. Rusi 2004, 13; Kuten Alkion omasta muisteluksesta käy ilmi, hän tunsi tolstoilaisuutta, viehättyi eräänlaisesta tolstoilaisen elämäntavan utopiasta, mutta vaikutus ei ollut syvällistä. Vanhemmalla iällä hän suhtautuu siihen itseironisesti ja huvittuneesti. Ks. Nokkala 1958, 250.

⁴¹² Pyrkijä 9/1908, 257, 266, 261; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 299.

⁴¹³ [N&E] Alkio 1923 F, 139.

julkaistussa kirjoituksessa. Hänen mukaansa Brooks ei ajattele kristillisyyttä vain oman sielunsa pelastukseksi, vaan "Kristinopin sisin on siinä, että ihmisen täytyy elämänsä pyhittää velvollisuudelle ja lähimmäisenrakkaudelle."⁴¹⁴

Tolstoilaisuus sisältyy merkittävällä tavalla Suomessa ja muualla Euroopassa 1800-luvun lopulla käytyyn aatepoliittiseen keskusteluun. En ole kuitenkaan löytänyt merkkejä siitä, että Santeri Alkio olisi omaksunut ja soveltanut Tolstoin maailmankatsomuksen aineksia sen jyrkimmin muotoiltujen teesien mukaisesti. Merkittävämpänä hänen maailmankatsomuksensa lopulliseen muotoutumiseen vaikuttaneena kirjailijana pidän Carl Hiltyä, jonka kolmiosainen teossarja *Onni* ilmestyi suomeksi vuosina 1906–1913.

4.8 Taistelu fatalismia vastaan

Santeri Alkio ei hyväksynyt kirkon ja herätysliikkeiden saarnaamaa lunastusoppia siksi, että se näytti passivoivan ihmisiä yhteiskunnallisesti. Samasta syystä hän ei hyväksynyt samaan lopputulokseen johtavia filosofisia suuntauksia, fatalismia ja determinismia.

Kun Santeri Alkio kehittelee Raamatun luomiskertomuksen darvinistis-yhteiskunnallista sovellutusta, häntä vaivaa se, että yleistä mielipidettä hallitsevan kirkon ja herätysliikkeiden katseet suuntautuvat pääosin kuolemanjälkeiseen elämään. Hän selittää Viljo Tarkiaiselle, että niiden pelastusoppi, joka siirtää kaiken autuuden haudan toiselle puolelle, on kuin veltostuttavaa unilääkettä. Se puhuu autuaasta iankaikkisuudesta, joka alkaa muka vasta kuoleman jälkeen. Hän moitti kirkkoa myös siitä, ettei se ole tukenut valistusharrastuksia eikä edistyspyrkimyksiä, vaan pikemminkin tuudittanut ihmisten mieliä toimettomuuteen ja välinpitämättömyyteen. Se sotii yhteiskunnallisia parannuksia vastaan ja pitää kansan tietämättömänä oikeuksistaan, joita se voisi vaatia valistuksen kasvaessa.⁴¹⁵

Santeri Alkion maailmankuva on sekä kristillinen että humanistinen. *Keisarikoksessa* (1923) Pyydysmäen emäntä murehtii miehensä ja papiksi valmistuvan poikansa Iiskan etäännyntymistä toisistaan. Erkki Pyydysmäki näyttää pitäytyvän en-

---

⁴¹⁴ Alanen 1976, 157.

⁴¹⁵ Tarkiainen 1904, 58–59, 26; ks. myös [KR] Alkio 1923 A, 192. Santeri Alkio selostaa kaikkietävänän kertojana Pyydysmäen Iiskan saarna: "Vaun etsikää ensin Jumalan valtakuntaa ja hänen vanhurskautaan, niin kaikki nämät teille annetaan. Nuori papinkokelas on luvannut ihmisille paljon kaikkea hyvää, mutta asettanut ehdoksi sen, että ihmiset seuraavat Jeesuksen askeleita ei ainoastaan uskossa vaan välttämättä myöskin työssä ja rakkaudessa."

tistä enemmän maallisiin asioihin. Poika puolestaan askartelee yhä enemmän taivaallisten kysymysten parissa. Hän tuntee, että molemmat elämän alueet ovat hyviä, oikeita ja tarpeellisia, mutta miksi niitä ei voisi sovittaa yhteen?⁴¹⁶

Pyydysmäen emäntä ei pysty asiaa ratkaisemaan, mutta Santeri Alkio päätyi elämässään jo melko varhain mieltään tyydyttävään ratkaisuun. Muodostaessaan vuosien 1894–1895 vaihteessa maailmakuvaansa, hän mietti utterasti uskonnollisten ja yhteiskunnallisten aatesuuntien täydellistä yhteensulauttamista. Kesällä 1895 hän kirjoitti langolleen Nurmiolelle, ettei hän ole tuota mahdollisuutta edellisen talven jälkeen enää epäillyt. Näiden aatesuuntien yhdistäminen on mahdollista Kristuksen esimerkin kautta. Oikeimmalta näyttävän Kristuksen kuvan hän kertoo löytäneensä Pontus Wiknerin teoksesta *Ajatuksia ja kysymyksiä ihmisen pojan edessä*, joka ilmestyi suomeksi 1890-luvun alussa.⁴¹⁷ Kirjeessä, jonka Alkio kirjoitti K. H. Kahralle 3.8.1899, hän aloittaa kristinuskon ja humanismin yhdistämistä koskevat pohdiskelut niihin molempiin kohdistuvalla kritiikillä. Hän toteaa, että humanistien maailmansuunnitelma loppuu haudan partaalla, josta kristillisten ohjelma vasta alkaa. Toinen riippuu pilvissä, toinen maassa. Nämä pitäisi voida yhdistää.⁴¹⁸ Kuoleman jälkeiseen elämään valmistautuvan kristinuskon ja tätä päivää elävän humanismin välille Alkio löytää yhdistävän tekijän: koska ihmisen sielu on kuolematon, elämän ja kuoleman välisellä rajalla ei ole merkitystä. Ihminen toteuttaa ikuisuuttaan jo tässä elämässä.⁴¹⁹

Yhteiskunnallisesti painottuneen maailmankatsomuksensa vuoksi Santeri Alkio taisteli intohimoisesti vastaan kaikkea sellaista, mikä saattaisi estää ihmisiä osallistumasta oman elämänsä kohentamiseen ja yhteiskunnalliseen toimintaan. *Nuoriso ja elämä* -teoksessa (1922) hän etsii keinoja sen torjumiseksi. Alkio vaakuuttaa lukijoita siitä, että sallimukseen turvautumalla ei olemassaolon taistelussa enää pärjää. Välinpitämättömyys vie auttamattomasti henkiseen ja taloudelliseen vaivaishoittoon. Ainoa asia, joka tässä kamppailussa auttaa, on herännyt itsetietoisuus ja luottamus omaan voimaan, joka on Jumalan lahjana annettu jokaisen ihmisen käytettäväksi.⁴²⁰ Vaikka kaikki käy lopulta Jumalan luomissuunnitelman mukaan, ihminen ei voi perustella tekemisiään tai tekemättä jättämisiään ennaltamää-

---

⁴¹⁶ [KR] Alkio 1923 A, 323–324.

⁴¹⁷ Alanen 1976, 150.

⁴¹⁸ Kirje K. H. Kahralle 3.8.1899; ks. Kuisma & Niemelä, 279.

⁴¹⁹ Tarkiainen 1904, 58–59.

⁴²⁰ [N&E] Alkio 1923 F, 140; Samoja teemoja Santeri Alkio käsittelee teoksessa *Yhteiskunnallista ja valtiollista* (1919), joka muodostuu kokoelmasta Santeri Alkion sanomalehtikirjoituksia vuosilta 1906–1918. Alkio 1919 E, 9–14.

räytymisellä. Deterministinen, kohtalonuskoinen Raamatun tulkinta ei voi olla Jumalan luomissuunnitelman mukaista, koska se veisi ihmiseltä hänen kehitysmahdollisuutensa.

Santeri Alkion kielteinen suhtautuminen Raamatun kirjaimelliseen tulkintaan tulee esille myös hänen kaunokirjallisessa tuotannossaan. Vaikka Jumala on kaikkivaltias, kaikki ei ole ennalta määrättyä. Vuonna 1904 kirjoitetussa *Palvelusväessä* Peltosaari on pannut palveluksessaan olevan nuoren Hilta-tytön lapioimaan soraa montusta, joka sortuu, ja Hilta murskautuu kuoliaaksi. Peltosaari valittaa tapahtumaa: "Ei hän olisi sinne tyttöä pannut, jos tuon ymmärsi. Väinökin pyysi, mutta hän onneksi esti." Lukeeko Jumala tämän hänelle viaksi? Kaikki lohduttavat Peltosaarta vakuuttaen, että se oli vahinko, jonka Jumala oli sallinut tapahtua. Muuten ei näin olisi käynyt. Hiltan kuolema oli määrätty jo luomispäivänä.⁴²¹

Yhteiskunnallisesti herännyt Santeri Alkio on sarkastinen pannessaan Peltosaaren suuhun sanat: "Ei hän olisi tyttöä sinne pannut, jos tuon ymmärsi. Väinökin [oma poika] pyysi, mutta hän onneksi esti."⁴²² Hän ei anna tapahtuneelle uskonnollista vaan yhteiskunnallisen selityksen. Vaihtoehdon esittää paikalle osunut suutari. Käsityöläisiä, erityisesti suutareita ja räätäleitä, pidettiin tuolloin yleisesti sosialismin kansanomaisina teoreetikoina. Hän selittää väkijoukolle, etteivät rikkaat talolliset yleensä pidä tapanaan panna hienoja tyttäriään hiekkakuoppiin talvella pakkasella. "Eikä semmoisiin parempia piikojakaan panna, huonompia vain ja halpapalkkaisempia."⁴²³ Suutarin kritiikki kärjistyy paikalla oleville suunnattuun marxilais-sävyiseen agitaatioon: Hilta on kasvatettu 8-vuotiaasta lähtien uhraamaan elämänsä leivän vuoksi. "Ensin teidän lammasten ja vasikkainne, sitten lastenne, sitten teidän ja isäntienne palvelijoina. Se on köyhän kohtalo!" Hän moittii paikalla olevia myös siitä, etteivät nämä estäneet tyttöä menemästä vaaralliseen hiekkakuoppaan. Kun nämä puolustautuvat, suutari päättää puheensa: "Jokainen käsittää ja uskoo, että te teitte mitä ymmärsitte. Mutta te ymmärrätte ja käsitätte liian vähän. [--] Te ette ole siellä sisässänne tunteneet vielä koskaan niitä voimia, jotka pakottavat vapaan kansalaisen työhön ja taisteluun yhteisen vapauden ja sorretun veljen puolesta. Siinä koko juttu!" Profeetallisesti hän ennustaa, että vielä tulee aika, jolloin työnuhrin kuolinpäivää vietetään suuremmalla osanotolla kuin tänään.⁴²⁴

Vuonna 1906, tunnekuohuisen ja sosialistisesti värittyneen vaiheen jälkeen, Santeri Alkio kiinnostui tilapäisesti anarkismista. Venäläinen Koropotkin, joka ei

---

⁴²¹ [PV] Alkio 1925 E, 211.

⁴²² [PV] Alkio 1925 E, 211.

⁴²³ [PV] Alkio 1925 E, 214–217.

⁴²⁴ [PV] Alkio 1925 E, 214–217.

hyväksy väkivaltaa vaan uskoo, että sorretut saavuttavat oikeutensa rauhallisen kehityksen avulla, tekee häneen vaikutuksen.⁴²⁵ Vaikka Alkio ei sisäistänyt anarkismia aatteellisena kokonaisuutena, hänen varhaiskauden yhteiskuntakritiikissään ja vapausihanteessaan on siihen viittaavia sävyjä. Hän valittaa sitä, että yksilö on yhteiskunnan vanki, jota hallitsevat paitsi juridiset myös taloudelliset ja sivistykselliset pakkolait. Lainsäädäntö, kun se kehittyy kohti aina vain yksityiskohtaisempia määräyksiä, velvoittaa yhä enemmän sekä yksilöitä että yhteiskuntaa ja jättää vapaalle tahdolle hyvin vähän liikkumatilaa. Alkion kehitys kulki kuitenkin kohti yhteiskunnallista osallistumista, eikä hän mieltänyt koskaan itseään anarkistiksi.

Jumalan luomissuunnitelman toteutuminen edellyttää ihmiskunnan henkistä täydellistymistä, joka voi toteutua vain tietoisuuden kehittymisen myötä. Ihmiset ovat yksilöinä, kansalaisina ja ihmiskunnan jäseninä sen aktiivisia toimeenpanijoita. Jumalan luomissuunnitelman loppuunsaattaminen edellyttää heidän aktiivista myötävaikutustaan. Kari Palosen mukaan Santeri Alkion determinismi ilmenee subjektiivisessa [?] muodossa.⁴²⁶ Määrittäminen luonnehtii epämääräisesti Alkion käsitystä Jumalan luomissuunnitelmaan sisältyvästä determinismistä, joka on lähempänä lajeja sopeuttavaa, olemassaolon taistelussa kehittyvää darwinistista evoluutioteoriaa kuin päämäärältään ennustettavaa historiallista materialismia. Kun historiallinen materialismi uskoo pystyvänsä ennustamaan yhteiskunnallisen kehityksen seuraavat vaiheet ja ponnistelee niitä kohti suunnitelmallisesti yhteiskunnallisia ja taloudellisia valtasuhteita muuttaen, Alkion Jumalan luomissuunnitelma etsiytyy kohti yhteiskunnan seuraavaa kehitysvaihetta ihmisessä itsessään tapahtuvia muutoksia suosivan ja niitä kilpailulla karsivan evoluution voimasta.

Jumalan luomissuunnitelman ja darwinistisen evoluutioteorian rakenteet ovat analogisia eivätkä ole sinänsä ristiriidassa Santeri Alkion maailmankatsomuksen kanssa. Myös darwinistisen evoluutioteorian lait ovat Santeri Alkiolle Jumalan aset-

---

⁴²⁵ Ilkka 24.7.1906; Ilkka 26.7.1906; Kuisma & Niemelä 1983, 177–178; Kuisma esittelee Kropotkinin anarkismin teoreetikoksi ja desentralisaatioperiaatteen kehittäjäksi, joka vihasi keskittämistä. Matemaatikkona hän piti saksalaista metafysiikkaa palturina. Suomi oli Kropotkinille erikoistapaus. Hän muistutti vallankumouksen pyörteissä olevalle Venäjälle, että Suomen perustuslaki oli turvattava. Kuisma, Juha, 7.

⁴²⁶ Ks. Palonen 1975, 111. Palosen mukaan Santeri Alkion Jumalan luomissuunnitelman toteutuminen on vahvasti determinististä. Se ilmenee joko kausaalis-positivistisessä (Kaila, Westermarck) tai teologis-idealisisessa muodossa (Snellman). Toisaalta sille on tunnusomaista idealististen aatteiden ylivalta joko platonisessa (kristinusko), hegeliläisessä (Snellman), subjektiivisessä (Alkio) tai fenomenalistisessa muodossa (Lagerborg). Ainoana vastapainona sille on naiivi ”tosiasioita” korostava tulkinta (valtaosa positivismista ja marxismista).

tamia luonnonlakeja, joita hän haluaa oppia parhaan kykynsä mukaan ymmärtämään. Ristiriita syntyy vasta siitä, jos darvinismi historiallisen materialismin tapaan kieltää Jumalan olemassaolon.

5 Kasvatus ja sivistys

Tekemällä oppii, teroittaa teorian ja käytännön yhteenkuuluvuutta painottava Santeri Alkio. Kasvatus ei saa kangistua tietojen pänttäämiseksi. Se ei ole muottiin valettujen tekeleiden sarjavalmistusta vaan ihmisessä olevien mahdollisuuksien taidetta. Se täytyy sovittaa kasvatettavan sielunlaatuun, ja menetelmien on oltava sopusoinnussa tavoitteiden kanssa.

Santeri Alkio tunsi ne yhteiskunnalliset ongelmat, joita Etelä-Pohjanmaan nuorisoi aiheutti holtittomalla ja rikollisella käyttäytymisellään. Niinpä Juho Hietasen 1880-luvun alussa ideoima nuorisoseuraliike, jonka tarkoituksena oli luoda sille uusi kasvuympäristö, sai hänestä innokkaan edistäjän. Alkio oivalsi nopeasti, että ihmisen henkinen kasvu on monimutkainen prosessi. Lasten ja nuorten kasvatuksen teoreettinen pohdiskelu ja sen käytännön organisointi muodostivat sittemmin keskeisen osan hänen elämäntyötään.

Santeri Alkion perusoivallus on se, ettei nuori ota koskaan kasvatusta vastaan juuri sellaisena, millaisena se halutaan häneen istuttaa. Toisaalta hän ei voi myöskään torjua sitä täysin. Se jättää nuoreen jälkensä, vaikkei hän sitä tahtoisikaan. Kasvattaja vaikuttaa kasvatettavaan paitsi tietoisella opetuksellaan myös tiedostamattomasti omalla esimerkillään.⁴²⁷ Kasvatuksessa eivät auta moraalisaarnat, jos opettaja ei itse noudata painottamiaan periaatteita. Kun lapsi aikuistuu ja vapautuu häneen kohdistetusta kasvatuksesta, sillä mikä on vain sanottu, ei ole suurta merkitystä.⁴²⁸ Onnistuminen riippuu olennaisesti kasvattajan persoonallisuudesta, joten Alkiosta on tärkeää, että oppilaalla on sama opettaja koko kouluajan.⁴²⁹

Santeri Alkion varhaisin kasvatusta käsittelevä romaani on vuonna 1888 ilmestynyt *Eeva*. Sen kolmessa ensimmäisessä luvussa pohdiskellaan perhekasvatusta ja loppuissa sen laiminlyöntien seurauksia.⁴³⁰ Alkion romaanien teemat kehittyvät yleensä optimistisesti. Sellainen linja on hallitseva jopa traagisesti päättyvässä

---

⁴²⁷ Pyrkijä 10/1904, 230; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 112; Kaunokirjallisessa tuotannossaan Santeri Alkio erittelee kasvatusta hyvinkin yksityiskohtaisella metodisella tasolla. Kun opettaja Kanteleinen pohtii *Uudessa ajassa* (1914) kasvatuksen tehtävää, tärkeätä hänestä ovat kuri ja järjestys, koska ne vaikuttavat nuorten menestymiseen elämässä, yhteiskunnan uudistumiseen ja onnistuneeseen yhteistoi-
mintaan. Hän ei ole kuitenkaan keksinyt, millä keinoilla näihin tavoitteisiin päästäisiin parhaiten. Esimerkkitilanteessa hän tukahduttaa primitiivisen vihastumisensa opetusta häirinnyttä Eliasta kohtaan ja pyrkii voittamaan hänet hyvyydellä. Hän ei ole kuitenkaan varma onnistumisesta. [UA] Alkio 1921 C, 82–83.

⁴²⁸ [N&E] Alkio 1923 F, 176.

⁴²⁹ Valtiopäiväin pöytäkirja 13.5.1910; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 113.

⁴³⁰ Keisariarikoksessa Erkki Pyydysmäen Iiska-poika joutuu omaa elämänuraansa valitessaan vastustamaan isänsä tahtoa. Santeri Alkio katsoo vastustuksen johtuvan siitä, että isän kasvatusten menetelmät ovat olleet liian ankarat. [KR] Alkio 1923 A, 25.

Juoppohullussa (1920), mutta *Eevan* (1888) nimihenkilön kehitys kulkee koko ajan kielteiseen suuntaan. Pessimistinen sävy syntyy luonnollisesti romaanin teemasta, kasvatuksen epäonnistumisesta. Virheitä on tehty, koska varakkaan talon kauniista tyttärestä kasvaa huono ihminen ja epäkelpo kansalainen.

Viitteitä hyvästä kasvatuksesta Santeri Alkio antaa epäsuorasti asettamalla Eevaa kasvattavan Latva-Kuntin emännän vastapariksi Rinta-Kuntin emännän, joka pitää Liisa-tytärtään kasvattaessaan määrätietoisesti kiinni periaatteistaan ja kannustaa tytärtään tämän taitoja keuhien.⁴³¹ Laajemmin Eevan perheen vastakohtaa edustaa Laitisen perhe, jonka jäsenet ovat vaatimattomia, luonnollisia ja talonpoikaisesti sivistyneitä. Kirjan lopussa kirjailija toteaa kuitenkin nöyrästi, että kasvatuksen epäonnistumiseen voi olla lukemattomia syitä, joita sivullinen ei tunne.⁴³²

Santeri Alkio selittää ihmisen käyttäytymistä aina sisälähtöisesti. Sen ulkoiset muodot perustuvat sisäiselle "vakuutukselle". "Muutettakoon siis ensin vakuutus [sisäinen olemus?] ja sitten vasta tavat".⁴³³ Oikea käyttäytyminen ilmentää ihmisen sisäistä olemusta, pinnallisesti omaksutut tavat johtavat vain ulkokultaisuuteen ja tekopyhyyteen.

Santeri Alkio painottaa kasvatuksen johdonmukaisuutta. Jos rikkomuksista uhataan rangaistuksella, tätä pakkokeinoa on tarvittaessa myös käytettävä. Jos niin ei tehdä, kasvattaja menettää otteensa kasvatettavaan. Hän hyväksyy ruumiillisen kurituksen, mutta vain sillä ehdolla, että sitä käytetään johdonmukaisesti. Muuten se synnyttää kasvatettavassa epätietoisuutta, epävarmuutta, vastustushenkeä ja katkeruutta, mikä hämärtää rangaistuksen kasvattavan tarkoituksen:

Pojat muistelivat lapsuutensa aikoja, jolloin ei vitsaa säästetty, vaan toisinaan ihan syyttömästäkin selkään annettiin. Useat kurituskerrat muistuiivat varsin elävästi mieleen ja rupesivat vasta nyt syyttömästi saaduilta näyttämään, tahi ainakin vanhempien kiukunpurkauksilta, koska tuossa nyt oli elävä esimerkki Eevassa, joka sai tehdä mitä tahtoi eikä sittenkään kuritettu.⁴³⁴

Vuonna 1914 ilmestyneessä *Uudessa ajassa* Santeri Alkio tarkistaa ruumiillista kuritusta koskevaa näkemystään. Nuorisoseuran esimies opettaja Kanteleinen on oppinut seminaarissa opiskellessaan vastustamaan ruumiillista kuritusta, koska useimmissa tapauksissa se vain vahingoittaa kasvattajan ja kasvatettavan välistä suhdetta. Kurituksella voi saada aikaan hyviä tuloksia vain silloin, kun kasvattajan

---

⁴³¹ [E] Alkio 1921 A, 52.

⁴³² [E] Alkio 1921 A, 144.

⁴³³ [N&E] Alkio 1923 F, 227; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 126.

⁴³⁴ [E] Alkio 1921 A, 6–7, 7–11; ks. myös [SO] Alkio 1923 D, 268–269.

ja kasvatettavan välillä vallitsee hyvä "persoonallinen" suhde.⁴³⁵ Alkion terminologiassa pakon vastakohta on pakottomuus, joka merkitsee sitä, että kasvatusta on aina perusteltava.

Toinen paha virhe Eevan kasvatuksessa on se, että äiti syyttää tyttärensä pahoista teoista ensisijaisesti muita asianosaisia. Santeri Alkio varoittaa säälittelemästä lasta tämän itsensä kuullen, koska lapsi osaa erittäin hyvin käyttää hyväkseen kaikki hänen vanhempiensa tarjoamat mahdollisuudet etuoikeuksiensa säilyttämiseen. Kun hän korostaa, että lasta ei pidä kasvattaa pakolla, hän ei tarkoita sen paremmin fyysistä kuin henkistäkään pakkoa. Edistyksen ja muutoksen välttämättömyyttä painottava Alkio varoittaa vanhempia myös asettamasta lapsille omien mitapuittensa mukaisia vaatimuksia, koska maailma muuttuu niin nopeasti, ettei kukaan voi tarkasti tietää, millaisessa maailmassa nämä joutuvat aikuisina elämään.⁴³⁶ Kolmas Eevan kasvatuksessa tehty perusvirhe on se, että oikutteleva tyttö saa aina läpi oman tahtonsa.⁴³⁷ Se johtuu vanhempien mukavuudenhalusta. Äiti huomaa kyllä vähitellen, että Eevan kasvatuksessa on jotain vinossa, mutta pitää tytön oikukuja luonnollisina asioina, joiden poistaminen ei ole ihmisen vallassa. Hän toivoo vain, että maailma opettaa tytön paremmille käytöstavoille.⁴³⁸

Santeri Alkion maailmankuvan mukaan ihmisen henkisen kasvun edellytys on itsekasvatus.⁴³⁹ Sen alkuun saattaminen on kasvatuksen tärkein tehtävä. Itsetietoisuus, jonka jumalallinen vietti on ihmisessä herättänyt, on suunnattava sen avulla luontoperäisestä itsekyydestä henkiseen kasvuun. Useimmiten se ei onnistu ilman ulkopuolista ohjausta. Miten siis päästä sen alkuun? Alkion mukaan sitä edesauttaa parhaiten onnistumisen luoma viehätyks.⁴⁴⁰

Patriarkaalista kyläyhteisöä kuvaavassa *Palvelusväessä* (1904) itsekasvatuksessa alkuun pääseminen on rengin, Ratulaisen Matin, ongelma. Talollinen Valjakka on tullut siihen tulokseen, ettei itsekasvatukseen alkuun pääsemisen vaikeudesta voi syyttää yksinomaan palvelijoita. Isännät käyttävät heitä taloudellisesti hyväkseen antamatta vastikkeeksi minkäänlaista siveellistä kasvatusta. Huono kohdeltu ei luo heissä itsekasvatukseen heräämiselle tarvittavaa pohjaa.⁴⁴¹

---

⁴³⁵ [UA] Alkio 1921 C, 79.

⁴³⁶ [NK] Alkio 1923 G, 6; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 110.

⁴³⁷ Ks. [E] Alkio 1921 A, 7.

⁴³⁸ [E] Alkio 1921 A, 45.

⁴³⁹ Juha Kuisman mukaan Santeri Alkio on perinyt itsekasvatuksen ja ihmisyyden teemat J.V. Snellmanilta. Ks. Kuisman tulkinta itsekasvatuksesta, sivistyksen sisällöstä ja itsekasvatuksesta Jumalan kuvana. Kuisma, Juha 1981, 22–23, 27–44, 30–33.

⁴⁴⁰ [PV] Alkio 1925 E, 242.

⁴⁴¹ [PV] Alkio 1925 E, 240.

Itsekasvatuksen aloittamisen ensimmäinen edellytys on omaehtoisen ajattelun herättäminen. Vaikka nuoren päähän ajettaisiin ulkoa päin tietoa kuinka paljon tahansa, se jää pelkäksi varastotavaraksi, ellei hänen älyllistä ajatteluun onnistuta herättämään.⁴⁴² Ratulaisen Matti tuntee itsensä huonoksi ihmiseksi, kun hän kerta toisensa jälkeen vaipuu haluttomuuden ja voimattomuuden sumeaan suohon, josta ei viitsi edes yrittää ylös omin neuvoin. Nöyrytyneenä hän toivoo, että hänen elämänsä ohjaisi jonkinlainen pakko.⁴⁴³ Sama saamattomuuden tunne vaivaa Eevaa. Hänet herättää itsetutkisteluun epäonnistunut yritys päästä naimisiin hyvämaineisen Laitisen Heikin kanssa. Hanke kariutuu, kun Heikki oppii tuntemaan paremmin komeilun- ja koristelunhaluisen Eevan.⁴⁴⁴

Laitisen Heikin sijaan Eevan nai varakas talollinen Jaakko Repponen. Naimisiin mentyään Eeva tiedostaa saamattomuutensa. Uuden kodin vaatimia velvollisuuksia on vaikea välttää. Vaikka Eevan mieli on muutokselle otollinen, hänen edessään on uusi ongelma. Jos velvollisuuksien täyttämiseen olisi jokin ulkoinen pakote, sitä voisi vastustaa, mutta tilanne on nyt päinvastainen: pakotus tulee hänen omasta rinnastaan. Eeva on tottunut seuraamaan sisältä tulevia vaatimuksia, mutta nyt ne pakottavat täyttämään velvollisuuksia. Tämän ristiriidan synnyttämä sisäinen taistelu tekee hänen mielensä orjalliseksi, kun hänellä ei ole voimaa niiden toteuttamiseen.⁴⁴⁵

Velvollisuuksiin tottumattomasta Eevasta tulee kiukutteleva, uhitteleva ja taitamaton.⁴⁴⁶ Talo kulkee kohti rappiota. Ulkopuolisten arviot hänestä ovat säälimättömiä: "Ajattelen, että hänestä, joka oli ennen riikinkukko, on nyt tullut porsas."⁴⁴⁷ Arvellaan, että jos Eeva olisi päätenyt Laitisen Heikin vaimoksi ja hänen äitinsä kasvatettavaksi, hänestä olisi voinut tulla kelpo emäntä. Laitisen Heikin äidillä kun on salainen hallitseva voima: "Hän käy itse aina hyvänä esikuvana edellä."⁴⁴⁸ Isän mielestä Eevan pitäisi oppia tekemään tavallista talonpojan työtä. Asiaa kuitenkin vaikeuttaa se, että Eeva on omaksunut kehittymässä olevan yleisen mielipiteen, jonka mukaan talon tyttären ei sovi tehdä varsinaista talonpojan työtä. Äiti on samaa mieltä.⁴⁴⁹

---

⁴⁴² [TP] Alkio 1923 E, 115–116.

⁴⁴³ [PV] Alkio 1925 E, 200–201.

⁴⁴⁴ [E] Alkio 1921 A, 101.

⁴⁴⁵ [E] Alkio 1921 A, 113–114.

⁴⁴⁶ [E] Alkio 1921 A, 115–119.

⁴⁴⁷ [E] Alkio 1921 A, 144.

⁴⁴⁸ [E] Alkio 1921 A, 145.

⁴⁴⁹ [E] Alkio 1921 A, 68.

Tärkeimmän kasvatusteoreettisen oivalluksensa Santeri Alkio ilmaisee kuitenkin *Mennyttä*-romaanissa (1892). Maailman kaltoin kohteleva Eero Laivurinen etsii kirjastostaan luettavaa ja valitsee lopulta Ryeggin kasvatusopin. Odottamatta hänen huomionsa kohdistuu seuraaviin lauseisiin:

"Siveydelliseen vapauteen määrätty ihminen on oma tarkoituksensa; hän ei voi, niin kuin jokin asia tulla välikappaleeksi. Me emme kasvata ihmistä sen vuoksi, että hänestä olisi muille hyvää, vaan että hän ensikädessä itsellensä jotakin oikein olisi."[--]

"Niinpä tosiaankin", päätti hän iloisesti, "sehän on oivasti lausuttu... tarkoitus nimittäin on oivallinen."

- Kasvattaa ihmistä ainoastaan itseänsä varten... sehän onkin luonnollista, ajatteli hän... Jos joku kasvatetaan muita varten, on se ikään kuin hevosen taikka teuraseläimen kasvattamista: palvelemaan, uhrautumaan muille, uhraamalla omat etunsa...⁴⁵⁰

Tästä oivalluksesta lähtien Santeri Alkion kasvatusteorian eettinen ydin on muuttumaton. Ihmistä ei saa kasvattaa mitään hänen ulkopuolellaan olevaa tarkoitusta varten. Kasvatettavasta ei saa odottaa henkilökohtaista eikä ryhmäkuntaista hyötyä. Intressittömyyden periaate johtaa itsekasvatukseen.

Ryeggin lisäksi Santeri Alkion kasvatuksen teoriaa on ohjannut Carl Hilty, jonka mukaan kasvatuksen ja koko maailmanhistorian päämäärä on pyhyden saavuttaminen. Pyhyys on korkeimmalleen kehittyneenä mahdollinen vain jumalalliselle olenolle, mutta me kaikki olemme kutsutut pyrkimään siihen.⁴⁵¹ Hiltyn jumalallinen olento on Kristus, jossa Jumalan kuva ilmenee täydellisimmin.⁴⁵² Alkiolle ihmisen taival kohti täydellistymistä on pitkä. Se alkaa itsetietoisuuden heräämisestä, kodissa annetusta kasvatuksesta, koulun tarjoamasta tietopohjasta ja sitä täydentävästä nuorisoseurojen toverikasvatuksesta. Se jatkuu hautaan saakka ulottuvana itsekasvatuksena.

Kasvatuksen päämäärä on elinvoimainen, yksilöllinen persoonallisuus, joka pystyy vaikuttamaan vielä kehittymättömiin ihmisiin niin, että hekin kehittyisivät samanlaisiksi persoonallisuuksiksi. Ryeggiltä omaksumansa intressittömän kasva-

---

⁴⁵⁰ [M] Alkio 1925 C, 62–63.

⁴⁵¹ Hilty 1909, 150.

⁴⁵² Hilty 1906, 25–26, 27.

tuksen idean Santeri Alkio ankkuroi maailmankatsomuksensa ytimeen. Kasvatuksen tehtävänä on panna alulle itsekasvatus⁴⁵³, jotta ihminen löytäisi itsessään olevan Jumalan kuvan, kasvaisi "hyväksi ihmiseksi ja kunnan kansalaiseksi" ja voisi kansakunnan ja ihmiskunnan jäsenenä toteuttaa Jumalan luomissuunnitelmaa.⁴⁵⁴

Vaikka Santeri Alkio ei tiedä tarkasti, mikä edistää Jumalan luomissuunnitelmaa, hän tietää varmasti, mikä sitä ei edistä. Väärää on epäkristillinen ja henkilökohtaiseen tai ryhmäkuntaiseen itsekyyteen johtava kasvatus, jossa lasta ja nuorta käytetään hyväksi iskostamalla häneen jo valmiiksi muodostettu maailmankatsomus. Hän kannattaa täydestä sydäimestään kansakoulujen perustamista, mutta haittaa pian niiden heikkoudet. Tietoa painottavan koulukasvatuksen puutteita on syytä täydentää toverikasvatuksella. Parhaiten se onnistuisi nuorisoseuroissa, joiden aatteellisena johtajana ja "Pyrkijän" päätoimittajana hän tunsi niiden kasvatuseriaatteet hyvin. Keskeisenä tavoitteena "kansan yliopistoissa" oli panna alulle läpi elämän kestävä itsekasvatus.⁴⁵⁵

Santeri Alkion määritelmän mukaan itsekasvatus on siveellisen tahdon vahvistamista, minuuden uudistamista, tunne-elämän syventämistä sekä ajattelun ja arvojen kirkastamista. Sitä on käytettävä intohimojen hillitsemiseen sekä siveyden ja oikeuden palvelemiseen.⁴⁵⁶ Itsekasvattajan ensimmäinen ehto on vapauttaa itsensä seuraamasta muiden askeleita. On lakattava kaivelemasta ihmisten pienimpiäkin syntejä ja luovuttava ilkeästä halusta selittää muiden tekoja väärin.⁴⁵⁷ Itsekasvatuksen avulla ihminen muuttuu "itsesuojeluvaiston ohjaamasta yksityisihmisestä *yhteiskunnalliseksi ihmiseksi*, jossa *keskinäisyyden* periaate yhteiskunnallisiin oikeuksiin ja velvollisuuksiin nähden on astumassa yksilöllisen *omaetuperiaatteen* sijaan".⁴⁵⁸

---

⁴⁵³ Ks. Niemelä 2012, 33. Niemelän mukaan kasvatuksen muuttuminen itsekasvatukseksi oli yksi J. V. Snellmanin keskeisiä ajatuksia. Tässäkin suhteessa Santeri Alkio on "snellmanilainen". Otsikon "Itsekasvatus ja sivistys" alla Niemelä käsittelee laajemmin itsekasvatusta ja sivistystä.

⁴⁵⁴ Hilikka Pietilän mukaan Santeri Alkion "hyvä ihminen ja kunnan kansalainen" seuraa aikaansa, ottaa osaa julkiseen elämään, yrittää selvittää itselleen ajan ilmiöiden syyt, ei omista mitään muodin tai mieliteon vuoksi, ei omaksu mitään pelkkänä lainatavarana vaan elää elämänsä persoonallisen itsetietoisuuden valossa. Pietilä 1980, 6.

⁴⁵⁵ Vrt. Niemelä 2011, 152–156. Niemelän esityksessä on paljon yhteisiä elementtejä tämän tutkimuksen kanssa. Koska ne ovat syntyneet kahdessa erillisessä itsenäisessä tutkimuksessa, ne vahvistavat toisiaan.

⁴⁵⁶ [N&E] Alkio 1923 F, 258–259.

⁴⁵⁷ [N&E] Alkio 1923 F, 258–259.

⁴⁵⁸ Pyrkijä 11/1911, 163; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 149; Ks. myös [VM] Alkio 2012 B, 588–589. Alkio on lueskellut Payotin kirjaa *Tahdon kasvattamisesta*. Hänessä herää halu kirjoittaa kirja itsekasvatuksesta. Se ei olisi tieteellinen tutkimus, vaan käytännöllinen, havaintoihin, kokemuksiin ja ajateltuun perustuva oppi: "Siis jonkullainen mietekirja, jossa esitetään käsitys luomakunnasta, ihmisestä, kehityksestä, ihmisen valitsemiskyvystä, yksilöllisyydestä, yhteiskunnasta, ihanteista elämän johtotäh-

Itsekasvatuksen perusteita Santeri Alkio pohdiskelee paitsi *Nuorisoseurakirjassa* (1905) myös useissa kaunokirjallisissa teoksissa. Tulevaisuuden ihanneyhteisöä kuvaavan *Uuden ajan* (1914) alkuun sisältyy harvinainen, ironinen kuvaus rappeutuneen nuorison "itsekasvatuksesta":

Siten se alkoi tämän nuorimman joukon itsekasvatus, kun tulivat pimeämmät yöt. He ryyppäsivät, huusivat ja ammuskelivat ja tahtoivat herättää huomiota. Kyräilivät, kun näkivät urheilijoita ja repivät suutaan kaikille, joitten nuorisoseurassa olivat kuulleet joskus lukevan tai puhuvan; he olisivat mielellänsä antaneet selkään kaikille sellaisille.⁴⁵⁹

Kun nuorisoseuran esimies Kanteleinen vaistoa, että hänen sosiaalisen nousunsa kansakoulun opettajaksi uhkaa muuttaa hänen ajattelutapaansa luokka- tai säätyrajoja pystyttäväksi, hän käy syvällä itsessään ja joutuu myöntämään, että itsetietoisuuteen heräämätön ihminen on vain aineskasa, raakile, jolla ei ole mitään kerskattavaa Jumalan edessä. Mutta silloin hän tulee tuntemaan itsessään suuren luomiskutsumukseensa: "M i n u n on tästä luomisen raaka-aineesta tehtävä Jumalan kuvaava tavoitteleva ihminen."⁴⁶⁰

Armo Nokkala toteaa Tarkiaiseen nojautuen, että Santeri Alkio puhuu vasta vuonna 1898 "Pyrkijässä" ensi kerran vakavasti yhteiskunnallisesta itsekasvatuksesta ja että hän on tämän kysymyksen varsinainen herättäjä.⁴⁶¹ Alkion perusnäkemys ihmisestä Jumalan kuvana ja itsekasvatuksesta sen kirkastajana esiintyy kuitenkin "Pyrkijässä" jo pari vuotta aikaisemmin. Lehdessä vuonna 1896 olleessa kirjoituksessaan Santeri Alkio osallistuu kasvatusta koskevaan keskusteluun kiinnittämällä huomiota aivan uuteen termiin, itsekasvatukseen:

Nykyaikana panevat kasvatuksen harrastajat hyvin suurta huomiota *itsekasvatukseen*. [--] Taito arvostella omia mielipiteitänsä, itseänsä, ei ole läheskään jokaisen oma. Kehityksen kautta voi tuota taitoa itsessään kasvattaa.[--] tärkeintä nuorukaiselle ei ole saarnata sivistystä muille, vaan muodostaa omia mielipiteitään, kasvattaa omaa itseään, puhdistaa itsestään paha ja *saada itses-*

---

tenä, suhteesta Jumalaan, lähimmäiseen, kaikkeuteen, rikkaudesta, köyhydestä, taidosta, taitamattomuudesta j.nep. Vihdoin ihmiseen sisältyvistä luonnonvoimista, intohimoista, niiden taltuttamisesta ja hyväkseen käyttämisestä.”

⁴⁵⁹ [UA] Alkio 1921 C, 11.

⁴⁶⁰ [UA] Alkio 1921 C, 102–106.

⁴⁶¹ Nokkala 1958, 252.

*tään ihminen, jossa jumalan kuva jokaisena uutena elettyinä vuotena yhä elävämpänä ja selväpiirteisempänä astuu esiin. Tätä työtä tahtoisimme nimittää taisteluksi omaa, sisäistä vanhoillisuutta vastaan.*⁴⁶²

Ihmisessä olevaa Jumalan kuvaa ei ole helppo löytää, koska se on itsekkäiden vaitojen ja huonojen vaikutteiden turmelema. Itsekkyyys hallitsee meitä, koska annamme vallan sen raakalaisvaatimuksille. Santeri Alkio on kuitenkin vakuuttunut siitä, että itsekasvatuksen alkuun päässyt ihminen havaitsee itsekkyyden aiheuttamat ongelmat ja pystyy muuttamaan käyttäytymistään. Oikeat valinnat johtavat käytännön tekoihin. Hänelle, joka tutkii Jeesuksen evankeliumia uudelleen, selviää, että hänen opetuksistaan yhteiskunnallinen, maalliseen veljeyteen johtava kasvatuspääosa on jäänyt pääosin viljelemättä. Mitä pitempään tilanne jatkuu sellaisena, sitä suuremman vahingon se aiheuttaa sekä meille itsellemme että yhteiskunnalle. Se ei ole evankeliumin tarkoitus.⁴⁶³

Uutta Aikaa (1914) kirjoittaessaan Santeri Alkio yritti luoda konkreettisemmän teorian ihmisen heräämisestä itsetietoisuuteen. Aiemmin hän oli kirjoittanut vain jumalallisesta vietistä, joka pakottaa siihen. Yllättäen hän pitää mahdollisena, että tie itsetietoisuuteen ja itsetuntemukseen käy toisen ihmisen tuntemisen kautta. Hän kysyy, onko uteliaisuus, huomioitten tekeminen toisesta ihmisestä, sittenkin juuri se alkeellinen tapa, joka johtaa meidät tekemään havaintoja itsestämme. Alkio esittää teorian hieman epävarmasti. Hän ymmärtää, että se on moraalisesti arveluttava. Voiko ihmisen primitiivisestä uteliaisuudesta olla mitään moraalisesti arvokkaita seurauksia? Voisiko tungettelevä, tirkistelevä uteliaisuus, johon on aina suh-
tauduttu kaksinaismoraalisen tuomitsevasti, sittenkin olla yhteiskunnallisesti tarpeellinen ja kehityksen kannalta välttämätön vietti? Miksi kasvatusteorian sa-
jo vakiinnuttanut Santeri Alkio vaihtaa yllättäen näkökulmaa?

Vuonna 1914 Santeri Alkio on vielä valmis tutkimaan ennakkoluulottomasti uusia ideoita. Hänen mieltään on vaivannut se, miten biologiselta olemukseltaan eläimeen rinnastettava ihminen voi tulla tietoiseksi itsestään. Ilman henkeä, sielua ja itsetietoisuutta oleva ihminen on ollut Alkiolle pelkkä ainekasa, paha, itsekäs, sotaisa, kiivas, kade, hehumallinen, vihastuva ja nautinnonhaluinen olento, jolla on

---

⁴⁶² Pyrkijä 10/1896, 16; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 136–137. Itse asiassa idea itsekasvatuksen alkuun saattamisesta esiintyy jo Teerelän perheessä (1887), jossa Suhajalkin, kylään palannut aliperämies, jota kutsutaan Meri-Matiksi, opettaa Niemelän Joonaksen lukemaan ja kirjoittamaan. [TP] Alkio 1923 E, 123–125. Se ei kuitenkaan sisällä vielä ajatusta ihmisestä Jumalan kuvana.

⁴⁶³ [N&E] Alkio 1923 F, 24–25.

luonnontilassa taipumusta laiskuuteen. Vain riistan tai sotasaaliin pyydystys ruoan tai kunnian saamiseksi ja huvitus kiihottavat häntä ponnistuksiin.⁴⁶⁴

Luontoperäinen ihminen on kiinnostuneempi muiden elämisestä ja olemisesta kuin itsestään. Itsetietoisuus ja itsetuntemus edustavat paljon korkeampaa sivistystasoa, johon ei ole oikotietä, vaan johon on kuljettava asteittain kehityksen kautta. Jokaisessa ihmisessä on kuitenkin tahto, elämän jumalallinen liikevoima, joka saa hänet määrätietoisesti kasvattamaan itseään. Tahto auttaa hänet irti villeistä luonnominaisuuksista niiden herruuteen. Kun Santeri Alkio käsittelee uteliaisuutta luontoperäisenä, kiihottavana nautinnontunteena, joka ei olekaan ympäristön turmelevasta vaikutuksesta syntynyt kasvannainen vaan jumalainen lahja, hän palaa itse asiassa takaisin jumalaista alkuperää olevaan viettiin, jota ihminen nykyisellä kehitystasolla käyttää kuitenkin vielä väärin.⁴⁶⁵

Itsekasvatuksen käytännön ongelmia ratkoessaan Santeri Alkio joutui ristiriitoihin luterilaisen valtionkirkon kanssa. Sen levittämä fatalistinen oppi ihmisen kyvyttömyydestä ohjata itse kohtaloaan muodostui monille itsekasvatuksen esteeksi. *Salliman oikuissa* (1888) Nurkanperän Matti myöntää, etteivät he [Matti ja Sanna-vaimo] kumpikaan olleet oikein toimellisia ja kykeneviä. Mutta vähitellen hän tottui olettamaan, että hänen kohtalonsa oli sallimuksen määräämä, joten sitä ei voi itse muuksi muuttaa.⁴⁶⁶ Passivoivia elämänasenteita vastaan taisteleva Alkio vaakuuttaa, että sallimususko oli moneen kertaan osoitettu vääräksi. Ihminen voi – ja se on myös hänen moraalin velvollisuutensa – vaikuttaa toiminnallaan paitsi omaan myös kansakunnan ja ihmiskunnan kehitykseen.

Santeri Alkio liitti 1890-luvun lopulla itsekasvatuksen yhä selvemmin osaksi yhteiskunnallista tehtäväänsä. Koska sen aloittaminen ei yleensä onnistu omin voimin, siihen tarvitaan ulkopuolista apua. Sen antaminen on sivistyneistön velvollisuus.⁴⁶⁷ Myös tätä yhteiskunnallista tehtävää tarjotessaan Alkio törmäsi käytännön ongelmiin. Koska sivistyneistöäkään ei ollut sisäistänyt itsekasvatuksen perusideaa, omaehtoista tiedon keruuta ja henkilökohtaisen maailmankuvan muodostamista, sekin olisi tarvinnut itsekasvatusta. Puristamalla nuorisoa oman maailmankatsoimuksensa mukaiseen muottiin se pyrki Alkion mielestä vain hyötymään siitä. Jos opettajat, vanhemmat ja isännät ryhtyisivät yhteistyöhön auttaakseen nuorisoa löy-

---

⁴⁶⁴ [N&E] Alkio 1923 F, 96.

⁴⁶⁵ [UA] Alkio 1921 C, 105.

⁴⁶⁶ [SO] Alkio 1923 D, 250.

⁴⁶⁷ [N&E] Alkio 1923 F, 90.

tämään itsensä ja elämänuransa, se vapautuisi yleisen mielipiteen harhaan johtavista kahleista, pääsisi itsetietoisien vapauden alkuun ja muodostaisi itse oman elämänsä. ⁴⁶⁸

Santeri Alkion mukaan todellisia itsekasvattajia on vähän. Niitä ovat vain voimakkaat ja syväluonteiset ihmiset. Syy heidän vähäiseen määräänsä ei ole niinkään haluttomuudessa kuin siinä, että ihmiset eivät tunne omia voimiaan. "Se suorastaan epäsiiveellinen käsitys, ettei ihminen voi omalla voimallansa aikaansaada mitään hyvää, on lukemattomia kertoja todistettu vääräksi. Mutta se on veltoille luonteille mieluista uskonkappale, joka vie siiveelliseen rappioon." Jokainen ihminen hallitsee itsessään olevaa Jumalan voimaa. Jos ihminen kasvatetaan käyttämään sitä, se tulee hänen omaksi voimakseen, ja hän pääsee yhdessä ihmisiässään varsin pitkälle. Kaikki riippuu tahdon lujuudesta ja maailmankatsomuksen laadusta. ⁴⁶⁹

Tahto on Santeri Alkion itsekasvatusjärjestelmässä tärkeä tekijä. Hän valittaa sitä, että on niin monia nuoria miehiä, joilla on kykyä, älyä, onpa nerouttakin, mutta mitä ihminen tekee näillä ominaisuuksilla, ellei hänellä ole tahdonvoimaa, jolla ottaisi nämä lahjat käyttöön? Ne ovat hänessä piilossa tai niitä johtaa järjetön intohimo enemmän repivään kuin rakentavaan toimintaan. Lukemattomissa tapauksissa nuori mies, joka ei hallitse tahdonvoimaansa, menettää nämä lahjat ja hänestä kasvaa sattumaan luottava, välinpitämätön hutilus. ⁴⁷⁰ Tahtoa tarvitaan oman elämäntehtävän löytämiseen ja täyttämiseen. ⁴⁷¹ Jo nuorena on hyvä tottua taistelemaan hyvän, oikean ja suuren puolesta. Hänestä, joka jo nuorena tekee tämän vallin, kasvaa itseään ja muita hyödyttävä kansalainen. ⁴⁷²

Santeri Alkio suhtautuu, jos ei nyt halveksien, niin ainakin vähätellen tusinaihmisiin. Itsekasvatus onnistuu vain sillä edellytyksellä, että nuori ihminen tiedostaa oman ainutlaatuisuutensa ja luo aivan oman elämänuran. ⁴⁷³ Niinpä hänen on pyrittävä erottumaan joukosta:

Käskyjen ehdottomassa noudattamisessa ei kaivata mitään älyn ponnistuksia. Ja kun ei heitä, näitä lahjattomia nuoria ihmisiä, kukaan käske eikä pakoita harjoittamaan lahjattoman ainoata pelastuskeinoa: tahdon voimaa, kasvaa heistä n.s. tusinaihmisiä, joukkoihmisiä, orjaluonteita, jotka eivät saa mitään

---

⁴⁶⁸ [N&E] Alkio 1923 F, 90.

⁴⁶⁹ [NK] Alkio 1923 G, 17.

⁴⁷⁰ [N&E] Alkio 1923 F, 15.

⁴⁷¹ [N&E] Alkio 1923 F, 19.

⁴⁷² [NK] Alkio 1923 G, 237.

⁴⁷³ [N&E] Alkio 1923 F, 89.

tehdyksi ellei aina käsketä. Tästä pitäisi päästä vapautumaan siten, että jo aikaisemmasta nuoruudestaan opeteltaisiin tahtomaan jotain oikein todella. Sen kautta persoonallinen itsetietoisuus kasvaisi ja tusinaihmissen suuri lukumäärä harvenisi.⁴⁷⁴

Erilaisuuden tavoittelu ei ole itsetarkoitus. Santeri Alkion mukaan Ihmiset on alun perin tarkoitettu erilaisiksi, jotta he voisivat toteuttaa jumalallisen tehtävänsä. Jos ihmiset olisivat samanlaisia, seurauksena olisi yksipuolisuus ja kyvyttömyys täyttää ihmiskunnan tehtäviä jatkuvassa luomistyössä. Samanlaisuuden maailmassa ei olisi kulttuuria sanan varsinaisessa mielessä, vaan ihmiset olisivat vaistonsa varassa toimivia eläimiä. Ihmisen kyky unelmoida kasvaa sivistyksen myötä. Hän elää maisen elämänsä vain kerran. Jos sen tuhlaa ja jättää käyttämättä parempia vaistojaan, menettää elämänsä tarkoituksen.⁴⁷⁵ Erilaisuuden hyväksyminen edellyttää suvaitsevaisuutta, mutta se ei ole samaa kuin välinpitämättömyys. Santeri Alkion mukaan nuorisoseura ei saa olla ainoastaan kylmä, objektiivinen aatteiden esittelijä, vaan johtajilla pitää olla varma mielipide Jumalasta, isänmaasta, kanssaihmisistä, sukupuolisiveydestä, väkijuomista, ammatin valinnasta ja oppimisesta.⁴⁷⁶

Kun Alkio erittelee "Pyrkijässä" vuonna 1911 julkaistussa kirjoituksessaan "Hyväksi ihmiseksi, kelpo kansalaiseksi" nuorisotyön ongelmia ja ideoita sen uudistamiseksi, hän kohdistaa lukijoilleen lähinnä retorisen kysymyksen: "Mutta onko tämä nyt sitten pyrkimystä hyväksi ihmiseksi, vai kelpo kansalaiseksi?" ja pyytää lukijaa ratkaisemaan kysymyksen. Hänestä molemmat pyrkimykset kuuluvat niin kiinteästi yhteen, ettei niitä voi erottaa toisistaan. Hyvän kansalaisen pitää olla ennen kaikkea myös hyvä ihminen.⁴⁷⁷

Santeri Alkion käsitteistössä hyvä ihminen ja kunnan kansalainen kuuluvat tiiviisti yhteen, mutta ne eivät ole synonyymeja. Hyvä ihminen syntyy ennen kuin kunnan kansalainen. Kunnan kansalainen voi kehittyä vain hyvästä ihmisestä. Sen sijaan kunnan kansalainen ja itsekasvatuksen avulla sivistynyt ihminen merkitsevät hänelle samaa asiaa. Pelkkä tieto ei tee ihmisestä sivistynyttä. Ihmistä voi pitää itseään sivistyneenä vain silloin, jos hän luopunut itsekkästä oman edun tavoittelusta ja asettanut toimintansa ensisijaiseksi päämääräksi yhteisen edun. Armo Nokkala on oivaltanut tämän hyvin:

---

⁴⁷⁴ [N&E] Alkio 1923 F, 16.

⁴⁷⁵ Ilkan Joulu 6/1928; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 281.

⁴⁷⁶ [NK] Alkio 1923 G, 16.

⁴⁷⁷ [N&E] Alkio 1923 F, 32.

Yksilöetiikka – "hyvä ihminen" – oli hänellä [Alkiolla] mitä kiinteimmässä yhteydessä sosiaalietiikkaan – "kunnan kansalaiseen". Itsekasvatus ei tarkoittanut omavaraisen, itselleen riittävän, oman kehityksensä huolehtimiseen pyrkivän ihmisen kasvattamista, vaan yhteiselämälle käyttökelpoisen, toisia veljeyden hengessä palvelevan ihmisen luomista. Se hyvä, mitä saavutetaan itsekasvatuksen tiellä, tähtäsi aina ihmisestä pois päin, yhteiskuntaan, ja koitui yhteisen edun hyväksi. Alkion kasvatusteoria saa tästä näköalasta hallitsevan sosiaalisen luonteen.⁴⁷⁸

Kun Eero Laivurinen valmistelee *Mennyt*-teoksessa (1892) esitelmää iltamia varten, hän painottaa sitä, ettei kukaan voi pitää itseään siveellisesti oikeutettuna elämään yhteiskunnassa ja nauttimaan sen suomista etuja, ellei hän jollain tavalla pyri korvaamaan sille kaikkea sitä hyvää, mitä hän on siltä saanut. Kuitenkin monet, jotka saavat kiittää korkeasta asemastaan yhteiskunnan heille suomista etuja, lyövät laimin velvollisuutensa ja katsovat vain omaa etuaan.⁴⁷⁹

Sivistys ei ole vain opillinen asia. Santeri Alkio ei ole voinut olla ajattelematta itseään ja jossain määrin kompleksista suhdettaan sivistyneistöön kirjoittaessaan, miten monesti itsekasvatuksella kehittynyt kansanmies on ylivoimainen oppineeseen tietomieheen verrattuna, esimerkiksi uskonnollisissa ja yhteiskunnallisissa keskusteluissa. Näin on erityisesti silloin, kun keskustellaan kysymyksistä, jotka ovat antaneet kansanmiehen elämälle uuden sisällön. Hän on taistellut niiden ymmärtämiseksi ja väitellyt niistä toisin ajattelevien kanssa. Jokin asia voi olla oppineelle vain uskonvarainen tai kirjasivistykseen perustuva kysymys. Itsekasvattaja on päässyt samassa asiassa pitemmälle. Hän on sisäistänyt sen, jonka toinen on omaksunut ulkoläksynä. Näin hänen älynsä on kehittynyt, ja hän näkee asiat selvemmin kuin oppinut mies, jossa kaikki nämä henkiset voimat ovat uinuvassa tilassa. Itsekasvatuksen tavoitteena on löytää lukemattomista kilpailevista elämänarvoista omansa, täyttää velvollisuutensa ja luoda elämästä kokonaisnäkemys.

Kirsi Pohjola-Vilkunan mukaan 1800-luvun julkisessa keskustelussa korostettiin sitä, että "isänmaan onni ja kansallinen yhtenäisyys saavutetaan vasta sitten, kun syrjäisemmänkin mökin emäntä ymmärtää vastuunsa kasvattajana". Tämän ihanteen kautta nainen sidottiin kotiin ja perheeseen. Hänen kutsumuksensa toteu-

---

⁴⁷⁸ Nokkala 1958, 253.

⁴⁷⁹ [M] Alkio 1925 C, 20–21.

tui, kun hän kasvatti lapsiaan siveellisiksi kansalaisiksi. Hyvä emäntä sisällytti siveellisen kasvatuksen piiriin myös palvelijat. Hänen mukaansa nämä käsitykset perustuivat suurelta osin Snellmanin ajatuksiin.⁴⁸⁰

Santeri Alkion 1800-luvun kaunokirjallisuudessa ilmenevä rajattu näkemys naisen yhteiskunnallisesta roolista lasten kasvattajana kietoutuu tiukasti 1800-luvun alkupuolelta periytyvään keskusteluun. Hän paneutuu naiskysymykseen laajemmin ja teoreettisemmin vasta vuonna 1916 palauttamalla mieliin ohjelmarealistien vuosisadan jälkipuolella virittämät naisen asemaa koskevat juridiset pohdinnat, mutta ei pysähdy niihin vaan kysyy filosofisesti, mikä on naiskysymyksen suhde vapauteen.

Hän toteaa aluksi, että sivistyneistön piirissä naiskysymystä on tarkasteltu etupäässä siitä näkökulmasta, miten nainen voisi vapautua miehen ja miehisen yhteiskunnan holhouksesta. Käyty vapaustaistelu on synnyttänyt kaksi eri naistyyppiä: toinen niistä pyrkii itsenäisyyteen, henkiseen vapauteen ja tasa-arvoisuuteen miehen kanssa, toinen etsii elämän nautintoja niitä erityisemmin valikoimatta. Edellistä Santeri Alkio nimittää yhteiskunnallisesti itseään ja muitakin *velvoittavaksi* naiseksi, jälkimmäistä yhteiskunnallisista siteistä *vapautumaan* pyrkiväksi naiseksi.⁴⁸¹

Santeri Alkio on saanut virikkeen dikotomiaansa Carl Hiltyltä. Kun itseään ja muita velvoittava nainen elää siveellisen pakon alaisessa vapaudessa, hänestä kehittyy hyvä ihminen. Koska nainen on lapsen keskeisin kasvattaja ja hänen arvo maailmansa luoja, se johtaa parempaan yhteiskuntaan. Sen sijaan yhteiskunnallisista siteistä vapautumaan pyrkivä nainen taantuu itsekkyyteen ja raakaan luonnon-tilaan, ja hänen mukanaan taantuu koko yhteiskunta. On selvää, että Alkio hyväksyy naisen siveysihanteeksi vain yhteiskunnallisesti itseään ja muita velvoittavan naisen.⁴⁸²

Koska Santeri Alkio uskoo vain sellaisiin yhteiskunnallisiin muutoksiin, jotka lähtevät ihmisestä itsestään, myös maaseudun naisen aseman vahvistaminen vaatii itsekasvatusta. Hänen vapautumisensa ensimmäinen edellytys on se, että hänessä

---

⁴⁸⁰ Pohjola-Vilkuna 1995, 123; Kai Häggman katsoo, ettei perheen ihanne julkisessa keskustelussa johnutun vain Snellmanin kansallisuusaatteeseen sisältyvästä saksalaisesta, idealistisesta filosofiasta. Myös maissa, jotka olivat olleet jo kauan itsenäisiä kansakuntia, perhe nostettiin samanlaiselle jalustalle kuin Suomessa, joten kysymys oli laajemmasta, 1800-luvun nationalismiin liittyvästä piirteestä. Häggman 1994, 221.

⁴⁸¹ [Y&V] Alkio 1919 E, 372; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 163.

⁴⁸² Ks. Hilty 1906, 78.

kehittyy syvällisempi käsitys omasta yhteiskunnallisesta asemastaan ja tehtävästään.⁴⁸³ Niinpä Alkio ohjailee häntä syventämään itsetietoisuuttaan ja ymmärtämään rooliaan perheessä, yhteiskunnan perussolussa.⁴⁸⁴ Hänen naiselle osoittamansa tehtävä, joka näyttää rajoittuvan vain lasten kasvatukseen ja perheeseen, tuntuu väkivaltaisesti rajatulta. Alkio ei kuitenkaan tarkoita sitä. Jotta nainen voisi kehittää itseään tärkeässä tehtävässään, hänen asemaansa perheessä on kohennettava niin, että hän pystyy osallistumaan miesten tavoin yhteiskunnalliseen toimintaan.

Perheen puristuksessa naisen on vaikea saavuttaa yhteiskunnallisten tehtävien edellyttämä sivistystaso. Vaistotoimintojen lisäksi hänen mahdollisuuttaan päästä itsekasvatukseen alkuun vaikeuttavat monet käytännön syyt: kodin askareet sitovat häntä niin, ettei hänellä riitä aikaa elämän ilmiöiden syvällisempään tarkasteluun. *Patriarkassa* (1916) Pyydysmäen Sannan aika riittää vain kotiin ja työhön. Hän ei varsinaisesti edes huvittele, jollei siksi lasketa kirkossa käyntiä. Sielläkin hän käy enemmän henkisen huvintarpeen kuin iankaikkisuustarpeen pakottamana. Kotielämä täyttää Sannan sielulliset tarpeet niin ääriään myöten, että epämääräinen tyytymättömyyden aavistus hukkuu työhön.⁴⁸⁵ Jotta nainen voi tulla tietoiseksi yhteiskunnallisesta tehtävästään, hänen on päästävä ajoittain irtautumaan kotipiiristään. Santeri Alkio kehottaakin isäntiä päästämään emännät kylälle tuulettumaan. Sunnuntai-, ilta-, kokous- ja iltamavapaat kuuluvat heille yhtä oikeutetusti kuin muillekin perheenjäsenille.⁴⁸⁶

Kun Santeri Alkio asettaa lasten kasvatuksesta ensisijaisen vastuun yhteiskunnallisesta tehtävästään tietoiselle äidille, hän ymmärtää hyvin siihen sisältyvät vaikeudet: Äidin pitäisi olla johtaja ja kuohuvan elinvoiman vaalija, mutta usein jo köyhyys estää häntä vapautumasta vaistoistaan. Usein äiti ei voi asioille juuri mitään. Hän, yhteiskunnan emo, synnyttää lapsia, mutta joutuu jättämään kasvatuksen "Jumalan haltuun", jolloin yhteiskunta ottaa itselleen kasvattajana Jumalan valtuudet. Äiti ei voi mitään myöskään sille, että ympäristön tapahtumat vaikuttavat lasten mielipiteiden, harrastusten ja tarpeiden muotoutumiseen.⁴⁸⁷

Jo *Mennyt*-romaanin (1892) Eero Laivurinen asettaa elämänsä tarkoitukseksi perheen. "Siinähan ne ovat, joita varten elän, joita varten tahdon elää!"⁴⁸⁸ Vuonna

---

⁴⁸³ Ks. Tikka 1980, 30. Erja Tikka nojautuu alkioolaiseen itsekasvatukseen pyrkiessään uudistamaan keskustalaista naisliikettä, joka on hänen mukaansa rajoittunutta ja josta puuttuu aatteellinen syvällisyys.

⁴⁸⁴ [Y&V] Alkio 1919 E, 380–381; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 163.

⁴⁸⁵ [P] Alkio 1927 B, 156.

⁴⁸⁶ [Y&V] Alkio 1919 E, 380; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 163.

⁴⁸⁷ [Y&V] Alkio 1919 E, 377.

⁴⁸⁸ [M] Alkio 1925 C, 61; *Mennyt*-teoksessa (1892) on hellä kuvaus isän ja lapsen välisestä suhteesta. [M] Alkio 1925 C, 43–44.

1905 ilmestyneessä aatteellisessa ohjelmakirjoituksessa *Koti ja nuorisoseura* Santeri Alkio laajentaa perheen yhteiskunnan perusyksiköksi. Se, mitä tapahtuu perheessä, tapahtuu myös yhteiskunnassa. Koti on paikka, jossa lapsi kasvatetaan ja jossa kehittyvät ihmisten parhaat ominaisuudet. Kodissa syntyvät ihmiskuntaa elähdyttävät aatteet. Jos koti on huono, siellä syntyvät aatteetkin ovat huonoja. Jos koti on ehyt ja sopusointuinen, yhteiskuntakin muodostuu sellaiseksi. Jos kotona opitaan rakastamaan, rakastetaan yhteiskunnassakin.⁴⁸⁹

Santeri Alkion kaunokirjallisuudessa tuotannossa naisen rooli perheessä ei rajoitu vain lasten kasvatukseen. Siihen kuuluu olennaisena osana hänen vastuunsa perheen hengen vaalijana. Nainen vaikuttaa ratkaisevasti myös siihen, millainen isä miehestä tulee. *Puukkojunkkareissa* (1894) Kuivasen Ella valittaa vallesmannille, että jos tällä olisi samanlainen akka kuin hänellä, niin nimismieskin varmasti löisi. "Se juo enemmän kuin minä... Jos mulla olisikin ihmistenmoinen emäntä, niin ei mun asiani olisi näin."⁴⁹⁰

Naisen epäonnistuminen perheen hengen vaalijana toistuu *Eevan* (1888) äidissä, *Patriarkan* (1916) Jaakolan vaimossa, *Juoppohullun* (1920) Malakias Kirsin vaimossa ja *Keisaririkoksen* (1923) Samelin vaimossa. Päinvastaisia, naisen ihanneroolin täyttäviä esimerkkejä on niitäkin toki runsaasti: Lahtisen emäntä *Eevassa* (1888), herastuomari Penttilän vaimo *Patriarkassa* (1916) ja Hautalan Jannen vaimo *Murtavissa voimissa* (1896)⁴⁹¹

Perheen perusta on avioliitto. Jos se hajoaa, häviää myös perhe. Se vaikeuttaa lasten kasvattamista niin paljon, ettei sitä voi korjata millään yhteiskunnallisilla toimenpiteillä.⁴⁹² Jo se, että lasten olemassaolo on vanhempien syy, velvoittaa näitä antamaan heille parhaan mahdollisen kasvatuksen.⁴⁹³ Perheyhteyden tärkeyttä korostava Santeri Alkio pitää romanttista rakkautta liian epävakana perustana avioliitolle. Sellaista perhettä uhkaavat monet vaarat, liiallisen rikkauden mukanaan

---

⁴⁸⁹ [K&N] Alkio 1905 A, 4; [N&E] Alkio 1923 F, 134–135, 137.

⁴⁹⁰ [PJ] Alkio 1919, 34.

⁴⁹¹ Ks. [MV] Alkio 1923 B, 232–233; Tolvanen 1934, 130. Santeri Alkion tuotannon parhaat naiset ovat todellakin Tolvasen kuvaamia tarmokkaita ja taloa pystyssä pitäviä naisia, mutta myös vastakkainen tyyppi, juoppoutteen sortunut nainen, on yleinen. Hän on syypää siihen, ettei mieskään enää jaksa huolehtia kalleimmasta omaisuudestaan, omasta talostaan. Santeri Alkion naiskuvia tutkinut Tolvanen on etsinyt niiden esikuvia Santeri Alkion eteläpohjalaisesta elinpiiristä. Hän toteaa, että "Alkion kuvaama eteläpohjalainen nainen on peruspiirteiltään eteläpohjalaisen miehen arvokas vastine. Tarmokkaita, päättäväisiä, sekä työntekoon että käskemiseen pystyviä ja tottuneita emäntiä liikkuu Etelä-Pohjanmaan talojen tuvissa ja pihamailla. Romaanissa 'Eeva' on sellainen aivan ensiluokkaista lajia, Lahtisen emäntä."

⁴⁹² Ilkan perhepiiri 1925; ks. Kuisma & Niemelä, 1983, 105.

⁴⁹³ [I&K] Alkio 1919 A, 77; ks. Kuisma & Niemelä, 1983, 109.

tuomat houkutukset tai suuri köyhyys. Hän kannustaa vanhempia panemaan elämänsä alttiiksi, jotta he voisivat osoittaa nuorisolle parhaan elämäntien, jonka he itse tietävät.⁴⁹⁴

5.1 Koulu

Ennen kuin Santeri Alkion maailmankatsomus vakiintui, hänen sivistystyönsä lähtökohtana oli nuorisoseuratyöhön sisältynyt tarve kohentaa puukkojunkkarikaudella raaistuneita tapoja. Sen johdonmukaista seurausta oli se, että hän ryhtyi edistämään tarmokkaasti kansakoulujen perustamista. Tehtävä ei ollut helppo. Talonpojat vastustivat niitä, koska he katsoivat koulujen vieroittavan lapsia työstä ja tekevän näistä laiskoja.⁴⁹⁵

Santeri Alkion analyysi puukkojunkkariuden synnyn syistä ei perustu Heikki Ylikankaan hahmottamiin Etelä-Pohjanmaan nopeasta väestönkasvusta johtuviin yhteiskunnallisiin muutoksiin, jotka heikensivät talonpoikaisen nuorison yhteiskunnallista asemaa. Hän käsittelee asiaa *Teerelän perheen* (1887) kuntakokoukseen sijoittamassaan pitkässä puheenvuorossa, jonka käyttää pitäjän kirkkoherra. Siinä perustellaan koulutuksen tarvetta niin perusteellisesti, että se on ollut mahdollisesti alun perin aihetta koskeva erillinen kirjoitus.

Kirkkoherra juontaa puukkojunkkarikauden väkivaltaiset ihanteet Suomen soitaista historiasta, joka vääristi sankaruuden käsitteen. Kun Suomeen tuli Venäjään liittymisen jälkeen pitkä rauhan kausi, nuoret miehet eivät voineet osoittaa sankaruuttaan sodassa vaan alkoivat hakemaan sitä keskinäisistä tappeluista.⁴⁹⁶ Vastuun vääristyneistä ihanteista hän vierittää maan hallitukselle, joka sotavoimaa tarvitessaan oli lyönyt laimin sivistysolojen kehittämisen. Se johti tapojen raaistumiseen ja lainrikkomuksiin. Kysymyksessä oli kansallinen häpeä. Euroopassa, jossa oli aiemmin ihailtu suomalaisten sotaista kunniaa, ihmeteltiin nyt, mitä Suomessa tapahtui rauhan aikana.⁴⁹⁷

Kirkkoherra kertoo, että Suomen edistykselliset voimat ovat lähteneet taisteluun puukkojunkkarikauden raaistuneita tapoja vastaan kansansivistystyöllä. Tämän työn perustaksi luodaan kansakoulujärjestelmää. Osa kunnista on koulun jo perustanut, ja kohta se on jokaisessa kunnassa. Kunta, joka ei perusta kansakoulua, joutuu naapuriensa pilkan kohteeksi. Lopuksi kirkkoherra vetoaa talonpoikiin, jotta

---

⁴⁹⁴ Niemelä 2012, 28.

⁴⁹⁵ Ks. [E] Alkio 1921 A, 33. Ks. myös [KS&N] Alkio 1897 A, 5–9.

⁴⁹⁶ [TP] Alkio 1923 E, 178–181.

⁴⁹⁷ [TP] Alkio 1923 E, 178–181.

nämä eivät kitsastelisi vaan loisivat lapsilleen toivon paremmasta tulevaisuudesta.⁴⁹⁸ Myös Niemelän Joonas käyttää kokouksessa kansakoulua puolustavan puheenvuoron. Hänen puheensa keskeisenä teimana on koulutuksen kautta tapahtuva herrojen ylivallan nujertaminen. Äänestyksen jälkeen, numeroin 1813–1462, kansakoulu päätetään perustaa.⁴⁹⁹

Mielipiteen muokkaus vaikuttaa vähitellen yleiseen mielipiteeseen. *Aikamme kuvia II* -kokoelmassa (1890) novellin "Pyhä vala" vanha ja nuori isäntä väittelevät kansakoulun tarpeellisuudesta. Vanha isäntä muuttaa kielteistä mielipidettään käytyään koulun juhlassa, missä intoa täynnä olevat lapset laulavat isänmaallista laulua "Kuullos pyhä vala, kallis Suomenmaa!".⁵⁰⁰

Sitä mukaa kun kansakoulusta kertyi käytännön kokemuksia, Santeri Alkio ymmärsi, että se oli keinotekoinen kasvatusjärjestelmä.⁵⁰¹ Vastoin hänen odotuksiin siitä oli kehitymässä tehdasmainen, tiukasti valtiojohtoinen, virkamiehiä ja naisia tuottava "kasvatuslaitos", joka usko i rangaistuksen, pelon ja uhan kasvattavaan voimaan.⁵⁰² Siinä ei ollut jälkeäkään hänelle tärkeästä sivistyksellisen pakon alaisesta vapaudesta.⁵⁰³ Hän syyttää vääristä asenteista sivistyneistön itsekkyyttä. Lasten kasvatus ei perustu kasvatettavien vaan kasvattajien etuun.⁵⁰⁴ Lapsia ei kasvateta ihmisiksi vaan kansalaisiksi, jotka ovat sopivia palvelemaan yhteiskunnan tarpeita. Erityisen ironisesti hän suhtautuu siihen, että kansakouluissa on kehitetty kasvatusta varten "opetustekniikka".⁵⁰⁵

Jo vuonna 1908 Santeri Alkio oli huolestunut siitä, että kansakoululaitoksen kehittyessä koti, yhteiskunnan perussolu ja aatteellisen kasvatuksen työssija, oli

---

⁴⁹⁸ [TP] Alkio 1923 E, 178–181.

⁴⁹⁹ [TP] Alkio 1923 E, 178–181, 185–186, 189.

⁵⁰⁰ [AK II] Alkio 1925 A, 164.

⁵⁰¹ [N&E] Ks. Alkio 1923 F, 29. "Kaikkien aikojen kasvatuskokemus johtaa siihen, että opetus on annettava niin paljon kuin mahdollista luonnollisen elämän yhteydessä, koska silloin se terävimm in sattu u."

⁵⁰² *Eeva n* (1888) sisältyy eloisa kuvaus kansakoulusta. Kuvaus painottuu kuitenkin Eevan luonteeseen, ei varsinaisesti opetuksen tapaan ja sisältöön. [E] Alkio 1921 A, 29–32; *Nuorisoseurakirjassa* (1905) Santeri Alkio huomauttaa, että ennen niin arvokkaina pidetyt kasvatusopilliset tekijät kuin pelon herättäminen ja rangaistus ovat menettämässä arvoaan yleisessä mielipiteessä. Sijaan on astunut vaatimus, että pelottamisen sijasta pitää miellyttää. Käytännössä tämä uusi vaatimus ei kuitenkaan ole juuri voitannut sijaa. [NK] Alkio 1923 G, 196; ks. myös [N&E] Alkio 1923 F, 13.

⁵⁰³ [VK] Alkio 1908 B; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 111.

⁵⁰⁴ [VK] Alkio 1908 B; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 111.

⁵⁰⁵ [VK] Alkio 1908 B; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 111.

vieraantunut kasvatusvelvollisuudestaan.⁵⁰⁶ Kodeissa kiinnitettiin lasten kasvatukseen aivan liian vähän huomiota. Ironisesti hän kirjoittaa, että "meitä viehättää usein enempi porsaan ja turnipsin kuin lastemme kasvatuskysymys".⁵⁰⁷

Yksi merkittävä syy koulutusjärjestelmän kasvatustehtävän epäonnistumiseen näytti olevan se, että se irrotti lapsen luonnollisesta elämämpiiristään. Alkion mielestä opinnot pitäisi suorittaa jokapäiväisessä elämässä ruumiin ja hengen keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Sitä varten tarvittaisiin uusi kasvatusmenetelmä.⁵⁰⁸ Kodin ja koulun yhteistyöllä voitaisiin luoda sellainen toimintamalli, jossa koti olisi koulutusjärjestelmän kiinteä osa.⁵⁰⁹

Santeri Alkio vaatii koulukasvatukselta tavoitteellisuutta. Kun tiedetään tavoite, keinot muotoutuvat itsestään.⁵¹⁰ Siihen ei tarvita opetustekniikkaa. Niinpä hän ehdottaa, että lasten vanhemmille opetettaisiin alusta alkaen välttämättömyimpiä kasvatustieteellisiä tietoja ja taitoja. Jotta rooleja voitaisiin vaihdella, opettajille pitäisi vastaavasti antaa mahdollisuus viljellä maata.⁵¹¹

Kansakoululaitokseen kohdistamasta kritiikistään huolimatta Santeri Alkio tukee sen laajentamista ja kehittämistä. Valtiopäivien pöytäkirjassa 13.5.1910 on merkintä, jossa hän kannattaa oppivelvollisuuslain säätämistä ja vaatii, että se on ulotettava myös maaseudulle.⁵¹² Siitä huolestuttavasta mahdollisuudesta, että yleisivistyksen lisääntyminen saattaisi johtaa yhteiskunnallisesti turhautuneen, oppineen köyhälistön syntymiseen, hän ei ole huolissaan. Päinvastoin: oppivelvollisuus-

---

⁵⁰⁶ [VK] Alkio 1908 B; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 111.

⁵⁰⁷ [VK] Alkio 1908 B; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 116.

⁵⁰⁸ Pyrkijä 4&5/1913, 52; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 111.

⁵⁰⁹ [VK] Alkio 1908 B; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 110. Santeri Alkio kuvaa kodin ja koulun yhteistyön hedelmällisyyttä ihanteellista kyläyhteisöä kuvaavassa *Uudessa ajassa* (1914). Opettaja Kanteleinen ja hänen vaimonsa Sohvi luovat toiminnallaan niin hyvät henkilökohtaiset suhteet kyläläisiin, että saavuttavat heidän luottamuksensa. Vapaaehtoinen osallistuminen kansakoulun opetukseen lisääntyy niin, että joudutaan palkkaamaan toinenkin opettaja. Koulun avajais- ja lopettajaispäivänä Sohvi kutsuu äidit kotiinsa kahville ja juttelee heidän kanssaan lapsista ja arkipäivän asioista. [UA] Alkio 1921 C, 248–249; Kanteleinen ryhtyy myös järjestämään erityistunteja äitejä varten. Se johtaa siihen, että kodeissa aletaan kiinnittämään huomiota heidän koulukäyntiinsä, ja lapset osaavat paremmin kotiläksynsä. [UA] Alkio 1921 C, 252–253.

⁵¹⁰ [VK] Alkio 1908 B; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 111.

⁵¹¹ [VK] Alkio 1908 B; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 110–111; ks. myös Niemelä 2012, 29. Santeri Alkio toivoi, että koulu ottaisi huomioon lasten yksilöllisyyden. Koulun tehdasmainen kasvatusta jättää lapsen älyn horrostilaan. Myös yliopisto saa osansa kritiikistä: Yliopistot tuottavat "tieteellisiä fonografeja, jotka tietävät yhtä ja toista siitä, mitä maailman viisaat Saksassa ja Kreikassa ovat sanoneet, mutta joille omintakeinen ajatus on yhtä vieras kuin ikiliikkujan rakenne."

⁵¹² Valtiopäivien pöytäkirja 13.5.1910; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 121.

teen perustuva kansansivistystyö on ainoa tapa, jolla luokkaraja oppikoulua käyneitten ja muitten ihmisten väliltä voidaan hävittää ja sivistystä kansanvaltaistaa.⁵¹³ Jos maaseutu ei kykene seuraamaan aikaansa, se kärsii tappion poliittisessa taistelussa.⁵¹⁴

Santeri Alkion kansakoululaitokseen kohdistama kritiikki osoittaa, että hän piti sitkeästi kiinni kasvatusihanteestaan. Kasvattajalla ei saanut olla kasvatettavaan mitään henkilökohtaista intressiä. Millaista sitten on kasvatus, johon ei sisälly kasvattajan intressiä ja joka ajattelee vain kasvatettavan parasta? Alkio määrittelee sen näin: "Kasvatuksen ydintarkoitus: kutsua jokaisesta yksityisestä lapsesta esiin se jumalankuva, mikä siihen on persoonallisen sielun ainekseksi kätkeyty – siihen ei joukkokasvattaja voi panna mitään huolta."⁵¹⁵

5.2 Nuorisoseura

Romaanissa *Keisaririkos* (1923) kansakoulunopettaja ja nuorisoseuran esimies Lintuneva⁵¹⁶ pitää nuorisoseuran talon vihkiäisissä puheen, jossa hän määrittelee nuorisoseuran tehtävän: avata nuorison mieliä valistukselle. Nuorisoseuraa ei ole omistettu millekään tuntemattomalle jumalalle vaan Suomemme kansallisuusaatteelle, jonka maalle on historiatietoisuuden mukana antanut Jumala. Temppele on pystytetty sellaista jumalanpalvelusta varten, jossa kylän nuorison mieleen istutetaan Jumalan asettama ehto siitä, että Hän suostuu vapauttamaan Suomen kansan orjuudesta ja johtamaan sen vapauteen.⁵¹⁷ Sivistymättömiä kansoja hallitsevat yk-

---

⁵¹³ Ilkka 24.11.1910; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 120.

⁵¹⁴ Ks. Kuisma & Niemelä 1983, 121.

⁵¹⁵ [VK] Alkio 1908 B; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 111.

⁵¹⁶ Vuonna 1897 Santeri Alkio miettii kirjassaan *Kansannuorison sivistystarve ja nuorisoseura* pitäisikö nuorisoseura johtajan olla sivistyneistöstä vai kansan joukosta. Hän päätyy siihen, että parhaita johtajia olisivat kansan syvistä riveistä edistyneet nuoret, olipa heidän sivistystaustansa mikä tahansa. Heidän tulisi neuvotella jatkuvasti muiden kanssa vaativasta tehtävästään. [KS&N] Alkio 1897, 33. Alkion kaunokirjallisessa tuotannossa edistyksellisimmät nuorisoseurojen esimiehet ovat kansakouluopettajia.

⁵¹⁷ [KR] Alkio 1923 A, 300. Samana vuonna Santeri Alkio kirjoitti kirjeen Suomen nuorisolle. Hän muistuttaa siitä, että ihminen on Jumalan kuva, joka lähestyy Jumalaa tehdessään hyvää ja etäännyy Hänestä tehdessään pahaa. "Ne jotka yhä uusia todellisia arvoja löytävät, toteavat aina, että niiden hinnaksi vaaditaan täytetty velvollisuus." [V&V] Alkio 1923 H, 3; *Nuorisoseurakirjassa* (1905) Santeri Alkio luo optimismia. Antaa mennä -asenteesta on luovuttava. On palattava alkuajojen nuorisoseurojen toimintatapoihin ja arvioitava siveyskäsitteet uudelleen. Tavoitteeksi on asetettava velvollisuudentunto. Nuorisoseuroilta odotetaan vapauden mukanaan tuomien velvollisuuksien ymmärtämistä. Todellinen vapaus on täynnä velvollisuuksien täyttämistä. Sen palkintona on tietoisuus siitä, että vapaus tulee Jumalan lahjana uskollisesta työstä. [NK] 1923 G, 9–21

sinvaltiaat. Sitä mukaa kun kansat sivistyivät, ne syrjäyttivät yksinvaltiaat. Kansojen sivistyminen on luonnonlaki. Kansa, joka ei ota vastaan sivistystä, sortuu orjuuteen ja tietämättömyyteen. Sen asuinsijoille tulee parempi kansa, joka on otollisempi kehitykseen ja historialliseen elämään.⁵¹⁸

Koska Santeri Alkio ei usko, että valtiojohtoinen koululaitos voi vapautua kasvatettaviin kohdistuvista intresseistään, se on tuomittu olemaan kasvattajana epätäydellinen. Miksi hän kuitenkin halusi säilyttää kansakoululaitoksen ja laajentaa sitä, vaikka se ei vastannut hänen kasvatusihannettaan? Alkio arvosti koululaitosta, koska se lisäsi tietoa ja laajensi yleissivistystä. Kaikessa vajavuudessaankin se oli kansansivistystyön paras väline yhteiskunnallisen tasavertaisuuden toteuttamiseen. Hän ei kuitenkaan alistunut sen puutteellisuuksiin. Kun valtiojohtoisuudesta aiheutuvia epäkohtia ei voinut korjata sisältä päin, Alkio päätyi siihen, että kansakoulun kasvatustyötä voisi täydentää parhaiten nuorisoseuroissa. Niiden turvallinen toveripiiri tarjosi lapsille sosiaalisesti luonnollisen kasvuympäristön. Se oli vuorovaihtusyhteisö, jossa jokainen oli samanaikaisesti sekä esiintyjä että osa yleisöä.⁵¹⁹ Käytännön nuorisoseuratyössä Santeri Alkio oli havainnut, että pelokas ja arka koululainen on toveriseurassa kuin toinen ihminen. Siinä missä koulu kahlitsi oppilaan persoonallisuutta, nuorisoseurassa hän uskalsi olla oma itsensä. Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran tarkoituksena oli herättää ja pitää vireillä kansassa ja erityisesti sen nuorisossa kristillisyyden ja isänmaan rakkauden elähdyttämää valistusharrastusta.⁵²⁰ Tärkeintä oli ohjata nuoria itsekasvatukseen. Se kasvattaisi heidän tahdonvoimaansa niin, että heistä kasvaisi hyviä ihmisiä ja kunnan kansalaisia.⁵²¹

Palvelusväestä (1904) ilmenee, että 1900-luvun alussa nuorisoseuroissa puhuttiin paljon veljeydestä. Nuorisoseura-aatteesta innostunut talollisen poika Vilhelmi koki kuitenkin sen toteuttamisen käytännössä vaikeaksi:

Ensin se nousee päähän kuin viina, yllyttää, innostaa ja panee puhumaan. Sielu laajenee niin, ettei tahdo enää mahtua tavalliseen asuntoonsa, mutta kun sitä rupeaa soveltamaan käytännössä esimerkiksi renki-Mattiin, se etsii vikoja eikä anna anteeksi. Yhteyttä ei synny: kumpainenkin luulee uhrautuvansa toisen hyväksi, toisen pitäisi toista kiittää ja palvella. Kumpikaan ei palvelisi itse.⁵²²

---

⁵¹⁸ [KR] Alkio 1923 A, 299.

⁵¹⁹ Nuorisoseuroissa tapahtuvasta kasvatuksesta ks. myös Niemelä 2011, 160–163.

⁵²⁰ [N&E] Alkio 1923 F, 287, 228, 251.

⁵²¹ [N&E] Alkio 1923 F, 259.

⁵²² [PV] Alkio 1925 E, 228–229.

Talollisen Valjakan mielestä ongelma on siinä, että niin kauan kuin isäntien yritykset lähtevät hyväntahtoisuudesta eivätkä todellisesta toveruudesta, he eivät pysty osoittamaan veljeyttä köyhiä ja palkollisia kohtaan. Vaikeuksista huolimatta Vilhelmi selostaa nuorisoseura-aatetta renki-Matille parhaansa mukaan:

Se on sellainen aate, jonka tarkoituksena on saada nuoriso innostumaan itsensä kasvattamiseen, tekemään itsestään tietävämpiä, taitavampia ja parempia ihmisiä kuin luonnostaan olemme. Sitten sen tarkoituksena on tehdä se sillä pohjalla, että ihmisten keskinäisessä elämässä ruvettaisiin noudattamaan tasa-arvoisuuden periaatetta, että meistä tulisi veljiä...⁵²³

Rengit, Matti ja Iikka, panevat asian leikiksi. Kun Iikka selostaa Matille, että hänestä ja Vilhelmistä tulisi näin veljeksiä ja kanssaperillisiä, Vilhelmi jatkaa tosissaan: "Tavallaan sitäkin, mutta se on vielä niin kaukainen päämäärä, että nuorisoseura-aatteen yhteydessä ei siitä kannata edes puhua." Vilhelmi joutuu toteamaan, että niin kauan kuin eletään puolisivistyneessä maailmassa, jossa ei ole kasvettu yhteisomaisuuden periaatteeseen, täytyy käytännöllisten ihmisten viedä edistystä eteenpäin olevien olojen pohjalta.⁵²⁴

Myös nuorisoseura-aatetta levittäessään Santeri Alkio joutui taistelemaan enakkoluuloja vastaan. Vanhempi väki piti nuorisoseuroja siveellisesti epäilyttävinä paikkoina, jotka vain lisäsivät jumalattomuutta. Näytti siltä, että ne vaikuttavat nuoriin yhtä tuhoisasti kuin sosialismi. Lapsia oli vaikea saada tottelemaan: "Ei niissä Jumalasta puhuta eikä vanhuksen kunnioittamisesta, ei."⁵²⁵

Epäluuloja viritti se, että nuorisoseuroissa harjoitettiin muutakin kuin uskonnollista toimintaa. Näin siitä huolimatta, että niissä tunnustettiin liikkeen kristillinen perusta ja järjestettiin myös uskonnollisia tilaisuuksia. Santeri Alkio ja Laihian nuorisoseura suhtautuivat niihin myönteisesti. Mutta vaikka nuorisoseuraliike tunnusti kristillisen perustansa, se piti järjestönä etäisyyttä kirkkoon ja sen seurakunnalliseen toimintaan.⁵²⁶

Vuonna 1897 Santeri Alkio kirjoitti kirjasen *Kansannuorison sivistystarve ja nuorisoseuraliike*, jossa hän suhtautui kielteisesti siihen, että "kristillisuus"-sana otettaisiin nuorisoseurojen sääntöihin. Hän perusteli kantaansa sillä, ettei seuroihin

---

⁵²³ [PV] Alkio 1925 E, 203.

⁵²⁴ [PV] Alkio 1925 E, 203–204.

⁵²⁵ [JJ] Alkio 1921 B, 75.

⁵²⁶ Ks. Numminen 2011, 245–249. Maaseutuväestön suhtautumisesta nuorisoseuroihin on laaja kuvaus Santeri Alkion kirjasessa [KS&N] *Kansannuorison sivistystarve ja nuorisoseuraliike*, 1897 A, 42–52.

ollut mahdollista saada sellaisia johtajia, jotka olisivat riittävän asiantuntevia huolehtimaan nuorten kristillisestä kasvatuksesta. Hän pelkäsi mahdollisesti myös sitä, että se voisi tuoda seuroihin lahkolaisuutta. Oli parempi rakentaa seurat humanistiselle pohjalle. Se ei olisi moraalinen ongelma, koska hyve on aina kristillistä.⁵²⁷

Kun Suomen Nuorison liitto perustettiin vuonna 1897, sen sääntöjä hyväksytessä keskusteltiin vilkkaasti siitä, pitäisikö niihin sisällyttää sana "kristillinen". Asia koettiin arkaluontoiseksi, koska nuorisoseurojen näkemykset jakaantuivat. Santeri Alkio ei olisi halunnut sanaa sääntöihin, mutta mukautui enemmistön tahtoon, kun se päätti sisällyttää niihin sanaparin "kristillis-siveellinen".⁵²⁸ Alkio itse määritteli nuorisoseuraliikkeen suhteen kristillisyyteen niin, että sen suhde Jumalaan määräytyy avaralta kristilliseltä pohjalta. Kristillisyydessä ja sen soveltamisessa elämään nuorisoseura on vapaamielinen. Kristillisuus on ennen kaikkea oppi elämää varten. Samoin kuin ihmisen elämäkäsitys kehityksen mukana laajenee muissa suhteissa, se laajenee myös uskontokysymyksessä.⁵²⁹

Vuonna 1901 Santeri Alkio kirjoitti kirjasen *Miten nuorisoseurat voisivat enempi vaikuttaa jäsentensä jokapäiväiseen arkielämään?* Siinä hän antoi yleisluonteisia ohjeita siihen, miten ne voisivat kasvattaa jäsenistöään välttämään uhkaavaa mieltymystä ylellisyyteen. Sen torjumiseksi nuorille oli opetettava työn aatteellista perustaa. Lähtökohta oli se, että aatetta ei eristetä käytännön työstä. Oli poistettava säätyrajoitus, jotta opittaisiin kunnioittamaan sekä henkistä että ruumiillista työtä. Aatteesta oli keskusteltava paitsi kodeissa ja nuorisoseuroissa myös niiden ulkopuolella. Yksityiselämässä oli noudatettava kristillistä veljeyttä, rakkautta ja tasa-arvoisuutta. Elämää ohjaaviksi aatteiksi oli omaksuttava kansallistunto, järkevä huolenpito taloudesta ja henkisistä harrastuksista. Nuoria oli autettava valitsemaan elämänuransa itsenäisesti. Perinteiseen maatalousammattiin heitä oli innostettava ammatillisella opetuksella.⁵³⁰

Neljä vuotta myöhemmin Santeri Alkio kirjoitti kirjasen *Koti ja nuorisoseura* (1905), jossa hän paneutui yksityiskohtaisesti niihin jatkuviin ristiriitoihin, joita lasten osallistuminen nuorisoseuratoimintaan aiheutti vanhoillisissa maalaisperheissä. Hän pyrki torjumaan erimielisyyksien aiheuttamaa riitelyä ja saamaan aikaan hyväntuulista, pohdiskeluvaa keskustelua lasten ja vanhempien välillä. Hänen

---

⁵²⁷ [KS&N] Alkio 1897 A, 21–52.

⁵²⁸ Ks. Numminen 2011, 211–215. Asiaan palattiin jatkuvasti. Myöhemmin nuorisoseurojen säännöissä esiintyy sanapari kristillis-siveellinen, mutta sen ohella myös sana kristillinen korostuu monien seurojen säännöissä. [NK] *Nuorisoseurakirja* (1905), Alkio 1923 G, 287.

⁵²⁹ [NK] Alkio 1923 G, 287.

⁵³⁰ [MNVEVJJA] Alkio 1901.

mukaansa perheen sisäiset ristiriidat syntyvät siitä, että maailmankuva avartuu vähitellen myös maaseutuympäristössä. Nuorilla on luontainen taipumus etsiä uutta, sen sijaan vanhempi väki haluaa pitää kiinni totunnaisista tavoistaan. Jos perheen henkistä ilmapiiriä osataan avartaa hyvin, uusi maailmankuva tempaisee mukaansa myös vanhemmat. Edessä oleva vanhuus ei tunnu uhkaavana, kun sitä ympäröi nuoruus. Nuoriin vanhojen mukanaolo vaikuttaa hillitsevästi, ja vanhemmat puolestaan oivaltavat, että heidän poikansa ja tyttärensä ovat huomion ja rakastamisen arvoisia ihmisiä, jotka joutuvat pakostakin tarttumaan yhteiskunnan ohjaksiin.⁵³¹ Tulevaisuuteen suuntautuva Santeri Alkio pyrki siihen, että nuorisoseura synnyttäisi jäsenissään niin avaran maailmankatsomuksen, että kaikkeen uuteen kohdistuva uteliaisuus säilyisi heissä vielä senkin jälkeen, kun heidän elämänsä vakiintuisi perheen perustamisen myötä.

Vuosien mittaan Santeri Alkiolle kehittyi laaja näkemys nuorisoseurojen käytännön tehtävistä. Niissä harrastettiin terveitä elämäntapoja, urheiltiin⁵³², opiskeltiin, esiinnyttiin, lajennettiin yleissivistystä ja kerättiin aineksia maailmankatsomukseen. Hänellä oli kyky pelkistää ideologiansa lyhyeen, helposti omaksuttavaan muotoon: "Jo verrattain aikaisin selvisi nuorisoseuraliikkeen piireissä käsitys siitä, että nuorisoseurojen tulisi pitää tarkoituksenaan kohottaa syvissä riveissä *ihmisyyden aatetta*".⁵³³

Mitä on ihmisyyden aate? Alkion määritelmä on yleistävän pelkistyksen vuoksi väljä, joten sanan tarkempaa merkitystä on etsittävä tavasta, jolla sitä käytettiin nuorisoseuraliikkeen toiminnassa. Seppo Niemelä viittaa teoksessaan *Ajan-kohtainen Alkio* (2012) Santeri Alkion ihailemaan Yrjö-Sakari Yrjö-Koskiseen, joka piti ihmisyyttä ihmiskunnan historian johtavana aatteena:

Ihmisyys kuvaa ihannetta yhteiskunnasta, jossa ihmiset voivat toteuttaa yksilöllisen vapauden ja sopusointuisen yhteisöllisyyden. Ihmisyyttä on järkevyys mielivallan sijaan, vapaus alistamisen sijaan, kohtuus ahneuden sijaan ja oikeus vääryyden sijaan. Niin ikään ihmisyyttä on ihmisarvon ehdoton kunnioitus ja toisen mielipiteen arvostus.⁵³⁴

---

⁵³¹ [K&N] Alkio 1905 C.

⁵³² Ks. Numminen 2011, 20–21. Santeri Alkio ei itse harrastanut urheilua, mutta hänen asenteensa sitä kohtaan kehittyi myönteiseksi, ja hän suositti sitä osaksi nuorisoseurojen toimintaa.

⁵³³ [N&E] Alkio 1923 F, 237; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 238.

⁵³⁴ Ks. Niemelä 2012, 13–15. Niemelä käsittelee ihmisen henkistä kasvua alkiolaisen itsekasvatuksen periaatteisiin nojautuen. Niemelä jatkaa saman teeman käsittelyä sivuilla 39–47 otsikon "Ihmisyys" alla.

Juha Kuisma ja Seppo Niemelä ovat poimineet Santeri Alkion kuoleman jälkeen vuonna 1931 ilmestyneestä "Pyrkijästä" Santeri Alkion näkemyksen ihmisyyden sisällöstä:

Ihmisyyden kannalta ovat yhteiskunnalliset luokkarajat sukupolvien perinnäiserehdyksiä. Niiden poistaminen yleistä ihmisarvoa loukkaavina on inhimillisen kehityksen jatkuessa ja yhteiskunnallisen kysymyksen selviytyessä kaikkein tärkeimpiä kysymyksiä. Ei kukaan ole syntynyt osattomaksi, köyhäksi, sivistysoikeudettomaksi, eikä kukaan ole oikeutettu vain satunnaisen synnynnäisyytensä perusteella hyvinvointiin, sivistyssaavutuksiin ja elämänautintoihin niin kauan kuin toisilla on puutetta ja hätää. Kaikki ihmiset ovat samanarvoisia. Elämäntilanteet ja ennakkoluulot vain synnyttävät oikeudettomat luokkarajat.⁵³⁵

Opintokerhoissa käydyllä vapaalla keskustelulla oli nuorisoseuroissa tärkeä merkitys erityisesti alkuaikoina. Niiden tarkoituksena oli synnyttää *ajatuksia*. Se puolestaan oli tärkeää siksi, että Santeri Alkion päättelyn mukaan "sana seuraa ajatusta itsestään."⁵³⁶ Ilmaisuihin "sana seuraa ajatusta itsestään" ei ole ongelmaton. Santeri Alkio on ilmeisesti sitä mieltä, että sanat ja ajatukset ovat kaksi eri asiaa. Ensin on ajatus, joka sitten pukeutuu sanoiksi. Niiden keskinäinen yhteys on kuitenkin hyvin kiinteä, koska sana seuraa ajatusta itsestään.

Spekulointi ajatuksen ja sanan välisestä yhteydestä ei olisi merkityksellistä, ellei Santeri Alkion ajattelutavan koko rakenne olisi sellainen, että sisäisen idean tulee aina edeltää sen ulkoista ilmaisua. Jos jokin asia omaksutaan ulkokohtaisesti, ilman sisäistä ideaa, menetellään väärin. Se, mitä sanotaan, on täytynyt oivaltaa ja sisäistää ajatteleamalla. Alkion mukaan on mahdollista omaksua ja ladella tietoa ulkomuistista ymmärtämättä omaa puheettaan, siis puhua ajattelematta. On tärkeää oppia ajattelemaan, jotta ymmärtää, mitä puhuu. Ajattelu on alkiolaisittain aina luova tapahtuma.

Luokkarajoja inhoava Santeri Alkio pahoittelee, ettei oppikoululaisten ja nuorisoseuralaisten välille ole syntynyt toverisuhdetta. Syy näyttäisi olevan siinä, että henkiseen työhön valmistautuvat nuoret kasvavat teoreettisten opintojensa myötä ylemmydentuntoisiksi. Ruumiillisen työn tekijöiksi jääviä kalvaa puolestaan alemmuudentunto. Näin syntyvää luokkarajaa voidaan madaltaa vain niin, että ruumiillisen työn tekijät hankkivat vapaa-aikana itselleen henkistä sivistystä.⁵³⁷

---

⁵³⁵ Pyrkijä 1931, 63; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 160.

⁵³⁶ Pyrkijä 14&15/1915, 199; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 130; [N&E] Alkio 1923 F, 117.

⁵³⁷ Pyrkijä 14&15/1912, 223; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 117.

Uudessa ajassa (1914) opettaja Kanteleinen toteaa, että toverillinen suhde pysyy lujana kahden samaa työtä tekevän ihmisen välillä, mutta rikkoutuu, jos toinen tekee ruumiillista ja toinen henkistä työtä.⁵³⁸ Oppikoululaisten ja nuorisoseuralaisten välistä luokkarajaa madaltaisi teoreettisen ajattelun ja käytännön työn yhteenkuuluvuus. Sellainen aivotyö, mikä askartelee pelkästään abstraktien käsitteiden parissa, on Santeri Alkion mielestä henkisesti vahingollista ja aiheuttaa sekä yksilöllisiä vääristymiä että yhteiskunnallisia epäkohtia. Kun koulua käyvien nuoruus ja osa miehuusikä kuluu pelkästään aivotyössä ilman muuta tavoitetta kuin opiarvojen ja tulojen hankinta, se vaikuttaa turmiollisesti hengenvoimiin ja sielun-terveyteen.⁵³⁹ Pelkällä tietojen hankkimisella ei ole mitään yhteistä elämänskysymysten ja käsitteiden muodostamisen kanssa. Luovan työn innostavat vaikutukset ja elämän todellisuus jäävät koulunuorisolta suureksi osaksi kokematta. Se tottuu pitämään elämänä sitä vapautta, joka syntyy opettajien ja vanhempien selän takana. Tällaiset olosuhteet kasvattavat heidän aivojaan, mutta turmelevat sydämen. Kun aivot vaikuttavat ihmisen luonteeseen vain rajallisesti, sydämen kasvatuksen laiminlyömisestä seuraa luonteiden rappeutuminen. Aika kasvattaa aivoja vain itsekyyteen.⁵⁴⁰

Sukupuolikyksymystä Santeri Alkio käsittelee nuorisoseuratyössä avoimesti ja ennakkoluulottomasti. Hänestä on väistämätöntä, että sukupuolisuudesta muodostuu nuorissa ennen pitkää kaikkein tärkein asia.⁵⁴¹ Se, että nuoret etsivät nuorisoseuroissa toistensa seuraa, on sinänsä hyvä ja luonnollinen asia, mutta sitä hän ei hyväksy, että se tapahtuu yöaikaan, jolloin se johtaa vähintäänkin ajatusten saastumiseen.⁵⁴²

Santeri Alkion suhde aikakaudella yleiseen yökosintaan on horjuva. Vuonna 1897 ilmestyneessä kirjasessa *Kansannuorison sivistystarve ja nuorisoseuraliike* ja vuonna 1899 ilmestyneessä kirjasessa *Muutamia Nuorisoseurojen Jäsenten Velvollisuuksia* hän kirjoittaa vielä yökosinnan epäsideellisuudesta ja primitiivisyydestä.⁵⁴³ Sen sijaan viisi vuotta myöhemmin ilmestyneessä *Palvelusväessä* (1904) siitä on jokseenkin moralisoimattomia kuvauksia.⁵⁴⁴ Raitalan renki, Ratulaisen

---

⁵³⁸ [UA] Alkio 1921 C, 57.

⁵³⁹ [N&E] Alkio 1923 F, 67.

⁵⁴⁰ [N&E] Alkio 1923 F, 67.

⁵⁴¹ Pyrkijä 12/1899; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 124.

⁵⁴² Pyrkijä 5/1904, 137; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 124. Ks. Mäki 1947, 13–14; [NK] Alkio 1923 G, 263.

⁵⁴³ [KS&N] Alkio 1897 A, 28–29. Ks. [MNJV] Alkio 1905 A, 7–8.

⁵⁴⁴ Ks. Numminen 2011, 256–259. Maaseudulla yöjuoksu, "yökosinta", oli perinteinen ja hyväksytty tapa saattaa nuoria yhteen ja etsiä aviokumppania. Yökosinnassa pojat kiersivät tyttöjen aitoissa viettä-

Matti, käy yrittlemässä useampaankin paikkaan, toisinaan otetaan sisälle, toisinaan ei. Tytöillä on asiassa päätävävalta.⁵⁴⁵ Paljon myöhemmin, teokseen *Nuorisosa ja elämä* (1922) sisältyvässä kertomuksessa *Maijalissa*, kuvaus nuoren tytön ensimmäisestä yökosinnasta on voimakkaasti moralisoiva. "Sielu oli saanut myrkyä. Intohimo nuoleksi sitä kielellään ja rupesi vertymään punaposkiseksi..."⁵⁴⁶ Kuvaustavan vaihteluista huolimatta Alkion paheksunta Etelä-Pohjanmaalla yleisesti hyväksytyä yökosinta-instituutiota kohtaan on ilmeinen.⁵⁴⁷

Nuorisoseuroissa keskusteltiin paljon myös siitä, pitäisikö tanssi sallia.⁵⁴⁸ Santeri Alkio, joka oli nuoruudessaan tanssinut mielellään, edusti johdonmukaisesti sallivaa kantaa tietyin moraalisiin rajoituksiin. Tanssihuoneessa ei saanut tuntua viinan eikä tupakan löyhkää, raakoja sukkeluuksia ei saanut viljellä, eikä tanssi saanut kestää pitempään kuin 1–2 tuntia. Salin oli oltava hyvin valaistu, musiikin hyvää, eikä tanssi saanut jatkua yli puolen yön.⁵⁴⁹

Santeri Alkion myönteinen asenne ja ilmeinen viehtymys tanssiin ilmenee myös hänen kaunokirjallisessa tuotannossaan. Myönteisyys johtui ennen kaikkea siitä, että sen myötä nuorisosa sai vedetyksi helposti myös kehittävämpien harrastusten piiriin. Laitisen Hilta toteaa *Eevassa* (1888), että nuorisoseuran toiminta pitäisi aloittaa siltahypyistä ja siitä sitten vähitellen kehittää.⁵⁵⁰ *Oja-Pappalan Jouluissa* (1889) tuvassa tanssitaan pariinkin kertaan. Erityistä ihastusta herättää Nättälän Kerttu, joka opettaa nuorisolle polkkaa.⁵⁵¹ Vuonna 1902 Alkio oli kuitenkin

---

mässä iltaa ja yötä. Santeri Alkio vastusti intohimoisesti tällaista siveettömyyttä, joka kaupungissa ilmeni "vapaana rakkautena" ja prostituutiona. Samoin sitä vastustivat kirkko ja herätysliikkeet, jotka eivät hyväksyneet avioliiton ulkopuolista sukupuolista kanssakäymistä. Asiasta keskusteltiin 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteessa vilkkaasti ja siitä ilmestyi runsaasti siveelliseen elämään opastavaa kirjallisuutta.

⁵⁴⁵ Ks. [PV] Alkio 1925 E, 172, 183–184.

⁵⁴⁶ [N&E] Alkio 1923 F, 211.

⁵⁴⁷ Santeri Alkion yöjalkainstituutiota koskevien kaunokirjallisten kuvausten häilyvyys johtuu todennäköisesti 1800-luvun ja 1900-luvun kulttuurisen käytännön häilyvyydestä. Kirsi Pohjola-Vilkunan mukaan poikien vierailut tyttöjen aitassa eivät välttämättä merkinneet sukupuolista kanssakäymistä. Ajan kuluessa kulttuuri ja moraalit muuttuivat sallivampaan suuntaan, mikä johtui siitä, että nuorten päätävävalta kasvoi puolison valinnassa. Nuorisoseurat vastustivat tapaa julkaisemalla kirjansen *Öitseminen ja siveellisyys*. Pohjola-Vilkuna 1995, 103.

⁵⁴⁸ Tanssia koskevasta keskustelusta ks. [KS&N] Alkio 1897 A, 45–47.

⁵⁴⁹ [NK] Alkio 1923 G, 203.

⁵⁵⁰ [E] Alkio 1921 A, 87–88. Ks. myös Mäki 1947, 5–6. Vuonna 1894 kirjoitettuun Puukkojunkkaritromaaniiin sisältyy myös kuvaus Torolan talossa pidetyistä tansseista, joissa puukkojunkkarit käyvät Karhun Esan johdolla näyttämässä voimaansa. Tässä aikakauden tapoihin sitoutuvassa romaanissa Santeri Alkio pitäytyy ulkokohtaiseen kuvaukseen. Se on elävää, hurmioitunutta ja hurjaakin. Häijyt haastavat riita ja tyhjentävät tuvan niin, ettei siellä ole enää edes isäntää ja emäntää. Jäljelle jäävät vain Karhun Esa, Iikan Antti ja Levalan Lomppi. [PJ] Alkio 1919, 314–320.

⁵⁵¹ [OPJ] Alkio 1923 C, 196–200.

huolissaan siitä, että nuorisoseurat suuntaavat toimintaansa liiaksi ulospäin järjestämällä suuria iltamia, jolloin itsekasvatus jää taka-alalle. Kun vastuu seurojen toiminnasta keskittyy vain muutamille henkilöille, uudet jäsenet saattavat ottaa nuorisoseurojen toiminnan vain huvin kannalta.⁵⁵² Runsaat kymmenen vuotta myöhemmin *Uudessa ajassa* (1914) nuoriso valmistelee seuran kokouksen jälkeen tanssimista hieman ujustellen, mutta seuran esimies, opettaja Kanteleinen, antaa siihen luvan empimättä.⁵⁵³

Suomen ensimmäinen kotiseutuyhdistys perustettiin Lohjalla vuonna 1894. Alussa yhdistykset keskittyivät Robert Boltin johdolla aloitettuun kotiseudun tutkimukseen.⁵⁵⁴ Santeri Alkiolla ei ollut mitään kotiseutuun kohdistuvaa mielenkiintoa vastaan, mutta heti ensimmäisten yhdistysten perustamisen jälkeen hän moitti harjoitettua kotiseudun tutkimusta liian tieteellisestä lähestymistavasta. Sellainen ei jaksaisi viehättää maatalojen poikia ja tyttäriä.⁵⁵⁵ Hän halusi kehittää uutta kotiseutuun kohdistuvaa harrastusta mieluummin suurilinjaiseksi historiantutkimukseksi. Se vapauttaisi nuorison siitä harhakäsityksestä, että aiempien sukupolvien kulttuuri oli pelkkää raakuutta, talouselämä älyttömyyttä ja yhteiskuntaelämä vailla viehätystä. Se loisi lujan perustan taistelulle ulkomailta tuotua rihkamakulttuuria vastaan ja vahvistaisi kansallisen kulttuurin arvostusta. Tällainen kotiseudun tutkimus loisi nuorisolle sen omaa elämää koskettavan käytännöllisen perustan ja itsetietoisuuteen johtavan päämäärän.⁵⁵⁶

---

⁵⁵² [PNV] Alkio 1902: Kirjasessa *Piirijakosuunnitelma nuorisoseuroja varten* (1902) hän esittää seurojen jakamista kyläkohtaisiin toimintapiireihin, joissa on vain sen verran jäseniä, että jokainen tuntee toisensa. Piirien kokousten pitäisi olla pääosin ulkopuolisilta suljettuja. Niiden tarkoituksena olisi toteuttaa veljeysaatetta ja herättää jäseniä itsekasvatukseen. Santeri Alkio korostaa keskustelua varten hankittavan kirjallisuuden käsittelemistä. Sen avulla perehdyttäisiin samalla nuorisoseura-aatteeseen, opittaisiin seisomaan omilla jaloilla sekä ymmärtämään ja kestäämään jokapäiväisen elämän taisteluita.

⁵⁵³ [UA] Alkio 1921 C, 18–19.

⁵⁵⁴ Kotiseudun tutkimus muodostaa suomalaisen kotiseututyön perustan. Ensimmäinen kotiseudun tutkimusta harjoittanut yhdistys perustettiin Lohjalla vuonna 1894. Ks. Numminen 2011, 390; Pyrkijä 1913, 37–38; Robert Boltin johdolla aloitetun kotiseuduntutkimuksen tavoitteenasetusta ja syntyhistoriasta on selonteko teoksessa Piia Stenfors: *Suomalainen kotiseutuliike 1894–1944, 41–51* (2012); Vähitellen kotiseututyö laajeni itsenäiseksi organisaatioksi, jonka toiminnan alueellinen painopiste oli nuorisoseuratyön tapaan maaseudulla. Nykyisin sitä tehdään yhtä laajamittaisesti myös kaupungeissa.

⁵⁵⁵ [N&E] Alkio 1923 F, 79.

⁵⁵⁶ [N&E] Alkio 1923 F, 79.

5.3 Nuorisoseura ja politiikka

Alkiolaisen nuorisoseuratyön piti olla epäpoliittista. Termin yksinkertaisin tulkinta on se, että sen täytyi olla riippumaston myös Maalaisliiton puoluepoliittisesta toiminnasta. Filosofisella tasolla epäpoliittisuuden määrittäminen on kuitenkin vaikeampaa. Kun Suomalainen puolue ryhtyi 1900-luvun alkupuolella perustamaan Kansallismielisiä Nuorisoliittoja ja hyökkäämään alkiolaisia nuorisoseuroja vastaan, se johti vastakkainasetteluun, jota laihialainen Frans Alarik Kotkanpää⁵⁵⁷ selvittelee kahdessa samannimisessä vuonna 1909 ilmestyneessä kirjasessa *Nuorisotyö ja politiikka*.

Vuoropuhelun muotoon laadituissa keskusteluissa kirjoittaja asettaa vastakkain alkiolaisen nuorisoseuran esimiehen Liuhan ja Kansallismielistä Nuorisoliittoa edustavan Lauhan. Liuha tunnustautuu nuorsuomalaiseksi, maalaisliittolaiseksi ja parhaiden sosialidemokraattisten aatteiden kannattajaksi. Kun hän viittaa Suomen Nuorison Liiton Kauhavalla 28.–30.6.1906 pidetyn kokouksen, pöytäkirjaan, johon sisältyvät Alkion pitämä alustus ja sitä seurannut keskustelu⁵⁵⁸, ei ole syytä epäillä, etteikö Liuha edustaisi myös Alkion näkemyksiä. Lauha on mahdollisesti fiktiivinen hahmo, jonka mielipiteet muodostuvat Kansallismielisen Nuorisoliiton alkiolaista nuorisoseuraliikettä kohtaan osoittamasta kritiikistä.

Väittelyssä Liuhan lähtökohta on se, että nuorisoseurat ovat puolueettomia ja että niiden täytyy myös pysyä sellaisina. Lauha kysyy haastavasti, onko hän koskaan tavannut täysin puolueetonta valistusliikettä. Kansanvalistustyötäkin tekee aina jokin aatesuunta, jonka harrastukset, tarkoitusperät ja pyyteet käyvät ristiin toisinajattelevien kanssa. Hän pitää alkiolaisen nuorisoseuraliikkeen puolueettomuusihannetta idealistisena haaveiluna, jolla ei ole käyttöä reaali maailmassa.

Reaalipolitiikan sijaan Liuha perustelee nuorisoseuraliikkeen puolueettomuutta pitkän aikavälin tavoitteilla: "Me uskomme ensinkin ihanneihmiseen, että ihminen kerran tulee semmoiselle kehitysasteelle, että hän on täydellinen ja ettei ole vihaa ja vainoa veljien välissä. Siitä me sitten saamme semmoisen yhteiskunnan joka on niinkuin viattomain paratiisi ja semmoisen valtion, jossa oikeus ja kansojen onni on ikuinen tarkoitusperä."⁵⁵⁹ Käytännön esimerkein Lauha osoittaa, että alkiol-

---

⁵⁵⁷ Kirjasten tekijä on epäselvä. E.J. Ellilä ilmoittaa kirjasessa *Santeri Alkion kirjalliset julkaisut* (1936) niiden tekijäksi Santeri Alkion. Merkintä (FAK) viittaa kuitenkin Frans Alarik Kotkanpäähän.

⁵⁵⁸ [N&P I] Kotkanpää, 1909 A, 17, 70.

⁵⁵⁹ [N&P I] Kotkanpää, 1909 A, 7.

laisen nuorisoseuran idealistisiin periaatteisiin pitäytymällä sen asettamia tavoitteita on mahdoton saavuttaa. Kritiikin edessä Liuhan vastaväitteet käyvät yhä ponnottomammiksi, ja lopulta hän luopuu keskustelusta.⁵⁶⁰

Ensimmäinen nide on kuitenkin vasta lämmittelyä. Kotkanpää jatkaa teeman käsittelyä seuraavassa aihetta käsittelevässä kirjasessaan. Hän pyrkii osoittamaan virheelliseksi Lauhan väitteen siitä, että ei olisi olemassa puolueetonta valistustyötä. Väärinkäsitys johtuu siitä, että Lauha pitää jokaista organisaatiossa ilmenevää ajatussuuntaa erikseen puolueen mielipiteenä.⁵⁶¹ Puolueet eivät ole monoliitteja. Samassa puolueessa näkemykset voivat erota toisistaan samalla tavalla kuin vapaa-ajattelijat eroavat kristityistä, raittiit epäraitista, osuustoiminnan harrastajat tavallisista porvareista ja vapaat itsekasvattajat puoluekasvateista.

Kun Lauha korostaa olevansa realisti, joka ottaa politiikassaan huomioon, mitä voidaan saada aikaan käytännössä, Liuha katsoo hänen ajautuneen umpikujaan. Jos kaikkien aatteiden ajaminen on puolutoimintaa ja Suomalaisessa puolueessa on kaikissa asioissa niin paljon erilaisia mielipiteitä, että ne on eripuraisuuden välttämiseksi jättävä ottamatta huomioon, se on reaali politiikkaa. Lauha puolestaan toteaa, että myös maahenki on puolueideologiaa. Hän syyttää Liuhaa sellaisen ihanneihmisen ja ihanneyhteiskunnan tavoittelusta, jota ei voi toteuttaa. Hänen mielestään nuorisoseuraliikkeessä ei opeteta isänmaanrakkautta eikä kansallistuntoa vaan ehdotonta kansanvaltaa. Liuha puolustautuu toteamalla, että maahengestä puhuttiin nuorisoseuraliikkeessä yhteiskunnallisena asiana eri puolueitten kesken jo ennen Maalaisliiton perustamista.

Liuha torjuu Lauhan syytökset utopioista syyttäen Suomalaista puoluetta siitä, että se uskoo ihmisten ja kansojen kohtaloiden olevan sokeiden luonnonvoimien hallitsemia. Tällä realismilla se vie nuorisolta mahdollisuuden kansalliseen nousuun johtavalta yhteistoiminnalta. Hillitön puoluetistelun on turmellut poliittisen

---

⁵⁶⁰ Nuorisoseuroja opastaessaan Santeri Alkio keskittyy hyvinkin pieniin yksityiskohtiin. Seitsemän vuotta 1909 kirjoitetun poleemisen Liuhan ja Lauhan vuoropuhelun jälkeen häntä huolestuttavat riidat, jotka johtuvat nuorisoseurojen johtajien erilaisista persoonallisuuksista. Niitä ratkoakseen hän kirjoittaa lyhyen näyttämöllisen itsekasvatuskeskustelun *Hutiloiva ja epähuoloinen* (1916), jonka draamallinen kaari on hänen kaunokirjallisen tuotantonsa esteettinen pohjanoteeraus. Hän asettaa vastakkain iloluonteisen Kalle Miettisen ja raskasluonteisen itsekasvattajan Ville Korven. Miesten suhde kärjistyy, kun seuranäytelmä joudutaan keskeyttämään siksi, että sitä on harjoiteltu huonosti. Ville Korpi tuskastuu, koska hän kokee tapahtuman itseensä kohdistetuksi sabotaasiksi. Koska riita toimii huonona esimerkkinä seuran jäsenille, on löydettävä yhteisymmärrys huvittelun ja vakavan itsekasvatuksen välisestä suhteesta. Kompromissihakuinen Alkio kysyy, voisiko huvittelunkin ymmärtää itsekasvatustyöksi. Käydyssä keskustelussa miehet oppivat ymmärtämään toistensa luonteita. "Merkit ovat hyvät. Ovathan nuorisoseuran esimiehet ainakin lakanneet riitelemästä." [H&E] Alkio 1916.

⁵⁶¹ [N&P II] Kotkanpää 1909 B, 11.

moraalin. Suomalainen puolueen nuorisoliikkeen kansallistunne ja isänmaallisuus ovat liian kapea elämänohje. Alkiolaisissa nuorisoseuroissa voi olla erilaisista poliittisista taustoista tulevia ihmisiä. Lauhan mukaan Suomalainen puolue ei kätke ongelmia vaan antaa niille määrätyn sisällön. Nuorison on hyvä tietää, millaiseksi kansallisesti ehjä Suomi on rakennettava.

Lopuksi Liuha vetoaa auktoriteettiin, J. V. Snellmanin kirjoitukseen "Nuorukaisen ihanne ja miehen", jossa nuorison ilo syntyy kansalaisena olemisen ihanneesta. Sen omaksuttuaan hän ei katso tarpeelliseksi lähteä mittaamaan mittanauhalla, onko ihanne todella tavoitettavissa vai ei.⁵⁶² Keskustelun päätteeksi hän kiteyttää alkiolaisen nuorisoseuraliikkeen ohjelman:

Tahdomme tutustuttaa nuorisoa vapaasti kaikkien puolueiden ohjelmiin, mutta emme luota agitaattoreihin, jotka eivät usein itsekään tunne puolueittensa ohjelmia. Nuorisolle pitää jäädä vapaus valita. Mutta sen lisäksi tahdomme muodostaa nuorisoseuroista sellaisia puolueettomia alueita, joista eri puolueisiin lukeutuvat ihmiset, vanhat yhtä hyvin kuin nuoretkin, voivat tavata toisiaan i h m i s i n ä ja etsiä ja lujittaa niitä siteitä, jotka puolue-elämän yläpuolella voivat vielä kerran yhdistää koko Suomen kansan saman kansallishengen elähyttäminä."⁵⁶³

"Koetamme saada yhteiskunnallisista ja taloudellisista liikkeistä mitä tarkinta selkoa, koskaan pelkäämättä sitä, ovatko aatteet sosialistisia, eli porvarillisia. Sillä nuorison, joka tulee muodostamaan tulevaisuuden yhteiskunnan, pitää tottua aikaisin arvostelemaan i t s e yhteiskunnallisen elämän tärkeimpiä teki-
jöitä."⁵⁶⁴

"Kansallistunnon pohjalle on nuorisoliike Suomessa perustanut alkuajoista saakka. Nuorisoseura-aatteen ihmiset ovat aina olleet yksimielisiä siitä, että he voivat parhaiten kantaa kortensa kansallisen viljelyksemme kekkoon sillä, että koettavat itse kasvaa kunnan kansalaisiksi, poistaa raakuutta, kasvattaa hyveitä ja kasvaa kansalaisiksi, jotka voivat täyttää oman paikkansa kansakuntansa keskuudessa."⁵⁶⁵

---

⁵⁶² [N&P II] Kotkanpää 1909 B, 43–44.

⁵⁶³ [N&P II] Kotkanpää 1909 B, 40–41.

⁵⁶⁴ [N&P II] Kotkanpää 1909 B, 41.

⁵⁶⁵ [N&P II] Kotkanpää 1919, 41.

5.4 Urheilu ja raittius

Nuorisoseurakirjaan (1905) sisältyy A. R. Äänisin kirjoitus voimistelusta ja urheilusta. Kirjoittaja ei ole Santeri Alkio, joka ei katsonut omaavansa asiassa riittävää asiantuntemusta. Koska kirjoitus on Alkion tilaama ja julkaisema, se edustanee ainakin pääosin niitä arvoja, joita hän piti urheilussa tärkeinä. Äänisin perusidea on klassinen: terveessä ruumiissa asuu terve sielu. Nuorisoseuroja kehoitetaan harrastamaan enemmän terveydenhoitoa, voimistelua, urheilua ja kansallisia leikkejä. "Olkoon siis ruumiimme sovelias asunto hengellemme. Harrastettakoon senkin kehittämistä, sillä siten vasta voi kasvatuksemme olla eheä, ihmisen olemuksen mukainen."⁵⁶⁶ Vaikka Santeri Alkio ei ollut urheilumies, hän ymmärsi sen kasvattavan merkityksen. Henkisesti terveille pohjalle rakentuva urheiluharrastus edistäisi myös nuorisoseuratyötä.

Kaunokirjallisessa tuotannossaan Santeri Alkion käsittelee urheilua vähän. 1900-luvun alussa se oli maaseudulla suorastaan paheksuttu harrastus. Kun Hermannin *Jaakko Jaakonpojassa* (1913) urheilee navetan päädyssä, se tekee hänen äitiinsä, joka on oppinut kunnioittamaan vakavaa työtä, suorastaan ikävän vaikutuksen. Sellainen roikkuminen ja hyppiminen tuntuu hänestä suorastaan synniltä. Hänen mieltään painaa se, että vaikka poika on kohta täysi mies, hän ei tee päiväkausiiin muuta kuin urheilee.⁵⁶⁷

Seuraavana vuonna ilmestyneessä *Uudessa ajassa* (1914) keskustellaan jo kiihkaasti urheilun ja perinteisen nuorisoseuratyön välisistä eroista.⁵⁶⁸ Urheilijoiden mukaan nuorisoseura ei anna mitään arvoa ruumiin kehitykselle. Antiikin ihannetta mukailleen he väittävät, että terveessä ruumiissa on aina terve sielu. Kiihkeimmin tätä näkemystä vastustaa Koivusen Vihtori, jonka mielestä ruumiillisiin harjoituksiin keskittyvät urheilijat oppivat vain tekemään ruumiillista työtä niin kuin maailmassa on aina tehty. Näin heistä tulee voimakoneita, joita viisaammat pyörittelevät miten tahtovat. Heistä ei kehity taidon, ajattelun ja johtamisen hyveissä kilpailevia ihmisiä.⁵⁶⁹ Kyläläiset suhtautuvat urheiluun kuitenkin jo myönteisemmin. Santeri Alkio on siirtänyt ihanteelliseen kyläyhteisöönnsä vuonna 1910 esittämänsä idean siitä, että nuorisoseuraan muodostetaan kansanopistoryhmästä alaosasto, joka voimistelee ja urheilee, mutta – mikä tärkeintä – myös keskustelee.⁵⁷⁰

---

⁵⁶⁶ [NK] Alkio 1923 G, 163.

⁵⁶⁷ [JJ] Alkio 1921 B, 132.

⁵⁶⁸ Asian ajankohtaistumiseen ovat voineet vaikuttaa Tukholman vuoden 1912 kesäolympialaiset.

⁵⁶⁹ [UA] Alkio 1921 C, 85–86.

⁵⁷⁰ [UA] Alkio 1921 C, 237.

Valistushenkinen Santeri Alkio asettaa myös urheilulle henkisyttä kehittävän sisällön. Se ei saa syrjäyttää nuorisoseurassa muita tärkeitä asioita vaan kehittää nuorta myös yhteiskunnallisesti. Jos urheilua harjoitetaan vain palkintojen vuoksi, se on vahingollista. Päämäärä pitää asettaa korkeammalle. On opittava urheilemaan ja kasvattamaan henkisiä voimia luonnollisesti. Päämääränä eivät saa olla halpa-arvoiset kirjapalkinnot vaan sielun ja ruumiin sopusuhtainen elämänilo.⁵⁷¹

Raittiusliikkeeseen Santeri Alkio heräsi paljon aikaisemmin kuin urheiluun. Hän oli vuonna 1883 toimintansa aloittaneen Laihian raittiusseuran perustajajäsen ja asetti nuorisoseurojen yhdeksi keskeiseksi tehtäväksi osoittaa jäsenilleen väkijuomien käytön turmiollisuus.⁵⁷² Vuonna 1905 Alkio kirjoitti kirjassaan *Nuorisoseuran suhde väkijuomiin*, jossa hän asettui intohimoisesti vastustamaan nuorisoseuroissa ilmenevää väkijuomien käyttöä. Muutamissa seuroissa jäseneksi pääsyn ehtona ei pidetty ehdotonta raittiutta. Se katsottiin sopimattomaksi vaatimukseksi ja julistettiin yksityisasiaksi. Sellainen käytäntö oli vastoin Alkion valistusihannetta. Juovuksissa oleva Jumalan kuva oli hänelle kamala näky. Hänestä sellainen nuorukainen oli epäsiikio, ihmisen irvikuva ja mielipuoli omasta syystään. Alkio uskoi, ettei nuorisoseuroissa meneteltäisi näin, jos tiedettäisiin, mitä tiede sanoo väkijuomien aiheuttamista ongelmista.

Tilastotieteilijöitten luvut olivat vastaansanomattomia. Juomisen himo maksoi Suomelle 80–40 miljoonaa vuodessa. Santeri Alkion mukaan väkijuomien houkutus perustuu niiden tuottamaan mielihyvään ja sosiaalisen rohkaisuun, mutta juopumus herättää myös kostonhimon, korostaa sukupuolienviittä ja nostattaa raajan voimantunnon. Se turmelee ihmisen kyvyt. Kun ihmiset eivät piittaa kokemuksistaan eivätkä tieteen todistuksista, on pakko ryhtyä vastustamaan väkijuomien valmistamista ja kauppaa.⁵⁷³ Siveellinen ja keinottelua vihaava ihminen ei voi pitää laillisena sellaista, mikä täyttää hullujenhuoneet ja vankilat, luo kukoistavan prosituution ja johtaa lopulta vaivaisapuun. Nuorisoseuralaisen pitää vihata juoppoutta. Hänen ei sovi käyttää väkijuomia edes kohtuullisesti, koska se estää itsenäisen persoonallisuuden muodostumisen. Kohtuudella ei ole rajaa, vaan se siirtyy koko ajan.⁵⁷⁴

---

⁵⁷¹ [UA] Alkio 1921 C, 18.

⁵⁷² [N&E] Alkio 1923 F, 110.

⁵⁷³ Vuonna 1919 julkaistujen sääntöjen mukaan Kieltolakiliitto keskittyi vain kieltolain ajamiseen ja raittiuden edistämiseen. Se halusi mukaan kirkolliset ja muut kristilliset järjestöt, opetuslaitoksen, yliopistolliset ja muut opiskelevan nuorison yhtymät, kunnat sekä yksityiset jäsenet. Niiltä toivottiin lähinnä puhuja-apua. Liiton tarkoituksena oli myös tukea sellaisten taideteosten aikaansaamista, jotka edistäisivät raittiuden asiaa. Kieltolakiliitto. Yleinen ohjelma ja säännöt (1919).

⁵⁷⁴ [NSV] Alkio 1905 B.

Voimakkaan kansallisen raittiusliikkeen aikaan ilmestyneen novellikokoelman *Aikamme kuvia I* (1889) teema on raittius. Kaikki sen novellit käsittelevät juoppoudesta aiheutuvia yhteiskunnallisia ongelmia: "Miesten parhaita" kertoo juopottelevasta lautamies Mielosesta, joka menettää köyhän Santeri Harakkaisen kunnioituksen. "Olutta ja härjän heiniä" -novellissa talonpoika Kalle Pitunen menettää kuivat heinänsä, kun lähtee aurinkoiselta heinäpellolta juopottelemaan, eikä kukaan jää valvomaan laiskottelevia palkollisia. "Kohtuus" on varoittava esimerkki siitä, miten käy raittiusseurasta eronneelle seppä Paljeströmille, jonka viina viettelee. "Oliko Mikko lurjus?" pohtii ilman omaa syytään kunniansa menettävän, viinaa noutaneen Rantalahden Mikon ongelmia. "Käypää tavaraa" on kertomus viinan huutokaupasta ja "Lepopäivänä"⁵⁷⁵ viinahuutokaupan surkeista seurauksista, joista järkyttävin on raittiusmiehenä tunnetun Takalan Heikin tekemä miestappo.

Vuosien mittaan alkoholismista muodostui Santeri Alkiolle sekä teoreettinen että käytännöllinen yhteiskunnallinen ongelma, jonka syitä ja seurauksia hän pohti läpi elämänsä. Tietomäärän kasvaessa hän muutti jossain määrin käsitystään sekä juoppouden syistä että niistä keinoista, joilla sen aiheuttamat yhteiskunnalliset ongelmat olisi ratkaistava.

Santeri Alkio itse pitäytyi täysraittiuteen. Hänen raittiusihanteensa ei perustunut suoraan moraalisiin tai uskonnollisiin lähtökohtiin, eikä hän perustellut sitä kristillisellä maailmankatsomuksellaan. Kun *Mennyt*-romaanin (1892) Eero Laivurinen joutuu raittiusiltamissa⁵⁷⁶ väittelyyn kirkonkuudennes Tolvanaisen kanssa, hän sanoo, ettei raittiusasia hänen mielestään ole uskonnollinen vaan yhteiskunnallinen kysymys.⁵⁷⁷ *Keisaririkoksessakin* (1923) todetaan, ettei raittiutta pidä sekoittaa uskonasioihin. Jeesus ei tekisi juopuneille lisää viinaa.[?]⁵⁷⁸

Luterilainen valtionkirkko ei edellyttänyt täysraittiutta, mutta se ei ollut sille ainoa syy vastustaa Eero Laivurisen raittiuspyrintöjä. Kirkonkuudennes Tolvanaisen mielestä raittiusliike vieroittaa lapset ja nuoret pois kristillisyydestä ja kasvattaa heidät itsevanhurskaiksi ja tekopyhiksi. Se tekee raittiudesta epäjumalan, jota palvelullaan irstaalla maailmanmenolla.⁵⁷⁹ Uskontoon sidottu täysraittius oli ihanteena vain kirkon herätysliikkeissä, lestadiolaisuudessa ja körttiläisyydessä.

---

⁵⁷⁵ *Lepopäivänä* novellin Santeri Alkio on kirjoittanut poikkeuksellisen puhtaaseen romantiikan tyyliin. Iloitsevat ja itkevät auringonsäteet katselevat juoppouden aiheuttamaa maanpäällistä surkeutta.

⁵⁷⁶ *Mennyt*-teokseen sisältyy varsin pitkä kuvaus raittiusiltamista ja niiden ohjelmasta. [M] Alkio 1925 C, 131–138; Vrt. Santeri Alkion esitykseen perustavan kokouksen ohjelmaksi. [NK] Alkio 1923 G, 22–23.

⁵⁷⁷ [M] Alkio 1925 C, 136.

⁵⁷⁸ [KR] Alkio 1923 A, 322.

⁵⁷⁹ [M] Alkio 1925 C, 136–137.

Raittius oli Santeri Alkiolle ainoa oikea elämäntapa. Sen siunauksellisuudesta todistivat omat havainnot. On pidetty mahdollisena myös sitä, että hänen kielteinen suhtautumisensa alkoholiin johtui henkilökohtaisesta syystä, hänen isänsä runsaasta alkoholinkäytöstä. Se on saattanut luoda hänessä torjuvan perusasenteen, mutta yksinomaisena selityksenä se on suppea ja antaa väärän kuvan yhteiskunnallisesti suuntautuneen Alkion persoonallisuudesta. Laukkonen, joka olettaa, että Alkion jyrkän kielteisellä suhtautumisella alkoholiin on juuret puukkojunkkarikauden tapainturmeluksessa,⁵⁸⁰ saattaa olla enemmän oikeassa. Nuorisoseuraliikehän kävi taisteluun juuri puukkojunkkarikauden synnyttämää tapainturmelusta vastaan. Sen väkivaltaisilla laittomuuksilla oli Alkion mielestä selvä yhteys hillittömään viinan käyttöön.

Santeri Alkio oli aktiivinen raittiusmies jo kirjailijanuransa alussa, mutta hänen maailmankatsomuksellinen sitoutumisensa täysraittiuteen ei ilmene tendenssinä hänen ensimmäisessä teoksessaan, vuonna 1885 ilmestyneessä *Kuvaelmia kato-vuodelta 1867*. Naturalistisena kansankirjailijana hän vältti tuomasta esiin moraalisia kannanottoja. Sen sijaan esikoisromaania seuranneisiin kirjoihin ilmestyy raittiusaatteeseen viittaavia viinankäytön kuvauksia. Vuonna 1887 kirjoitetussa *Teerelän perheessä* Alkio luo raittiille, hyvin menestyvälle, Niemelän Joonakselle ja tämän Johanna-vaimolle vastapariksi Teerelän Heikin⁵⁸¹ ja tämän Miina-vaimon, joiden laiskuuteen ja huonoon talonpitoon on yhtenä syynä kohtuuton viinankäyttö.⁵⁸²

Kyläläiset eivät kuitenkaan katsele viinaa karttavaa Niemelän Joonasta hyvällä silmällä. Häntä pidetään totutuista tavoista poikkeavana hienostelijana, kun hän ottaa tuskin yhden ryypyn kerrallaan. Asiasta vaivautunut Joonas toivoo pääsevänsä joskus niin arvostettuun asemaan, ettei häntä paheksuttaisi, vaikkei hänellä olisi-kaan aina viinapullo kourassa vierasta varten. Sosiaalinen paine on kuitenkin niin ankara, ettei hän näe vähäiselle viinankäytölle täysraitista vaihtoehtoa. Hän epäilee, että jos hän alkaisi poiketa yleisistä juomatavoista, ihmiset alkaisivat sanoa häntä kitsaaksi tikkukynneksi, täinnylkijäksi ja miksi hyvänsä, vieläpä hihhuliksikin, ja hän kadottaisi monta hyvää ystävää, joista hän ei halua luopua.⁵⁸³

Santeri Alkion kaunokirjallisessa tuotannossa toistuu kaksi juomiseen pakottavaa sosiaalista syytä. Toisen muodostavat Niemelän Joonastakin koskevat yhteisöl-

---

⁵⁸⁰ Laukkonen: *Alkion miehet*. [painovuosi puuttuu], 197.

⁵⁸¹ Niemelän Joonas muuttuu aikakauden tavan mukaan kesken romaanin talonkauppojen myötä Teerelän Joonakseksi ja Teerelän Heikki Rupelan Heikiksi.

⁵⁸² [TP] Alkio 1923 E, 169–170.

⁵⁸³ [TP] Alkio 1923 E, 255.

liset käyttäytymissäännöt, toisen perheen ilmapiiri, josta on vastuussa nainen. Alkio painottaa yhä uudelleen sitä, että perimmäinen syy avioliitossa elävän miehen juoppouteen on nainen. Hän voi tuhota perheen, paitsi juopottelullaan, myös mieheen kohdistuvalla ymmärtämättömyydellä. Vuonna 1916 ilmestyneessä, 1870-luvulle sijoitetussa *Patriarkassa* Samelin ajaa tuohon juoppo vaimo. Hänessä, kuten naisissa yleensä, juoppous esiintyy kovana, katumattomana, tunteettomuutena. Kukaan ei ole nähnyt emännän itkevän, tunnustavan huonouttaan tai katuvan elämänsä.⁵⁸⁴ Taloon perintöjä tuoneella vaimolla on vahva himo viinaan. Kun talo katovuosina velkaantuu, Samelikin alkaa ryypätä. Kun vaimo viimein kuolee, ryhdistäytyminen on jo myöhäistä.⁵⁸⁵ *Puukkojunkkareiden* (1894) Karhun Esa syyttää äitiään hukkaan menneestä elämästään: "Kun minullakin olis ollut ihmistenmuotoinen äiti, niin kyllähän minustakin olisi ihminen tullut, Matti! Mutta kun äitini on juonut aina, niin hän ei ole ikinä antanut minulle hyvän neuvon sanaa, että vain olis itse saanut elää niin kuin halutti. Niin se talo on mennyt."⁵⁸⁶

Raittiusihanne tulee Santeri Alkion kaunokirjalliseen varhaistuotantoon täysraittiuuden omaksuneitten herätysliikkeiden kautta. *Teerelän perheessä* (1887) vanha puukkojunkkari Teerelän Matti sairastuu omatunnon tuskiin tehtyään oikeudessa väärän valan. Ahdistuneisuudessaan hän tekee lestadiolaisen parannuksen, johon liittyy täysraittius.⁵⁸⁷ *Murtavien voimien* (1896) Grönberg puolestaan kuuluu heränneisiin. Hän kehottaa pitäjän miehiä vastustamaan kapakan perustamista pitäjäänsä.⁵⁸⁸

Teerelän perheessä (1887), *Puukkojunkkareissa* (1894) ja *Murtavissa voimissa* (1896) Santeri Alkio virittelee laajemminkin taistelua eteläpohjalaista tapainturmelusta ja juoppoutta vastaan. *Murtavien voimien* (1896) nimismiehen Grönbergin puheeseen sisältyy viinan saatavuuden rajoittamista puolustava näkemys: murhat ja tappelut ovat selvästi vähentyneet, kun viinan saanti on vaikeutunut talonpojilta viedyn kotipoltto-oikeuden vuoksi.⁵⁸⁹ Grönbergin jälkeen puhuva körttiläinen perustelee raittiuutta uskonnollisesti. Hänestä nälkävuodet ovat Jumalan rangaistus

---

⁵⁸⁴ [P] Alkio 1927 B, 63.

⁵⁸⁵ [P] Alkio 1927 B, 41–43.

⁵⁸⁶ [PJ] Alkio 1919, 328; Santeri Alkio ei juuri kuvaa juoppoja naisia. *Mennyt*-teoksessa (1892) hän kuvaa nuorta, kahdeksantoistavuotiasta Maijaa, joka kulkee markkinoilla miesjoukon matkassa. Eero Laivuriseen asia koskee erityisen kipeästi siksi, että Maija on hänen entinen oppilaansa. [M] Alkio 1925 C, 26–29.

⁵⁸⁷ [TP] Alkio 1923 E, 232–235.

⁵⁸⁸ [MV] Alkio 1923 B, 20.

⁵⁸⁹ Vaikka kotitarvepoltto-oikeus oli peruutettu vuonna 1866 talonpoikaissäädyn suostumuksella, talonpojat pitivät Santeri Alkion kirjoissa ajan hengen mukaisesti kieltoa herrojen aikaansaannoksena.

huonosta elämästä. Hän kehottaa paitsi hylkäämään ajatuksen kapakan perustamisesta myös lopettamaan viinan nauttimisen. Se on perkeleen virittämä ansa. Myös Hautalan Janne vastustaa viinapuotia ja on valmis valittamaan tarvittaessa myönteisestä päätöksestä keisariin asti.⁵⁹⁰

Kieltolain ensimmäiset idut ovat siis jo *Teerelän perheessä* (1887). Miesten viinankäyttöön tuskastunut Teerelän Johanna huokailee, että jos viinaa ei olisi maailmassa, niin hänenkin isänsä ja veljensä voisivat olla ihmisiä.⁵⁹¹ Siitä alkaa myös Santeri Alkion jatkuvan pohdiskelu alkoholismista. Kun Niemelän Joonas on lukenut opettavaisen kertomuksen "Maunulan Matti ja hänen viimeinen markkinamatkansa", käydään keskustelua siitä, miksi viina vei Matin ja hänen perheensä tuohon. Pelkistetyimmän oletuksen mukaan se oli Matin oma syy: hän yksinkertaisesti ryyppäsi liikaa. Asia mutkistuu, kun huomataan, että jos ei viinaa olisi ollut olemassa, hän ei olisi voinut siihen sortuakaan. Mutta ei ryyppäämistä voi panna viinankaan syyksi. Jos sitä ei ryyppää, se ei juokse itsestään miehen kurkkuun. Asia saa vielä uuden ulottuvuuden, kun havaitaan, että viinaan kasvaa ryyppäämisen myötä himo. Eikö juuri se aiheuta ihmiskunnan varsinaisen vitsauksen? Kotitarvepoltton kieltäminen ja viinan saatavuuden vaikeutuminen rauhoittavat kylän elämää. Mutta Teerelän Matti ei anna periksi. Ei se ole viinan syy, jos sitä juodaan. Se on niiden ihmisten syy, jotka sitä juovat.⁵⁹²

Santeri Alkion näkökulma viinan aiheuttamiin ongelmiin on aluksi perhe- ja yhteisökeskeinen. Hän perustelee raittiin elämäntavan paremmuutta niillä ongelmilla, joita juoppous aiheuttaa paitsi asianomaiselle itselleen myös hänen lähipiirilleen. Vuosien mittaan näkökulmaa avartuu yksilö-, perhe- ja yhteisötasolta yhteiskunnalliseksi. Koska juoppoudella on laajoja haittavaikutuksia, yhteiskunnalla on sekä oikeus että velvollisuus puuttua jäsentensä viinankäyttöön. Vaikka Alkio hyväksyy ihmisen vapaaseen tahtoon perustuvan näkemyksen siitä, että hän voi itse päättää, juoko hän viinaa vai ei, sitä rajoittaa siihen syntyvä riippuvuus. Kun juomari ei hallitse viinan käyttöä, ei voi puhua enää valinnan vapaudesta ja vapaasta tahdostakaan. On parempi, ettei viinaa ole lainkaan saatavilla.

Kieltolain ideaa kehittävä Santeri Alkio viittaa *Teerelän perheessä* (1887) myös toiseen, tuohon aikaan ajankohtaiseen tapaan suhtautua viinaan. Hän sivuaa jo 1800-luvun puolella välissä sivistyneistöön keskuudessa levinnyttä kohtuuden ystävyyttä. Niemelän Joonas on kuullut kerrottavan, että Helsingissä joukko miehiä

---

⁵⁹⁰ [MV] Alkio 1923 B, 17–18.

⁵⁹¹ [TP] Alkio 1923 E, 43.

⁵⁹² [TP] Alkio 1923 E, 128–129.

on oikein valalla luvannut, etteivät juo itseään koskaan juovuksiin.⁵⁹³ Hän suhtautuu asiaan vähintäänkin epäilevästi. Moraalinen, jopa moralisoiva, näkökulma voimistuu, kun Teerelän Johanna riisuu herrasväen juopottelulta sivistyksen naamion:

Kun isäni ennen, ja niin kuin köyhemmät nytkin vielä, ryypäävät paljasta paloviina, niin sanotaan kohta, että ne ovat juoppoja. Nyt "komiat" ovat oppineet valmistamaan "punssia" kahvista ja rommista, niin se muka ei olekaan enää häpeällistä juopottelua, vaan jotain siistimpää. Mutta sama sika se on juoppo, juopuipa se paloviinasta, rommista tai konjakista."⁵⁹⁴

Patriarkaalisen *Oja-Pappalan joulun* (1889) kuvaukset viinan rituaalisesta käytöstä osoittavat, että juopottelu oli vielä 1870-luvun alussa olennainen osa maaseutukulttuuria. Joulun aikana kylän nuoriso kierteli talosta taloon kantamassa viinaveroa. Tapaa tosin paheksuttiin, mutta myös jouluun valmistautuva Oja-Pappalan isäntä hakee kaupungista viinaa ja jakaa sitä patriarkaalisesti talon väelle jouluna tarjottavaksi.⁵⁹⁵ Tavan rituaalisesta luonteesta kertoo se, että äidin vastustelusta huolimatta Oja-Pappalan isäntä antaa lopulta viinaa vielä lapsen kirjoissa olevalle Ellullekin, joka ikäistensä kanssa matkii suurempien poikien esimerkkiä kiertämällä viinoineen talosta taloon.⁵⁹⁶

Oja-Pappalan joulussa (1889) Santeri Alkio jatkaa *Teerelän perheessä* (1887) omaksumaansa linjaa. Hän ymmärtää hyvin, mikä merkitys viinalla ja sen tapakäytöllä on talonpoikaisen kyläidentiteetin ja sosiaalisen yhteenkuuluvuuden luomisessa. Vaikka Oja-Pappalan isäntä on huolestunut juopottelun lisääntymisestä, hän ei halua poiketa yleisestä tavasta. Tarjottu viina ei menekään hukkaan. "Sillä uusia tuttuja sai Jaska niin että kulkiessaan käskettiin ryypylle tulemaan ainakin 25 eri paikkaan."⁵⁹⁷

Santeri Alkion nojautuminen alkutuotannossa naturalistiseen kuvaustapaan johtaa siihen, ettei vielä *Oja-Pappalan joulussakaan* (1889) ole täysraittiuteen kohdistuvaa tendenssiä. Hieman yllättäen siinä on kuitenkin *Teerelän perhettä* (1887) laajempia pohdiskeluja juoppouteen johtavista sosiaalipsykologisista mekanismeista. Kun *Teerelän perheessä* (1887) juoppous syntyi vielä viinan juomisesta, hän esittää nyt kaksi vastakkaista teoriaa. Toisen mukaan juoppouteen johtaa liian nuorena aloitettu viinankäyttö, toisen mukaan juoppous kehittyy nuorissa kieltoon

---

⁵⁹³ [TP] Alkio 1923 E, 130.

⁵⁹⁴ [TP] Alkio 1923 E, 254.

⁵⁹⁵ [OPJ] Alkio 1923 C, 167.

⁵⁹⁶ [OPJ] Alkio 1923 C, 185–186.

⁵⁹⁷ [OPJ] Alkio 1923 C, 206.

kohdistuvasta uhmasta. Lisäksi Alkio kääntää nämäkin teoriat lähes päällelleen. Jos viinaa opetellaan käyttämään jo varhain, siihen syntyy niin luonnollinen suhde, että ihminen kykenee sitä aikuisenakin hallitsemaan. Jos taas juomisen aloittamista siirretään mahdollisimman myöhään, ihminen pystyy kontrolloimaan sitä aikuisen järkevyydellä ilman uhmaa. Hän ei ota ongelmaan selvää kantaa. Ratkaisuun johdatun pohdiskelu päättyy uskonnolliseen fatalismiin. Ojapappalainen rauhoittaa mieltään toteamalla, että Jumalan tahto toteutuu tässäkin asiassa.⁵⁹⁸

Vuonna 1916 julkaistussa *Patriarkassa* Santeri Alkio tuo juoppoutteen vielä uuden sosiaalisen näkökulman, kun hän selittää syytä Loviisa Jaakkolan kohtuutomaan oluenjuontiin. Maaseudun isäntäväellä se kuului asiaan siksi, että se lihotti. Lihavuutta ja punakkuutta kannatti tavoitella, koska sitä pidettiin terveyden merkkinä. Vähitellen isäntäväki rupesi uskomaan, etteivät piitakaan tottele, jos emäntä on laiha ja vähäpätöisen näköinen.⁵⁹⁹

Vaikka kieltolakiajatus orastaa jo vuonna 1887 ilmestyneessä *Teerelän perheessä*, se kypsyi Santeri Alkiossa yhteiskunnalliseksi vakaumukseksi vasta paljon myöhemmin. Kun Viljo Tarkiainen kävi haastattelemassa häntä vuonna 1904, sivuttiin myös raittiusasiaa. Tarkiaisen mukaan Alkio oli ehdottoman raittiuden mies ja kannatti lämpimästi raittiusaatetta. Hän kritisoi kuitenkin raittiusliikettä siitä, että se esiintyy liian vaateliaasti nuorisoliikettä kohtaan vaatimalla kaikilta nuorisoseurojen jäseniltä ehdotonta raittiutta.⁶⁰⁰ Hänen mukaansa raittiusliike oli kangistunut yksipuoliseksi raittiusaarnojen pitäjäksi ilman laajempaa itsekasvatussyrkimystä. Alkio tuntui vieroksuvan sekä sen nykyistä muotoa että järjestystä.⁶⁰¹

Santeri Alkio oli huolissaan siitä, että liian tiukat moraalissäännöt ja ihanteet voisivat estää nuorisoseuraliikkeen piiriin etsiytymisen juuri niiltä, jotka sitä eniten tarvitsivat. Jos heitä ei päästettäisi mukaan nuorisoseuran toimintaan, miten he ylipäättään pääsisivät itsekasvatuksen alkuun? Oli kuitenkin välttämätöntä, että nuorisoseuraan jo liittyneet jäsenet noudattivat täysraittiutta. Täysraittiuden vaatimus kiristyy ja laajenee vuosien myötä. Jo *Nuorisoseurakirjassa* (1905) Alkio kehottaa nuorisoseuralaisia harkitsemaan myös tupakka-, kahvi- ja teeraittiutta. Kun kielto-laki säädettiin, Suomen Nuorison Liitto asetti täysraittiuden nuorisoseuralaisten velvollisuudeksi.⁶⁰²

---

⁵⁹⁸ [OPJ] Alkio 1923 C, 180–181.

⁵⁹⁹ [P] Alkio 1927 B, 122–125.

⁶⁰⁰ Tarkiainen 1904, 152–153.

⁶⁰¹ Tarkiainen 1904, 59–60.

⁶⁰² Ks. [NK] Alkio 1923 G, 32.

Santeri Alkiota harmitti se, että – päinvastoin kuin täysraittiuuden omaksuneet körttiläiset ja lestadiolaiset – luterilainen valtionkirkko vastusti täysraittiuutta. *Mennyt*-teoksessa (1892) papit vastustavat sitä Raamattuun vedoten: "Kristus itse valmisti ja ryypäsi viinaa Kaanaan häissä!"⁶⁰³ *Keisaririkoksessa* (1923) kiista raittiuskysymyksestä kärjistää nuorisoseuran raittiusmiesten ja pastori Nordbergin välejä niin, että Matti Luhtasela mainitsee seuran lehdessä muutamia kylän uskonnollismielisiä miehiä, jotka ovat juopotelleet yhdessä. Pian sen jälkeen pastori Norberg pitää kylässä raamatunselityksen, jonka tekstiksi hänkin on ottanut Kaanaan häät, joissa Kristus laittoi viinaa ja josta jumalaapelkäävät häävieraat juopuivat. Pastori Nordberg pitää raittisuutta tekopyhyytensä ja farisealaisuutensa, joka on omalla hyvyydellä taivaaseen pyrkimistä.⁶⁰⁴

Vaikka Santeri Alkio kehottaakin pitäytymään uskonasioissa Raamattuun, hän on raittisuuden asiassa valmis uskomaan enemmän elämäkokemukseensa kuin viinikulttuurissa syntyneen Raamatun kirjaimelliseen tulkintaan. Raamatun pohjalta syntynyt kirkon kuva Kaanaan häiden tapahtumista ei ole hänen mielestään välttämättä tosi. Teoksessa *Yhteiskunnallista ja valtiollista* (1919) hän käsittelee raittisuutta kahdessa artikkelissa, joista "Kristityn yhteiskuntamme povella elävä käärme" erittelee raittisuutta suomalaisen perinteen ja herätysliikkeiden näkökulmasta ja jälkimmäinen "Kristitty pontikan ystävä Raamatun arvostelun edessä" Raamatun näkökulmasta.

Jälkimmäinen perustuu nuoren papin Martti Tarkkasen kirjoittamaan kirjaan. Tarkkasen analyysi, jonka Santeri Alkio hyväksyy, on se, että Raamattu tuomitsee ehdottomasti viinin juovuttavan käytön. Sen väärän käsityksen, että Raamattu ei tuomitsisi viinin juovuttavaa käyttöä, Tarkkanen panee käänkösvirheen syyksi. Siitä johtuen Suomessa ei ole tajuttu, että Raamatun aikoihin ei käytetty poltettua ja tislattua alkoholia lainkaan ja että viinistäkin suurin osa oli käymätöntä, sokerista mehua. Käynyttäkin viiniä toki juotiin, mutta se oli laimennettava ainakin kahdella kolmasosalla vettä. Se, että viiniä ei Raamatussa ehdottomasti tuomita, johtuu siitä, että juomana käytetyssä viinissä saattoi olla jokin määrä myös käynyttä alkoholia.⁶⁰⁵

Vaikka Santeri Alkion täysraittiuuden ihannetta ei voi johtaa suoraan hänen maailmankatsomuksensa muista piirteistä, se sijoittuu siihen aukottomasti. Itsekasvatuksella tavoiteltu terve, siveellisen pakon alainen elämäntapa saattoi perustua

---

⁶⁰³ [M] Alkio 1925 C, 57; ks. myös [KR] Alkio 1923 A, 318–319.

⁶⁰⁴ [KR] Alkio 1923 A, 318–319.

⁶⁰⁵ [Y&V] Ks. Alkio 1919 E, 227–233.

vain ehdottomaan raittiuteen. Kun juoppous turmeli perheen, yhteiskunnan perusolun, se turmeli samalla koko yhteiskunnan. Alkio kantoi tästä asiasta henkilökohtaista vastuuta jo maakauppiaana: hän ei myynyt liikkeessään olutta.⁶⁰⁶ Raittiusaatteen levittäminen ja sen yhteiskunnallinen toteuttaminen oli Onni Tolvasen mukaan Alkiolle suuri elämänkysymys. Kaunokirjallisen tuotannon todistusvoimaa korostaen hän toteaa, että "viina tekee Alkion teoksissa niin paha jälkeä, ettei luulisi voimakkaampia raittiusaarnoja tarvittavan."⁶⁰⁷ Viimeistään 1900-luvun alussa Alkiosta kehittyi kieltolain ehdoton kannattaja. Tarvittiin tämä ratkaiseva toimenpide, jotta ihmiskunta vapautuisi väkijuomien vallasta.⁶⁰⁸

5.5 Juoppohullu

Suomessa vuonna 1909 säädetty kieltolaki astui voimaan vasta kansalaissodan jälkeen vuonna 1919. Vaikka Santeri Alkio ei halunnut ammattipoliitikoksi, hän suostui sosiaaliministeriksi senaatin työtä jatkavaan valtioneuvostoon. Päätökseen vaikutti se, että hän katsoi velvollisuudekseen kantaa henkilökohtaisesti vastuuta kieltoain toteuttamisesta.

Alkio oli tehnyt kieltoain puolesta työtä kaikilla foorumeillaan, myös kaunokirjallisuudessa. Keskustellessaan Tarkiaisen kanssa vuonna 1904 hän oli painottanut sitä, että kaunokirjallisuudella oli oltava vahva siveellis-eettinen pohja ja kasvattava vaikutus. Kun hänen aloitteestaan perustettu Kieltolakiliitto julisti kirjoituskilpailun kieltoain valaisevasta kaunokirjallisesta teoksesta, hän osallistui siihen keskellä kiireistä valtiopäivätyötä. *Juoppohullu* (1920)⁶⁰⁹ sai toisen palkinnon. Ensimmäistä palkintoa ei jaettu lainkaan.⁶¹⁰

Teoksen syntyhistoriasta ja kirjallisuuskriitikoiden tendenssiromaaneihin kohdistuvista väheksyvistä asenteista johtunee, etteivät tutkijat ole kiinnittäneet *Juoppohullun* (1920) huomiota. Aulis J. Alanenkin sivuuttaa kirjan pelkällä maininnalla.⁶¹¹ Tilaustyön luonteesta johtuen *Juoppohullu* (1920) onkin Santeri Alkion

---

⁶⁰⁶ Ks. Takala 1980, 116.

⁶⁰⁷ Tolvanen 1934, 133.

⁶⁰⁸ [N&E] Alkio 1923 F, 184.

⁶⁰⁹ Santeri Alkio kirjoitti *Juoppohullun* nopeasti heinä–elokuussa 1920. Ks. [VM] Alkio 2012 B, 517, 519, 521, 522, 536; Menekki ei ollut kaksinen. Toukokuuhun 1921 mennessä teosta oli myyty 2182 kappaletta. Alkio on katkera, koska vasta-alkajatkin saattoivat riemuuta 5000 ja vanhat kirjailijat 8000–10000 kappaleen menekistä. Hän syyttää huonosta menekistä Kieltolakiliiton arvostelukuntaa ja Uuden Suomen K. S. Laurilaa, jotka yhdessä raittiusväen kannatuksen puutteen kanssa tappoivat hänen kirjansa. [PA] Alkio 2012 C, 28.

⁶¹⁰ Liakka 1932, 70.

⁶¹¹ Ks. Alanen 1976, 145.

selvin tendenssiromaani. Se kertoo traagisen tarinan Malakias Kirsistä, nuoresta talonpojasta, jonka mahdollisuuksia täynnä olevan elämän viina tuhoaa.

Monien muiden kirjailijoiden ohella Santeri Alkiota, joka oli pitkään pohdiskellut juoppouden syitä, askarrutti 1910-luvun lopulla alkoholismin mahdollinen perinnöllisyys. Jo *Teerelän perheessä* (1887) hän oli kantanut siitä huolta: "Kummalta se kuuluu [Teerelän Johannan väitetty ryyppääminen], enkä minäkään tahdo sitä uskoa, mutta voihan sukutauti tarttua."⁶¹² Raapaisu on vielä pinnallinen, mutta *Patriarkassa* viitataan (1916) syvemmin juoppouden periytyvyyteen. Samelin emäntävainaja on juopposukua. Suvussa on juotu monessa polvessa⁶¹³, mutta laajimmin asiaa käsitellään vasta *Juoppohullussa* (1920).

Juoppohullun (1920) alussa Santeri Alkio luo perspektiiviä päähenkilönsä persoonallisuuteen kuvailemalla Kirsin vanhaa talonpoikaissukua. Vanha isäntä Siimon on kuudenkymmenenviiden seuduilla, poika Malakias noin 35 vuoden iässä. Suku on aina ollut varakas, elänyt siivosti ja nauttinut yleistä luottamusta, mutta sen miehet ovat olleet viinaanmeneviä. Niin oli ollut myös Siimonin isä, ja Siimonin tytär oli mielisairas.⁶¹⁴ Suvun miesten juoppouden ketjun korostaminen ja sen rinnastaminen tyttären mielisairauteen on vihje siitä, että juoppous voi olla perinnöllinen sairaus. Koskaan aiemmin Santeri Alkio ei ole vienyt juoppouden kuvausta näin psykogeneettiselle tasolle⁶¹⁵.

Kiireestä johtuen Santeri Alkio on turvautunut teoksensa rakenteissa varhaisempaan tuotantoonsa. Malakias Kirsin piirteitä on hänen varhaisemmissa romaanihenkilöissään, Teerelän Villessä, *Puukkojunkkareiden* (1894) Karhun Esassa ja monissa vähemmän merkittävässä taustahenkilöissä. Malakias Kirsissä juoppous kehittyi hulluuteen asti.

Mikä on perimmäinen syy siihen, että Malakias Kirsistä tulee juoppo? Vaikka Santeri Alkio hakee juoppouden syvintä syytä perinnöllisyydestä, hän käy läpi jo aiemmin esittämänsä teoriat. Malakias Kirsin juoppoudelle hän hahmottaa kulttuurisia ja sosiaalipsykologisia syitä. Mies on tottunut viinaan markkinoilla kaupungissa, pahuuden ja moraalittomuuden pesässä, mutta juoppoudeksi hänen viinanjuontinsa kehittyi satunnaisen uskottomuuden rikkoman perhe-elämän vuoksi. Hänen vaimonsa Eliisa, suuren talon kauneudestaan kuuluisa tytär, ei anna hairahdusta

---

⁶¹² [TP] Alkio 1923 E, 80.

⁶¹³ [P] Alkio 1927 B, 205.

⁶¹⁴ [JH] Alkio 1920 A, 35.

⁶¹⁵ Kirjallisuudessa vallitsi psykorealistinen suuntaus, mikä on mahdollisesti vaikuttanut Santeri Alkion sosiaalipsykologisoivaan kuvaustapaan.

anteeksi. Rikkoutuneen suhteen kehittäminen synnyttää *Juoppohulluun* (1920) teemaattista jännitystä, mikä korostaa edelleen naisen keskeistä roolia perheen sisäisten ongelmien synnyssä ja ratkaisemisessa. Santeri Alkio pitäytyy jo *Eevassa* (1888) hahmottelemaansa näkemykseen siitä, että nainen, vaimo, äiti, on vastuussa perheen henkisestä ilmapiiristä.

Ensimmäisen juoppohulluuskohtauksen pelästyttämä Malakias onnistuu katkaisemaan juomakautensa. Hän paneutuu talon töihin, ja maaseutumainen elämäntapa edistää hänen tervehtymistään. Santeri Alkion aatemaailmassa tuolloin keskeinen maahenki antaa merkkejä itsestään. Malakias tuntee sen elähdyttävät oireet ajessaan lantavettä keväturingossa sulaville hangille. Hän ihmettelee, miksi kaikki puhuvat nyt pellosta, maasta ja maahengestä. Aikaisemmat hevosajot alkavat tyyppäistä häntä. Ne tuntuvat nyt lapsellisilta ja huijarimaisilta.⁶¹⁶

Tervehtymisen myötä Malakias saa takaisin elämänsä. Maailmansodan ja kansalaissodan vuoksi maataloustuotteiden hinnat ovat kohonneet poikkeuksellisen ylös, joten hänellä ei ole taloudellisia huolia. Vaikka suhde vaimoon ei ole korjautunut, Malakias tuntee elämänsä mielekkääksi. Hän tietää jatkavansa vuosisataista sukuperinnettä tehdessään työtä poikansa lisäksi hyväksi. Malakias Kirsiin tulviva maahenki innoittaa Santeri Alkion runolliseen vertauskuvallisuuteen:

Malakias oli elänyt koko keväimen uuden elämän aavistelevissa merkeissä. Hän ei ollut pannut huuliinsa pisaraakaan viinaa. Hän tunsi miten elinvoima hiljoilleen palasi ruumiiseen, miten ajatuskyky kirkastui, miten mielenkiinto tarttui yhä uusiin asioihin. Malakias oli kuin puu, joka oli pitkän aikaa ollut revittynä juurineen maasta, epämääräisessä muutostilassa, jonka juuri toisensa jälkeen kuivuu, kuoletuu, oksa toisensa jälkeen lakkaa viheriöimästä ja väsyä. Kun puu sitten pääsee takaisin juurilleen, tuntevat ensin elinvoimaisemmat elämäntekijönsä. Mehevässä mullassa on elämää. Se nousee juuria myöten runkoon, latvaan, oksiin. Yhä useammassa juuressa elämä vertyy, yhä useampi oksa ja lehvä alkaa viheriöidä. Puu voimistuu, alkaa elää."⁶¹⁷

Elämän vakiintuessa Malakiaksesta tulee yhteiskuntakelpoinen. Naapurit käyvät tervehtimässä, puhutaan maasta ja kylvötöistä. Kun Malakias monien vuosien jälkeen ajalee kirkkoon vaimo vierellään, hänellä on ohjaksissa istuessaan jo vakavan isännän asenne. Hän katselee ympärilleen arvostellen, miten kylvöt on tehty, miten maa muokattu, kuka on ehtinyt aiemmin, kuka vähän myöhästynyt. Taloudenpito

---

⁶¹⁶ [JH] Alkio 1920 A, 50–51.

⁶¹⁷ [JH] Alkio 1920 A, 63.

on paljastanut hänelle elämänarvoja, joiden olemassaolosta hänellä ei ole ollut aavistustakaan. Silmä on terävöitynyt, ja hän uskoo pystyvänsä valloittamaan Eliisan takaisin.⁶¹⁸

Idyllinen kirkkomatka käy Malakiakselle kohtalokkaaksi. Kun hän saa tietää, että kylän ylpeys, salainen viinanpoltto-osuuskunta on annettu ilmi,⁶¹⁹ hän osallistuu syyllistä etsivien talonpoikien kokoukseen, jonka päätteeksi tarjotaan lopettajaisryppyjä. Suuren sosiaalisen paineen alaisena Malakias ei voi kieltäytyä. Se laukaisee viinan himon, mikä valtaa hänet lopullisesti. Tilansa toivottomuuden tajuuttuaan hän ampuu itsensä.

Vuonna 1924, jolloin kieltolaki on jo astunut voimaan, Santeri Alkio on päätenyt siihen, että juoppouden syyt ovat yhteiskunnallisia. Himo väkijuomiin syntyy niiden käytöstä. Suurin osa käyttäjistä huomaa kaipaavansa humalaa jo ennen kuin he ymmärtävät olevansa alkoholin orjia. Alkoholia ei voi käyttää kohtuullisesti. Sen hillittykin käyttö kuuluu himon piiriin. Ehdottoman raittiuden vaatimus tar koittaa sitä, että ihmiskunnan pitää lopettaa alkoholin käyttö kokonaan. Yhteiskunnan kannalta se on välttämätöntä, koska alkoholi on yhteiskunnallinen kulkutauti. Sen estäminen on terveyteen pyrkivän yhteiskunnan ehdoton velvollisuus.⁶²⁰

Santeri Alkion asenne kieltolakiin on ehdoton. Koska sen aikaansaaminen oli suuressa määrin myös hänen ponnisteluitensa ansiota, hän puolusti sitä viimeiseen saakka. Kirjassaan *Alkion miehet* Ilmari Laukkonen kertoo, että Santeri Alkion jyrkkä kanta kieltolakiin aiheutti 1920-luvun alussa hankausta hänen ja Maalaisliiton eduskuntaryhmän välillä. Hänen mieltään masensi, ettei sen suhtautuminen kieltolakiin ollut yksimielinen. Puoluekokouksissa hän taisteli kieltolain puolesta ja piti siinä pysymistä puolueen kypsyyskokeena.⁶²¹

Vuonna 1924 Santeri Alkio joutui puolustamaan kieltolakia tilanteessa, jossa sen vastustus oli jo niin voimakasta, että oli olemassa vaara sen kumoamisesta. Kirjoittamassaan pienessä kirjasessa *Päämäärämme* (1924 B) hän nostatteli uutta taistelua hengessä, joka oli innoittanut kansaa vuosisatojen vaihteessa. Kieltolain vastustus oli ainakin osittain seurausta siitä, että sen toimeenpaneminen oli johtanut rikollisuuden kasvuun niin Yhdysvalloissa kuin Suomessakin. Se ja ylempien luokien nautinnonhalu olivat murentaneet yhteiskunnallista moraalialia. Ylemmät luokat

---

⁶¹⁸ [JH] Alkio 1920 A, 94.

⁶¹⁹ Viinanpoltto-osuuskuntia esiintyy jo *Teerelän perheessä*. Teerinevan Kustu polttaa viinaa osuuskunnalle, jonka osakas Tervahaudan Juha on. [TP] Alkio 1923 E, 197–199.

⁶²⁰ [PÄ] Alkio [1924 B], 1–3.

⁶²¹ Ks. myös Niemelä 2012, 53–55. Niemelä antaa pelkistetyn kuvauksen Santeri Alkion raittiusaatteesta ja sen toteuttamisesta lopulta kieltolain avulla.

pitivät kieltolakia perivihollisenaan ja halusivat saada sen kumotuksi millä keinolla tahansa.⁶²²

Santeri Alkio pelkäsi, että kieltolaki puretaan, juoppous saa ylivallan ja va-
kaumuksellinen raittiusväki lamaanuu. Tappion jälkeen kukaan ei jaksa enää ajaa
sitä. Jos kohtalo on määrännyt Suomen kansan elämään, kieltolain täytyy pysyä
voimassa. Tästä luonnonlaista seuraa, että juoppous häviää. Yhteiskunta keksii kei-
not salakuljetuksen ja -kapakoinnin lopettamiseen, ja kieltolakia siunataan. Ihmis-
kunnan vapauttamiseksi alkoholin orjuudesta on varauduttava pitkään taisteluun,
mutta päämäärä on niin kaunis, että siinä kannattaa olla mukana "Sillä tämä asia
voittaa kerran."⁶²³ Kun kieltolaki kumottiin vuonna 1932, Alkio ei ollut sitä enää
toteamassa.

5.6 Sivistys

Sivistyksen käsite pohjautunee saksankieliseen sanaan "Bildung", joka 1600-luvun
pietistisessä teologiassa tarkoitti sitä, että hartaan kristityn piti pyrkiä viljelemään
itsessään oleva lahjakkuus sielussaan synnynnäisesti olevaksi Jumalan kuvaksi.⁶²⁴
Sanan suomalainen vastine "sivistys" on puolestaan tarkoittanut alun perin pellavan
puhdistamista. Voi olla, että Santeri Alkio ei ollut perillä "sivistys"-sanan etymolo-
giasta, mutta hänen sille antamansa merkitys sopii hyvin hänen maailmankuvaansa.

Kun Santeri Alkio hahmottelee vuonna 1887 "Kansan lehdessä" maailmankat-
somuksensa perusteita, hän olettaa aluksi, että sivistys on tiedon omaksumista.
Määritelmä tekee sivistyksestä oppineisuutta. Hän myöntää kuitenkin, että sitä il-
mentävät tieteet ja taiteet ovat niin monimutkaisia asioita, ettei kukaan voi omaksua
niitä täysin. Näin ollen kukaan ei voi olla täysin sivistynyt.

Tämän tosiasian edessä Santeri Alkio pohdiskelee, kumpi on parempi, pysyäkö
luonnontilassa, luonnonlapsena, sivistymättömänä barbaarina, vai tunnustautuako
puolisivistyneeksi. Eteläpohjalaisessa ehdottomuudessaan hän päättää, että jos on
valittava vain näiden kahden vaihtoehdon välillä, on syytä kunnioittaa enemmän
kömpelöä luonnonlasta kuin keikaroivaa narria, joka muutamia ulkoisia käyttäyty-
mistapoja omaksuttuaan katsoo oikeudekseen pilkata luonnonlasta.⁶²⁵

Harkittuaan asiaa perusteellisemmin Santeri Alkio myöntää, että sivistystä on
kaikesta huolimatta syytä tavoitella, ei kuitenkaan millaista sivistystä tahansa vaan

---

⁶²² [PÄ] Alkio [1924 B], 4–6.

⁶²³ [PÄ] Alkio [1924 B], 4–6.

⁶²⁴ <http://www.philosophy.uncc.edu/mleldrid/SAAP/pbt1/html>

⁶²⁵ Kansan lehti 29.8.1887; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 208.

todellista sivistystä. Todellista sivistys on silloin, kun ihmisessä on herännyt kaipaus tietoon ja taitoon. Ihminen, joka tuntee tarvitsevansa sekä sivistyksen opillista että käytännöllistä puolta, on sivistyneempi kuin se, joka luulee itsellään olevan jo täydelliset tiedot jossakin elämän osa-alueessa. Sellaisella henkilöllä ei oikeastaan ole mitään todellisesta sivistyksestä.⁶²⁶

Sivistyksen sisältöä hahmotellessaan Santeri Alkio liikkuu sekä moraalin että käytännön alueella. Moraalisesti hän arvostaa kansan sydämensivistystä ja luonnollisuutta, mutta pitää siitä huolimatta opillista sivistystä ja sen mukanaan tuomaa teoreettista kykyä tärkeämpänä kuin vain arkipäivän työrutiineihin pitäytyvää käytännönsivistystä. Opillinen sivistys on kansalle tarpeellisempi kuin pelkkä käytännön sivistys, koska "käytännöllinen sivistys seuraa opillisesta sivistyksestä itsensä."⁶²⁷ Jos ihminen ei pysty sivistämään itseään teoreettisella tasolla, hän ei voi kehittää myöskään käytännön sivistystään.

Sekä Carl Hiltyn että Santeri Alkion mukaan jokainen ihminen on olemisensa alussa alkutilassa olevaa ainetta, joka osaksi elämässä saatujen vaikutteiden, osaksi ihmiskäden ja -älyn avulla voidaan kehittää todelliseksi taideteokseksi. Todellisen sivistyksen, joka ei vahingoita ihmistä vaan on hänelle hyväksi, on Hiltyn mukaan toteutettava kolme välttämätöntä ehtoa: luontainen aistillisuus ja itsekkyyden voittaminen korkeampien harrastusten avulla, ruumiillisia kykyjä on kehitettävä sopu-
suhtaisesti ja on omaksuttava filosofis-uskonnollinen elämäntarkastus. Aistillisuus ja itsekkyyden voittaminen itsekasvatuksella, ruumiillisia kykyjä kehitetään urheilulla ja oikea filosofis-uskonnollinen elämäntarkastus on pyhyys.⁶²⁸ Nämä sopivat täydellisesti Alkion maailmantarkastukseen.

Santeri Alkion mukaan todellinen sivistys kasvaa ihmisen sisästä. Sitä seuraavat käyttäytymisen ulkoiset muodot. Hän varoittaa ulkokohtaisesta sivistyksestä ja muodolliseen käyttäytymiseen perustuvaa näennäissivistyksestä. *Eevassa* (1888) nuoret talonpoikaisnaiset alkavat matkia herrasnaisten vaatetusta ja käyttäytyä kyllä hyvin hienosti pitäen sitä sivistyksenä. Mutta ne, jotka tavoittelevat sivistystä vain ulkoisissa muodoissa eivätkä tiedoissa ja taidoissa, ovat väärässä.⁶²⁹

Santeri Alkio kieltää myös yhteiskunnallisilta sivistyspyrkimyksiltä henkilökohtaisten etujen tavoittelun. Niillä ei saa olla muuta päämäärää kuin ihmiskunnan onni. Sivistys kärsii joka kerta, kun se pannaan palvelemaan yksityisiä ja luokka-

---

⁶²⁶ Kansan lehti 29.8.1887; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 208–209.

⁶²⁷ Kansan lehti 29.8.1887; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 209.

⁶²⁸ Hilty 1909, 139–140.

⁶²⁹ [E] Alkio 1921 A, 94–95.

etuja. Sivistystyön pitää palvella ihmiskuntaa samalla tavalla kuin itsekasvatus palvelee yksittäistä ihmistä.⁶³⁰ Sivistys on arvoihin pohjautuvaa hengen viljelyä, jonka tavoitteena on luoda elämään korkeampi järjestys. Se on sydämen tapojen, tietämisen ja yhteiskunnan kohentamista. Se on ihmisen parhaimpien ominaisuuksien kirkastamista ja huonoimpien kuolettamista. Se on ihmisen ojentautumista kohti valoa ja vapautta.

Kaunokirjallisessa tuotannossa Santeri Alkiolle tarjoutuu erinomainen tilaisuus esitellä Carl Hiltyltä omaksuttua ajatusta siitä, että sivistyksestä on tehtävä osa jokapäiväistä elämää. Historiallinen kehys teorian soveltamiseen käytäntöön tarjoutuu, kun Suomessa luodaan pohjaa itsenäiselle kansallisvaltiolle. Se edellyttää sivistyksen ulottamista yhä laajempiin kansankerroksiin.

5.7 Kansan, kansakunnan ja ihmiskunnan sivistäminen

Kansansivistystyö on Santeri Alkiolle keskeisin yhteiskunnallisen toiminnan muoto. Se edistää ihmiskunnan kehittymistä luonnonlain välttämättömyydellä, koska siihen pakottaa ihmisessä oleva sisäinen kasvamisen pakko. Toiminnallaan hän voi sitä vaikeuttaa tai hidastaa mutta ei estää.⁶³¹ Teoriassa on darvinistisen evoluutioteorian deterministisiä aineksia. Ne johtuvat Alkion uskosta Jumalan luomis-suunnitelman luonnonlainomaiseen toteutumiseen.

Jo vuosisadan vaihteessa Santeri Alkio sanoutui irti siitä käsityksestä, että ihmisellä voisi olla jotain täsmällistä tietoa ennalta määräytymisestä. "Yhtä vähän kuin tieteellä saattaa olla mitään edeltäkäs määrättyä päämäärää, muuta kuin selvyteen pääseminen, yhtä vähän saattaa kansanvalistusliikkeellä olla mitään muuta edeltäkäs määrättyä tarkoitusperää kuin *pyrkii ikuisesti tuoretta kohti*, käyttääksemme Runebergin ajatusta."⁶³²

Santeri Alkiolla oli kansansivistystyön aloittamiseen runsaasti käytännönläheisiä virikkeitä. 1800-luvun lopulla Suomessa valiteltiin tapojen turmeltumista. Huvittelutavat olivat raaistuneet, viinan salapoltto ja juoppous lisääntyneet, ja sivistysharrastukset olivat laimenneet. Ihmiset olivat menettäneet vilpittömyytensä, ja nuorison käyttäytymisessä ilmenivät turmeltuneen ihmisyyden vaistot. Pahinta oli, etteivät ne olleet vain luontoperäisen raakuuden ja tietämättömyyden aiheuttamia huonoja tapoja. Uudenlaisen turmeltuneisuuden oli aiheuttanut väärä itsetietoisuus.

---

⁶³⁰ [Y&V] Alkio 1919 E, 101–102.

⁶³¹ Ilkka 21.9.1918; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 209.

⁶³² Pyrkijä 8/1904, 225, 226, 228; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 210.

Sen vallassa elävä nuorukainen ei etsi totuutta, vaan häntä hallitsevat kypsymättömät, itsekkäät mieliteot.⁶³³

Teerelän Matista on hyvä, että hänen vävynsä Niemelän Joonas osaa kirjoittaa. Muu opillinen sivistys on hänestä turhaa, koska kirjojen ääressä vietetty aika on talonpojalle ajanhukkaa.⁶³⁴ Niemelän Joonaksen näkökulma on kuitenkin avarampi. Kun *Teerelän perheessä* (1887) kiistellään kansakoulun perustamisesta, hän vetoaa kokousväkeen käyttäen maanläheisiä esimerkkejä lapsuudenaikaisesta oppimisesta. Hän myöntää, että uusia tapoja on toki aina tarkoin punnittava ennen kuin ne hyväksytään, mutta hän olettaa jo jokaiselle talonpojalle selvinneen, että ruotsinkielisen sivistyneistön valta on Suomessa niin suuri talonpoikien taitamattomuuden ja kyvyttömyyden vuoksi. Eivät herrat voita talopoikaa lapio- tai kirvestöissä, mutta maan asioista he päättävät niin kauan, kuin talonpojat eivät keksi valtansa säilyttämiseksi muuta keinoa kuin pelätä oppia ja viisastumista.⁶³⁵

Kansakoulun ja nuorisoseuratyön ohessa Santeri Alkio edisti monia muita kansansivistyksen kohottamiseen tähtääviä pyrintöjä kuten kirjastoja ja kansanopistoja. Hän kannusti myös itseopiskeluun. Kotiopinnot tarjoavat uranuurtajille mahdollisuuden näyttää, mihin ruumiillisten ja henkisten voimien tasapuolien kehittäminen samassa henkilössä johtaa. Mutta paikoilleen ei saa jäädä: tulevien sukupolven kasvatukseen on aina etsittävä uusia, entistä parempia menettelytapoja.

Santeri Alkio on varma siitä, että on syntymässä uusi sivistysihminen. *Nuorisoseurakirjassa* (1905) hän toteaa, että sivistys on tulossa tietoiseksi kansallisesta ja yleisinhimillisestä tehtävästään erityisesti Suomessa.⁶³⁶ Olipa uusi sivistysihminen keskivertoihminen tai nero, hänen kehittymistään pitää edistää kaikin kasvatuksellisin keinoin. Tähän tarjoaa kansalaisopintoliike suuria mahdollisuuksia. Se avaa tien paitsi nerojen syntymiselle myös ennen kaikkea suurten joukkojen nousulle.⁶³⁷ Jos ihminen voisi suorittaa sivistysopintonsa arkielämässään vuorovaikutuksessa henkisen ja ruumiillisen työn kanssa, maailmaan voisi kehittyä uusi sivistysihminen, joka näkisi elämänsä tarkoituksen entistä kirkkaammin.⁶³⁸

---

⁶³³ [N&E] Alkio 1923 F, 26–27.

⁶³⁴ [TP] Alkio 1923 E, 125–126.

⁶³⁵ [TP] Alkio 1923 E, 185–186; ks. myös Oinonen 1948, 74.

⁶³⁶ [NK] Alkio 1923 G, 272; Samassa yhteydessä Santeri Alkio asettaa sivistyksen nautinnonhimoisen rappiokulttuurin vastapainoksi ja toteaa, että ”jokainen uusi mätäpaljastus koskee kipeästi sairaaseen kansallisomaantuntoon”. [NK] Alkio 1923 G, 272–273.

⁶³⁷ [N&E] Ks. Alkio 1923 F, 69.

⁶³⁸ [N&E] Ks. Alkio 1923 F, 70.

Santeri Alkio piti kansansivistyksen kohottamista myös yhtenä kaunokirjallisuuden päätehtävänä. Kirjailijana ja kansanvalistajana hän herätteli ihmisissä uinuvaa sivistystarvetta, poliitikkona hän pyrki sellaisiin yhteiskunnallisiin rakenteisiin, jotka loisivat kaikille tasavertaiset mahdollisuudet hyvän yleissivistyksen hankkimiseen. Tosi, kaunis ja oikea eivät saisi olla vain harvojen etuoikeus ja juhlapuheitten termejä, vaan niiden pitäisi olla osa jokapäiväistä elämää. Niinpä hän kehottaa herrassäätyjä viettämään enemmän aikaa kansan parissa. Se sivistäisi heitä itseäänkin tehokkaammin kuin "säätörajoituksellinen erilläänolo ja yksipuolinen seurustelu vertaistensa kanssa."⁶³⁹ Alkio pitää selvänä, että ihminen, kansakunta ja ihmiskunta sivistyvät asteittain. Vuonna 1912 hänen näkemyksensä sivistyksen omaksumisesta pistäytyy "Ilkassa" yllättäen luonnontieteitten puolella. Hän olettaa, että alhaisella sivistystasolla olevat oppivat ensin "apinoimalla", kunnes heissä herää oma arvostelukyky.⁶⁴⁰

Vaikka Santeri Alkion maailmankatsomus on teologinen, se on myös teleologinen. Hänen teorianmuodostuksensa on kausaalista. Ilmiöt eivät ole irrallisia, vaan ne johtuvat jostakin. Myös itsetietoisuuden heräämiseen täytyy olla konkreettinen syy. Juuri tässä pisteessä, ei-tietoisuuden ja tietoisuuden rajalla, Santeri Alkion kausaalinen analyttisyys osoittautuu kuitenkin riittämättömäksi. Hän joutuu luopumaan konkreettisesta syysuhteesta ja turvautumaan aksiomaattiseen luonnonlakiin. Tämä luonnonlaki on ihmisessä oleva sisäinen kasvamispakko, joka johtaa ihmisen sivistykselliseen nousuun.⁶⁴¹

Samoin kuin ihminen, myös ihmiskunta sivistyy asteittain. Ensin sivistyvät yksilöt, sen jälkeen kansanluokat, kansat ja lopulta koko ihmiskunta. Jotta Jumalan luomistyö saatettaisiin loppuun, jokaisen sivistysihmisen velvollisuus on käyttää tietojaan, taitojaan ja valtaansa kansalaisten sivistämiseksi. Santeri Alkio muistuttaa, että osallistuminen kansansivistystyöhön on oikean elämäntehtävän suorittamista.⁶⁴² Tässä elämäntehtävässä ihmistä auttaa tahdonvoima, jota Alkio vertaa sähkövoimaan. Se saattaa levätä luonnossa hyödyttömänä. Vasta sitten, kun sille on selvä käyttötarkoitus, se aktivoituu hyödylliseksi. "Tahdonvoima on yksi niitä luonnon lahjomattomia ominaisuuksia, joiden käyttämiseen vasta sivistys tarjoaa kaikki mahdolliset apuneuvot."⁶⁴³

---

⁶³⁹ Ks. myös Hilty 1906, 42 alaviite.

⁶⁴⁰ Ilkka 5.10.1912; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 212.

⁶⁴¹ Ilkka 21.9.1918; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 209.

⁶⁴² Ks. Kuisma & Niemelä 1983, 206.

⁶⁴³ [I&K] Alkio 1919 A, 96–97; ks. Kuisma ja Niemelä 1983, 218.

Santeri Alkio tuntee sisimmässään, että 1900-luvun alun Suomessa eletään jo sitä ihmiskunnan sivistyshistorian vaihetta, jolloin maassa on sellainen kansanluokka, jonka velvollisuuksiin kuuluu kansan sivistäminen. Tässä työssä ovat avainasemassa kansanopistot ja yliopistot opettajineen.⁶⁴⁴ Tämän tunnustuksen hän antaa kansanopistoille kuitenkin vain sillä edellytyksellä, etteivät ne ole mitään ammatti- ja virkamieskouluja, vaan kouluja, joissa kasvatetaan ihmisiä.⁶⁴⁵

Kansansivistystyö ei ole Santeri Alkiolle armeliaisuutta vaan kansalaisvelvollisuus. Koska vapaaehtoinen valistustyö tuottaa usein parempia tuloksia kuin virallinen sivistystyö, se on nähtävästi luojan tarkoitus.⁶⁴⁶ Usein vaivalloiselta tuntunut kansansivistystyö ei ollut hänelle myöskään itsetarkoitus vaan väline, jolla edistetään yhteiskunnallista tasa-arvoa. Alkio oli oppinut historiasta, että sellaiset syvälliset uudistukset, jotka takaavat vähäosaisille yhteiskunnallisesti turvatuun asemaan, voivat toteutua vain kansan sivistyksellisen kasvun ja siveellisen uudestisyntymisen myötä.⁶⁴⁷

Santeri Alkio käsittelee sivistystä koskevissa teoriassaan yksilöitä ja kansakuntia samalla tavalla. Niin kuin ihmisen pitää löytää itsekasvatuksella oma erikoislaatusensa, pitää kansan kirkastaa se sivistyselämällään. Muuten se ei voi antaa panosta Jumalan luomissuunnitelman toteuttamiseen. Jumalan luomissuunnitelman toteuttaminen on darwinismin tapaista olemassaolontaistelua, jossa kansat kilpailevat sivistyksestä kukin omalla erikoislaadullaan. Vain ne kansat, joiden sivistys toteuttaa Jumalan luomissuunnitelmaa, voittavat jäädä eloon.

Santeri Alkio hylkää päättäväisesti sellaiset ihanteet, joiden ainoana tavoitteena on vapauttaa ihminen viettämään laiskaa ja mukavuudenhaluista elämää. Sivistyksen päämäärä on kehittää ihmisen kykyjä kaikilla niillä tavoilla, joilla hän voi päästä siveellisen pakon alaiseen vapauteen ja luonnon hallitsemiseen. Sivistyksen tehtävänä on poistaa ihmiskuntaa rappeuttavia taipumuksia ja ajattelutapoja.⁶⁴⁸

Santeri Alkion sivistysihanne rinnastuu mitä suurimmassa määrin Carl Hiltyyn, jonka mukaan sivistyksen lopullinen päämäärä on vapauttaa ihminen siitä aistillisuuden painolastista, jota hän kantaa olemuksessaan: itsekkyydestä, joka pe-

---

⁶⁴⁴ Ks. Kuisma & Niemelä 1983, 206.

⁶⁴⁵ [N&E] Alkio 1923 F, 232.

⁶⁴⁶ Pyrkijä 8/1904, 225, 226, 228; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 209.

⁶⁴⁷ Ilkka 17.9.1912; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 273.

⁶⁴⁸ [KS&N] Alkio 1897 A, 48; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 238.

rustuu kaikkien elävien olentojen itsesäilytysviettiin, mutta ei vastaa hänen elämänsä tarkoitusta.⁶⁴⁹ Sivistystä ei ole tarkoitettu omaan käyttöön vaan kaikkien yhteiseksi hyväksi. Hän, joka on omaksunut tämän elämäntarkoituksen, ei saa vetäytyä luostareihin ja oppineitten pariin. Hänen on sovellettava sitä käytäntöön joka-päiväisen elämän kaikilla alueilla.⁶⁵⁰ Aito luopuminen itsekkyydestä johtaa kaikesta ulkoisesta kunnian kieltäytymiseen⁶⁵¹: "Nero tajuaa silloin, että hänen tarkoitustaan ei maailmassa toteuteta vallan eikä kunnian⁶⁵² kukkuloilla, vaan palvelemalla koko ihmiskunnan sivistystarkoituksia."⁶⁵³

Santeri Alkion maailmankuvan mukaan sekä marxilainen luokkayhteiskunta että porvarillinen sääty-yhteiskunta ovat materialismissaan ihmisen luontoperäisen itsekkyyden ilmentymiä. Koska ne eivät perustu kristillisille arvoille, ne ovat ohimeneviä ilmiöitä. Niillä ei ole tulevaisuutta Jumalan luomissuunnitelmassa. Tulevaisuus kuuluu kristillisiin arvoihin nojautuvalle ihmiskunnalle. "Jokaisen kansan sivistyselämän tärkein tehtävä on kirkastaa oman kansansa henki ja kyvyt ja tuottaa siten ihmiskunnan kulttuurikekoon kansallista ainesta ja hankkia sille siinä kilpailun kestävä kyky."⁶⁵⁴ Tulevaisuuden yleissivistys syntyy kansanhengen ja sivistyneen tietoisuuden vuorovaikutuksesta. Se on ihmisen olemuksen tavoitteiden jalostamista kulttuuriluomiksi. "Kansakunta on olemassa tuottaakseen ihmiskunnan kulttuurikekoon uutta ainesta."⁶⁵⁵

Yhdessä kirjallisen tuotantonsa viimeisimmässä vihkosessa *Maaseudun tärkein kysymys* (1927) Santeri Alkio muistuttaa maalaisväestöä siitä, että taloudellisesti vaikeana aikana elämä tahtoo muovautua pelkäksi leipätaisteluksi. Siihen voi vaikuttaa myös se, että muut ammattikunnat elävät yleensä paremmin kuin syrjäseutujen talonpojat, joilla ei ole mahdollisuuksia yritystoimintaan. Syy maalaisvä-

---

⁶⁴⁹ Hilty 1909, 140.

⁶⁵⁰ Hilty 1909, 143.

⁶⁵¹ Artikkelissaan "Alkio aikalaistensa muistelemassa" Kulmala kertoo, että Santeri Alkio kieltäytyi ottamasta vastaan kunniamerkkejä, vaikka niitä hänelle tarjottiin. Kulmala 1962, 97–118.

⁶⁵² Vuonna 1921 Santeri Alkio pohdiskelee päiväkirjassaan "maailman kunniaa", mikä kilpailee rikkaidenhimon ja vallanhimon kanssa. Niiden kaikkien perusta on pettävä. Sen horjuttamiseen tarvitaan vain pieni paljastus. Se on vain yksi osa turhuuden markkinoita. Kaikki, mikä on rakennettu kunnianhimon vuoksi, raukeaa ennen kuolemaa arvottomana ja tuottaa romahtaessaan katkeraa pettymystä. Oikeaa arvoa on vain sillä, että tehdään oikein oikein tekemisen vuoksi. Ihmisen on löydettävä persoonallisuudelleen tukeva perusta. Jos siltä pohjalta voi vaikuttaa ympäristöönsä säilyttäen persoonallisen vapautensa ja omantunnon rauhan, voi katsoa "maailman kunnianhimon" taisteluitakin kuin näytelmää, jossa esteettinen puoli on päätekijänä. [VM] Alkio 2012 B, 26.

⁶⁵³ [Y&V] Alkio 1919 E, 105; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 211.

⁶⁵⁴ [Y&V] Alkio 1919 E, 126–127; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 211–212.

⁶⁵⁵ Ks. Kuisma & Niemelä 1983, 205–206.

estön huonovointisuuteen on enemmän valistuksen ja taidon puute kuin kilpailevien kansanluokkien tietoinen tahto. Itsenäinen Suomi ei ole enää Ruotsin eikä Venäjän riiston kohde. Ikääntyvästä Alkiosta on kasvanut täysiverinen poliitikko. Vaalien lähestyessä hän muistuttaa siitä, että talonpojat voivat huolehtia taloudellisesta asemastaan käyttämällä äänioikeuttaan. Jos he tajuvat, että heille on hyötyä jokaisesta koulusta ja jokaisesta kauppapalveluista helpottavasta maantiestä, kaikki tarvittava saavutetaan nopeammin. Siksi maalaiskunnissa on käytävä yksimielisinä vaaliurnilla äänestämässä eduskuntaan maalaisliittolaisia miehiä [!]. Mutta sekään ei riitä. Maalaiskylissä pitää muistaa, että valistuneimmat hallitsevat ja tulevat aina hallitsemaan. Tärkeintä maaseudulle on sittenkin valistus.⁶⁵⁶

---

⁶⁵⁶ [MTK] Alkio 1927 D.

6 Historia ja aatteet

Historian taju muodosti olennaisen osan Santeri Alkion maailmankatsomuksesta. Hän piti historiaa käsittelevää kirjallisuutta tärkeimpänä kirjallisuuden lajina, koska se opettaa arvioimaan ajan ilmiöitä vertaamalla niitä menneisiin kausiin.⁶⁵⁷ Hänen teostensa nimiölehti sisältää usein tapahtumien ajoituksen. Myös silloin, kun ajankohtaa ei nimenomaan mainita, sen voi päätellä sisällön perusteella.⁶⁵⁸ Yhteiskunnallisena toimijana hän tunsi tekevänsä työtään historian kasvojen edessä.

Santeri Alkion historiankäsityksen suurissa linjoissa voi havaita samankaltaisuutta 1800-luvun kolmen kilpailevan maailmankuvan, kristinuskon, darvinismin ja historiallisen materialismin kanssa. Alkiolaista kristinuskoa siinä edustaa usko Jumalaan, luomistyön jatkumiseen kohti ihmiskunnan täydellistymistä, darvinismia aatteiden olemassaolontaistelu ja historiallista materialismia Jumalan luomissuunnitelman väistämätön toteutuminen.

Jumalan luomissuunnitelman edetessä uudet ja paremmat aatteet korvaavat vanhat ja elinkelvottomat. Elinkelvottomia ovat ne, jotka ovat ristiriidassa Jumalan luomissuunnitelman kanssa. Aatteiden olemassaolontaistelun seurauksena yksilöt, kansakunnat ja ihmiskunta kehittyvät kohti täydellisyyttä, samoin kuin valtio täydellistyy sosialismin syrjäyttäessä kapitalismin ja kommunismin kukistaessa sosialismin. Kansakunta, joka ei ota vastaan sivistystä, sortuu orjuuteen ja tietämättömyyteen. Sen sijaan astuu toinen, kehityskykyisempi, historialle otollisempi kansa.⁶⁵⁹

Santeri Alkion historiankäsityksen mukaan ihmiskunnan kulttuurisen ja sosiaalisen olemassaolontaistelun käyttövoima ei ole marxilaisten yhteiskuntaluokkien vaan hallitsijoiden ja hallittavien, etuoikeutettujen ja alistettujen välinen valtatais-

---

⁶⁵⁷ Pyrkijä 5/1902, 135; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 260.

⁶⁵⁸ Historiallisen romaanin käsite on epämääräinen. Se on romaanin alalaji, jossa "tapahtumat sijoittuvat pääasiassa aikaan, joka kirjoitushetkestä katsottuna on menneisyyttä". Historialliset romaanit eroavat fantasiaromaaneista siinä, että ne sijoittuvat todelliseen maailmaan, vaikka niissä on yleensä fiktiivisiä henkilöitä ja tapahtumia. Ne perustuvat yleensä ainakin jossain määrin historiantutkimukseen. Historiantutkimuksesta poiketen historiallinen romaani on kuitenkin pohjimmiltaan fiktiota. Fiktio ja faktan osuus vaihtelee eri historiallisissa romaaneissa. (<https://fi.wikipedia.org/>) Santeri Alkion monet romaanit sopivat tähän väljään määritelmään. Historiallisiin romaaneihin ne lukee myös Hannu Syväoja, joka väitöskirjassaan *Suomen tulevaisuuden näen* jättää kuitenkin käsittelemättä Alkion romaanit *Puukkojunkkarit* (1894), *Murtavia voimia ja* (1896) *Patriarkka* (1916) rajauksen vuoksi. Hän jättää aineistonsa ulkopuolelle teokset, joissa kerrotuista tapahtumista on niiden ilmestyessä kulunut vähintään 50-vuotta. Syväoja 1998, 53–54.

⁶⁵⁹ [KR] Alkio 1923 A, 298–299; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 255.

telu. Hänen ajattelunsa ei sulje pois darvinismin ja historiallisen materialismin olemassaolontaistelua, vaan se asettaa niiden yläpuolelle Jumalan luomissuunnitelman. Se määrää kansojen kohtalon, josta kertovat historian suuret linjat.⁶⁶⁰

Kun 1900-luvun alun dekadenssin ennustettiin merkitsevän länsimaisen sivistyksen loppua, Santeri Alkio ei yhtynyt pessimismiin vaan kysyi, miksi maailma häviäisi ennen kuin se on käyttänyt loppuun kehitysmahdollisuutensa. Miksi eurooppalainen sivistys kääntyisi lopulliseen laskuun ennen, kuin se on noussut ihanteittensa huipulle? Ei sellaista luomakunnassakaan tapahdu. Vain elinkyvyytön kuolee kesken aikojaan. Näлкä tappaa sairaan, ruumiillinen näлкä ruumiin, henkinen näлкä sielun. "Muuttuessaan palvelemaan oman aikakautensa tarpeita terveen kansalaisuuden elämänvaisto etsii aina korkeampia kehitysmuotoja siihen saakka, kun kehitysmahdollisuuksia on vielä olemassa".⁶⁶¹

Teoksessa *Santeri Alkio. Ituja* (1983) johdantoluvussa Juha Kuisma ja Seppo Niemelä kirjoittavat Alkion tavasta ymmärtää ihmiskunnan edistymisessä tapahtuvia muutoksia. Edistyminen ei ole suoraviivaista, vaan tapahtuu lukemattomien erehdysten ja väliaikaisten taantumien kautta. Ajoittain vallan saavat edistykselliset aatteet: uskonnot, siveys, taide, luovat keksinnöt ja elämän vaikeuksia poistavat tiedot. Nousukausina ne luovat uutta, laskukausina ne joutuvat taistelemaan olemassaolostaan. Kun luovien aatteiden väljähtymistä seuraa henkinen lama, ne saavat aikaan vain irvikuviaan.⁶⁶²

Historia toimii kahdella tasolla. Samalla kun aatteet käyvät keskinäistä taistelua kehittyä käytännön elämä. Santeri Alkion mukaan kaikkien ajatussuuntien ylivalta on hetkellinen. Vallanpitäjät turvautuvat valtansa säilyttääkseen olevien olojen puolustamiseen, joten ne eivät avaa uusia uria. Niitä avaavat ne, joille vanhat suunnat tuottavat kärsimyksiä.⁶⁶³ Jatkuvasti muuttuvassa maailmassa on historiallisesti voittoisaa se, mikä on sivistyksellisesti korkeaa. Maapallon historian luovat kansakunnat ja niiden edistysihmiset.

Juha Kuisman mukaan Santeri Alkion yhteiskunnallisen ajattelun tärkein esikuva on J. V. Snellman. Hänen johdolla Suomeen juurrutettiin hegeliläinen ajatusmaailma, jota sävytti kolme suurta ajatusta: kaitselmus, kansallisuus ja ihmisyyt. Kaitselmus tarkoitti sitä, että ihmiskunnan historia kulkee maailmanjärjestyksen ohjaamana arvojen ja käsitteiden asettamissa rajoissa, mutta vain siinä määrin

---

⁶⁶⁰ Ilkka 26.5.1919; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 253.

⁶⁶¹ Leinonen 1930 A, 6.

⁶⁶² Ks. Kuisma & Niemelä 1983, 22–24.

⁶⁶³ Ks. Kuisma & Niemelä 1983, 22–24.

kuin yksilöt tuntevat oikean ja toden ja toteuttavat sitä toiminnassaan.⁶⁶⁴ Kansallisuus merkitsi sitä, että pienikin kansa voi lunastaa oikeuden valtiolliseen olemassaoloonsa olemalla oma itsensä ja kehittämällä omintakeisen kulttuurin. Ihmiskunta kehittyi vain historiallista tehtävänsä toteuttavien kansakuntien kautta. Ihmissyysaate tarkoitti sitä, että ihmisen itsetietoinen henki kehittyi kohti vapautta. Sukupolvi sukupolvelta humaniteetti tihentyy ja tietoisuus valaistuu.⁶⁶⁵

6.1 Historian demokraattinen linja

Santeri Alkio havaitsi, että yhteiskunnat kehittyvät yhä demokraattisemmiksi. Yhä suurempia ja terveempiä ihmisjoukkoja hyödyttävät elämänmuodot astuvat harvoja hyödyttäneiden tilalle.⁶⁶⁶ Taloudellinen ja sivistyksellinen kehitys vei erehdykseksi osoittautuneesta kaupunkikapitalismista maaseutumaiseen elämäntapaan ja osuustoiminnalliseen yhteisomistukseen.⁶⁶⁷ Se turvasi vähäväkisten oikeuden pitää työn tulokset omissa käsissään. Yhteiskunta, joka perustuu "vähäväkisten työntekijäin valtaan ja yhteisyyden tuntoon on voittamaton".⁶⁶⁸

Vuonna 1904 Santeri Alkio kertoo kehitysuskoistaan Viljo Tarkiaiselle. Hänen käsityksensä mukaan kehitys kulkee maailmassa kohti kansanvaltaisuutta. Tosin vielä esiintyy valtioiden itsekkyydestä johtuvaa sortoa, mutta usko ihmiskunnan kehitykseen ja Kristuksen opin toteutumiseen valtioissakin oikeuttaa pitämään taantumuksen aikoja satunnaisina ja ohimenevinä. Niiden jälkeen tulevat uudet edistyskaudet korjaavat sen, mitä taantumus on vahingoittanut.⁶⁶⁹ Hän pitää yhteiskunnallisia vallankumouksia vain kansakunnan herättäjinä, jotka eivät johda pysyvään muutokseen. Vallankumousta parempi vaihtoehto on jatkuva kehitys, joka

---

⁶⁶⁴ Ks. Kuisman tulkintoja Santeri Alkion historiankäsityksestä. Kuisma, Juha 1981, 45–56; Kuisman mukaan Santeri Alkion historiankäsitykseen on vaikuttanut enemmän Yrjö-Koskinen kuin Snellman, joka kirjoitti historiasta varsin vähän. Kuisma, Juha 1981, 49.

⁶⁶⁵ Kuisma & Niemelä 1983, 11. Kuisma, samoin kuin monet muut tutkijat, näyttää välttävän tietoisesti puhumasta Jumalan luomissuunnitelmasta, mutta hänen terminologiansa takaa voi hahmottaa Santeri Alkion maailmankatsomukseen vaikuttaneita ajattelijoita. Osa niistä johtaa Hegeliin: Kuisman käyttämässä terminologiassa Santeri Alkion maailmankuvaan on kaitselmuksen sijaan asetettava usein Jumalan luomissuunnitelma, kansallisuuden sijaan kansakunta, ja ihmisyyden on ymmärrettävä hyvänä ihmisenä ja kunnan kansalaisena. Ihmiskunta toteuttaa historiallista tehtävänsä ihmisten, kansakuntien ja valtioiden kautta.

⁶⁶⁶ Ilkka 3.2.1917; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 255.

⁶⁶⁷ Numminen 2011, 354. Santeri Alkiolla ja Hannes Gebbhardilla oli maalaisliiton syntyvaiheista peirittyviä erimielisyyksiä, jotka ajoittain purkautuivat polemiikiksi. Siitä huolimatta Alkion suhde osuustoimintaan oli jatkuvasti myönteinen. Maalaisliiton syntyvaiheiden aikaisista ristiriidoista ks. myös MAX, 1962, 119–125.

⁶⁶⁸ Alanen 1976, 49; Numminen 2011, 354.

⁶⁶⁹ Tarkiaisen 1904, 61.

tyynnyttää aatteita ja tekee mahdolliseksi niiden soveltamisen rauhalliseen elämään.⁶⁷⁰

Koska luonnossa ei esiinny luokkia eikä luokkataistelua⁶⁷¹, Santeri Alkio ei pidä yhteiskunnallisia konflikteja luokkarakenteesta johtuvana välttämättömyytenä, vaan uskoo kansalaissodankin johtuneen ensisijaisesti edesvastuuttomasta poliittisesta kiihotuksesta.⁶⁷² Hän syyttää siitä sotaa edeltäneen valtiollisen elämän itsestä ilmapiiriä, jossa vaadittiin toisilta, mutta lyötiin laimin omat velvollisuudet. Se johti voimien tuhlaamiseen, riitaan ja suukopuun. Vaatimusten vastapainoksi olisi pitänyt olla velvollisuuksia, mikä on oikean kansanvallan ehdotonta edellytys.⁶⁷³

Sodan jälkeen Santeri Alkio tuli yhä vakuuttuneemmaksi siitä, että yhteiskunta voi uudistua vain ihmisen uudistumisen myötä. Lait kyllä edistävät yhteiskunnallista kehitystä, mutta vain sillä ehdolla, että niiden laatijat, toimeenpanijat ja noudattajat ovat siveellisesti korkeatasoisia ihmisiä, jotka asettavat vapaaehtoisesti yhteiskunnan yleiset edut omien etujensa yläpuolelle.

Lyhyenä anarkistissävyisenä kautenaan Santeri Alkio valitti sitä, että ihmisellä on yhteiskunnan byrokraattisessa lakiviidakossa vain vähän vapauksia ja mahdollisuuksia toteuttaa itseään. Kansalaissodan jälkeen hän korostaa laillisuutta. Hän tarkastelee yhteiskunnallisia pakkoja aiempaa ymmärtäväisemmin valistuneen ja vapaasti toimivan kansalaisen silmin. Siveellisen pakon alaisuudessa elävä ihminen ei mukaudu lakeihin pakosta vaan vapaaehtoisesti ja sopeuttaa oman etunsa yleisen edun asettamiin vaatimuksiin.

Kansalaissotaan oli johtanut vallanpitäjien itsekkyyys. Sitä ei ollut poistanut se, että vuosisadan alussa siirryttiin vallankäyttäjien lukumäärää lisänneeseen demokraattiseen hallintoon. Seuraukset olivat sen mukaiset. Kun valta tipahti kansan sivilille riveille vuoden 1916 vaaleissa, ne eivät olleet kypsyneet täyttämään velvollisuuttaan. Seurasi sosialidemokratian avuttomuuden tila, mikä vei liikkeen itseku-

---

⁶⁷⁰ Pyrkijä 10/1906, 255; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 294; Kulmalan mukaan Santeri Alkio suhtautui kielteisesti Lapuan liikkeeseen. Kulmala 1962, 102; Niemelä 2012, 45–46. Niemelän mukaan historia ja yhteiskunta olivat Alkiolle kenttä, jossa “ikuisen edistyksen jättiläistorvet soivat”. Tällaisesta asenteesta kasvaa uudistaja, reformaattori, joka taistelee uudistusten puolesta vanhoillisuutta vastaan. Sen vastakohtaa Santeri Alkio ei hyväksy: “pyrkiminen kumouksellisuuteen kehityksen sijasta vie kyllä kumoukseen, mutta ei suinkaan kehitykseen ja kansanasian voittoon.”

⁶⁷¹ Alkion mukaan myöskään Jeesus ei tunnustanut mitään yhteiskunnallisia luokkarakoja. Hän moittii etuoikeutettuja luokkia siitä, että ne nojaavat olemassaolo-oikeutensa kristillisten käsitteiden ulkopuolelta lainattuihin perintöuskoihin. [N&E] Alkio 1923 F, 21.

⁶⁷² Kansalaissodan syistä ks. myös Niemelä 2011, 158.

⁶⁷³ [I&K] Alkio 1919 A, 17.

moukseen. Se osoittautui yhteiskunnalliseksi lapseksi, joka veitsen saatuaan vahingoitti sillä itseään. Kansalaissodan jälkeen Suomi oli odotustilassa: "Kysytään: kuka hallitsee tätä maata ja kansaa? Mihin *kansallisiin voimiin* nuori valtio voi luottamuksella olemassaolonsa turvata?" Alkion mukaan turva oli maanviljelysväestössä. Se olisi se kansallisuuden runko, josta lähtisivät kestämissen mahdollisuudet.⁶⁷⁴

Pitempää taannehtivaa perspektiiviä edustaa Santeri Alkion näkemys siitä, että jos ei suurruhtinas olisi pystyttänyt esteitä kehitystä edistävän eduskunnan lainsäädäntövallalle, Suomessa olisi todennäköisesti voitu tasoittaa sääty-yhteiskunnan synnyttämiä yhteiskunnallisia patoutumia. Neuvotteluin ja sovitteluin kansanvaltaa olisi voitu asteittain kehittää ja välttää kansalaissota.⁶⁷⁵ Sellaisen katastrofin jälkeen puolueiden pitäisi pohtia uudelleen yhteiskunnallista rooliaan. Lopulta Alkio nojautui jälleen sivistykseen. Hänen mukaansa yhteiskunnalliset ristiriidat johtuivat ainakin osaksi laiminlyödyistä kasvatuksesta. Optimistisesti hän uskoi, että tämä tieto kannustaisi ihmisiä täydentämään yhteiskunnallista toimintaansa järkipärisellä itsekasvatuksella. Kaikki sellainen valtiollinen puolue toiminta, johon ei sisälly sivistyksellistä ja siveellistä valistustoimintaa, on vaaraksi kansakunnalle.⁶⁷⁶

Vielä pitempää historiallista perspektiiviä luo Seppo Niemelä, joka toteaa teoksessaan *Ajankohtainen Alkio* (2012), että kolme vuosisataa sitten levisi Eurooppaan mullistava ajatus: uusi aikakusi on aina edellistä parempi, ja ihminen voi vaikuttaa uuden aikakauden kehkeytymiseen.⁶⁷⁷ Niemelän ajoitus viittaa 1600–1700-luvun valistukseen, joka luotti ihmiskunnan rajattomiin kehitysmahdollisuuksiin. Valistusajan humanistiset tavoitteet sisälsivät ihmisten tasa-arvoisuuden edistämisen ja lasten kasvattamisen hyödyllisiksi kansalaisiksi. Valistuksen aika suosi luonnontieteissä empirististä tutkimustapaa ja uskoi rationaaliseen ihmisjärkeen, jonka varaan tulevaisuuden yhteiskunta oli rakennettava. Se näki ihmiskunnan vaeltavan kohti suurempaa viisautta, hyvyyttä, vaurautta ja onnea.⁶⁷⁸ Santeri Alkion maailmankuva on mitä suurimmassa määrin valistusajan tuotetta, joskin hän omaksui sen kehitysoptimismien erityisesti Snellmanin kautta.

Valistusajan humanismista poiketen Santeri Alkio sitoo edistyksen tiukasti kristinuskoon. Jo vuonna 1891 hän kirjoitti "Pyrkijässä" pitävänsä kaikkea sellaista

---

⁶⁷⁴ [I&K] Alkio 1919 A, 17.

⁶⁷⁵ [I&K] Alkio 1919 A, 31.

⁶⁷⁶ [MS] 1919 B; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 149–150.

⁶⁷⁷ Niemelä 2012, 45.

⁶⁷⁸ Tiivis esitys valistuksen ajan henkisestä ilmapiiristä sisältyy esimerkiksi artikkelitietosanakirjaan Specktrum tietokeskus. 16-osainen tietosanakirja, 13. osa Vaa – Ö. Porvoo 1981, 61–65.

edistystä, joka tapahtuu hylkäämällä kristinuskon, *taantumisena kovin arveluttavaan suuntaan*.⁶⁷⁹ Palatessaan aiheeseen vuotta myöhemmin hän esittää edistykse- lisyuden ja uskonnollisuuden vaihtoehtoina, joiden välillä ihmisen on tehtävä va- lintansa: "Jos sama henkilö on uskovainen ja edistyksen harrastaja, täytyy hänen ajastaan omistaa eri aika kumpaisillekin harrastuksille. Semmoista paljon käytän- nössä tapahtuukin. Mutta ainoastaan sellaisille henkilöille, jotka käsittävät näiden harrastusten olevan toisen *taivaallista* ja toisen *maallista* laatua, niille on sellainen käytännöllisyys mahdollista."⁶⁸⁰ Alkion ei tarvinnut lokeroita omistautumisestaan, koska hänen edistyksellisyytensä oli sekä maallista että taivaallista laatua.

Juha Kuisma ja Alpo Rusi pelkistävät Santeri Alkion edistysihmiset kansalai- siksi, jotka seuraavat aikaansa, osallistuvat julkiseen elämään, yrittävät selvittää it- selleen ajan ilmiöiden syyt eivätkä omista mitään muodon ja mieliteon vuoksi, vaan elävät elämäänsä persoonallisen itsetietoisuuden valossa.⁶⁸¹ Alkion edistysihmi- sessä on elitistinen piirre: kansan enemmistö ei kykene tajuamaan historian suuria hetkiä.⁶⁸² Vain herkkimät ihmiset vaistoavat, mikä aate on kunakin historiallisena hetkenä ajankohtainen. Aatteet syntyvät yksityisten ihmisten aivoissa. Sieltä ne le- viävät joukkoihin, jos niissä on Jumalan luomissuunnitelmaa edistävä voima.⁶⁸³ Kansakuntien kohtalo riippuu näiden harvojen ihmisten älystä, uskalluksesta ja te- oista.⁶⁸⁴ Vaikka edistysihmisiä on vain pieni vähemmistö, he hallitsevat yleistä mie- lipidettä ja kanssaihmitensä käsitteitä ja tahtoa.⁶⁸⁵ Alkio vakuuttaa, että Kaitsel- mus on varannut myös itsenäiseksi kansakunnaksi kasvaneelle Suomelle maailman historiassa oman erikoistehtävänsä.⁶⁸⁶

6.2 Aatteet

Santeri Alkion teorian mukaan ihmisiä, kansoja ja koko ihmiskuntaa ohjaavat aat- teet syntyvät omantunnon ja järjen yhtymisestä. Ne eivät ole pysyviä rakenteita vaan muuttuvat yksilön ja ihmiskunnan kehittymisen mukana. Se tekee ymmärret- täväksi hänen paradoksaaliselta vaikuttavan väitteensä, että juuri aatteiden ilmene-

---

⁶⁷⁹ Pyrkijä 1/1891, 4; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 279–280.

⁶⁸⁰ Pyrkijä 1/1892, 3; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 283.

⁶⁸¹ Kuisma & Rusi 1980, 16: [I&K] Alkio 1919 A, 103; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 150–151.

⁶⁸² [V&V] Alkio 1923 H, 13.

⁶⁸³ Pyrkijä 1/1924, 2; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 257–258.

⁶⁸⁴ [V&V] Alkio 1923 H, 13.

⁶⁸⁵ [I&K] Alkio 1919 A, 103; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 150–151.

⁶⁸⁶ [I&K] Alkio 1919 A, 66; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 264.

mismuotojen hetkellisyys on todiste niiden jumalallisesta alkuperästä. *Mennynteteoksen* (1892) Eero Laivurinen ilmaisee tämän päätellessään, että "ennen ilmestyneiden ja nykyään ilmestyväin uusien aatteiden syntyminen on yhä jatkuvaa *luomistytöitä*".⁶⁸⁷ Aatteet ovat inhimillisiä luomuksia ja siksi vajavaisia. Ne vievät kehitystä eteenpäin, mutta niin kauan kuin Jumalan luomissuunnitelmaa ei ole täytetty, ne ovat tuhoon tuomittuja. Vajavainen ei voi olla ikuista.⁶⁸⁸

Eero Laivurisen yhteiskunnallis-uskonnollinen oivallus aina uusiutuvista aatteista nojautuu osittain niihin filosofisiin traditioihin, jotka mieltävät maailman jatkuvasti muuttuvaksi tilaksi. Koska hän uskoo, että muotoaan muuttavat aatteet ilmentävät Jumalan luomistytöitä, on johdonmukaista, että hän uskoo samaa myös uskonnollisista liikkeistä. Vaikka eri ihmisryhmillä on toisistaan poikkeavia uskonnollisia käsityksiä, myös ne toteuttavat Jumalan luomissuunnitelmaa. Ne kaikki tunnustavat Jumalan kaikkivaltiuuden, ja niillä on sama autuuden toivo. Avarakatseinen ja suvaitsevainen Eero Laivurinen ei halua osallistua uskonnollisten ryhmien välisiin oppiriitoihin. Eri uskonnot ja niiden lahkot saattavat kukin olla omalta osaltaan oikeassa. Autuuteen voi kulkea samaa tietä monta joukkoa.⁶⁸⁹

Eero Laivurisen pohdiskelut ovat sopusoinnussa Santeri Alkion uskonnollisten perusnäkemysten kanssa. Ihminen, joka itsekasvatukseen nojautuen kirkastaa itsensä olevaa Jumalan kuvaa, ei voi olla varma siitä, onko hänen valitsemansa tie oikea. Ahdistuva omatunto tosin varoittaa vääristä valinnoista, mutta niiden oikeellisuuden ratkaisee lopullisesti niiden suhde Jumalan salattuun luomissuunnitelmaan.

Kun Vilhelmi 12 vuotta myöhemmin ilmestyneessä *Palvelusväessä* (1904) määrittelee aatetta, siihen liittyy jo vahvasti toiminnallisuus. "Aatteita ovat oikeastaan kaikki ne mielipiteet, joiden mukaan ihmisille suunnitellaan tehtäviä ja tarkoituksiperiä".⁶⁹⁰ Myös Juha Kuisma ja Seppo Niemelä korostavat Santeri Alkion aatekäsityksen kaksinaisuutta, sen maailmankatsomuksellista perustaa ja käytännön toimintaa. Heidän mielestään hän ilmaisee yhteiskunnallista muutosta kuitenkin enemmän käsitevalinnoilla kuin varsinaisena oppina. Keskeisiksi muutosta kuvaaviksi käsitteiksi he nimeävät *aikakauden, elämänmuodon ja henkisen kasvun*. Kullakin aikakaudella on omat hallitsevat aatteensa ja maailmankatsomuksensa, jotka

---

⁶⁸⁷ [M] Alkio 1925 C, 117.

⁶⁸⁸ Nuori Suomi 1904; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 257.

⁶⁸⁹ [M] Alkio 1925 C, 55–56.

⁶⁹⁰ [PV] Alkio 1925 E, 202. Santeri Alkio käyttää keskustelussa runsaasti huumoria. "Se on sellainen romaani tai kertomus, jossa puhutaan raittiudesta". "Niin kuin esimerkiksi, jos Matti aikoo mennä Liisan kanssa naimisiin, niin se on aate." "Naimisen aate". [PV] Alkio 1925 E, 201–202.

käytännön elämässä konkretisoituvat elämänmuodoksi. Alkio luottaa vakaasti ihmiskunnan henkiseen kasvuun. Se on luojaan tahto, joka on istutettu ihmiseen kehitystarpeina ja pyrkimyksenä vapauteen.⁶⁹¹ Aatteet eivät voi joutua ristiriitaan käytännön elämän kanssa, kun ne kehittyvät elimellisessä yhteydessä toistensa kanssa.⁶⁹²

Jotta aatteet voisivat toteuttaa tehtävänsä Jumalan luomissuunnitelmassa, niiden on konkretisoiduttava yhteiskunnalliseksi toiminnaksi. Valitsemansa terminologian mukaisesti Juha Kuisma ja Seppo Niemelä kiteyttävät Santeri Alkion yhteiskunnallista muutosta koskevan ajattelutavan lausepariin "*aatteet taistelevat aikakausittain, elämä polveutuu elämänmuodoittain*".⁶⁹³ Elämänmuodot ovat heidän mukaansa kerrostuneita tapoja ja käytäntöjä, joita ei muuteta vallankumouksella vaan elämäntapaa uudistamalla. Jokainen näin kehittynyt elämänmuoto sisältää aiemmat elämänmuodot jalostetussa muodossa. Ihminen herää uudistamaan elämäntapaansa omantunnon ja ajattelun yhtyessä aatteeksi.⁶⁹⁴

Juha Kuisman ja Seppo Niemelän Alkio-tulkinnan mukaan yhteiskunnalliset murroskaudet syntyvät, kun uusi aate syrjäyttää sisäisellä voimallaan vanhan aatteen. Se luo jännitettä voittaneen aatteen ja vallitsevan elämänmuodon välille, mikä puolestaan johtaa uudenlaisen elämänmuotoon.⁶⁹⁵ Ihminen suunnistaa Jumalan luomissuunnitelman puitteissa omaehtoisesti hairahtuen ja taantuenkin, "mutta edistykseen on määrätty maailman rakenteista kaiteina ilmenevä tie".⁶⁹⁶ Alkio itse kirjoittaa "Ilkassa" 18.7.1912, että Jumalan luomissuunnitelma on se mittari, jolla ihmisen tekoja viime kädessä mitataan. Hän tekee töitään tietäen hyvin, että ne tulevat vielä joskus punnittaviksi.⁶⁹⁷

6.3 Kansallisuusaatteen herääminen

Juha Kuisman mukaan snellmanilaisen kansallisuusaatteen herättäjinä toimivat alkuvaiheessa J.V. Snellmanin lisäksi Yrjö-Sakari Yrjö-Koskinen, Zachris Topelius

---

⁶⁹¹ Kuisma & Niemelä 1983, 22.

⁶⁹² [MP I] Alkio 1919 D, 1912, 221; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 22–24, 177.

⁶⁹³ Kuisma & Niemelä 1983, 22.

⁶⁹⁴ Kuisma & Niemelä 1983, 22.

⁶⁹⁵ Kuisma & Niemelä 1983, 22–24.

⁶⁹⁶ Kuisma & Niemelä 1983, 24.

⁶⁹⁷ Ilkka 18.7.1912; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 155.

ja Agathon Meurman. Seuraava sukupolvi levitti sen kansan keskuuteen. Arvi Grotenfelt toimi Kansan valistusseuran sihteerinä, Zachris Castrén Työväenliiton Siivostysliiton ja Santeri Alkio nuorisoseuraliikkeen johtajana.⁶⁹⁸

Talonpojan valtiolliset harrastukset perustuvat Santeri Alkion kaunokirjallisessa tuotannossa lähes kauttaaltaan kansallisuusaatteeseen. Ensimmäiset merkit talonpojan valtiollisen tietoisuuden heräämisestä hän sijoittaa *Patriarkassa* (1916) kuvatulle 1870-luvulle. Siinä kansallisuusaate kulminoituu kielikysymykseen, joka jakaa kylän miesten mielipiteitä. Herrojen mielestä ruotsin kieli on heidän luonnollinen sivistysoikeutensa, jonka he ovat hankkineet kouluja käymällä, mutta Snellman ja Yrjö-Koskinen ovat villinneet talonpojat heitä vastaan levittämällä "Uudessa Suomettaressa" talonpoikien keskuuteen ruotsin kieltä ja herrasväkeä vastaan suunnattuja aatteita. Kielikysymykseen keskittyvien talonpoikien mielestä jokainen ruotsia puhuva oli epäkansallinen. Suomessa kansan oikea kieli on suomi. Kukaan, joka ei puhu suomea, ei voi olla suomalainen.⁶⁹⁹ "Uuden Suomettaren" levittämä kansallisuusaate tuottaa tuloksia. Talonpojille alkavat hahmottua ne yhteiskunnan taloudelliset, hallinnolliset ja sivistykselliset rakenteet, jotka ovat estäneet suomenkielisen rahvaan sivistymisen.

Ruotsinkielinen sivistyneistö vastaa suomen kieleen sidottuun kansallisuusaatteen aiheuttamaan paineeseen aluksi kääntämällä kritiikin leikiksi. Samalla se pyrkii integroimaan itseensä talonpoikaista sivistyneistöä. Suomalainen rahvas saa olla kiitollinen ruotsalaiselle sivistyneistölle, herrasväelle ja virkamiehistöille siitä, että nämä yrittävät ymmärtää heidän kehittymätöntä kieltään. Ruotsinkielinen Krossman ihmettelee, miten suomalaiset, jotka ovat saaneet kaiken sivistyksensä ruotsalaisilta, voivat olla niin epäkiitollisia, että syyttävät heitä sivistystehtävän laiminlyönnistä. Ilman ruotsalaisia ei suomalaisia mahdollisesti olisi enää olemassakaan. Krossmanilla ei ole mitään suomenkielisen kulttuurin luomista vastaan, jos näiden edellytykset riittävät siihen.⁷⁰⁰

Santeri Alkion kirjastossa oli Kalevala, jonka hän tunsu hyvin. Yllättävää on, että vaikka sitä pidettiin osoituksena suomenkielisen rahvaan loistavasta suullisesta kulttuuriperinnöstä, hän ei viittaa siihen kaunokirjallisessa tuotannossaan. Kansankirjailijoita lukuunottamatta siinä on myös vähän viittauksia nopeasti kehittyvään suomenkieliseen kirjallisuuteen. Se saattaa johtua hänen maaseutuympäristöön keskittyvästä kerronnastaan. Korkeakulttuurinen taide ei kuulunut maalaisrahvaan sivistysharrastuksiin.

---

⁶⁹⁸ Kuisma, Juha 1981, 6.

⁶⁹⁹ [P] Alkio 1927 B, 113–114.

⁷⁰⁰ [P] Alkio 1927 B, 172–173.

Kansallisuusaatetta ajava talonpoikaisto ei perustele vaatimuksiaan suomenkielisellä kulttuuriperinnöllä vaan niillä epäkohdilla, joita ruotsinkielinen hallinto sille aiheuttaa. Heidän asioitaan eivät ota ajaakseen muut kuin arvonsa ja luottamuksensa menettäneet hulttiot. Oikeudessa suomen kieltä ei ymmärretä eikä kuunnella. Jo yksinomaan asiamiehen huono maine johtaa siihen, että vähänkin monimutkaista asiaa voi pitää jo ennakkoon menetettynä.⁷⁰¹ Suomalaisten kustantamiin kouluihin pääsevät vain ruotsinkielisen herrasväen lapset, joten he saavat parhaat opettajat. Vaikka suomenkieliset ovat maan isäntiä, heidän lapsilleen ei sellaisia kouluja ole. On järjetöntä ja naurettavaa, että suomalaiset antavat ruotsalaisten palvelijainsa hallita itseään.⁷⁰²

Kansallisuusaatteella oli alistetussa suomenkielisessä talonpoikaisväestössä luonnollinen kasvualusta. *Teerelän perheen* (1887) Niemelän Joonaksen opinhalu ja kamppailu kansakoulun puolesta, *Murtavien voimien* (1896) herännäisyys ja sivistystahto sekä Hautalan Jannen individualistinen herraviha⁷⁰³ jalostuvat 1870-lukua kuvaavassa *Patriarkassa* (1916) kansallisuusaatteeksi. Herastuomari Penttilä liittyy siihen jo moraalisiakin vaatimuksia edellyttämällä sen kannattajilta raittiutta, veljeyttä ja yhteishenkeä. Kansallismielisyys on hänen mielestään ennen kaikkea keskinäistä avuliaisuutta.⁷⁰⁴

Muistellessaan vuonna 1918 kansallisuusaatteen heräämistä Santeri Alkio toteaa, että vanhemmalle polvelle kansallinen herätys oli aluksi voimantunnetta hiavelevä valtakysymys, mutta siihen liittyi kokemus siitä, että suomalaisia oli sorretti ja sorrettiin edelleen omassa maassaan. Ruotsalaisilla ei ollut mitään muuta tavoitetta kuin pitää talonpojat edelleen alistettuina.⁷⁰⁵

Kansallisuusaatteen päämäärä oli aluksi hämärä, koska siihen ei liitetty siveelisesti velvoittavia periaatteita ja toiminnallisia tavoitteita. Ensimmäinen siihen herännyt sukupolvi eli välivaihetta siirryttäessä nyrkkivallasta aatteiden hillitsemään vapauteen ja niiden innoittamiin edistyspyrkimyksiin. Kun kansallisuusaatetta sovellettiin edeltäneiden aikojen raaistuneisiin tapoihin ja käsitteisiin, se sai Etelä-Pohjanmaalla kumouksellisen hengen. Uudet aatteet herättivät vastakaikua erityisesti nuorisossa. Vanhan ja uuden aikakauden välinen taistelu alkoi kodeissa, joista

---

⁷⁰¹ [MV] Alkio 1923 B, 28.

⁷⁰² [P] Alkio 1927 B, 145

⁷⁰³ [MV] Ks. Alkio 1923 B, 26, 83.

⁷⁰⁴ [P] Alkio 1927 B, 146.

⁷⁰⁵ 1870-luvun heräysmuistoja, 519. Murrosajoilta 1918; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 261.

se levisi yhteiskuntaan ja konkretisoitui toimintaan kansallisen herätyksen hengessä. "Havahduttiin kevättä tuntemaan."⁷⁰⁶

Talonpoikien valtiollinen tietoisuus on 1888 julkaistussa *Eevassa* vielä heikko. Kansallisuusohjelma esiintyy siinä lähinnä kansallista itsenäisyyttä tavoittelevan sivistyneistön ja rahvaan välisen juovan tasoittamispyrkimyksenä. Kansallisuus- aatetta levittävä herrasväki kohdistaa huomionsa aluksi varakkaimpaan talonpoikaistoon. "Ei ollut Liisa kutsuttu, kun ei ollut mikään huomattava, eikä ollut koto- kaan niin kaksinen. Oli vain hiljainen, yksinkertainen talontyttö."⁷⁰⁷

Saadakseen yhteyden talojen tyttäriin herrasväki perustaa ompeluyhdistyksen. Perustavaan kokoukseen on kutsuttu puhujaksi nuorfennomaaneihin lukeutuva lyseolainen Pekkanen. Hän korostaa puheessaan kansalaisen velvollisuutta työskennellä yhteisen isänmaan ja kansan hyväksi. Se koskee erityisesti naisia, jotka eivät ole juuri osallistuneet kansanvalistustyöhön. Pekkasen mukaan naisilla on kansallisuusliikkeessä tärkeä rooli. Nyt myös heidän on syytä käyttää aikaansa isänmaan ja kansan hyväksi.⁷⁰⁸ Kansansivistystyö osoittautuu kuitenkin vaivalloiseksi, koska herrasväki ei osaa lähestyä rahvasta oikein. Melkein kaikkialla, missä kansallisia seuroja on perustettu, niihin on tuotu niin hienot tavat, että sivistyneistö ei saavuta tavoitettaan. Eeva ei ymmärrä siitä mitään. Hän oppii vain jäljittelemään herrassäädyn ulkoista käyttäytymistä ja halveksimaan talonpoikaista alkuperäänsä.

Lahtisen Heikin isä pitää ompeluseuroissa tapahtuvaa kanssakäymistä lähinnä yleissivistävänä harrastuksena ilmaisten samalla Santeri Alkion kammon kaikkea ulkokohtaisesti omaksuttua kohtaan. Isännästä on hyvä, että sivistys lisääntyy kansan keskuudessa, mutta huonoa on se, että se näyttää muodostuvan vain koreilemiseksi. Sellainen "sivistys" voi muodostua kansalle vain vahingoksi.⁷⁰⁹ Ulkokoh- taisuuteen perustuva koreilunhalu on yksi teoksen varoittavista teemoista. Se kulminoituu Eevan kiihkeässä halussa saada itselleen "suvihansikkaat", joita ilman hän ei kehtaa mennä herrasväen järjestämiin ompeluseuroihin.⁷¹⁰ Alkion kuvaus valtiollista itsenäisyyttä valmisteleavan sivistyneistön pyrkimyksestä levittää kansallisuus- aatetta maaseudulle on ilmeisen realistinen. *Patriarkassa* (1916) ja *Keisaririkoksessa* (1923) Alkio antaa kuitenkin ymmärtää, että 1880-luku oli Erkki Pyydysmäen, edistysihmisen ja valistuneen talonpojan, valtiollisen tietoisuuden kypsymisen aikaa.

---

⁷⁰⁶ 1870-luvun heräysmuistoja, 519. Murrosajoilta 1918; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 261.

⁷⁰⁷ [E] Alkio 1921 A, 47. Myöhemmin kyllä Ranta-Kuntin Liisakin saa kutsun. [E] Alkio 1921 A, 50.

⁷⁰⁸ [E] Alkio 1921 A, 55–56.

⁷⁰⁹ [E] Alkio 1921 A, 94.

⁷¹⁰ [E] Alkio 1921 A, 49–50.

Kun Santeri Alkio 1900-luvun alussa avarsi nuorisoseuratyötä kansallisuusaatteen sävyttämäksi yhteiskunnalliseksi toiminnaksi, hän käytti viitekehyksenä jo mieluummin historiaa kuin suomen kieltä. Kansallista yhtenäisyyttä etsiessään hän oli päätenyt siihen, että kielikysymys, joka jakoi väestön suomalaisiin ja ruotsalaisiin, ajanoloon pikemminkin hajotti kuin yhdisti kansakuntaa. Yhteisestä historiasta löytyisi paremmin yhdistäviä elementtejä. Vaikka siihen sisältyi kansakuntaa jakaviakin rasitteita, ne eivät erotelleet ihmisiä niin yksiselitteisesti ja havainnollisesti kuin kieli. Kansallinen yhtenäisyys olisi helpompaa saavuttaa yhteisiin kokemuksiin vetoamalla. Kansalaissodan jälkeen henkisyttä korostanut Alkio muuttaa jälleen näkökulmaa. Tulevaisuutta ennustaen hän kirjoittaa yllättäen, että kansallisen yhteenkuuluvuuden tunne syntyy ennemmin valtiolliselta ja taloudelliselta kuin kulttuuripohjalta.⁷¹¹ Sen perustana on kannattava, kansallisiin tuotantolähteisiin nojaava taloudellinen elämä.[!]

6.4 Kansallisuusaate kansakunnan perustana

Santeri Alkio kytki historiapainotteisen kansallisuusaatteen tiukasti talonpoikaiseen elämäntapaan. Kansallisuusaatteen herättäjänä hän piti ruotsinkielistä sivistyneistöä, joka halusi Venäjään liitettynä korostaa Suomen kielellistä ja valtiollista eriytymistä Ruotsista. Snellmanin johdolla fennomaanit pyrkivät luomaan Suomesta Venäjän yhteydessä valtion, jossa toteutuisivat kansalliset vapaudet. Tämä hallitsi heidän pyrkimyksiään autonomian aikana 1800-luvun lopulle saakka, jolloin kansallisuusaate venäläistämispyrkimyksiin kohdistuvana vastareaktionä radikalisoitui.⁷¹²

Jouko Vahtolan mukaan fennomaanit levittivät kansallisuusaatetta sekä ruotsin- että suomenkieliseen sivistyneistöön. Santeri Alkion ihaileman Yrjö-Koskisen johdolla nuoret fennomaanit laajensivat tavoitteen myös rahvaasta nousevan kansallisen sivistyneistön luomiseen. Se edellytti säätykierron voimistamista ja suomenkielisen koulutusohjelman toteuttamista, jotka loisivat kansallisuusaatteelle vahvan talonpoikaisen kaikupohjan.⁷¹³ Koska Alkio oli vakuuttunut siitä, että kapi-

---

⁷¹¹ Santeri Alkion ajattelussa yllättää se, kuinka vähän hän on nojautunut aatteellisessa kirjoittelussaan esimerkiksi kansallisuusaatteen sidoksissa olleeseen kuvataide-elämään. Sitä selittää se, että kultajan kuvataide kuului lähinnä sivistyneistön elämänpiiriin.

⁷¹² Ks. Vahtola 2003, 262.

⁷¹³ Ks. Vahtola 2003, 262.

talismin synnyttämä kaupunkimainen elämäntapa on moraaliton ja henkisesti epä-terveellinen, se sopi hyvin hänen maailmankatsomukseensa, jonka mukaan terve yhteiskunta saattoi rakentua vain talonpoikaiselle elämäntavalle.

Patriarkassa (1916) talonpoikaisväestön herääminen kansallisuusaatteeseen on yhtä vaikeaa kuin herääminen itsetietoisuuteen. Myös siinä tarvitaan avuksi sivistyneistöä. Koska Santeri Alkion moraalikäsitteen mukaan yhteiskunnallista työtä tekevät eivät saaneet tavoitella henkilökohtaista, ryhmäkuntaista tai luokkasetua, sen oli oltava työssään pyyteetön. Hän jakaa kansallismielisen sivistyneistön kahteen ryhmään: vanha herrasväki, suomettarelaiset, ajaa kansallisuusaatetta ylhäältä päin pitämällä kansaa objektina, radikaalit nuorfennomaanit [myöhemmin nuorsuomalaiset] haluavat tehdä kansasta aatteen subjektin. Alkio on nuorfennomaanien puolella ja suhtautuu kriittisesti suomettarelaiten menettelytapoihin:

Sitä aprikoiitiin moneen suuntaan, pitikö näytelmään asettaa pääsylippujen hinnat silmälläpitäen sitä, että sinne tulisi "rahvastakin", vaiko sitä, että vain sellaisia ihmisiä, jotka ymmärtävät tällaisten tilaisuuksien sivistävän ja kansallisen arvon. Ne lyseolaiset, Länsipää ja Pappilan Emil, ajoivat vihapäissään mielipidettä, että saataisiin pitäjän poikia ja tyttöjä katsomaan, oppimaan ja innostumaan. Mutta vanhemmat ihmiset, varsinkin hallitseva ja hyvänsävyinen rouva Nyström, sanoivat, että jos sinne tulvaa huone täyteen n ä i t ä ihmisiä, sinne ei voi tulla m u i t a ihmisiä, siellä kun auttamattomasti läikähtyy. "Näytäkää sitten joskus kansalle alennetuin hinnoin, jos jaksatte, hyvä asiahan se olisi." Mutta nyt, kun on tullut hienoa herrasväkeä kaupungista saakka, olis aivan sopimatonta työntää heidät kuin ummehtuneeseen säkkiin, talonpoikain kanssa. Pidetään nyt yllä jotakin järjestystä. [--]Tämä järkevä mielipide voitti.⁷¹⁴

Santeri Alkion ironia selittyy sillä, että fennomaanit näyttävät käyttävän kansallisuusaatetta ja talonpoikaista ryhmäkuntaisten etujensa ajamiseen. Länsipää ja Pappilan Emil ovat nuorfennomaaneja, mutta Alkio kohdistaa ironiansa myös heihin, heidän kypsymättömyyteensä. Hän löytää molempien elämästä koston motiiveita. Länsipää todistaa, että hän ja pappilan Emil ovat joutuneet kärsimään fennomaniansa vuoksi. Heidät on erotettu koulusta. Opettajat vihaavat suomalaisia, mutta Emil ja hän eivät aio tulla ainoastaan maistereiksi, joita vihitään ja joille

---

⁷¹⁴ [P] Alkio 1927 B, 164–165.

morsian laittaa seppeleen. Heidän fennomaniansa ei ole suunpieksäntää vaan pu-naista totuutta, joka lakaisee ruotsalaisuuden mahtia kuin lumiaura.⁷¹⁵ Erityisen pa-heksuttavaa on se, että kansallisuusaatetta saarnaava Länsipää⁷¹⁶ on humalassa. Suomettarelaisen herrasväen objektiivovat asenteet paljastuvat rouva Nyströmin puheenvuorossa. Hänen ja rovastin väyynkin[!] mielestä paremmat talonpojat ovat suorastaan hävyttömiä, kun eivät muka raaski ostaa halpoja pääsylippuja, vaikka kysymys on niin hyvästä tarkoituksesta. Tämä osoittaa, miten vähän suomalaiset ymmärtävät uhrautua oman kansallisen asiansa hyväksi.⁷¹⁷

Kansallisuusaatteen alkiolaiset ihanteet ilmaisee kirkkaasti *Uuden ajan* (1914) nuorisoseuramies Kanteleinen, jolle on avautunut maata viljelevien miesten elämäntaistelun voima. Tulevaisuudessa he muodostavat kansallisen elämän perustan. "Mitä olemme me, jotka opetamme, myymme, ostamme, puhumme, jos ei ole näitä, joiden elämä on välittömässä suhteessa isänmaahan, jotka antavat isänmaalle ja meille elämän, jotka ovat isänmaahan vihityt?" Meitä kuljettavat tuulet ja virrat. Kellumme kuin lastu kansainvälisyyden virrassa tietämättä, mihin olemme mennossa. Mutta maamies on kansakunnan ankuri, sen isä ja äiti, jolle emme osaa olla kiitollisia. [--]⁷¹⁸ Talonpoikaista elämäntapaa ei saa alistaa keinottelulle. Sen on säilyttävä konkreettisenä ja pyyteettömänä työnä isänmaan hyväksi. Suomen kansallinen olemassaolo lepää talonpojan harteilla. Jotta hän pystyisi tämän vastuunsa kantamaan, hänen yhteiskunnallista asemaansa on vahvistettava.⁷¹⁹

---

⁷¹⁵ [P] Alkio 1927 B, 137.

⁷¹⁶ On todennäköistä, että Länsipään esikuva on nuorisoseuraliikkeen syntysanojen lausuja Juho Hietanen, joka sittemmin alkoholisoitui. *Keisaririkoksessa* (1923) Länsipää saapuu toimintaansa kehittävän nuorisoseuran vihkiäisjuhlaan. "Suuressa nuorisoseurasalissa istui nyt yksinäinen sortunut vaeltaja ja nyhkytti. Kylän paimenpojatkin kurkistivat ikkunan takaa, mutta sitä hän ei huomannut. Ajatukset vaelsivat pari vuosikymmentä aikaisemmissa tapahtumissa, jolloin hänen nuorena lyseolaismielessään kuohuivat heräävän Suomen kansalliset kevätkuohut. Silloin kutsui itse elämä häntä kamppailuun, osoitti tietä ja työmaata. Hänen nuoruudenhurmansa valaisi vain yhtä uraa. Se oli kansallisen nousun, suomalaisuuden valtakulun, itsestään lankeavien suurten voittojen tie. Uhmaten, täynnä uskoa ja uskallusta hän syöksyi sille tielle, päämäärä kaukana ja korkealla. [KR] Alkio 1923 A, 286–287. Länsipää aikoo puhua nuorisoseuran juhlassa, mutta puhetta hän ei pidä. Santeri Alkio ei selitä puheen poisjäämistä millään tavalla; Ks. myös [KR] Alkio 1923 A, 55, 244.

⁷¹⁷ [P] Alkio 1927 B, 165–166.

⁷¹⁸ [UA] Alkio 1921 C, 244–245.

⁷¹⁹ Santeri Alkio on todennäköisesti saanut vaikutteita keinottelua kohtaan tuntemaansa inhoon ainakin Tolstoilta. *Uuden ajan* (1914) talonpoika Mikkonen, joka on lukenut Tolstoita, vastustaa sitä: "– Sel-laista on keinottelu! Minä tunnen tämän paholaisen kuiskaukset omassa veressäni. [--] – Joka ei ole koskaan taistellut syntiä ja ihmisen sielunvihollista vastaan, ei sellainen voi omassa veressään tuntea sitäkään, miten keinottelija siellä alituisen vääntää ja kääntää väärän oikeaksi, uskottaa ja opettaa pyydystämään, vaanimaan, teeskentelemään, valehtelemaan – kaiken opettaa, saadakseen vain luvattomalla tavalla hyötyä lähimmäisestään." [UA] Alkio 1921 C, 175–176.

Santeri Alkion varhaiskauden kaunokirjallisessa tuotannossa kansallisuusaatteeseen sisältyy vaatimus suomenkielistä rahvasta alistavan ruotsinkielisen sivistyneistön vallan heikentämisestä. Myöhemmässä, venäläistämisvaihetta kuvaavassa *Keisarirokossa* (1923), sen rinnalle kasvaa venäläisyyden vastustaminen. Suomen suhde Venäjään oli ollut autonomian alusta lähtien hyvä. Keisari Aleksanteri II:sta kunnioitettiin. Luotettiin, että hän turvaa Suomen autonomisen aseman. Eri-tyisesti tämä luottamus juurtui suomenkieliseen rahvaaseen. Keisarin uskottiin käyttävän valtaansa myös heikoimmassa asemassa olevien ihmisen hyväksi. 1880-luvulla, Aleksanteri II:n kuoleman jälkeen, tämä luottamus alkoi säröillä sekä ruotsinkielisessä että suomenkielisessä sivistyneistössä.

Keisari Aleksanteri III:n kuoleman jälkeen, 1890-luvun puolivälissä, Karjalasta tulleet laukkukauppiat alkoivat levittää torppareiden ja tilattoman väestön keskuudessa propagandaa Venäjän hyvistä oloista. Autonomisesta asemasta huolestunut suomenkielinen sivistyneistö katsoi, että vaara voitaisiin torjua parhaiten luomalla kansallisuushenkinen, itsenäinen ja valistunut talonpoikaisluokka. Ruotsinkielinen sivistyneistö puolestaan koki suomenkielisen sivistyneistön vahvistumisen uhkaavan sen valtiollista johtoasemaa ja katsoi parhaaksi torjua vaaraa Aleksanteri II:n perustamaan ja Aleksanteri III:n vahvistamaan perustuslailliseen autonomiaan nojautuen.

Sortokausi alkoi vuoden 1890 postimanifestilla, jolla postilaitoksen johto keskitettiin sisäasiainministeriön alaisen Venäjän posti- ja lennätinlaitoksen hallitukselle. Pian sen jälkeen suomalaiset postimerkit julistettiin laittomiksi ja Venäläiset postimerkit pakollisiksi. Erkki Pyydysmäen mielestä postimanifestiin olivat syyllisiä ennen kaikkea Suomen ruotsinkieliset, jotka olivat suuttaneet venäläiset juridisella saivartelulla. Kaikki alkoi siitä, kun Suomen saaristossa huvimatalla ollut Keisari Aleksanteri III yritti lähettää venäläisellä postimerkillä kirjeen Venäjälle. Silloin postivirkailijat olivat selittäneet keisarin postin kuljettajalle, etteivät venäläiset merkit kelpaa Suomessa.⁷²⁰ Ärsyttävää oli myös se, että kun talonpoikaisääty oli saanut Aleksanteri II:n antamaan määräyksen, että virkamiehistön oli 20 vuoden kuluessa opittava suomen kieli, ruotsinkieliset olivat torjuneet kielimanifestia sillä, ettei Suomessa virallinen kieli ollut koskaan ollut suomi vaan ruotsi.⁷²¹

---

⁷²⁰ [KR] Alkio 1923 A, 14.

⁷²¹ [KR] Alkio 1923 A, 15–16.

Erkki Pyydysmäki oli ehdolla vuoden 1900 ylimääräisille valtiopäiville, jotka kutsuttiin käsittelemään asevelvollisuuslakiehdotusta, jonka mukaan Suomen sotalaitos liitettäisiin Venäjän sotalaitokseen. Haminan kadettikoulussa ei olisi enää voinut kasvattaa sotilaita suomalaisia kansallisessa hengessä, mikä merkitsisi käytännössä Suomen venäläistämistä. Häntä ei kuitenkaan valittu. Kansallismielinen Erkki Pyydysmäki kehottaa papiksi opiskelevaa poikaansa Iiskaa torjumaan venäläistämiskaavaa ja puhdistamaan suomalaisen kansallisuuden ruotsalaisista ja rysäläisistä vaikutteista.⁷²² Hän viittaa jo itsenäisyystaisteluunkin toteamalla, että Nevajoki on kerran oleva sotaraja.⁷²³ 1890-luvulle sijoittuvaa *Keisaririkosta* (1923) kirjoittavalla Santeri Alkiolla oli tuoreena muistissaan kansalaissodan traumaattiset kokemukset, mikä on mahdollisesti vaikuttanut siihen, että hän panee Erkki Pyydysmäen suuhun sellaisia sanoja kuin "ryssien kansallislöyhykä"⁷²⁴ ja "rokonarpinen ja kupan syövä ryssä ei saisi hallita meitä."⁷²⁵

6.5 Tasavalta kansallisuusaatteen toteutumana

Kamppaillessaan tasavaltaisen hallitusmuodon puolesta Santeri Alkio oli vakuutunut siitä, että kun Suomen hallitusmuototaistelun historia aikanaan kirjoitetaan, Maalaisliiton teoria ja käytännön politiikka kestävät arvostelun "historian kasvojen edessä".⁷²⁶ Tasavaltainen hallitusmuoto toteutti hänen yhteiskunnallisen tasa-arvon ihanteensa. Sen syvin aatteellinen ydin oli Raamatusta, mutta hän omaksui sille kielellisen ilmiön lauseesta "Yksi kaikkien ja kaikki yhden puolesta!"⁷²⁷

Kun olot alkoivat itsenäistymisen jälkeen vakiintua, Santeri Alkio jatkoi poliitista toimintaansa aatteellisiin näkyihinsä ankkuroituneena. Hänen mielensä oli seesteinen. Maailma näytti kehittyvän hänen maailmankatsomuksensa mukaisesti. Ei ollut syytä epäillä, etteikö se tekisi niin jatkossakin. Kansallisuusaate oli valmistanut Suomea itsenäisyyteen, ja itsenäinen maa oli ottanut paikkansa kansakuntien joukossa. Sen oli aika ruveta toteuttamaan Jumalan luomissuunnitelman seuraavaa vaihetta, etsimään omaa erityistehtäväänsä. Koska hallitusmuodon mukaan siitä

---

⁷²² [KR] Alkio 1923 A, 162, 163.

⁷²³ [KR] Alkio 1923 A, 347.

⁷²⁴ [KR] Alkio 1923 A, 117

⁷²⁵ [KR] Alkio 1923 A, 260.

⁷²⁶ Valtiopäiväin pöytäkirja 2.6.1919. 201; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 202; ks. myös Niemelä 2012, 57–61.

⁷²⁷ Tämä lentävä lause on totuttu liittämään 1600-luvulla seikkailleisiin Alexandre Dumas vanhemman kolmeen muskettisoturiini. *Suomen kielen sanakirjat. Lentävien lauseiden sanakirja*. Keuruu 1982, 513. Johtaa sen kuitenkin sopimuksesta, jonka Kaarle-herttua teki Ruotsin valtioneuvoston kanssa 1500-luvulla eläneen Juhana III:n kuoltua.

kantaisi suurimman vastuun maan tuleva johtaja, Santeri Alkiosta oli selvää, että hänen oli oltava suomalainen mies. Hän ei asettanut tulevalle presidentille erityisiä opillisia vaatimuksia. Maan johtoon sopisi kuka tahansa rehellinen mies, joka tahtoi palvella kansaansa hallitusmuodon asettamissa puitteissa.⁷²⁸

Oli välttämätöntä, että presidentti ymmärtäisi asemansa velvoitukset. Hänen oli oltava lojaali eduskunnan ja parlamentaarisesti nimetyn hallituksen yhteiselle tahdolle. Näin tehdessään presidentti sulautuisi osaksi kansallistahtoa, voisi toimia eri yhteiskunnallisia näkemyksiä sovittavana auktoriteettina ja etsiä ristiriitoja soveltavia ratkaisuja. Santeri Alkion demokratiaihanne toteutuisi. Kansanvalta ei olisi enemmistövaltaan nojautuvaa sanelupolitiikkaa, vaan päätökset koostuisivat kaikkien kansalaisryhmien tarpeet huomioon ottavista ja niitä yhteen sovittavista kompromisseista.⁷²⁹

Mitat täyttävää presidenttiä etsiessään Santeri Alkio päätyi lopulta korkeimman hallinto-oikeuden presidenttiin K. J. Ståhlbergiin, jonka yhteiskuntaelämän tuntemus oli kiistaton, lainopillinen asiantuntemus ehdoton ja jota kunnioitettiin ja johon luotettiin.⁷³⁰ Kun K. J. Ståhlberg astui virkaansa itsenäisen Suomen ensimmäisenä presidenttinä, Alkion vuosikymmeniä kestäneet unelmat toteutuivat. Kansallisuusaate ja kansanvalta olivat voittaneet ja Suomen kansalle avautui esteetön tie oman erikoistehtävänsä suorittamiseen. Hän tunsi, että K. J. Ståhlbergissä personoitui Suomen kansan tahto. Presidentin erityisasema nosti hänet puolueiden yläpuolelle ja – innoituksen hetkenä Alkion varauksellisuuteen taipuvainen maailmankatsomus jousti hieman – myös arvostelun yläpuolelle: "Ja jokainen hänen oman tai vastapuolueen mies, joka yrittää tätä rikkoa, [presidentin asemaa puolueiden yläpuolella] vahingoittaa presidentin asemaa ja vaikeuttaa hänen tehtävänsä".⁷³¹

6.6 Kansanvaltio

Santeri Alkion historiänkäsityksen mukaan on väistämätöntä, että ihmiskunnan syvät rivit nousevat jatkuvasti vaatimaan yhteiskunnallisia oikeuksiaan, mistä johtuen

---

⁷²⁸ Ks. Alanen 1976, 546–554.

⁷²⁹ Ks. Alanen 1976, 546–554.

⁷³⁰ Santeri Alkion ensimmäinen ehdokas presidentiksi oli professori Rafael Erich, joka oli hallitusmuotoa laadittaessa voittanut hänen luottamuksensa. Maalaisliiton ryhmässä oli kannatusta myös Mannerheimilla, Relanderilla ja Ståhlbergillä. Myös Santeri Alkiota esitettiin, mutta hän kieltäytyi ja päätyi lopulta Ståhlbergiin. Ks. Alanen 1976, 546–554.

⁷³¹ Ilkka 22.7.1919, 28.7.1919; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 201–203.

ihmiskunnan kehitys kulkee yhä kasvavaa kansanvaltaa kohti.⁷³² Aatteellisesti kuohuvana aikana, jolloin sosialismi, kapitalismi ja anarkismi kilpailivat keskenään, ei ollut itsestään selvää, mitä kansanvallalla tarkoitettiin. Kansalais sodan jälkeen ilmestyneessä teoksessa *Ihminen ja kansalainen* (1919) Santeri Alkio pyrkii sitä määrittelemään:

Mitä nyt sitten kansanvalta tarkoittaa? Sisältyykö siihen joukkojen mielivaltaisen tahto sellaisena kuin se ilmenee tilapäisissä, vaiko sellaisena kuin se ilmenee järjestyneissä joukoissa? Onko kansanvallan ihanteen mukaista syrjäyttää vallasta kaikki ne joilla on enemmistöjoukkojen tahdosta poikkeava mielipide, vai onko sitäkin otettava jollain tavoin huomioon? Tarkoittaako kansanvalta etupäässä juuri enemmistövaltaa, työläis- ja talonpoikaivaltaa, vai onko muillakin luokilla sananvaltaa päätöstä saneltaessa? [--]

Niinpä pitäisi oleman ensinnäkin selvää, että kansanvaltaa ei suinkaan edusta ehdoton enemmistö sellaisenaan, vaan jonkunlainen kompromissi- ja sovittelusaavutus, jossa eri vivahtukset kansakunnan yleistahdosta, mikäli mahdollista, otetaan huomioon.⁷³³

Kansanvalta ei merkitse Santeri Alkiolle enemmistövaltaa. Se edellyttää keskustelemalla saavutettua konsensusta, jossa myös vähemmistöön mielipiteet on otettu huomioon. Tälle demokratiakäsitykselle on vakuuttava, jatkuvuutta turvaavaan vitkaan rakentuva peruste: "Enemmistötahtona voi helposti ilmetä aivan tilapäisten ja satunnaisten syiden aiheuttama päätös, jonka harkitumpi perustelu aivan pian osoittaa erehdykseksi."⁷³⁴ Konsensus edellyttää jatkuvaa yhteiskunnallista keskustelua. Se puolestaan – jotta demokratia toteutuisi – edellyttää kansalaisilta hyviä keskusteluvalmiuksia. Siihen tarvittavia tietoja ja taitoja Santeri Alkio oli kehittänyt pitkäjänteisellä kansansivistystyöllä.

Santeri Alkion mukaan "Kansanvallan ydin on vakaumuksesta toimiva kansalainen, joka omien havaintojen ja itsenäisen ajattelun kautta toteuttaa 'yhteisyyden, kansakunnan, ihmiskunnan ja ihmisyyden tarkoituksperiä'." Tämä kansalainen ryhmittyy niiden joukkoon, joiden keskuudessa hän enimmänsä tuntee mielipiteiden ja

---

⁷³² Valtioapäiväin pöytäkirja 12.6.1918; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 166; Santeri Alkio on käsitellyt hallitusmuotokysymystä perusteellisesti teoksessa *Maalaispolitiikka II. Itsenäisyyskysymys ja hallitusmuotokeskustelut 1917–1919*. Edistysseurojen Kustannus-Oy. Helsinki.

⁷³³ [I&K] Alkio 1919 A, 36; vrt. Kuisma & Niemelä 1983, 166, 36

⁷³⁴ [I&K] Alkio 1919 A, 36; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 166, 36.

harrastusten yhdensuuntaisuutta.⁷³⁵ Hän kaihtaa enemmistövaltaa yhteiskunnallisen päätöksenteon muotona paitsi siksi, että se saattaa tehdä tärkeitäkin päätöksiä aivan tilapäisten mielenailahdusten mukaan myös siksi, että se sisältää aina itseensä kohdistuvan kumouksellisuuden siemenen. Toki niinkin edistytään, mutta tuskallisesti ja vaivalloisesti. Jotta kehitys olisi tasaista ja kestävä, kansakunnan tavoite voidaan saavuttaa vain sellaisessa päätöksentekojärjestelmässä, jossa kaikkien toiveet ja tavoitteet otetaan kohtuullisessa määrin huomioon. Kansalaissotaan oli ajautettu ainakin osittain siksi, että demokratia ei ollut toteutunut. Valtiopäiväin pöytäkirjassa 7.8.1918 on Alkion varoitus siitä, että jos kansanvalta ei voi ilmaista itseään vapaasti, se ilmaisee itsensä väkivaltaisesti.⁷³⁶ Tästä kansallisesta onnettomuudesta on otettava oppia.

Vaikka kansalaissota kärjisti Santeri Alkion suhteen sosialisteihin äärimmilleen, hän esitti heti sodan päätyttyä – pettymyksistä ja henkilökohtaisista nöyryytyksistä huolimatta – yhteiskunnallisesti sovittavia mielipiteitä kansakunnan yhtenäisyyden palauttamiseksi.⁷³⁷ Vuonna 1919 ilmestyneessä kirjasessaan *Maalaisliittolaisesta näkökulmasta* hän hahmottele niitä poliittisia ehtoja, joiden on täytettävä, jotta kansanvalta voisi toteutua. Yhteiskunnan, joka nostaa valtaan työtä tekevän luokan, on asetettava sille myös velvollisuuksia. Ne ovat korvausta niistä eduista, jotka uusi yhteiskunta sille antaa. Se takaa kansanvallan jatkuvuuden. Velvollisuuksien laiminlyöminen johtaa lopulta vallan menettämiseen.⁷³⁸

Santeri Alkion mukaan sosialidemokratia oli hylännyt joukkojensa siveellisen kasvatuksen, minkä vuoksi niille syntyi sosialismista väärä kuva. Se supistui oikeuksia ja nautintoja vaativaksi vallankaappausunelmaksi, johon tarvittiin vain luokkatietoisuutta. Mieleton vallankaappauksityritys oli vienyt siltä poliittisen luottamuksen. Kun oikeistokaan ei ole rohjennut tunnustaa omaa syyllisyyttään vallankaappauksen syntyyn, työväen aseman parantaminen siirtyy kauaksi tulevaisuuteen. Niiltä, jotka haluavat luoda demokraattisen kansanvallan, vaaditaan lojaalisuutta valtiota, yhteiskuntaa, kansakuntaa ja isänmaata kohtaan. Kansakunnan elinehto on tarmokas työ. Siveys kaikissa muodoissaan on ihmiskunnan saavutusten kruunu. Jos siitä häviää yksikin osa-alue, se alkaa rappeutua. Kansanvallan perus-

---

⁷³⁵ Kuisma & Niemelä 1983, 147–148.

⁷³⁶ Valtiopäiväin pöytäkirja 7.8.1918; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 165.

⁷³⁷ Santeri Alkion ja maalaisliiton asenteista kansalaissodan armahduskysymyksiin ks. Alanen 1976, 586–592.

⁷³⁸ [MN] Alkio 1919 C, 18.

tan muodostavat Suomen syvät rivit. Jos yläluokat jatkavat valta-asemansa itsestä hyväksikäyttöä, maan itsenäisyys jää lyhyeksi.⁷³⁹ "Ja Suomen kansa, jonka historiallista esikoishetkeä kohtasi onnettomuus, on kohottava kansanvallan kunniaan ja säilyttävä nimensä niiden kansojen joukossa, joilla on historiaa varten esitettävänä uudenlaisia tekoja, joiden perustuksena eivät ole tilapäiset erehdykset, vaan ihmiskunnan johtavat aatteet."⁷⁴⁰

Santeri Alkion kansanvallan perusta on talonpoikainen. Agraarisella maaseudulla ei ollut teollisten tuotantovälineiden omistukseen perustuvaa luokkajakoa, joten hän torjui sellaisen käsityksen, että kansanvallalla olisi marxilainen luokkaluonne. Talonpoika joutui konflikteihin pääasiassa byrokraattisen virkamiehistön kanssa, joten luokkavihan korvasi sitkeä herraviha. Demokraattisen kansanvallan vastakohtaksi Alkio asetti sivistyneistön muodostaman virkamiesvallan.⁷⁴¹

Santeri Alkion kaunokirjallisessa tuotannossa herraviha elää alkuvoimaisena. *Murtavien voimien* (1896) Hautalan Jannesta näyttää siltä kuin "koko se ryhmä, jota vastaan hän oli elämänsä sotinut, tuo penninnylkijä joukko ja herrat, joilla kumpaisellakin näytti olevan niin luja pohja jalkainsa alla, olisivat olleet yhteisessä liitossa masentamassa ja hävittämässä itsenäistä talonpoikaa..."⁷⁴² Rafael Koskimiehen mukaan teoksen herraviha johtui kelvottomista virkamiehistä ja se hävisi heti, kun pitäjään saatiin kunnollinen nimismies.⁷⁴³ Hautalan Janne opettaa uutta nimismiestä, että sen, joka haluaa saada kansan tottelemaan lakia ja noudattamaan järjestystä, pitää itsensä elää siivosti. Jos nimismiehet juovat, repalehtavat ja tekevät rikoksia, miten ne uskaltavat syyttää sellaisesta muita?⁷⁴⁴

Grönberg on miespolviin ensimmäinen kunnollinen nimismies. Hän olisi voinut kasvattaa tulonsa hyvinkin suuriksi mutta alensi niitä vapaaehtoisesti. Kun köyhän mökkiläisen ainoa lehmä joutui velasta vasaran alle, Grönberg huutajain puuttuessa huusi sen muutamalla markalla ja lahjoitti omistajalle. Sen vuoksi ihmiset

---

⁷³⁹ [MN] Alkio 1919, 19–21.

⁷⁴⁰ [MN] Alkio 1919, 22.

⁷⁴¹ Maalaisliitolle tyypillinen antibyrokrattinen asenne on säilynyt pitkään. Sotkamon puoluekokouksessa v. 1952 virkamieskysymyksestä tosin hyväksyttiin myönteinen julkilausuma, jossa todettiin nykyisen virkamiehistön olevan pääosaltaan kansan syvistä riveistä lähtöisin ja ymmärtävän tehtävänsä kansan palvelijana.

⁷⁴² [MV] Alkio 1923 B, 89.

⁷⁴³ Rafael Koskimiehen mukaan Hautalan Janne edustaa historiallista herravihaa, jota ilmentää lause "Talonpojan ei sovi herroihin luottaa". "Perustelu nojaa kaikkien hyvin tuntemiin tosiasioihin, sillä vieraskielinen virkatie, ruotsinkieliset oikeusasiakirjat ja muut hankaluudet olivat vuosisatoja pitäneet talonpoikaa tavallaan oikeudettomassa asemassa." Koskimies 1965, 201.

⁷⁴⁴ [MV] Alkio 1923 B, 254.

alkoivat häntä puolittain jumaloida.⁷⁴⁵ Grönbergillä on todellinen esikuva, mutta fiktiivisenä hahmona hän edustaa Santeri Alkion virkamiehelle asettamia korkeita moraalisia vaatimuksia. Hän uskaltaa vangita pelätyn häjyn Karin Vennun ja panna hänet vastuuseen teoistaan:

Grönbergin jokaisessa piirteessä oli nyt sellainen vakavuus, varmuus ja itseluottamus, että Vennu vaistomaisesti alkoi käsittää, että hänen loistoaikansa oli mennyt, auttamattomasti mennyt, ettei sitä kykenisi enää millään kurilla eikä voimalla palauttamaan. [--] Vennua puistatti oudosti, vaistomaisesti käsitti hän, että tuo mies, joka vaivatta oli hänet kytkenyt, edusti jotain hänelle tuntematonta tulevaisuuden voimaa."⁷⁴⁶

Santeri Alkion käsitys talonpoikaisesta kansanvallasta perustuu siihen, että hän uskoo tulevaisuuden yhteiskunnan rakentuvan maaseutumaiselle elämäntavalle. Vaikka valtiollinen kehitys eteneekin talonpoikaisiin arvoihin nojautuen, se ei merkitse sitä, että talonpojat käyttäisivät yhteiskunnallista valtaa yksin. Alkio haluaa vain muuttaa virkamiesvaltion kansanvaltioksi.⁷⁴⁷ Itsenäistyminen ja tasavaltainen hallitusmuoto olivat luoneet edellytykset kansanvaltion muodostamiselle. Maahan oli jo muodostunut uusi sivistyneistö, jonka olisi löydettävä keinot sen ja kansan syvien rivien välisten raja-aitojen poistamiseen.⁷⁴⁸ Pysyviä tuloksia saataisiin vain kansan sivistyksellisiä valmiuksia kehittämällä. Se loisi niille tasavertaiset yhteiskunnalliset vaikutusmahdollisuudet sivistyneistön kanssa.

Runsaassa kolmessakymmenessä vuodessa Santeri Alkion ajattelun suunta on muuttunut. Kehitellessään vuonna 1888 nuorisoseuraliikkeen ideologiaa hän ei uskonut, että luokkarajat voidaan poistaa korottamalla talonpoikia herrojen joukkoon. Se olisi mahdollista vain, jos herrat luopuisivat etuoikeuksistaan ja mukautuisivat yhteiselämään sivistyneitten talonpoikien kanssa.⁷⁴⁹ Poliittinen kokemus on tuonut realismia hänen maailmankatsomukseensa. Alkio on todennut, että etuoikeutetun aseman saavuttaneet eivät luovu siitä vapaaehtoisesti. Toisaalta "kansakin kykenee käyttämään valtaansa vain siinä tapauksessa, että se on koulutettu tajuamaan kansakunnan etu yhteiskunnallisen toimintansa korkeimmaksi päämääräksi".⁷⁵⁰

Santeri Alkion usko siihen, että tulevaisuuden avaimia pitää hallussaan maalaisväestö, saa tukea hänen kehitysuskonsa dialektisestä luonteesta. Kun valtaeliitti

---

⁷⁴⁵ [MV] Alkio 1923 B, 199.

⁷⁴⁶ [MV] Alkio 1923 B, 123.

⁷⁴⁷ [T&SV] Alkio 1922 A, 68; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 5.

⁷⁴⁸ [I&K] Alkio 1919 A, 39; vrt. Kuisma & Niemelä 1983, 166.

⁷⁴⁹ [N&E] Alkio 1923 F, 227; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 167.

⁷⁵⁰ [I&K] Alkio 1919 A, 33; Kuisma & Niemelä 1983, 167.

jähmettyy puolustamaan etuoikeuksiaan, alistetut nostavat esiin kehitystä eteenpäin vievien ajatusten alkuidut. Mutta tämänkin teorian toteuttamisessa on omat käytännön vaikeutensa. Kun yhteiskunnan pohjakerrokset puolestaan saavat valtaa, ne hurmaantuvat käyttämään sitä lyhytjänteisesti pikemminkin oman elämänsä vapauden kuin yhteiskunnallisen oikeudentunnon ja sivistyksen kehittämiseen.⁷⁵¹

Santeri Alkiolle väkivaltaisella luokkataistelulla saavutettu voitto edustaa kansanvallan raakiletta. Sen tavoite toteutuu vain hetkellisesti, ja maa saa muutamien sijaan tuhansia tyranneja. Jos kansanvallan korkeimmaksi ihanteeksi asetetaan raakuus ja väkivallan uhka vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä vastaan, se ei vie ihmiskunnan kehitystä eteenpäin.⁷⁵² Todellinen kansanvalta kehittää yhteiskuntaa oikeudellisten ihanteitten mukaisesti. Tullakseen oikeutetuksi sen pitää olla parempi kuin harvainvaltainen yhteiskunta. Raakuuden ja väkivallan sijaan siinä pitää noudattaa rakkauden periaatteita.⁷⁵³ Pitkään jatkunut kansanvalta johtaa lopulta ihmisyyden voittoon, koska se ei kasva valtakamppailusta vaan velvollisuudentuntoon ja oikeudentuntoon perustuvasta kilpailusta.⁷⁵⁴ Toistensa tukemiseen perustuva oppi on kapitalistiseen kilpailuun verrattuna samaa kuin Kristuksen oppi verrattuna juutalaiseen ja roomalaiseen jumaluusoppiin. Se palvelee ihmiskunnan kehitystä. Vuosisadan vaihteen yli-ihmisaatteillakin on Alkion mukaan vain hetken hurmaan perustuvaa voimaa. Tulevaisuus on koko ihmiskuntaa palvelevilla aatteilla.⁷⁵⁵ Kansanvaltiolla on hintansa. Demokratia maksaa, joten sen on kerättävä enemmän veroja. Kun virkamiesvaltio keräsi hallinnon, virkamiehistön ja sitä valmistavan koulutuksen vaatimat varat, kansanvaltion on tyydytettävä yhä laajempien ihmisjoukkojen yhteiskunnallisia tarpeita.⁷⁵⁶

Kansallisuusaate on niin keskeinen osa Santeri Alkion maailmankatsomusta, että hän vielä 1920-luvun lopullakin torjuu ne barbaarisina pitämänsä väitteet, että se olisi aikansa elänyt. Kansallistunne on yksi suurimmista ihmisistä yhdistävistä voimista, joka tekee heistä sivistyskelpoisen kansakunnan. Kansakunta, joka imee elämänsä suuria historiallisista muistoista, on elävä ja luomiskykyinen.⁷⁵⁷

---

⁷⁵¹ [N&E] Alkio 1923 F, 26–32; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 167.

⁷⁵² Pyrkijä 12/1908, 359; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 168.

⁷⁵³ Pyrkijä 12/1908; 359; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 168.

⁷⁵⁴ Pyrkijä 1/1906, 2; Kuisma & Niemelä 1983, 168.

⁷⁵⁵ Pyrkijä 12/1906, 368; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 167.

⁷⁵⁶ [T&SV] Alkio 1922 A, 62–63; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 165.

⁷⁵⁷ [SKM...] Alkio 1928 A, 231.

Santeri Alkio erottaa ihmiskuntaa rakentavan kansallisuusaatteen ihmiskuntaa hajottavasta nationalismista.⁷⁵⁸ Kansallisuusaate synnyttää sivistyskelpoisen kansakunnan. Nationalismi on pienten kansojen siveellinen surma. Hän varoittaa sellaisesta valtiomiestäidosta, jossa hallitseva eliitti turvautuu suuriin sisäpoliittisiin vaikeuksiin joutuessaan viimeisenä keinona ulkopoliittiseen selkkaukseen. Valansa säilyttääkseen se käyttää nationalistista kiihotusta osoittamalla ulkoisen vihollisen. Sitä vastaan harjoitetun kiihotuksen seurauksista vastaa viime kädessä aina "rotuvimmaan" kiihotettu kansa omalla kärsimyksellään.⁷⁵⁹ "Rotuvimma"-termi johtaa helposti harhaan. Se ei merkitse Alkiolle rodulliseen eriarvoisuuteen perustuvaa rasismia vaan kansalliskiihkoista nationalismia, joka korostaa oman kansallisuuden arvoa muiden kansallisuuksien kustannuksella.

Santeri Alkio pitää kansallista erilaisuutta ja siitä kasvaa kansallistuntoa Jumalan luomissuunnitelman välttämättömänä osana. Samoin kuin Jumalan valitulla kansalla Israelilla jokaisella kansalla on Jumalan luomissuunnitelmassa oma erityistehtävänsä, joka sen on löydettävä kasvaakseen täyteen sivistykselliseen mitaansa.⁷⁶⁰ Kun Alkio rinnastaa ihmisen ja kansakunnan tehtävät Jumalan luomissuunnitelmassa, menetelmä ei ole ainoastaan analoginen vaan myös prosessuaalinen. Kansakunnan erityistehtävä saa sisältönsä sen jäsenistä, joten se voi hoitaa sille varatun tehtävän vain yksilöissä tapahtuvan kehityksen myötä. Kansakunnallakin on sielu, joka voi joutua kadotukseen.⁷⁶¹

Santeri Alkion mukaan sekä kansallistunnetta että siitä jalostettua kansallisuusaatetta luo ja pitää yllä yhteiselle historialliselle kokemukselle rakentuva kollektiivinen muisti ja sitä varastoiva historiankirjoitus. "Kansan tekee kansaksi se tietoisuus, joka historiallisena perintönä siirtyy polvesta polveen ja katkaisemattomilla siteillä liittää sukupolvien työt toisiinsa."⁷⁶² Vielä pelkistetymmin hän ilmaisee asian *Pyrkijässä* vuonna 1897: "Kansallistunnon heräämisen ensi ehto on, että kansalainen tuntee kansansa ja isänmaansa historian."⁷⁶³ Historian tajun keskeinen merkitys kansallistunnon herättäjänä ja ylläpitäjänä selittää myös hänen kaunokirjallisen tuotantonsa historioivan yleisöteen.

---

⁷⁵⁸ Hannu Syväoja käyttää Suomen kansallisuusliikkeestä väitöskirjassaan pelkästään nationalismi-nimitystä, mutta jakaa nationalismiin kolmeen eri vaiheeseen, joista Alkion kaunokirjallinen tuotanto katkaa lähinnä 1880-luvulla alkaneen C-vaiheen, jolloin siitä tuli selkeästi kansalaistoimintaa. Ks. Syväoja 1998, 36.

⁷⁵⁹ [Viitteen foorumi puuttuu] 29.2.1908, ks. Kuisma & Niemelä 1983, 268–269.

⁷⁶⁰ Vrt. Kuisman tulkintaan Suomen tehtävästä historiassa. Kuisma, Juha 1981, 57–65.

⁷⁶¹ [KR] Alkio 1923 A, 165.

⁷⁶² Ilkka 6.5.1911; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 263.

⁷⁶³ *Pyrkijä* 1897, 141; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 263.

Santeri Alkion mukaan kansallinen identiteetti ei edellytä, että kaikkien on oltava asioista samaa mieltä. Vain alhaisella sivistystasolla olevat kansat ajattelevat kaavamaisesti niin. Mutta sitä se toki edellyttää, etteivät erimielisyydet synnytä voittamattomia ristiriitoja.⁷⁶⁴ Kansa, joka aatteellisten erimielisyyksien vuoksi menettää kansallisen identiteettinsä, on lapsikansa.⁷⁶⁵ Erilaisten näkökantojen esiintuominen ja niiden pohjalta käytävä kompromissihakuinen keskustelu on yksi Alkion demokraatiahanteen peruselementti.

Itsenäisen Suomen alkutaipaleella ulkopolitiikka oli kapea valtiollisen toiminnan alue, joka perustui lähinnä diplomatiaan. Sen vähäisestä harrastuksesta huolimatta Santeri Alkio ymmärsi, että Venäjän ensisijainen intressi Suomeen oli turvallisuuspoliittinen. Se halusi suojata Pietaria sotilaalliselta hyökkäykseltä. Hän ilmaisee tämän sittemmin vuoden 1948 ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimuksessa kiteytyneen intressin *Ilkassa* 20.12.1917 olleessa kirjoituksessaan: Itsenäiseksi julistautuneen Suomen ensimmäinen tehtävä on hankkia sille Venäjän tunnustus. Jos Venäjä sen myöntäisi, muiden valtioiden tunnustus seuraisi itsestään. Suomen puolueettomuus olisi varmin tae siitä, ettei mikään vieras valta voi hyökätä Suomen kautta Pietariin. Tämä varmistaisi kaupungin turvallisuuden paremmin kuin se, että Venäjä yrittäisi huolehtia turvallisuusintressistään pitämällä maassa venäläistä sotaväkeä vielä sen jälkeen, kun Suomi on irtaantunut Venäjästä.⁷⁶⁶

Vuonna 1920 Santeri Alkio käsittelee Euroopan valtiollista kehitystä *Maan ääni* -lehdessä otsikolla "Eurooppalaisia kuvitelmia vuoden vaihteessa". Kansallisia näkemyksiä on varmasti avartanut valtioneuvoston jäsenyys, mutta myös rajoja poistavan maailmankatsomuksensa perusteella hän olisi voinut ennustaa valtiollisen elämän kansainvälistymisen, aluksi eurooppalaisen ja myöhemmin maailmanlaajuisen integraation.

Santeri Alkion maailmankatsomuksen vuoksi tuntuisi luonnolliselta, että hän olisi ollut innoissaan vireillä olevasta Kansainliiton perustamisesta. Hän epäilee kuitenkin hankkeen onnistumista lähinnä siksi, että aika ei ole sille kypsä. Poliittiset valtapyyteet ovat liian voimakkaita, jotta kansat voisivat päästä todelliseen yhteistyöhön. Idea ei kuitenkaan ole väärä. Päinvastoin: Alkion mielestä se on suuri ajatus, johon sisältyy ikuisen rauhan kaipuuta ja toivoa siitä, että ihmiskunta lakkaisi silpomasta itseään ja hävittämästä kulttuuriaan, toivoa siitä, että se parantuisi historiallisesta mielenvikaisuudestaan.

---

⁷⁶⁴ [MP I] Alkio 1919 D, 66; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 264.

⁷⁶⁵ [MP I] Alkio 1919 D, 67; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 263.

⁷⁶⁶ Ilkka 20.12.1917; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 268.

Kansainliiton sijaan Santeri Alkio haluaa luoda Euroopan yhdysvallat, jossa ei olisi kansallisia sotajoukkoja, ei tullirajoja eikä eriarvoista rahaa. Hänestä siihen on nyt paremmat mahdollisuudet kuin ennen ensimmäistä maailmansotaa, koska sen rasittamia Euroopan maita yhdistää köyhyys. Euroopan yhdysvallat edistäisi kansainvälistä tuotantoa ja kauppaa, säännöstelisi työpaikkoja, poistaisi puutetta ja valvoisi kasvatusta. Uutta liittovaltiota rakentavilla kansoilla olisi muutakin tekemistä kuin hautoa keskinäisiä riitojaan. Eri yhteiskuntaluokille avautuisi sen myötä yleishyödyllisiä tehtäviä, jotka olisivat jotain muuta kuin oman edun tavoittelua. Henkilökohtaisen ja ryhmäkuntaisen eduntavoittelun tilalle astuisi kilpailu huomisen tarjoamista mahdollisuuksista.⁷⁶⁷

Kansallisuusaatteen rinnalla levisi Euroopassa jo kosmopolitismi, mutta kansallistunteeseen heränneessä Suomessa se ei saanut mainittavaa kannatusta. Santeri Alkio ymmärsi sen aatteellista sisältöä ja sen rauhaa rakentavia pyrkimyksiä, mutta siinä historian vaiheessa hän ei voinut sitä omaksua. Ironiseen tapaansa hän ilmoittaa antavansa "anteeksi niille, jotka ottavat sen lupaaman ihmiskunnan sunnuntain vastaan jo ennen kuin viikko on kulunut". Maailma ei ollut sivistyksellisesti vielä läheskään kypsä kosmopoliittisuuteen. Liian varhainen usko sen luomiin unelmiin olisi ollut aatteellista itsepetosta.⁷⁶⁸

Torjuessaan kosmopoliittisuuden Santeri Alkio nojautuu Jumalan luomisjärjestykseen, jonka mukaan kunkin itsetietoisen ihmisen tulee ensin löytää itsensä miljoonien joukosta ja kansojen voittaa oma olemassaolon oikeutuksensa taistelujen kautta. Sen jälkeen niiden on löydettävä yhteiset tavoitteensa. Vasta sitten ihmiskunta voi täyttää elämäntehtävänsä.⁷⁶⁹ Santeri Alkion maailmankuvan mukaan elettiin vasta kansallisuusaatteen valmistelemaa kansojen yhteistyön kautta. Kosmopoliittiset ihanteet voisivat toteutua vasta lähempänä Jumalan luomissuunnitelman loppuvaihetta.

---

⁷⁶⁷ S. A. [Santeri Alkio]: [EKVV] Alkio 1920 B, 3–4. Santeri Alkio esittää samassa kirjoituksessa myös Venäjän hajottamista, jotta sen alaisuudessa hahmottuvat kansalliset valtiot saisivat itsemääräämisoikeuden ja kohoaisivat samanarvoisiksi muiden kansojen kanssa. Ks. myös Niemelä 2012, 23.

⁷⁶⁸ [SMK...] Alkio 1928, 8; Kuisma & Niemelä 1983, 269; ks. Pietilä 1980, 6.

⁷⁶⁹ [SMK...] Alkio 1928, 8; Kuisma & Niemelä 1983, 269; ks. Pietilä 1980, 6.

7 Patriarkalismi

Ennen kuin Santeri Alkio aloitteli 1900-luvun alussa puoluepoliittista toimintaansa, hänen yhteisölliset ihanteensa perustuivat suurelta osin patriarkalismiin. Sen osoittavat jo hänen varhaiskauden kaunokirjallisten teostensa nimet *Teerelän perhe* (1887), *Oja-Pappalan joulu* (1889) ja *Palvelusväkeä* (1904). Patriarkalismien raamatulliseen lähtökohtaan viittaa vuonna 1916 kirjoitettu *Patriarkka*, jonka päähenkilö, herastuomari Penttilä, rinnastuu patriarkka Abrahamiin.⁷⁷⁰ Patriarkkoja ovat sekä *Teerelän perheen* että *Oja-Pappalan Joulun* isännät. Kun *Oja-Pappalan joulu* ilmestyi monien vaikeuksien jälkeen Oulussa painettuna omakustanteena, siihen ei kiinnitetty juuri huomiota.⁷⁷¹ Alkion maailmankatsomuksen kannalta se on kuitenkin merkittävä teos. Sen perhekuvauksissa patriarkaallinen idylli ilmenee puhtaimmillaan.

1870-lukua kuvaavassa *Oja-Pappalan Joulussa* (1889) patriarkalismi perustuu isäntäväen, lasten ja palkollisen tasapainoiseen vuorovaikutussuhteeseen. Korostuneesti sitä ilmentää isäntäväen suhtautuminen talon Jaska-poikaan ja Jussi-renkiin, joita kohdellaan kuin veljeksiä. Isäntäväen auktoriteettiasema ei erityisemmin korostu, koska sitä vastaan ei kapinoida. Vasta aivan romaanin loppupuolella emäntä joutuu nuhtelemaan Jussi-renkiä siitä, että tämä on uhitellut isäntäväkeä vastaan. Hän ennustaa profeetallisesti: "Kyllä tulee vielä aika, jolloin näet mihin joudut tuollaisella synnillisellä pullikoimisella isäntäväkeä vastaan. Se tulee sekin aika vielä ja karvaana tuleekin"⁷⁷²

Temaattisesti puhtaimpana *Oja-Pappalan Joulun* (1889) patriarkalismi symboloituu talonpoikaisperheen rituaaleissa, joissa isännällä on patriarkaaliset oikeudet ja velvollisuudet. Hän johtaa seremonioita ja saa osakseen sekä lastensa että palkollistensa kunnioittavan arvonannon. Kun isäntä joulunpyhinä aloittaa perinteisen veisuunsa, talon muu väki asettuu kuuliaisesti seuraamaan edessä olevaa toimitusta. Yhteenkuuluvuuden ihanne kulminoituu uudenvuodenyön tinanvalussa:

"Yhtä monta kertaa valettiin kuin henkilöitä oli talossa, vieraillekin. Viimeisen kuvion sai Hemmo omaksensa säilyttääkseen sitä kattoon ripustettuna juhlaristin päällä."

---

⁷⁷⁰ [P] Alkio 1927 B, 81.

⁷⁷¹ Ks. Alanen 1976, 65.

⁷⁷² [OPJ] Alkio 1923 C, 213.

"Hupaisasti kului ilta tarinoidessa. Kuvien valaminen muistutti jokaisen mieleen tapauksia aikaisemmilta ajoilta, jolloin jouluvietto oli vielä niin patriarkaalinen ja rikas kaikenlaisista juhlamenoista ja tempuista."⁷⁷³

Isäntä hallitsee rituaaleja, mutta hänen roolinsa perheen isänä jää *Oja-Pappalan Joulussa* (1889) taka-alalle. Talonpoikaisperheen voimakkain henkinen vaikuttaja on kotipiiriä hallitseva äiti. Vaikka molempien vanhempien odotetaan osallistuvan lasten kasvatukseen, se jää käytännössä äidin tehtäväksi. "Isä tavallisuuden mukaan antoi perään enemmän huolimattomuudesta kuin periaatteissaan horjuen"⁷⁷⁴ Kasvatukseen äiti käyttää pääasiallisesti nuhtelua:

"Pankaa pois, te jumalattomat tuo", käski emäntä, jonka huomio nyt poikiin kääntyi. "Paljasta korttipeliähän se on ja suurta syntiä."

Pojat eivät kuitenkaan kuullakseen ottaneet, vaan kokonaan toimeensa kiintyneinä jatkoivat. Eikä sitä nuhtelemista tällä kertaa pitemmälle jatkettukaan.⁷⁷⁵

Vuonna 1888 ilmestynyt kasvatuseromaani *Eeva* ei käsittele varsinaisesti patriarkalismia, mutta sen tapahtumat sijoittuvat patriarkaaliseen perheyhteisöön. Sosiaalisesti mielenkiintoista siinä on isännän ja emännän välinen vallanjako.

Vaikka naisen ja miehen juridinen eriarvoisuus oli 1880-luvulla niin räikeää, että sen paljastaminen muodostui yhdeksi ohjelmarealismien keskeisimmäksi tavoitteeksi, siitä ei näy jälkiä Santeri Alkion patriarkaalisessa tuotannossa. Ohjelmarealismien esiintuomista juridisista ongelmista kirjoitti lähinnä kaupungin sivistyneistö. Maaseudun jokapäiväisessä elämässä niitä ei tunnistettu. Talonpoikaisperheessä isännän ja emännän välinen suhde on tasa-arvoinen. Emännät ovat itsenäisiä naisia, joiden kanssa neuvotellaan myös taloudellisesti merkittävistä ratkaisuista. Tasa-arvoisuus perustui työnjakoon. Se oli käytännön syistä jokseenkin selvä. Koska naiset hallitsivat pääsääntöisesti kotipiiriä, heille luontuivat siellä tehtävät työt. Jako miesten ja naisten töihin ei ollut kuitenkaan jäykkä. Erityisesti kesällä naiset jousitivat tarpeen vaatiessa myös miesten töihin. Sen sijaan miehet pitäytyivät tiukemmin omiin töihinsä. Maan viljelemisestä ja metsien hoidosta huolehtii isäntä. Hänen työalueeseensa kuuluivat yleisesti myös talviset ulkotyöt. Hän valmisti myös erilaiset taloudessa tarvittavat puutuotteet. Karjataloudesta ja kodista vastasi emäntä. Hän piti huolta lapsista, vanhuksista ja sairaista.⁷⁷⁶ Tekstiilityöt kuuluivat naisten

---

⁷⁷³ [OPJ] Alkio 1923 C, 204.

⁷⁷⁴ [E] Alkio 1921 A, 28.

⁷⁷⁵ [OPJ] Alkio 1923 C, 203.

⁷⁷⁶ Ks. laajemmin Östman 2004, 59–68.

töihin. Hyväksi havaittua käytäntöä ei 1870-luvun maatalousneuvojakaan pysty murtamaan:

Tähän saakka oli karjatalous ollut melkein yksinomaan emäntäväen asiana. Nyt oli neuvoja sanonut, että miestenkin pitäisi olla mukana karjanhoitoa järjestämässä. Sehän oli hullua ja naurettavaa! Mitä vaimoväki sitten tekisi? Emäntäväki karjasta edelleenkin huolensa pitääköön, kuten tähänkin asti. Mielenensä mukaan hoitakoon navetan vastakin ja saadut rahat käyttäköön tytärten vaatetuksiin ja vieraskahviin.⁷⁷⁷

Santeri Alkio tekee 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa valistustyötä kahdella rintamalla: wrightiläisessä työväenliikkeessä ja nuorisoseuraliikkeessä. Hän polemisoi yhteiskuntaluokkien eripuraisuutta vastaan pyrkien edistämään niiden keskinäistä yhteisymmärrystä. Samassa yhteydessä, missä hän varoittaa sosialismin irvikuvista, hän kääntyy "talollisen pojan" puoleen ja kehottaa tätä antamaan patriarkaalisessa hengessä tilaa pöydässään myös rengin kirjoitusharjoituksille. Hänet olisi vietävä tasa-arvoisena toverina myös ystävien luokse, jotta hän voisi tutustua heidän elämäntapaansa. Rengille olisi tarjottava hänen kyvyilleen ja luonteelleen sopivaa tehtävää myös nuorisoseurassa.⁷⁷⁸

Tätä itsekasvatusta ja kansansivistystä edistävän toimintatavan Santeri Alkio elävöittää *Palvelusväkeä*-teoksessa (1904), jossa talollinen Valjakka pitää patriarkaalisessa hengessä huolta Hemppa-rengistään. Hän kehuu tätä ja uskoo, ettei huonoja poikia juuri olisi, jos isäntäväki olisi kelvollista. Valjakka on ruvennut ottamaan vastaan myös palvelijoiden isäntäväkeen kohdistamaa arvostelua. Vaikka se on usein liioittelevaa, se on oikeansuuntaista. Siitä hän on kuitenkin varma, että isäntäväki vaikuttaa palvelusväkeen kasvattavammin kuin se isäntäväkeen.⁷⁷⁹

Vaikka Valjakan Vilhelmi-poika aikoo opettajaseminaariin, hän haluaa pysyä talonpoikana. Opettamalla lapsia ja nuorisoa pitämään arvossa maalaistöitä hän omistautuisi rakastamalleen isänmaalle. Näin hän voisi olla paremmin aatteen ihminen kuin talonpoikana.⁷⁸⁰ Epäuskoinen isä ei kuitenkaan pidä ajatuksesta. Hän maalailee poikansa mieleen kuvia pikkuvirkamiehestä, joka menettää talonpoikaisen vapautensa ja joutuu rukoilemaan johtokunnalta palkankorotusta. Olisi parempi, että Vilhelmi lähtisi maamieskouluun. Hän suostuttelee poikaansa siihen

---

⁷⁷⁷ [P] Alkio 1927 B, 84.

⁷⁷⁸ Ks. Castrén 1912, 349.

⁷⁷⁹ [PV] Alkio 1925 E, 238.

⁷⁸⁰ [PV] Alkio 1925 E, 244. Santeri Alkio halusi päästä irti maakauppiiaan ammatista voidakseen omistautua paremmin aatteelliselle työlleen.

vertaamalla nykyaikaista maanviljelystä tiedemiehen työhön: jokainen maanviljelijä voi olla itsenäinen kokeilija, tiedemies ja luonnontutkija.⁷⁸¹

Ennen *Palvelusväkeä* (1904) Santeri Alkio ei ollut osoittanut näin laajaa mielenkiintoa talonpojan ja hänen palkollistensa välisen suhteen selvittelyyn. Teos oli hänen vakavin yrityksensä ratkaista kasautuvia yhteiskunnallisia ongelmia patriarkaalisen perheyhteyden pohjalta. Siinä piikojen ja renkien sosiaalinen asema on sama kuin sen perheen työikäisten lasten. Jo *Oja-Pappalan Joulu* (1889) korostaa tätä samanarvoisuutta. Aiemmin vallinneeseen statuseroon viittaa *Teerelän perheen* (1887) Saaraleena-nimisen juoruakan mielitelevä ihmettely, kun piika on mennyt kylätansseihin, vaikka talon tytär on jäänyt kotiin. Hänen nuoruudessaan sellainen ei olisi tullut kysymyksenäkään.

Santeri Alkio kuvaa enemmän emännän ja palkollisen kuin isännän ja palkollisten välistä suhdetta. Koska kotipiirin työt ovat emännän vastuulla, hänen käsikynsä toteutetaan, vaikka sitä vastaan joskus napistaankin. Patriarkalismissa palkollisten nuhtelu kuuluu isäntäväen oikeuksiin. Useimmiten sillä on moralisoiva sisältö:

"Laiskuutta, laiskuutta, pelkkää laiskuutta, kun ette nyt tuon vertaa viitsi... Huipaistahan se olisi itse kullekin. Vaikka mitähän ne tänänaikaiset muusta välittävät kuin kylän juoksusta", pauhasi emäntä piioille puoli tosissaan, kun eivät luvanneet juhlaristiä tehdä.

"Laiskuutta", matki Littu-piika, "ei se mitään laiskuutta ole, mutta kuka nyt viitsisi tähän aikaan enää niin turhanaikaisia... Mukulat sellaisia."⁷⁸²

Palvelusväessä (1904) Santeri Alkio analysoi isäntäväen ja palkollisten välistä suhdetta pääasiallisesti kahden rengin, Matin ja Iikan, kautta. Matti on epävarma ja kapinallinen, Iikka itsetietoinen mutta sopeutuva. Matti katsoo heikon sosiaalisen statusensa johtuvan vanhempainsa alhaisesta syntyperästä eikä näe mahdollisuutta asemansa parantamiseen. Tästä aiheutuvan katkeruuden hän suuntaa uhmakkaaseen, mutta hedelmättömään kapinointiin. Kun hänen katkeruutensa kärjistyy humalassa tehtyyn puukotukseen, kohteena ei ole kukaan talollisista vaan häntä laiskaksi haukkunut räätäli Lundberg.

Ajankohdasta huolimatta Matin protestoinnilla ei ole luokkakonfliktin luonnetta. Vaikka hän tekee sosiaalisia vertailuja talollisten ja itsensä välillä, hän käyt-

---

⁷⁸¹ [PV] Alkio 1925 E, 244–248.

⁷⁸² [OPJ] Alkio 1923 C, 155.

tää varsinaisena viiteryhmänään toisia renkejä. Iikka eroaa Matista vahvan omanarvontuntonsa perusteella. Hänelle palvelusuhde on vapaaehtoinen sopimus, jossa määritellyt oikeudet ja velvollisuudet hän tuntee tarkasti:

"Minä tiedän, emäntä, aivan ulkoa osaan, että te käskette Jumalaa pitämään silmäin edessä ja tottelemaan haltijaväkeä. Mutta nyt en minä kuule sillä korvalla, huomenna vasta... Kello viisi huomenaamuna pankaa mihin tahdotte. Hyvää yötä vain."⁷⁸³

Santeri Alkion kaunokirjallisen tuotannon palkolliskuvauksissa toistuu sama teema: talonpoika voi hankkia palkollistensa arvostuksen vain esimerkillään. Niemelän Joonas, joka valvoo antamiensa käskyjen toimeenpanoa ja on itse mukana talon töissä, nauttii palvelusväkensä kunnioitusta, mutta kun Rupelan Heikki jää makaamaan uuninpankolla renkien lähtiessä metsään, nämä tekevät töitä vain sen verran kuin heitä sattuu huvittamaan.

Sama ajatus kertautuu *Aikamme kuvia I* -kertomuskokoelman (1889) rikkaassa isännässä Kalle Partasessa, joka turmioon johtavan juoppouden ensiaskelaita ottaessaan jättää palkollisensa pellolle ja lähtee kievariin juopottelemaan. Piikain ja renkien ruokalevon venyessä liian pitkäksi sade turmelee jo kuivuneet heinät.⁷⁸⁴ Jopa puukkojunkkareiden eliittiin kuuluvan Karhun Esan arvoa mitataan hänen työsuoritustensa perusteella. Kun isäntä tulee joukkoon, työ alkaa sujua riihen luona kuin rasvattu. Monen joutilaspäivän jälkeen Esa tekee työtä kuin hullu. Väki tekee mukana arvellen, että kyllä he aina sen ajan kestävätkin isäntäkin. Esa ei ole työpaikalla ilkeä vaan ystävällinen ja laskee leikkiä. Väki tekee hänen mukana ollessaan työtä kuin tulella. Keveä ja reipas mieli hohtaa kaikkien kasvoista.⁷⁸⁵

Jos talonpoika ei arvosta taloaan, sitä eivät arvosta palvelijatkaan. Tämän tajuaa jopa *Juoppohullun* (1913) Malakias Kirsi, joka selvänä kautenaan ymmärtää, että häneen kohdistuva arvostus riippuu hänen käytöksestään. Jos hän juo, kaikki on epäjärjestyksessä. Piika lakaisee sunnuntaiamuksinkin vain suurin piirtein ja ajattelee, ettei tällaisen talon kanssa ole niin kovin suurta väliä.⁷⁸⁶

Talonpoikien ja palkollisten suhdetta muuttaa vähitellen maatalouden työvoimapula. Tämä tulee epäsuorasti ilmi *Eeva*-romaanissa (1888), jossa emännän taitamattomasta talonpidosta huolestunut isäntä kiinnittää huomionsa palkollisten ruokaan: "Minun mielestäni on tuo väenruoka liian huonoa." "Kyllä sitä täytyy ruveta

---

⁷⁸³ [PV] Alkio 1925 E, 178–179.

⁷⁸⁴ [AK I] Alkio 1889, 25–42.

⁷⁸⁵ [PJ] Alkio 1919, 279.

⁷⁸⁶ [JH] Alkio 1920 A, 92.

vähän paremmin laittamaan, taikka me emme lopulta saa ollenkaan työväkeä."⁷⁸⁷ Niinpä talolliset pyrkivät välttämään konflikteja palkollisten kanssa. Sitä kuvaa Kiviluhdan isännän pohdiskelu hänen tavattuaan Martta-piikansa nukkumassa Raitalan Matti-rengin kanssa kynnöksen laidalla parhaaseen työaikaan: "Olette te aika vekluksia, olette jo!... Mutta ruveta näiden kanssa riitelemään, niin pian ne niskaansa saa. Panee ennen narraamalla ja kehumalla ja katsoo perään, niin enempi sillä voittaa." [--]⁷⁸⁸

Omistus- ja auktoriteettieroista huolimatta talonpoikien ja palkollisten välinen suhde on *Palvelusväessä* (1904) persoonallisesti väritty. Yhteenotot jäävät yksilöiden väliseksi, joten niiden välttämistäkin perustellaan henkilökohtaisella vastuulla. Nuorisoseura-aatteen läpituunkema nuori talonpoika Valjakka on tullut vakuuttuneeksi siitä, että talollisten ja palvelusväen ongelmat voidaan ratkaista vain yhteistyöllä. Palkolliset voivat päästä alistetusta asemastaan vain kehittämällä itseään, mutta koska he eivät tietämättömyytensä vuoksi voi itse auttaa itseään, vastuu heistä lankeaa heidän parempiosaiselle isäntäväelleen. Valjakka hahmottelee uutta patriarkaalista elämänmuotoa, jossa toteutuisi kristillinen yhteisvastuun periaate:

"Katsokaa: minä tahtoisin luoda kokonaan uudet suhteet ihmisten välille, uudenaikaisesti patriarkalaiset suhteet!" Isäntäväen pitäisi enempi tuhlaten käyttää rakkauttaan ja ihmisyyttään ja itse hankkia sitä lajia omaisuutta. Se ei käyttämisestä kulu. Kun palvelijain palvelusta korvattaisiin sillä, muuttuisi suhde aivan varmaan. Rahapalkka jäisi toisasteiseksi kysymykseksi. Täällä ei kärsitä niin paljon leivän nälästä kuin ihmisyyden nälästä. [--] Jos koko maailmassa olisivat kaikki ihmiset ystäviä keskenään, kenen tarvitsisi pelätä silloin nälkää ja kodittomuutta?...⁷⁸⁹

Armo Nokkalan mukaan Santeri Alkio asetti talollisen pojille erityistehtävän isäntäväen ja palkollisten välisen kuilun umpeen kuromisessa. Jos talollisen poika pääsisi veljellisiin suhteisiin palvelusväen kanssa, se edistäisi rauhallista sosiaalista kehitystä.⁷⁹⁰ Vaikka Valjakka onnistuu opettamaan Hemppa-renkinsä lukemaan, patriarkalismi ei palaa maaseutuyhteisöön. *Palvelusväkeä*-romaanin (1904) jälkeen Santeri Alkio luopuu pitkäksi aikaa kaunokirjallisesta tuotannosta, joten hän ei käsittele myöskään talonpojan ja palkollisten välistä suhdetta. Kun hän jatkaa kauno-

---

⁷⁸⁷ [E] Alkio 1921 A, 120–121.

⁷⁸⁸ [PV] Alkio 1925 E, 257.

⁷⁸⁹ [PV] Alkio 1925 E, 240/241.

⁷⁹⁰ Nokkala 1958, 254.

kirjallista tuotantoaan 1910-luvulla, hänen romaaninsa osoittavat, että patriarkaalisen perheen yhtenäisyys on rikkoutunut. Kun Jaakko Jaakonpoika harkitsee talonsa myymistä, vaa'assa painaa Vehmeröisen hahmottama synkkä tulevaisuudenkuva:

- Poikia! kirkkain nauraa Vehmeröinen. Luuletko sinä poikien olevan Pihlajaniemes sinun tähtes? Tai sinun emäntäs tähden, äitinsä? Ne menevät kuin linnunpojat heti kun saavat siiventynkiä, ja sinä jäät emännän kanssa kahden ja saat ruveta tappelemaan sosialisti-renkien ja piikain kanssa. [--]⁷⁹¹

Palvelusväen (1904) ilmestyessä Santeri Alkio oli vielä kiinnostunut wrightiläisestä sosialismista. Tämä suomalaisen sosialidemokratian esiaste sopii hänen maailmankatsomukseensa, jonka mukaan yhteiskunta voi kehittyä vain ihmisten edistymisen myötä. Teos sisältää kuitenkin jo viittauksia marxilaiseen luokkateoriaan. Kun Raitalan isäntä ja torppari Lintuneva käyvät kiistaa taksvärkkistöistä, keskustelun loppu viittaa patriarkalismin syrjäyttävään sosialismiin. Taksvärkkiin pakotettu Lintuneva ei mene kirkkoon, vaan käy juttelemassa tuskistaan sosialistisia ajatuksia esittäneen muurari Joel Törrösen kanssa.⁷⁹²

Sosialismi ei ole kuitenkaan ehtinyt vielä palkollisten tajuntaan. Kun Peltosaaren Hilta-piika jää työssään jo ennakolta vaarallisiksi arvioiduissa olosuhteissa soravyöryn alle ja kuolee, heidän pohdiskeluihinsa sisältyy vain yksilötasoisia syytöksiä, jotka nekin abstrahoituvat uskonnollisesti sävyttyneeksi moraaliseksi spekulaatioksi. Kun paikalle tullut suutari avaa tapahtumaan marxilaisen näkökulman, häntä pidetään rikkiviisaana. Rengit ymmärtävät hänen puheensa niin, että heistä pyritään tekemään osasyllisiä tapahtuneeseen. Lähtiessään suutari sanoo puolustautuville reengeille:

"Jokainen käsittää ja uskoo, että te teitte mitä ymmärsitte. Mutta te ymmärrätte ja käsitätte liijan vähän. Sitä tahtoisin teille sanoa. Te ette ole sisässänne tunteet vielä koskaan niitä voimia, jota pakoittavat vapaan kansalaisen työhön ja taisteluun yhteisen vapauden ja sorretun veljen puolesta. Siinä koko juttu!"⁷⁹³

Palvelusväkeä (1904) kirjoittaessaan Santeri Alkio oli jo jäljessä ajastaan. Sen ilmestyessä patriarkalismin aika oli jo mennyt ohi. Vastaperustetun Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen radikaali ohjelma vaati työväestölle oikeuksia, joita vastaan sivistyneistö puolustautui parhaansa mukaan. Yhteiskunnallisen keskustelun virikkeeksi kirjoitettu kirja jäi ilmestyessään ilman suurta huomiota. Niinpä Santeri

---

⁷⁹¹ [JJ] Alkio 1921 B, 25.

⁷⁹² [PV] Alkio 1925 E, 264–272.

⁷⁹³ [PV] Alkio 1925 E, 216.

Alkio kirjoitti vuonna 1905 kirjasessa *Koti ja nuorisoseura* patriarkaalisesta perheydyllystä jo hieman epäillen:

Onko koti tuomittu häviämään, tuo patriarkaalisen kauden ihana luomus, missä jumalallisen rakkauden kauneimmat ilmiöt, vanhurskaus ja lapsirakkaus voivat niin suurina ilmestyä? Eikö kapitalismin Moloch vähempään tyydy? Eikö sosialistinen yhteiskunta vähemmällä uhreilla synny? Äidin sydämenkö vaatii kapitalismi kulumaan tehtaan vauhtirattaiden huimaavissa pyörteissä, äidinkö vaatii uhrukseen yleinen suuri yhteiskuntaveljeys? Perhekö on tuomittu hajoamaan, että veljeys yhteiskunnassa kasvaisi? Rakkaudenko me uhraisimme suvaitsevaisuuden alttarille? Ei koskaan! Sillä kaikki suuri ja jumalallinen on iankaikkista. Näköpiirit vain hetkittäin ahdistuvat, kun ihmisten mielet suuntautuvat yhteen kohti. Nykyään ne ovat suuntautuneina leipätaisteluun. Mutta se taistelu ei ole ikuinen. Sekin taistelu menee ohitse ja ihmiskunnalle koittaa valoisampi aika.⁷⁹⁴

Selostettuaan Santeri Alkion ja hänen kustantajansa välistä *Palvelusväkeä* (1904) koskevaa kirjeenvaihtoa Niilo Liakka päättää vuonna 1932 ilmestyneessä Alkio-elämäkerrassa teosta koskevan arviointinsa seuraavasti:

Voimakas yhteiskunnallinen ymmärtämys maaseudun työväestöä, palkollisia, kohtaan innostutti Alkiota ja se oli säilynyt kirjassa, kun se ilmestyi painosta. Tästä syystä hänet silloin ja myöhemminkin leimattiin vaaralliseksi sosialistiksi, joka väite oli varsin yksipuolinen ja erehdyttävä. Niin oli laita varsinkin, jos tuo leima hänelle omistettiin puoluetunnuksena. Se oli hänessä elämänsä elämäntyytystä ja yhteiskunnallista katsomusta, ei puolueohjelman tulkintaa.⁷⁹⁵

Liakan arviointi viittaa siihen, että Santeri Alkion tavoittelema patriarkaalinen ihanne tulkittiin väärin. Kun hänen toivomaansa keskustelua ei syntynyt, hän tunsu itsensä ulkopuoliseksi, luopui pitkäksi aikaa kirjailijanurastaan ja keskittyi puoluepolitiikkaan, nuorisoseuratoimintaan ja sanomalehtityöhön.⁷⁹⁶ Vuoden 1918 päivä-

---

⁷⁹⁴ [K&N] Alkio 1905 A, 3.

⁷⁹⁵ Liakka 1932, 63.

⁷⁹⁶ Alanen 1976, 118–119; Santeri Alkiolle sanomalehti ja siinä käydyt linjataistelut olivat voimakkain yhteiskunnallinen vaikuttaja. Koska porvarillinen lehdistö tyytyy lähinnä vallitseviin oloihin, yhteiskunnallinen uudistus työ kuuluu sosialisteille ja Maalaisliitolle. Ne eroavat toisistaan siinä, että herättäessään tyytymättömyyttä sosialidemokraattinen lehdistö jyrkentää luokkarajoja ja rajoittaa siten ajattelun vapautta. Maalaisliittolaisen lehdistön tehtävänä on herättää maalaisväestö. Sosialidemokraattien tapaan myös se herättää tyytymättömyyttä vallitseviin oloihin, mutta kun sosialidemokraatit tähtäävät

kirjamerkinnoissään Alkio vierittää pääasiallisen syyn kirjailijanuransa keskeytymiseen kuitenkin Viljo Tarkiaiselle, joka oli tuominnut teoksen. "Aijoin ostaa pikutilan velaksi ja ruveta kirjailijaksi. Mutta V. Tarkiainen löi minut tuomitsemalla Palvelusväkeä, jonka piti aloittaa uusi jakso yhteiskunnallisia romaaneja. Tunsin tätä miestä kohtaan aina vastenmielisyyttä, sillä savolaisen kyynisellä itsekkyydellä hän ei pystynyt tajuamaan minua koskaan. Minä ajattelin taas lyödä kynäni ijäksi laatikkoon."⁷⁹⁷

7.1 Herastuomari Penttilä – viimeinen patriarkka

Vaikka aika oli jo 1910-luvun alussa kulkenut patriarkalismin ohi, Santeri Alkio piti itsepäisesti kiinni sen yhteiskunnallisesta ihanteesta ja kehitteli sen kokonaisuvaltaiseen loppuun asti. Hän viimeisteli kirjansa *Patriarkka* (1916) painokuntoon 11.9.1916. Hänen mielestään siinä olisi ollut vielä hiomisen varaa, mutta hänen taloudellinen tilanteensa ei antanut siihen mahdollisuutta. Hän uskoi kuitenkin siihen, että kirja herättäisi intoa työhön, rakkautta maahan ja siveellisesti parempaan elämään. Hän arveli, ettei sitä juuri myytäisi Helsingissä, koska herrasväki ei yleensä ostanut hänen kirjojaan. Hän toivoi kuitenkin, että se saisi hieman suuremman lukijakunnan maaseudulla.⁷⁹⁸

Santeri Alkio iloitsi *Patriarkan* (1916) saamista kiittävistä arvosteluista, mutta valitti sitä, etteivät kriitikot olleet ymmärtäneet sen keskeistä sanomaa, maahenkeä ja työn iloa. Hän oli kuitenkin vakuuttunut siitä, että näillä teemoilla olisi tulevan aikakauden romaaneissa käänteentekevä merkitys.⁷⁹⁹ Vaikka *Patriarkka* (1916) ilmestyi vasta 20 vuotta *Murtavien voimien* (1896) jälkeen, pidän sitä *Puukkojunkareiden* (1894) aloittaman sivistyshistoriallisen romaanisarjan kolmantena teoksena. Sen miljöö ja henkilöt ovat uusia, mutta se alkaa juuri siitä ajankohdasta, johon *Murtavia voimia* (1896) loppuu.

Katovuosien päättyessä romaanin nimihenkilö herastuomari Penttilä on jo iäkäs mies. Hän on vielä voimissaan, mutta hänen olemustaan on jo kymmeniä vuosia vaivannut kohtaloon alistuminen. Henkilökohtaisten ominaisuuksiensa vuoksi herastuomari nauttii ympäristönsä arvontoa. Hän on ollut aina Pyydysmäen kylän

---

uudistuksiin palkkatyöväestön kautta, Maalaisliitto parantaa maaseudun elinoloja uudistamalla maanviljelystä ja lisäämällä yrittämisen halua keskinäisyyteen perustuvalla yhteisyydellä. Maalaisliittolaisen lehdistön on oltava taloudellisesti riippumaton, jotta se voisi ajaa maalaisliittolaista aatetta. [EMPOT] Alkio 1912, 11.

⁷⁹⁷ [PR] Alkio 2012 A, 355.

⁷⁹⁸ [PR] Alkio 2012 A, 174, 180.

⁷⁹⁹ [PR] Alkio 2012 A, 181–182.

kiistaton henkinen johtaja ja esikuva.⁸⁰⁰ Vain seurakunnan papistoa kunnioitetaan enemmän kuin häntä. Kyläläisten mielestä heidän herastuomarinsa on kihlakunnan lautakunnan viisain mies. Hänen rehellisyyttään ei ole koskaan kyseenalaistettu. Monen varakkaan mielestä hän menee hyväntahtoisuudessaan liiankin pitkälle.⁸⁰¹

Herastuomari Penttilän elämää ohjaa sama toiminnan etiikka kuin Hautalan Jannea. Katovuosina hän auttaa epäitsekkäästi apua tarvitsevia. Hänen elämänsä eettinen perusta on kuitenkin toinen. Hautalan Janne auttaa vastavuoroisuusperiaatteen vuoksi⁸⁰², herastuomari Penttilää ohjaa Raamatun käsky. Katovuosina hän on auttanut tarvitsevia niin, että hänen täysinäiset aittansa ovat tyhjentyneet. Kun emäntä myrskytuulelle sattuaan siitä katkerana muistuttaa, herastuomari vastaa Salomonin sanoilla. "Älä estele tarvitsevalle hyvää tehdä, jos sinulla on varaa, että sen tehdä taidat."⁸⁰³

Salomon ja Saarnaaja ovat herastuomari Penttilän kohtaloon alistuvan elämänasenteen peruspilarit. Hänen alakuloinen seesteisyytensä on seurausta suuresta surusta. Vaikka herastuomari ei ole ollut erityisen rikas, hän on perustanut omanarvontuntonsa pitkään sukutraditioon. Hän ja hänen emäntänsä ovat aina olleet syvästi tietoisia siitä, että he kuuluvat varakkaiden luokkaan ja että he ovat perintötaollisia ikimuistoisista suvuista. Heidän sukunsa jatkuisi samalla konnalla, jonka he jättäisivät jälkeläisilleen. Niin kuin Araham oli perinyt sen isältään Iisakilta, niin Iisakkikin perisi sen isältään Arahamilta ollakseen vuorostaan kylän ensimmäinen kristillisissä hyvissä töissä ja viisaudessa.⁸⁰⁴ Yksissä puukkojunkkarikauden häissä tämä traditio kuitenkin katkeaa peruuttamattomasti. Herastuomarin Iisakki-poika tapetaan, ja talo jää ilman miespuolista perijää. Elämänilonsa menettänyt herastuomari miettii elämän turhuutta: "Se on suuri turhuus, sanoo saarnaaja, se on suuri turhuus, ja kaikki mitä on, se on turhuus, talot ja tavarat ja suvut. Kaikki on turhuus."⁸⁰⁵ Alistuneen elämänviisauden vuoksi herastuomari Penttilän patriarkaalisuus on passiivista. Hän ei ole toiminnallinen johtaja, vaan neuvoo ihmisiä käyttäen harkitut puheenvuoronsa keskustelujen kulminaatiokohdissa, joissa ne saavat erityistä painoa. Lautamiehenä kertyneet kokemukset ovat tehneet hänestä kansallismielisen. Kielitaistelussa hän vaatii jyrkkiä uudistuksia, mutta suhtautuu sopuisasti maaseudun herrassäätyläisiin.

---

⁸⁰⁰ [P] Alkio 1927 B, 80.

⁸⁰¹ [P] Alkio 1927 B, 80.

⁸⁰² [MV] Alkio 1923 B, 140.

⁸⁰³ [P] Alkio 1927 B, 7.

⁸⁰⁴ [P] Alkio 1927 B, 80–81

⁸⁰⁵ [P] Alkio 1927 B, 62.

Herastuomari Penttilän harmonisen perhe-elämän ja rauhaisan vanhuuden uhkaa rikkoa vävymiehen, kauppias Jaakolan, tekemä konkurssi. Takaajana olleen herastuomarin moraalisesti moitteeton elämä joutuu ratkaisevaan kokeeseen. Hän voisi pelastaa talonsa myymällä sen keinotekoisella kaupalla jollekulle suvun jäsenelle hyvissä ajoin ennen konkurssihakemuksen jättämistä. Hänen moraalisuutensa kuitenkin kestävä. Hän ei suostu kunnianttomiin menettelytapoihin. Ongelma ratkeaa, kun samaa sukua oleva Erkki Pyydysmäki ostaa talon rehellisellä kaupalla. Aineellisuuden painolastista vapautunut herastuomari voi ryhtyä valmistautumaan tyyneesti ikuisuutta varten: "Hän on nyt kiitollinen, jos saa pienen eläkkeen; he emännän kanssa rupeavat tekemään elämän lopputiliä. Se taas käy köyhänä Latsaruksena paremmin, kuin rikkaana talollisena."⁸⁰⁶

Herastuomari Penttilän moraalisesti moitteettomassa henkilöahhossa täydellistyy *Teerelän perheessä* (1887) aloitettu, *Oja-Pappalan Jouhun* (1889), *Murtavien voimien* (1896 ja *Palvelusväen* (1904) kautta kuljetettu alkiolaisen patriarkaliskin ihanne. 1880-luvun loppua kuvaavaa *Patriarkkaa* (1916) kirjoittaessaan Santeri Alkio ymmärtää hieman jälkiviisaasti, että yhteiskunnallinen kehitys oli jo tuolloin kulkemassa patriarkaliskin ohi. Niinpä *Keisaririkoksessa* (1923) herastuomari Penttilän varjosta nousee pääosaan ajankohtaan nähden käyttökelpoisempi tyyppi, Erkki Pyydysmäki, valistunut talonpoika.

7.2 Patriarkaliskin hajoaminen

Vuonna 1914 ilmestyneessä, 1900-luvun alkuun sijoittuvassa *Uudessa ajassa* kaikkitietävä kertoja muistelee, että Jokirannan kylän yhteishenki oli aiemmin perustunut patriarkaliskiin. Sen hajottua kaikki on muuttunut. Kyläkunnan kollektiivinen rikkaus on murentunut pieniin jako-osuuksiin, joiden haltijat ovat käyneet levottomiksi, itsekkäiksi, omaa etua tavoitteleviksi keinottelijoiksi ja vehkeilijöiksi, mikä on hajottanut kylän yhteishengen.⁸⁰⁷

Santeri Alkio syyttää patriarkaliskin hajoamisesta sosialisteja, joiden harjoittaman agitaation yhteiskunnallisista vaikutuksista hän oli huolestunut jo 1800-luvun lopulla. Hänen mukaansa sosialismilla ei kuitenkaan vielä tuolloin ollut mitään vaikutusta siihen nurjamielisyyteen, mitä ilmeni maaseudun työtätekevissä kansalaisluokissa. Hän ennustaa, että kun sosialiskin laineet vihdoin lyövät heidän kor-

---

⁸⁰⁶ [P] Alkio 1927 B, 201.

⁸⁰⁷ [UA] Alkio 1921 C, 86–87; Hieman vaikeasti ajoitettavan *Uuden ajan* tapahtumat sijoittuvat todennäköisesti 1900-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle.

viinsa, ne löytävät siellä kiitollista maaperää. "Saamme ennen pitkää nähdä sosialismin äärimmäisten irvikuvien esiintyvän meidän maalaiskylissämme ei suinkaan parantamassa ja korjaamassa köyhän onnetonta kohtaloa vaan syyttämässä katkeruuden ja eripuraisuuden tulta niihin rohtimiin, joihin itsekkäisyys on tyytymättömyyden öljyä jo ennakolta voidellut."⁸⁰⁸

Vuonna 1912 kirjoittamassaan kirjasessa *Eikö maalaisliiton paikallisosastoilla ole työtä?* Santeri Alkio seuraa huolestuneena perheiden ja palvelusväen yhtenäisyyden hajoamista. Palkolliset on pilannut sosialismi ja lapset porvarillisuus. Sosialismi on rikkonut myös talonpoikien ja mökkiläisten välit. Erilaisten etujen taivottelu saa maaseutuväestön luopumaan maatalousammateista ja muuttumaan tuottajista kuluttajiksi. Maaseudun kulttuuri taantuu, kun kaupungit ryöstävät maaseudulta sen parhaan nuorison. Vanhat ovat menettäneet elämänilonsa eivätkä jaksa uskoa tulevaisuuteen.⁸⁰⁹

Santeri Alkion hellimä patriarkaalinen perheidylli perustui maaseutuväestön omavaraisuuteen. Sen elämä oli maa-, ammatti- ja sukusidonnaista. Voitiin luottaa siihen, että peritty maa pystyy elättämään suvun. Talonpojat olivat kuitenkin varuillaan. He vastustivat kansakoulujen perustamista pelätessään, että opillinen sivistys vieroittaisi heidän poikansa maataloudesta. *Uudessa ajassa* (1914) talonpoika Mikkonen menettää malttinsa, kun hänen poikansa, joka on innostunut opettaja Kanteleisen käsityöopetuksesta, haluaa lähteä teollisuuskouluun. Hänen ymmärryksensä mukaan ammattimaanviljelijällä on niin paljon työtä, että sivutyöt ovat hänelle vain vahingoksi: "Pyhänä kirkos ja arkina pellolla, siinä on maamiehen liikkuma-ala!"⁸¹⁰

Sosialismin lisäksi patriarkalismia hajottaa rahatalous, joka tunkee maaseudulle porvarillisen puutavarakapitalismin mukana. Santeri Alkio kuvaa prosessia vuonna 1913 ilmestyneessä *Jaakko Jaakonpojassa*. Kirkonkylän liiketoiminta on viimeisen vuosikymmenen aikana kasvanut niin, että se alkaa muistuttaa pientä kaupunkia. Sen taloista moni on myyty liike- ja virkamiehille. Palstoitettu maa on myyty moninkertaisesta hinnasta, ja sille on rakennettu asunto- ja liiketaloja. Monikaan ei pidä maanviljelystä enää tulevaisuuden ammattina. Ne, jotka vielä viljelevät maata, näyttävät tekevän sitä vain odotellessaan hintojen nousua. He ovat vä-

---

⁸⁰⁸ Vielä väkevämmin kuvin Santeri Alkio ilmaisee saman ennustuksen vuonna 1900 ilmestyneeseen kertomuskokoelmaan *Tienhaarassa* sisältyvässä ironisessa "Ylistysvirsi valon vastustajien kunniaksi".

⁸⁰⁹ [EMPOT] Alkio 1912, 1–9.

⁸¹⁰ [UA] Alkio 1921 C, 122–123.

syneet ammattiinsa eivätkä saa sen enempää lapsiaan kuin palvelijoitaankaan siihen innostumaan. Talonsa myyneet isännät elävät rahojensa koroilla ja nauttivat olemassaolostaan. Jotkut heistä ovat perustaneet liikeyrityksiä.

Kaikkia vetää puoleensa kirkonkylän valtakatu. Kun tarvitaan puotipalvelijaa tai leipurin puotityttöä, hakija saa valita kymmenistä ehdokkaista. Talollisten tytöt ja pojat kilpailevat mökkiläisten tyttärien ja poikain kanssa pääsystä pääkadun varrelle. Se, joka onnistuu sinne pääsemään, tuntee ottaneensa tärkeän askeleen ylöspäin. Kun talonpoikainen nuorukainen tai neitonen tulee puoteihin ostoksille, hän tuntee kateuden kaivelevan mieltään. Myymäläpöydän takana seisoo nyt arkipäivänä jonkun naapurin samanikäinen lapsi niissä keväisen kevyissä pukimissa, joita kotona hellien ja vanhempien erikoisen valvonnan alla pidetään vain sunnuntaisin. "Ja rahaa, rahaa niillä nyt on aina!"⁸¹¹

Sosialismi rikkoo isäntäväen ja palkollisten, puutavarakapitalismi lasten ja vanhempien välit. Sitä vauhdittavat maatalousammattien laskeva arvostus 1890-luvulla, lasten tekemän maataloustyön palkattomuus, isäntien uudistuksia vastustava konservatiivisuus ja sukupolvenkierron hitaus. Merkittävä taustavoima on rahatalouden aiheuttama metsämaan hinnan nousu. Vielä 1860-luvulla sukupolvenvaihdos kävi kivuttomasti. Teerelän taloa viljelemään jäänyt Niemelän Joonas saatoi maksaa sisarusuudet kohtuullisin ponnistuksin ja taata syytingin vanhalle isännälle, mutta kun metsänhintojen noustessa maatalousmaan arvo nopeasti kymmenkertistui, monilapsisessa perheessä ei 1900-luvulle tullessa kellään lapsista ollut varoja tilan lunastamiseen. Halukkuutta ammatin vaihtoon ja siirtolaisuuteen on helppo ymmärtää:

- Joo. Siinä meilläkin on niin monta perillistä, ettei siinä viitsi hosua. Mukuloi-takin vielä tulla tipahtelee vanhuksille... Eivätkä ne sellaiset tee mitään, mutta kyllä ne syövät ja perinnönajos ovat yhtä nenällään kuin sekin, joka on parhaan nuoruutensa raatanut heidän hyväksensä, heille perintöjä koonnut. Minä olen liian itsekäs elättääkseni yhteiskuntaa vähillä voimillani. Nyt menen Amerikkaan taas ja elän siellä omaksi huvikseni niin kauan kuin huvittaa. Tulen taas tänne katsomaan jos sattuu...⁸¹²

Vaikka perheidylli saavutetaan vielä *Jaakko Jaakonpojassa* (1914), kun Matti-poika palaa kotiin siirtolaisuudesta, paluuta patriarkalismiinkin ei ole. Santeri Alkion

---

⁸¹¹ [JJ] Alkio 1921 B, 117–118.

⁸¹² [JJ] Alkio 1921 B, 42–43.

viimeiseksi jääneen romaanisarjan, vuosina 1925–1926 ilmestyneen kitkerän *Karuliinan pojan*, Jokiäyrään isäntä on uskonon, reuhaa kotonaan humalassa ja ajaa emännän yöpukeissa kartanolle. Santeri Alkion patriarkaalisesta idyllistä on 1920-luvulla jäljellä vain irvikuva.

8 Poliikka

Santeri Alkio oli vakuuttunut siitä, että samoin kuin ihmisen tieteellinen maailmankuva, myös hänen uskonnollinen maailmankuvansa muuttuu, kun tutkimus tuo siihen uusia aineksia. Kun hän toteaa, että luonnon lait vaikuttavat myös yhteiskunnallisessa ja taloudellisessa elämässä, sitä ei pidä tulkita niin, että ne olisivat täsmälleen samanlaiset, vaan niin, että myöskään niissä mikään ei ole sattumanvaraista. Kaikella on syynsä ja niistä johtuvat seuraukset.⁸¹³

Luonnontieteelliset luonnonlait tarkoittavat kivi-, kasvi- ja eläinkunnassa valittavia syy- ja seuraussuhteita. Jumalan asettamina ne ovat valmiita ja ikuisia muodostaen aukottoman järjestelmän. Ihminen pääsee niistä selville tieteellisellä tutkimuksella, oppii oleman rikkomatta niitä vastaan ja käyttämään niitä yhä paremmin hyödykseen.⁸¹⁴

Yhteiskunnalliset luonnonlait eivät paljastu lopullisesti tieteellisellä tutkimuksella, vaan valikoitumalla olemassaolon taistelussa. Jatkuva kehityksen tilassaan myös ne ovat osa Jumalan luomissuunnitelmaa. Niitä vastaan ei voi toimia ilman rangaistusta. Se, joka rikkoo yhteiskunnallisia luonnonlakeja, kasvaa epämuodostumaksi ja häviää olemassaolon taistelussa.⁸¹⁵ Sama olemassaolon taistelu karsii yhteiskuntaelämään sopeutumattomat kansakunnat.

Evoluutioteoriaan ja kasvien jalostamiseen viehättynyt Santeri Alkio rinnastaa vuonna 1912 inhimillisen kulttuurin jalostamisen kasvinjalostukseen. Samalla tavalla kuin kasveja voidaan jalostaa, voidaan jalostaa myös ihmisen henkistä olemusta ja yhteiskuntaa. Mitä lyhyempi on jalostusaika, sitä heikompi on kulttuurin kyky vastustaa siihen kohdistuvia uhkia. Jalostustyön jatkuessa kulttuurin viljelijät löytävät aina uusia keinoja kestävämpien tulosten saavuttamiseksi. Yhteiskunta muodostuu enemmän luonnontuotteena, jonka edistymistä ihminen luonnon välikappaleena avustaa, kuin filosofisten järjestelmien ohjaamana.⁸¹⁶

Luonnonlain väistämättömyydellä etenevää yhteiskunnallista kehitystä ihminen ei voi lopullisesti estää. Korkeintaan hän voi sitä hidastaa tai edistää. Jos jokin filosofinen, aatteellinen tai uskonnollinen järjestelmä on niin vahva, että se hetkelisesti pakottaa ihmiset karsinoihinsa, he alkavat särkeä niitä vapautuakseen keino-tekaisista aitauksista. Vapauden kaipuu kuuluu Santeri Alkion maailmankuvassa

---

⁸¹³ Pyrkijä 11/1906, 331; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 253.

⁸¹⁴ Pyrkijä 11/1906, 331; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 253.

⁸¹⁵ Pyrkijä 11/1906, 331; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 253.

⁸¹⁶ [Y&V] Alkio 1919 E, 40–41; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 162. [I&K] Alkio 1919 A, 104; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 161.

ihmisen luontoperäiseen, villiin olemukseen, joten se ilmaisee itseään myös uskonossa, siveysopissa sekä talous- ja yhteiskuntaopissa vanhaa särkevänä ja uutta luovana voimana.⁸¹⁷

Yhteiskunnallinen liike voi syntyä vasta silloin, kun sille on olemassa edellytykset. Aaltonenkin toteaa tämän näkemyksen marxilaiset yhteydet: "Tämä kehitys on tavallaan dialektinen, vuorovaikutukseen perustuva. Se on lähellä työväenliikkeen kehityskäsitystä, mutta yleisemmällä, luokkiin ja talousrakenteisiin liittymättömällä pohjalla. Se on uskoa siihen, että kehitys on väistämätön, että edistys kulkee kulkuaan luonnonlain omaisesti riippumatta yksilöiden suhteesta siihen."⁸¹⁸

Aaltonen kiteyttää Santeri Alkion keskeiset yhteiskunnalliset aatteet viiteen kohtaan:

1. Industrialisminvastaisuus perustuu Alkion tuntemien Spencerin ja Millin ajatuksiin. Alkio puhuu kapitalistisesta kaupunkikehityksestä, wrightiläisyys sen sisäisistä epäkohdista.
2. Alkion usko siihen, että siveellinen ja kulttuurikehitys ovat kansakunnan todellinen voimavara, perustuu snellmanilaiseen kansalliseen herätykseen.
3. Alkio korostaa ryhmäetujen sijasta yhteistoimintaa.
4. Sosiaalityö lieventää ristiriitoja.
5. Alkio korostaa omatoimisuutta.⁸¹⁹

Aaltosen mukaan Santeri Alkion maailmankatsomus on optimistinen. Hän luottaa hyvän voittoon, mutta ei usko kehityksen etenevän itsestään. Hän asettaa vaatimuksia ihmisille ja itselleen, minkä vuoksi hänen julistuksessaan on tendenssejä. Ennen kaikkea hän pyrkii kasvattamaan itseään Kristuksen hengen mukaiseksi. Mutta kun hän ei saavuta sitä ilman kieltäymyksiä ja alituista itsekasvatusta, se tekee hänen maailmankatsomuksensa jossakin määrin raskaaksi.⁸²⁰

8.1 Vapaudesta

Santeri Alkion mukaan luontoperäisellä ihmisellä on kaksi voimakasta sosiaalista tarvetta: vapaudenhalu ja vallanhimo. *Keisaririkoksessa* (1923) opettaja Lintumäki pitää nuorisoseuran talon vihkiäisissä ihmisen vallanhimoa käsittelevän puheen. Kaikkietävä kertoo Lintumäellä on kuuluisan puhujan maine ja hän on

---

⁸¹⁷ [Y&V] Alkio 1919 E, 40–41; ks. Kuisma & Niemelä, 162.

⁸¹⁸ Aaltonen 1966, 137.

⁸¹⁹ Aaltonen 1966, 142.

⁸²⁰ Aaltonen 1966, 142.

onnistunut joskus lumoamaan kuulijansa miltei haltioitumiseen saakka. Myös Santeri Alkio tunnettiin hyvänä puhujana, ja Lintumäen puheessa kuuluukin Santeri Alkion ääni:

Mutta ihmisellä on ylivoimainen halu rikkoa jumalallista tahtoa ja tehdä se ti-lapäisesti tyhjäksi.[...] Ihminen on näet syntiensä orja. Tämä orja vaeltaa isäntänsä Jumalan puutarhassa kuin katkeroitunut, paatunut vihamielinen peto. Hän ilmaisee mielensä pahantuulisena, jos näkee ympärillään hyveen ja kau-neuden kukkivan mutta nauttii riemuiten jokaisesta elämänonnen särkymi-sestä, jonka vaelluksellaan tapaa. Ihmisen syntisen luonnon huippusaavutus ta-vataan vallanhimossa. Toisen vallanhimo tyytyy oman aviopuolisonsa orjuut-tamiseen ja elämän katkeroitamiseen. Mutta toinen tahtoo jo laskea orjuutensa alle koko perheväkensä, naapurinsa, kyläkuntansa, seurakuntansa, kansansa, koko valtakunnan, monia valtakuntia.⁸²¹

Ihmisen vallanhimo on rajaton. Sille voivat asettaa esteitä vain valistus, ihmisen viisastuminen, ymmärryksen kasvaminen ja Jumalan tahdon älyllinen tajuami-nen.⁸²² Koska vallanhimo ja vapauden kaipuu kohdistuvat vain omaan vapauteen, ne rajoittavat muiden vapautta ja johtavat väistämättä ristiriitoihin.⁸²³

Santeri Alkion mukaan valtopolitiikassa käytetty yksipuolinen agitaatio kas-vattaa valistumattomat ihmiset kieroon. Sillä ei ihmisiä sivistetä vaan ostetaan.⁸²⁴ Valtiollinen kiihotus on hyvä herätyskeino, mutta siitä ei ole kasvattajaksi. "Suhde on melkein sama kuin jos palotorvella yritettäisiin tulipaloa sammuttaa."⁸²⁵ Kun maailmaa yritetään parantaa kasvattamalla omaa ja rajoittamalla toisten vapautta, ajaudutaan jatkuvan valtataisteluun. Kun joku nousee valtaan, vastavoimat aktivoi-tuvat heti. Tällaisessa taistelussa mikään voitto ei ole lopullinen.⁸²⁶

Jotta jatkuvan valtataistelun kierre voitaisiin murtaa, yhteiskunnallisessa pää-töksenteossa on pyrittävä kansalliseen konsensukseen tekemällä kompromisseja. Teoreettisella tasolla Santeri Alkio osoittaa siihen myös toisen, äärimmäisen yksin-kertaisen, anarkistissävyyiseen ratkaisun: on luovuttava vallanhimosta ja vaalittava vain omaa vapautta.⁸²⁷

---

⁸²¹ [KR] Alkio 1923 A, 295–296.

⁸²² [KR] Alkio 1923 A, 298.

⁸²³ Pohjalainen 16.1.1894; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 154.

⁸²⁴ [Y&V] Alkio 1919 E, 95; ks. Kuisma ja Niemelä 1983, 155.

⁸²⁵ [KM] Alkio 1907 A, 5–6; [MP I] Alkio 1919 D, 183; ks. Kuisma ja Niemelä 1983, 156.

⁸²⁶ [I&K] Alkio 1919 A, 127; ks. Kuisma ja Niemelä 1983, 153.

⁸²⁷ Ilkka 3.1.1907; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 154.

Vaikka anarkistiset teoriat kiehtoivatkin 1900-luvun alussa väliaikaisesti Santeri Alkiota, ne eivät horjuttaneet hänen maailmankatsomustaan. Hänestä kaikki moraalisesti ja eettisesti oikea on peräisin ihmisessä olevasta Jumalan kuvasta. Sen ansiosta jokaisella, täysin turmeltuneeltakin näyttävällä ihmisellä, on mahdollisuus hyvään ja oikeaan. Aika ajoin kätkössä ollut hyvyys murtautuu heissä esiin vastustamattomalla voimalla kuin jumalallisen vietin pakottamana. Se antaa vapauden tehdä oikein, mutta jos siihen ei riitä voimaa eikä tahtoa, he jäävät siveellisesti kehittymättömäksi: *Murtavien voimien* (1896) ahne talonpoika Siikalahden Mikkokin pelkistyy lopulta talo- ja viljakaupoissa huijatuksi, kerjäläislapsia hätyyttäväksi narriksi.⁸²⁸

Eläimellisten viettien kahlitsema ihminen ei ole vapaa. Hän vapautuu vasta herättyään itsetietoisuuteen ja asetuttuaan vapaaehtoisesti siveellistä voimaa kasvatavan pakon alaiseksi. Se on jumalallinen vietti, joka ohjaa ihmistä itsetietoisuudesta syntyvien moraalisten kykyjen haltijaksi. Siveellisen pakon alainen vapaus on Santeri Alkion yhteiskuntamoraalin keskeinen elementti. Se on hyvän ihmisen ja kunnan kansalaisen vapautta. Se ei oikeuta tekemään mitä tahansa vaan edellyttää pitäytymistä moraalisesti moitteettomaan elämään, jota tasapainottavat velvollisuudet.⁸²⁹ Carl Hiltyn mukaisesti Alkio uskoo, että onnellisuuden välttämätön ehto on vahva usko siveelliseen maailmanjärjestykseen. Jos maailmaa hallitsee satuma, heikkoja sortava säälimättömän julma luonnonlaki tai kavaluus ja väkivalta, onnellisuudesta ei voi olla puhuttakaan.⁸³⁰

Itsetietoisuus on ihmisen henkilökohtaisten kykyjen ja koko maailman kehittymisen perusedellytys. Santeri Alkio jakaa sen kolmeen osaan: siveellisyyteen, tietoon ja käytäntöön. Itsetietoisuuteen heränneen ihmisen velvollisuus on kehittää kaikkia näitä ominaisuuksia. Kun hän näkee itsensä aineskasana, raakileena, jolla ei ole Jumalan edessä mitään kerskattavaa, hän tunnistaa kutsumuksensa: hänen on itse tehtävä tuosta raaka-aineesta Jumalan kuvaa tavoitteleva ihminen.⁸³¹

8.2 Poliitiikan peruslauseet

Kun Santeri Alkio käsittelee moraalisia kysymyksiä kaunokirjallisuudessa, hänen henkilönsä pelkistyvät helposti mustavalkoisiksi: pahat ovat pahoja ja hyvät hyviä. Tämä koskee erityisesti tausta- ja sivuhenkilöitä. Pitkälle menevästä tyypittelystä

---

⁸²⁸ [MV] Alkio 1923 B, 264, 269.

⁸²⁹ Pyrkijä 1/1904, 3; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 114.

⁸³⁰ Hilty 1906, 222.

⁸³¹ [UA] Alkio 1921 C, 106.

huolimatta päähenkilöt ovat toki jossain määrin myös muuntumiskykyisiä, taiteellisessa mielessä eläviä ihmisiä. Suotuisimmassa tapauksessa he kehittyvät eettisiltä ominaisuuksiltaan Erkki Pyydysmäen kaltaisiksi teleologisiksi tyypeiksi. Se ei kuitenkaan ole Alkion ainoa tavoite. Tiukalla tyyppittelyllä ja vahvoilla kontrasteilla hän hahmottaa yhteiskunnan keskeisiä rakenteita.

Santeri Alkion poliittisen työn tavoite kiteytetään tavallisesti lauseeseen "Ihmisyuden kehitystarve ja sen edellytykset on pantava kaiken yhteiskunnallisen ja valtiollisen uudistuksen pohjaksi".⁸³² Lause menettää hieman juhluudesta ja yleispätevyydestään, kun se sijoitetaan alkuperäiseen kontekstiinsa. Alkio perusteli tällä julistuksella desentralisaation tarpeellisuutta. Hän vastusti keskitettyä hallintoa siksi, että se pakottaa ihmiset elämään yksipuolisesti. Se rajoittaa ihmisen vapautta ja inhimillistä kasvua. Keskittämisen sijaan tarvitaan vapauttavia yhteiskunnallisia liikkeitä, joissa kansalainen kasvaa holhotusta vastaanottajasta itsenäisesti toimivaksi ja vaikuttavaksi ihmiseksi.

Vaikka lauseella "Ihmisyuden kehitystarve ja sen edellytykset on pantava kaiken yhteiskunnallisen ja valtiollisen uudistuksen pohjaksi" on alunperin konkreettinen asiasidonnaisuutensa, sen yleistäminen Santeri Alkion poliittisen toiminnan peruslauseeksi on perusteltua. Hän uskoo ihmisyuden toteutuvan paremmin hajautetussa maaseutukulttuurissa kuin keskitetyssä kaupunkikulttuurissa. Terveydelle vahingolliseksi osoittautuneesta kaupunkikulttuurista on palattava psyykkisesti ja moraalisesti terveempään maaseutukulttuuriin.

Santeri Alkion toista yhteiskunnallista peruslausetta "Älkää unohtako köyhän asiaa" kutsutaan hänen poliittiseksi testamentikseen. Myös se on perusteltua, koska hän sanoi sen maalaisliiton eduskuntaryhmälle luopuessaan vuonna 1922 päivän-

---

⁸³² Santeri Alkio käsittelee asiaa kansalaissodan jälkeen kirjoittamassaan kirjasessa *Maalaisliittolaisesta näkökulmasta*. Tulevaisuuden yhteiskuntaa koskevassa suunnitelmassa väestö siirretään maalle, jolloin osa sen teollisuusammatteihin käytetystä ajasta voidaan käyttää maanviljelykseen. Se vähentäisi lakkoalttiutta, hävittäisi teollisuus- ja maatalousväestön luokkarajoja ja tekisi kansallisesta yhtenäisyydestä luonnollisen asian. [MN] Alkio 1919 C, 1–22. Hilikka Pietilä luettelee alkioalaisen aatteen perusihanteet seuraavasti: ihmisyys, jonka kehittäminen on kaiken yhteiskunnallisen toiminnan tarkoitus, kansanvalta eli demokratia, yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus, sopusointu ihmisen ja hänen ympäristönsä – sekä luonnon että muun ympäristön – välillä, rauha ja kaikesta väkivallasta pidättäytyminen. Keskeisiä periaatteita, joita näiden ihanteiden toteuttamiseen tähtäävässä toiminnassa pitää noudattaa, ovat keskinäisyys, yhteisyys, solidaarisuus (yksilö- ja ryhmäkeskisyyden sijaan), kansanvaltaisuus ja väkivallattomuus. Kaiken poliittisen toiminnan tulee Alkion mukaan olla kasvattavaa. Kasvatus ja politiikka ovat hänelle lähes synonyymejä. Poliittisen toiminnan on koko ajan välitettävä kansalaisille tietoa ja valaistusta yhteiskunnan tilasta ja siihen vaikuttavista tekijöistä sekä vahvistettava heidän tietoista kehitystään, koska vain sen pohjalta he kykenevät käyttämään kansanvaltaa eli toimimaan yhteiskunnallisten prosessien subjekteina. Pietilä 1980, 6

politiikasta. Asiyhteydestä irrotettuna lause saa helposti sosiaalipoliittisen tulkinnan. On kuitenkin virhe sitoa se yksioikoisesti sosiaalipoliittisiin tulonsiirtoihin, koska hän piti niitä vain heikossa asemassa olevien sosiaalisena ensiapuna, ei pysyvänä järjestelynä. Köyhän asiaa ajetaan parhaiten kansansivistystyöllä.⁸³³

Santeri Alkio käsittelee köyhyyden yhteiskunnallista olemusta myös kaunokirjallisuudessa. *Keisaririkoksessa* (1923) todetaan, että köyhyys on tauti, joka kasvaa avuttomuuden ja valistumattomuuden maaperästä. Valistuneen talonpojan Erkki Pyydysmäen mielestä se on kirous, johon tietämätön ihminen sortuu helposti, koska hänellä ei ole minkäänlaista tukiverkkoa. Köyhyyden voi kuitenkin kukistaa omalla työllään.⁸³⁴ Opettaja Lintumäki ravistelee köyhyyden olemukseen liittyviä määritelmiä. Yleensä otaksutaan, että köyhyys tekee ihmisistä orjia. Mutta köyhyys ei ole syy vaan sivistyksen ja tiedon puutteen seuraus. Niin kauan kuin suuret joukot pelkäävät sivistystä, heitä painaa orjankahle. Niin kauan kuin sivistys pysyy luokkaetuoikeutena, se tarvitsee herruutensa ylläpitämiseksi alempia luokkia. Alaluokat ovat yläluokkien, yläluokat ennakkoluulojensa orjia.⁸³⁵ Santeri Alkio vaati yhteiskunnan rakenteitten muuttamista sellaisiksi, että ne säilyttävät velvoitteet ja rasitukset niiden kannettavaksi, joilla on siihen varaa. Alkion sosiaalireformistinen ohjelma tähtäsi siihen, että köyhät saavuttaisivat itsekasvatuksen avulla niin suuret sivistykselliset valmiudet, että he pystyisivät pitämään puolensa vallassa olevaa sivistyneistöä vastaan. Lainsäädännöllä on turvattava se, että yhteiskunnassa on kaikkien hyvä elää.

Santeri Alkion poliittinen testamentti "Älkää unohtako köyhän asiaa" ilmenee hänen kaunokirjallisessa tuotannossaan aluksi sosiaalisena mielenlaatuna, moraalisenä ja eettisenä asenteena. *Eevassa* (1888) vähäärvoinen paimen otetaan tekemään niitä töitä, joita talon tytär ei saa hoidetuksi. Köyhän pojan ulkonäkö ja kohtelu herättää *lukijassa* myötätuntoa: "Repaleiset oli pojalla vaatteet, eikä kengistä puhettakaan, silloinkaan kun härmä jo aamusilla maahan laski. Emäntäkään ei sitä huomannut, kun ei huoli pojan terveydestä mitenkään mieleen pöllähtänyt. Joutuin vaan joka aamu käskettiin nousta, jottei karja muiden karjasta jälemmäksi jäisi."⁸³⁶

Talon oman tyttären ja huutolaispojan rinnastaminen lukijan myötätunnon herättämiseksi on Santeri Alkion kaunokirjallisuuden tyypillistä sosiaalietiikkaa.

---

⁸³³ Vrt. Takala 1980, 3; ks. myös Niemelä 2012, 49–51; ks. myös [KR] Alkio 1923 A, 298; ks. myös Ruotsala 1962, 275.

⁸³⁴ [KR] Alkio 1923 A, 274, 156, 32.

⁸³⁵ [KR] Alkio 1923 A, 298–300.

⁸³⁶ [E] Alkio 1921 A, 38–39.

Sama kontrastinen rakenne toistuu *Palvelusväen* (1904) hiekkamontun onnettomuudessa, jossa Alkio rinnastaa kuolevan Hiltan talon omaan Väinö-poikaan. Toisin jo vuonna 1888 ilmestyneessä teoksessa *Salliman oikkuja* asia kohoo yhteiskunnallisesti yleisemmälle tasolle, kun isännät joutuvat pohtimaan, mitä tehdä kohdattalon kolhimalle Nurkkaperän Matin perheelle. Isännät säälittelevät nurkkaperäläisten onnettomuutta, mutta tekoihin se johtaa vasta pakon edessä.⁸³⁷

Salliman oikkuja (1888) on Santeri Alkion varsinainen köyhälistöromaani. Sen henkilökuvaus on naturalistista. Teos kertoo Nurkanperän Matista, hänen Sanna-vaimostaan ja heidän seitsemästä lapsestaan, joita kohtalo kolhii. Elämä ei ole helppoa muutenkaan, mutta sitten tuli polttaa heidän talonsa, ja he joutuvat turvautumaan kyläläisten armeliaisuuteen. Varakkaita talollisia edustava Heisrokin Liisa suhtautuu perheen hätään torjuvasti. Pitäjän vaivashoitoa edustava isäntä Nestori Pekkola on suorastaan armoton: "Niitä elätettäviä karttuu vaivashoidon niskoille niin, että lopuksi ei tässä saa muuta kuin riihestäpäin ajaa viljaansa vaivaismakasiinille laiskain elättämistä varten"⁸³⁸ Vähäisen apunsa perhe saa köyhältä leskeltä, Helpon Tiinalta.

Ajan tavan mukaan Nurkanperän Matti järjestää talkoot saadakseen hirsiä uuden mökin rakentamiseen, mutta tavaraa ei kerry tarpeeksi. Se riittää kuitenkin siihen, että hän pystyy vaihtamaan sillä itselleen ikälopon hevosen, jolla hän aloittaa kerjuun ja lumppukaupan. Kevään saapuessa elämä tuntuu kohentuvan. Matti pääsee töihin rautatielle, mutta joutuu sieltä palatessaan onnettomuuteen. Hän hyppää liikkuvasta junasta, jää sen alle ja invalidisoituu. Valtio ei suostu maksamaan tapaturmasta korvausta, mutta lopulta Matti pääsee oman pitäjänsä ruotiin, mikä merkitsee vähäistä, mutta pysyvää sosiaaliturvaa. Elämä voi jotenkuten jatkua siksi, kunnes kuolema katkaisee hänen ristinalaisen elämänsä.⁸³⁹

Aikamme kuvia II -kokoelmaan (1890) sisältyy novelli *Suuri palkka*, jossa Santeri Alkio käsittelee isäntärenki Tuomaan ja kirkkoherran välistä palkkakiistaa. Tuomas haluaa muuttaa Amerikkaan, koska ei usko tulevaisuuden toimeen palkallaan. Kirkkoherra miettii mahdollista palkankorotusta, mutta pappilan neiti moittii Tuomasta epäisänmaalliseksi. Tuomas vastaa marxilaisesti: "Minun maani on minun työvoimassani".⁸⁴⁰ Kun talon 7-vuotias poika käy pyytämässä 10 penniä leipurissa käyntiä varten, innostutaan laskemaan, mitä Tuomaksen palkka tekee hänen perheensä jokaista jäsentä kohti. Lopputulos on 8 penniä. Se panee pappilan

---

⁸³⁷ [SO] Alkio 1923 D, 314.

⁸³⁸ [SO] Alkio 1923 D, 316–318.

⁸³⁹ [SO] Alkio 1923 D, 324.

⁸⁴⁰ [AK II] Alkio 1925 A, 196.

neidinkin ajattelemaan.⁸⁴¹ Sosiaalisen vastuuntunnon puute johtuu Alkion mielestä enemmänkin vääristä asenteista kuin taloudellisten mahdollisuuksien puutteesta. Hän osoittaa kertomuksillaan, ettei armeliaisuudesta ole suurelle talolle todellista taloudellista vahinkoa.

Taloudellisesti vaikeina aikoina maaseudulla kulkee paljon kerjäläisiä. Santeri Alkion tuotannossa suuret kerjäläislaumat sijoittuvat katovuoteen 1867, joita käsitellään paitsi teoksessa *Kuvaelmia katovuodelta 1867* (1885) myös *Murtavissa voimissa* (1896). Niihin sisältyy laaja kuvaus katovuosien köyhäinhoidosta.⁸⁴² Kerjäämiseen on totuttu. Sitä pidetään luonnollisena asiana, mutta sosiaalinen kontrolli asettaa sille rajat: se ei saa muodostua ammatiksi. Tanelimäen Samu, joka harjoittaa kerjäämistä elinkeinona, on vaurastunut niin, että on kulkenut jo vuosia kerjuulla hevosella. Hän on saanut suulaan akkansa ja rupisten lastensa vuoksi kaikki pitäjäläiset vihollisikseen.⁸⁴³

Santeri Alkion kaunokirjallisessa tuotannossa isännät sälyttävät yleensä syyn köyhyydestä köyhille itselleen. Hän torjuu väitteen, että köyhät ovat köyhiä lais-kuuttaan. He kyllä huolehtisivat velvoitteistaan, jos vain saisivat työtä. Työllistämisen vastuun Alkio sälyttää parempiosaisille.⁸⁴⁴ Poliittiseksi tavoitteeksi on asetettava sellainen yhteiskunta, jossa jokaisen on hyvä elää ja jossa ihminen voi kehittää itseään ja toteuttaa omalta osaltaan Jumalan luomissuunnitelmaa. Se käy paremmin henkisesti ja moraalisesti terveellä maaseudulla kuin kapitalismin turmelemisissa kaupungeissa. Siihen tarvitaan hajasijoitusta, keskinäisyyttä⁸⁴⁵ ja sosiaalista vastuuntuntoa.

8.3 Ihanteet ja käytäntö

Kun Santeri Alkio aloitti puoluepoliittisen toimintansa 1900-luvun alussa, suomalainen yhteiskunta oli kadottanut sisäisen yhtenäisyytensä. Sääty-yhteiskunta oli hajonnut ja uuden demokratian muotoja vasta etsittiin. Kun poliittiset puolueet alkoivat muodostua 1800-luvun lopulla, niiden toiminta oli aluksi puhtaasti valtiolista. Taloudellisilla ja yhteiskunnallisilla ideologioilla ei Alkion mukaan ollut vielä tuolloin mitään tekemistä niiden ryhmittymisen kanssa. Kaikki olivat porvareita.

---

⁸⁴¹ [AK II] Alkio 1925 A, 197–198.

⁸⁴² [MV] Alkio 1923 B, 170–174.

⁸⁴³ [MV] Alkio 1923 B, 73–74

⁸⁴⁴ [SO] Alkio 1923 D, 261–262; [MV] Alkio 1923 B, 48.

⁸⁴⁵ Kuisma & Niemelä 1983, 21. Kuisman mukaan Santeri Alkio havaitsi sosialistien kanssa käymissään väittelyissä, ettei kansa osannut tehdä eroa sosialismin aatteen ja puoluemuodon välillä. Niinpä hän vaihtoi ”sosialismi”-termin keskinäisyyteen.

Ryhmiä erotti toisistaan vain yleisinhimillinen vapaamielisyys ja vanhoillisuus, sittemmin perustuslaillisuus ja myöntöväisyys. Vasta radikalisoitunut sosialidemokratia toi puolue-elämään taloudelliset taistelutunnukset.⁸⁴⁶

Kun poliittiset eturistiriidat alkoivat hajottaa yhteiskuntaa, Santeri Alkion konsensukseen perustuvan demokraatiahanteen toteuttamiseen ei ollut keinoja. Oli aloitettava perusasioista. Tie demokraatiaan näytti olevan pitkä, mutta hän kävi työhön määrätietoisesti. "Ilkan" päätoimittajaksi ja kansanedustajaksi päätyneellä Alkiolla oli foorumeita kansansivistysaatteelle perustuvalla yhteiskunnallisella valistustyölle.

Maalaisliiton ideologinen johtaja asetti puolueen jäsenille korkeita moraalisia velvoitteita: oli etsittävä totuutta ja sisällytettävä se parhaimmalla mahdollisella tavalla maalaisliittolaisuuteen.⁸⁴⁷ Mutta miten menetellään silloin, kun puolueessa toimivan yksilön mielestä hänen totuutensa ei tulekaan parhaalla mahdollisella tavalla sisällytetyksi maalaisliittolaisuuteen? Miten hänen ja ryhmän väliset erimielisyydet tai ristiriidat ratkaistaan käytännössä? Teoreettisella tasolla Santeri Alkio yritti selvittää ongelmasta määrittelemällä demokraattisen keskustelun lopulliseksi tavoitteeksi kompromissin, joka sisältäisi kaikkien keskusteluun osallistuneiden näkemyksiä. Käytännön politiikassa hän joutui kuitenkin toteamaan, että äänestykseen päättyvässä keskustelussa toteutuu tavallisesti vain enemmistön tahto.

Kompromisseihin oli kuitenkin pyrittävä, vaikka niihin sisältyi alkiolaisittain ymmärrettyjä moraalisia ongelmia. Teorian ja käytännön väliset ristiriidat ovat niin vaikeita, että Santeri Alkio yrittää selvittää niistä leikkiä laskemalla. "Politiikalla on yleensä sama ominaisuus kuin synnilläkin. Siitä me kaikki varoitamme muita, mutta teemme kuitenkin itse. Meillä kaikilla on vanhempi kokemus synnistä kuin politiikasta."⁸⁴⁸ Hän ei vaatinut maalaisliittolaiselta ehdotonta puoluekuria, mutta asetti puolueelle selvän moraalisen velvoitteen: jos valitsijoille on annettu puolueen nimissä selvä lupaus, se oli täytettävä.⁸⁴⁹

Kuinka pitkälle kompromisseissa voidaan mennä? Miten suhtautua muiden puolueiden asettamiin poliittisiin tavoitteisiin? Mitkä keinot omien tavoitteiden saavuttamiseksi ovat luvallisia? Onko olemassa moraalisesti hyväksyttävää poliittista tarkoituksenmukaisuutta?

Santeri Alkion mukaan politiikalla on oma toiminta-alueensa, joka sijoittuu talouden ja kulttuurin väliin. Poliitiikan tehtävänä on ohjata kansantaloutta niin, että

---

⁸⁴⁶ [MP I] Alkio 1919 D, 149.

⁸⁴⁷ Ilkka 1.9.1908; Kuisma & Niemelä 1983, 158.

⁸⁴⁸ Pyrkijä 5/1907, 145–146; Kuisma & Niemelä 1983, 159.

⁸⁴⁹ [Y&V] Alkio 1919 E, 136; Kuisma & Niemelä, 157.

siitä kertyvä voitto käytetään ihmisten sivistysedellytysten parantamiseen. Vaikka puolueet syntyvät olosuhteitten pakosta poistamaan puutteita, niiden on oltava enemmän kuin vain ajankohtaisten epäkohtien korjaajia. Kuisman ja Niemelän tulkinnan mukaan niiden on oltava "organisoituvaa aatetta."⁸⁵⁰ Organisoituvaa aate tarkoittaa sitä, että aatteet, joiden ympärille puolueen jäsenet ovat organisoituneet, toteutetaan poliittisessa toiminnassa puolueen ideologian mukaisesti. Alkio painottaa sitä, että politiikassa käytettävien keinojen on oltava sopusoinnussa tavoiteltavien päämäärien kanssa. Jos ne ovat sen kanssa ristiriidassa, tavoitteet sortuvat omaan mahdottomuuteensa. Hän ei hyväksy missään tapauksessa sitä, että puolueet puutuvat suoraan yksilön henkiseen kehitykseen. Niiden tehtävänä on vain luoda yleisiä sivistysedellytyksiä. Kansantaloutta koskevissa asioissa puolueet sen sijaan voivat operoida vapaasti, kunhan pitävät mielessä sen, ettei voittojen kerääminen ole itseisarvo vaan väline sivistyksellisten päämäärien toteuttamiseen.

Vaikka Santeri Alkio oli suuren osan elämästään aktiivinen poliitikko, hän säilytti kriittisen suhteensa puoluepolitiikkaan.⁸⁵¹ Siihen hänellä oli poliittisen toimintansa nojalla moraalinen oikeus. Maalaisliiton aatteellisena johtajana hän korosti alusta lähtien sitä, että puoluetta ei ole luotu poliittiseksi luokkapuolueeksi vaan sivistysliikkeeksi.⁸⁵² Kehitystä eteenpäin vievä kriittisyys on olennainen osa Santeri Alkion maailmankatsomusta. Aatteellisena mielipidejohtajana hän ei joutunut vähään aikaan testaamaan demokratiaihannettaan käytännössä. Hän oli kuitenkin perillä poliittiseen toimintaan sisältyvistä moraalisisista ongelmista. Viimeistään kansaedustajana hänen on täytynyt tunkea olonsa raskaaksi ja turhautuneeksi, koska hän ei kyennyt ratkaisemaan demokratiaihanteensa poliittisiin käytäntöihin liittyviä ongelmia. Hänellä ei kuitenkaan ollut todellisia vaihtoehtoja. Jos halusi osallistua valtiolliseen toimintaan, demokratian epätäydellisyyteen oli alistuttava. Alkion kaksijakoinen suhde puoluepolitiikkaan ilmenee hyvin "Pyrkijässä" vuonna 1907 julkaistussa nuorisolle suunnatussa kirjoituksessa. Hän ei suosittele kenellekään valmiita puoluepoliittisia käsityksiä, jotka pahimmillaan ilmenevät manipulointina ja agitaationa. Ne tekevät heistä vain politiikan objekteja, ei toimivia subjekteja.

---

⁸⁵⁰ Kuisma & Niemelä 1983, 147–148.

⁸⁵¹ Santeri Alkio ei halunnut olla poliitikko. Hänet vietti puoluepolitiikkaan vuoden 1905 suurlakko. Vuoden 1918 päiväkirjassa, keskellä vaikeita valtiollisia oloja, hän kirjoittaa kaipuustaan koota kirjoiksi parhaan kaikesta siitä, mitä hän oli harrastanut ja ajatellut. Siihen oli nyt olemassa taloudelliset edellytykset: "Politiikka ei ole minun alani. Toivoakseni pääsen siitä pian vapaaksi. Minä tarvitsisin nyt aikaa kirjoittaakseni kirjoja. Ei enää ansaitakseni [Alkio oli juuri myynyt koottujen teostensa julkaisuoikeudet 17 500 markalla ja Pyrkijän 17 500 markalla, joten hän tunsu itsensä varakkaaksi mieheksi.], vaan täytääkseni sielussani tuntemani velkojan vaatimusta: maksaa sille salaperäiselle kohtalolle, joka on vaikuttanut minun elämässäni." [PR] Alkio 2012 A, 356.

⁸⁵² Ks. myös Numminen 1962, 85–87.

Ne eivät jätä tilaa itsekasvatuksesta kumpuavalle omaehtoiselle harkinnalle. "Tutkikaa kaikki, pitäkää se mikä hyvää on".⁸⁵³

---

⁸⁵³ Pyrkijä 5/1907, 145–146. Pyrkijä 10/1906, 313; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 154.

9 Maaseutuhenkkinen maailmankatsomus

Laihialainen sanomalehtimies Paavo Tuomari, jonka Santeri Alkio oli palkannut vuonna 1927 toimittajaksi sanomalehti Ilkkaan ja joka piti tätä isähahmonaan, kiteyttää hänen yhteiskunnallisen toimintansa peruslinjaksi maaseutuhenkkinen elämäntutkimuksen. Avarammin hän luonnehtii Alkion harjoittamaa politiikkaa vuonna 1950 teoksessa *Santeri Alkion yhteiskunnalliset aatteet*, toteamalla, että hänen suuret ratkaisunsa eivät tapahdu pinnallistuneen päivänpolitiikan leipäkysymysten perusteella vaan hänen yhteiskuntapolitiikkansa tähtää järjestelmien ja olojen uudistamiseen uskonnollisen, kasvatuksellisen ja yhteiskuntataloudellisen kokonaisnäkömyksen perusteella. Hänen aatemaailmansa nousee siitä kritiikistä, jonka hän kohdistaa sekä kapitalismiin että sosialismiin talous- ja kulttuurimuotona.⁸⁵⁴

Paavo Tuomari on oikeassa Santeri Alkion kapitalismiin ja sosialismiin kohdistaman kritiikin suhteen, mutta hänen aatemaailmansa ei muodostu niihin kohdistuvasta kritiikistä vaan hänen maailmankatsomuksestaan, joka on niiden kanssa syvässä ristiriidassa. Alkion mukaan sosialismin kapitalismiin kohdistamasta kritiikistä seuraa väistämättä, että sen teoriaan sisältyy kapitalismin rakenteellinen perusvirhe, pelkkien aineellisten etujen tavoittelu, mikä ei luo perustaa tasapainoiselle yhteiskunnalliselle kehitykselle. Jos Maalaisliiton yhteiskunnallinen aaterakenne kasvaisi vain kapitalismiin ja sosialismiin kohdistuvasta kritiikistä, se sortuisi samaan virheeseen. Se jäisi riippuvaiseksi niiden aineellisten etujen tavoittelusta, mikä tekisi Maalaisliitosta luokkapuolueen. Maaseutuhenkkinen maailmankatsomus rakentuu siitä, että maanviljelys tuottaa nälkäisille leipää ja työttömille työtä.⁸⁵⁵ Ihmisten ajatukset, kourat ja sielut on ohjattava takaisin maahan, josta ollaan vieraantumassa. Vain elämäntapoja uudistamalla voi kehittyä siveellisesti uusi ihmistyyppi.⁸⁵⁶

Vuonna 1919 Santeri Alkio kirjoittaa kirjasessa *Maalaisliittolaisesta näkökulmasta*, että maanviljelyksestä pitää kehittää elämänmuoto, jossa uuden ajan ihmisen nerokkuus ja toimeliaisuus suuntautuvat luoviin ja hermostoa vahvistaviin mahdollisuuksiin. Yhteiskuntia siihen saakka hallinneet kauppa ja suurteollisuus on alistettava palvelemaan kulutustarpeiden tyydyttämistä. Uusi elämänmuoto avaa

⁸⁵⁴ Tuomari 1950. Vuonna 1929 Paavo Tuomari suoritti sanomalehtimiestutkinnon Yhteiskunnallisessa Korkeakoulussa, nykyisessä Tampereen yliopistossa. Journalistin ura huipentui 1950-luvulla, kun Tuomarista tuli "Ilkan" toimituspäällikkö ja sitten "Turunmaan" päätoimittaja. <http://www.hs.fi/muistot/>

⁸⁵⁵ [MN] Alkio 1919 C, 5–7.

⁸⁵⁶ Samoihin aikoihin Santeri Alkio tosin toteaa, että hän ei odota talonpoikien olevan ihanneihmisiä, koska niitä on vain harvassa.

rajattomasti uusia mahdollisuuksia myös runoudelle, tieteelle ja taiteelle.⁸⁵⁷ Alkio on varma siitä, että aatteiden olemassaolon taistelussa tuhoon tuomittu kaupunkikulttuuri on näytellyt osansa historiassa. Maaseutukulttuurin on astuttava nyt esiin luomaan uutta aikakautta. Kaupunkikulttuurin harharetkeltä on palattava takaisin agraarikulttuuriin.⁸⁵⁸

Santeri Alkio piti 1905 tapahtunutta eduskuntauudistusta seurauksena luokkayhteiskunnan vastakkainasettelusta, mutta ei katsonut sen olevan suoranaista seurausta marxilaisesta luokkataistelusta. Hänen terminologiassaan luokat merkitsivät taloudellisesti ja sivistyksellisesti eriarvoisessa asemassa olevia ryhmiä, jotka on synnyttänyt maaseutu- ja kaupunkiväestön, rahvaan ja sivistyneistön yhteiskunnallinen eriarvoisuus. Se oli poistettava sivistyksellisin keinoin.

Eduskuntauudistus tarjosi mahdollisuuden maaseudun ja kaupunkien välisen eriarvoisuuden tasoittamisen. Urho Kittilä viittaa "Ilkassa" 24.7.1906 olleeseen artikkeliin "Uusi valtiopäiväjärjestys", jossa Santeri Alkio selostaa eduskuntauudistuksen merkitystä:

Täten Santeri Alkio otti ensimmäisessä artikkelissaan eduskuntauudistuksen yksinomaan koko isänmaan kannalta. Myöhemmissä artikkeleissaan hän käsiteli kysymystä nimenomaan talonpoikaisväestön kannalta, jolloin hän päätyi julistamaan, että maalaiskansa on aina saanut tanssia kaupunkilaisjohtajien pillin mukaan, olivatpa he sitten kapitalisteja, sosialisteja tai byrokraatteja, mutta eduskuntamuutos oli nyt varannut maalaisväestölle mahdollisuudet monissa asioissa asettua kaupunkien valtapyyteitä vastaan.⁸⁵⁹

Kaupunki–maaseutu–vastakohtaisuus on Santeri Alkion yhteiskunnallisen ajattelun kestäviä piirteitä samoin kuin kielteinen suhtautuminen byrokraattiseen virkamiesvaltioon: mitä kehittyneempi ja ovelampi on kaupunkiväestö, sitä tyhmempi ja köyhempi on ympäristön maalaisväestö. Tämä johtuu siitä, että kaupunki elää maaseudun kustannuksella. Viljakauppaa harjoittava porvari rikastuu, samalla kun viljaa kasvattava maanviljelijä köyhtyy. Alkio toteaa ironisesti, ettei virkamiesluokalla ole koskaan hallavuosia.⁸⁶⁰

Palvelusväen (1904) Joel Törrösen ironinen huomautus on vuodelta 1904, jolloin Santeri Alkion maailmankuva oli poikkeuksellisen polarisoitunut. Hän näki maaseudun ja kaupungin välisen ristiriidan suorastaan antagonistisena. Jo vuonna

---

⁸⁵⁷ [MN] Alkio 1919 C, 7.

⁸⁵⁸ [MN] Ka Alkio 1919 C, 1–22.

⁸⁵⁹ Kittilä 1956, 15–16.

⁸⁶⁰ [PV] Alkio 1925 E, 262–263.

1896 kirjoitetussa teoksessa *Murtavia voimia* vilja on keskeinen temaattinen elementti. Siitä muodostui vuosien mittaan Alkiolle hänen syvästi inhoamansa kapitalistisen keinottelun keskeinen symboli.

Vaikeana katovuotena *Murtavien voimien* (1896) Siikalahden Mikko varastoi viljaa myydäkseen sen mahdollisimman suurella voitolla, kun sen tarve ja kysyntä ovat nostaneet hinnan mahdollisimman korkeaksi. Kun Santeri Alkio käyttää viljaa kapitalistisen keinottelun symbolina, hänen osoittelunsa on erityisen herjaavaa. Kun Hautalan Janne käy Varpulan Valeen kanssa Vaasassa pyytämässä viljaa nählästä kärsiville kyläläisille⁸⁶¹ ja kieltäytyy syömästä kotonaan täydestä viljasta leivottua leipää, koska köyhätkään eivät voi niin tehdä, se johtaa omalta osaltaan hänen kuolemaansa.⁸⁶² *Keisaririkoksen* (1923) Erkki Pyydysmäki puolestaan inhoaa halpaa tuontiviljaa, koska se uhkaa lopettaa kotimaisen viljantuotannon. Kansantalouslaidellisesti ironista on se, että vaikka viljaa saadaankin ulkomailta halvemmalla, säästynyt raha tuhlataan niistä tuotuun rihkamaan. Tällaisella politiikalla maa ja kansa vain köyhtyvät.⁸⁶³

Santeri Alkion mielestä suurkaupunki, kapitalismin kehto, on sivistykselle turmiollisin ja maaseutu suotuisin kasvupohja. Jyrkkä ero johtuu elämäntapojen erilaisuudesta. Kaupunki musertaa, jauhaa, osittaa ja muotittaa, maaseutu viljelee, hoitaa, varjelee ja kultivoi. Erilaiset elämäntavat johtavat erilaisiin mentaliteetteihin ja maailmankatsomuksiin. Kaupunkimainen elämänmuoto pirstoo ihmisen psyyken, kun taas maaseutu eheyttää sen. Näkemyksensä uskottavuutta Santeri Alkio vahvistaa poikkeuksellisesti vetoamalla auktoriteettiin. Hän on tutustunut Rousseauhun ja siteeraa 26.9.1916 "Ilkassa" ranskalaisfilosofia: "Ihmiset eivät ole luodut elämään sullottuina muurahaispesiin, vaan elämään hajautuneina ympäri maapallon viljelläkseen sitä. Kuta enemmän he sulloutuvat yhteen, sitä enemmän he turmeltuvat". Alkio kysyy retorisesti, tarvitaanko muuta kuin nämä sanat todistamaan, että myöskin Rousseau oli "sivistysvihollinen" kaupunkielämän herjaaja, siis maalaisliittolainen.[!]⁸⁶⁴

Käytännön ratkaisuksi tähän rakenteelliseen ongelmaan Santeri Alkio esitti jo Maalaisliiton perustamisen aikoihin hajasijoitetun teollisuuden ja maatalouden yhdistämistä. Käsityö ja aivotyö, henkinen ja ruumiillinen työ, on liitettävä toisiinsa

---

⁸⁶¹ [MV] Alkio 1923 B, 212–220.

⁸⁶² [MV] Alkio 1923 B, 235.

⁸⁶³ [KR] Alkio 1923 A, 134–135.

⁸⁶⁴ Ilkka 11.4.1916; Kuisma & Niemelä 1983, 177.

kasvatuksella ja monipuolisella koulutuksella. On luotava pienteollisuutta ja kehitettävä osuustoimintaa talonpoikaiseen tapaan. Kaikkea tätä ajamaan on perustettava maaseutuväen poliittinen puolue, maalaisliitto.⁸⁶⁵

9.1 Maalaisliitto

Viimeiset 60 vuotta Suomessa on keskusteltu populismista. Aihetta siihen ovat antaneet ensisijaisesti Veikko Vennamon johtamat puolueet, vuonna 1958 perustettu Suomen Pientalonpoikien Puolue (SPP) ja 1966 perustettu Suomen Maaseudun Puolue (SMP). Niiden perinteen jatkajiin kuuluu vuonna 1995 perustettu Perussuomalaiset ja siitä eronnut, vuonna 2017 perustettu Sininen tulevaisuus. Ne kaikki johtavat historialliset juurensa vuonna 1906 perustetusta Maalaisliitosta. Perussuomalaiset korostavat myös Veikko Vennamon merkitystä ideologisena oppi-isänä.⁸⁶⁶

Vuonna 2011 Matti Wiberg toimitti teoksen *Populismi. Kriittinen arvio*. Siihen sisältyvässä luvussa "Mitä populismi on?" hän toteaa, että populismi voidaan määritellä monella tavalla ja että siitä on kirjallisuudessa toinen toistaan epämääräisempiä luonnehdintoja.⁸⁶⁷ Populismien käsitteen hän johtaa vuodesta 798, jolloin Kaarle Suuren neuvonantaja Alkuin varoitti keisaria ihmisistä, jotka sanovat, että kansan ääni on Jumalan ääni, "sillä joukon rymäkkä on aina hyvin lähellä hulluutta". (Käännös M. W.)⁸⁶⁸ Neuvonantajan viestissä on kielteinen sävy, joka näyttää seuranneen termiä läpi vuosisatojen.

Perussuomalaisuuden olemusta teoksessa *ME. Ajatuksia perussuomalaisuudesta* pohdiskeleva Matias Turkkila kysyy artikkelissaan "Populismi", mikä on sen välittämä asia. Myös hänen vastauksessaan on kaikuja runsaan 1200 vuoden takaa. "Populisteille kansan ääni on Jumalan ääni. Populismi on sisäisen äänen kuulemista. Se syntyy vakaumukselle vastakkaisissa olosuhteissa. Populismi on samanaikaisesti sekä hätähuuto, että kansan ääni."⁸⁶⁹ Termin tuo lähemmäs nykyistä käyttöä Wibergin viittaus amerikkalaiseen populistipuolueeseen The Populist Party, joka perustettiin 1891.⁸⁷⁰ Hän sisällyttää artikkeliinsa seuraavan määritelmän:

---

⁸⁶⁵ Ks. Pulliainen & Laitinen 1975, 9.

⁸⁶⁶ Ks. *Me. Ajatuksia perussuomalaisuudesta*. 2016. Esipuhe, 7–9.

⁸⁶⁷ Ks. myös Ruostesaari 2011, 94–97.

⁸⁶⁸ Wiberg 2011, 11.

⁸⁶⁹ Turkkila 2016, 30.

⁸⁷⁰ Wiberg 2011, 13–14.

Populismi on kansanomainen suuntaus, joka tavoittelee kansansuosiota tunneperäisillä helposti omaksuttavilla tunnuksilla, vailla kokonaisvaltaista, perusteltua muutosohjelmaa. Suuntaus esiintyy mielellään vastavoimana vanhalle ja rappeutuneelle järjestelmälle, vaikka on usein arvoiltaan konservatiivista ja johtajakeskeistä. Populismien suosio perustuu hyvältä kuulostaviin, mutta epärealistisiin vaatimuksiin."⁸⁷¹

Termin sävy on kielteinen myös sanakirjamääritelmässä. Kaarina Turtian toimittamassa teoksessa *Sivistyssanat* (2001) on seuraava pelkistetty määritelmä: "Populismi on kansansuosion tavoittelemista demagogisin keinoin".⁸⁷² Terminologian epämääräisyys johtuu ennen kaikkea siitä, että kysymyksessä on poliittinen termi, joka saa sisältönsä usein hyvinkin tilapäisestä käyttöyhteydestä. Lisää ongelmia populismin määrittelylle ja historialliselle vertailulle aiheuttaa se, että tutkijoiden selvittämät asenteet ja arvot ovat niin kiinteästi sidoksessa tutkimusajankohdan käytännön politiikkaan ja poliittisiin instituutioihin, että niiden sisältöä on vaikea rinnastaa 1900-luvun alun historialliseen tilanteeseen. Yllättävän suuri osa silloin käytetystä terminologiasta on kuitenkin säilynyt Maalaisliiton perintöä jatkavien puolueitten ohjelmissa.⁸⁷³

Populismi. Kriittinen arvio -teoksen (2011) artikkelit perustuvat suurelta osin mielipidekyselyihin ja sosiologisiin tilastoihin, joten niistä on vaikea saada maailmankatsomuksellista otetta. Wibergin kartoituksen mukaan populistit vastustavat muun muassa asiantuntijoita, avantgardisteja, byrokratiaa, eliittiä, establishmenttia, EU:ta, globalisaatiota, herroja, isoa rahaa, keskittämistä, kirjanoppineita teoreetikoita eli älymystöä, korruptiota, kosmopolitismia, liberalismia, maahanmuuttoa, modernismia, monikulttuurisuutta, muukalaisia, nykyvaltaa, rappiota, suuryrityksiä, suvaitsevaisuutta, teknokraatteja, veroja ja virkamieskuntaa.⁸⁷⁴

Santeri Alkion ajan Maalaisliiton poliittiseen ideologiaan niistä voisivat sisältyä byrokratia, herrat, kapitalistit ja keskittäminen. Korruptiotakin hän olisi epäilemättä vastustanut, mutta se ei näytä olleen 1900-luvun alussa merkittävä yhteiskunnallinen ilmiö. Maailmankatsomuksellisten ja poliittisten ideologioiden vertaileminen on kuitenkin vaikeaa, koska runsaassa 100 vuodessa yhteiskunnalliset olot ovat muuttuneet huomattavasti. Jotkin tavoitteet, jotka nykyisin luokiteltaisiin hel-

---

⁸⁷¹ Wiberg 2011, 15–16.

⁸⁷² Turtia 2001, 768.

⁸⁷³ Ks. Wiberg 2011, 11–21.

⁸⁷⁴ Wiberg 2011, 17–18.

posti populistisiksi, olivat Alkion aikana hyvinkin edistyksellisiä ja johdonmukaisesti perusteltuja yhteiskunnallisia vaatimuksia, jotka ovat myöhemmin toteutuneet silloisessa muodossaan. Wibergin jakaa populistiset ilmiöt agraaripopulismiin, kansallispopulismiin, liberaalipopulismiin, mediapopulismiin, radikaaliin oikeistopopulismiin sekä vasemmistopopulismiin.⁸⁷⁵ Näin rajattuna Alkion ja Maalaisliiton populismi olisi epäilemättä agraaripopulismia.

Alkiolaisen Maalaisliiton ideologiset piirteet ilmenevät puhtaampina perinteisen maatalousyhteiskunnan arvomaailmassa. Tiivistetysti ne tuo esille Voitto Helander vuonna 1971 julkaistussa populismia ja poliittisia liikkeitä käsittelevässä kirjoituksessa. Voitto Helanderin populismin määritelmä on vuodelta 1971, joten siihen on mitä ilmeisimmin vaikuttanut Veikko Vennamon johtaman Suomen Maaseudun Puolueen ideologia. Teoksessa *Asialinjalla* Veikko Vennamo määrittelee Suomen Maaseudun Puolueen tavoitteita seuraavalla tavalla:

SMP:n puolueohjelmassa todetaan nimenomaan, että puolueemme tarkoituksena on kehittää yhteiskunnan jäsenten isänmaanrakkautta, rehellisyyttä ja kaikkia hyviä kansalaisominaisuuksia, tehdä työtä vilpittömästi ilman omanvoiton pyyntiä rikkinaisen ja erimielisen Suomen kansan eheyttämiseksi sekä luoda yhteistoiminnassa muiden puolueiden kanssa koko Suomen kansalle onnellinen ja valoisa tulevaisuus. Kestäväenä perustana ovat tällöin myös kristilliset ja siveelliset arvot. Puolueohjelmassamme todetaan, että SMP haluaa tukea uskontoa ja korostaa uskonnollisten ja siveellisten arvojen suurta merkitystä niin yksityisten ihmisten kuin koko kansakunnan elämässä ja vaiheissa, että puolueemme ei hyväksy Jumalan pilkkaa ja että kirkko on saatettava lähemmäksi kansaa ja ihmisten omaksi.⁸⁷⁶

Hän toteaa vielä, että ihmiskunnan tie on kulkenut kohti ihmisarvon tunnustamista ja tasa-arvoisuutta, ja että aivan ratkaisevan avun tälle kehitykselle ovat antaneet kristinuskko ja lähimmäisenrakkaus.

Kun valkoisen rodun kulttuurialueilla päästiin jo niin pitkälle, että periaatteessa ja moraalisesti tunnustettiin ihmisarvo ja tasa-arvoisuus, luotiin henkinen ja sisäinen vakaumus jokaisen ihmisen ainutlaatuisuudesta. Tähän nojautuu SMP:n puolueohjelman ideologinen perustotuus: jokainen ihminen ja jokainen elämä on arvokas. Tähän perustuu myös kansanvaltainen ajattelu.⁸⁷⁷

---

⁸⁷⁵ Wiberg 2011, 18.

⁸⁷⁶ Vennamo 1970, 11.

⁸⁷⁷ Vennamo 1970., 9.

Lainaukset osoittavat, miten vahvasti ne on johdettu Alkion maailmankatsomuksesta ja Maalaisliiton ideologiasta. Helanderin mukaan populismi arvostaa tavallista, elämäntavoiltaan yksinkertaista ihmistä. Sen ihannehminen kunnioittaa moraalisia arvoja. Hänen elämänasenteisiinsa kuuluvat lainkuuliaisuus, rehellisyys ja tavallisesti myös vakaumuksellinen uskonnollisuus. Tyypillisen populistin hyveitä ovat ahkeruus, yritteliäisyys ja uudisraivaajahenki. Populismi arvostaa yksilöllisyyttä, joka on ennen muuta riippumattomuutta toisista ihmisistä. Helander arvioi, että tyypillisimpänä populistisen ihanteen ruumiillistumana voidaan pitää esikapitalistisen maatalousyhteiskunnan tuottamaa taloudellisesti riippumatonta talonpoikaa.⁸⁷⁸ Kuvaus sopii niin hyvin Maalaisliittoon, että on syytä kysyä, oliko sen aatteellinen johtaja Santeri Alkio populistinen. Helanderin mukaan populistisiin ideologioihin on yleensä sisällytynyt seuraavia tavoitteita:

1. Kansan on saatava vaikuttaa yleisten asioiden ratkaisuun ilman välikäsiä.
2. Liike asennoituu kielteisesti teollisen yhteiskunnan suurkapitalismiin ja sen kehitysmahdollisuuksiin. Populismille luonteenomainen antikapitalismi kohdistuu varsinkin suurpääomapiirien, pankkien, teollisuusmonopolioiden ja trustien taloudellista hegemoniaa vastaan. Useimmiten populistiset liikkeet ovat kuitenkin kannattaneet yksityistä pienomistusoikeutta ja ovat siten porvarillisia tai ainakin ei-sosialistisia.
3. Suhteessa sosialismiin populistiliikkeissä voidaan erottaa melko paljonkin poikkeavia muotoja. Muutamat ovat olleet sosialistisia tai ainakin hyvin lähellä sitä, useimmat ovat olleet talousjärjestelmiin nähden välittävällä linjalla.
4. Populismien 'oma' talouslinja ja vaihtoehto on pienyritys. Tyypillinen populismin hyväksymä ja kannattama yritysmuoto on pienimuotoinen osuustoiminta, johon kaikki yrityksen jäsenet osallistuvat tasaveroisesti, yhtä suurin panoksin.
5. Populistisen käsityksen mukaan valtion tulee muodostaa vastavoima kapitalistisille suuryrityksille ja talouselämän keskittymiselle näihin kohdistuvan kontrollin avulla. Valtion tulee olla voimakas luodakseen mahdollisuudet pienyritteliäisyydelle, mutta se ei saa puuttua liiaksi yrittäjänvapauteen.
6. Populistiliikkeet ovat yleensä antiestablishment-liikkeitä. Vastustava asennoituminen kohdistuu paitsi teollisuuden ja liike-elämän etujärjestäytymiseen myös työväestön etujärjestäytymiseen.
7. Populistiset liikkeet ovat byrokraatian vastaisia.
8. Yksityisen ihmisen arvon korostus ja valtaa vieviä koneistoja kohtaan tunnetut epäluulot esiintyvät toisinaan myös politiikanvastaisuutena.

---

⁸⁷⁸ Helander 1971, 12–21.

9. Populistiliikkeet ovat yleensä olleet anti-intellektuaalisia, antielitistisiä ja teknokratian vastaisia.
10. Populistiliikkeet ovat vastustaneet keskittymistä. Valtakunnallisella tasolla keskittyneisyys yleensä esiintyy asutuskeskus–maaseutu-vastakohtana, usein myös teollistumattoman periferian ja teollistuneen rintamaan välisenä vasta-kohtana.
11. Anti-imperialistinen ja antikolonialistinen piirre on ollut vahvasti esillä erityisesti kolmannen maailman populistissa liikkeissä.
12. Populististen liikkeiden tavoitteet ovat yleensä olleet kansallisuuskorosteisia. Populismien nationalismi ei kuitenkaan ole ollut kansallisuuskiihkoista ja hyökkäävää, joskin siihen on saattanut liittyä lievää ksenofobiaa [muukalais-kammo] ja rasismia, joskus antisemitismiäkin.⁸⁷⁹

Helanderin luonnehdinta kuvastaa hyvin sitä ideologiaa ja maailmankatsomusta, jota Santeri Alkio Maalaisliiton aatteellisenä johtajana istutti puolueeseen. Sen mukaan Alkion Maalaisliitto näyttäisi olevan syntyhistoriansa ja ideologiansa perusteella populistinen liike. Sen populismi on kuitenkin ymmärrettävä ilman sitä myöhempää painolastia, jonka sille ovat Suomessa antaneet siitä erkaantuneet puolueet. Niiden propagandassa populismiin on arvostelijoiden mukaan liitetty perustelematonta agitaatiota, jonka pääasiallisena tavoitteena on kannatuksen kasvattaminen.

Maalaisliiton ensimmäinen puolueohjelma on peräisin Kauhavalla 7.–8. marraskuuta vuonna 1908 pidetystä maalaisliittojen yhdistymiskokouksesta. Tällöin kaksi syksyllä 1906 perustettua puoluetta, paikallisella pohjalla toiminut Etelä-Pohjanmaan nuorsuomalainen maalaisliitto ja Oulussa perustettu, alusta lähtien valtakunnalliseen pohjaan tähdännyt Suomen maalaisväestön liitto yhdistyivät ja ottivat yhteiseksi nimekseen jälkimmäisen puolueen nimen.⁸⁸⁰

Juha Kuisman tulkinnan mukaan Maalaisliitto, josta Santeri Alkio käyttää sitaateissa nimitystä "maalaiskansan vapautusliike", oli kansan-, herätys- ja valistusliike, jonka tavoitteena oli kehittää uusi sivistys, uusi taloudellinen järjestelmä ja uudet yhteiskunnalliset olot maaseudun elinehtojen pohjalta.⁸⁸¹ Alkio edellytti, että

---

⁸⁷⁹ Helander 1971, 17–18.

⁸⁸⁰ Suomen maalaisväestön liiton ohjelma 1908; Kirjasessa *Maalaisliitto. Suuntaviivoja* (1916) Santeri Alkio käsittelee perusteellisesti Maalaisliiton syntyhistoriaa. Kirjoitus sisältää myös kuvauksen maalaisliittolaisen lehdistön synnystä. Ennen 1906 perustettua "Ikka"-lehteä alkoi Helsingissä ilmestyä P. Anttosen toimesta "Talonpojan lehti". Samana vuonna kuin "Ikka" perustettiin Oulussa "Louhi"-lehden pohjalle "Liitto". Kuvaus sisältää laajemminkin maalaisliittolaisen lehdistön syntyhistoriaa. [MS] Alkio 1919 B, 5–8.

⁸⁸¹ Kuisma & Niemelä 1983, 148.

jos maatalous ylipäättensä haluttiin säilyttää maan elämän voimalähteenä, taloudellisten, yhteiskunnallisten, valtiollisten ja sivistyksellisten harrastusten voimalähteenä asetettaisiin maanviljelys. Niinpä maalaisliittolaiset vaativat, että kaikkien, jotka haluavat, on saatava omaa maata ja hyvää ammattiopetusta. Yhteenliittymisellä he voisivat löytää keinoja kohota yhteiskunnan johtavaksi ainekseksi. Se olisi perusteltua, koska he elättävät muita.⁸⁸²

Maalaisliiton ideologia ankkuroitui puolueen perustamisestaan lähtien alkio-laiseen maailmankatsomukseen ja käytännön toimintaan, jonka piti olla moraalista, vastuullista ja pitkäjänteistä.⁸⁸³ Rafael Koskimiehen mukaan "Maalaisliiton luokittelu agraaripuolueeksi ja maalaisliittolaisuuden liittäminen poliittisen agrarismien yleisnimikkeen alle vastaa yleensä myös alan tutkimuksen ja puolueen omaa käsitystä". Hänen mukaansa tehdään kuitenkin väkivaltaa, jos maalaisliittolaisuutta tungetaan populismin yleiskäsittien alle.⁸⁸⁴

Maalaisliiton syntyhistoriaan perehtyneen Urho Kittilän mukaan Santeri Alkion rooli oli Maalaisliiton synnyssä keskeinen. Hän viittaa Alkion kaunokirjalliseen tuotantoon todettaessaan, että se on keskeinen lähde, kun tutkitaan hänen poliittista toimintaansa. Sen lisäksi hän kehottaa tutustumaan Alkion sanomalehti "Pohjalaisessa" ja "Päivälehdessä" julkaisemiin kirjoituksiin.⁸⁸⁵ Olavi Aaltosen ja Paavo Tuomarin mukaan maalaisliiton aatteellisen ohjelman juuret löytyvät Alkion kirjoituksista vuosilta 1895–1906. Tällöin hän katsoi kansansivistystä, demokratiaa ja tervettä taloudellista kehitystä uhkaavien vaarojen johtuvan siitä, että väestö virtasi maalta kaupunkiin.⁸⁸⁶ Yhteiskunnallisten sairauksien perussyö oli keskittymistä edistävä ja ihmistä vahingoittava kaupunkikulttuuri. Sen sijaan luonnon kanssa seurusteleminen vaikutti kaikenlaisia tauteja sairastaviin ihmisiin parantavasti. Maan-

---

⁸⁸² [MT&Y] Alkio 1917; Maalaisliiton ohjelmasta ks. Olavi Borg 1964.

⁸⁸³ Tavanomaisista alkiolaisuuden tulkinnoista poikkeaa Mikael Palolan valtio-opin pro gradu -tutkielma, jossa hän luonnehtii Santeri Alkiota lähinnä historiallisen tilanteen tarjoaman mahdollisuuden hyväksikäyttäjäksi. Näin hän pystyi hankkimaan itselleen vahvan aseman suomalaisessa yhteiskunnassa. "[-] Alkio onnistui säilyttämään asemansa ja kosketuksensa yleisönsä ja sen tarpeisiin ja muuttamaan suostuttelun keinoja aina yleisönsä vaatimusten mukaisiksi." (Palola 15.5.2000, 2)

⁸⁸⁴ Koskimies 1965, 105–110. Maalaisliittoa luonnehtiessaan Koskimies selvittelee laajasti populismin ja talonpoikaissiikkien kansainvälistä ja kansallista taustaa.

⁸⁸⁵ Kittilä 1956, 16. Santeri Alkion roolista maalaisliiton perustamisesta ks. Alanen 1976, 366–380; Maalaisliiton syntymisen syistä ja prosessista ks. [ML] Alkio 1907 B. Maalaisliitojen yhdistymistä vaikeutti se, että Suomen maalaisväestön liitto pyrki alusta lähtien valtakunnalliseksi puolueeksi, kun sen sijaan Etelä-Pohjanmaan nuorsuomalaisessa maalaisliitossa pelättiin johtajavoimien puutetta ja haluttiin aluksi järjestäytyä paikallisten mielipiteitten kasvatustyötä ja tulevaisuuden järjestäytymistä varten.

⁸⁸⁶ Ka. Aaltonen 1966, 149.

viljelijän luontaisetiihin Alkio lukee sen, että hänen ammatinsa ei johda siveellisiin lankeemuksiin eikä aiheuta yhteiskunnallista kärsimystä. Päinvastoin: se ehkäisee niitä ja tuottaa koko kansalle riittävän määrän elintarvikkeita.⁸⁸⁷

Santeri Alkio arvelee tämän johtuvan luonnon myönteisestä vaikutuksesta sieluun. Samalla kun maatyö on viljantuotannon välttämätön edellytys, se on ihmisen kaikkinaisen terveyden elinehto.⁸⁸⁸ Koska maaseutumainen elämäntapa oli ainoa mahdollinen perusta moraalisesti ja henkisesti terveelle yhteiskunnalle, Alkio halusi antaa kaikille halukkaille mahdollisuuden viljellä maata.⁸⁸⁹ Näistä lähtökohdista hän hahmotteli maalaisliitolle kolme valtiollista päätehtävää: talonpoikais- ja pienviljelykset oli vapautettava niiden kehitystä ehkäisevistä liiallisista rasitteista, torppareiden ja muun tilattoman väestön oli saatava valtion tuella pysyvä oikeus viljellä maata, uusien viljelmien luomiseksi ja viljelijöiden ammattitaidon kohentamiseksi oli myönnettävä valtion avustusta.⁸⁹⁰ Kansantalouden tasapainon vuoksi Alkio oli huolissaan siitä, että maalaisväestön siirtyminen kaupunkeihin lisäisi kulluttajaväestöä vähentäen samalla tuottavan työn tekijöitä. Tämän suuntauksen jatkuessa elintarvikkeiden hinta nousisi suhteettomasti. Jos maaseutuväestö saataisiin sidotuksi maatyöhön, se lisäisi elintarvikkeiden tuotantoa ja alentaisi hintoja.⁸⁹¹

Maalaisliiton tuli torjua sellaiset vaatimukset, jotka synnyttävät tarpeiden nopeampaa kasvua kuin mihin maan luonnollinen tuotantokyky riittää. Santeri Alkion mukaan maalaisväestössä oli levinnyt sellainen väärä käsitys, että talonpojan pitää tyytyä nöyrästi alistettuun asemaansa silloinkin, kun kaupunkiväestön luokat ja ryhmät vahvistavat yhteiskunnallista asemaansa säätämällä lakeja, joiden suojaassa ne nousevat kaikille kuuluvien sivistys- ja talouselämän oikeuksien yläpuolelle. Suomessa yhteydessä hän selkeyttää talonpoikakäsitettä lukemalla sen piiriin suurpiirteisesti koko maalaisväestön muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta.⁸⁹²

Maailmankatsomukseensa nojautuen Santeri Alkio antaa maalaisliitolle tavantomaista poliittista käytäntöä laajemman tehtävän. Puoluepolitiikka on sen ohjelmassa vain yksi osa. Vuonna 1912, kuusi vuotta Maalaisliiton perustamisen jälkeen, Santeri Alkio määritteli maalaisliiton tehtävän seuraavasti:

---

⁸⁸⁷ [MS] Alkio 1919 B, 38; Kuisma & Niemelä 1983, 34–35.

⁸⁸⁸ [MP I] Alkio 1919 D, 23; Kuisma & Niemelä 1983, 36.

⁸⁸⁹ Ks. myös Juha Kuisman määrittelyä Santeri Alkion tuotannosta johdetusta maaseutumaisesta elämäntavasta: Maaseutumaisessa elämäntavassa ihmisen suhde luontoon jalostuu vuodenajoin sykkiviksi aineskierroiksi. Ihminen on ottanut luonnon haltuunsa. Hän käyttää sitä taloutensa perustana kuitenkin riistämättä ja tukahduttamatta sitä. Luonnosta on tullut hänelle kulttuuri-inspiraation lähde. Kuisma & Niemelä 1983, 31–32.

⁸⁹⁰ [MP I] Alkio 1919 D, 145; Maalaisliiton tavoitteista ks. [MP I] Alkio 1919 D, 47–54.

⁸⁹¹ [MP I] Alkio 1919 D, 144.

⁸⁹² [MP I] Alkio 1919 D, 140–141.

Ne, jotka antavat Maalaisliitolle ja sen maalaisliittoyhdistyksille vain valtiollisen tehtävän, ne surkeasti erehtyvät. Poliittinen tehtävä Maalaisliiton ohjelmassa on vain eräs osa siitä. Sitä vastoin sivistyksellinen, taloudellinen ja yhteiskunnallinen herätys-, kasvatus- ja toteuttamistehtävä on tämän liikkeen varsinaisena ydintarkoituksena. Valtiollinen toiminta ei ole, eikä voi olla, tällaisella kansanliikkeellä mikään tarkoituksiperä, se on vain keino näiden toisten tarkoituksiperien ajamista varten.⁸⁹³

Maalaisliito oli päässyt 1910-luvulle tultaessa yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa hyvään alkuun, mutta Santeri Alkion mielestä se ei ollut saanut potentiaalista kannatustaan vastaavaa äänestäjäkuntaa. Puolueen oli herätettävä maaseutuväestö ymmärtämään omaa vapautusliikettään jakamalla tietoa siitä, miten se voi päästä irti rajoitteistaan. Sen oli aktivoiduttava aloitteentekijäksi kunnallisissa, taloudellisissa ja valistuspyrkimyksissä. Sen oli oltava keskus, jossa maalaisväestön keskinäiselle luottamukselle luodaan uusi perusta.⁸⁹⁴

On syytä huomata, että Santeri Alkio ei mainitse maalaisliiton sivistystehtävää määrittäessään erikseen uskontoa. Koska maalaisliiton poliittisiin vaatimuksiin kuului täydellinen uskonnonvapaus, hän ei korosta kristillisyyttä ohjelmallisella eikä ideologisella tasolla. Se ei kuitenkaan merkitse sitä, etteikö hän olisi sisällyttänyt maalaisliiton sivistystehtävään ja valtiollisiin pyrintöihin kristinuskon arvoperusteita. Ilman niitä Maalaisliitolla ei Santeri Alkion maailmankuvan mukaan olisi ollut tulevaisuutta.

Kauhavalla vuonna 1908 hyväksytyä ohjelmaa tarkistettiin ensimmäisen kerran vuonna 1914.⁸⁹⁵ Uudistetun ohjelman johdanto päättyi lausumaan: "Itsetietoinen järjestäytyneet maalaisväestö on maamme taloudellisen, henkisen ja aineellisen kehityksen vankin perusta, sen tärkein edellytys." Ohjelman periaatteelliset määrittelyt ovat pääasiassa Santeri Alkion käsialaa, ja ne ovat vakiintuneet myöhemmän ohjelmakehityksen muuttumattomaksi pohjaksi.⁸⁹⁶

Olavi Borgin mukaan Maalaisliiton varhaisten ohjelmien taloudellinen ydinajatus oli vaatimus osuustoiminnallisten ja muiden keskinäiseen vastuuseen nojaviin liikemuotojen kehittämiseksi, jotta – kuten vuoden 1932 ohjelmassa todettiin

---

⁸⁹³ [MP I] Alkio 1919 D, 138–139; [EMPOT] Alkio 1912.

⁸⁹⁴ [EMPOT] Alkio 1912, 2–3. Maalaisliiton tehtävistä ks. laajemmin [EMPOT] Alkio 1912, 1–9.

⁸⁹⁵ Ehdotuksessa puolueohjelman johdannoksi Santeri Alkio esittää, että Maalaisliiton tarkoituksena on muodostua valtiolliseksi "keskustapuolueeksi". Puoluekokous muutti kuitenkin sanan "maalaispuolueeksi". Ilkka 10.3.1914; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 188; Alkio lienee "Keskustapuolue"-nimen keksijä.

⁸⁹⁶ Borg 1964, 56.

– "kapitalismin ja sosialismin välisen luokkataistelun yhteiskunnalliselle kehitykselle aiheuttamaa uhkaa ja etuvastakohtia voidaan lieventää ja pakottaa tarpeellisen kilpailun kautta yksiin käsiin keräytyneet pääomat palvelemaan yhteistä etua".⁸⁹⁷

Vuonna 1916 kirjoitetussa kirjasessa *Maalaisliitto. Suuntaviivoja*. Santeri Alkio esittää referaatin Helsingissä hyväksytystä Maalaisliiton valtiollisesta ohjelmasta:

Maalaisliitto perustaa koko työnsä kansalliselle pohjalle.

Maalaisliitto pitää lujasti kiinni suomen itsenäisyydestä ja valtiollisesta autonomiasta velvoittaen eri kansankerrokset ja viranomaiset kaikessa horjumatta noudattamaan Suomen lakeja ja oikeuksia.

Maalaisliiton tarkoituksena on saada maalaisväestö yhtymään valtiolliseksi maalaispuolueeksi, joka täydellä teholla valtiopäivätyössä ja kaikessa toiminnassaan vaikuttaa siihen suuntaan, että saataisiin oloja edistävässä hengessä maaseudun elinkeinot liike- ja teollisuusseutujen rinnalla tasapuolisesti valvotuksi.⁸⁹⁸

Edistyksellisessä ohjelmassa vaadittiin suomen kielelle ehdotonta valta-asemaa, mutta samalla ruotsinkielisille oikeutta saada virastoissa palvelua äidinkielellään. Yli 60-vuotiaille vaadittiin vanhuuseläkettä ja työttömille työttömyysturvavakuutusta. Vaadittiin myös uskonnonvapautta, oikeutta siviiliavioliittoon ja seurakunnille laajempaa oikeutta päättää itsenäisesti kirkollisista asioista. Niiden oli saatava päättää myös papiston nimittämisestä. Kirkko ja valtio oli erotettava toisistaan. Oli säädettävä oppivelvollisuus sekä kehitettävä oppi- ja ammattikouluja. Työväen suojelulainsäädäntöä oli edistettävä ja ehkäistävä maaseudun työttömyyttä. Maanhankinta piti ratkaista omistusoikeusperiaatteeseen nojautuen, veroja oli maksettava tulojen ja varallisuuden mukaan.⁸⁹⁹ Kirkon ja valtion erottamista lukuunottamatta nämä tavoitteet ovat toteutuneet Suomessa myöhemmin varsin hyvin.

Maalaisliitto halusi Suomesta tasavallan, jossa lainsäädäntövalta kuuluu eduskunnalle. Lakien toimeenpanosta vastaavien ministeriöiden ministerit nimittäisi suoralla kansanvaalilla valittava Tasavallan Presidentti. Ministeriöt olisivat toimistaan vastuussa eduskunnalle, jolla olisi niiden toiminnan tarkastamiseen rajoittamattomat oikeudet. Presidentille oli suotava rajoitettu veto-oikeus eduskunnan säättämiin lakeihin ja laajat valtaoikeudet. Keskeinen ideologinen lähtökohta oli se, että

---

⁸⁹⁷ Borg 1964, 57.

⁸⁹⁸ [MS] Alkio 1919 B, 9

⁸⁹⁹ [MS] Alkio 1919 B, 9.

Suomen itsenäisyys ja tasavaltalainen hallitusmuoto muodostivat Maalaisliiton poliittisessa ohjelmassa yhden kokonaisuuden.⁹⁰⁰

Kansalaisliiton aiheuttamasta kriisistä selviävä Santeri Alkio kirjoittaa vuonna 1924 Maalaisliiton keskushallinnon esitelmäsarjaan tasapainoisen ja analyttisen kirjasen *Maata viljelevän väestön elinehdoista valtiollisessa toiminnassa*, jossa hän runsaan 20 vuoden kehitykseen nojautuen hahmottelee talonpoikien elinehtoja, torppareiden asemaa ja tilattoman väestön maanhankintaa.

Maaseutuväestössä oli 1900-luvulle tultaessa herättänyt katkeruutta ja luokkataistelutietoisuutta se, että porvarillisen talouselämän nousu, ulkomainen tuonti ja puutavarakapitalismi rikastuttivat kaupunkeja heikentäen samalla maatalousväestön elinehtoja. Vuosisadan vaihteen bobrikovilainen agitaatio, jota vahvisti luokkavihaan perustuva sosialidemokraattinen agitaatio, lupasi tilattomille ja torppareille maareformin. Se loi perustan luokkataistelulle. Maalaisliitto lähti uutena puolueena mukaan tähän taisteluun. Tavoitteena oli talonpoikaiston valtiollisten ja yhteiskunnallisten oikeuksien vahvistaminen. Santeri Alkion mukaan sosialidemokraatit vastustivat sitä siksi, että he suunnittelivat maan ottamista valtion haltuun. Heidän tavoittelemansa torppareiden "perinnöllinen" vuokraoikeus olisi hänen mukaansa johtanut ajanoloon siihen, että kannattamattomiksi käyneet tilat olisi pitänyt luovuttaa valtiolle. Maalaisliiton näkökulmasta katsottuna sosialidemokraatit muodostivat kuluttaja- ja palkkatyöpuolueen, joka polkisi jalkoihinsa pienet maanviljelysmaat. Se tekisi heistä suurtilallisia vastaan taistelevan luokan, kunnes sosialismi pyyhkäisisi pois suurviljelijätkin.⁹⁰¹

Uudessa eduskunnassa kaikki puolueet tunnustivat maaseudun olojen parantamisen välttämättömyyden. Se johti poliittiseen kilpailuun maaseudun elinolojen uudistamisesta. Santeri Alkio ennusti, että kuumimmat poliittiset taistelut käytaisiiin tulevaisuudessa sosialidemokraattien ja Maalaisliiton välillä. Porvareista ei olisi niiden yhteistyökumppaneiksi, koska ne halusivat tehdä tiloista liikeyrityksiä.⁹⁰²

Luokkaraja sosialidemokraattien ja maalaisliittolaisten välillä oli Santeri Alkion mielestä luonnon. Mutta koska sekä sosialismi että kapitalismi elivät talonpoikaiston työstä, maaseutuväestön oli muodostettava kolmas luokka. Se edustaisi tuotantoelämää, johon sosialismi halusi puuttua sekä kuluttajien että palkannauttajiensa intressien edustajana. Sosialismista ja porvaristosta poiketen Maalaisliitto muodostaisi talouselämänsä osuustoiminnalle, jossa kukaan ei ollut suoranaisesti

---

⁹⁰⁰ [MS] Alkio 1919 B, 8–16, 22.

⁹⁰¹ [MVVEVT] Alkio 1924 A.

⁹⁰² [MVVEVT] Alkio 1924 A.

myyvä porvari eikä kuluttava ostaja, vaan jossa kaikki tarvitsivat toisiaan sekä kuluttajina että tuottajina.⁹⁰³

Kaupunkien selville luokkarajoille oli maaseudulla vaikea löytää vastinetta. Maata viljelevä väestö edusti kolmatta valtiomahtia, joka joutui taistelemaan sekä sosialismia että kapitalismia vastaan. Siitä huolimatta maanviljelys oli otettava huomioon valtiollisessa päätöksenteossa, koska se oli Suomen talouselämän perusta. Myös torppareiden asemaa oli parannettava ja tilattomille hankittava maata. Alkio arveli, että näiden toimenpiteitten myötä luokkaviha ja kapitalistinen saalis tus häviäisivät. Maaseutuväestön itsetunto kasvaisi ja kansalliset elämänarvot kirkastuisivat, kun talouselämä rakentuisi varmalle pohjalle.⁹⁰⁴

Kansanluokkien etupytyet olivat vahvistuneet, ja pääoman ja työn välisestä taistelusta oli muodostunut yhteiskunnallisesti merkittävin ilmiö. [Santeri Alkio toteaa yllättäen, että juutalaisten käsissä oleva kansainvälinen yhteistyö oli polarisoitunut!] Tämän kehityksen myötä kulttuuri oli alistettu palvelemaan yläluokan materialistisia tavoitteita. Sen raakuutta hillitsevät voimat olivat nyt lepotilassa. Taitetakaan ei johtanut itseisarvoinen sivistys vaan taistelu leivästä. Alkion mukaan sivistyneistö palvelee kahta vastakkaista jumalattomuutta, sosialismia ja kapitalismia. Sen arvomaailma imee kulttuurista sen voiman, joka kukkii kodeissa, teattereissa, taidenäyttelyissä, virastoissa ja kaduilla. Kun talonpoika yrittää viljellä tervettä kulttuuria, sosialistit ja kapitalistit eivät ota sitä vakavasti. Niiden mielestä Maalaisliitto edustaa esihistoriallista aikakautta.⁹⁰⁵

Santeri Alkion mukaan talonpoikaisto on omaksunut tässä kissanhännänvedossa näkemyksen, jonka mukaan talonpoikaisuuden vahvistaminen on kansallisen ja sivistyksellisen tulevaisuuden elinehto. Valtiovallan on osoitettava talonpoikaiselle talouselämälle ja sen kansallisille pyrkimyksille suurempaa huomiota ja ymmärtämystä. Kun talonpoikaisto tulee tehtävästään tietoiseksi sosialismin ja porvarillisuuden kilpailijaksi, myös sivistyneistön huomio kiinnittyy siihen aivan itsensä.⁹⁰⁶

Sortuvat sivistysarvot luonut porvarillisuus on joutunut bolsevismin ja suurkapitalismin raakojen luokkaristiriitojen tallattavaksi niin, ettei se voi palautua entiselleen. Sosialismi puolestaan sortuu kommunistisiin kokeiluihin saamatta aikaan tarvittavaa joukkovoimaa. Se voi vielä saada joukkoja liikkeelle, mutta siltä puut-

---

⁹⁰³ [MVVEVT] Alkio 1924 A.

⁹⁰⁴ [MVVEVT] Alkio 1924 A.

⁹⁰⁵ [MVVEVT] Alkio 1924 A.

⁹⁰⁶ [MVVEVT] Alkio 1924 A.

tuvat edellytykset luoda uutta yhteiskuntaa ja kulttuuria. Kansalaissodan aiheuttamasta pettymyksestä toipuva Santeri Alkio herättelee Maalaisliitossa yhteiskunnallista optimismia:

Mutta kaiken tämän keskeltä voi Suomessa nousta terve talonpoikaisuus ja antaa kansakunnan elämälle sen sisällön, mitä se kokoutuakseen ja itseensä uskoakseen tarvitsee. Maalaisliitto on lyhyen elinaikansa harjoittanut tässä mielessä talonpoikaista politiikkaa, valistaen, opastaen ja innostaen. Tämä toiminta on jo saavuttanut kauniita tuloksia ja tulevaisuus näyttää viittaavan yhä uusiin mahdollisuuksiin.⁹⁰⁷

Santeri Alkion yhteiskunnallinen kirjoittelu oli 1900-luvun alussa, ennen Maalaisliiton perustamista, nykyisten rinnastusten mukaan osittain populistista. Hyvin hallitsevaa se on puolueen perustamisen aikoihin julkaistussa kirjasessa *Ylellisyyden ihannoiminen* (1908)⁹⁰⁸, jonka kirjoitukset on poimittu "Pyrkijässä" vuonna 1901 julkaistuista kirjoitussarjasta. Niiden keskeinen sisältö kohdistuu yläluokan ja ruumiillisen työn tekijöiden yhteiskunnallista eriarvoisuutta vastaan. Sinänsä moraalisesti oikeutettu vaatimus saa populistisia piirteitä poliittisesti vielä kokemattoman Alkion asettamien vaatimusten epärealistisuuden vuoksi. Eriarvoisuus pitäisi poistaa joko tekemällä yläluokan asema sellaiseksi, ettei köyhillä ole syytä kadehtia sitä, tai kohentamalla ruumiillisen työn tekijöiden asema samalle tasolle yläluokan kanssa. Hän kritisoi samalla ruumiillisen työn tekijöiden kasvavaa työnkammaa ja epäkäytännöllisyyttä, mutta katsoo niiden johtuvan yläluokan ylellisestä elämäntavasta, jonka arvot heijastuvat myös heidän arvomaailmaansa. Erityisen populistiselta vaikuttaa hänen vaatimuksensa, että yläluokan olisi luovuttava itsekkäistä pyyteistään ja otettava oppia kansalta.⁹⁰⁹

Maalaisliitto otti perustamisestaan lähtien vastuun laajasta sivistystehtävästä. Se ei saanut olla puoluepoliittista agitaatiota vaan itsekasvatukseen pohjautuvaa intressitöntä pyrkimystä herättää ihmiset itsetietoisuuteen ja kasvamaan siveellisen pakon alaiseen vapauteen. Sosiaalista tasa-arvoa, yhteisvastuuta ja keskinäisyyttä painottava Santeri Alkio sanoutuu irti kaikista sellaisista maailmankatsomuksista ja ideologioista, joita voidaan kutsua sosiaalidarvinismiksi. Hän toteaa moittien, että itsesuojeluvaistosta kehittyvä itsekkyyks on saanut yhteiskunnassa siinä määrin keskeisen aseman, että yhteinen etu jää syrjään yksilön oman edun tieltä. Ihmiset

---

⁹⁰⁷ [MVVEVT] Alkio 1924 A, 22.

⁹⁰⁸ Kirjanen julkaistiin samana vuonna, jolloin julkaistiin Maalaisliiton ensimmäinen puolueohjelma Kauhavalla pidetyssä kokouksessa.

⁹⁰⁹ [YI] Alkio 1908 C, 3–6; ks. laajemmin s. 1–30.

kuluttavat aikansa yksilöllisiin toimiin saavuttaakseen yhteiskunnassa niin hyvä toimeentulon ja niin hyvän aseman kuin suinkin mahdollista.⁹¹⁰

Itsekkydestä ei synny hyvää elämää. Siihen nojautuva yhteiskunta on tuomittu epäonnistumaan ja häviämään. Pohtiessaan yhteiskunnallisiin luonnonlakeihin soveltuvaa lainsäädäntöä Santeri Alkio joutuu keskelle yksilökeskeisyyden ja kollektiivisuuden välistä ristiriitaa, josta hän ei pysty rakentamaan synteesiä: olisi hylättävä joko yksilökeskeisyys tai kollektiivisuus. Hän hylkää yksilökeskeisyyden ja vaatii ajattelutavan laajentamista yhteisölliseksi. Hän arvelee, että muutokseen on vielä pitkä matka, koska yksilön, kansakunnan ja ihmiskunnan ihmisyyden tarkoitusperiä tavoitteleva arkinen työ on muodostunut tietoiseksi elämäntehtäväksi vasta hyvin harvoille ihmisille.⁹¹¹

9.2 Maalaisliitto ja sivistys

Santeri Alkio piti aktiivisesti yllä maalaisliiton tehtävästä käytyä keskustelua. *Jaakko Jaakonpojan* (1913) nimihenkilön keskustelu Mäkipihlajan Liisan kanssa lähestyvistä vaaleista ilmentää niitä ennakkoluuloja, joita maalaisliittoon kohdistui sen perustamisen aikoihin. Maalaisliittolaisia pidettiin epäsuomalaisina ruotsalaisten lakeijoina ja kirkonrepijöinä.⁹¹² Jaakko Jaakonpoika äänestää suomalaista puoluetta, mutta Alkio johdattelee lukijan myötätunnon maalaisliittolaisten puolelle: "Kummallista, että ne köyhänpuolohittet talolliset pakkaavat siihen maalaisliittoon kuin eläin valkiaan."⁹¹³

Santeri Alkio valittaa sitä, että erityisesti porvarilliset puolueet toimivat vain vaaliorganisaatioina, vaikka niiden tulisi toimia myös yhteiskunnallisina kasvatusjärjestöinä.⁹¹⁴ Koska ihmisen yhteiskunnalliselle nousulle ei ole muuta varmaa suuntaa kuin kasvaminen hyvässä, se on erityisesti alempaan sosiaaliluokan kuuluville edellytys pärjätä kilpailussa yläluokan itsekkyyttä vastaan.⁹¹⁵ Kun Alkio aloitti puoluepoliittisen toimintansa, hän ryhtyi korjaamaan havaitsemiaan sivistyksellisiä epäkohtia yhdistämällä puolue- ja valistustyön. Tavoitteen voi nähdä puoluepoliittisena tarkoituksenmukaisuutena, mutta se on myös hänen maailman-

---

⁹¹⁰ [I&K] Alkio 1919 A, 8.

⁹¹¹ [I&K] Alkio 1919 A, 8.

⁹¹² [JJ] Alkio 1921 B, 10.

⁹¹³ [JJ] Alkio 1921 B, 11.

⁹¹⁴ [I&K] Alkio 1919 A, 24; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 159.

⁹¹⁵ Ilkka 22.5.1918; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 149.

katsomuksestaan kumpuava ideologinen velvoite. Uuden puolueen on oltava sivistyksellisesti ja moraalisesti korkeammalla tasolla kuin vanhat puolueet, joiden kanssa se joutuu kilpailemaan äänestäjistä.

Asian pelkistäminen pelkäksi puoluepoliittiseksi taktikoinniksi ei tee oikeutta Santeri Alkion vilpittömyydelle. Jo maalaisliiton aatteelliseksi johtajaksi ryhtyessään hän oli sisäistänyt arvomaailmansa niin lujasti, ettei hän voinut luopua sen moraalista velvoitteista. Varhaisessa kehitysvaiheessa elävä Maalaisliitto tarjosi haastavan mahdollisuuden rakentaa siitä sivistysliike, puolue, joka välttäisi vanhojen puolueiden tekemät virheet ja toteuttaisi hänen maailmankatsomukselliset tavoitteensa. Maalaisliiton ideologiassa Alkio laajensi omaksumiaan suuria aatteita ja moraalisia velvoitteita valtiolliseksi toiminnaksi.

Santeri Alkion valtiollisessa toiminnassa puolue- ja kansansivistystyön välillä vallitsee selvä työnjako. Valistustyöllä ihmisiä autetaan etsimään selvyyttä suuriin elämänkysymyksiin, valtiollisella toiminnalla näin hankittuja tietoja ja kokemuksia sovelletaan käytäntöön. "Kansanvalistus on se voima, joka toteuttaa kansanvalian."⁹¹⁶ Puolueen harjoittaman valistustyön ja valtiollisen toiminnan välille Santeri Alkio luo saman rakenteen, jonka hän oli aiemmin hahmotellut nuorisoseuratyön ja nuorison poliittisen toiminnan välille. Puolueen valtiollinen toiminta ja sen harjoittama valistustoiminta oli pidettävä erossa toisistaan. Puolue ei saanut rajoittaa jäsentensä maailmankatsomuksen kehitystä poliittisella manipuloinnilla.

Santeri Alkio oli vakuuttunut siitä, etteivät poliittiset nuorisojärjestöt pysty toimimaan itsekasvatusihanteen mukaisesti. Hän ei vastustanut poliittisen nuorisojärjestön perustamista siksi, että politiikka sinänsä olisi nuorisolle vahingollista, vaan siksi, että hänen kokemuksensa mukaan ne ovat toiminnassaan itsekkäitä. Vahingollista niiden valistustyö on siksi, että siihen vaikuttavat puolueiden poliittiset intressit. Ne kasvattavat nuorisoa palvelemaan omia tarkoituksiperiään antamalla sille valmiin maailmankuvan ja pakottamalla sen aatteelliseen muottiinsa. Se on vastoin hänen kasvatus- ja itsekasvatusteoriaansa, jonka mukaan kasvattaja ei saa kohdistaa kasvatettavaansa mitään henkilökohtaista intressiä. Poliittisissa nuorisojärjestöissä ei voi kasvaa persoonalliseen, siveellisen pakon alaiseen vapauteen. Alkio ei tehnyt tästä kuitenkaan sellaista johtopäätöstä, että nuoriso olisi pidettävä erillään yhteiskunnallisten kysymysten pohdiskelusta. Päinvastoin: hän muistutti alinomaan sen tarpeellisuudesta.

Poliittisen nuorisojärjestön perustamisen sijaan Santeri Alkio oli 1880-luvulta lähtien kehittänyt nuorison yhteiskunnallista kasvatusta nuorisoseuraliikkeessä.

---

⁹¹⁶ Ilkka 8.10.1910; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 207.

Hän ei halunnut herättää vastenmielisyyttä puolue toimintaa kohtaan vaan selitti, että juuri sen estämiseksi nuorisoa piti kasvattaa puolueiden intresseistä riippumattomassa hengessä. Ennen kuin nuoret kasvavat valtion täysivaltaisiksi jäseniksi, heidän pitää saada siveellistä ja tiedollista kasvatusta, joka kiteytyy lauseessa "Tutki kaikki ja pidä se mikä hyvää on."⁹¹⁷ Tästä johtuen Maalaisliitto ei perustanut Alkion elinaikana poliittista nuorisjärjestöä. Maaseudun Nuorten Liitto perustettiin vasta viisitoista vuotta hänen kuolemansa jälkeen vuonna 1945.⁹¹⁸

Valistustyö ja sivistystyö ovat Santeri Alkion käsitteinä synonyymeja.⁹¹⁹ Myös sivistysihminen, valistusihminen ja edistysihminen merkitsevät samaa asiaa. Poliittisen kansanliikkeen perimmäisenä tavoitteena on kansalaisen kokonaispersoonallisuuden kehittäminen.⁹²⁰ Vuonna 1910 Santeri Alkio kirjoittaa "Ilkassa", että valtiollinen puoluetyö on maailmankatsomuksesta kumpuavien aatteiden toteuttamista ja Jumalan luomissuunnitelmaan toimeenpanemista. Yhteiskunnassa valistustyö muodostaa koulun ja yhteiskunnalliset sunnuntaihetket, valtiollinen työ käytännöllisen elämän ja arkipäivän.⁹²¹

Vaikka Santeri Alkio piti maalaisliiton ovina avoinna kaikille, myös kaupunkilaisille ja sivistyneistölle⁹²², puolue nojautui pääosin maaseudun rahvaaseen. Sitä hän ymmärsi hyvin. Sitä vastoin hänen suhteensa sivistyneistöön oli kompleksisempi. *Keisaririkoksen* (1923) valtiopäivämies Erkki Pyydysmäki tuntee olonsa säätytalolla valtiopäivillä niin aidosti vieraantuneeksi, että siinä on aistiviaan Alkion omiakin tunteja:

Hänet valtaa syvä, yllättävä koti-ikävä. Mitä hän on tänne tullutkaan? Pyydysmäki on hänen kotikylänsä, hänen valtakuntansa. Täällä on vain vieraita ihmisiä, vieraita rotuja, herroja, joiden kanssa hänellä ei ole mitään yhteistä.⁹²³ Ne

---

⁹¹⁷ [YV] Alkio 1919 E, 138; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 157.

⁹¹⁸ Santeri Alkion kielteinen suhtautuminen poliittisiin nuorisjärjestöihin on ollut Maalaisliitto-Keskustapuolueelle ongelmallinen asia. Seppo Niemelä sivuaa aihetta teoksessa *Ajankohtainen Alkio* 2012, 17–19. Hän selostaa Santeri Alkion kielteisen kannan perusteita, mutta ei ota selvästi kantaa siihen, olisiko näitä periaatteita pitänyt noudattaa, kun Maalaisliitto perusti oman poliittisen nuorisjärjestönsä Maaseudun Nuorten Liiton vuonna 1945. Seppo Niemelä tarkastelee asiaa "saamansa kokemuksen valossa". Varovaisin sanankääntein hän vetoaa Santeri Alkion ajatukseen siitä, että jokaisen sukupolven on löydettävä sopivan yhteiskunnallisen toiminnan tavoitteet ja keinot. Hän antaa ymmärtää, että keskustalaisen nuorisjärjestön perustaminen on osoittautunut yhteiskunnallisesti hyödylliseksi asiaksi.

⁹¹⁹ Ilkka 13.10.1910; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 207.

⁹²⁰ Kuisma & Rusi 1980, 22.

⁹²¹ Ilkka 13.10.1910; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 207.

⁹²² [MP I] Alkio 1919 D, 143.

⁹²³ *Keisaririkoksen* (1923, 112–115) sisältyy elävä kuvaus säädyistä.

eivät puhuneet noissa puheissaankaan suoraan totuutta, niin kuin hän olis tahtonut. Joutavaa hölynpölyä vain.⁹²⁴

Jatkuvaa alemmuudentuntoa Santeri Alkiosta ei hänen kirjoitustensa perusteella voi havaita, mutta vahvoja viitteitä siitä antaa usein toistuva tavallisen kansanmiehen ja sivistyneistön edustajan vertailu. Hänen mukaansa esimerkiksi uskon asioissa tavallinen kansanmies voi olla syvällisempi kuin oppinut sivistyneistön edustaja. Taustalla saattaa olla herätysliikkeiden ja erityisesti Paavo Ruotsalaisen synnyttämä mielikuva. Ainakin sen Alkion sivistyneistöön kohdistama voimakas kriittikki osoittaa, ettei hän voinut sovittautua sen viitekehukseen.

Santeri Alkion julkisessa toiminnassa sitkeästi piillyt patriarkaallinen piirre sisältää ajatuksen siitä, että sivistyneistön on kannettava vastuuta niistä, jotka eivät ole heränneet itsetietoisuuteen eivätkä päässeet itsekasvatuksen alkuun. Siksi sitä tarvittiin myös Maalaisliitossa. Vuonna 1908 Alkio asetti kirjoituksessaan "Voivatko sivistyneet ihmiset kuulua Maalaisliittoon?" kysymyksen Maalaisliiton puoluepoliittisesta luonteesta:

Sopiiko puolueeseen [--] siis ollenkaan muu kuin talonpoika? Vastamme: ei, jos "talonpojan" ja hänen elinehtojensa kohottamisasia katsotaan yksinomaan luokkakysymykseksi. Mutta jos se katsotaan kansalliseksi yleissivistykselliseksi nousukysymykseksi, silloin sopivat tähän puolueeseen kaikki, jotka asettuvat tämän luokan nousua kannattamaan.⁹²⁵ [--] Niinpä olemme varmoja siitä, että kunhan olosuhteiden kehitys ehtii selvittää Maalaisliiton suurta kansallista tehtävää, monet etevät sivistyneet ja lämminsydämiset kansalaiset tulevat taisteluriveihin, huolimatta siitä, asuvatko kaupungissa tai maaseudulla.⁹²⁶

Kun sivistyneistö syytti maalaisliittolaisia puolueen perustamisesta lähtien sivistysvihollisiksi, Santeri Alkio katsoi sen johtuvan lähinnä siitä, että se karsasti sivistyneen köyhälistön syntymistä. Sen myötä sivistyneistön hallitsemiin töihin syntyi ylitarjontaa, mikä heikentäisi sen palkkatasoa ja yhteiskunnallista asemaa. Alkion mukaan sivistyksen tarjoaminen olisi itseasiassa varsin halpaa yhteiskunnallista sijoitustoimintaa, kunhan vain olisi tarpeeksi sen jakajia.⁹²⁷

---

⁹²⁴ [KR] Alkio 1923 A, 128.

⁹²⁵ [MP I] Alkio 1919 D, 140–141.

⁹²⁶ [MP I] Alkio 1919 D, 143.

⁹²⁷ [KM] Alkio 1907 A, 19–26.

Santeri Alkio vastasi maalaisliittolaisten sivistysvihamielisyyttä koskeviin syytöksiin vuonna 1907 kirjoittamassaan kirjasessa *Kirjoitelmia Maalaisliittokysymyksistä*. Määrittäessään maalaisliittolaisten suhdetta sivistykseen hän korosti erityisesti yleissivistyksen merkitystä maalaisväestölle, jolle ei ole välitöntä hyötyä kaupunkikulttuurista. Oppikoulusivistyksen hankkiminen tulee maalaisille niin kalliiksi, että vain harvat pystyvät hankkimaan sitä lapsilleen. Kaupungeissa sivistystä jakavat lyseot, yhteiskoulut ja tyttökoulut, jotka opettavat oppilaitaan pääsääntöisesti tavoittelemaan taloudellista etua. Nämä pitävät ihmistä jalostavan yleissivistyksen tavoittelijoita sivistysvihollisina. Maaseudulla, jossa on vain kansa- ja kansalaiskouluja, rippikoulu vastaa ylioppilastutkintoa. Jos sivistystä jätettäisiin tasaisemmin, luokkarajat katoaisivat itsestään.⁹²⁸

Santeri Alkion mukaan on naurettavaa edes puhua alhaisempien kansanluokkien sivistysvihollisuudesta:

Sivistys on luonnonvoima, joka murtaa kaikesta huolimatta omat kulttuurireitinsä. Ainoa syy joka alhaisella sivistysasteella olevan kansanluokan saa vihamieliseksi sivistykselle voi olla se, että sivistyneet ovat tehneet itsensä vihattuiksi. Mutta osoita luonnonlapselle tie sivistykseen virallisen etuvartijan muodollisuuksien ohitse, hän ryntää sinne kuin syyttömästi vangittu ovenraosta pilkistävää valonsädettä kohti. Hän tuntee oman vapautuksensa koittavaksi sarastukseksi ja tahtoo saavuttaa valonsa kaikkensa menettämisen uhallakin. [--] Suomen maalaisväestön on mahdotonta olla sivistysvihollinen, enempää kuin leivän vihollinenkaan, sillä kumpikin on heille elinehto.⁹²⁹

Kirjasessa *Maalaisliitto. Suuntaviivoja* (1916), jota Santeri Alkio täydensi vuonna 1919, hahmotellaan rappeutuvalla kaupunkisivistykselle vaihtoehtoista maaseutusivistystä. Sen on luotava ihanteet, jotka kokoavat ihmiset yhteiseen tulevaisuuteen suuntautuvaan toimintaan. Se edellyttää raittiutta, siveellistä elämää ja uhrautumista yhteiseksi eduksi. Kun puolueet ottavat toimintansa lähtökohdaksi vain poliittisen ja valtiollisen toiminnan, sivistyksen uudistaminen jää taka-alalle. Ihmisen on synnyttävä yhteiskunnallisesti uudelleen. Sivistyselämää on yksinkertaistettava. Ruumiillisen työn arvo on korotettava henkisen työn rinnalle. Opetus on pantava vastaamaan käytännön tarpeita. Maaseudun ihmisellä on kaikki edellytykset tähän uuteen sivistykseen. Hän on läheisessä vuorovaikutuksessa luonnon kanssa, ja koska hän on kansansivistyksen avaintekijä, hänet on asetettava käytännön tarpeita

---

⁹²⁸ [KM] Alkio 1907 A, 19–26.

⁹²⁹ [KM] Alkio 1907 A, 19–26.

palvelevassa koulutuksessa erityisasemaan. Mutta myös sellaista tieteellistä työtä, joka pyrkii taloudellisen edistyksen ja kansallisen sivistyksen syventämiseen, on arvostettava.⁹³⁰

9.3 Maahenki

Kun 1890-lukua kuvaavan *Keisaririkoksen* (1923) Erkki Pyydysmäki opettelee kansallisuusaatteen aakkosia, hänen tajuntaansa muodostuu selvänä snellmanilainen ihannetalonpoika suomalaisen kansallisuuden varsinaisena edustajana. Virkamiehet ja kauppiaat eivät ole suomalaisen kansallisuuden puhtaita edustajilta, koska heidän tapoihinsa ja elämäntapoihinsa on sekoittunut ruotsalaista herraskaisuutta. Talonpoikien lisäksi Erkki Pyydysmäki lukee "puhtaisiin" suomalaisiin maaseudun työväestön. Torpparit ja mökkiläiset ovat kulttuuriltaan niin lähellä talonpoikaa, ettei heidän välilleen voi vetää selvää rajaa.⁹³¹

Vuonna 1901 Santeri Alkion kirjoitukset maanviljelystä ovat jo selvästi ideologisia. Hän asettaa maanviljelyksen yhteiskunnan perusammattiksi perustellen näkemystään sillä, että maanviljelijää tarvitaan aina, tai ainakin niin kauan, että joku ratkaisee ihmisen ravinnontarpeen tyydyttämisen kemiallisilla[!] keinoilla. Maanviljelijä voi harjoittaa ammattiaan huoletta. Häntä ei jätä leivättömäksi mikään kilpailu maailmassa.⁹³²

Vuonna 1902 Santeri Alkio palaa edellisenä vuotena hahmottelemiinsa teemoihin maanviljelyksen kannattavuuden parantamiseksi. Hän esittää "Pyrkijässä" neljä otaksumaa siitä, miksi maanviljelys ei Suomessa kannata: vanhojen viljelystapojen aika on ohi, uusia ei pientiloilla ole vielä omaksuttu niin, että teoria ja käytäntö kohtaisivat toisensa, pienviljelijöiltä puuttuu ammatillista sivistystä, eivätkä maanviljelijät ole järjestäytyneet riittävästi yhteistoimintaan.⁹³³ Alkiossa on herännyt mielenkiinto paitsi tieteelliseen tutkimukseen perustuvaan maanviljelykseen myös viljelijöiden poliittiseen tai ammatilliseen järjestäytymiseen. Jo ennen vuotta 1906, jolloin Santeri Alkiosta tuli "Ilkan" päätoimittaja, hänen kaunokirjallisuudessaan

---

⁹³⁰ [MS] Alkio 1919 B, 23–28.

⁹³¹ Santeri Alkion mukaan mökkiläiset ovat syntyneet pienten maatalojen lapsista, joille on lohkaistu pala omasta tilasta. Näin mökkiläisestä on tullut maanviljelijä, jolla ei ole varsinaisesti omaa maata. Mutta kun aika on muuttunut, sosialistit vakuuttavat hänelle, että tilalliset ovat ryöstäneet häneltä nuo maat, jotka hänen täytyy saada takaisin. Aika on kuitenkin muuttunut. Mökkiläisellä on nyt äänioikeus. Mökkiläisen ja talollisen välille ei synny luokkataistelua vaan persoonallista vihaa, mikä johtaa siveellisen ja taloudellisen turmioon. [KM] Alkio 1907 A, 12–19; [KR] Alkio 1923 A, 23.

⁹³² Pyrkijä 9/1901, 257; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 44.

⁹³³ Pyrkijä 2/1902, 34–35; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 42.

on maahenkisiä näkemyksiä. Maanviljelys alkaa saada ideologisia piirteitä 1894 ilmestyneessä teoksessa *Puukkojunkkarit* ja 1896 julkaistussa teoksessa *Murtavia voimia*. Vuonna 1895 Alkio osallistui sanomalehti "Pohjalaisessa" käytyyn keskusteluun viljaomavaraisuudesta puolustaen kansallista tuotantoa ulkomaista kilpailua vastaan. Suomi ei ollut riippumaton ulkomaisesta tuonnista, mutta hänen mukaansa sillä oli edellytykset kehittyä omavaraiseksi.⁹³⁴ Vuoteen 1907 mennessä hänen näkemyksensä maanviljelyksen yhteiskunnallisesta roolista on jo täysin politisoitunut. "Ilkan" päätoimittaja kirjoittaa "Työväen Joululehdessä", että teollistuminen ja sitä seuraava kaupungistuminen johtavat maanviljelijän köyhtymiseen, koska kapitalismin palkka-armeijan ravitsemiseen tarvitaan halpaa leipää.⁹³⁵

Matti Peltonen toteaa, että 1900-luvun alussa Santeri Alkio kirjoitti usein maahengen katoamisesta. "Alkio tunsii levottomuutta, kun kaikki talolliset eivät enää luottaneet maanviljelykseen turvallisimpana ja vakaimpana elinkeinona. Mikä oli talonpoika ilman taloansa? Alkiolle maahengen katoaminen merkitsi talonpojan itseluottamuksen menettämistä ja alistumista markkinavoimille." Matti Peltonen otaksuu, että Alkio omaksui termin osuustoimintaliikkeen julkaisuista. Hän pitää kuitenkin mahdollisena, että käsitteen kehitti Hannes Gebhard, joka määritteli luentokäsikirjoituksessaan vuonna 1902 koko maatalouspolitiikan päämääräksi maahengen ylläpitämisen.⁹³⁶

Liittyttyään Maalaisliiton eduskuntaryhmään Santeri Alkio ryhtyi muokkaamaan puolueen ohjelmaa. Sen aatteelliseksi ja ideologiseksi perustaksi hän otti kansallisuusaatteeseen sisällyttämänsä talonpoikaisihanteen. Vuonna 1908 hän kirjoitti kirjasen *Kun maahenki Suomessa katosi*, jossa hän asetti kansantalouden perustaksi maahengen. Vielä 1800-luvulla, jolloin Suomi oli täysin maatalousvaltainen maa, maanviljelys oli ollut maaseudun talouden pakollinen lähtökohta. Yhteiskuntarakenteen muuttuessa sen elämäntavalle syntyi kilpailijoita. Virkamiesura ja Amerikan siirtolaisuus houkuttivat, Helsinki–Pietarin-radon valmistuminen kehitti yritys-toimintaa, ja sallimususkosta luopuminen vahvisti maalaisrahvaan itsetuntoa. Luottamus maatalouteen alkoi horjua.

Kun maatalouden tuotantotekniikka kehittyi, tuotteita riitti myös vientiin. Santeri Alkio harmitteli kuitenkin sitä, että saadut tulot käytettiin ylellisyystavaroiden tuontiin. Tässä kansantalouden alennustilassa viljelijät köyhdyttivät peltonsa ja

---

⁹³⁴ Pohjalainen 4.4.1895; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 45.

⁹³⁵ Työväen Joululehti 1904, 17; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 41.

⁹³⁶ Peltonen, 2004, 126; Peltonen pitää myös mahdollisena, että "[-] Hannes Gebhardin lanseeraama ja Alkion levittämä maahengen käsite oli saanut alkukipinän saksalaisesta kapitalismin hengen pohdinnasta." Peltonen, 2004, 126.

myivät metsänsä. Maanviljelys kävi kannattamattomaksi, ja viljelijä menetti uskonsa maahan. Maahenki katosi. Tilanteen korjaamiseksi Santeri Alkio esittää radikaaleja yhteiskunnallisia uudistuksia. Maanviljelys on vapautettava erikoisraskuista ja tehtävä tasa-arvoiseksi muitten elinkeinojen kanssa. Virkamiesten palkat on suhteutettava maan tuotantokykyyn, ja liikemiesten on sopeutettava toimintansa kansantalouden vaatimuksiin. Maanviljelijöitä hän kehottaa kasvattamaan ammatillista tietämystään, järjestäytymään ja hankkimaan tietoja sen maaseutupuolueen ohjelmasta, johon hän katsoo kuuluvansa. Nuoren pienviljelijän on parannettava maanviljelyksen kannattavuutta. Maahenki on herätettävä jo lähitulevaisuudessa, koska ainoa perusta, jolle Suomen kansantalouden uudistamista voidaan suunnitella, on pienviljelys.⁹³⁷

Poliittinen työ vei Santeri Alkion ajan niin, että kun hän yhdeksän vuoden tauon jälkeen vuonna 1913 julkaisi ensimmäisen pitkän talonpoikaisromaaninsa *Jaakko Jaakonpojan*, siinä oli olennaisesti uutta se, että kansallisuusaatetta 1880-luvulla kannattaneen talonpojan kielipolitiikan ydin oli muuttunut maalaisliiton ideologiaa paremmin vastaavaksi maahengeksi.⁹³⁸ Siirtolaisuuden, kaupungistumisen, metsämaita ahnehtivan puutavarakapitalismin ja perinnettä pirstovan modernin arvomaailman ristiaallokossa kamppaileva Jaakko Jaakonpoika edustaa 1910-luvun maaseudun elämäntavan murrosilmiöitä. Maahenki hallitsee Alkion koko 1910-luvulla kirjoittamaa kaunokirjallisuutta. Se painaa leimansa vuonna 1914 kirjoitettuun talonpoikaista ihanneyhteiskuntaa hahmottavaan romaaniin *Uusi aika* (1914), raittiusaiheiseen *Juoppohulluun* (1920), 1870-luvulle sijoitettuun *Patriarkkaan* (1916) ja 1890-luvulle ajoittuvaan *Keisaririkokseen* (1923).

Ilmiö on yleensä olemassa ennen sen määritelmää. Santeri Alkion laajempi teoreettinen selvitys maahengestä löytyy vuonna 1919 ilmestyneen *Maalaispolitiikka*-teoksen ensimmäisessä niteessä. Hän kritisoi aluksi sitä, että maanviljelykselle annetaan porvarillisessa mielessä yksinomaan ammatillinen sisältö. Näin määriteltynä viljelijä voi olla valtiollisilta mielipiteiltään porvari, sosialisti tai kuulua yläluokkaan, mutta silloin hän ymmärtää maanviljelyksen vain tulolähteenä ja kohtelee työntekijöitään kuin veronkantaja. Hänellä ei ole heitä kohtaan mitään velvollisuuksia. Hänen tarvitsee miettiä vain heistä saamaansa hyötyä. Jos hän saa

---

⁹³⁷ [KSMK] Alkio 1908 A.

⁹³⁸ Maahengestä ks. Alkio [Y&V] 1919 E, 53–59; ks. myös Alkio [Y&V] 1919 E, 71. Suomalaisten on lakattava ottamasta mallia ulkomaisista vaikutteista ja kehitettävä itseään kansalliselta pohjalta. Sen lähteet ovat suomalaisessa talonpoikaisessa elämäntavassa.

maasta tuloja, se oikeuttaa hänet saamaan porvarillisessa mielessä maahenkisen miehen nimen.⁹³⁹

Santeri Alkion mielestä tämä väärä asenne on johtanut maanviljelyn syrjäytettyyn ja alistettuun asemaan. Viljelijät ovat omaksuneet väärää porvarillisia periaatteita kysymättä, tekevätkö ne heidän elämänsä onnelliseksi. Maalaisliittolaiset ovat antaneet maahengelle syvemmän ja laajemman sisällön. Kun ihminen syventyy maaelämän sieluun, se valaisee elämää aivan uudella tavalla. Olemalla henkilökoh- taisessa vuorovaikutuksessa maan kanssa hän avustaa luonnon ihmeellistä toiminta- ta ja löytää siitä innostavan elämäntehtävän. "Entinen ryöstöviljelijä ja porvarillisen rikkauten ihannoimisen ristinkantaja löytää siinä evankeliumin. Jumala tulee luonnossa häntä vastaan ja opastaa yhä syvemmälle luoja apulaistehtäviin. Tällä tiellä hänestä häviää kammo kuin pyyhkien."⁹⁴⁰

Maahenkisen ihmisen suhde maahan ei ole vain kaupallinen. Tavoitteeksi ei riitä, että hän saa siitä taloudellista voittoa. Hänen on syvennyttävä maaelämän "sieluun". Mikä on tämä maaelämän sielu? Oikea maahenki ei sulje pois maan ja luonnon taloudellista hyödyntämistä, mutta niitä ei saa riistää. On edistettävä niiden hyvinvointia. Oikea suhde maahan syntyy sen viljelemisestä ja sen tarjoamien mahdollisuuksien hyväksikäyttämisestä.

Kun Santeri Alkio kutsuu maanviljelystä kulttuuritoimeksi, hän antaa kulttuuri-sanalle sen alkuperäisen etymologisen sisällön. Maahengen sisäistänyt viljelijä on oikeassa vuorovaikutuksessa maan kanssa, hän panee sen synnyttämään tah- tonsa mukaista elämää. Sellaiseen kulttuuritoimintaan ei taitamaton pysty. "Kyky synnyttää maanpinnalle ihmistä hyödyttävää kasvielämää, on historiallisen kehi- tyksen tärkein oppi."⁹⁴¹ Maanviljelijä on Luojan apulainen, joka työllään avustaa luontoa antamaan ne hedelmät, joista kaikki elävät. Hän tekee viljellystä maasta ihanan puutarhan ja palauttaa luonnosta karanteen ihmisen siihen takaisin.⁹⁴²

---

⁹³⁹ Ks. Kuisma & Niemelä 1983, 31. Juha Kuisman mukaan Santeri Alkion maahenki perustuu ihmisen sisimpään olemukseen. Maa on kaiken inhimillisen elämän perusta ja ehto. "Ihminen on maan sukua. Hänet on luotu luontoyhteyteen, vuorovaikutukseen maan kanssa. Menestyäkseen ja kauan elääkseen ihmisen on lajiolentona viljeltävä ja varjeltava maata."

⁹⁴⁰ [MP I] Alkio 1919 D, 55–57; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 37; Maahengen määritelmästä katso myös Takalo 1989, 12 ja Kumpusalo 1977, 9: "Maahenki on aate, joka liiketaloudellisesta kannattavuudesta lukua pitämättä edisti niin henkistä kuin aineellista kulttuuriviljelystä maaseudulle."

⁹⁴¹ Ilkka 19.6.1915; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 55.

⁹⁴² [UA] Alkio 1921 C, 128; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 55–56.

Juha Kuisma siteeraa Santeri Alkiota kirjoittaessaan, että maatalous ja luonnonhoito muodostavat kulttuurin perustan. Maatalous on historiallisesti "elinkeinon äiti" ja "työn esi-isä."⁹⁴³ Alkio kirjoittaa 24.7.1918 "Ilkassa", että maa on elämän alkulähde, äiti, jolla on sielu. Ihminen ei ole siinä enää kiinni fyysisesti niin kuin puu tai muut kasvit, mutta hän on siitä väistämättömästi riippuvainen. Jos hänet erottaa maasta, hän tulee jo muutaman tunnin kuluttua etsimään "Maaemon eväitä".⁹⁴⁴ Koska ihminen on riippuvainen maasta, hänen on pyrittävä sen kanssa hedelmälliseen vuorovaikutukseen.⁹⁴⁵ Kun Santeri Alkio personoi maan antamalla sille sielun, hänen ajatuksensa ovat analogisia itsekasvatusideologian kanssa. Niin kuin ihminen, myös maa on luonnontilassaan villi, mutta se kätkee itseensä Jumalan säätämät luonnonlait. Jotta maa voisi kehittyä täyteen kukoistukseensa, viljelijän on herätettävä se ja jalostettava sitä.

Vaikka Santeri Alkio painottaa maanviljelyksen tärkeyttä ihmiskunnan peruselinkeinona, hän ei kiellä teollisen tuotannon tärkeyttä ihmiskunnan kehityksessä. Maa luo elämän välttämättömät elinehdot, teollisuus tuottaa tärkeitä elämän kulttuurivälineitä.⁹⁴⁶ Korkeampi kulttuurikehitys on kuitenkin mahdollista vain maatalouden tuottamalla ylijäämällä. Järkiperäinen ja luonnonmukainen maanviljely takaa parhaiten elämän jatkuvuuden ja inhimillisen edistyksen.⁹⁴⁷

Santeri Alkio päätti kaunokirjallisen tuotantonsa vuonna 1927 pienimuotoiseen lastuun, jossa hän palaa vuoteen 1886. Lastun päähenkilö rakastui tuolloin emäntäänsä ja rukiiseen. Hän seisoi ruisvainion äärellä, kun hänen isänsä rukoili hyvää satoa. Sitä tarvittiin, että hän voisi siirtää vainion pojalleen. Isä tiesi, että tämä ei ottaisi sitä vastaan velvollisuudesta vaan siksi että rakasti ruista. Taloon oli ostettu kerran kokeeksi ulkomaista viljaa, mutta poika ei syönyt sitä. Se olisi tunnut Jumalan pilkalta.⁹⁴⁸

9.4 Maanviljelys kansakunnan perustana

Kansallisuusaatteen ensimmäisessä vaiheessa, 1800-luvun lopulla, Santeri Alkio painotti yhteiskunnallista tasa-arvoa, erityisesti suomenkielisten tasavertaisuutta ruotsinkielisten kanssa, toisessa vaiheessa, 1900-luvun alussa, historiapainotteista

---

⁹⁴³ Kuisma & Niemelä 1983, 31.

⁹⁴⁴ Ilkka 24.7.1918; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 33.

⁹⁴⁵ [MN] Alkio 1919 C, 6–7.

⁹⁴⁶ Ilkka 28.1.1913; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 33.

⁹⁴⁷ Kuisma & Niemelä 1983, 31.

⁹⁴⁸ Alkio 1927 E.

kansallista yhtenäisyyttä ja kolmannessa vaiheessa, 1910-luvulla, elämäntavaltaan ja moraaliltaan tervettä kansakuntaa. Koska vain elintavoiltaan ja moraaliltaan terveet kansat selviävät olemassaolontaistelussa, hän ryhtyi rakentamaan sellaista Suomea. Se voisi kehittyä vain maaseutumaisen elämäntavan ja talonpoikaiskulttuurin varaan. Kaunokirjallisen manifestaation tämä perusnäkemys saa *Keisarikoksen* (1923) Yrjö-Koskisessa. Tärkein aihetta käsittelevä ohjelmakirjoitus sisältyy teokseen *Ihminen ja kansalainen* (1919).

Alkion näkemykseen terveestä maaseutumaisesta elämäntavasta on todennäköisesti vaikuttanut vuonna 1913 suomennettu tanskalaisen C. M. Petersonin *Ugglehult*-romaani, joka on toiminut *Uusi aika* -romaanin (1914) esikuvana.⁹⁴⁹ Teos sai ristiriitaisen vastaanoton. Uudessa Suomettaressa J. W. Lehtonen suhtautui suopeasti Santeri Alkion kirjalliseen tuotantoon. Kirjailija ilahtui, kun hänen vanhempien teostensa arvostus näytti vuosi vuodelta kohoavan. Hän tulkitsi sen merkiksi siitä, että arvostelijoiden oli ollut vaikea päästä tuoreeltaan irti tekijää kohtaan tuntemastaan ylenkatseesta, joka ei kohdistunut niinkään hänen persoonaansa vaan hänen koulusivistyksen puutteeseensa. Erityisen katkera Alkio oli Helsingin Sanomien M. Kivekkään arvostelusta. Kriitikko oletti, että kirjoittaja on lainannut teoksensa aatteellisen sisällön ruotsalaisen talousopettajan ja idealistisen kirjailijan Per Jonson Rösiön teoksesta *Revolt*. Alkio ei myöntänyt lukeneensa koko teosta vaan ainoastaan sen 1. vihon.⁹⁵⁰ Sen sijaan hän viittaa kirjassaan suoraan C.M. Petersonin *Ugglehultiin*.⁹⁵¹ Siinä esitellään mallitila, jolla harjoitetaan tieteelliseen tutkimukseen perustuvaa pienviljelystä.

---

⁹⁴⁹ Santeri Alkio kirjoitti *Uusi aika* -romaanin syksyllä 1914. Hän oli teokseensa tyytyväinen, mutta pelkäsi, että se menisi huonosti kaupaksi. Jo ennakoon pettyneenä hän oli valmis luopumaan kaunokirjallisuuden kirjoittamisesta ja haaveili syrjään vetäytymisestä: "Minkä *persoonallisen* elämän tämä minulle lupaisikaan! Elää vihdoinkin omaisiaan ja itseään, onneaan – syvää Jumalan etsimistä varten." [PR] Alkio 2012 A, 68; Alkion haave omasta maatilasta toteutui hänen 60-vuotispäivänään, jolloin hänelle lahjoitettiin kansalaislahjana pieni maatila.

⁹⁵⁰ Vaasa-lehden Eino Konsta moitti teoksen taiteellista tasoa ja puuttui sen kieleen. Santeri Alkio kirjoitti katkerana päiväkirjaansa, ettei anna sellaiselle arvostelulle mitään arvoa. "Totuus on se, että tuollaiset arvostelijat, vaikka he voisivatkin tehdä sen vilpittömästi, mitä Eino Konstalta oli turha odottaa, eivät voi tähän kirjaan syventyä." Kaikki arvostelijat tunnustavat kuitenkin, että kirja oli mukaansatempaava ja innostava. Santeri Alkiosta juuri se on taiteessa kaikkein tärkeintä. Hän toteaa, että arvostelijat näyttävät etsivän teoksesta jonkin henkilön ympärille punoutuvaa juonta, mutta siinähan oli juoni, Jokirannan kylän murroskausi. Toisaalta hän ihmettelee sitä, että jos kuvaukset tunnustetaan sattuviksi ja teräviksi, eikö se ole taidetta? Jos sisältö on kaunis ja tarkoitus ylevä, eikö se ole taidetta? Jos kaivataan henkilöä, jonka ympärille juoni kiertyy, sellainenkin romaanissa on, opettaja Kanteleinen. Kuka on päättänyt, että romaanin juonen pitää olla ikuisesti saman mallin mukainen? Juuri se, että arvostelijoilla ei ole avaraa kirjallista taidemakua, joka kykenisi tajuamaan uutta vaan ainoastaan ennen nähtyä, aiheuttaa sen, että he eivät ymmärrä hänen kirjansa taiteellista rakennetta. [PR] Alkio 2012 A, 73–74.

⁹⁵¹ Ks. [UA] Alkio 1921 C, 199–201.

Pienviljelyksen yhteiskunnallinen tehtävä on tuottaa elintarvikkeet muille elinkeinoille, kaupan, teollisuuden ja vuorityön harjoittajille, ja ostaa vuorostaan heidän tuotteitaan. Maanviljelys on siten yhteiskunnan taloudellisen elämän perustus.⁹⁵² Taloudellisen merkityksen Santeri Alkio asettaa kuitenkin vasta toiselle sijalle. Tärkeintä on sen terveydellinen ja siveellinen puoli. Missään muussa ammattissa ihmiset eivät kasva niin terveiksi kuin maanviljelyksessä. Vaatimattomassa metsätorpassa kasvaneet nuoret pystyvät hoitamaan sekä rahojaan että itseään tavalla, joka auttaa heitä maailmassa kunniakkaasti eteenpäin. Alkio muistuttaa myös siitä, että maan kyvykkäimmät miehet ovat usein syntyneet matalissa maalaismökkeissä, joissa he ovat oppineet tekemään työtä, käyttämään aikansa hyödyllisesti, tulemaan toimeen vähällä ja ajattelemaan itsenäisesti. Kaupunkiväestöllä, joka rientää huvista huviin, ei ole siihen aikaa. Siksi se heikentyy polvi polvelta ja tarvitsee uudistukseen alati uutta verta maaseudulta. Kaupungit vetävät puoleensa jokaista kyvykästä ihmistä, mutta niiden kutsua ei ole syytä totella. Petersonin neuvoo noudattaen on pysyttävä maalaisina ja käytettävä voimansa maan hyväksi. "Meissä piilevä kunnollisuuden siemen voi maaseudulla kehittyä terveempään, onnellisempaan suuntaan. Kaupungissa äly ja kyvyt kehittyvät nopeammin, mutta myös kuluvat nopeammin."⁹⁵³

Kapitalistinen tuotantotapa levisi 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteessa teollisuudesta maanviljelykseen. Kun nuorten suhtautuminen maahan alkoi perustua vain taloudelliseen hyötyyn, elinkeino näytti kannattavuuden heikentyessä vähemmän houkuttelevalta. Santeri Alkio syyttää nuorten muuttuvista asenteista myös lasten vanhempien psykologisesti väärinä asenteita. Kun he puhuvat vain maatalouden kannattamattomuudesta ja nurisevat nuorison kulutuksesta, he työntävät lapsia pois kodeistaan. Samalla kun usko maanviljelyksen kannattavuuteen katoaa, kodin kituuttavasta elämästä kärsivässä nuorisossa kasvaa koristeellisemmän elämän toivo.⁹⁵⁴

---

⁹⁵² Vuonna 1918 Santeri Alkio suunnittelee kirjoittavansa kirjan *Maanviljelys ja yhteiskunnallinen kasvatus*. Hän kertoo ne itsekkäät syyt, jotka johtivat Suomessa kapinaan. "Maaomaisuutta ei ole käsitettävä omaisuudeksi jolla saa tehdä mitä tahtoo, vaan yhteiskunnan uskotuksi tavaraksi, jonka hoidosta ollaan vastuussa yhteiskunnalle, kansalle, valtiolle, Jumalalle, kehityksen lain mukaan." Tästä seuraa, että maanviljelystyöväkeä on kasvatettava. Ainoastaan tätä tietä maanviljelystalonpoikainen yhteiskunta voi välttää teollisuuskapitalistisen yhteiskunnan kohtalon. [VM] Alkio 2012 B, 229. Tässä olen tunnistavana myöhäsyntyisiä kaikuja Henry Georgen vuonna 1908 suomeksi ilmestyneestä teoksesta *Sosiaalinen pulma*.

⁹⁵³ Ks. Peterson 1913, 49–50.

⁹⁵⁴ [MP I] Alkio 1919 D, 201.

Maaseutuväestön vanhoillisuus varjostaa edistystä niin pahasti, että Santeri Alkio joutuu pohdiskelemaan sen olemusta. *Uudessa ajassa* (1914) sitä tulkitsee nuorisoseuramies Kanteleinen, joka on havainnut vanhoillisuudessa samanlaista intohimoa kuin kumouksellisuudessa. Se on kuitenkin enemmän itsekkyyttä kuin valankumouksellisuutta. Vanhan puolesta taisteleminen on itseisarvo. Kun ukot puhuvat menneistä ajoista, siinä on sydän mukana. He suorastaan kyönelehtivät. Alkio kysyy ironisesti, niinkö vähän on kulunut aikaa paratiisista lähtemisestä.⁹⁵⁵

Vanhoiden elämäniloiset hetket ovat menneisyydessä. Jäljellä on vain tupakka, viina, naapuririidat ja yhä pahemmaksi käyvä taloudellinen ahdinko. Tulevaisuus on edessä kuin raskas ylämäki. Ainoa ilo on uskonelämä, jossa sulavat yhteen taivas ja maa. Mutta taival käy yhä vaivalloisemmaksi. Ilot harvenevat, ja elämä käy vieraaksi. Ei ole enää innoittavia tavoitteita, vaan vanhat vaeltavat kuin sumussa. Sellainen elämäntapa ei houkuttele nuoria. Sellaiseen elämään tyytyväistä nuorisoa ei voi koulukaan kasvattaa. Ja jos se niin tekisi, se olisi rikos!⁹⁵⁶

Jukka-Pekka Takalan selvityksen mukaan Santeri Alkion käyttämä sana "maahenki" on muodostettu snellmanilaisen kansallishengen mukaisesti. Se on peräisin osuustoimintaliikkeestä, josta maalaisliittolaiset ovat sen omineet laajentaen sen sisältöä. Takalan tulkinnan mukaan siihen sisältyy maanviljelijän ammatillisten taitojen kehittäminen, mutta Alkio torjuu päättäväisesti sen kapean porvarillisen näkemyksen, että maahenki olisi vain ammatillinen käsite.⁹⁵⁷ Hän sitoo Maalaisliiton myös Jumalan luomissuunnitelmaan. Hän oli hylännyt sekä kapitalismin että häntä vuosisadan vaihteessa kiinnostaneen sosialismin, koska ne eivät materialisminsa vuoksi voineet sitä toteuttaa. Maanviljelys erosi niiden ideologioista myös siksi, että se ei sallinut maata riistettävän taloudellisen voiton vuoksi. Maalaisliitto ei ollut luokkapuolue eikä ammatillinen etujärjestö vaan sivistysliike.

Vuonna 1913 ilmestynyt *Jaakko Jaakonpoika* on maahenkinen romaani. Kun eräs pääkaupunkilainen kriitikko oli havaitsevinaan siinä maalaisliittolaista puoluepropagandaa, Santeri Alkio torjui väitteen selittäen, että hänen tavoitteenaan on ollut kuvata maataloudellista heräämistä ja osoittaa sen tarjoamia mahdollisuuksia pitäen perusohjeena samaa sielullista ilmiötä, joka tapahtuu silloin, kun uskonnollisesti välinpitämätön ihminen herää havaitsemaan entisen elämänsä virheet.⁹⁵⁸

---

⁹⁵⁵ [UA] Alkio 1921 C, 151–153.

⁹⁵⁶ [UA] Alkio 1921 C, 151–153.

⁹⁵⁷ Takala 1980, 53; [Y&V] Alkio 1919 E, 53–59; Maahengestä ks. myös Kuisma 1981, 40–43; ks. myös Mäki 1962, 61–74.

⁹⁵⁸ Ks. Alanen 1976, 12.

Jaakko Jaakonpoika on oppimaton, yksinkertainen, konservatiivinen, päätöksissään varovainen talonpoika, jonka maailmankuvaa hallitsevat luottavainen, mutta pinnallisesti omaksuttu uskonnollisuus, sukuperinnön syvä kunnioitus, saattuus ja vähitellen voittamattomaksi käyvä rahan ahneus. Santeri Alkion varhaisimpien talonpoikaishahmojen tapaan hän ei halua niinkään lisätä perimäänsä varallisuutta kuin säilyttää sitä. "Isiltä perityn omaisuutensa hän on pitänyt koossa säästäväisyydellä. Isältä peritty oli hänestä erityinen Jumalan lahja. Viime vuosiin asti koko hänen huolensa ja harrastuksensa olikin mennyt omaisuuden koossapitämiseen. Mutta aivan viime aikoina hänessä on herännyt rikastumisen halu. Hän haluaisi omistaa paljon rahaa, kymmeniä tuhansia..."⁹⁵⁹

Rikastumisen himon on synnyttänyt ripeästi kehittyvä puutavarakapitalismi.⁹⁶⁰ Metsän arvon kohotessa paikallisen sahan johtaja Bränfors on tarjoutunut ostamaan hänen tilansa uskomattoman hyvällä hinnalla. Houkutus on suuri. Kaupasta saadun pääoman korot riittäisivät huolettomiin vanhuudenpäiviin, ja hän voisi ryhtyä kaikessa rauhassa valmistautumaan iäisyyttä varten.

Jaakko Jaakonpojan hautoessa pakkomielteeksi kehittyvää talonkauppaa hänen Martti-poikansa tekee omia tulevaisuudensuunnitelmiaan. Valistunut nuorukainen käy maamiesseuran kokouksissa, seuraa maataloutta koskevia luentokursseja, suunnittelee avioliittoa ja olisi halukas kehittämään kotitilaansa. Hänen ideansa kilpistyvät kuitenkin vanhoillisen isän järkähtämättömään vastustukseen:

[--] Hänellä oli se varma usko, että jos emäntä olisi saanut talon asumisessa pitää päänsä, jo aikoja sitten tästä talosta olis jouduttu maantielle. Sillä Liisalla oli, varsinkin nuorempana, ollut kova asumahalu. Olisi teettänyt maata, vaihtanut lehmä-sukua, mennyt meijeriyhtiöön ja moneen muuhun hulluuteen. [--] Sitten kun Jaakko Jaakonpoika oli pontevalla miehuudella tehnyt tyhjäksi vaimonsa hassuttelut, kumonnut yhden yrityksen toisensa jälkeen ja pysynyt täysin erinänsä kylän kanssa yhteisistä asioista, alkoi tulla vastusta jälkipolvesta, joka yritti ruveta uusimaan äitinsä puuhia. [--]⁹⁶¹

---

⁹⁵⁹ [JJ] Alko 1921 B, 22. Santeri Alkio on käsitellyt teemaa vuotta aikaisemmin kirjoittamassaan kirjassa *Eikö maalaisliiton paikallisosastoilla ole työtä*. [EMPOT] Alkio 1912, 4–5. .

⁹⁶⁰ Ks. Karkama 1994, 26. Karkaman erittelee siirtymistä esimodernista yhteisöstä moderniin yhteisöön. Esimodernissa yhteisössä tuottajat eivät vielä olleet irronneet tuotantovälineistä. Jaakko Jaakonpoika on siirtymävaiheen henkilö, joka on luopumassa välittömästä suhteesta luontoon, muokattavaan maahan, sukuyhteyteen ja välittömästi yhteisöllistettyyn työhön. Hän luo vastakohtaisuutta yhteisön ja yksilön välille ja synnyttää itseensä modernia ahdistusta.

⁹⁶¹ [JJ] Alkio 1921 B, 16–17.

Jaakko Jaakonpojan ahneus murtaa lopulta sukutradition ja vanhoillisuuden luomat pidäkkeet. Talonpoikaisessa oveluudessaan hän tulee vakuuttuneeksi siitä, että Bränfors on erehtynyt tarjoamaan hänen tilastaan suhteettoman korkean hinnan ja myy sen "kolmestakymmenestä tuhannesta yhdestä sadasta markasta". Omantuntonsa rauhoittamiseksi hän lahjoittaa ylimääräisen satasen lähetystyöhön.

Kaupan jälkeen kaikki menee aluksi hyvin, mutta vuoden kuluttua ilmenevät identiteettikriisin ensimmäiset oireet. Aiemmin talonpoikaiseen omavaraisuuteensa tyytyväisenä eristäytynyt Jaakko Jaakonpoika saa selittämättömän halun sekaantua muiden asioihin. Käsityöläisten ja renkien kanssa keskustellessaan hän vaistoa selvästi, että häneen aiemmin kohdistunut sosiaalinen arvonto on hävinnyt. Kun tajuntaan tunkeutuu lopulta varmuus siitä, että hän onkin kaikessa oveluudessaan myynyt talonsa pilkkahintaan, häpeä vie hänet vuoteen omaksi.

Myös muut maansa myyneet talonpojat ovat tajunneet tyhmyytensä, alkaneet ryypiskellä ja harkita uuden tilan ostoa. Varsinainen maahenki elähdyttää vain niitä, jotka eivät ole omistaneet maata aiemmin. *Jaakko Jaakonpojassa* (1913) maausko personoituu sahan työmieheessä, joka vaimonsa kanssa ahkeroiden pystyttää luottavaisena uudistaloa kylän laitamille.⁹⁶² Kun Jaakko Jaakonpoika heidän elinvoimansa oivallettuaan uskaltautuu raikautun perintötilansa pihamaalle, katkerat itesyytökset valtaavat hänen mielensä:

[--] Vaikka poika [Jaakko Jaakonpoika] miten koetteli mielessään tyydytellä haamuna lähentelevän ukon rahanahneutta, aina isävainaja kuitenkin tuntui pitävän kiinni talosta, omastaan, Pihlajaniemestä, joka oli kulkenut suvussa monta, monta miespolvea, mutta jonka nyt tämä, Jaakko Jaakonpoika pani menemään.⁹⁶³

Vaikka Jaakko Jaakonpoika on herännyt tajuamaan talonpoikaisen identiteettinsä perusarvot: maanomistukseen perustuvan sosiaalisen arvostuksen, maauskon antaman elämänsisällön ja vanhan sukutradition luoman turvallisuudentunteen, ratkaiseva sysäys virheiden tunnustamiseen puuttuu. Epäröiden hän etsiytyy maamiesseuran kokoukseen, jossa Heinonen-niminen talonpoika pitää sytyttävän, maahenkisen puheen. Vaikka talonpoika vastaa viime kädessä kansakunnan toimeentulosta, hän on vuosisatojen ajan antanut orjuuttaa itseään. Hänen on viimeinkin vapauduttava orjan mentaliteetistaan, tunnettava oma arvonsa ja opittava luottamaan itseensä.

---

⁹⁶² [JJ] Alkio 1921 B, 109–116.

⁹⁶³ [JJ] Alkio 1921 B, 156.

Maamiesseurojen kokoukset ovat Heinosen mielestä ikäviä. Maanviljelijöitä kuormitetaan niissä taloudellisilla ja ammatillisilla syntitaakoilla kuin kameleita, mikä johtaa siihen, että he luopuvat työstään ja etsiytyvät yhteiskunnallisesti arvostetumpaan ammattiin. Sitä oikeutta talonpojalle ei kuitenkaan haluta antaa. Jos hän luopuu ammatistaan, maa on vaarassa. Tästä huolimatta maanviljelijöitä ei arvosteta. Heitä pidetään kyvyttöminä ihmisinä, jotka eivät täytä kutsumustaan. Maanomistus on julistettu varkaudeksi, vaikka useimmat viljelijät ovat maksaneet taloistaan korkean hinnan. Jos he haluavat saada arvostusta, heidän pitää myydä talonsa ja ruveta harjoittamaan liiketointa.⁹⁶⁴

Vaatimukset ovat ristiriitaisia. Jos maamies alkaa myydä maitansa, hänen katsotaan syyllistyvän kuolemansyntiin. Mihin joutuu isänmaa, jos ei kukaan viljele sitä? Heinonen vaatii talonpoikia pysymään ammatissaan. Jos maaseutu tyhjentyy väestöstä ja kaikki tulevat kaupunkeihin, silloin kansan perii hukka. Kuka maksaa palkat virkamiehille? Kuka ostaa, myy ja pitää yllä liikemaaailmaa, jos maatilat muuttuvat metsätiloiksi? Jos itsenäinen talonpoikaisluokka häviää, missä on maan turva? Maan myyminen on isänmaan kavaltamista.⁹⁶⁵

Ongelmat johtuvat Santeri Alkion mukaan siitä, että talonpojan elämäntapaa kohtaan on periytynyt asenteita orjuuden ajoilta. Maamiehen pitää taata kansakunnan elämä, sen väestön riittäväisyys, terveys ja elämisen tarpeet. Hänen on oltava tavoiltaan yksinkertainen ja säästäväinen, jotta hänen työnsä tuloksesta riittäisi rahaa herrasluokkien koreuteen ja tuhlaukseen. Kun maanviljelys ei tuota riittävästi näiden "elättien" kulutustarpeisiin, he alkavat parkua kuin "pahankurinen, iso poikakölli silloin, kun äidin rinta on tyhjä, nälkä naukuu vatsassa, eikä luonto ole vielä pakottanut köllää etsimään ja pureksimaan itse leipää ja silakkaa".⁹⁶⁶ Kun maanviljelijää lakataan pitämästä kansallisena loisena ja hänelle annetaan tätä suurta elämäntehtävänsä vastaava vapaus, kansallisuus alkaa kukoistaa.⁹⁶⁷ Heinosen puheen kypsyttämä Jaakko Jaakonpoika ostaa melkein metsättömäksi kalutun tilansa takaisin, luovuttaa sen Amerikasta palanneelle Martti-pojalleen ja saa sisäisen rauhan.⁹⁶⁸

---

⁹⁶⁴ [JJ] Alkio 1921 B, 144.

⁹⁶⁵ [JJ] Alkio 1921 B, 144–145.

⁹⁶⁶ [JJ] Alkio 1921 B, 145–146.

⁹⁶⁷ [JJ] Alkio 1921 B, 147.

⁹⁶⁸ Santeri Alkion tuotannossa usein toistuvalla paluulla Amerikan siirtolaisuudesta on temaattista merkitystä. Hän oli huolissaan ahkeran ja aikaansaavan väestön maastapaosta ja halusi edistää paluumuuttoa. Sillä on osansa myös *Keisaririkoksessa*, jossa Jaakko Aitanen ja Penttilän Maija palaavat Amerikasta viljelemään Kylä-Pyydysmäen tilasta lohkaisua palstaviljelmää. Palstaviljelmien tervehdyttävästä vaikutuksesta viljelijöihin ja kylän elämään on laaja kuvaus II osan luvussa VI. [KR] Alkio 1923 A, 196–211.

Jaakko Jaakonpoika (1913) päättyy tulevaisuudenuskoiseen näkyyn. Maanviljelijän aika tulee. Kun teollisuuden ja kaupan väliaikaiset mahdollisuudet joukkojen elinkeinoina saavuttavat huippunsa, maanviljelyksestä tulee kasvavien joukkojen elämänlähde. Tätä tehtävää varten viljelijän pitää kehittää itseään. Kulttuurihimisenä hänen on valmistauduttava hallitsemaan uutta aikakautta. Se vaatii häntä antautumaan maalle kokonaan. Rahanhimoisista, rikastumista tavoittelevista viljelijöistä ei maakulttuuri hyödy vaan kärsii. Maasta ja maatyöstä pitää etsiä ruumiin ja sielun sopusointua, elämäniloa ja historiallisia päämääriä.⁹⁶⁹

Vaikka *Juoppohullu* (1920) käsittelee varsinaisesti juoppouden aiheuttamia ongelmia, myös siinä on maahengellä merkittävä sija. Se kertoo tietysti Santeri Alkion maalaisliittolaisuudesta, mutta sillä on teoksessa myös temaattista merkitystä. Alkio rinnastaa juoppouden hermosairauteen ja haluaa osoittaa, että maaseutumaisella elämäntavalla ja siitä voimansa saavalla maahengellä on sairautta parantava vaikutus:

Kaunis kevät herättää juoppoudesta toipuvan Malakias Kirsin elämänhalun. Auringon ja sateen lumesta paljastama, kosteuttaan huokuva maa vetää puoleensa, herättää innostavia mielialoja ja synnyttää työhalua. Kylväminen on aiemmin tuntunut hänestä siltä kuin olisi ollut vieraalla työssä. Siitä halusi mahdollisimman nopeasti pois. Kun hän nyt kävi katsomassa orasta ja sittemmin laihoa, tuntui sydäneläällä omantunnon soimaus. Nyt Malakiaksen mielenkiinto on kokonaan kylvöasioissa. Uusi maahenkien elämäntapa on paljastanut Malakiakselle elämänarvoja, joiden olemassaoloa hän ei ole aavistanutkaan.⁹⁷⁰

Santeri Alkion maahenkiset ohjelmakirjoitukset kristallisoituvat *Uudessa ajassa* (1914). Kyläsuon valloituksessa suomalaisen raivaajahengen runebergiläinen perinne saa raamatullisen sisällön. "Kerran Varamäen ukko kuvaili, että hänestä tuntui tässä ojanpartaalla siltä, kuin Luoja hapuilisi häntä kädestä, osoittaisi suota ja kuis-kaisi: sinulle ja sinun siemenelles annan minä tämän maan."⁹⁷¹ Kysymyksessä on sama lupaus, jonka Jumala antoi Abrahamille.

Uuden ajan (1914) Kyläsuon ojankaivussa on enemmän valoisaa tulevaisuuden uskoa kuin Saarijärven Paavon sitkeässä kamppailussa vihamieliseksi koettua luontoa vastaan. Se on ihmisen luovan tahdon ja miehuuden merkki villissä luonnossa. Se jatkuu, kunnes koko neva on ojitettu, kynnetyt, ja kylvetty. Maan valloitus

---

⁹⁶⁹ [JJ] Alkio 1921 B, 160–165.

⁹⁷⁰ [JH] Alkio 1920 A, 80–81, 94.

⁹⁷¹ [UA] Alkio 1921 C, 212.

etenee uusia oja luoden, kyntäen, lannoittaen, kylväen ja leikaten. Se jatkuu hetki hetkeltä, vuosi vuodelta, vuosikymmen vuosikymmeneltä, vuosisata vuosisadalta. Valloittajia ovat niiden isien lapset, jotka tunsivat nevan vain joutomaana, jolla ei näyttänyt olevan mitään ihmistä hyödyttävää tarkoitusta. Valloituksen myötä suolta häviää alkuperäisen luonnon paratiisi-idylli, mutta sijaan tulee uusi todellisuus, jossa maan hallitsijaksi pyrkivä utterra ja ajatteleva ihminen ottaa peruuttamattoman luonnonherruuden määrittääkseen sen palveluehtoja.⁹⁷²

Maanhenkeä ilmentävä raamatullinen kuvasto kertoo siitä, että Santeri Alkion suhde maahan ja luontoon määryytyy Raamatun luomiskertomuksesta: Ihminen, joka on asetettu luomakunnan herraksi, ottaa haltuunsa maan ja koko luomakunnan jalostaen sitä omiin tarpeisiinsa. Luontoa ei kuitenkaan saa rahanhimossa autoittaa eikä käyttää yhteiskunnallisesti vahingollisten tarpeitten tyydyttämiseen. Sitä on viljeltävä niin, että se antaa ihmiselle toimeentulon, esteettisiä kokemuksia ja elämäniloa, halun elää ja tehdä työtä!⁹⁷³

Elävään luontoon perustuva maatalous poikkeaa elinkeinona kuollutta ainetta muokkaavasta teollisuudesta. Santeri Alkio varoittaa siitä, että teollisten kustannuslaskelmien soveltaminen maatalouteen johtaa ryöstöviljelyyn ja maan kasvuvoiman ehtymiseen. Kun maa väsy, talonpojat joutuvat ahdinkoon ja elintarvikkeet kallistuvat. Hän vakuuttaa alinomaan, että pienviljely on tehokkain viljelysmuoto.⁹⁷⁴ Vielä viimeisessä romaanisarjassaan *Karuliinan pojassa* (1925–1926) ikääntyvä kirjailija osoittaa siihen kohdistuvat sympatiansa. Hän tekee pienviljelystä harjoittavasta Peltomiehestä kaikin puolin kelvollisen ja myötätuntoa herättävän hahmon. Se sijaan Vuorenmahtava, suuren talon isäntä, on hänen jatkuvan irvailunsa kohde.⁹⁷⁵

---

⁹⁷² [UA] Alkio 1921 C, 210–211.

⁹⁷³ [Y&V] Alkio 1919 E, 163; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 33.

⁹⁷⁴ [KR] Alkio 1923 A, 92–93. *Keisaririkoksessa* Erkki Pyydysmäki epäilee aluksi, ettei Yrjö-Koskisen esittämällä 5–10 tynnyrialan palstatiloilla voi elää Suomessa, jossa luonnon olosuhteet ovat paljon ankarammat kuin esikuvamaassa Tanskassa, mutta muuttaa myöhemmin mielipiteensä. Tarvitaan toki lisäansioita, mutta on tärkeää, että maanomistuksen myötä opitaan tietämään, mitä ovat isänmaa ja kansallisuus.

⁹⁷⁵ Nimi Vuorenmahtava houkuttelee tulkitsemaan suuren talon isännän Kyösti Kallioksi, josta tuli Maa-laisliiton johtaja Santeri Alkion vetäytyttyä syrjään päivänpolitiikasta. Juhani Myllyn mukaan Santeri Alkio ja Kyösti Kallio olivat persoonallisuudeltaan erilaisia johtajatyyppejä: Santeri Alkion johtamisen painopiste oli puoluetta yhdistävässä aatteellisuudessa, Kyösti Kallio oli pragmatikko ja taitava neuvottelija. Vahdinvaihto sujui ilmeisesti kuitenkin ilman katkeruutta. (Mylly 1989, 201–202.) Kyösti Kallion ja Santeri Alkion välisestä suhteesta ks. Kulmala 1962, 100. Hänen mukaansa se oli läheinen; Kari Hokkanen jakaa maalaisliittolaisen perinnön neljään linjaan: Alkion, Kallion, Pykälän ja Sunilan traditioon. Hän korostaa Alkion ja Kallion erilaisuutta: Alkio oli aatteellinen johtaja, Kallio pragmatikko. (Hokkanen 1986, 45–54.) Myös Alkio oli käytännön mies. Hänen ja Kallion ero oli lähinnä maa-

Juha Kuisma referoi Santeri Alkion myönteistä näkemystä pienviljelyksestä: Pienviljely tuottaa laadukkaimmat elintarvikkeet, kunnioittaa luontoa, soveltuu perhe-elämään ja takaa viljelijän ihmisoikeudet. Se välittää muulle yhteiskunnalle tietoa tasapainoisesta elämäntavasta ja ihmisenä olemisen ehdoista. Koska pienviljelyn yhteiskunnalliset edut ovat näin ilmeiset, jokaiselle halukkaalle pitää luoda mahdollisuus viljellä maata. Uusi suhde maahan tekee mahdolliseksi kokonaan uuden kulttuurivaiheen ihmiskunnan elämässä. Viljelystä ja varjellusta luonnosta tulee sivistyksen vahvin käyttövoima. Maahengessä yhdistyvät maan- ja hengenviljely.⁹⁷⁶ Tätä uutta kulttuurivaihetta kuvaa *Patriarkan* (1916) Erkki Pyydysmäen paalu maalle kaupunkiin suuntautuneelta harharetkeltä. Se ei kuitenkaan ollut tarkoitukseton harharetki. Sen ansiosta hän tuli paremmin tietoiseksi suhteestaan luontoon. Juha Kuisma kiteyttää tämän Santeri Alkion näkemyksen lauseeseen: "Mutta ihminen ei ole enää osa luontoa, vaan luonto on osa ihmistä."⁹⁷⁷

Juha Kuisman tulkinta luonnehtii hyvin Santeri Alkion maailmankuvaa, jonka mukaan ihminen on alkutilassaan osa luontoa ja sen armoilla. Jatkuva olemassaolon taistelu on johtanut hänet harhaan ja tehnyt hänestä itsekkään, kaupungistuneen ja luontoa riistävän kapitalistiin. Mutta tiedostaessaan itsessään olevan Jumalankuvan hän oppii ajattelemaan yhteistä etua ja hänen suhteensa luontoon muuttuu. Vaikka hän on siitä edelleen riippuvainen, hän ei ole sen armoilla. Hän on luonnon herra oikealla tavalla. Tieteellinen tutkimus on opettanut hänet ymmärtämään maata ja käyttämään hyväksi sen tarjoamia mahdollisuuksia niin, ettei hän vahingoita sitä. Oikean maahengen omaksunut ihminen elää sopuinnassa maan ja luonnon kanssa.

---

ilmakatsomuksellisessa taustassa. Alkio korosti enemmän toiminnan aatteellista ja moraalista velvoitavuutta, Kallio tähtäsi politiikassaan ensisijaisesti käytännön ratkaisuihin. Perusteellisessa *Kyösti Kallio* -elämäkerrassa Hokkanen osoittaa kuitenkin selvästi Alkion ja Kallion välien kärjistymisen vaalikaudella 1919–1922. Hänen mukaansa kysymys oli pohjimmiltaan siitä, pitäisikö Maalaisliiton jatkaa hallituspuolueena vai saisiko se enemmän aikaan eduskunnassa. Alko oli periaatteellisesti sitä mieltä, että Maalaisliiton tehtävä poliittisena liikkeenä oli ensisijaisesti vaikuttaa eduskunnassa. Kallion innokkuudessa osallistua hallitustyöhön hän näki henkilökohtaista pyrkyryyttä, mikä turmeli alunperin vilpittömän miehen. Hokkasen mukaan Alkion ja Kallion välillä oli vaalikaudella 1919–1922 jatkuvaa kilpailua ja valtataistelua, mikä näkyi heidän väliensä jatkuvana kiristymisenä. Molemmat kuitenkin varjelivat mahdollisuuksien mukaan tuomasta sitä julkisuuteen. Tämän valtataistelun hävisi Alkio, jolla ei ollut eduskuntaryhmässä riittävää kannatusta. Maalaisliiton politiikan painopiste siirtyi vuosien 1920–1921 taitteessa Kallion linjan puolelle. (Hokkanen 1986 A, 328–331.); ks. myös Hokkanen 1986 B, 347–350.

⁹⁷⁶ Ks. Kuisma & Niemelä 1983, 31–32.

⁹⁷⁷ Kuisma & Niemelä 1983, 32.

10 Sosialismin ja kapitalismin kritiikki

Santeri Alkio tunki vetoa wrightiläiseen työväenliikkeeseen, jonka ohjelma yhteiskunnallisia vastakohtia tasoittavana ja vähäväkisten valtiollisia oikeuksia ajavana vastasi hyvin hänen maailmankatsomustaan. Kun wrightiläinen työväenliike itsenäistyi porvarillisesta holhouksesta itsenäiseksi valtiolliseksi toimijaksi, sen poliittiset ohjelmat saivat työväenluokkaa koskevia painotuksia. Ne sulki kuitenkin edelleen sisäänsä maaseudun työväestöön, maanomistukseen, työpäivän pituuteen, maksuttomaan koulutukseen, rauhanpyrkimykseen, naisten ja miesten tasa-arvoon, kieltolakiin, työväen suojelulainsäädäntöön, ammattientarkastukseen, progressiiviseen verotukseen, välillisten verojen poistamiseen, työväen vakuuttamiseen, maksuttomaan oikeudenkäyntiin, lääkärinavun turvaamiseen sekä irtaimen väestön, maanvuokraajien ja pikkutilallisten aseman parantamiseen kohdistuvia vaatimuksia. Lisäksi vaadittiin yleistä ja yhtäläistä vaalioikeutta kaikille 21 vuotta täyttäneille, suhteellista vaalijärjestelmää, eduskunnan vallan lisäämistä ja täysisiä kansalaisvapauksia.⁹⁷⁸ Ne mahtuivat hyvin Alkion maailmankuvaan. Hän oli valmis edistämään niitä, koska ne sisältyivät hänen silloiseen sosialistisesti suuntautuneeseen yhteiskuntanäkemykseensä.

Vaikka Santeri Alkio eli 1900-luvun alkupuolella sosialistisinta kauttansa, hän suhtautui maailmankatsomuksensa vuoksi varauksellisesti sekä sosialismiin – erityisesti vuonna 1903 perustettuun Suomen Sosialidemokraattiseen Puolueeseen – että kapitalismiin.⁹⁷⁹ Kari Hokkasen mukaan Alkion "Pyrkijässä" esittämällä ajatuksilla oli paljon yhtymäkohtia nousevan työväenliikkeen kanssa, mutta "sosialismin ydin, luokkataistelu ja materialistinen maailmankäsitys pysyi hänelle vieraana ja vastenmielisenä".⁹⁸⁰ Maalaisliiton perustamisen jälkeen niihin kohdistuvassa kritiikissä näkyy yhä selvemmin se, että hänestä on tullut Maalaisliiton aatteellinen johtaja. Kirjoittaessaan vuonna 1909 kirjasta *Suomen kansa taistelemassa olemassaolonsa puolesta* Alkio tunki, että Suomen kansa oli menettänyt itseluottamuksensa ja vaipunut toivottomuuteen. Sitä vastaan piti ryhtyä taistelemaan snellmanilaisessa hengessä alastomien tosiasioitten pohjalta. Yläluokan ja rahvaan tiet olivat eronneet. Sivistyneistö syytti siitä yhteiskunnallisesti kypsymätöntä rahvasta, joka oli omaksunut kritiikittömästi uudet sosialistiset opit. Alkio kysyy poleemisesti,

---

⁹⁷⁸ Ks. *Suomen sosialidemokraattinen työväenliike 1949 1899–1949*, 1949, 2–50.

⁹⁷⁹ Santeri Alkion suhteesta wrightiläiseen työväenliikkeeseen, Suomen Sosialidemokraattiseen Puolueeseen ja sosialismiin vuosisatojen 1800–1900 vaihteessa ks. tarkemmin Salokangas 1987, 874–880.

⁹⁸⁰ Hokkanen 2006, 14.

miksi kansa uskoo näihin uusiin oppeihin. Hänen mukaansa se johtuu siitä, että vanhat yhteiskunnalliset opit on muodostettu kysymättä rahvaan mielipidettä.⁹⁸¹

Suomalaisen kansallisuusaatteen oli alun perin rakentanut yläluokka. Vaikka se muutti kieltänsä ruotsista suomeksi, se piti etuoikeutensa. Toki rahvasikin sai sivistyä, mutta ei haluttu, että se lähtisi suurin joukoin opintielle. Liike-elämä sen sijaan sai tavoitella voittoa kansantaloudesta välittämättä. Virkamiehet ja papit saivat pitää palkkansa ja yhä paremmat tulonsa.⁹⁸²

Yläluokka opetti kansaa elämään yksikertaisesti. Ristiriita kansalle esitettyjen vaatimusten ja oman käyttäytymisen välillä vei siltä kansan luottamuksen. Niinpä rahvas halusi päästä vaikuttamaan elämäänsä koskeviin valtiollisiin päätöksiin. Sosialidemokraattinen agitaatio vaati oikeuksia, mutta ei velvoittanut kannattajiaan mihinkään muuhun kuin vihaamaan porvareita. Santeri Alkion mielestä pelkkä arvosteleminen ei enää riittänyt. Kansan oli herättävä velttoudestaan. Uskonnollisuus ja uutteruus olivat myyntejä, jotka papisto ja virkamiehistö olivat muodostaneet aikana, jolloin kansa totteli hallituksen kaikkia käskyjä. Kirkon sallimususkosta, joka leimasi vähään tyytymisen uskonnolliseksi hyveeksi, oli luovuttava.⁹⁸³

Suomen työväestö heräsi ja syöksyi innoissaan eurooppalaisille näyttämöille. Vapaus miellytti, uudet oikeudet yllyttivät ja ulapat houkuttelivat. Oltiin pettyneitä, julistettiin lakkoja ja työsulkuja, mikä sai yläluokan pelkäämään kansanvaltaisia ajatuksia. Työläiset odottivat sosialismia, porvarit paluuta 1800-luvulle. Osa kansasta ei luottanut omaan voimaan vaan sallimususkoon. Santeri Alkion mielestä maahan oli palautettava snellmanilainen itseluottamus.⁹⁸⁴

Marxilaiseen sosialismiin Santeri Alkion maailmankatsomuksellinen rajanveto oli yksiselitteinen. Koska se oli ateistinen aate, sillä ei voinut olla tulevaisuutta Jumalan luomissuunnitelmassa. Jo vuonna 1891 hän lausui "Pyrkijässä" julki vakaumuksensa siitä, että kaikki se edistys, joka perustuu kristinuskon hylkäämiseen, on taantumista arveluttavaan suuntaan.⁹⁸⁵ Mutta kritiikin aihetta oli myös kristinuskoon nojautuvassa kapitalismissa, koska sen kristilliset arvot olivat näennäisiä, käytännössä materialistisia.

Santeri Alkion termistössä materialismi ei ole tietoteoreettinen käsite, Platonin idealismin vastakohta, vaan yleiskieltä ja tarkoittaa aineellisten arvojen tavoittelamista vastakohtana ihmisen henkisten kykyjen kehittämiseksi. *Mennynt*-teoksessa

---

⁹⁸¹ [SKTOP] Alkio 1909, 1–11.

⁹⁸² [SKTOP] Alkio 1909, 1–11.

⁹⁸³ [SKTOP] Alkio 1909, 1–11.

⁹⁸⁴ [SKTOP] Alkio 1909, 1–11.

⁹⁸⁵ Pyrkijä 1/1891, 4; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 279–280.

(1892) Eero Laivurinen ihmettelee, miksi henkisen työn tekijöiden, itsensä kehittäjien, täytyy olla materialistien orjina, vaikka juuri henkinen työ, tiede, luo niitä välineitä, joilla aineellista omaisuutta kootaan. Miksi vain sellaiset ihmiset voivat rikastua, jotka ovat kyllin halpa-arvoisia uhraamaan sielunsakin rikkauden?⁹⁸⁶ Tus-kastuneena hän pätkäilee, onko hänen edistyspyrinnöissään ja maailmanparannuk-sessaan mitään järkeä. Jos hän olisi omistautunut aineellisille asioille, hän olisi saa-nut osakseen paljon enemmän arvostusta.⁹⁸⁷

Vuonna 1917 Santeri Alkio pelkistää kirjassessa *Maalaisliittolaista talous- ja yhteiskuntaoppia* kapitalistisen yhteiskunnan käytännön toiminnan epäkohtia: vä-hästä työstä maksetaan paljon palkkaa ja kaupasta halutaan mahdollisimman suuri voitto, ja jos ostaja ei pysty maksamaan, hänen on oltava ilman.⁹⁸⁸ Alkio toteaa sarkastisesti, että sosialidemokratia on omaksunut samat periaatteet vain hiukan muunneltuna. Kun kapitalistit katsovat näiden oikeuksien kuuluvan vain keski- ja yläluokalle, sosialidemokraatit vaativat samansisältöisiä oikeuksia myös ruumiillis-en työn tekijöille. Kun edelliset ovat työn ostajia ja jälkimmäiset myyjiä, se syn-nyttää ylä- ja alaluokkien välille luokkaristiriidan.⁹⁸⁹

Santeri Alkion mukaan sosialidemokraatit kieltävät periaatteessa sen, että voi-ton maksimoiminen kaupankäynnissä olisi oikeutettua. Mutta jos työväki saa tuot-tamansa tavarankorkeasta hinnasta hyvän palkan, he vaikenivat. Näin käy varsinkin silloin, kun ostajana on maanviljelijäväki.⁹⁹⁰ "Mitä vihdoin tulee siihen kapita-listiseen ajatukseen, että joka ei jaksaa ostaa, jääköön ilman, hyväksyy sosialismi senkin aina silloin, kun ei työväen työnpuute asetu sille käytännölliseksi esteeksi."⁹⁹¹ Alkio ennustaa kyynisesti, että kun sosialidemokraatit saavat johtajik-seen muitakin kuin ruumiillisen työn tekijöitä, luokkaristiriita hämärtyy ja muuttuu pelkäksi näkemysristiriidaksi.⁹⁹²

Vuonna 1915 Santeri Alkio kirjoittaa "Pyrkijässä" pettyneenä, että ylemmät luokat, jotka käyttävät valtaansa vain etuoikeuksiensa turvaamiseen, vetoavat ideo-logisella tasolla Jumalan maailmanjärjestykseen ja lainsäädäntöön, mutta käyttävät hallitsemiseen väkivaltaa ja perittyjä tapoja. Kun köyhien ihanteiksi tarjotaan nöy-ryyttä, alistumista ja uhrautuvuutta, se toimii vain ylempien luokkien etuoikeuksien

---

⁹⁸⁶ [M] Alkio 1925 C, 31–32.

⁹⁸⁷ [M] Alkio 1925 C, 63–65.

⁹⁸⁸ [MT&Y] Alkio 1917, 10; [MP I] Alkio 1919 D, 156; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 69; ks. laajemmin Santeri Alkion sosialismiin ja kapitalismiin kohdistamasta kritiikistä [T&SV] Alkio 1922 A, 5–16.

⁹⁸⁹ [MT&Y] Alkio 1917, 11; [MP I] Alkio 1919 D, 156; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 69.

⁹⁹⁰ [MT&Y] Alkio 1917, 11; [MP I] Alkio 1919 D, 156; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 69.

⁹⁹¹ [MT&Y] Alkio 1917, 12; [MP I] Alkio 1919 D, 157–158; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 69.

⁹⁹² [MP I] Alkio 1919 D, 156; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 69.

hyväksi. Hän myöntää toki, että ylempien luokkien eettinen normisto sisältää myös niitä itseään koskevia velvoitteita. Porvarillinen moraalit edellyttää sukuylpeyttä ja oikeudentuntoa. Nämä velvoitteet porvaritkin johtavat Jumalasta. Ne perustuvat siihen, että ankaruus, sukuylpeys ja oikeudentunto kuuluvat Jumalan kruunaamaan ikuiseen maailmanjärjestykseen.⁹⁹³

Pelkkien materialististen arvojen tavoittelemisen johtaa sekä sosialismin että kapitalismin epäonnistumiseen. Edistymiseen johtavat henkiset ihanteet muodostavat niissä vain ideologisen ulkokuoren. Molemmat tekevät kaiken vain rahan vuoksi.⁹⁹⁴ Aina silloin, kun raha on hallinnut ihmiskuntaa, sillä on sorrettu heikompia ja tehty hirvittäviä vääryyksiä. Rahalla on valtaa, jonka edessä levottomien yhteiskunnallisten aineiden on kumarrettava.⁹⁹⁵

Santeri Alkio on kyllästynyt yhteiskuntia hallitsevaan materialismiin, jossa taivasta on tehty Jumala. Toiset rikastuvat samaan aikaan, kun toiset vajoavat puutteeseen ja kurjuuteen. On etsittävä parempi vaihtoehto. Ongelma on Alkiolle enemmän yhteiskunnallinen kuin uskonnollinen. Kristillisen maailmankatsomuksen vuoksi hänen argumentaationsa on kuitenkin uskonnollista. Yhteiskunnalliset olot ovat hänen mielestään jo niin kehittyneet, että etuoikeuksia synnyttävät luokkarajat, jotka muodostavat kristillisen veljeyden suurimmat esteet, on poistettava. Se on Jumalan tahto. Jos kykenemme voittamaan väärin suuntiin kasvaneet himomme, olemme veljiä sekä Jumalan edessä että yhteiskunnassa.⁹⁹⁶

Vaikka Santeri Alkio joutui Maalaisliitossa nojautumaan käytännön kysymyksissä myös "materialismiin" kotimaan sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja kansainvälisen kilpailun vaatimusten vuoksi, maailmankatsomuksellisella tasolla hän säilytti sen vastaisen asenteen loppuun saakka. Eläkepäivinä hän näki jäljennöksen maailman suurimmasta kultakimpaleesta, mikä antoi aiheita filosofisiin pohdiskeluihin:

Siinä se sitten on ihmisen todellinen Jumala. Tuollainen kivi vain!" Jos omistat sellaisen, koko sivistynyt maailma kumartaa ja rukoilee sinua olitpa millainen konna tahansa. Vaikka olisit sivistymätön, olet tervetullut seurapiireihin. Vaikka tekisit syntiä, pappi on valmis pesemään sinut Jumalan edessä lumivalkeaksi. Jos kuolemasi jälkeen testamenttaat kiven jollekin kulttuurirahastolle,

---

⁹⁹³ Pyrkijä 18,19, 20/1915, 257; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 169.

⁹⁹⁴ [MP I] Alkio 1919 D, 198; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 61.

⁹⁹⁵ Pyrkijä 12/1896, 182; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 169.

⁹⁹⁶ [NK] Alkio 1923 G, 290–291.

muodostat itse sellaisen, tai perustat omaa nimeäsi kantavan kristillisen laitoksen, turvaat sen elämän vielä kuolemasikin jälkeen tällä kultamöhkäleellä, niin katoliset julistavat sinut pyhäksi, protestantit takaavat sinulle uskonnon tukipylvään nimen ja kunnian. Mutta kun sinulla ei ole sellaista kultakimpaletta, saat vaelttaa läpi kuolemanvarjon laaksojen niin kuin kuka tahansa meistä.⁹⁹⁷

Eläkevuosien ironiset pohdiskellut liittyvät yleisesti ottaen Santeri Alkion kyyniseen elämänvaiheeseen, mutta ne sisältävät myös oman elämänuran pohdiskelua. Kaiken ironian, myös lievän itseironian, takaa voi hahmottaa hänen kestävätkä elämänarvonsa. Hän ei mitannut ihmisten arvoa ainakaan heidän varallisuudellaan. Sen tavoittelu kytkeytyy hänen maailmankuvassaan itsekkyyteen, joka on osa ihmisen luontoperäistä, alempiarvoista, jalostumatonta olemusta. Sen, joka aikoo pyrkiä kohti valoa, on hylättävä se ja omistauduttava yhteiskunnallisille palvelutehtäville.

Santeri Alkion sosialismiin ja kapitalismiin kohdistama kritiikki painottuu moraalisesti. Kaiken yhteiskunnallisen toiminnan, joka aikoo menestyä olemassaolon taistelussa, pitää olla moraalisesti moitteetonta. Välitöntä aineellista hyötyä tavoitellessaan sosialismi ja kapitalismi ovat kadottaneet yhteiskunnallisen päämääränsä. Ne eivät rakenna tulevaisuuttaan omantunnon ja järkevien tavoitteiden vaan sattumien varaan. Ihmiset, joiden käyttäytymistä ohjaa raha, eivät tiedä mitään siveydestä eivätkä taiteesta.⁹⁹⁸

Santeri Alkio tunkeutuu sarkastisesti yleviä aatteita kaupittelevan kapitalismin ja näennäismoraalia saarnaavan sosialismin ytimeen. Molemmat ovat läpikotaisin itsekkäitä. Ne suosittelevat kyllä jonkin verran eräitä siveelliseen kansanvaltaan vähemmän velvoittavia ilmiöitä, mutta vain sen verran kuin niistä on apua varsinaisille tavoitteille. Luulisi, että Santeri Alkion olisi kristillisyytensä vuoksi helpompi hyväksyä porvarillinen kapitalismi kaikkine heikkouksineenkin, koska se nojaa ainakin muodollisesti kristillisyyteen. Se ei kuitenkaan velvoita heitä itseään. Se on vain väline, jolla porvaristo estää alempia luokkia nousemasta itseään vastaan.

Vaikka ateistinen sosialismi on jyrkässä ristiriidassa Santeri Alkion kristillisyyden kanssa, hän tuntee siihen suurempaa vetoa kuin kapitalismiin. Häntä vetää puoleensa sen veljeyteen perustuva vapausaate, jonka hän johtaa Raamatusta: "Sosialismi on kristinuskon lapsi, sanottakoon mitä tahansa. Uskomme, että ne vielä

---

⁹⁹⁷ [SKR...] Alkio 1928 A, 46–47.

⁹⁹⁸ [MP I] Alkio 1919 D, 198; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 61. [EMPOT] Alkio 1912, 2.

yhtyvät, – elämän kaikkivoipa laki pakottaa ne siihen."⁹⁹⁹ Alkiolle se on kristillisyyden vanhurskaus toteutettuna käytännössä.

Ateismin lisäksi Santeri Alkion suhteessa sosialismiin muodostuu ongelmaksi sen luokkakantaisuus. Siitä johtuu, että sen aatteet eivät kata koko ihmiskuntaa. Kun kapitalismin kristillisyyks ei ole velvoittavaa, vaan se perustaa ihmistä vastaan tekemänsä rikokset anteeksiantavaan armoon, sosialidemokratia puolestaan asettaa veljeydelle omistuksesta johtuvat luokkarajat, joiden ylitse eivät ulotu minkäänlaiset yhteiskunnalliset veljeyssuhteet. Koko ihmiskunnan kehitystä edistävä Alkio ei hyväksy minkäänlaisia luokkarajoja, joiden hän näkee periytyvän sääty-yhteiskunnasta. Niihin sisältyvä eriarvoisuus luo sosiaaliryhmien välille jännitteitä, jotka ilmenevät edustuksellisessa demokratiassa luokkarajoina. Kaikki rajat, joilla ihmisiä jaetaan eriarvoisiin ryhmiin, loukkaavat ihmisarvoa ja ovat yhteiskunnallisesti vahingollisia.¹⁰⁰⁰

Santeri Alkio nimittää kapitalismia "väärennetyksi siveysideaaliksi", "villiintyneeksi sivistykseksi" ja "sivistysbarbariaksi". Kauppa ja teollisuus ovat alistaneet luovan ihmisen palvelemaan omia nurinkurisia tavoitteitaan. Vääristyneen sivistysihanteen puhdistaminen edellyttää sivistyksen arvostamista, tietoisuudesta lähtevää itsekasvatusta, kulttuuritaistelua ja rohkeutta raittiuteen. Luokkayhteiskunta on seurausta siitä, että sivistys ei ole jakautunut yhteiskunnassa tasaisesti. Jos oppia ja sivistystä jaetaan tasaisemmin, luokkarajat katoavat itsestään.¹⁰⁰¹ Suomen ja muiden maiden historia osoittaa, että kehitys taistelee sorretun puolesta. Jumala ja luonto eivät tunne mitään luokkaetuoikeuksia eivätkä luokkavaltaa.¹⁰⁰²

Santeri Alkio, jonka maailmankuvassa keskinäisyys, yhteisöllisyys ja yhteisvastuu ovat tavoiteltava asioita, karsastaa sosialidemokraattien luokkatoveruuttaksi, että sekään ei ole heille päämäärä vaan väline taloudellisten etujen saamiseksi. Kapitalistit puolestaan korvaavat veljeyden Jumalan armolla, koska taloudelliseen etuun perustuva järjestelmä ei tee sitä käytännössä mahdolliseksi.¹⁰⁰³ Koska sosialismi on syntynyt kapitalismin kritiikistä, sen teorianmuodostus on väistämättä sidoksissa sen materialistisiin arvoihin.¹⁰⁰⁴ Yhteisestä intressistä johtuen ne tavoittelevat samaa elämänmuotoa ja ovat riippuvaisia toisistaan. Sosiali-

---

⁹⁹⁹ Pyrkijä 6/1903,3, 172; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 170. Hänen innoittajansa on tässä Bellamy.

¹⁰⁰⁰ Pyrkijä 1931, 63; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 160.

¹⁰⁰¹ [MP I] Alkio 1919 D, 193; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 215.

¹⁰⁰² [MP I] Alkio 1919 D, 90; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 270.

¹⁰⁰³ [I&K] Alkio 1919 A, 20–21.

¹⁰⁰⁴ [T&SV] Alkio 1922 A, 8.

demokraatit ja porvarit eroavat toisistaan vain siinä, miten ne suhtautuvat omistusoikeuteen. Nykyaikaisen sivistyksen luomassa elämäntavassa ne sopivat hyvin yhteen. Kun Alkion yhteiskunnallisen tietomäärä kasvoi, hän ulotti kritiikkinsä koskemaan myös sosialidemokraattien ja porvaripuolueiden harjoittamaa taloustiedettä. Sekin oli Alkion mukaan ajautunut vuoteen 1911 mennessä täydelliseen umpikujaan.¹⁰⁰⁵

10.1 Sosialismin kritiikki

Santeri Alkio oli 1880-luvulla perustamassa Laihialle sen ensimmäistä wrightiläistä työväenyhdistystä. Wrightiläisyyden sosiaalisesta luonteesta johtuen Suomen varhaisen työväenliikkeen raja muuhun yhteiskunnalliseen toimintaan oli vielä hämärä. Santeri Alkio ja Otto Wille Kuusinen toimivat molemmat sekä nuorisoseuraetta työväenliikkeessä.

Santeri Alkion kaunokirjalliset viittaukset sosialismiin alkavat vuonna 1892 ilmestyneessä *Mennyt*-teoksessa. Eräs räätäli uskoo ymmärtäneensä, mitä sosialismi-sana merkitsee: "Rikkaat tapetaan ja köyhille jaetaan tasan rikasten maat ja tavarat; avioliittoa ei ollenkaan solmittaisi niin kuin nyt, tehtäisiin ainoastaan vuoden kontrahteja [--]"¹⁰⁰⁶ Humoristiseksi tarkoitettu katkelmaa on Alkion varhaisimpia mainintoja sosialismista. Hän ei kehittele aihetta pitemmälle, mutta seuraavien vuosikymmenten aikana sosialismin kritiikistä kasvaa hänen maailmankatsomuksen keskeinen yhteiskunnallinen teema. Vielä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kaunokirjallisessa tuotannossa Santeri Alkion luoma kuvaa sosialismista on kliseinen. Mutta kun hän 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen puolesta välistä lähtien omistautuu yhä enemmän yhteiskunnalliseen toimintaan, sosialismin olemuksen pohdiskelu käy analyttisemmäksi.

Santeri Alkio tunsu wrightiläistä työväenliikettä sekä teoriassa että käytännössä. Laihialla perustetun työväenyhdistyksen jäsenenä hän oli ollut edustajana myös työväenpuolueen kokouksissa. Kun hän 1800-luvun lopulla suuntautui yhä selvemmin wrightiläiseen sosialismiin, hän toi sen ideologiaa myös nuorisoseuraliikkeeseen. Vuoteen 1903 mennessä hänelle oli muodostunut näkemys siitä, miten työväen asiaa oli ajettava. Orismalan nuorisoseuralla pidetyssä kokouksessa hän määritteli liikkeen suhteen työväenliikkeeseen näin:

---

¹⁰⁰⁵ [MP I] Alkio 1919 D, 198.

¹⁰⁰⁶ [M] Alkio 1925 C, 82.

Nuorisoseuraliike on ennen kaikkea työväenliike. Syvien rivien kohottaminen etujansa valvomaan etuoikeutetummassa asemassa olevain kansanluokkain rinnalla ja säätyrajan poistaminen on alkuaan kuulunut nuorisoseuraliikkeen tarkoituksiin. Työväenliikkeen ohjelman tarkoitusperät saatamme siis hyväksyä. Keinoista miten tätä tarkoitusperää kohti pyritään olemme muutamissa kohdin eri mieltä, semminkin mitä tulee tapaan käsitellä uskonnollisia ja isänmaallisia kysymyksiä. Saattaisimme kai merkitä kantamme siten, että nuorisoliike kannattaa työväenasiaa, mikäli se soveltuu nuorisoliikkeen ohjelmaan.¹⁰⁰⁷

Nuorisoseuraliikkeen suhde työväenliikkeeseen ei ole varaukseton. Lainauksen lopputoteamus on poliittista, liikkumavaraa jättävää retoriikkaa. Se johtui ideologisesta ristiriidasta Alkion ja nuorisoseuraväen välillä. Enemmistön tavoite oli estää sosialismin leviäminen maatyöväestön keskuuteen. Alkio puolestaan halusi vapauttaa nuorisoseuralaiset pohtimaan keskustelulerhoissaan ennakkoluulottomasti myös työväenkysymystä ja hankkimaan siitä tietoa.¹⁰⁰⁸

Samassa Orismalan kokouksessa keskusteltiin myös siitä, miten palvelutehtävissä toimiva nuoriso olisi herätettävä itsekasvatukseen asemansa kohentamiseksi. Kun marxilainen sosialismi alkoi levitä kaupungeista maaseudulle, Santeri Alkio ymmärsi, että sen kielteisten piirteiden torjumiseksi oli kiinnitettävä erityistä huomiota maaseudun palvelusväkeen. Oppimatonta, vaikutteille altista, maata omistamatonta väkeä ei voinut jättää aatteellisessa kilpailussa omiin oloihinsa. Käytännön miehenä Alkio ehdotti, että syntyvässä tilanteessa talollisnuorison oli hakeuduttava kanssakäymiseen palvelusväen kanssa ja johdateltava yhteiskunnalliseen toimintaan vetämällä sitä mukaan piirikokouksiin.¹⁰⁰⁹ Tämän ajatuksen hän siirsi välittömästi kaunokirjallisuuteen. Se ilmenee keskeisesti *Palvelusväessä* (1904) talonpoikaiston ja palvelusväen lähentymisyhteyksissä.

Socialismin leviämisen syytä maaseudulle ilmentää mökkiläisten Lintunevan, Törrösen ja tämän pojan Joelin keskustelu, jossa käsitellään talonpojan heikkenevää taloudellista asemaa. Muurari Joel Törrösen analyysi maaseudun ihmisten aseman jatkuvasta heikkenemisestä kaupunkiporvariston verrattuna on kuin suoraan Santeri Alkion tuon ajan ohjelmakirjoituksista. Mökkiläisen poikana hän uskoo, että talolliset kyllä pärjäävät niin kauan kuin he omistavat maan. He elävät niin

---

¹⁰⁰⁷ Vattula 1976, 58.

¹⁰⁰⁸ Vattula 1976, 58.

¹⁰⁰⁹ Vattula 1976, 68.

kuin tähänkin asti, kunnes uuden yhteiskuntajärjestyksen myötä maa joutuu yhteisomaisuudeksi. Uhatuin on maanviljelyksestä elävän palkkatyöväestön tulevaisuus.¹⁰¹⁰

Lähimpänä radikaalia työväenliikettä Santeri Alkio oli vuoden 1905 suurlakon aikoihin, jolloin hän etsiskeli sosialismin teorialle käytännön sovelluksia. Kristillisen maailmankuvansa ja sosialistisen ateismin välisestä erosta johtuen hänen suhteensa siihen on kompleksisempi kuin kaunokirjallisesta tuotannosta tai yksittäisistä kannanotoistaan voisi päätellä. Vaikka Alkion hahmottelema kuva tulevaisuuden yhteiskunnasta oli 1900-luvulussa sosialistisesti väritynyt, hän ei hyväksynyt sosialistien harjoittamaa agitaatiota vaan epäili, että juuri siksi sosialismi toteutuisi Suomessa sen äärimmäisinä irvikuvina. Se ei parantaisi köyhien asemaa vaan synnyttäisi tyytymättömyyttä, katkeruutta ja eripuraisuutta.¹⁰¹¹

Vielä *Palvelusväessä* (1904) sosialismia edustava suutari toimii yhteiskunnallisen omantunnon herättäjänä, mutta kun Santeri Alkio muutamia vuosia sen jälkeen etäännytyy sosialismista, hän sijoittaa kaunokirjallisen tuotantonsa sosialisteihin kaikki yhteiskunnallisesti kelvottoman ihmisen ominaisuudet. *Jaakko Jaakonpojassa* (1913) Pihlajaniemen entinen isäntä tuntee itsensä turvattomaksi, kun hän joutuu lähelle viinan rohkaisemaa sosialistia.¹⁰¹² Satiirisen *Karuliinan pojan* (1925) etutukkainen Jussi alkaa jo muistuttaa ulkonäöltään eläintä, luontoperäisen itsekkyyden ja ympäristön täydellisesti turmelemaa villiä, joka on ihmisen irvikuva.

Santeri Alkio oli tutustunut Marxiin ainakin pintapuolisesti, mahdollisesti hänen talousteoreettisiin kirjoituksiinsaakin, mutta ne olivat hänelle liian vaikeaselkoisia. Hän viittaa Marxiin 25.7.1914 "Ilkassa" todetessaan, että "maassamme on saatu usein ikävällä mielellä nähdä sosialidemokraattien ylitsekäymisillään olevan marxilaisempia kuin itse Marx. Kaikki kunnia suurelle filosofille, jonka aatteista tavalinen meikäläinen pystyy samaan vain hämäräperäisen aavistuksen. Kansanjoukkojen uskonnoksi siitä sellaisenaan ei ole ollut milloinkaan."¹⁰¹³

Suurin osa Santeri Alkion marxilaisuudesta on peräisin siitä poliittisesta keskustelusta, jota käytiin vahvistuvassa ja radikalisoituvassa työväenliikkeessä 1800-luvun lopulta aina kansalaissotaan sakka. Juha Kuisma arvelee, että Alkio luki tus-

---

¹⁰¹⁰ [PV] Alkio 1925 E, 262–263.

¹⁰¹¹ Pyrkijä 3/1902, 71; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 170.

¹⁰¹² [JJ] Alkio 1921 B, 97.

¹⁰¹³ Ilkka 25.7.1914; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 171.

kin koskaan Marxia, ja otaksuu tämän tunteneen parhaiten saksalaisen Karl Kautskyn ja amerikkalaisen Edward Bellamyn teokset.¹⁰¹⁴ Heidän lisäksi hän oli tutustunut ainakin Edward Bernsteiniin, jonka käsitys historiallisesta materialismista oli sosialismin yleistä teorianmuodostusta laajempi:

Se, joka meidän päivinämmä käyttää hyväkseen aineellista historiaoppia, on velvoitettu käyttämään sitä korkeimmilleen kehittyneessä muodossa eikä sen alkuperäisessä, s.o. hänen on velvollisuus ottaa huomioon, paitsi tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden keskitystä ja vaikutusta, myös oikeus- ja siveyskäsitteet, kaikkien aikojen historialliset ja uskonnolliset muistotiedot, maantieteellinen vaikutus sekä luonnon vaikutukset, johon kuuluu myös ihmisen oma luonne ja hänen henkinen taipumuksena. (Evd. Bernstein)¹⁰¹⁵

Bernsteinin opit sopivat Santeri Alkion maailmankatsomukseen. Hänen mukaansa niitä ei kuitenkaan otettu Suomen sosialistipiireissä juuri huomioon, mistä johtui suomalaisen sosialismin yksipuolisuus ja sokea luottamus materialististen luonnonlakien historiaa ohjaaviin voimiin.¹⁰¹⁶ Juha Kuisman mukaan Santeri Alkio näki sosialismissa ennen kaikkea yhteisyyden liikkeen. Se oli yhteiskunnallinen liike sitä itsekkyyttä, eriarvoisuutta ja niitä etuoikeuksia vastaan, joita loi ja ylläpiti häikäilemätön kapitalistinen kilpailu. Sosialismi merkitsee Alkiolle sekä eettistä ihanetta että yhteiskunnallista järjestystä.¹⁰¹⁷

Santeri Alkio tiesi hyvin, etteivät sosialidemokraatit hyväksy hänen ajatuksiinsa sosialismista. Hän arveli, että hänen suhdettaan sosialismiin oli vaikea ymmärtää, koska kansa ei osannut tehdä eroa sosialismin aatteen ja sosialidemokraattisen puolueen välillä. Alkio saattoi nimittää itseään vanhaksi sosialistiksi siksi, että hän erotti sosialismin aatteena sosialidemokraattisen puolueen harjoittamasta sosialidemokratiasta samalla tavalla kuin hän erotti uskonnollisen kokemuksen kirkosta. Kun Alkio tuli siihen tulokseen, ettei kansa osannut tehdä eroa sosialismin aatteen

---

¹⁰¹⁴ Kuisma & Niemelä 1983, 20. Edward Bellamy (1850–98) oli amerikkalainen kirjailija, jonka vuonna 1902 suomennettu teos *Lookin Backward* (1888) oli aikansa bestseller sekä Amerikassa että Euroopassa. Karl Johann Kautsky (1854–1928) oli tsekkiläis-saksalainen sosialismin teoreetikko, josta tuli vuonna 1881 Engelsin yksityissihteeri. Engelsin kuoltua häntä pidettiin marxismin johtavan teoreetikkona. Palattuaan Lontoosta Saksaan hän ryhtyi vastustamaan Bernsteinin revisionismia. Hänen keskeistä tuotantoaan suomennettiin runsaasti Santeri Alkion yhteiskunnallisesti aktiivisen toiminnan aikana 1900-luvun alusta lähtien 1920-luvulle saakka. Uusi Tietosanakirja [WSOY] 1968, osa 2, 931 ja osa 10, 219.

¹⁰¹⁵ Ilkka 1.3.1917; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 259.

¹⁰¹⁶ Ilkka 1.3.1917; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 259.

¹⁰¹⁷ Kuisma & Niemelä 1983, 20–21.

ja puolueen välillä, hän muutti termin keskinäisyydeksi, mutta jatkoi aatteen kehitystä entiseen tapaan.¹⁰¹⁸ Hänen vahva uskonsa sosialismin toteutumiseen ilmenee seuraavista harkituista riveistä, jotka hän esitti ponneksi vuonna 1906 Kauhavalla pidetyssä nuorisoseurakokouksessa:

Vastaisen aikakauden taloudellinen elämä on rakennettava sosialistiselle pohjalle, johon ihmiskunta on kasvatettava osuustoiminnallisten yhteisyritysten kautta ja välityksellä rauhallista keskitietä.¹⁰¹⁹

Näinkin muotoiltu solidaarisuusponsi hylättiin kokouksessa. Kun Santeri Alkio joutui ponsiesityksensä johdosta ankaran kritiikin kohteeksi, hän puolustautui jälkikäteen perustelemalla kantaansa tarkemmin: hän sanoi tarkoittaneensa kansalaisten keskinäiseen toistensa tukemiseen perustuvan ihanteen kasvattamista nuorisossa.¹⁰²⁰ Samassa yhteydessä hän ilmoitti kuitenkin itsepäisesti, että sosialismi on yksi yhteiskunnallisista rakenneperiaatteista. Sosialistinen maailmanjärjestys ei ole enää sosialistin nimeä kantavien yksilöiden asia vaan laajempi yhteiskunnallinen ihanne. Se on tunkeutunut nykyaikaiseen yhteiskuntaan niin, että sen vastustajatkin soveltavat sitä jo valtion rautatie-, posti- ja muissa laitoksissa ja kansalaiset esimerkiksi osuustoiminta- ja vakuutusasioissa.¹⁰²¹ Alkio oli kirjoittanut osuustoiminnasta myönteisesti 1800-luvun lopulta lähtien.¹⁰²² 1900-luvun alussa hän oli vakuuttunut siitä, että kapitalismiin perustuvasta yksityisomistuksesta siirrytään jo näköpiirissä olevana aikana sosialistiseen yhteisomistukseen. Myllyn mukaan hän imi wrightiläisen työväenliikkeen itseensä osuustoiminnan mukana.¹⁰²³

Santeri Alkio uskoi, että osuustoiminta voisi poistaa yhteiskunnallisen köyhyyden¹⁰²⁴, johon ei pystytä sen paremmin vallankumouksen kuin lainsäädännönkään

---

¹⁰¹⁸ Kuisma & Niemelä 1983, 21.

¹⁰¹⁹ Pyrkijä 7&8/1906, 217; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 174–175.

¹⁰²⁰ Pyrkijä 10/1906, 298–299; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 176.

¹⁰²¹ Ks. Kuisma & Niemelä, 21.

¹⁰²² Aaltonen 1966, 153.

¹⁰²³ Mylly 1996, 174. "Nuorsuomalainen lukeneisto flirttasi rohkeiden irrallisten virtausten, uusien -ismien, naisasian, jotkut teosofian ja vapaakirkollisuuden (kuten Alkio) ja monet jopa sosialismin kanssa. Hän [Alkio] imi wrightiläisen työväenliikkeen reformismin eräänlaisen osuustoimintasosialismin muodossa."

¹⁰²⁴ Santeri Alkion mukaan yhteiskunnallinen köyhyys on kykenemättömyyttä. Sen poistamiseksi nuorisoseurojen velvollisuus on auttaa niitä, joita tämä köyhyys pahimmin koettelee. Jotta siinä onnistuttaisiin, on tunnettava köyhyyden syyt: Lahjattomat suvut pysyvät köyhinä, mutta lahjakkuuskaan ei aina auta, koska köyhillä ei ole edellytyksiä oppia hallitsemaan talouselämän lakeja. Yhteiskunnallinen köyhyys on poistettava, koska se ajaa köyhälistöä luokkatietoisuuteen ilman henkilökohtaista vastuuta lisäisten näin yhteiskunnallisia patoutumia. Santeri Alkio ennustaa, että se johtaa ihmisyyden häviöön. Sikäli kuin keskinäisyyden aate pääsee vaikuttamaan nuorissa mielissä, yhteiskunnallisen köyhyydenkin poistumiselle avautuvat aivan uudet mahdollisuudet. [N&YK] Alkio 1914, 10.

keinoin. Ainoa tie eriarvoisuuden poistamiseen olisi yhteiskunnallinen kasvat-
tus.¹⁰²⁵ Niinpä nuorison pitäisi harjaantua tähän muutokseen osuustoiminnan
myötä. Heidän olisi vahvistettava uutta yhteiskunnallista mielipidettä, jonka ydin-
ajatuksena on suuri osuustoiminnallinen peruskäsitys "yksi kaikkien ja kaikki yh-
den puolesta".¹⁰²⁶ Tasa-arvon ja siitä seuraavan vapauden lisäksi Alkiota kiinnosti
sosialismissa sen oppositioasenne valtaa pitävää porvaristoa kohtaan. Hänen käsi-
tykseensä Jumalan luomissuunnitelmasta sisältyi sosialismin konfliktiteoriaan rin-
nastettava usko siihen, että yhteiskunta kehittyy vain niiden ristiriitojen kautta,
jotka syntyvät, kun alistetut nousevat puolustamaan oikeuksiaan hallitsevien etuo-
ikeuksia vastaan. Yhteiskuntien kehityksessä kaikki näytti viittaavan siihen, että
teoria oli oikea. Demokratia oli jatkuvasti vahvistunut, ja kansansivistystyön ansi-
osta ihmisistä oli tullut yhä enemmän oman elämänsä subjekteja. Itsekasvatuksella
luodut henkiset valmiudet olivat kehittymässä yksilöissä niin vahvoiksi, että todel-
linen tasa-arvo saattoi toteutua. Ihmiskunnan lopullinen päämäärä näytti mahdolli-
selta saavuttaa.

Yhtä kiinnostavia kuin Santeri Alkion ajattelun sosialistiset piirteet ovat ne
syyt, joiden vuoksi hänestä ei koskaan tullut sosialidemokraattia. Juha Kuisman
mukaan perimmäinen syy oli sosialismin ateistisessa maailmankuvassa, ei niinkään
sen talousteoriassa. Ennen vuoden 1918 tapahtumia Alkio ei käyttänyt tuotantovä-
lineitten omistusoikeutta koskevia syitä sosialismista vieraantumisen perusteena.
Paljon enemmän hän painotti sitä, että sosialidemokraatit eivät tunnustaneet maa-
talouden tuotantoehtojen tärkeyttä, vaan rakensivat kansantaloutta liikaa suurteol-
lisuuden varaan. He eivät arvostaneet myöskään Alkiolle tärkeää itsekasvatusta,
vaan odottivat uuden yhteiskunnan syntyvän luokkataistelun kautta.¹⁰²⁷

Juha Kuismakin mainitsee yhdeksi syyksi siihen, että Santeri Alkio vieraantui
socialidemokratiasta, poikkeavat näkemykset maanomistuksesta ja maatalouden
kehittämisestä. Socialidemokraatit pitivät Marxin teorioiden mukaisesti selvänä
sitä, että maanviljelys kehittyi kapitalismin keskittymistäipumuksen mukaisesti
pienviljelystä suurviljelykseksi ja hyväksyivät sen vallankumousta helpottavana
kehityksenä. Alkio tulkitsi pienviljelykseen kohdistetun vastustuksen pelkäksi
ideologiseksi taktiikaksi. Socialidemokraattien tavoitteena oli tuhota pienviljelys,
koska se ei soveltunut heidän luokkateoriaansa.

Socialidemokratia edellyttää ehdottomasti selviä luokkavastakohtia työnteki-
jän ja palkanmaksajan välillä. Mutta kun pikkuviljelijän palkanmaksajana on

---

¹⁰²⁵ [N&E] Alkio 1923 F, 165.

¹⁰²⁶ [N&E] Alkio 1923 F, 165.

¹⁰²⁷ Kuisma & Niemelä 1983, 21.

luonto, joka on tunneton kaikille työläköille ja protesteille, käy luokkavastakohtain tunteminen mahdottomaksi. *Juuri siksi* pikkuviljelys on sosialidemokratian laskuihin soveltumaton ilmiö, joten se on hävitettävä!¹⁰²⁸

Vuoden 1906 jälkeen Santeri Alkio etäännytti nopeasti sosialismista. Siihen vaikutti osaltaan se, että hänestä tuli "Ilkan" päätoimittaja ja maaseutupuolueen aatteellinen johtaja. Lopulliset hyvästit hän jätti sosialismille vuonna 1908, jolloin hänet erotettiin perustamastaan Laihian työväenyhdistyksestä.¹⁰²⁹ Juha Kuisman mukaan Santeri Alkion irrottautuminen sosialismista vapautti hänet hahmottamaan maailmankatsomuksensa täyteen mittaan.¹⁰³⁰ Hänen taloudellinen tietämyksensä avartui, ja sosialismin kritiikki sai uusia ulottuvuuksia. Hänen mukaansa sosialistinen internationalismi ei ollut ottanut huomioon sitä, että työläisten etu on kansallisvaltioissa sidoksissa kansojen etuun. Kun kansallisvaltioiden varallisuudessa syntyy eroja, luokkaetuoikeudet muuttuvat kansojenvälisiksi. Näin syntyy tilanne, jota sosialidemokratia ei ole ennakoanut, sovittamaton kansainvälinen ristiriita. Teollisuusmaa nylkee maanviljelysmaata.¹⁰³¹

Kun Santeri Alkio piileskeli kansalaissodan aikana Helsingissä, hän alkoi toimetmuutensa täyteen hahmotella romaania kansalaissodasta. Suunnitelmasaan hän vertaa sosialidemokratiaa fanaattiseen uskonnollisuuteen, jonka piirissä elää Kristuksen toisen tuleminen odotus. Sosialismin itsetietoisuus oli henkinen joukkosairaus, joka kylvi vihaa ja niitti murhaa.¹⁰³² Päähenkilöksi hän kaavailee Julius Lammia, joka on ihannesosialisti, mutta ei ehdoton materialisti. Hän on henkisesti lähellä tolstoilaisuutta, mutta häneen on tarttunut sosialismin joukkohenki. Hän on ollut radikaali ja rehellinen kansanvallan ihailija, mutta hänen kansanvallan ihanteensa on osoittautunut erehdykseksi. Se on johtanut huligaanivaltaan.

---

¹⁰²⁸ [Y&V] Alkio 1919 E, 81; Kuisma & Niemelä 1983, 94–95.

¹⁰²⁹ Tässä vaiheessa Santeri Alkio tutustui myös Henry Georgen maasosialistisiin ajatuksiin. Hänen kirjastossaan on ollut vuonna 1908 suomeksi ilmestynyt Henry Georgen teos *Sosiaalinen pulma*, johon hän on tehnyt runsaasti alleviivauksia. *Sosiaalinen pulma* käsittelee maanomistusta. Sen synnyttämää liikettä kutsuttiin maasosialismiksi, mutta se ei perustu suoraan marxilaisuuteen. Georgen mukaan maata saisi teoriassa käyttää vapaasti, mutta valtio verottaisi siitä saatua tuottoa. Tavoitteena on estää maasta saadun hyödyn ohjautuminen suurkapitalisteille ja osoittaa se yhteiskunnan käytettäväksi yhteiseksi hyväksi. Suomessa aatetta levitti Arvid Järnefelt. Santeri Alkio oli jo omaksunut yksityiseen maaomistukseen perustuvan osuustoiminnallisen mallin, joten hän lukee teosta kriittisesti. Useissa tapauksissa kommentit ovat murskaavia: "Ei pidä paikkaansa", "Ei ole maalaisliittolainen", "Ei ole tosi." Georgen loppupäätelmät Santeri Alkio hyväksyy. On taisteltava niiden ihmisten puolesta, jotka eivät voi omin voimin ajaa oikeuksiaan. Niiden puolesta, joilla ei ole varallisuuden, taiteen ja sivistyksen antamia etuoikeuksia. Niin edistetään kaikkien tasa-arvoa; ks. myös Oinonen 1948, 70.

¹⁰³⁰ Kuisma & Niemelä 1983, 21.

¹⁰³¹ [Y&V] Alkio 1919 E, 21–29; ks. Pulliainen & Laitinen, 1975, 120; Ilkka 9.5.1911; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 72–73.

¹⁰³² [PR] Alkio 2012 A, 443–452.

Päähenkilön unelmat ovat pettäneet. Hänen uskoaan pitää kuitenkin yllä sie-lunsukulaisuudesta johtuva ylemmydentunne menneisyyden ja tulevaisuuden suurten henkisten persoonallisuuksien kanssa. Joukkojen älyn sijaan hän päätyy ihailemaan heistä parhaita ja innostuu elämästä uudelleen. Hän ymmärtää ihmisen ja maan erottamattoman yhteyden. Luonnossa ovat ihmishengen uudistumisen ai-nekset. Jos ihminen menettää luonnolliset vaistonsa ja niiden kehittämisen tarjoa-mat mahdollisuudet, hänen olemuksessa muuttuu sokeaksi ja alhaiseksi. Kansalais-sodan jälkeen Julius Lammi päättää: "Ei kosta" [--] "ei kosta, kaatuneet eivät siitä hyödy." Vallan jano on kaatanut kaikki vallanpitäjät ja heidän aikakautensa. Taistelemisen ulkoisia vihollisia ja sisäisiä ongelmia vastaan muodostaa kansakun-nan koetinkiven. Ellei se kestä niitä, se on tuomittu kuolemaan raakileena.

Suurilinjaisen romaanisuunnitelman päähenkilöksi kaavailtu Julius Lammi kantaa mukanaan Santeri Alkion vakiintunutta maailmakuva ja kansalaissodan ajan henkilökohtaisia kokemuksia. Kirjaa Alkio ei kuitenkaan koskaan kirjoitta-nut.¹⁰³³ Se oli tietoinen valinta: kansallinen eheytyksen ehdoton edellytys oli, että ihmiset unohtaisivat kansalaissodan mahdollisimman pian. Hän käsitteli aihetta vain yhteiskunnallisissa kirjoituksissaan:

Haava, minkä kapina iski kansallisuutemme ruumiiseen, lähenteli sydänher-moja. Mitä enemmän repien siitä keskustelemme, sitä pahemmaksi se ärtyy, mitä enemmän voimme rauhoittaa, tyynnyttää, unohtaa, sitä nopeammin edis-tyy arpeutumisen. Kukin meistä joutuu persoonallisesti yhtä myötään koske-tuksiin haavan kanssa. Silloin voi omalta osaltaan sen arpeutumista edistää tai estää.¹⁰³⁴

Santeri Alkion mukaan kansalaissodalle oli luonut edellytykset valtataistelu, jota virkamiehet ja porvarit, ruotsalaiset ja suomalaiset kävivät omien etujensa turvaa-miseksi. Se johti kansansivistyksen taantumiseen. Ihmiset menettivät elämänsu-konsa, uskon Jumalaan ja pappeihinkin. Laukkuryssien lietsoma maanhimo puo-lestaan synnytti kostonhenkeä suurtilallisia kohtaan. Aiemmin avara sosialismi pel-kistyi oman edun tavoitteluksi. Sivutuotteena kehittynyt työn kammo loi edellytyk-set lakko- ja luokkataistelulle. Jo ennen sitä virkamiesten laiskuus oli muodostunut

---

¹⁰³³ [PR] Alkio 2012 A, 443–452. Santeri Alkion päiväkirjoihin sisältyy kansalaissotaa koskeva romaani-suunnitelma. Hän aloitti sen keväällä 1918 ja hahmotteli loppuosan vuoden 1919 puolella. Hyvin alus-tavassa hahmotuksessa Alkio pitää kansalaissodan syynä "materialismia", jonka mielettömät perustuk-set on laskenut kapitalismi. Materialismi on sorron ja vihan isä, sosialidemokratian siittäjä ja synnyttäjä. Teoksen maanpäällinen helvetti on suurkaupunki, missä piru on gulashi, keinottelija.; Suomalaisen kir-jailija-älymystön suhtautumisesta kansalaissotaan ks. Tepora 2018, 163–173.

¹⁰³⁴ [Y&V] Alkio 1919 A, 53.

kansallispaheeksi. Nämä taustatekijät aiheuttivat sen kansallisen kiirastulen, johon Suomi joutui vuosiksi 1899–1918. Tässä yhteydessä hän tuomitsee Yrjö-Koskisen helmikuun manifestia koskeneen äänestyskäyttäytymisen. Halutessaan iskeä äänestyspäätöksellään ensisijaisesti ruotsinkielisiin eikä ryssiin hänen näköpiirinsä ahtaus oli vienyt suomalaisuuden aatteen onnettomuuteen.¹⁰³⁵ Kansalaissodan jälkeen kirjoittamassaan kirjasessa *Maalaisliittolaisesta näkökulmasta* (1919) Santeri Alkio ennustaa, että yhteiskunnallinen kilpailu käydään jatkossa maalaisliittolaisten ja sosialidemokraattien välillä. Sosialismin kannattajien yhteiskunnallinen sivistys on suhteellisen alhaisella tasolla. Heihin on jäänyt tyytymättömyys ja koston henki, jota oikeistolainen taantumus on kiihottanut. Sosialistinen agitaatio jatkuu ja synnyttää menetettyjen tilalle uudet järjestöt. Kun oikeisto yrittää vastustaa sitä estämällä demokraattista kehitystä, olot muodostuvat epävakaiksi ja levottomiksi.¹⁰³⁶

Kapitalistinen suurteollisuus huolehtii huonosti työväestönsä sosiaalisesta tilasta. Toisaalta sen suuret tehtaat huolehtivat työläisistä ja heidän perheistään, joissa sivistyksen taso nousee kohisten. Myönteistä on, että työläisistä syntyy näin yhteiskuntaa vahvistavia kansalaisia. Menestymisen ehto on kuitenkin se, että tyytymättömyyden tilalle luodaan tyytyväisyyttä ja ihmisiin synnytetään luontainen rauhan kaipuu. Jos Maalaisliitto pystyy tähän, se saa työläisistä liittolaisen, joka kukistaa kostonhimon.¹⁰³⁷

Santeri Alkion maailmankuvan mukaan tilapäisiin voittoihin pyrkivä politiikka sortuu ennemmin tai myöhemmin. Maalaisliitto, joka on ajanut tasavaltaisuutta ja kansallista riippumattomuutta, on ollut pieni puolue, joten sen sisälle ei ole syntynyt suuria ristiriitoja. Hän ennustaa kuitenkin, että sen kasvaessa niitäkin on odotettavissa. Sen välttämiseksi on luotava talonpoikaiston ja pienviljelijäin sisäinen yhtenäisyys. Se on mahdollista, koska maalaisväestön, pienviljelijäin ja tilattoman väestön edut ovat yhteiset. Maalaisliittolaisten velvollisuus on poistaa entisaikojen synnyttämät epäkohdat ja voittaa näin sosialidemokratian kanssa käytävä taistelu.¹⁰³⁸

Kansalaissodan pyörteissä Santeri Alkiosta oli kuitenkin kehittynyt jyrkkä antikommunisti. *Karuliinan pojassa* (1925–26) hänen sitä kohtaan tuntemansa vastenmielisyys saa äärimmäisiä piirteitä ulottuen henkilökuvaukseen saakka. Hän luonnehtii etutukkaista Jussia, yhtä kirjan henkilöä näin: "Tämä poika oli ilmeisesti

---

¹⁰³⁵ [VM] Alkio 2012 B, 198–202.

¹⁰³⁶ [MN] Alkio 1919 C, 1–22

¹⁰³⁷ [MN] Alkio 1919 C, 1–22.

¹⁰³⁸ [MN] Alkio 1919 C, 1–22.

jo näkemältäkin kommunisti. Sen saattoi havaita silmänmuljauksesta, ruumiin vellostuneesta nojailemisesta ja karvareuhkan alta hurjasti työntyvistä etutukasta."¹⁰³⁹ Vastenmielisyys ulottuu henkilögallerian kaikkiin sosialisteihin. Muurarimestari *Myrskyluoto* on heikko ammattimies, joka korvaa vaillinaisen ammattitaitonsa itsekehulla.¹⁰⁴⁰ Puuseppä *Sipponen* puolestaan on vakaumukseltaan sosialidemokraatti, mutta käytännössä selvä porvari, joka joitakin aikoja sitten oli kallistunut vahvasti kommunismiin, mutta huomannut erehdyksensä ja luiskahtanut taas aika lailla oikealle, lähemmäksi porvareita.¹⁰⁴¹ Bolsevikit ovat Santeri Alkiolle uuden ajan jesuiittoja, jotka uskottelevat, että heidän uskonsa auttaa kansaa. "Valhe on ikuinen ja sitkeähenkinen. Se muuttaa vain näytelmäpukuaan, mutta sisus on iankaikkisesta sama."¹⁰⁴²

Santeri Alkion myöhäisiän antisosialismiin vaikutti kansalaissodan aikaisten traumojen lisäksi se, että *Karuliinan poikaa* (1925–26) kirjoittaessaan hän oli äärimmäisen pettynyt suomalaiseen yhteiskuntaan. Teoksen tyyli on ironinen, kyyninenkin: aatteet ovat politiikassa vain itsekkäitä tavoitteita peittävä savuverho. Sekä ihmisiä että puolueita ohjaavat alkukantainen itsekkyyys ja luokkaedut. Päivänpolitiikasta vetäytynyt Alkio on menettänyt jokseenkin täysin uskonsa ihanteittensa toteutumiseen.¹⁰⁴³ Romaani ei kuitenkaan ole vain vanhenevan ja sivuraiteille jääneen poliitikon katkera purkaus. Ironiseen perusasenteeseen sisältyy vahva annos vapautunutta, terapeutista huumoria. Tarinan mukaan Santeri Alkio lueskeli *Karuliinan pojan* (1925–1926) käsikirjoitusta ukkokavereilleen peräkammarissa, mistä kuului jatkuva naurunremakka.¹⁰⁴⁴

10.2 Kapitalismin kritiikki

Santeri Alkion vastenmielisyys kapitalismia kohtaan johtui sen materialismista ja kaksinaismoraalin hallitsemasta suhteesta kristinuskoon. Jumala on tyyppilliselle kapitalistille vain sunnuntaijumala, joka ei vaikuta hänen arkielämäänsä.¹⁰⁴⁵ Toinen

---

¹⁰³⁹ [KP I] Alkio 1925 B, 9.

¹⁰⁴⁰ [KP I] Alkio 1925 B, 12.

¹⁰⁴¹ [KP I] Alkio 1925 B, 14.

¹⁰⁴² [SKR...] Alkio 1928 A, 104.

¹⁰⁴³ Santeri Alkion katkeroitumiseen viittaa myös Aulis J. Alanen. Hänen mukaansa Santeri Alkio oli suuttunut väärää jumalia palvelemaan sivistyneistöön, joka ei kunnioittanut kieltolakia ja palveli mammonaa. Nuoret olivat bolsevikkeja. Alanen 1976, 137.

¹⁰⁴⁴ Laihian ukkopiiri, johon kuului muitakin kuin maalaisliittolaisia, kokoontui kerran viikossa. Santeri Alkio oli sen koossapitävä voima. Piiri kuihtui, kun Santeri Alkiosta tuli Castrenin hallituksen sosiaaliministeri. Kulmala 1962, 109–110.

¹⁰⁴⁵ Pyrkijä 9/1917, 138; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 296.

vastenmielisyyden syy oli kapitalismin taloudelliseen keinotteluun johtava tuotantotapa, joka tuhosi sekä ihmisen moraalin että hänen henkisen terveytensä.

Kritiikin keskeinen lähde on Carl Hilty, jonka mukaan keinottelu on johdatuksen täydellinen vastakohta. "Älköön se, joka siihen turvautuu, uskoko samalla Jumalan johtoon. Eikä mikään ole omiaan enemmän alentamaan ihmishenkeä kuin tieto siitä, että hänen on menestyksestään kiittäminen keinottelua."¹⁰⁴⁶

Santeri Alkio otaksui kapitalismin alkaneen Ranskan vallankumouksesta, joka vapautti maan feodalismin pakkopaidasta. Vapaa kilpailu katsottiin taloudellisen yritystoiminnan oikeaksi muodoksi koska uskottiin, että se estää yksilöitä käyttämästä hyväksi heikompien ihmisten kilpailukyvyttömyyttä. 1800-luku kuitenkin romutti nämä odotukset. Vapaa kilpailu loi jättiläismäisen teollisen tuotannon ja kaupan, joka läpäisi koko yhteiskunnan. Se synnytti jatkuvasti uusia keksintöjä, kasvatti suunnattomia rikkauksia ja kehitti rikkaiden hallitseman keinotteluyhteiskunnan.¹⁰⁴⁷

Vaikka 1800-luku toi maailman sivistys-, yhteiskunta-, valtio- ja talouselämään enemmän uutta kuin mikään sitä edeltänyt vuosisata, köyhälistön määrä lisääntyi räjähdysmäisesti. Se oli tuotannon, mutta ei ihmisen henkisen kehityksen vuosisata. Se täyttyi inhimillisestä tuskasta ja tyytymättömyydestä. Rikkaiden ylellistä elämää säästi köyhälistön kasvava nälkä ja kostonhimo.¹⁰⁴⁸

Santeri Alkio suhtautuu kapitalismin kehitysmahdollisuuksiin pessimistisesti. Se ei muuta koskaan luonnettaan vaan säilyttää aina voitontavoittelunsa. Keinottelijalla ei ole muuta päämäärää kuin oma kukkaro.¹⁰⁴⁹ Kapitalismi ei kysele filosofien taloudellisten teorioiden olemusta. Se haluaa vain rahaa.¹⁰⁵⁰ Sen kehityksen keskeisin ilmiö on väestön siirtyminen maalta kaupunkiin. Mitä suuremmaksi kaupunki kasvaa, sitä pahemmiksi kärjistyvät yhteiskunnan luokkavastakohtat. Samalla kun keinottelijat kohoavat yhteiskunnan herroiksi, ruumiillisen työn tekijät proletarisoituivat. Tiede ja taide palvelevat kapitalistisessa yhteiskunnassa vain niitä, jotka pystyvät maksamaan niistä eniten. Suurkaupunki tuottaa suurituloisille mukavuuksia, mutta alentaa suunnattomat työläisjoukot hylkiöiksi suurkaupungin laitamille. Rikas kaupunkilainen kieltää yhteiskunnallisen vastuunsa ja rauhoittaa omaatuntoaan kysymällä Raamatun sanoin "Olenko minä veljeni vartija?"¹⁰⁵¹

---

¹⁰⁴⁶ Hilty 1913, 80.

¹⁰⁴⁷ [MP I] Alkio 1919 D, 94–115; ks. Pulliainen & Laitinen 1975, 39.

¹⁰⁴⁸ [MP I] Alkio 1919 D, 94–115; ks. Pulliainen & Laitinen 1975, 40.

¹⁰⁴⁹ [MP I] Alkio 1919 D, 110, 111; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 67.

¹⁰⁵⁰ Iikka 12.1.1907; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 69.

¹⁰⁵¹ [MP I] Alkio 1919 D, 94–115; ks. Pulliainen & Laitinen 1975, 41.

Santeri Alkion mukaan äärimmäiset vastakohtat, äärimmäinen rikkaus ja äärimmäinen köyhyys, tekevät ihmisistä tunnottomia. Leipätaistelu muuttuu luokka-taisteluksi. Hänen mielestään ihmisyyden soveltaminen tällaiseen elämäntapaan on yhtä mahdotonta kuin sen soveltaminen sotatantterelle. Kapitalismi tarvitsee suur-kaupunkeja. Vain ne mahdollistavat keinottelun, joka on luokka- ja leipätaistelun elämisen ehto. Tässä epätasaisessa kilpailussa maaseutu jää tappiolle. Keskittämällä, pääomilla ja keinottelutaidoilla kaupunki alistaa maaseudun. Viimeistään trustit tekivät Ranskan vallankumouksen tavoitteleman vapaan kilpailun mahdottomaksi.¹⁰⁵²

Maaseutu ei sellaisenaan synnytä näitä taisteluja, mutta kaupunkien tarjoama mahdollisuus taloudelliseen keinotteluun imee mukaansa myös sen väestöä. Maaseudun elinkeinot näivettyvät, kun niitä ei enää harjoiteta. Maataloustuottaja saa vähemmän tuloa kuin kaupungin keinottelija. Kaupunkien houkutusten perään lähtevät myös maaseudun nuoret, jotka uskovat vielä joskus kuolevansa rikkaina. Kuitenkin heistä vain yksi sadastatuhannesta onnistuu. Muista tulee kapitalismin ruhomia hylkiöitä, jotka uhkaavat vuosi vuodelta yhä enemmän kaupunkien rauhaa.¹⁰⁵³

Erityisen huolestunut Santeri Alkio on siitä, että kapitalistiseen keinotteluun perustuva ideologia on saamassa myös Suomessa yliotteen. Se heijastuu maaseudullekin sellaisena rikastumisen haluna, jota maatyö ei pysty tyydyttämään. Kun talonpoika huomaa, ettei hänestä tule omassa ammatissaan miljonääriä, hän kyllästyy. Se on ensimmäinen merkki kapitalismin synnyttämästä tyytymättömyydestä. Talonpoika alkaa ymmärtää, ettei hän olekaan porvari, vaan porvarin lakeija, ja se alkaa kalvaa mieltä.¹⁰⁵⁴

Kaupunkien luomalla kapitalismilla Santeri Alkio tarkoittaa kaikkea pääomavaltaista yksityistä taloudellista toimintaa. Sen saavuttama taloudellinen, kulttuurinen ja sivistyksellinen ylivalta oli johtanut siihen, että Suomen yhteiskuntaelämä rakentui liike-elämän kaupallisia tavoitteita silmällä pitäen.¹⁰⁵⁵ Kaikella sillä, millä kaupunkikapitalismi ylpeilee, on vain yhteiskuntaa sairastuttava ja rikkova vaikutus. Alkion arvomaailmassa yhteiskunnan onni on paljon tärkeämpi kuin kaikki kaupunkikapitalismin saavutukset. Niin kauan kuin kaupunkien väestö kasvaa maaseudun kustannuksella, yhteiskunnallinen sairaus pahenee.¹⁰⁵⁶

---

¹⁰⁵² [MP I] Alkio 1919 D, 150.

¹⁰⁵³ [MP I] Alkio 1919 D, 150.

¹⁰⁵⁴ [MP I] Alkio 1919 D, 150.

¹⁰⁵⁵ [MP I] Alkio 1919 D, 148; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 62.

¹⁰⁵⁶ [MP I] Alkio 1919 D, 94–115; ks. Pulliainen & Laitinen 1975, 43.

Santeri Alkion taistelu kapitalismia vastaan jatkui 1920-luvun alkuun saakka. Terveen, maaseutumaisen elämäntavan säilyttämiseksi ja edistämiseksi hän varjeli myös metsien yksityisomistusta.

Jo vuonna 1906 Santeri Alkio oli kirjoittanut "Ilkassa", että maa ja sen tuotteet ovat kansallisuusomaisuutta, jota yksityisellä ihmisellä ei ole oikeutta tuhlaata. Sen vuoksi valtion pitää rajoittaa ryöstöviljelyä ja metsänkäyttöä.¹⁰⁵⁷ Metsäomaisuuden väärinkäyttöön kohdistuva kritiikki koskee ensisijaisesti metsäteollisuuden menettelytapoja.¹⁰⁵⁸ Vielä kirjoittaessaan *Jaakko Jaakonpoikaa* (1913) hän suhtautui äärimmäisen kielteisesti talonpoikien metsiä parturoivaan puutavarakapitalismin keinoitteluun sen talonpojan identiteettiä rikkovien menettelytapojen vuoksi. Vanhoilla päivillään, suurimpien illuusioiden romahdettua, hän tuli kuitenkin toisiin ajatuksiin.

Matkaillessaan 1920-luvun loppupuolella Kajaanin seuduilla Santeri Alkio kiinnitti huomionsa siihen, että kaikkialla matkan varrella oli tien sivussa punaisia paaluja, joiden valkeassa taulussa oli nimi Ab Uleå Oy merkinä metsien omistuksesta: "Mitkä suunnattomat alueet täällä onkaan tuon yhtiön hallussa! Toisella puolen taas ovat valtion metsät. Yksityisten hallussa niitä lie varsin vähän."¹⁰⁵⁹

Hänessä nousi vielä vanha kapinahenki kapitalismia kohtaan, mutta saman tien hän joutui toteamaan, että jos nämä metsät olisivat edelleen yksityisten omistuksessa, rautatie tyhjentäisi ne pian maailmanmarkkinoille. Alkio pahoitteli vain sitä, että kun metsät oli myyty yhtiöille jokseenkin ilmaiseksi, metsänomistajia kohtaan oli tapahtunut kohtalokas vääryys. Hyvillään hän oli kuitenkin siitä, että yhtiöt ovat hoitaneet metsiä hyvin ja ne olivat nyt olemassa kansakuntaa varten.¹⁰⁶⁰

10.3 Kolmas tie

Vuonna 1912 Santeri Alkio kirjoitti "Ilkkaan" artikkelin *Eikö maalaisliiton paikallisosastoilla ole työtä?*, jossa hän kartoitti maaseudun siirtymistä rahatalouteen. Ennen 1880-lukua suomalainen talonpoika eli patriarkalisessa vapaudessa. Kun kauppa kehittyi, hän joutui talouselämässä sekä tuottajaksi että kuluttajaksi. Sen

---

¹⁰⁵⁷ Ilkka 13.8.1906; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 35.

¹⁰⁵⁸ Myöhemmällä iällä hänen suhteensa siihen kuitenkin lieentyi. On hyvä, että suuri osa metsäomaisuudesta on metsäyhtiöillä, koska niiden intressinä on pitää metsistä hyvää huolta. Yksityiset ihmiset lyövät metsien hoitoa helpommin laimin. Alkio 1928.

¹⁰⁵⁹ [SKR...] Alkio 1928 A, 108–109.

¹⁰⁶⁰ [SKR...] Alkio 1928 A, 108–109.

mukanaan tuoma rahatalous synnytti talonpojassa rikastumisen himon, mikä kasvatti kaupan 1880-luvulla ihannoiduksi elinkeinoksi. Samaan aikaan sosialidemokratia loi talouselämään taistelurintaman. Ne, jotka eivät liittyneet sosialidemokraatteihin, luettiin vastapuolen leiriin. Näin suomalaiset jaettiin sosialisteihin ja porvareihin.¹⁰⁶¹

Suurlakon jälkeen sosialistit käynnistivät joukoissaan voimakkaan poliittisen valistustyön. Porvarit olivat siihen joko haluttomia tai kykenemättömiä. Maalaisväestö, joka oli pitkään samaistunut porvareihin, alkoi etuihinsa nojautuen erottautua omaksi joukokseen. Kun maamies alkoi pitää elämänsä tarkoituksena rahan kokoamista, hän ymmärsi olevansa alistetussa asemassa kaupunkilaisiin nähden. Hän oivalsi, ettei hänestä voi tulla miljonääriä, ja se herätti hänessä tyytymättömyyttä kapitalismiin. Hän tuli siihen tulokseen, etteivät porvarit ja sosialidemokraatit voi ajaa hänen etuaan, koska maanviljelys on heille vain elintarvikkeiden tuotantolähde. Niinpä Santeri Alkio päätyi siihen, että yhteiskunnallisten, valtiollisen ja siivistyksellisten harrastusten keskeiseksi lähteeksi on asetettava maanviljelys.¹⁰⁶²

Osuustoiminnallisessa liikkeessä yksilö panee itsensä likoon kaikkien puolesta, jolloin muut tekevät saman hänen puolestaan. Sitä vastoin länsimaisilla markkinoilla barbaarisesti toimivan kapitalismin yksilökeskeinen ajattelutapa johtaa siihen, että ihminen saa käyttää vapaasti taitojaan heikommilta ryöstämiseen. Kapitalismia arvostellessaan Santeri Alkio viittaa yli-ihmisoppiin ja darvinistiseen luonnonvalintaan, joista hän sanoutuu päättäväisesti irti vuonna 1909 kirjoittamassaan kirjassaan *Suomen kansa taistelemassa olemassaolonsa puolesta*. Yhteiskunnalliset olot paranevat vain sillä, että sitoudutaan yhteisiin velvollisuuksiin. Vain osuustoiminta luo mahdollisuudet vähäväkisten yritteliäisyydelle. Samassa yhteydessä hän painottaa sisämarkkinoiden merkitystä. Osuustoimintaliikkeen on tuettava kotimaista teollisuutta, ja hankinnoissa on suosittava kansallista tuotantoa. Maaseudulla osuustoiminta toimii yksityistä keinottelua vastaan. Yhteiskunnan uudistumisen pitää perustua sille.¹⁰⁶³

Osuustoiminta – kolmas tie – sijoittuu taloudellisena toimintana kapitalismin ja sosialismin välimaastoon.¹⁰⁶⁴ Vuonna 1914 Santeri Alkio pitää sitä keinona, jonka avulla kansakunta voi irrottautua kapitalistisen talouselämän itsekkyydestä,

---

¹⁰⁶¹ [EMPOT] Alkio 1912.

¹⁰⁶² [EMPOT] Alkio 1912.

¹⁰⁶³ [SKTOP] Alkio 1909.

¹⁰⁶⁴ Santeri Alkio käyttää Ilkassa 27.9.1917 julkaistussa kirjoituksessaan maalaisliitosta määritettä keskustapuolue. Myös Alasen mukaan keskustapuolue-nimityksen on itseasiassa keksinyt Santeri Alkio; Alanen 1976, 449.

riistosta, keinottelusta ja pakkovallasta. Osuustoiminnalla voidaan vastustaa talouselämän epätervettä keskittymistä kaupunkeihin ja hajauttaa sitä elintavoiltaan ja moraaliltaan terveelle maaseudulle. Hän vetoaa erityisesti nuoriin, että nämä levittäisivät osuustoiminnan perusajatusta "yksi kaikkien ja kaikki yhden puolesta". Vain se voi poistaa köyhyyden tuottamat kärsimykset, mutta siihen ei päästä val-lankumouksella ja lainsäädännöllä. Ainoa tie siihen on yhteiskunnallinen kasvat-¹⁰⁶⁵

Koska sosialismi on syntytapansa vuoksi sidoksissa kapitalismiin, Santeri Alkio kuljettaa sitä aatteellisissa kirjoituksissaan usein rinnakkain kapitalismin kanssa. Keskinäisestä riippuvuudestaan johtuen ne reagoivat yhteiskunnallisiin ilmiöihin jatkuvasti vastakkaisilla tavoilla. Minkä toinen rakentaa, sen toinen hajot-¹⁰⁶⁶

Tälle vapautumiselle on Santeri Alkion mukaan Suomessa luonnollinen per-¹⁰⁶⁷

Sosialidemokratia ja kapitalismi ovat toistensa vastavoimia. Edistystä kahlit-¹⁰⁶⁵

---

¹⁰⁶⁵ [N&E] Alkio 1923 F, 165.

¹⁰⁶⁶ [T&SA] Alkio 1922 B.

¹⁰⁶⁷ [MP I] Alkio 1919 D, 22.

Santeri Alkio pitää taloudellisen ja sosiaalisen toimeliaisuuden suotuisimpana muotona desentralismia, hajasijoitusta.¹⁰⁶⁸ Hän ehdottaa teollisuuslaitosten siirtämistä kaupungeista maaseudulle raaka-ainevarantojen ja energialähteiden välittömään läheisyyteen. Järjestely mahdollistaa sen, että tehdastyöväestö voi viljellä maata varsinaisen ammattinsa ohessa ja vapautua kaupunkimaisen elämänmuodon turmelevasta vaikutuksesta.¹⁰⁶⁹ Kaunokirjalliseen muotoon Alkio pukee tämän ajatuksen *Jaakko Jaakonpojassa* (1913), jossa maaseutuväestön eläessä syvässä maennuksessa uudisraivauksen aloittaa sahan työmies.¹⁰⁷⁰ Desentralismia ei pidä kuitenkaan toteuttaa niin, että alueiden kehitysmahdollisuudet riippuvat siitä, miten etäällä ne ovat hallintokeskuksista. Valtiopäivien pöytäkirjasta 14.3.1909 löytyy merkintä Alkion puheenvuorosta, jonka mukaan sen estämiseksi tarvitaan aktiivista aluepolitiikkaa. Valtion on huolehdittava siitä, että myös maaseudun kaukaisimmat osat voivat käyttää hyväksi valtion tarjoamia etuja.¹⁰⁷¹

Kun Santeri Alkio hylkää sosialismin ja kapitalismin, hän joutuu etsimään selaista yhteiskuntamuotoa, joka olisi vapaa niiden aiheuttamasta repivästä vastakainasettelusta. Marxilaisen konfliktiteorian vaihtoehdoksi hän esittää integraatio-teorian. Kestävän yhteiskunnallisen kehityksen välttämätön edellytys on kaikille yhteiskuntaelämän alueille ulottuva yhteistoiminta. Kun maaseutuelämä asetetaan talous- ja sivistyselämän keskuksiksi, maanviljelykseen perustuvalla yhteiskuntajärjestykselle ja sitä toteuttavalle maaseutuväestölle on luotava sen toteuttamiseen tarvittavat henkiset edellytykset. Romaanissa *Uusi aika* (1914) Santeri Alkio kysyy, eikö koulu voisi luoda maanviljelijälle sellaisia ihanteita, joiden ydin olisi maan hedelmöittäminen Liikemiehen kiihottimena on yritteliäisyyden tarjoama rikkautumisen mahdollisuus, sosialidemokraattisella työmiehellä luokkatietoisuutensa ja virkamiehellä ylennystoiveensa, mutta vanhoillisella maamiehellä ei ole vastavaa kiihoketta. Näin oli huolimatta kaikista niistä elämän edellytyksistä, joita maa lupaa tulevaisuuden viljelijälle.¹⁰⁷²

Maanviljelysyhteiskunnan on vienyt heikkouteen se, että porvarillinen yhteiskunta on imenyt siitä elinvoiman. Se on saanut haltuunsa alati kasvavat pääomat ja

---

¹⁰⁶⁸ Desentralismin keskeisestä asemasta Maalaisliiton politiikassa koko puolueen olemassaolon ajan katso Kaisanlahti 2008, 66–81; ks. myös Kaisanlahti 2008, 14.

¹⁰⁶⁹ Pitäessään kaupunkia moraalisen turmeltuneisuuden pesäpaikkana Santeri Alkio liittyy vuosisadan vaihteen kirjalliseen traditioon, jota myöhemmin edustavat esimerkiksi Maiju Lassila ja Joel Lehtonen. Ks. Laitinen 1984, 13.

¹⁰⁷⁰ [JJ] Alkio 1921 B, 109–16.

¹⁰⁷¹ Valtiopäiväin pöytäkirja 4.11.1909; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 82.

¹⁰⁷² [UA] Alkio 1921 C, 153–154.

käyttänyt niitä järjestelmällisesti vain oman asemansa vahvistamiseen. Kaupungeista on muodostunut porvarillisen yhteiskunnan linnoituksia, joista ympäröivää maaseutua hallitaan. Taloudelliset ja sivistykselliset voimavarat on keskitetty niihin maaseudun kustannuksella.¹⁰⁷³

Santeri Alkio, joka oli nähnyt kriisiaikoina sosialidemokraattien lyhytnäköisen maatalouspolitiikan vahingolliset seuraukset, halusi luoda niiden varalle leipäviljaomavaraisuuden. Järkevää maatalouspolitiikkaa ei voinut harjoittaa sosialistien ja kapitalistien rahakeskeisen talouspolitiikan avulla. Se oli mahdollista vain pitämällä huolta elintarvikkeiden tuottajien ammatillisista tarpeista. Esitystä tehdessään Alkio palauttaa mieliin, miten sosialistit ja porvarit iloitsivat yhdessä siitä, kun elintarvikkeita saatiin vapaasti ulkomailta kantamatta mitään huolta siitä, vaikka kotimainen tuotanto lakkaisi kokonaan.¹⁰⁷⁴ Ensimmäisen maailmansodan aikana kotimainen elintarviketuotanto nousi kuitenkin äkkiä arvoonsa. Tuhlaajapojat, jotka olivat mässäilleet ulkomaisella leivällä ja halveksineet "Suomen mustaa leipää", huomasivat äkkiä olevansa kokonaan suomalaisen leivän varassa. Kun sen hinta kysynnän kasvaessa nousi, kotimaisen leivän hylkijät hermostuivat. Niin syntyi rajahintapolitiikka.¹⁰⁷⁵

Samalla Santeri Alkio palauttaa mieliin sosialidemokraattien organisoimat maatalouslakot, joiden johdosta maataloustuotanto laski huomattavasti. Nälänhädän tullessa sosialidemokraatitkin havaitsivat tyhmyytensä, ja Alkio jatkaa selvästi vahingoniloisena:

Sosialidemokraattiset järjestöt ja lehdet ovat nyt yhtäkkiä huomanneet, että maan tuotantoa pitää ruveta lisäämään. Suomessako? Oikein Suomessa! Maahenki pullistaa noissa piireissä hätähuutona. Sosialidemokraattimme ovat hekin nyt kansallisen nälänhädän edessä. Siitä ei pelasta mikään muu kuin isien usko – anteeksi, maahenki! Siis he huutavat nyt soiden kuivausta, viljelystä, leiväntuotannon lisäystä. Tuhlaajapojat ovat siis kotiin palaamassa.¹⁰⁷⁶

Santeri Alkio ylevöittää sosialistiseen ja kapitalistiseen maatalouspolitiikkaan kohdistamansa kritiikin maahengen ylistykseksi. Se ei kuule vilpillisiä hätärukouksia vaan vaatii antautumista, elävää uskoa ja valmiutta pitkäaikaiseen ponnistukseen.

---

¹⁰⁷³ [MP I] Alkio 1919 D, 51.

¹⁰⁷⁴ [MP I] Alkio 1919 D, 152.

¹⁰⁷⁵ [MP I] Alkio 1919 D, 152–153. Rajahinta on korkein luvallinen hinta tavaraa myydessä. Sen tarkoituksena on estää kohtuuttomat hinnannousut, mistä syystä sitä käytetään erityisesti säännöstelyolosuhteissa. Lyhyesti voidaan puhua hintasäännöstelystä. Ks. Uusi Tietosanakirja [WSOY] Helsinki 1968, osa 16, 654.

¹⁰⁷⁶ [MT&Y] Alkio 1917, 7–9; [MP I] Alkio 1919 D, 155.

Se edellyttää uutta elämäkäsitystä ja uusia luokkasuhteita –Leivänkasvattajien on kuuluttava samaan luokkaan.¹⁰⁷⁷ Vain niin Suomi voi tuottaa leivän kaikille kuluttajille. Vain niin syntyy kansallishenki.¹⁰⁷⁸

Pienviljelystä kannattava Santeri Alkio moittii sosialisteja siitä, että he ovat valtiopäivillä vastustaneet järjestelmällisesti pienviljelyksen edistämistä. He ovat äänestäneet sitä tarkoittavat lait lepäämään yli vaalien, samoin 25 miljoonan markan myöntämisen tähän tarkoitukseen. Hänen tulkintansa mukaan sosialistit halusivat viedä kehitystä kohti valtion suurviljelystä. Sitä palvelisi parhaiten palkkaväestö, joka ei olisi millään siteillä kiinnitetty maahan. Maalaisliittolaiset puolestaan tahtovat edistää pienviljelystä siksi, että omaan turpeeseen kiinnittyisi niin moni vaeltava palkkatyöläinen kuin suinkin mahdollista.¹⁰⁷⁹

Sekä sosialistien että kapitalistien yhteiskuntamallit lisäävät köyhyyttä ja irtolaisväestöä, jolle Maalaisliitto yrittää luoda koteja. Kun kapitalismi ja sosialismi pyrkivät hävittämään talonpoikaistoa, Maalaisliitto tekee kaikkensa säilyttääkseen maan talonpojilla ja osoittaakseen puutavarayhtiöiden kansallisuutta ja yhteiskuntaa uhkaavan maanomistuksen kirouksen. Suot ja korvet on raivattava kasvamaan leipää.¹⁰⁸⁰ Jokaisella maalla on sellainen sosialidemokratia kuin sen porvaristo ansaitsee.¹⁰⁸¹

Santeri Alkio piti tarpeellisena sitä, että valtio puuttuisi talouselämän kulkuun, mutta sitä ei voisi vielä kutsua hänen hahmottelemakseen "kolmanneksi tieksi". Se edellyttäisi mittavampaa yhteiskuntareformia kuin rehellisinkään porvari tai sosialisti voisi tehdä. Heille maanviljelys oli vain elintarvikkeiden tuottamista varten. Maalaisliitolle se oli uuden kansallisen elämän keskeinen voimalähde.¹⁰⁸²

Vuonna 1922 Santeri Alkio tarkentaa hahmottelemaansa yhteiskunnallista reformia, jota hän nimittää talonpoikaiseksi elämäntavaksi. Se ei merkitse sitä, että maasta toimeentulonsa saava väestönosa määräisi yksin yhteiskunnallisesta päätöksenteosta. Sen keskeinen tehtävä olisi toimia sovittelijana. Yhteiskunnallisen

---

¹⁰⁷⁷ Huomiota herättää se, että Santeri Alkio kutsuu tässä maanviljelijöitä luokaksi. Se on vastoin hänen poliittisia ihanteitaan, joiden mukaan maalaisliitosta ei saanut muodostaa luokkapuoluetta vaan sivistysliike. Se on ristiriidassa myös hänen silloisen maailmankatsomuksensa kanssa, jonka mukaan kaikiniset luokkarajat on kaadettava, jotta kansallinen ja lopulta koko ihmiskuntaa koskeva yhteisöllisyys voitaisiin saavuttaa. Asia selittyy sillä, että hänen maailmakuvassaan luokat tarkoittivat lähinnä varallisuuteen perustuvia sosiaaliryhmiä. Ilmaisu jää kuitenkin hämäräksi siksi, että Santeri Alkio ei kerro, mitä hän tarkoittaa "uusilla luokkasuhteilla"

¹⁰⁷⁸ [MT&Y] Alkio 1917, 10; [MP I] Alkio 1919 D, 156.

¹⁰⁷⁹ [MT&Y] Alkio 1917, 15.

¹⁰⁸⁰ [MT&Y] Alkio 1917, 7–18.

¹⁰⁸¹ Valtiopäiväin pöytäkirja 12.7.1918; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 169.

¹⁰⁸² [MP I] Alkio 1919 D, 150.

vaikutusvallan kasvaessa sen on sivistettävä itseään niin, että se ymmärtää kansalaisvelvollisuutensa. Luokkavallan sijaan on saatava aikaan kansallinen yhtenäisyys, jonka avulla sovittaudutaan uusiin oloihin. Talonpoikainen elämäntapa muuttaa virkamiesvaltion kansallisvaltioksi. Talonpoikaiselta kansallisvaltiolta Alkio edellyttää siveellisyyttä. Sen on taisteltava leppymättömästi porvarillista tapojen turmellusta vastaan. Talonpoikaisuus on enemmän kulttuurihistoriallinen kuin poliittinen liike. Kun Suomen kansa löytää itsensä, voidaan arvioida se työ, minkä talonpoikaisto on Lallista ja nuijasodasta lähtien tehnyt maan vapauttamiseksi.¹⁰⁸³

---

¹⁰⁸³ [T&SV] Alkio 1922 A, 68–79.

11 Talous

Ensisilmäyksellä saattaa vaikuttaa merkilliseltä, että maakauppiaas Santeri Alkiosta, joka ei harjoittanut maataloutta, kehittyi maatalousväestöä kuvaava kirjailija ja talonpoikaispuolueen aatteellinen johtaja. Ammatin ja aatteen välinen ristiriita selittyy luontevasti, kun tietää Alkion perineen maakauppiaan ammatin isoisältään ja harjoittaneen sitä vastentahtoisesti. Itseasiassa hän olisi halunnut alkaa maanviljelijäksi. Hän katsoi joutuneensa väärälle uralle, mutta uskoi juuri sen vuoksi hyödyttäneensä maataloutta, talonpoikaisväestöä ja yhteiskunnallista elämää enemmän kuin talonpoikana olisi voinut tehdä.¹⁰⁸⁴ Raskasta ruumiillista työtä tekevä Alkio ei olisi todennäköisesti voinut kohota aikakauden henkisesti ahtaan elämäntavan ja maailmankatsomuksen yläpuolelle.¹⁰⁸⁵

Jo vuoden 1899 alussa Santeri Alkio kirjoittaa ystävälleen Niilo Mantereelle kyllästyneensä kauppiaan ammattiin. Hän ei usko kehittyvänsä koskaan kunnan kauppiaaksi. Vastenmielisyys ammattia kohtaan ei kuitenkaan ollut vielä niin syvää, että se olisi johtanut konkreettisiin toimenpiteisiin. Alkio tunsii ajan henkisen ilmapiirin avaavan houkuttelevia mahdollisuuksia kansansivistystyöhön, jossa hän uskoi olevansa enemmän omalla alallaan. Taloudelliset riskit kuitenkin pelottivat häntä. Liikkeestä ei olisi päässyt irti ilman velkoja, eikä näköpiirissä ollut sellaista vaihtoehtoa, josta olisi saanut vakituisia tuloja.¹⁰⁸⁶

Myöhemmin Santeri Alkio laajensi maakauppaansa kirjakaupaksi. Kirjakauppa ei kuitenkaan menestynyt – ilmeisesti siksi, ettei kirjallisuudella ollut maaseudulla riittävää kysyntää – mutta tämän välivaiheen kautta hän pääsi vuonna 1904 irti kauppiaan ammatistaan ja saattoi omistautua paremmin yhteiskunnalliselle toiminnalle.¹⁰⁸⁷ Ratkaisu vapautti hänet kirjoittamaan *Palvelusväkeä*-romaanin (1904), jossa hän ottaa jo esille talouselämää koskevia asioita. Mökkiläinen Lintuneva ja muurari Joel Törrönen keskustelevat siinä maanviljelijäin asemasta. Joel Törrönen selittää Lintunevalle, että maataloustuotteita on markkinoilla enemmän kuin tarvitaan. Viljelysmenetelmien kehittyessä tuotanto kasvaa vuosi vuodelta, mikä laskee tuotannon arvoa. "Hikoile kuinka tahansa, kun peltosi kasvaa enemmän, laskeutuu viljan hinta suhteellisesti."¹⁰⁸⁸

¹⁰⁸⁴ Ks. Alanen 1976, 51; Kalliokoski 1962, 161–162.

¹⁰⁸⁵ Ks. Alanen 1976, 51; ks. myös *Juhani Ahosta Saima Harmajaan* 1938, 28. Santeria Alkiota piti maakauppiaana paitsi se, että hänen oli huolehdittava perheestä, myös se, että hän ei halunnut liikkeen velkojen lankeavan takausmiesten maksettavaksi.

¹⁰⁸⁶ Alanen 1976, 50.

¹⁰⁸⁷ *Santeri Alkio on sanonut* 1962, 169.

¹⁰⁸⁸ [PV] Alkio 1925 E, 263.

Ristiriita Santeri Alkion maakauppiiaan ammatin ja hänen kapitaliseen tavaramaailmaan ja keinotteluun kohdistamansa kritiikin välillä on joka tapauksessa kiinnostava. Hän ei tuomitse kauppaa sinänsä, mutta se ei saa olla itseisarvo vaan väline. Se talouspolitiikka, jolle kaupunkien kapitalismi perustuu, valjastaa koko yhteiskuntaelämän kaupallisia tarkoituksia varten. Niin ei saa olla. Kapitalismin ai-neelliset arvot eivät saa hallita sitä eivätkä muutakaan toimintaa. Niihin pitäytymisen estää yhteiskunnan eettisen ja moraalisen kehityksen, jolloin se jää epäoikeudenmukaiseksi.¹⁰⁸⁹

11.1 Kauppa ja morali

Santeri Alkion mukaan kauppa alkoi kehittyä maaseudulla ihailluksi elinkeinoksi 1870–1880-luvuilla.¹⁰⁹⁰ Tuota talouselämän vaihetta ja itselleen tuttua kauppiiaan ammattia hän kartoittaa *Patriarkassa* (1916) esittelemällä kolme erilaista vähittäistavara-kauppiiaan tyyppiä. Vanhinta sukupolvea edustaa perinteiseen kauppiastapaan pitäytyvä Antti Jaakola, joka kantaa mukanaan jo *Tienhaarassa* (1900) esiintyvän Iska Simosen protestanttista käsitystä Jumalan suomasta taloudellisesta menestyksestä:

Kauppias Antti Jaakola oli rikastunut muutamissa vuosissa. Se oli lahjain suosio, sanoivat ihmiset ihaillen. Mutta onnen uskottiin tehneen myöskin osansa. Kelle Jumala siunaa rikastumisen onnea, se rikastuu. Kenellä taas onnea ei ole, ei auta, vaikka miten koettaisi.¹⁰⁹¹

Kauppias Jaakolaa voi pitää suurkauppiiaan. Hänellä on kauppayhteyksiä Tampereelle ja Pietariin saakka. Tampere on Venäjän tavarain ja pumpulikankaiden lähin myyntipaikka. Pääasiallisia maakauppiiaan tarvitsemia tuontitavaroita ovat Venäjän karttunat, verat, karvalakit, kintaat, rahkeet, kynttilät, saippuat ja tupakanlehdet. Paluumatkalla maakauppias tuo Tampereelta herneitä, pellavia ja monia muita tarvikkeita.¹⁰⁹² Kun kauppias Jaakola joutuu liiketoimissaan vaikeuksiin, hänen kuvutensa paljastuu. Hän ei sääli velkojiaan, vaan pitää heitä keinottelijoina, jotka ovat kohtalonsa ansainneet. Velkojista suurin, eräs kaupungin porvari, on kiskonut

---

¹⁰⁸⁹ [MP I] Alkio 1919 D, 148.

¹⁰⁹⁰ [MP I] Alkio 1919 D, 148.

¹⁰⁹¹ [P] Alkio 1927 B, 111.

¹⁰⁹² [P] Alkio 1927 B, 113.

häneltä velkomansa summan moninkertaisesti, ja toinen yhtä häikäilemätön on kato vuosina rikastunut köyhien ihmisten nälällä.¹⁰⁹³

Uudenaikainen kauppiastyypin on uransa kulkukauppiaina aloittanut kyläkauppias Valentin Koivuoksa, Jaakolan kilpailija, joka omantunnon tuskia tunte matta käyttää mitä tahansa keinoja myyntinsä edistämiseen. Hän on sisäistänyt liberalistisen kilpailun vapauden. Hän myy tuotteitaan halvemmalla kuin Jaakola, markkinoi niitä aktiivisesti ja huijaa aina, kun se on mahdollista. Valentin Koivuonoksan suhde asiakkaisiin on toverillinen. Hän ei pidä säätyrajaa vaan laskee tu tuimpia poikia ja miehiä kauppiaan pöydän taakse. Hän pitää huolen siitä, että kau passassa vallitsee markkinatunnelma. Hänen äänensä kaikuu ylimpänä, kun hän rukoi lee ja kehottaa ihmisiä ostamaan. Hän laskee hintaa, vannoo myyvänsä tappiolla, kiroilee ja siunailee. Hän esiintyy kansanomaisesti, käyttää rikkinäisiä housuja ja on kesällä paljain jaloin ollakseen kansan mieliksi vaatimaton.¹⁰⁹⁴ Valentin Koi vunoksa on oman onnensa seppä. Hänen suuri unelmansa on toteutumassa: hänestä on tulossa varakas mies. Ihmisten mielestä Valentin on syntynyt kauppiaksi. Hän on vaatimaton ja suurisuinen. Hän yrittää petkuttaa, myy halvalla sille, joka osaa tinkiä ja kiskoo siltä, joka ei osaa pitää puoliaan. Heidän mielestään nämä ovat hyvän kauppiaan ominaisuuksia. Sekin, että Valentin yrittää petkuttaa, luetaan hä nelle pikemmin ansioksi kuin viaksi. Se on merkki ihmisten ihailemasta kyvykkyydestä.¹⁰⁹⁵

Kumpikaan näistä tyypeistä ei täytyä niitä moraalisia vaatimuksia, jotka Santeri Alkio asetti itselleen kauppiaan ammattia harjoittaessaan. Niinpä hän esittelee vielä kolmannen kauppiastyypin: "Tämän kirjavan suunnan vaikutusten yläpuolella oli olemassa rehellisiä omantunnon ihmisiä, jotka eivät leikilläänkään suvainneet merkkiäkään keplottelevasta petollisuudesta. Kauppassakin piti pitää Jumala silmiensä edessä."¹⁰⁹⁶ Korkeaa moraalialia edustava kauppias on Santeri Alkion romaa neissa poikkeus. Myönteiset esimerkit osoittavat kuitenkin, että myös kauppiaan ammatissa on mahdollista noudattaa korkeita eettisiä periaatteita. Alkio kutsuu erästä tällaista kauppiasta poikkeuksellisesti nimellä "kauppias -n", mikä vihjaa siihen, että hänellä voi olla todellinen esikuva.

Aikalaisten ja tutkijoiden todistuksen mukaan Santeri Alkio pitäytyi kauppi aana tiukkoihin eettisiin periaatteisiin. Hän ei myynyt olutta, koska piti sitä ihmisille

---

¹⁰⁹³ [P] Alkio 1927 B, 197.

¹⁰⁹⁴ [P] Alkio 1927 B, 179–180.

¹⁰⁹⁵ [P] Alkio 1927 B, 179–180.

¹⁰⁹⁶ [P] Alkio 1927 B, 180–181.

vahingollisena. Hänen hinnoistaan ei voinut tinkiä. Hinnan alentaminen olisi osoittanut, että hän oli tarkoituksellisesti ylihinnoitellut tavaransa.¹⁰⁹⁷ Kun nämäkään moraaliset periaatteet eivät riittäneet rauhoittamaan Alkion omaatuntoa ja pitämään häntä ammatissa, sen täytyi olla merkki siitä, ettei hän uskonut toteuttavansa kauppiaana parhaalla mahdollisella tavalla omaa kutsumustaan ja osaansa Jumalan luomissuunnitelmassa.

Ohjelmarealismiin sisältyvä liikemoraali oli erityisen vahvasti esillä Norjan realistisessa kirjallisuudessa. Teema kiinnostaa myös Santeri Alkiota. Jo *Mennynteen* (1892) Ero Laivurinen pohtii takaamiseen liittyviä eettisiä ongelmia. Romaanin pääteemojen, uskonnollisen etsinnän sekä sairauden ja sen aiheuttamien taloudellisten huolien rinnalla ne muodostavat teoksen keskeisen rakenteellisen elementin.

Ero Laivurinen on sekä taannut että saanut takaajia omille lainoilleen. Keskeinen ongelma on se, miten takaajan on suhtauduttava suuriin vaikeuksiin joutuneeseen ihmiseen, kun käy ilmeiseksi, ettei tämä pysty vastamaan veloistaan. Santeri Alkio pelkistää mahdolliset asenteet kahteen talonpoikaan, pahaan, itsekkääseen Kärppälään ja hyvään, epäitsekääseen Santavaaraan. Edellinen etsii keinoja vapautuakseen velvoitteistaan, jälkimmäinen on ymmärtäväinen ja huolehti enemmän Laivurisen terveydestä kuin rahoistaan.¹⁰⁹⁸ Teoksessa esiin nostettuihin ongelmiin löytyy helpohko, eettisesti hyväksyttävä ratkaisu. Laivurisen takaamalla ylioppilas Vieruksella on riittävä henkivakuutus, ja Laivurisen omaisuus riittää hänen omien velkojensa katteeksi.

Takaamisen moraalisia ja eettisiä ongelmia Santeri Alkio syventää *Murtavissa voimissa* (1896), jossa ne muodostavat katovuosien hädän vuoksi monimutkaisen verkon vieden tuhoon rehellisiä, varakkaita ja hyvämaineisia talonpoikia. Hautalan Janne takaa tuttaviansa velkoja toisaalta vastavuoroisuusperiaatteen vuoksi, toisaalta siksi, ettei kestä nähdä edessään ihmistä nöyryytettynä sellaisen asian vuoksi.¹⁰⁹⁹ Teema jatkuu vielä vuonna 1916 kirjoitetussa *Patriarkassa*, jossa herastuomari Penttilä joutuu vaikeuksiin taattuun sukulaistaan. Jukka-Pekka Takalakin näkee Santeri Alkion takaamista koskevat ongelmat moraalisisina. Herastuomari Penttilä tuntee tehneensä ihmisiä ja sukuaan vastaan rikoksen takaamalla toimintaa,

---

¹⁰⁹⁷ Ks. Takala 1980, 116.

¹⁰⁹⁸ [M] Alkio 1925 C, 150–156.

¹⁰⁹⁹ [MV] Alkio 1923 B, 40, 88.

jota on sielussaan aina pelännyt ja vihannut.¹¹⁰⁰ Ahdistus syntyy siitä, että herastuomarin tukema vävy on myynyt kaupassaan olutta.¹¹⁰¹

Takausta koskevien ongelmien jatkuva esilläpito osoittaa, että ne ovat askarruttaneet Santeri Alkiota syvästi. Maakauppiaana hän on mahdollisesti joutunut myös itse tekemisiin niiden kanssa. Ongelmat ovat niin tärkeitä, että hän käyttää niiden analysoimiseen moraalisesti korkeimmalla tasolla olevia romaanihenkilöitä. Herastuomari Penttilään asti kaikki ryhtyvät takaajiksi: Eero Laivurisen motiivina on se, että häntä itseäänkin on taattu.¹¹⁰² Hautalan Janne takaa vastavuoroisuuden vuoksi, ja herastuomari Penttilän takaukseen vaikuttaa sukulaisuus.

Syvimmälle takauksen etiikkaan johdatteltee Hautalan Janne, joka ei voi nähdä ketään edessään "sellaisen asian vuoksi nöyryytettynä". Omavaraisuutta arvostavassa talonpoikaisyhteisössä toisen apuun turvautuminen oli nöyryyttävää. Siihen turvaututtiin vain äärimmäisessä hädässä. Herastuomari Penttilän ongelma on paitsi moraalinen, myös uskonnollinen ja yhteiskunnallinen. Erkki Pyydysmäki, *Patriarkan* (1916) valistunut talonpoika, ei enää takaa. Ratkaisu on moraalisesti helppo, sillä takausta pyytävä kauppias Jaakola ei ole armottomuudessaan myötätuntoa herättävä henkilö.¹¹⁰³

Erkki Pyydysmäen ratkaisulla on Santeri Alkion maailmankatsomusta ilmentävä sisältö. Hänen pitkään kehittelemänsä valistuneen talonpojan tyyppi kasvaa Erkki Pyydysmäessä täyteen mittaansa. Tämä edustaa tervettä maaseutumaista elämäntapaa, sairaan, keinottelevan ja tuhoon tuomitun kaupunkimaisen elämäntavan vastakohtaa. Jos Erkki Pyydysmäki suostuisi takaamaan, hän toistaisi herastuomari Penttilän tekemän virheen tukemalla väärää tarkoitusta. Kielto on jyrkkä: "Ei. En minä sekaannu kauppa-asioihin."¹¹⁰⁴

Vapaata yrittämistä ja yksityistä omistusoikeutta korostava liberalistinen talouspolitiikka sai 1870-luvun Suomessa protestanttisen taustan. Varallisuuden kertymistä pidettiin Jumalan erityisen suosion osoituksena:

Juurakkolan vanha vaari oli saituri. Kulumassa oleva vuosikymmen oli häntä varsinkin rikastuttanut. Saituruuttaan ei ukko itse vikana pitänyt. Tavaransa uskoi olevan Jumalan siunaamaa. Hän kävi usein kirkossa ja oli rovestin tuttu. Äijällä oli se vakuutus, että tämä Jumalan siunaus johtuu hänelle siitä, että hän

---

¹¹⁰⁰ [P] Alkio 1927 B, 204.

¹¹⁰¹ Ks. Takala 1980, 49. Santeri Alkio viittaa selvästi itseensä. Hän ei myynyt maakaupassaan olutta, koska piti sitä moraalittomana.

¹¹⁰² Ks. [M] Alkio 1925 C, 21.

¹¹⁰³ [P] Alkio 1927 B, 121.

¹¹⁰⁴ [P] Alkio 1927 B, 121.

on koko elämänsä vaeltanut siivosti – ennen kaikkea säästäväisesti. Sillä säästäväisyys oli kristillisyyden paras avu. Herra Jumala piti säästäväisyydestä ja vei leivän ihmisten suusta, jotka olivat laiskoja ja tuhlasivat. Äijä tuli uskonnollisissa mietteissään siihen, että korkean koron ottaminen laiskoilta ja tuhlaavaisilta ihmisiltä, s. o. kaikilta tarvitsevilta, oli Jumalan säätämä keino heidän rankaisemisekseen. [--]¹¹⁰⁵

Santeri Alkio vastusti tätä kansan keskuudessa 1800-luvun lopulla yleisesti hyväksyttyä käsitystä. *Tienhaarassa* -teoksen (1900) ivallisesti kärjistetyssä kertomuksessa "Kadonnut lammas", jossa hän selostaa, miten Jumalan suosikki Iska Simonen oli hankkinut omaisuutensa: se oli "säästetty työväen oikeutetuista palkkaosuuksista, ilkeinä voitoina kaupassa, pienemmillä petoksilla, lainvarjolla, hienolla valehtelemisellä ja etupäässä sillä uskolla, että omaisuuden kokoaminenkin sopii kyllä ihmiselle varsinaiseksi elämäntehtäväksi".¹¹⁰⁶

11.2 Mitä on kansantaloustiede?

Suomen taloustiede oli 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä Santeri Alkion mielestä vielä haparoivassa tilassa. Hänen näkemystään vahvistaa se, että teoksen *Muutoksen merkit. Kvantitatiivisia perspektiivejä Suomen taloushistoriaan* (2007) kirjoittajat toteavat 1800-luvun loppua käsittelevissä kirjoituksissaan kvantitatiivisen aineiston alkeellisuuden ja näkevät talouspoliittiset ulottuvuudet lähinnä kvalitatiivisina ja poliittisina kysymyksinä.¹¹⁰⁷ Alkion mielestä kyseessä oli verrattain nuori tieteenhaara, jonka teorioitten tieteellistä pätevyyttä ei ollut voitu mitata käytännössä.¹¹⁰⁸ Hän oli kehittyvän kansantaloustieteen edessä aluksi ymmällään: "Kansantalous vaikuttaa meihin kuin *ilma*: emme aina tiedä miten se vaikuttaa elimistöömme, mutta jokainen pilaantumisilmiö vaimentaa elinkykyämme."¹¹⁰⁹ Jotta Suomi voisi harjoittaa tervettä kansantaloutta, sen olisi käyttäydyttävä kansakuntana viisaan yksilön tavoin. Oli omaksuttu liian kriiikkittömästi Keski-Euroopassa

---

¹¹⁰⁵ [P] Alkio 1927 B, 128–129.

¹¹⁰⁶ [TH] Alkio 1900, 197.

¹¹⁰⁷ *Muutoksen merkit. Kvantitatiivisia perspektiivejä Suomen taloushistoriaan* 2007, 20–51.

¹¹⁰⁸ Ilkka 5.10.1911; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 61.

¹¹⁰⁹ [Y&V] Alkio 1919 E, 22; ks. Kuisma & Niemelä 1983.

rakennetun liberalistisen taloustieteen teorioita, jotka oli kehitetty Saksan ja Englannin olosuhteisiin.¹¹¹⁰ Olisi saatava aikaan taloudellinen kansantajunta¹¹¹¹, jolla pystyttäisiin puolustautumaan maan elinvoimaa imeviä kapitalistikansoja vastaan.

Santeri Alkion mukaan elinkeinovapautta korostava liberalistinen taloustiede oli kehittynyt teollisuuden nopeana kasvukautena, mistä syystä se oli yksipuolisen materialistinen. Se ei ottanut huomioon, että myös taloudellisen toimeliaisuuden perusyksikkö on ihminen, jonka käyttäytymistä on vaikea ennustaa. "Jos yhteiskuntataloudellinen kysymys voitaisiin ratkaista oppikirjojen avulla tai matemaattisilla laskelmilla, niin pianhan me ihmiset loisimme paratiisiin maan päälle. Kysymys on kuitenkin paljon vaikeampi, kuin useimmat yhteiskunnalliset arkkitehdit luulevatkaan. Vaikeudet synnyttää nähtävästi ensikädessä se tosiasia, että *jokainen yksityinen ihminen on kysymyksen ratkaisuun vaikuttava tekijä.*"¹¹¹²

Santeri Alkion mukaan kansantalouden rappeutuminen vaikuttaa kansaan samalla tavalla kuin jonkun sairaus muihin perheenjäseniin. Hyvän taloudenpidon lähtökohta on se, että talo ei saa kuluttaa enempää kuin sen asukkaat ansaitsevat. Koska tulotasossa on eroja, pienituloisen perhe ei voi kuluttaa niin paljon kuin suurituloisen.¹¹¹³ Tämä perhetalouden lainalaisuus toimii hänen mukaansa myös kansainvälisessä taloudessa. Kulutuksen tason määrää kansan tuotantokyky. Jos kulutus ylittää tuotannon, kansa joutuu kuluttamaan säästöjä tai ottamaan velkaa. Tällainen kansojen harjoittama lainaaminen toisiltaan on tullut yhä yleisemmäksi. Se lisääntyy rinta rinnan rajatonta kilpailua suosivan kapitalismin kanssa.¹¹¹⁴

Kansainvälisen kapitalismin lainajärjestelmän varoittavaksi esimerkiksi Santeri Alkio ottaa karjalaisen koronkiskurijärjestelmän. Kiskuri etsii kohteekseen sellaisen lainanottajan, joka tarvitsee sekä hänen myymäänsä tavaraa että rahaa sen maksuksi. Se tekee omillaan elävistä ihmisistä köyhälistöä ja kiskureista kapitalisteja. Samalla tavalla kansainvälinen liike-elämä tekee toisista kansoista kapitalistikansoja ja toisista köyhälistökansoja. Näin on tapahtunut myös Suomen ja Saksan välillä. Suomi lainaa Saksasta pääomia ja ostaa niillä sen teollisuustuotteita. Näin Saksa imee Suomen kansantaloutta sekä lainojen korkoina että myymiensä tavaroiden korkeina hintoina. Tässä kaupankäynnissä Saksa on kapitalistikansa ja Suomi köyhälistökansa.¹¹¹⁵

---

¹¹¹⁰ Ilkka 28.1.1909; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 62.

¹¹¹¹ [Y&V] Alkio 1919 E, 28; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 63.

¹¹¹² [Y&V] Alkio 1919 E, 40; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 61.

¹¹¹³ [SKTOP] Alkio 1909, 20; ks. Pulliainen & Laitinen 1975, 119.

¹¹¹⁴ [SKTOP] Alkio 1909, 21; ks. Pulliainen & Laitinen 1975, 119.

¹¹¹⁵ [SKTOP] Alkio 1909, 21; ks. Pulliainen & Laitinen 1975, 119.

Kapitalistikansoja ovat pääasiassa kaivosteollisuudesta ja teollisesta tuotannosta toimeentulonsa saavat maat. Köyhälistökansoja riistämällä ne ovat saavuttaneet maailmassa hallitsevaan asemaan. Ne totuttavat kauppakumppaneitaan kuluttamaan pitkälle jalostettuja tuotteitaan ja maksamaan niistä luonnonrikkauksillaan. Tällaisen riiston kohde on myös Suomi, joka maksaa liian korkeasta kulutuksesta aiheutuvan kansantaloudellisen tappion metsätuotteillaan.¹¹¹⁶

Näin on syntynyt myös suurvaltojen siirtomaapolitiikka. Siirtomaita valloitetaan siksi, että niistä saadaan raaka-aineita ja että niihin voidaan viedä pitkälle jalostettuja teollisuustuotteita. Englannin talous on täysin riippuvainen siirtomaista. Ne tulevat sitä tärkeämmiksi, mitä enemmän Eurooppa ja Amerikka tulevat toimeen omilla teollisuustuotteillaan. Englanti menettelee siirtomaitensa kanssa samalla tavalla kuin yksityinen liikeyritys markkina-alueensa kanssa.¹¹¹⁷ Kapitalismin vapaata kilpailua suosiva talousteoria on rakennettu tällaiseen keinotteluun perustuvaa kansantaloutta silmälläpitäen. Niin kauan kuin valtioiden kansantaloudet ovat eri kehitysasteella, vapaan kilpailun oppi tullirajojen poistamisesta ajaa vain kehittyneimpien kapitalistikansojen etua.¹¹¹⁸

Myös sosialidemokratia haluaa poistaa valtioitten väliset tullirajat. Se edistää yhteiskunnallis-taloudellista vallankumousta, jonka raunioille voi luoda sosialistisen valtion. Sosialidemokratian vapaakauppaopista on köyhälistövaltioille etua vain siinä tapauksessa, että työväen vallankumous on poistanut kansojen väliset rajat. Jos tullirajat poistetaan ennen sitä, köyhälistökansa joutuu alttiiksi kapitalistien riistolle.¹¹¹⁹ Köyhälistökansojen joukkoon kuuluvan Suomen on opittava pitämään kansainvälisessä kilpailussa puolensa kapitalistikansoja vastaan.¹¹²⁰

Suomi kuuluu köyhälistökansoihin pääosin kahdesta syystä: siltä puuttuvat luonnonvarat ja tuotantotaito. Tästä johtuen millään kansanluokalla ei ole Suomessa oikeutta noudattaa elintavoissaan rikkaiden kansojen esimerkkiä. Myöskään maan julkinen talous ei saa nousta kustannuksiltaan yhtä korkeaksi kuin rikkaampien kansojen valtiontalous. Jos näin käy, yhteiskunta ja valtion laitokset elävät yli varojensa ja aiheuttavat kansantaloudellista tappiota.¹¹²¹

---

¹¹¹⁶ [SKTOP] Alkio 1909, 22; ks. Pulliainen & Laitinen 1975, 119.

¹¹¹⁷ [SKTOP] Alkio 1909, 22; ks. Pulliainen & Laitinen 1975, 120.

¹¹¹⁸ [SKTOP] Alkio 1909, 23; ks. Pulliainen & Laitinen 1975, 120.

¹¹¹⁹ [SKOTP] Alkio 1909 B, 23; ks. Pulliainen & Laitinen 1975, 120.

¹¹²⁰ [SKTOP] Alkio 1909, 23; ks. Pulliainen & Laitinen, 1975, 120.

¹¹²¹ [SKOTP] Alkio 1909, 24; ks. Pulliainen & Laitinen 1975, 21.

Santeri Alkion mukaan Suomi oli 1900-luvun alussa täysin valmistautumaton kansainväliseen kauppasotaan. Sen talouden suunnittelu perustui pelkästään kansantalouteen, kun sitä vastoin kapitalistisilla valtioilla oli kansainvälisistä markkinoista runsaasti käytännön kokemusta. Saksalainen teollisuussosialisti on kansainvälisessä kaupassa ennen kaikkea saksalainen. Saksan etu on myös hänen etunsa. Saksalainen liikemies oli saksalainen, koska jokainen Saksaan säästetty penni tuki hänen kapitalistista yritystoimintaansa. Suomessa asiat olivat toisin. Sosialidemokraatille kotimainen kapitalismi oli kauhustus. Hänen tavoittelemansa kansainvälinen sosialismi syrjäytti kansallisen edun.¹¹²²

Suomalainen liikemies puolestaan on liberaali siksi, ettei hänen tarvitse välittää kansantaloudesta. Santeri Alkion mukaan maan kansantalous elää yhtä synkässä pimeydessä kuin ihmiset venäläisen kirjailijan Leonid Andrejewin teoksessa *Punaista naurua*. Me ammusme toisiamme, ostamme ulkomaisia vaatteita ja kulumme amerikkalaista sianlihaa samalla kun suomalaiset kehruu- ja kutomatehtaat kärsivät työn puutteesta, ja maatalous on kannattamatonta. Konepajojen työntekijät lakkoilevat juuri silloin, kun ne ovat saamassa suuren tilauksen. Sen vuoksi tilauksen saa jokin ulkomainen tehdas. Kauppiat eivät suosi suomalaista, koska mahdollisimman suuri voitto on niille ainoa tavoittelemisen arvoinen asia. Suomi elää kädestä suuhun kuin proletariaatti, vain itseään varten.¹¹²³ Suomessa eletään kuin talossa, jossa jokainen varastaa kotoaan ja punoo juonia muita perheenjäseniä vastaan. Kukaan ei aloita uudisviljelystä tai ota vastaan suuria urakoita, koska jokainen odottaa vain tilaisuutta keinotteluun. Suomen kansallisvaltio on noussut itseään vastaan. Siihen sen on johtanut vapaan kilpailun onneton oppi.¹¹²⁴

Kaiken synkkyuden keskellä Santeri Alkio on kuitenkin optimistinen. Hän kiittää Jumalaa siitä, etteivät sen paremmin venäläiset kuin saksalaisetkaan voi estää Suomea kehittämästä kansantaloutta koskevaa ymmärrystään ja kansallista itsepuolustustaan. Sen sijaan että julistaisimme sosialidemokraattien tapaan teollisuustyöväestön kansainvälisen yhteistyön välttämättömyyttä, meidän pitäisi julistaa köyhälistökansojen yhteistyötä elinvoimaisempia kapitalistikansoja vastaan. Yhteinen päämäärä elvyttää kansallistunnettamme ja liittää meitä yhteen. Se hämärtää kärjistyneet luokkarajat, mutta säilyttää yhteenkuuluvuuden. Se tuo leipää ja työtä teollisuustyöväestölle, mahdollisuuksia maanviljelijöille ja edellytyksiä uudisviljelylle. Se rauhoittaa ja tyydyttää myös kansallisen velvollisuutensa täyttäneitä liike-

---

¹¹²² [SKTOP] Alkio 1909, 24–25; ks. Pulliainen & Laitinen 1975, 121.

¹¹²³ [SKTOP] Alkio 1909, 25; ks. Pulliainen & Laitinen 1975, 121.

¹¹²⁴ [SKTOP] Alkio 1909, 26; ks. Pulliainen & Laitinen 1975, 122.

miehiä. Lamaannuttavan toivottomuuden tilalle nousee tulevaisuuden usko. Voisimme taas elää kuin asutussa talossa. Itseluottamuksen kasvaessa emme etsi mahdollisuuksia keinotteluun vaan kasvatamme itse leipämme. Jokainen meistä on varma omasta ja kansansa tehtävästä. "Silloin tiedämme, mitä on kansantalous. Se on silloin Suomen miehelle ja naiselle kansallisen olemuksen perustus samalla tavalla kuin yksityistalous on perheen olemuksen perustus."¹¹²⁵

11.3 Liberalistisen ja sosialistisen kansantaloustieteen kritiikki

Santeri Alkio tunnusti taloudellisten seikkojen suuren merkityksen ihmiskunnan kehityksessä. Kansat ja ihmiset vapautuvat henkisestä holhouksesta, kun niiden taloudellinen asema paranee. Näin tapahtuu sitä mukaa kun ihmiset alkavat käyttää älykkyyttään yhteiskunnan eduksi, eivät omaksi edukseen. Ruokaa, vaatteita ja asuntoja olisi hänen mukaansa voitu jo 1900-luvun alussa tuottaa niin paljon, että niitä riittäisi kaikille, elleivät toiset olisi omineet itselleen oikeutta omistaa niitä yli oman tarpeen. Hyödykkeitten ylettömän haalimisen Alkio katsoi johtuvan pääasiassa siitä, että elämän mukavuus, rikkaus ja valta ovat ne yhteiskunnalliset ihanteet, joita jokainen pyrkii tavoittelemaan sitä voimakkaammin, mitä suurempi hänen intohimonsa on.¹¹²⁶

Santeri Alkio ei arvostanut liberalistista eikä sosialistista kansantaloustiedettä siksi, että ne käsitelivät talouselämää pelkkänä liiketoimintana. Bernsteinilaiseen tapaan hän halusi sisällyttää kansantaloustieteeseen myös muuta yhteiskunnallista todellisuutta: kansakunnan historiaa, elinoloja ja muita kulttuurisia ja sosiaalisia rakenteita, koska taloudelliset kysymykset vaikuttavat yhteiskunnassa lähes kaikkeen.¹¹²⁷ Erityisesti hän varoittaa liberalismiin sisältyvästä ääri-individualismista, jota ilmentävät 1900-luvun alussa kehittyneet yli-ihmisteoriat. Vallanhimoa korostavat yhteiskunnalliset ihanteet hurmaavat ihmiskuntaa vain hetken. Tulevaisuutta

---

¹¹²⁵ [SKTOP], Alkio 1909, 27; ks. Pulliainen & Laitinen, 1975, 122.

¹¹²⁶ Tarkiainen 1904, 60/61; "Tavaraa *yli tarpeen* kysytään kaikkialla. Tavara luo ihmisen yhteiskunnallisen aseman ja hyvinvoinnin syösten toiset suunnattomaan puutteeseen ja kurjuuteen. Ja kaikkien katseet kiinnittyvät tavarahan: tavara on aikamme ihmisen onnenlähde, elämäkysymyksen vastaus, jumala." [NK] Alkio 1923 G, 290.

¹¹²⁷ Pyrkijä 11/1904, 325; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 65; Santeri Alkio kehottaa olemaan kriittinen talusteorioiden suhteen. Pulliainen & Laitinen 1975, 10–11; Takala 1980, 11–12; "Alkion kirjoituksissa on klassisen taloustieteen ote: Alkio ei erottele taloudellisia tosiasioita omaksi erilliseksi ilmiöryhmäkseen, vaan näkee taloudellisen tapahtumisen osana yhteiskunnallista kokonaisuutta." Pulliainen ja Laitinen 1975, 10. Vrt. Takala 1980, 10–11. Jukka-Pekka Takala huomauttaa, että juuri klassinen talusteoria erottaa talouden omaksi kokonaisuudekseen ja juuri tätä Santeri Alkio kritisoi.

on ainoastaan koko ihmiskunnan hyvää tarkoittavilla ihanteilla.¹¹²⁸ Ihmisyys ei kasva valtakamppailussa vaan velvollisuuden ja oikeudentunnon korkealentoisissa kiistelyissä.¹¹²⁹ Liberalistinen talouspolitiikka ja kapitalistinen kilpailu johtavat väistämättä sosiaalidarvinismiin, jossa heikoimmat jäävät vahvempien jalkoihin, mikä on vastoin Alkion keskinäisen vastuun ja veljeyden ihannetta. Hän moittii liberalistisia talousteorioita siitä, että ne rakentavat yhteiskunnallisen menestymisen sen varaan, että keinottelijalla on oikeus ottaa osansa sivistyksestä osattomaksi jääneitten ihmisten työn hedelmistä. "Tämän osuuden ei tarvitse olla määrätty, vaan saa riippua keinottelijan mielivallasta."¹¹³⁰

Santeri Alkio kannattaa elinkeinovapautta, mutta ei keinottelun vapautta.¹¹³¹ Rajoittamatonta taloudellista liberalismia vastaan hän käyttää sarkastista ironiaansa: "Mikä jalo aate: kykenemätön, lahjaton, oppimaton työläinen *sai luvan* aloittaa vapaan kilpailun neronlahjoilla varustetun keinottelijan kanssa!"¹¹³² Liberalistinen kilpailun vapaus ei koidu yhteiseksi hyväksi. Kun väestö kasvaa, myös elintarvikkeiden kulutus kasvaa. Se johtaa vallan ja pääoman himoa kasvattavaan kilpailuun. Ne, jotka ovat tässä kilpailussa samassa asemassa, ryhmittyvät yhteistointintaan. Näin syntyy keskinäistä kilpailua, jossa kaikkien edut ovat ristiriidassa toisten etujen kanssa. Hillitön kilpailu hävittää siveellisten velvollisuuksien tajun. Mitä enemmän tavaroita valmistetaan, sitä enemmän kasvaa työn kysyntä. Kun pääoma järjestäytyy, työn tekijöistä tulee pelkkiä tuotannon palkkasotureita.¹¹³³

Liike-elämän lakien mukaan toimivalla yhteiskunnalla ei ole mitään päämäärää. Kaikki riippuu sattumista ja yksittäisistä tapahtumista. Tällainen yhteiskunta on lyhytnäköinen. Se taistelee vain olemassaolostaan. Sen talousjärjestelmän alla kasvaa tavallisten ihmisten jättäjälauma, jolle elämä on raskas ja yksitoikkoinen velvollisuus. Patriarkaalisen ajan vapaista ihmisistä on tullut koneita ja nälkäisiä ahmatteja. Suurteollisuus ei kanna huolta kansan sivistämisestä, koska se ei tarvitse ajattelevia ihmisiä. Se tarvitsee vain heidän ruumiillista toimintakykyään.¹¹³⁴

---

¹¹²⁸ Pyrkijä 12/1906, 368; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 67.

¹¹²⁹ Pyrkijä 1/1906, 2; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 168.

¹¹³⁰ [Y&V] Alkio 1919 E, 17; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 65, 70; Maakauppiaina ollessaan Santeri Alkio hinnoitteli tuotteensa hyvin tarkkaan niin, että ne tuottivat tarvittavan elannon, mutta eivät kohuttoutta voittoa. Niinpä hinnoissa ei ollut tinkimisen varaa.

¹¹³¹ Valtiopäiväin pöytäkirja 28.3.1913; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 63.

¹¹³² [Y&V] Alkio 1919 E, 99.

¹¹³³ [NK] Alkio 1923 G, 10–11.

¹¹³⁴ [NK] Alkio 1923 G, 10–11.

11.4 Santeri Alkion "kansantaloustiede"

Jukka-Pekka Takala päätyy Santeri Alkion yhteiskunnallista ajattelua koskevan tutkimuksensa yhteenvedossa siihen, ettei Alkion epäsystemaattisuuden takaa löydy Kumpusalon olettaa järjestelmällistä oppirakennelmaa. Hänen taloutta koskevissa käytännön pohdinnoissaan ei ole myöskään Kyösti Pulliaisen ja Viljo Laitisen olettaa selvää teoreettista peruslinjaa ja päämäärää, joten Alkion yhteiskuntateoriaa [talousteoriaa] systematisoiva tutkija joutuu ottamaan käyttöön käsitteitä, joita Alkiolla itsellään ei esiinny.¹¹³⁵

Jukka-Pekka Takala päätyy johtopäätökseensä luultavasti siksi, että hän etsii Santeri Alkion ajattelusta systematiikkaa vain tämän pinnallisesti tuntemista taloustieteen klassisista teorioista löytämättä niihin viittaavia vastaavuuksia. Hän on toki oikeassa siinä, ettei Alkio ollut merkittävä talusteoreetikko. On kyseenalaista, olisiko hänen yleissivistyksensä ja mielenkiintonsa edes riittänyt Marxin ja muiden klassisten kansantaloustieteilijöiden luomien teorioiden yksityiskohtaiseen omaksumiseen.¹¹³⁶

Itseoppineen Santeri Alkion talusteoreettinen sanasto ei vastaa tämän päivän matematisoitunutta ja standardisoitunutta terminologiaa, koska hänen havaintokenttänään on tutun maaseudun perheyhteisö. Sitä analysoimalla hän kehrittelee kansantaloudeksi ja kansainväliseksi taloudeksi avartuvia analogioita ja vertaa niitä 1900-luvun alun länsimaisten liberalististen taloustieteilijöiden teorioihin. Teoksessa *Yhteiskunnallista ja valtiollista* (1919) Alkio esittää kysymyksen, mitä kansantalous on, ja vastaa siihen yksiselitteisen pelkistetysti: "Se on kansalle samaa, mitä yksityistalous on perheelle: elämisen perustus."¹¹³⁷ Näin ollen kansantaloudesta ja yksityistaloudesta vallitsevat samat rakenteelliset lait.¹¹³⁸

---

¹¹³⁵ Takala 1980, 135; ks. Kumpusalo 1977, 12; ks. Pulliainen & Laitinen 1975, 10; ks. myös Kuisma & Niemelä 1983, 59–60. Kuisman mukaan Santeri Alkio jakaa kansantalouden kahdeksi eri talouspiiriksi. Maatalous ja muu perustuotanto huolehtivat ihmisten välittömästä toimeentulosta tuottamalla elämälle oleellisia tarvikkeita. Tämän talouden piirissä ei ole kustannustasoon liittyviä vaihtoehtoja. Elämisen perustarvikkeet ihmiskunnan on aina tuotettava kustannuksista riippumatta. Toisen talouspiirin muodostavat kauppa ja teollisuus, jotka tuottavat toki tarpeellisia, mutta eivät aivan välttämättömiä hyödykkeitä. Kaupan ja teollisuuden piirissä nämä tuotteet jaetaan tavaroiksi ja palveluiksi ja arvotetaan. Santeri Alkio hahmottelee myös kaksi vaihtoehtoista talouden mallia. Toinen edustaa tasapainotiloutta, toinen kasvutaloutta. Juha Kuisman mukaan Santeri Alkio tekee eron sen välillä, mitä nykyään kutsutaan virroiksi ja varannoiksi: teollisuus tyhjentää varantoja, joten sen taloudellinen pohja on pitkällä aikavälillä kestävä, sen sijaan virtoja talteen ottava maatalous on kestävämmällä pohjalla. On pyritävä mahdollisimman suureen vaurauteen kuluttamalla mahdollisimman vähän luonnonvaroja.

¹¹³⁶ Ks. Takala 1980, 3–4.

¹¹³⁷ [Y&V] Alkio 1919 E, 22; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 64.

¹¹³⁸ [Y&V] Alkio 1919 E, 53–54, Ilkka 10.5.1913; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 62, 63.

Talonpoikaisesta perhetaloudesta vaikutteita saaneen Santeri Alkion kansantalouden keskeinen periaate on pyrkimys omavaraisuuteen. Kaikki mahdollinen on tuotettava kotimaassa. Vain välttämätön ostetaan ulkomailta.¹¹³⁹ Kansakunta ei saa elää yli varojensa. Jos se kuluttaa enemmän kuin tuottaa, talous rappeutuu.¹¹⁴⁰ Kansakunta saa kuluttaa vain sen verran kuin se tuottaa. Muussa tapauksessa on käytettävä vanhoja säästöjä tai lainattava.¹¹⁴¹ Tuonti ei saa olla suurempaa kuin omaan tuotantoon perustuva vienti.

Toinen keskeinen periaate on se, että talouden järkevä hoito edellyttää säästäväisyyttä. Santeri Alkio ei hyväksy sosialidemokraattien bruttokansantuotteen kasvua kiihdyttävää, kulutukseen perustuvaa talousteoriaa. Tässä hänen kritiikkinsä muuttuu jo moralisoivaksi: "Sosialidemokratia on ainoa liike, joka periaatteenaan hyväksyy ylelliset elämäntavat. Säästäväisyys on yhteiskunnallinen rikos, kulutuksen kasvaminen yhteiskunnallinen avu."¹¹⁴²

Santeri Alkion talonpoikaiseen perhetalouteen perustuva kansantaloustiede on varsin käyttökelpoista niin kauan kuin se käsittelee vain kotimaista tavarantuotantoa ja kulutusta. Ulkomaan kaupan analysoinnissa se riittää vaatimukseen tasapainoisesta kauppatasteesta, ei valtion kokonaisvaltaisen finanssipolitiikan analysoimiseen. 1920-luvulle tultaessa Alkio ymmärtää sen itsekin. Kansanedustajana ja varsinkin ministerinä hänen tietomääränsä kasvaa. Kun hänen on sosiaaliministerinä otettava kantaa myös kansantaloudellisiin ratkaisuihin, hän käyttää jo kehittyvän kansantaloustieteen terminologiaa ja ajatuskulkuja. Keinottelun leppymättömänä vihamiehenä hän moittii kapitalisteja siitä, että nämä viennin edullisuuden vuoksi pyrkivät pitämään oman maan rahanarvon niin alhaisena kuin mahdollista.¹¹⁴³

Klassisen kansantaloustieteen rakenteet saavat yhä kiinteämmän osan Santeri Alkion ajattelussa. Arvioidessaan *Maan äänessä* (1920) Euroopan taloudellista tilaa hän osoittaa, miten rahan arvo sääntelee vientiä, tuontia ja kansallista hyvinvointia. Hän erittelee kansainvälistä suurvaltapolitiikkaa kohdistamalla mielenkiintonsa Siperian strategisiin raaka-ainearvoihin, joista myös USA ja Japani kilpailevat, ja haluaa, että Eurooppa lähtee mukaan tähän kilpailuun.¹¹⁴⁴ Kansallinen edun-

---

¹¹³⁹ Ilkka 10.5.1913; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 63.

¹¹⁴⁰ [Y&V] Alkio 1919 E, 53–54; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 62.

¹¹⁴¹ [Y&V] Alkio 1919 E, 23; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 63.

¹¹⁴² Ilkka 7.10.1916; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 94.

¹¹⁴³ Valtiopäiväin pöytäkirja 20.4.1920; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 64.

¹¹⁴⁴ S. A. 1920 B, [Santeri Alkio]: [EKVV] Eurooppalaisia kuvitelmia vuoden vaihteessa. Maan ääni N:o 2, 1920 B, 3–4.

valvonta on toki sopinut Santeri Alkion maailmankatsomukseen Maalaisliiton perustamisesta lähtien, mutta taloudellista kilpailua hän on vierastanut sen itsekkyyden vuoksi. Luodessaan rajoja sekä ihmisten että kansakuntien välille se hävittää yhteisvastuullisuuden. Tämä periaate saa väistyä, kun Alkio joutuu miettimään Suomen kansan parasta kansainvälisessä kilpailussa.

Juha Kuisman mukaan Santeri Alkio järkeilee, että kansainvälisessä kaupassa tuontihintoja on verrattava siihen hintaan, joka tuotteelle syntyisi siinä tapauksessa, että se valmistettaisiin Suomessa. Hintoja ei voi kuitenkaan verrata toisiinsa suoraan. Jos tavara tuodaan ulkomailta, kotoisten tuotannontekijöiden vajaakäyttöisyys on laskettava tuontituotteiden hintaa korottavaksi tekijäksi. Vasta sen perusteella voidaan ratkaista tuonnin kannattavuus.¹¹⁴⁵ Kun kotimaisen tuotannon oheisvaikutukset otetaan huomioon tuonnin hintaa arvioidessa, ollaan jo varsin moniulotteisessa kansantaloustieteessä. Joka tapauksessa Suomen on pyrittävä mahdollisimman suureen omavaraisuuteen. Sen menettämisestä maksettava poliittinen hinta on liian suuri verrattuna siihen elintasoetuun, mikä vapaakaupalla mahdollisesti saavutetaan.

Maailmankatsomuksensa mukaisesti Santeri Alkio pitää edelleen kiinni siitä, että julkinen talous on olemassa kansan sivistystason kohottamista varten. Kokonaisvaltaisen talouspolitiikan tavoitteeksi hän asettaa kansakunnan sosiaalis-sivistyksellinen edun. On huolehdittava siitä, että jokaisella ihmisellä on mahdollisuus hyvinvointiin. Sen takaa parhaiten hajautettu tuotanto ja osuustoiminta. Koska talous on inhimillistä toimintaa, sitä pyörittävä organisaatio ja tekniikka voidaan valita. Sitä on kehitettävä niin, että se säästää ihmistä.¹¹⁴⁶ Vaikka Alkion talouspoliittisen linjan etsiminen taloustieteen klassikoiden teorioista on turhaa, se ei merkitse sitä, etteikö hänen ajattelussaan olisi havaittavissa johdonmukaisuutta ja yhteyksiä hyvinkin nykyaikaiseen taloustieteeseen.

Santeri Alkio muistuttaa yleispätevästi, että kansantalous on vanhempaa kuin sitä tutkiva tiede. Niinpä sen kehittäminen ei kuulu yksinomaan tutkijoille vaan myös kansan syville riveille, jotka kansantalouden tekijöinä muodostavat sen tutkimuskohteen. Kansantalous rakentuu viime kädessä yksittäisten ihmisten tekemisistä valinnoista ja taloudellisista ratkaisuksista. Sen vuoksi – tässä Santeri Alkio hämärtää tutkijan ja tutkimuksen kohteen välisen rajan – kaikki ihmiset ovat luonnostaan taloustieteilijöitä.¹¹⁴⁷

---

¹¹⁴⁵ Kuisma & Niemelä 1983, 60.

¹¹⁴⁶ Kuisma & Niemelä 1983, 60.

¹¹⁴⁷ Pyrkijä 5/1904, 129; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 61.

Koska kansantalous muodostuu yksilöiden valinnoista, Santeri Alkio ei usko yleiseen kansantaloustieteeseen. Erilaiset yhteiskunnat tarvitsevat erilaisen kansantaloustieteen, jonka tutkimustuloksia ei voi soveltaa muihin yhteiskuntiin. Niinpä kansainvälisen talouden haasteisiin ei voi vastata sosialistisella internationalismilla. Koska kansakunnat ovat itsekäitä, kansainvälisessä kilpailussa pärjää vain kansallisella yhteistyöllä.¹¹⁴⁸ Tämän vuoksi hänen kansantaloutta koskevista teorioistaan puuttuvat yleistettävät, kansallisista erityisolosuhteista riippumattomat teorit.

Vuonna 1906 hän kirjoittaa "Ilkassa", että kun kansantaloudelle asetetaan tavoitteita, sitä ei voi tehdä porvarillisissakaan maissa ottamatta huomioon niiden sosiaalisia vaikutuksia. Kansan paras on asetettava kaikkien kansantalouksien perustavoitteeksi. Suomessa tavoitteeksi pitää asettaa se, että jokainen, joka haluaa maata, saa sitä.¹¹⁴⁹ Turmeltuneen kapitalistisen kaupunkikulttuurin tilalle on asetettava maaseutumainen elämäntapa ja tuottava maanviljelys, joka muodostaa suomalaisen kansantalouden perustan.¹¹⁵⁰

Santeri Alkio ymmärtää kansallisen kansantaloustieteen tärkeyden. Vuonna 1909 hän kirjoittaa "Ilkassa", että yhteiskunnallisiin uudistuksiin valmistautuvan Suomen pitäisi kehittää taloustieteellistä tutkimusta maan omiin tarpeisiin. Sitä olisi rakennettava puhtaasti kansalliselle pohjalle käyttämällä apuna kapitalistisen ja sosialidemokraattisen taloustieteen parhaita teoreettisia ja käytännöllisiä saavutuksia. Suomen nuorten taloustieteilijöiden olisi aika viskata syrjään usko auktoriteetteihin ja lähteä luomaan rohkeasti uutta.¹¹⁵¹

Koska jokainen ihminen vaikuttaa kansantalouteen, Santeri Alkio liittää sen kansalliseen tutkimusalueeseen kansansivistysaatteen. Oikean kansantalouden ja sitä koskevan valistustyön tavoitteeksi on asetettava kansantaloudellisen tietoisuuden muodostaminen. Jotta ihmiset osaavat tehdä arjessa oikeita valintoja, he tarvitsevat taloudellista toimintaa koskevaa valistusta. Jokaisen on tiedettävä ne seuraukset, joita hänen valinnoistaan kansantaloudelle aiheutuu.¹¹⁵² Hänen kansantaloustieteensä ei kuitenkaan pysähdy pelkkiin kotimarkkinoihin. Sosialistisen interna-

---

¹¹⁴⁸ Lyhyt katsaus Santeri Alkion talouselämää koskevista ajatuksista on Niemelän teoksessa *Ajankoh-tainen Alkio* 2012, 69–72.

¹¹⁴⁹ Ilkka 4.9.1906; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 66.

¹¹⁵⁰ Ilkka 4.9.1906; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 66.

¹¹⁵¹ Ilkka 28.1.1909; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 62.

¹¹⁵² [N&YK]Alkio 1914 B, 13–14; Kuisma & Niemelä 1983, 99–100; Juha Kuisma toteaa, että kansantalous on Santeri Alkiolle väline, ei johtava voima eikä päämäärä. Siksi valistus ja yhteistyö kehittävät taloudellista toimintaa enemmän kuin liike-elämä; Kuisma & Niemelä 1983, 59.

tionalismin rinnalle hän asettaa "alkiolaisen internationalismin": köyhälistökansallisuuksien on muodostettava yhteenliittymä ulkomaisia kapitalistikansoja vastaan.¹¹⁵³

Myös taloudellisen kansantajunnan muodostaminen alkaa itsekasvatuksesta. Santeri Alkio haluaa herättää kansantaloutta koskevaa teoreettista keskustelua myös nuorisoseuroissa. Kun nuoriso oppii, että elämännonnen ensimmäinen ehto on itsekasvatus, että yhteistoiminta ja järjestäytyminen ovat parempien yhteiskunnallisten olojen järjestäviä edellytyksiä, ja kun he vielä sen lisäksi oppivat pohtimaan kansantaloutteen kuuluvien ilmiöiden syitä, sillä lasketaan tulevaisuuden kansalaisten taloudellisen elämän kehityksen pohja.¹¹⁵⁴

Santeri Alkion sinänsä oikea talousteoreettinen lähtökohta, että jokainen yksityinen ihminen on kansantaloustieteen teoriaan vaikuttava tekijä, on kansantaloustieteessä absoluuttisena lähtökohtana ongelmallinen. Yksittäisen ihmisen toimintaa ei voi ennakoita. Hänen valintansa ovat usein ennalta arvaamattomia, irrationaalisiaakin, ja sekoittavat usein taloustieteen teoreettiset ennusteet, jotka perustuvat tilastollisiin todennäköisyyksiin ja kaavamaisiin oletuksiin ihmisten rationaalisesta käyttäytymisestä. Alkio ymmärtää tämän heikkouden, mutta se ei ole hänelle kovin suuri maailmankatsomuksellinen ongelma. Myös kansantalouden teoriat kehittyvät yhteiskunnallisten luonnonlakien ohjaamassa kilpailussa. Se karsii elinkelvottomat ja jättää eloon kelvolliset.

11.5 Osuustoiminta kansantalouden perustana

Vuoteen 1912 tultaessa osuustoimintamies Santeri Alkio oli perehtynyt kaupunkityöväestön kykyyn kohentaa omia elinolojaan perustamalla lainoitettuja asunto-osakeyhtiöitä. Se oli hänelle osoitus itseään auttavan työväestön yhteishengestä. Olisiko maaseudulla vastaavasti tarkoituksenmukaista perustaa osakeyhtiöitä? Ainakin torpparien olisi syytä kehittää omaa talouttaan niin, että ansainta tapahtuisi sen omassa piirissä. Varakkaat talolliset voisivat puolestaan perustaa osuuskassoja tukeakseen yritystoimintaansa. Se olisi demokratista, koska maalaisliittolaisessa ympäristössä johtajat kohoavat joukosta. Yhteistyössä jokainen on johtaja ja nainen johtajan henkinen tukipylväs[?].¹¹⁵⁵

---

¹¹⁵³ [Y&V] Alkio 1919 E, 28; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 63.

¹¹⁵⁴ [NK] Alkio 1923 G, 177–178.

¹¹⁵⁵ [EMPOT] Alkio 1912.

Etsiessään vaihtoehtoa kapitalismin sääntelemättömälle kilpailulle Santeri Alkio päätyi osuustoimintaan. Päinvastoin kuin kapitalismi, joka johtaa yhteiskunnassa heikoimmassa asemassa olevien riistoon, se ei perustu kilpailuun vaan rakentavaan yhteistyöhön. Koko poliittisen uransa ajan hän puhui väsymättä osuustoiminnan puolesta, vaikka pelkäsi aluksi, että puoluepolitiikka pääsisi vaikuttamaan siihenkin haitallisesti. Onnistuneen osuustoiminnan ehtona Alkio piti jäsenten rajatonta luottamusta toistensa vilpittömyyteen. Luottamuksen ylläpitäminen edellytti, että osuuskaupan tai osuuskassan jäsenet kokoontuisivat usein keskustelemaan sen toiminnasta. Keskinäisyys laajentaisi heidän yhteiskunnallista maailmankuvaansa ja auttaisi ymmärtämään, miten tärkeää heidän taloudelliselle ja siveelliselle elämälleen on, että he ovat mahdollisimman monissa asioissa yksimielisiä.¹¹⁵⁶

Vuonna 1904 Viljo Tarkiainen ja Santeri Alkio keskustelivat myös osuustoiminnasta. Alkio piti sitä hyvänä asiana, mutta painotti, että se vaatii menestyäkseen itsekasvatusta lähimmäisen rakkauden hengessä.¹¹⁵⁷ Taloudellisten tavoitteiden ohella hän edellytti siltä siveellistä valistustyötä ja taistelua rikkaman levitystä vastaan.¹¹⁵⁸ Osuustoiminnan aatteelliseksi perustaksi hän asetti Ranskan suuren valankumouksen ihanteen "yksi kaikkien ja kaikki yhden puolesta".¹¹⁵⁹ Siihen sisältyy ajatus siitä, että yhteiskunta on velvollinen pitämään huolta jokaisen jäsenensä hyvinvoinnista, mutta samalla jokaisen velvollisuus on panna henkilökohtaiset etunsa alttiiksi yhteisen edun puolesta. Näin tekemällä he tukevat toistensa hyvinvointia.¹¹⁶⁰ Oli käytävä taisteluun tämän uuden taloudellisen järjestelmän puolesta.¹¹⁶¹

Vuosisadan alussa Santeri Alkio rinnasti osuustoiminnan ideologisesti sosialistiseen solidaarisuuteen. Sosialistit ja osuustoimintamiehet edustivat hänen mukaansa uusimpia näkökohtia talouselämän kehittämisessä. Kun nämä aatteet kehoittivat ihmisiä liittymään yhteen, ne opettivat sitä suurta totuutta, että yhteinen etu sisältää aina yksityisen edun. Kansantaloudellisissa pyryissä ne kannustavat ihmisiä nojautumaan keskinäisyyteen, kun sitä vastoin kapitalismi perustaa toimintansa sitä vahingoittavalle kilpailulle.¹¹⁶²

Köyhyyden aiheuttamaa kärsimystä ei voi poistaa vallankumouksella eikä lainsäädännöllä. Ainoa oikea keino siihen on osuustoiminta. Se vaatii onnistuakseen

---

¹¹⁵⁶ [Y&V] Alkio 1919 E, 237.

¹¹⁵⁷ Tarkiainen 1904, 60.

¹¹⁵⁸ Numminen 2011, 354.

¹¹⁵⁹ [Y&V] Alkio 1919 E, 15–21; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 99.

¹¹⁶⁰ [Y&V] Alkio 1919 E, 15; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 99.

¹¹⁶¹ Ilkka 16.12.1909; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 99.

¹¹⁶² [NK] Alkio 1923 G, 179; Kuisma & Niemelä 1983, 98.

moraalisesti hyvin varustautuneita ihmisiä. Valtiovallan ylläpitämä ja sääntelemä koululaitos on liian hidas vastaamaan sellaisiin yhteiskunnallisiin muutoksiin, jotka edellyttävät ihmisiltä moraalista uudistumista. Siihen ei pysty myöskään hallitus, koska se ei pysty säätelemään itsekasvatusta. Kaikkien inhimillisten tavoitteiden saavuttaminen riippuu ihmisen omasta tahdosta. "Mikäli *keskinäisyyden aate* pääsee itämään, kasvamaan ja vaikuttamaan nuorissa mielissä, sikäli avautuu köyhyyden ja kykenemättömyydenkin poistamiselle aivan uudet mahdollisuudet."¹¹⁶³

---

¹¹⁶³ [N&YK] Alkio 1914 B, 13–14; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 100.

12 Erkki Pyydysmäki – valistunut talonpoika

Yrjö Oinonen kiteyttää Santeri Alkion ihanteeksi itsenäisen, riippumattoman ja demokraattisen talonpojan, joka tarkastelee yhteiskuntaa talonpoikaisesta näkökulmasta ja asettuu kansan puolelle herroja vastaan.¹¹⁶⁴ *Patriarkassa* (1916) alkaneessa ja *Keisaririkoksessa* (1923) päättyvässä Erkki Pyydysmäen elämäntarinassa Alkio vie lopulliseen muotoonsa valistuneen talonpojan tyypin. Erityisesti *Keisaririkoksen* historiallisessa kehyksessä tapahtumiin kanta-aottava Erkki Pyydysmäki on vain jossain määrin vanhenevan, menneitä muistelevan Alkion alter ego.¹¹⁶⁵ Hänen ja Alkion maailmankatsomuksen rinnastaminen on jokseenkin vaivatonta siltä osin, kun se koskee katovuosien jälkeiseen aikaan ajoitettua *Patriarkkaa* (1923), mutta muuttuu ongelmallisemmaksi 1890-lukua kuvaavassa *Keisaririkoksessa*. Huomio kiinnittyy erityisesti siihen, ettei Erkki Pyydysmäki ole uskovainen.¹¹⁶⁶ Olennaista on luonnollisesti myös se, ettei Alkio itse ollut talonpoika. Teoksen historioivasta otteesta johtuen on ilmeistä, että kirjailija pyrki tässä teoksessa luomaan ensisijaisesti ajankohtaa edustavan valistuneen talonpojan tyypin.

Puukkojukkareiden (1894) ja *Murtavien voimien* (1896) jälkeen Santeri Alkio oli omistautunut kaunokirjallisuudessaan lähinnä yhteiskunnallisesti kasvattaville kuvauksille. 1920-luvulle tultaessa hän ryhtyi hahmottamaan uudelleen aiempaa laajempia esteettisiä rakenteita. Hän saattoi käyttää hyväkseen niitä kokemuksia, joita hänelle oli kertynyt kansanedustajana ja erityisesti ministerinä. Pyrkimyksestä historiallisten tapahtumien objektiiviseen kuvaamiseen johtuu myös se, etteivät Maalaisliiton syntymistä edeltävään aikaan sijoitetun *Keisaririkoksen* (1923) päähenkilössä Erkki Pyydysmäessä aatteellis-poliittiset tendenssit esiinny yhtä julistuksenomaisesti kuin vuoden 1913 *Jaakko Jaakonpojan* tai vuoden 1920 *Juoppohullun* talonpoikaiskuvauksissa.

Erkki Pyydysmäessä on Santeri Alkion myönteisten talonpoikaistyyppien vaikutteita peruspiirteitä. Hänen arvomaailmansa on konservatiivinen, mutta sitä avartaa nyt Alkion laajentunut maailmankatsomus. Hänen 1890-luvun nuoruudenintoaan

---

¹¹⁶⁴ Oinonen 1948, 74.

¹¹⁶⁵ Nikki 1991, 230. Nikki pohdiskelee sekä tekijän ja kertojan että tekijän ja teoksen henkilöiden välistä suhdetta ja päätyy siihen, että se on useissa talonpoikia käsittelevissä teoksissa niiden arvioinnin kannalta oleellinen asia. Santeri Alkion ja Erkki Pyydysmäen välillä hän löytää yhteisiä ominaisuuksia maaseudun ja kaupungin suhteesta, suhteesta maattomaan väestöön, kansallisuusaatteeseen, autonomiaan, raittiuteen sekä ”taidetta taiteen vuoksi” -periaatteeseen.

¹¹⁶⁶ [KR] Alkio 1923 A, 168.

ja edistyksellistä toimeliaisuuttaan edustavat paremmin sivuhenkilöt, elämänuraansa etsivä Erkki Pyydysmäen Iiska-poika ja kylän nuorisoseura-aatetta innolla ajava kansakouluopettaja Lintumäki.

Erkki Pyydysmäki on ensisijaisesti maaseutuhenkisen elämäntavan edustaja. Ennen kuin hän kasvaa 1860-luvun lopun katovuosien jälkeen edistysihmisenä täyteen mittansa, hän tekee teollisuuskapitalistisen harharetken valtion rautatietöihin, missä hän saa pysyvän inhon palkkatyötä kohtaan. Työnjohtajat eivät arvostaneet rehtiä työmiestä. Siellä menestyivät laiskat jätkät, kumartelijat ja suunpieksäjät. Vääryydet kuohuttivat Erkin mieltä. Kun erään kartanon tuttu pehtori pyysi häntä keväällä maatöihin, hän jätti iäksi palkkatyön.¹¹⁶⁷

Santeri Alkio rakentaa Erkki Pyydysmäen ihannetyyppejä osin maailmankatsoimuksensa mukaiseksi. Erkin vakaumuksen mukaan itsenäinen maatyö on maailman terveellisintä työtä. Se on henkisesti ja yhteiskunnallisesti terveempää kuin kapitalistinen palkkatyö. Hänen paluunsa kaupunkikapitalismin harharetkiltä takaisin maanviljelykseen ja maaseutumaiseen elämäntapaan symboloi ihmiskunnan paluuta takaisin terveeseen elämänmuotoon. Kun Erkki Pyydysmäki taivaltaa rata-työstä kotiseutuaan kohti, hän on jo maahengen täyttämä mies. Häntä töihin pyytänyt pehtori, taitava maanviljelijä, on jakanut auliisti tietoa tieteeseen perustuvasta maanviljelystä. Hän on painanut opit mieleensä ja hautoo innokkaasti tulevaisuuden suunnitelmia: "Onhan se merkillistä, ellei tästä maasta saa leipäänsä mies, joka sille antaa ruumiinvoimansa!"¹¹⁶⁸ Kun kylään tulee puhujamatkalle kynnonneuvoja, Erkissä syntyy vastustamaton halu saada omaa maata.¹¹⁶⁹ Hän ostaa kotitilansa veljeltään ja kunnostaa sen rakennukset. Tekemällä ja soveltamalla hän oppii uudenaikaista maa- ja metsätaloutta. Vanhoilliset kyläläiset kauhistelevat uudistuksia pitäen niitä turmioon vievinä hulluuksina, mutta herastuomari Penttilä ennustaa, että Erkistä tulee vielä kylän varakkain mies.¹¹⁷⁰

Ahkera mies on talvisin savotoissa kolmella hevosella ja laajentaa tilaansa ostamalla herastuomari Penttilän vanhan sukutilan, joka on menossa myyntiin takausvelkojen vuoksi.¹¹⁷¹ Saatuaan taloutensa vakaalle pohjalle hän hakeutuu herastuomarin ohjaamana kihlakunnan lautakuntaan, kunnalliselämään ja valtiolliseen po-

---

¹¹⁶⁷ [P] Alkio 1927 B, 24.

¹¹⁶⁸ [P] Alkio 1927 B, 24–25.

¹¹⁶⁹ [P] Alkio 1927 B, 74–77.

¹¹⁷⁰ [P] Alkio 1927 B, 154.

¹¹⁷¹ [P] Alkio 1927 B, 55, 203–204.

litiikkaan, missä joutuu kansallisen heräämisen vaikutuspiiriin. Keskusteluissa he-rastuomari Penttilän kanssa hänelle alkavat avautua valistusaate ja valtiolliset ky-symykset. Sen myötä hänelle kirkastuu suomalainen talonpoikaisihanne.

Historian hyppy *Patriarkan* (1916) nuoresta Erkki Pyydysmäestä *Keisariri-koksen* (1923) Erkki Pyydysmäkeen on runsaat kaksikymmentä vuotta. Ikääntyvän talonpojan mieltä hallitsee kansallisuusaate, jonka painopiste on taistelussa ruot-sinkielisen yläluokan ylivaltaa ja vuosi vuodelta voimistuvia venäläistämisyryki-myksiä vastaan.

Keisaririkoksen (1923) alussa Erkki Pyydysmäki opettelee vielä kansallisuus-aatteen aakkosia. Vähitellen hänen tajuntaansa kasvaa snellmanilainen talonpoikai-sihanne suomalaisuuden varsinaisena edustajana. Virkamiehet ja kauppiat eivät ole hänestä suomalaisen kansallisuuden puhtaita edustajia, koska heidän tottumuk-siinsa, käytökseensä, mieltymyksiinsä ja elämäkäsitykseensä on sekoittunut ruot-salaista herraskaisuutta. Talonpoikien lisäksi hän lukee suomalaisiin maaseudun työväestön. Torpparit ja mökkiläiset ovat niin lähellä tilallista talonpoikaa, ettei heidän välillään ole mitään selvää rajaa eikä luokkataistelua sanan marxilaisessa merkityksessä vielä tunnetta.¹¹⁷²

Kansallisuusaatteen elähdyttämä ja valtiollisiin oloihin perehtyvä Erkki Pyy-dysmäki on maaseutuyhteisössään poikkeusihminen. Suurelle osalle mökkiläisistä, vieläpä talollisillekin, teoksessa käsitellyt perustuslailliset kysymykset ovat yhtä käsittämättömiä kuin uskonnolliset mysteerit. He eivät pysty ymmärtämään, olisi-vatko asiat hyvin niin vai näin.¹¹⁷³ Erkki Pyydysmäki seuraa katkerana ja ironisena sitä yhteiskunnallista kehitystä, joka irrottaa maatalousväestöä perinteisestä amma-tistaan. Hän näkee sielunsa silmin tilattoman väestön armeijan toisaalta pakenevan isänmaata, toisaalta etsivän sitä.¹¹⁷⁴ Tätä pakolaisvirtaa seuraa talollisnuorten lop-pumaton virta samassa tarkoituksessa:

---

¹¹⁷² [KR] Alkio 1923 A, 23, 136.

¹¹⁷³ [KR] Alkio 1923 A, 261

¹¹⁷⁴ Santeri Alkio on ajoittanut *Keisaririkoksen* (1923) 1890-luvulle, jolloin isänmaakäsite oli vielä epä-selvä. Kirjasessa *Onko maattomallakin isänmaa*, [OMI] Alkio 1899 B, hän luonnehtii keskeisesti niitä asioita, jotka tekivät isänmaakäsitteen vaikeaksi sivistyneistön ulkopuolelle jääneille ihmisille. Kuinka ihminen voi rakastaa isänmaata, jota ei omista ja joka ei tarjoa huolista vapaata jokapäiväistä leipää? Kun varakkaammat kansaluokat sortavat köyhää siinä määrain, että hänen täytyy kitua enemmän hen-kisestä kuin ruumiillisesta ravinnon tarpeesta, kuinka hän voi rakastaa isänmaata, jossa onnen lahjat jakautuvat niin epätasaisesti? Jos se on isänmaallisuutta, että saavutaan juhlatilaisuuksiin hienoissa pu-kimissa, miten ihmistä voidaan syyttää isänmaallisuuden puutteesta, kun hänellä ei ole juhlavaatteita, työantaja ei myönnä aikaa, eivätkä varat riitä menoihin? Kun tämän lisäksi hänen persoonaansa halvek-sitaan, hän ei pysty nauttimaan siitäkään isänmaallisesta innostuksesta, jonka siellä voisi saada. Santeri Alkio päätyy siihen loppupäätelmään, että isänmaanrakkaus lähtee kaikissa tapauksissa hyvinvoinnista, ja usko, että sitä maata, missä on hyvä olla, voi rakastaa isänmaanaan.

Kansa pakenemassa isänmaata, etsimässä isänmaata!

Se tuntui tavallaan hullulta. Erkki väitti monesti, että Suomessa voisi helposti oman maan tuotteilla elää 10–15 miljoonaa ihmistä, jos kansa ohjattaisiin maahan, jos se opetettaisiin viljelemään sitä ja jos viitsittäisiin käydä työhön kiinni.

Mutta nyt talot autioituivat ja siirtyivät puutavarayhtiöille, vanhukset jäivät elämään ja kuolemaa odottamaan myydyillä konnuillaan. Ryssä valmistautui nutistamaan kansallisen valtiojärjestyksen. Sillä eiväthän irtolaiset, maankier-täjät metsätyöläiset, onnenonkijat ja keinottelijat tarvitse isänmaata.¹¹⁷⁵

Erkki Pyydysmäki vihaa säätyrajoja. Hän lähettää poikansa Iiskan koulutielle, jotta tästä tulisi puhtaasti suomalainen virkamies.¹¹⁷⁶ Isä haluaa pojastaan lakimiehen, mutta äidin toivomuksesta poika alkaa lukea papiksi.¹¹⁷⁷ Tie ammattiin ei ole kuitenkaan mutkaton. Vähän aikaa opiskeltuaan Iiska alkaa tuntea vetoa nuorsuomalaisiin. Hän uppoutuu intohimoisesti runouteen ja kirjallisuuteen ja oppii sen avulla näkemään yhteiskunnassa vallitsevat vääryydet. Hänessä herää yhteiskunnallinen uudistaja, joka Santeri Alkion tapaan lakkaa haaveksimasta suuria palkkoja ja liikevoittoja, mitkä tuntuvat hänestä jotenkin rikolliselta ja siveettömältä etuilemiselta. Lopulta Iiska valmistuu papiksi, jossa on Alkion kavahtamia vanhoillisen papiston ominaisuuksia. Näitä puolestaan kritisoi Iiskan nuorempi veli Eero, johon Santeri Alkio on istuttanut osan nuoruutensa maailmankatsomusta.¹¹⁷⁸

Iiskan nuorsuomalaiset piirteet heijastelevat nuoren Santeri Alkion maailmankatsomusta. Aloitellessaan poliittista toimintaansa Alkio antoi lausuntoja nuorsuomalaisen puoleen puolueohjelmista, ja ensimmäisen kerran hänet valittiinkin eduskuntaan nuorsuomalaisen puolueen vaaliliitosta. Vaikka Erkki Pyydysmäki on mielipiteitään poikaansa vanhoillisempi, hän suosii nuorisoseuraa ja painottaa sitä, ettei nuorille pidä tyrkyttää vanhempien maailmankuvaa. Niiden, jotka tuntevat halua tehdä niin, pitää muistaa, etteivät hekään olisi sellaista opetusta nuorena kuunnelleet.

---

¹¹⁷⁵ [KR] Alkio 1923 A, 278–279.

¹¹⁷⁶ [KR] Alkio 1923 A, 169.

¹¹⁷⁷ [KR] Alkio 1923 A, 25.

¹¹⁷⁸ *Keisaririkoksessa* on merkillepantavaa, että Erkki Pyydysmäki ja hänen perheensä jäsenet, jotka ovat romaanin keskeiset henkilöt, eivät ole enää stabiileja tyyppejä vaan hyvätasoisien kaunokirjallisuuden problematisoituneita päähenkilöitä, joiden olemuksessa tapahtuu romaanissa muutosta johonkin suuntaan.

Yhteiskunnallisen toiminnan myötä Erkki Pyydysmäen poliittinen tietoisuus vahvistuu. Kun vuoden 1890 postimanifesti tuo Suomessa käyttöön venäläiset postimerkit, maan yllä alkaa vaania Venäjän kaksipäinen kotka. Rakastetun Aleksanteri II huolenpitoon luottanut kansa uskoo kuitenkin, että Aleksanteri III on suomalaisten puolella. Venäläistämisyökkimysten se uskoo johtuvan panslavistien keisariin kohdistamasta painostuksesta. Suomalaiset pelkäävät, että nämä suunnittelevat Suomelle samanlaista kohtaloa kuin Puolalle, jolle Aleksanteri I oli antanut vuonna 1815 samanlaisen autonomisen valtiosäännön kuin Suomelle. Puola menetti kuitenkin autonomiansa vuoden 1831 kapinan epäonnistuttua, minkä jälkeen sitä venäläistettiin määrätietoisesti.¹¹⁷⁹

Keisaririkoksessa (1923) Santeri Alkio käsittelee yllättäen aiempaa enemmän taiteita yhteiskunnallisena ilmiönä. Se tulee esiin Iiska Pyydysmäen nuorsuomalaisessa ystäväpiirissä. Iiska antaisi senaatin kirjallisuuspalkinnon Juhani Aholle, mutta isä suhtautuu ajatukseen pilkallisesti: "Kyllähän niitä rahoja tietysti Pariisissa tarvittaisiin.. lokaviemäreissä." Erkki Pyydysmäen vastenmielisyyttä kohdistuu Juhani Ahon teoksiin *Yksin* ja *Salakari*. Hänen mielestään sellaisista kirjoista ei ole talopojalle mitään hyötyä. Helsingissä vietetty talvi on saanut valtiopäivämiehen epäilemään, että koko sivistys on menossa "hittoa kohti".¹¹⁸⁰ Iiska tuntee kirjailijoista Juhani Ahon lisäksi ainakin Kasimir Leinin ja Pietari Päivärinnan. Santeri Alkio kaunokirjallisen mielenkiinnon suuntaa osoittaa selvästi seuraava *Keisaririkokseen* (1923) sisältyvä lainaus:

"Rouva Canth oli käynyt Helsingin-matkallaan senaattori Yrjö-Koskisen luona ja ottanut puheeksi Kauppi-Heikin ja maininnut, että eiköhän tuolle saisi pientä matkarahaa, sen verran, että saisi vähän katsella tätä maata ja käydä edes Helsingissä. Mutta kyllä oli rouva Canth käynyt noloksi, kun senaattori Yrjö-Koskinen ei tiennyt sen nimisen kirjailijan olemassaolostakaan. Tietysti ei silloin voi olla matkarahoistakaan mitään puhetta. Vaikka Kauppi-Heikki on varsin hilpeä mies, oli tämä tieto tehnyt hänet hyvin totiseksi. Suomen etevin historioitsija ei ollut tullut huomanneeksi, että tämä kirjailija on julkaissut kolme, neljä teosta. Täällä on tästä asiasta paljon puhuttu ja ihmetelty. Eikö Suomi siis halua millään lailla kirjailijoihensa kehittää? Onhan selvää, ettei sellainen köyhä mies voi mistään saada varoja matkusteluun. Ja joka nurkassa asuu se nurkasta kirjoittaa. Jos näin aivan ilman kehitysvälineitä voisi tulla neroksi,

---

¹¹⁷⁹ *Keisaririkoksen* sivuilla 35–39 on eloisa kuvaus vapun vietosta Helsingin pääkadulla 1890-luvun alussa.

¹¹⁸⁰ [KR] Alkio 1923 A, 9–10.

niin mitä sitten tulisikaan niistä, jotka saavat mielin määrin katsella maailmaa ja nauttia sen tarjoamista sielunylennyksen välikappaleista, kuten näytelmä-, maalaus- ja soittotaiteesta y.m.? Mutta mitä on tarjolla tällaisilla itseoppineilla kansankirjailijoilla? Herra Tule ja Puserra potaatinkuoret rieskaksi?¹¹⁸¹

Lainaus osoittaa Santeri Alkion kiinnostuksen ohjelmarealisteihin kuulunutta Minna Canthia ja myötätunnon kansankirjailija Kauppi-Heikkiä kohtaan. Se osoittaa myös sen, että Alkio seurasi kansankirjailijoiden lisäksi Suomen ohjelmarealistista kirjallisuutta, joten se on voinut vaikuttaa hänen yhteiskunnallisiin asenteisiinsa. Erkki Pyydymäki pitää kuitenkin nuorsuomalaisen kirjallisuusintoilua 1890-luvun alun kärjistyneessä poliittisessä ilmapiirissä toissijaisena asiana. Sama koskee ajankohtaista keskustelua sananvapaudesta, mitä hän pitää haihatteluna, josta nuorison on järjetöntä vaatia keskustelemaan sellaisia suuria taistelijoita ja johtajia kuin Yrjö-Koskinen ja Meurman.¹¹⁸²

Kansallinen kirjallisuus kiinnostaa nuorsuomalaisia erityisesti siksi, että sen uskotaan luovan ja vahvistavan kansallista identiteettiä. Iiska selittää kuin Santeri Alkio itse, että elinvoimaisempi kulttuuri selviää aina voittajana. Jos suomalaiskansallinen kulttuuri on Jumalasta, niin ruotsalaisten hallitsemishalu ja ryssäin hävitysvoimat eivät voi sen voittokulkua estää. Mutta jos sitä ei viljellä kirjallisuudessa, tieteessä, kansalaiselämässä, uskonnossa, taloudessa ja kaikessa muussa, se ei pääse pelkän kielitaistelun voimalla hallitsevaan asemaan. Iiskan runoilijaystävä Teofiilus Halfors kertookin, että Kotikielen seurassa professorit ovat osoittaneet kiinnostusta hänen runoudenharrastustaan kohtaan, juoneet sinunmaljoja ja kehoittaneet häntä puhumaan murretta.¹¹⁸³

Iiska kunnioittaa suomalaisuuden suuria esitaistelijoita, jotka ovat kuitenkin hävinneet jonnekin. Vanhoilliset piirit, kirjanoppineet ja fariseukset ovat muodostaneet heidän aatteitaan vastaan mustan rintaman. Teofiilus Halfors, joka on päättänyt suomentaa sukunimensä, ottaa esille vielä sananvapauden, jota vanhat johtajat eivät näytä ottavan vakavasti. Mutta koska heillä on vahva kokemus kielikysymyksessä, hän yhdistäisi vanhojen kieliohjelman ja nuorten ajatuksenvapauden.¹¹⁸⁴ Venäläistämishuonon ensisijaisena pitävä Erkki Pyydymäki on kuitenkin eri mieltä. Kunakin aikana kansakunnan voimavarat pitää suunnatta keskitetysti johonkin asiaan. Juuri nyt suomalaisten on otettava johto taistelussa ryssäinvaltaa vastaan.¹¹⁸⁵

---

¹¹⁸¹ [KR] Alkio 1923 A, 48–49.

¹¹⁸² [KR] Alkio 1923 A, 71.

¹¹⁸³ [KR] Alkio 1923 A, 65.

¹¹⁸⁴ [KR] Alkio 1923 A, 66, 69.

¹¹⁸⁵ [KR] Alkio 1923 A, 70.

Erkki Pyydysmäki on vuoden 1891 valtiopäiville mennessään "Uuden Suometaren" uskollinen lukija ja hengenheimolainen. Ajan mittapuulla arvioituna hän on hyvä maanviljelijä ja taloudellisesti vaurastunut kunnallispoliitikko, joka ymmärtää nuorten valistusharrastuksia. Hän on myös ehdottomasti raitis mies. Helsingissä vietetty aika on laajentanut hänen maailmankuvaansa. Yrjö-Koskinen ja Meurman ovat tehneet talonpoikaista ihannetta etsivään Erkki Pyydysmäkeen lähtemättömän vaikutuksen. Hän on yrittänyt löytää muitakin esikuvia, mutta esiin ovat nousseet vain nämä kaksi.¹¹⁸⁶

Yhteiskunnallisten näköalojen avartuessa Erkki Pyydysmäelle on kirkastunut suomalaisen kansallisuuden erikoisasema. Ruotsalaiseen yläluokkaan kohdistuvan vastenmielisyyden lisäksi häneen on iskenyt ryssäkauhu. Ryssä on hänelle tuhatjalkainen painajainen, paholainen, joka antaa etuja liehittelijöille ja kumartelijoille. Sitä hän on oppinut inhoamaan, mutta keisaria hän vielä kunnioittaa. Aleksanteri II:n myönteinen muisto on niin voimakas, ettei hän voi kuvitella Aleksanteri III:kaan pettävän lupauksiaan.¹¹⁸⁷

Parina viime vuotena tilanne on kuitenkin muuttunut. Aleksanteri III:kaan ei ole enää hänen epäilytensä ulkopuolella. Niinpä hänessä alkaa itää ajatus itsenäisestä Suomesta. Kahdenkeskisissä keskusteluissa Yrjö-Koskinen on vihjannut, että Suomi voisi olla vielä joskus itsenäinen. Mielikuvissaan Erkki Pyydysmäki miettii, miten 200 000 harjoitettua suomalaista sotilasta vapauttaisi isänmaan.¹¹⁸⁸

Venäläisvaarasta huolestunut Erkki Pyydysmäki vaatii ylioppilaita herättelemään kansaa, jotta se ryhtyisi sitä torjumaan. Venäläisten laukkukauppiaiden agitaatio pakottaa hänet tarkistamaan myös asennettaan Yrjö-Koskisen esittämää valtiollista ohjelmaa kohtaan, jonka tarkoituksena on hankkia maata maattomille.¹¹⁸⁹ Pienikin oma viljelyala lisäisi maanpuolustushalua. Kun on omaa maata, on mitä puolustaa.¹¹⁹⁰

Keisarikoksen (1923) kirjoittaja on jo kokenut valtiomies. Niinpä romaani sisältää aikaisempaa runsaammin yksityiskohtaisia kuvauksia valtiollisesta elämästä ja nimeltä mainiten sen keskeisistä toimijoista. Aleksanteri II:n patsaan paljastustilaisuudessa Erkki Pyydysmäki iloitsee itse tapahtumasta, mutta tuntee itsensä vieraaksi ja yksinäiseksi sen kunniaksi järjestetyillä illallisilla. Häntä vaivaa

---

¹¹⁸⁶ [KR] Alkio 1923 A, 133–142.

¹¹⁸⁷ [KR] Alkio 1923 A, 133–142.

¹¹⁸⁸ [KR] Alkio 1923 A, 133–142.

¹¹⁸⁹ [KR] Alkio 1923 A, 196.

¹¹⁹⁰ [KR] Alkio 1923 A, 199.

se, että jokainen tuntuu olevan kiinnostunut vain omasta äänestään. Hänen puheitaan ei kukaan näytä noteeraavan. Tuntuu siltä, että juhlassakin keskitytään vain poliittisiin riitakysymyksiin:

Yhtäkkiä selvisi hänelle kirkkaasti, että hän taas tälläkin kertaa oli etsinyt suomalaista miestä, ihannettaan, jonka kintereillä talonpoika voisi seurata vaikka tuleen. Sellaista hän oli etsinyt vuosikymmenet ja tavannut Yrjö-Koskisen – mutta häntäkään ei näkynyt täällä. Historiasta oli hänen eteensä noussut Snellman, suuri Lalli-talonpoika! – suuri Väinämöinen.. mutta niitä sellaisia ei nyt enää ole. Yrjö-Koskinenkin peittyi kansan silmältä hallituksen salaperäiseen hämyyn.¹¹⁹¹

Aleksanteri III:n pojasta Nikolaista liikkuu Suomessa huolestuneita huhuja. Hän kuuluu oleva lapsellinen, heikko, vajaaälyinenkin. Hänet on kasvatettu taantumus-hallitsijaksi pyhän synodin yliprokuraattorin Podjedonestsevin valvonnassa. Häntä on opetettu vihaamaan Suomea ja tuhoamaan sen perustuslait.¹¹⁹² Itsenäisyys-ajatuksia hautova Erkki Pyydysmäki miettii ärtyneenä, miksi Suomen täytyy olla kytkettynä hallitsijaan, joka on vierassukuinen, eriaroittainen ja näkymättömissä kuin Jumala.¹¹⁹³ Mutta keisarilla on myös ystäviä. Yksi niistä on äijä Ylinen, joka vihaa herroja, talollisia, mökkiläisiä, työläisiä ja pitäjän johtomiehiä. Kyläläisistä 90 % on hänen kanssaan samaa mieltä. Kun keisari Aleksanteri III kuolee, mielet käyvät levottomiksi. Mitä tapahtuu hänen jälkeensä? Huoli on kuitenkin turha. Myös Nikolai I vahvistaa Suomen perustuslait.¹¹⁹⁴

Keisaririkoksessa (1923) Erkki Pyydysmäki käy tarkkaan kuvatun valtiollisen keskustelun senaattori Yrjö-Koskisen kanssa. Aulis J. Alasen mukaan Santeri Alkio on tätä keskustelua kirjoittaessaan mitä ilmeisimmin nojautunut siihen keskusteluun, jonka hän kävi Yrjö-Koskisen kanssa tavatessaan hänet vuonna 1893 kotonaan Laihialla. Heti vierailun jälkeen 31.8.1883 Alkio kirjoitti langolleen Matti Nurmiolle: "Viime perjantaina kävi luonani korkeita vieraita. Vaasan läänin vt. kuvernööri Fellman ja senaattori Yrjö-Koskinen poikkiesivat luonani Tyykin kieverista ja viipyivät luonani ison aikaa."¹¹⁹⁵

Tapaus oli poikkeuksellinen. Paikallislehti "Pohjalainen" arveli heti seuraavassa numerossaan, että siellä keskusteltiin kouluasioista, koska parhaillaan oli

---

¹¹⁹¹ [KR] Alkio 1923 A, 255–256.

¹¹⁹² [KR] Alkio 1923 A, 257.

¹¹⁹³ [KR] Alkio 1923 A, 258.

¹¹⁹⁴ [KR] Alkio 1923 A, 249–266.

¹¹⁹⁵ Alanen 1976, 105.

alettu ottaa yksityisiä suomenkielisiä oppikouluja valtion haltuun. Arvelua vahvistaa se, että Santeri Alkion luomassa Pyydysmäen ja Yrjö-Koskisen tapaamisessa keskustellaan myös kouluasioista.¹¹⁹⁶ Alkio kunnioitti Yrjö-Koskista paljon, joten en pidä luultavana, että hän olisi sijoittanut tämän mielipiteisiin keksittyjä elementtejä.

Keskustelussa Yrjö-Koskinen ilmaisee Erkki Pyydysmäelle huolensa Suomen tulevaisuudesta. Maa voidaan pelastaa vain siten, että sillä on taloudellisesti hyvinvoiva ja valistunut talonpoikaisluokka. Nyt maassa on liikaa isännistä riippuvaisia torppareita, mökkiläisiä ja kodottomia loisia, jotka ovat alttiita kaikenlaiselle yllytykselle. Maassa kulkevat laukkuryssät kehuvat Venäjän oloja, vaikka kulkevat itsekin laukkukaupalla.¹¹⁹⁷ Yrjö-Koskisen selittää myös, miten tavoitteeseen voidaan päästä. Viljelysmaata hankkiva voisi saada valtiolta kahdenkymmenen vuoden lainan, joka olisi 80–90 % tilan hinnasta.¹¹⁹⁸

Erkki Pyydysmäki kuitenkin epäröi. Hän on kyllä kuullut Tanskan huusmandeista, jotka tulevat toimeen viljelemällä $\frac{1}{2}$ –1 tynnyrinalaa,¹¹⁹⁹ mutta hän on pitänyt sitä lähinnä satuna. Asiasta on puhuttu valtiopäivillä torpparilain yhteydessä, mutta siihen ei ole suhtauduttu vakavasti. Yleisen käsityksen mukaan talonpoika ei voi elää Suomessa 5–10 tynnyrinalan maatilalla. Ilmasto on Tanskassa aivan toinen, ja Pohjanmaalla torpparit viljelevät maitaan melkein ilmaiseksi.¹²⁰⁰

Mökkiläisten ja irtolaisten asema on Yrjö-Koskisen mielestä Pohjamaalla parempi, mutta hän ennustaa, että tyytymättömyys leviää sinnekin. Sosialismi tulee myös Suomeen, koska maaseudun yhteiskunnalliset olot ovat huonot varsinkin Etelä-Suomessa, jossa valta on ruotsinkielisellä yläluokalla. "Venäläinen panslavismi on kiinnittänyt meihin haukansilmänsä. Se on ahnehtinut ja vaaninut suoma-

---

¹¹⁹⁶ Alanen 1976, 105.

¹¹⁹⁷ Kun Erkki Pyydysmäki keskustelee Yrjö-Koskisen kanssa, hänellä ei ole vielä kokemuksia laukku-kauppiaiden agitaatiosta, mutta vähän myöhemmin hän joutuu sen kanssa tekemisiin kotiseudullaan. [KR] Alkio 1923 A, 153, 154. Agitaattorit ylistävät Venäjän oloja ja selittävät, että Suomen lait on laadittu herrojen hyväksi. Nyt kun keisari on ruvennut toimiin kansan puolesta, herroille on tullut hätä käteen. Kun Erkki Pyydysmäki yrittää selittää ihmisille asioiden oikean luonteen, he alkavat lukea hänetkin herrojen joukkoon. Ihmiset näyttävät uskovan enemmän agitaattoreita kuin hänen ihaillemaansa Yrjö-Koskista! Pyydysmäki on huolissaan. Samaan aikaan kun taistelu kansan oikeuksien puolesta kiihtyy, se livistää vihollisen puolelle ja jättää lakien ja oikeuksien puolustajat kansan ja ryssän tuomittavaksi. Ja kaiken lisäksi kansa on jakautunut kahtia. Ruotsalaiset rakentavat kieliriitaa samaan aikaan, kun taitamaton ja valistumaton kansa jätetään ryssän asiamiesten opastettavaksi. Näin valmistaudutaan vain kaksipäisen kotkan saaliiksi. [KR] Alkio 1923 A, 153–155.

¹¹⁹⁸ [KR] Alkio 1923 A, 73.

¹¹⁹⁹ Tynnyrinala on 0,49 hehtaaria.

¹²⁰⁰ [KR] Alkio 1923 A, 71–74, 92–93.

laista kansallisuutta nielaistakseen sen. Hallitsijat ovat kuitenkin olleet meidän turvanamme. Mutta nämä ruotsalaiset kiihottavat nyt hallitsijaa röyhkeällä uhmaltaan."¹²⁰¹

Yrjö-Koskinen ottaa esille ajatuksen suomalaisesta sotavoimasta. Jos Suomella olisi edes satatuhatta harjaantunutta, hyvin varustettua miestä, jotka olisivat valmiit uhraamaan henkensä maan valtiollisen vapautumisen puolesta, silloin maan asiat olisivat jo toisin.¹²⁰² Hän uskoo, että sekin aika vielä tulee. Ruotsalaisten valta on kukistettava, jotta suomalainen kansallisuus voisi elää. Ruotsinkielisten valtiomiestaito on kyllä korkea, mutta he käyttävät sitä vain oman luokkansa vallan tukemiseksi, mikä koituu lopulta Suomen vahingoksi.¹²⁰³

Yrjö-Koskisen mielestä suomalaisten taistelu ryssää vastaan edellyttää tilattoman maatyöväen taloudellisen ja yhteiskunnallisen aseman pikaista parantamista. Köyhät ja sivistymättömät kansanlaumat ovat aina olleet valtion sisäinen vaara ja heikkous. Erityisesti ne ovat sitä Suomessa, jonka valtiollinen asema on keisarin sanan varassa. Kun sitä ohjailee venäläinen virkavalta, Suomen kohtalo on hiuskarvan varassa. "Ei ole mikään harvinainen tapaus, että keisari rikkoo lupuksensa."¹²⁰⁴

Yrjö-Koskisen mielestä aatelis- ja porvarissäätyjen ruotsinkielinen politiikka pyrkii vain säilyttämään niiden hallitsevan luokka-aseman. Venäjä ei ole unohtanut, että ruotsinkielisiä sitovat Ruotsiin historialliset siteet. He eivät voi edustaa suomalaiskansallista mielipidettä. Sitä voi edustaa vain suomenkielisen väestön, työväen ja talonpoikien joukko. Kun pappissäätykin herättää venäläisissä epäluuloisuutta, maan ainoa turva on talonpoikaissääty ja siihen liittynyt suomalainen sivistyneistö.¹²⁰⁵

Erkki Pyydysmäki näkee asiat samalla tavalla. Suomenkieliset eivät voi voittaa maaseudulla ruotsinkielisiä ilman, että ne vaurastuvat taloudellisesti ja ottavat haltuunsa maan poliittisen johdon. Hän huomauttaa kuitenkin siitä, että pelkät kansalliset harrastukset eivät kohenna talonpojan ja työmiehen taloutta. Köyhät eivät elä pelkillä aatteilla.¹²⁰⁶

---

¹²⁰¹ [KR] Alkio 1923 A, 75.

¹²⁰² [KR] Alkio 1923 A, 75. Santeri Alkio sijoittaa saman repliikin fiktiivisen henkilön Lintumäen suuhun: "Meillä on kohta kaksisataatuhatta harjoitettua sotamiestä." [KR] Alkio 1923 A, 260.

¹²⁰³ [KR] Alkio 1923 A, 76.

¹²⁰⁴ [KR] Alkio 1923 A, 77.

¹²⁰⁵ [KR] Alkio 1923 A, 77–78.

¹²⁰⁶ [KR] Alkio 1923 A, 78.

Erkki Pyydysmäen varovaisesta kritiikistä kiusaantunut senaattori myöntää, etteivät aatteet ole taistelussa välttämättömiä, mutta jos siinä keskitytään vain talous- ja valtakysymyksiin, tervettä kehitystä ei synny. Pyydysmäki selventää kritiikkiään toteamalla, että nuorten aatteelliset harrastukset ovat liian kaukana käytännön elämästä. Siihen senaattori voi yhtyä. Nuoret, joilla on omat haihattelunsa, saisivat pysyä erossa politiikasta. "Sellaiset osat kuin kansanopistoasia, kaunokirjallisuus ja muut semmoiset, ne kuuluvat nuorisolle."¹²⁰⁷

Myöhemmin, kun maataloustyöväen pako Amerikkaan ja kaupunkeihin kiihtyy, Erkki Pyydysmäki alkaa ymmärtää Yrjö-Koskisen intoa antaa tilattomille maata. Hän avustaa valtiopäivämiehenä tilojen palstoittamista tilattomille ja havaitsee pian sen myönteiset yhteiskunnalliset seuraukset. Mökkiläisille oma maapalsta merkitsee uuden elämän alkua ja tekee heistä suomalaisia. Hän uskoo, että Suomi pystyy elättämään oman maansa tuotteilla 10–15 miljoonaa ihmistä.¹²⁰⁸

Kun Erkki Pyydysmäki keskustelee nuorten kanssa, hän painottaa sitä, että Suomen leivästä ja puolustuksesta vastaa talonpoika. Hän myös varoittaa heitä yhteiskunnallisen aseman kohoamisesta aiheutuvista mahdollisista vaaroista. Kun heistä aikanaan tulee vieraita kieliäkin puhuvia herroja, he voivat päästä ruotsalaisten ja ryssien tuttavuuteen, saavuttaa heidän luottamuksensa ja välttää suomalaisen moukan maineen. "Mutta muistakaa minun sanani: jokainen ystävyysuhde, minkä te solmitte ruotsalaisten vallanpitäjien kanssa kielitaistelun ratkaisun lykkäämiseksi sopivampaan aikaan, on kansallisuutemme esikoisoikeuden pettämistä."¹²⁰⁹

Yrjö-Koskisen vierailun aikana Pyydysmäen kylä elää nousukauttaan. Esimiehensä opettaja Lintunevan johdolla nuorisoseura virittää koko kyläkunnan toimeilaisuuteen. Seuralehti "Sytyke" alkaa ilmestyä. Siinä käydään keskustelua yökosinnasta ja vihataan valkokauluksista herrasluokkaa, mutta keskustelun jälkeen julistetaan kaikenlaisten kaulusten käyttövapaus. Pastori Nodberg käy julistamassa, että Kaanaan häissä Kristus laittoi viinaa, josta häävieraat juopuivat. Martti Luhtaneva on seuralehdessä maininnut nimeltä kylän uskonnollismielisiä miehiä, jotka olivat juopotelleet.¹²¹⁰ Nuorisoseuroissa käydään taistelua vanhoillisten ja nuorten välillä.¹²¹¹ Samaan syssyyn käsitellään näyttölemiset, tanssit ja muut synnit.

---

¹²⁰⁷ [KR] Alkio 1923 A, 79.

¹²⁰⁸ [KR] Alkio 1923 A, 275–276, 278–280.

¹²⁰⁹ [KR] Alkio 1923 A, 70.

¹²¹⁰ [KR] Alkio 1923 A, 318.

¹²¹¹ [KR] Alkio 1923 A, 329.

Kylällä viritellään myös osuustoimintaa. Siihen on johtanut se, että rukiista oli tulossa hyvä sato. Mutta kun se nostatti huhuja siitä, että viljasta maksetaan kaupungissa hyvä hinta, kaikki intoutuivat viemään viljaa ostettavaksi, jolloin hinta putosi. Epäiltiin vahvasti, että huhu korkeista hinnoista oli laskettu liikkeelle tahallaan. Erkki Pyydysmäki kutsuu kylälle osuustoimintamiehen. Osuustoimintamies aloittaa osuustoimintapuhujien yleisen tavan mukaan Rochdalen kankureiden historialla. Sitten hän kuvailee osuustoimintaa Euroopan eri maissa ja kapitalismin puutteita ja virheitä. Tämän liiketoiminnan nurinkurisuudesta johtui maanviljelys-tuottajain elämän ahdistus.¹²¹² Neuvoja puhuu yhteenliittymisen suurista mahdollisuuksista, taloudesta, yhteiskunnallista ja siveellisistä eduista. Räätäli Pettersson ja muutamat muut kylän miehet tulevat neuvojan jälkeen Pyydysmäen puheille, ja aletaan suunnitella osuuskauppaa. Hanke onnistuu, ja kaupan oven yläpuolelle kiinnitetään kyltti "Pyydysmäen Osuuskauppa r. l."¹²¹³ Kun mökkiläiset ovat saaneet Pyydysmäellä omaa maata, se on vahvistanut kylän elinvoimaa. Muutama tynnyrinala maata on kohentunut kaikin puolin Vuodon Iikan ja Hermanni Luhtanevan elämää.¹²¹⁴ Amerikan siirtolaisuudesta palaava Jaakko Aittanen ryhtyy hankin palstaviljelijäksi.¹²¹⁵ Palstaviljelijöiden määrän lisääntyminen aiheuttaa määrittelyongelmia. Mihin he sijoittuvat kylän sosiaalisessa arvoasteikossa? Kyläläisten miehissä he sijoittuvan talollisten ja mökkiläisten välimaastoon.¹²¹⁶

---

¹²¹² [KR] Alkio 1923 A, 329.

¹²¹³ [KR] Alkio 1923 A, 332–336.

¹²¹⁴ [KR] Alkio 1923 A, 201–203, 207–211.

¹²¹⁵ [KR] Alkio 1923 A, 203–204.

¹²¹⁶ [KR] Alkio 1923 A, 201–204, 209–211.

13 Kansan valtio – tulevaisuuden yhteiskunta

Santeri Alkio on vakuuttunut siitä, että yksilöt kehittyvät yhteiskunnallisiksi ihmisiksi. He eroavat toisistaan siten, että yhteiskunnallisessa ihmisessä oman edun tavoittelu on avartunut keskinäisyydeksi.¹²¹⁷ Hän odottaa innokkaasti aikaa, jolloin ihmistä tutkitaan yhtä tiedonhaluisesti kuin sähköä, valoa ja lämpöä. Ihmisen intohimoja analysoimalla voidaan löytää keinot niiden järkevään ohjaamisen, mikä puolestaan luo edellytyksiä hyvälle elämälle, tunteen ja järjen sopusuhtaiselle tasavallalle. Kun itseään tutkiva ihminen voi muokata elämänsä millaiseksi tahtoo, taistelu valtakuntien rajoista ja rikastumisen keinosta käy tarpeettomaksi. Elämän aineelliset arvot saavutetaan helposti, ja niitä käytetään vain tarpeen mukaan.¹²¹⁸

Santeri Alkio käsittelee tulevaisuuden yhteiskunnan rakentamista erityisesti vuonna 1914 ilmestyneessä *Uudessa ajassa*.¹²¹⁹ Se on valistususkossaan hänen elämänmyönteisin teoksensa, kansallisuusaatteen, maaseutumaisen elämäntavan ja kansansivistystyön synteesi. Teoksen maalaiskylän kollektiivisessa kuvauksessa kiteytyy Alkion usko talonpoikaisen elämäntavan terveellisyyteen, sitä elävöittävään maahenkeen, osuustoiminnalliseen yhteistyöhön, itsekasvatukseen, virikkeitä luovaan nuorisoseuratyöhön ja kansansivistystyön mahdollisuuksiin paremman yhteiskunnan luomisessa. *Uuden ajan* (1914) kyläyhteisö toteuttaa sen yhteiskunnallisen utopian, jota Alkio itseoppineena ajattelijana, kirjailijana ja maalaisliittolaisena poliitikkona tavoitteli.¹²²⁰ Profeetalliseen näkyyn viittaa sekin, kun hän kertoo päiväkirjoissaan, miten hänestä tuntui teosta kirjoittaessaan, kuin jokin ulkopuolinen voima olisi juoksuputtanut hänen kynäänsä.¹²²¹

Uuden ajan (1914) alkaessa Jokirannan kylää on kohdannut taloudellinen ja henkinen taantuma. Nuorisoseura on rappiolla, urheilua ohjaavat väärät ihanteet ja

---

¹²¹⁷ Pyrkijä 11/1911, 163; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 149.

¹²¹⁸ [VM] Alkio 2012 B, 505; Alkion päiväkirja 7.6.1920; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 220.

¹²¹⁹ Teoksen nimi *Uusi aika* esiintyy jo Santeri Alkion varhaiskauden teoksessa *Teerelän perhe*. “Näin joutui Teerelän talo uusille haltijoilleen. Vanha aika muutti Matti-ukon mukana eläkkeelle kamariin. Uusi aika astui pelloille, niityille, soille ja kartanolle.” [TP] Alkio 1923 E, 155. Syyskuun 13. päivänä Werner Söderström Osakeyhtiö teki Santeri Alkiolle tarjouksen *Uusi opettaja* -teoksen kustantamisesta. Maisteri Jäntti ehdotti, että nimi muutettaisiin *Uudeksi ajaksi*. Santeri Alkio myöntää, että ehdotettu nimi on onnistuneempi. “Sillä todellisuudessa teos nyt sellaisenaan tarkoittaa kuvata Jokirannan kylässä koko Suomen nykyistä asemaa, Kyläsuo kaikkia suomalaisia nevoja, Peltomies agronomiuudistusta, Mikkoisen emäntä Suomen äitejä j.nep.” [PR] Alkio 2012 A, 60.

¹²²⁰ Ks. Karkama 1994, 30. Lehosta siteeraten Karkama luonnehtii maalaiskylää ihanteelliseksi alueelliseksi vuorovaikutusjärjestelmäksi. Ks. myös Lehtonen 1990, 73.

¹²²¹ [PR] Alkio 2012 A, 56.

juopottelu on yleistynyt.¹²²² Uusi aika sarastaa, kun kylään saapuu nuori opettaja Väinö Kanteleinen, joka ryhtyy nuorisoseuran esimieheksi. Henkisestä lamasta kärsivässä kylässä hän kohtaa paljon ennakkoluuloja. Kansakoulun johtokunnan esimies Tuomas Varamäki edustaa monen isännän mielipidettä, kun hän nimittää nuorisoseuraa saatanan kirkoksi.¹²²³

Kanteleisen valistustyö alkaa vaivalloisesti. Tutustuessaan kylän väkeen hän törmää vanhoillisiin asenteisiin. Hän aloittaa nuorista houkuttelemalla heitä rappeutuneen nuorisoseuran kunnostamistalkoisiin. Kun nämä innostuvat asiaan, myös vanhempi väki alkaa suhtautua Kanteleeseen ja hänen valistustyöhönsä myönteisemmin. Varamäen nuori isäntä aloittaa tuottavan suoviljelyn. Teoksen ensimmäinen osa päättyy optimistiseen tulevaisuuden odotukseen.

Toisen osan alkaessa tapahtumista on kulunut neljä vuotta. Kaikki vireille pannut asiat ovat rauenneet heikkoon yhteishenkeen. Hajonnut on myllylahko, turvepehko-osuuskunta, puimaosuuskunta ja Rahkonevan tieasia. Hyvinvointiin pyrkinyt kylä on vajonnut jälleen henkiseen lamaan. Työn into on kadonnut ja kylä köyhtynyt. Se on täynnä riitoja, tyytymättömyyttä, epätoivoa ja katkeruutta. Aikuisväestö on menettänyt uskonsa tulevaisuuteen. Maatyötä vieroksuva nuoriso etsiytyy muihin ammatteihin. Erkin Sameli on lähdössä Amerikkaan ja Mikkosen Niilo teollisuuskouluun. Maanviljelystä luopuva nuoriso aiheuttaa epäsuopua, ongelmia ja ahdistusta monissa talonpoikaisissa perheissä.¹²²⁴

Voimakkain kontrasti siitä aiheutuviin ristiriitoihin syntyy, kun Sepän Kustaa haluaa näyttelijäksi. Hän on varma kutsumuksestaan ja aikoo liittyä kiertelevään teatteriseurueeseen. Vaihtoehtona olisi sitoutuminen pienen tilan ruumiilliseen työhön, jota hän vihaa ja jossa hän tuntee joutuneensa orjan asemaan. Kanteleinen vastustaa Kustaan aikeita. Kiertelevässä teatteriseurueessa hänestä tulisi tuskin muuta kuin keskinkertainen harrastelija. Sen sijaan kotikylänsä seuranäyttämöllä

---

¹²²² [UA] Alkio 1921 C, 7–13. Santeri Alkion idealistista itsekasvatusmenetelmää oli nuorisoseuroissa vaikea toteuttaa. Vuonna 1911 tilanne oli mennyt niin huonoksi, että hän katsoi aiheelliseksi ohjeistaa nuorisoseuratyötä kirjasella *Työn järjestämisestä nuorisoseuroissa*. Järjestöjen hajanaisessa, mielijoh-teisiin perustavassa toiminnassa yhteishenki oli pelkkä unelma. Ihanteiden puutteessa etsittiin aistillista tyydytystä. Oli aloitettava taistelu nautinnonhimojen houkutusta vastaan. Se ei tarkoittanut asketismia, vaan järkipäristä pyrkimystä asettaa sille luonnolliset rajat. Alkio on kiinnostunut myös pyrkimyksistä saattaa kasvisravinto ainoaksi ravintoaineeksi.[!] [TJN] Alkio 1911, 5. Pitäisi muistaa, ettei pelkkä huvittelu ja seuranpito ole varsinaista nuorisoseuratyötä. Nuorisoseurojen ei pitäisi perustaa työtään vain kodin, koulun ja kylän antamiin virikkeisiin. Niiden lisäksi hän suosittaa kotiopinnoita, kotiteollisuutta ja kotiväen keskeisiä illanviettoja. [TJN] Alkio 1911, 10. "On hyvä tottua jo nuorena taistelemaan hyvän ja oikean ja suuren puolesta ja sitä tehdessään määräämään itselleen elämäntehtävän ääriiviivat." [TJN] Alkio 1911, 15.

¹²²³ [UA] Alkio 1921 C, 22.

¹²²⁴ [UA] Alkio 1921 C, 109–113, 116–119, 120–125.

hän voisi tuoda taiteellista nautintoa ja iloa koko kyläkunnalle. Hänen esitystään ihailtaisiin lahjakkaan ystävän taidonnäytteenä. Mutta jos hän palaisi kylään kiertävässä näyttelyseurueessa, hänet nähtäisiin itseään esittelevänä näyttelijänä, joka tavoittelee taituruutta saadakseen iloa sisäisesti tyhjän maailmaansa. Väittely päättyy Kustaan haastavaan kysymykseen: "Luuletko että minun isäni haluaisi pitää minua maatyössä ihanteen vuoksi päivääkään, ellei minun orjatyöni hedelmä häntä rikastuttaisi?"¹²²⁵ Kysymys saa Kanteleisen ymmärtämään Kustaan pyrkimystä. Eihän elämässä ole kysymys vain leivästä, vaan sen tarjoamista mahdollisuuksista, ajatuksista, toistensa ymmärtämisestä, kaikesta sellaisesta, mikä synnyttää elähdyttäviä ajatuksia. Alkio jättää ratkaisun avoimeksi. Hyvästellessään Kustaata Kanteleinen tarttuu hänen käteensä lämpimästi: "Tee minun puolestani niin kuin parhaaksi näet. Ystäviähän me olemme silti."¹²²⁶

Uuden elämän alkuun päästään, kun nuorisoseuralla pidetään luentokurssi suoviljelyksestä, karjanhoidosta, osuustoiminnasta, kesannon muokkauksesta ja nuorison kasvatuksesta. Paikallista Kyläsuota koskeva esitelmä, jonka pitää neuvoja-agronomi Peltomies¹²²⁷, sisältää näkymiä hankkeen tarjoamista viljelymahdollisuuksista sekä sen taloudellisesta ja yhteiskunnallisesta merkityksestä.¹²²⁸ Esitelmän herättämän innostuksen vallassa päätetään aloittaa Kyläsuon viemärointi. Siihen rohkaisee jo romaanin ensimmäisessä osassa esitetty Varamäen talon esimerkki. Tieteellisin menetelmin harjoitettu viljely on tuottanut erinomaisia tuloksia. Vaikka kaikki ovat sen tienneet, henkisessä lamassa sitä ei ole osattu hyödyntää.¹²²⁹ Suuresta hankkeesta muodostuu porvareiden ja sosialistien yhteinen asia, eivätkä uskonasiatkaan muodosta esteitä yhteistyölle. Uskotaan, että Kyläsuon kuitvattaminen tuo kylälle uutta työtä ja toimeliaisuutta. Se ehkäisee myös poisuuttoja ja ikärakenteen vanhenemista. Kylässä viriää uusi elämänusko. Kanteleinen saa nuoret innostumaan.¹²³⁰ Ränstynyt nuorisoseura kunnostetaan talkoilla, ja se aloittaa toimintansa. Opettaja tutustuu oppilaittensa koteihin, mikä rohkaisee äidit yhteistyöhön lasten kasvatuksessa. Kansanomaisella ystävällisyydellään Kanteleinen saavuttaa kyläläisten luottamuksen.

---

¹²²⁵ [UA] Alkio 1921 C, 114.

¹²²⁶ [UA] Alkio 1921 C, 115.

¹²²⁷ Agronomi Peltomies on kaunokirjallisesti mahdollisimman mielikuvitukseton nimi, mutta se saa syvempää merkitystä esiintyessään myöhemmin *Karuliinan pojassa* Alkion ideologisten ajatusten tulkina.

¹²²⁸ [UA] Alkio 1921 C, 161, 162.

¹²²⁹ [UA] Alkio 1921 C, 141–143. Runollinen kuvaus Varamäen ruisvainiosta on sivulla 232.

¹²³⁰ Kanteleisessa on *Mennyi*-teoksen (1892) Eero Laivurisen piirteitä.

Itsekasvatuksen ohella Santeri Alkio korostaa nyt kasvatuskeinona käsityötä. Kanteleinen on hankkinut nuorisoseuralle höyläpenkin tehdäkseen talossa tarvittavat puheenjohtajan pöydän ja puhujankorokkeen. Työparikseen hän houkuttelee Peltosen Juho-rengin, joka on erinomainen työmiehen, mutta jolla on taipumusta ryyppiskelyyn. Juho on resunnut nuorisoseurala humalassa ja uhmannut Kanteleista. Yhteistä työtä tehden, eräänlaisessa mestari–kisälli-suhteessa, Juhosta kasvaa Kanteleiselle taitava, innostunut ja vastuuntuntoinen kumppani.¹²³¹

Maan hankkiminen tilattomalle maaseutuväestölle on ollut Santeri Alkion keskeinen poliittinen tavoite 1900-luvun alusta lähtien. Kaksi vuotta ennen *Uuden ajan* (1914) ilmestymistä eduskunta on tehnyt tilattoman väestön maahankintalakia koskevan kielteisen päätöksen.¹²³² Alkion suhtautumista tehtyyn päätökseen ilmentää talonpoika Mikkonen, jota asia on vaivannut vuosikautia. Hänestä torppareiden häätäminen on kohtuutonta. Pakkolakia ei kannata jäädä odottelemaan. Maanvuokraoloja ja pienviljelystä voidaan järjestellä myös vapaaehtoisesti.¹²³³ Mikkonen on tehnyt omien vuokralaistensa kanssa sopimukset jo kauan sitten, joten häntä hämmästyttää niin maanomistajien kuin vuokraajienkin haluttomuus sovitella asioita. Hän on vakuuttunut siitä, että pakkolaki tulee, koska on paljon viljelysmaata tarvitsevia ihmisiä ja suunnattomasti viljelemätöntä maata. Niiden yhteen saattaminen synnyttäisi uutta taloudellista toimeliaisuutta.¹²³⁴ Ihmisiä ei voi häätää kodeistaan vain siksi, että joku hyötyy siitä muutaman markan. Kansantaloudessa tämä hyöty häviää siihen, että hädöistä syntyy maahan uusia vaivaisia, kerjäläisiä ja rosvojoukkoja, maatyöväki vähenee ja erämaat lisääntyvät. Ainoa pakkolakia vastaan esitetty argumentti on se, että se loukkaa Alkion vihaamaa omistusoikeutta, jota käytetään keinotteluun.¹²³⁵

Jotta lisää maata saataisiin hyödylliseen käyttöön, Kanteleinen suunnittelee Ketunmaalle pienviljelijäsiirtolaa. Myös Mikkonen kannattaa Kyläsuon raivaamista. Hänen tavoitteensa on tehdä jotain tilattomien ja torppareiden hyväksi. Hän

---

¹²³¹ [UA] Alkio 1921 C, 58–63. *Uuteen aikaan* sisältyy (1914) pitkä kuvaus nuorisoseuran toimintaan sisältyvästä poikien puutöiden kasvatuksellisesta merkityksestä. [UA] Alkio 1921 C, 46–63.

¹²³² [UA] Alkio 1921 C, 191.

¹²³³ [UA] Alkio 1921 C, 191–195. Santeri Alkio käsittelee aihetta jo vuonna 1900 ilmestyneessä teoksessaan *Tienhaarassa*. Novellissa "Uusi välikirja" Helsingissä asuva maanomistaja parantaa vapaaehtoisesti torppareittensa sopimusta. Tutustuttuaan heihin perusteellisesti hän tuo kouluun kirjallisuutta ja järjestää luentokursseja. Laukkuryssien lupaamaa uutta maanjakoa torjuakseen hän laskee torppareiden työvelvoitetta, poistaa ylipäivätyöt ja määrää pisimmäksi kesätyöpäiväksi 13 tuntia. Torpan vuokraajaksi sovitaan 50 vuotta. Lisäksi torppareille annetaan mahdollisuus lunastaa torppa palstatilaksi. Torpparit ovat tyytyväisiä. [TH] Alkio 1900, 248–257.

¹²³⁴ [UA] Alkio 1921 C, 191–195.

¹²³⁵ [UA] Alkio 1921 C, 191–195.

ei ole kuitenkaan varma siitä, saadaanko pienet tilat kannattaviksi, mutta Kanteleinen luottaa siihen, että uusilla viljelysmenetelmillä maan tuotto voidaan kolminkertaistaa. Hänen tilastotietojensa mukaan Suomi on tilojen tuottavuudessa jäljessä kansainvälisestä kehityksestä.¹²³⁶

Kun suunnitelma saa riittävästi kannatusta, maahenkinen Kanteleinen ryhtyy sitä organisoimaan. Uskoa hankkeeseen antavat Tanskan ja Ruotsin kokemukset pienviljelyn tehokkuudesta. Myös Varamäen onnistuneet kokeilut suoviljelyksessä, monet luentokurssit ja agronomi Peltomiehen oma esimerkki vahvistavat uskoa hankkeeseen. Sitä varten perustettuun maanosto-osuuskuntaan liittyy kuusitoista osakasta. He sitoutuvat koulutukseen, osallistumaan maatalouden opintokursseihin ja kartuttamaan laajemminkin tietojaan maanviljelyksestä.¹²³⁷

Santeri Alkio pohjustaa Kyläsuon raivauksen aloittamista poliittisävyisellä väittelyllä ruumiillisen työn kannattavuudesta. Sen käyvät torppari Miettisen Amerikassa ollut poika ja Peltosen entinen renki Juho. Maahenkinen Juho on ostanut mökin ja haluaa maata Kyläsuolta. Maailmaa nähnyt Miettinen uskoo olevansa ymmärrykseltään ja kokemukseltaan Juhon yläpuolella. Hän väittää, että pienestä maapalasta on ansiotuloilla elävälle miehelle vain haittaa. Kun Juho uskoo saavansa tilan kannattavaksi, sosialistisen herätyksen saanut Miettinen todistelee väitettään työn ja pääoman välisellä ristiriidalla. Hänen mielestään Kyläsuon raivaaminen on kapitalistinen yritys, josta ojankaivajat saavat kouraansa vain palkkaraht. Kapitalisti, joka sijoittaa hankkeeseen pääoman ja jaksaa odottaa, vie heidän työnsä tuloksen. Palkkarenkien raivaama viljelysalue jää omistajien suvuille. Heidän lapsensa rikastuvat vielä muiden kaivamasta viemäristä.¹²³⁸

Kyläsuon kuivattaminen on Santeri Alkion vaihtoehto kapitalistiselle keinotekoiselle. Se toteutetaan yhteisvastuullisena osuustoiminnallisena hankkeena.¹²³⁹ Taloudellinen toimeleisuus herättää kylän. Nuorisoseura toimii monipuolisesti, kansakoulun oppilaat ovat innostuneita, äidit osallistuvat koulun kasvatustehtävään ja aikuiset harjoittavat kansalaisopintoja. Pojat palailevat kaupunkiin suuntautuneilta harharetkiltään ja alkavat viljellä maata, kuka kotitilallaan, kuka Kyläsuolle perustetulla uudistilalla.

Poikansa koulunkäyntiä seuraava Mikkosen emäntä ei ole tullut ajatelleeksi, mitä on isänmaa. Se on ollut hänelle epäjumalinen asia, josta on paras pysytellä erillään. Synnin maailmassa ei syntisellä ihmisellä voi olla isänmaata. Se estäisi

---

¹²³⁶ [UA] Alkio 1921 C, 187–194.

¹²³⁷ [UA] Alkio 1921 C, 240–241.

¹²³⁸ [UA] Alkio 1921 C, 215.

¹²³⁹ [UA] Alkio 1921 C, 64.

pyrkimästä oikeaan, iäiseen isänmaahan. Asia konkretisoituu, kun emäntä kuulee, että sosialistit haluavat maata ilmaiseksi. Hänen mieleensä tulevat talon omat maat. Ne hän mieltää isänmaakseen, koska ne ovat perittyjä. Hän alkaa huolestua siitä, että ne viedään vääryydellä. Mitä Jumala tarkoittaa sillä, että antaa pahan menestyä? Mutta kun hän lukee poikansa koulukirjoja, hänelle alkaa avautua aivan uusi maailma.¹²⁴⁰

Jotta Kyläsuon viljelijät pääsisivät tehokkaasti mukaan kehittyvään maanviljelykseen, Takanperän Juho ja Varamäen Niilo lähtevät lääninhallituksen myöntämällä tuella Tanskaan tutustumaan uusiin viljelymenetelmiin. Opettaja Kanteleiselle, joka muuten olisi jäänyt matkalta pois, isännät keräävät matkarahaa, jotta hän voi käydä tutustumassa UGGLEHULTIN ja RÖSIÖN mallitiloihin.¹²⁴¹

Kanteleinen on vakuuttunut siitä, että tulevaisuus kuuluu maanviljelijöille. Sitä varten heidän pitää valmistautua hallitsemaan uutta aikakautta kulttuuri-ihmisenä. Kun teollisuuden ja kaupan väliaikaiset mahdollisuudet suurten joukkojen elinkeinoina ovat saavuttaneet huippunsa, maanviljelyksestä tulee suurten joukkojen elämänlähde. Sen vuoksi maan tuotantolähteet täytyy avata ja maakuultuuri kasvattaa kilpailukykyiseksi tehdas- ja kauppa-kulttuurin kanssa. Se vaatii ihmisiä omistautumaan maalle kokonaan. Maakuultuuri ei hyödy rahanhimoisista, rikastumista tavoittelevista viljelijöistä. Maasta ja maatyöstä pitää etsiä ruumiin ja sielun elämää, sopusointua, elämäniloa ja historiallisia päämääriä.¹²⁴²

Kyläsuota raivattaessa Kanteleinen oppii ymmärtämään niiden maata viljelevien miesten elämää, jotka muodostavat tulevaisuudessa kansallisen elämän perustan.

---

¹²⁴⁰ [UA] Alkio 1921 C, 256–257.

¹²⁴¹ [UA] Alkio 1921 C, 264–265. Santeri Alkio palaa Kyläsuon kuivattamisen teemaan kirjassa *Sano-malehtimies kesämatkoilla Ruotsissa, Suomessa, Latviassa, Puolassa ja Saksassa* (1928). Mielikuvituksessaan hän näkee, miten joskus tulevaisuudessa, kun Tervanevan seudulla on jo runsaasti asukkaita, siellä vietetään satavuotisjuhlaa paikan ensimmäisten raivaajien muistoksi. Juho Peltokosken kuva nostetaan näkyvälle paikalle ja nuorisopunoo seppeleen, jolla päiväsankarin piirteet reunustetaan. Esitelmöitsijä kertoo paikan viljelyshistoriasta kuvaillen näiden alkuasukkaiden suurtöitä ja muistuttaa samalla Tervanevan muinaisuudesta, kun se alkutilassaan hyllyi ja uhosi hallaa. Se kulttuuriryö, jonka Tervanevan ensimmäiset raivaajat panivat alulle ja sankareina kävivät sitä toteuttamaan, saa tilaisuudessa ruusuisen ja taruperäisen hohteen. Mutta nuoret, jotka raivaajasankareille seppeleitä silloin sitovat, tuntevat sydämessään maakuultuurin nostavaa riemua ja kotikumpujen väkevää vetoa, kuuntelevat kotikuusen kuiskauksia ja vihkiytyvät maahengen uskossa määrätietoiseen elämäntyöhön. [SKM...] Alkio 1928, 90.

¹²⁴² Vuonna 1922 Santeri Alkio suunnittelee jatko-osaa teokselle *Uusi aika* (1914). Teokseen *Ketunmaan siirtola* hän aikoo sijoittaa tulevaisuuden yhteiskuntakuvansa. [PA] Alkio 2012 C, 167.

..Mitä olemme me, jotka opetamme, puhumme, jos ei ole niitä, joiden elämä on välittömässä suhteessa isänmaahan, jotka antavat isämaalle ja meille elämän, jotka ovat isänmaahan vihityt? Meidät puhaltaa tuuli kumoon, virta voi kuljettaa meidät, vierasmainen ajatus vieroittaa meidät.. Kuin lastu me kelimme kansainvälisyyden virrassa, itsekään tietämättä mihin..

..Mutta maamies, hän on meidän ankkurimme, meidän isämme ja äitimme.. Ja kuitenkin, kuinka usein me ajattelemme, miten kiitollisia meidän tulisi olla, jos he saavat maapalan raskailla vuokraehdoilla tai hirveän korkeasta hinnasta ja kalliilla korolla.¹²⁴³

Kyläsuon ojitusta kuvatessaan Santeri Alkio kartoittaa kertojan äänellä suhdettaan luontoon. Se on Runebergin Saarijärven Paavon raivaajahengen sävyttämää. Suon ojituksella aloitetaan villin maan valloitus. Ojan varrella kulttuuriviljely osoittaa vaikutuksensa. Taistelua käydään, kunnes koko neva on ojitettu, kuokittu ja kylvetty. Erämaan valloitus jatkuu hetki hetkeltä, vuosisata vuosisadalta. Valloittajia ovat ihmiset, jotka tunsivat nevan aikoinaan vain hyödyttömänä joutomaana. Ennen se oli vain pisara runoutta, josta nautittiin auringonvalon, kanervainhajun ja marjojen kera. Se katoaisi nyt, mutta tilalle astuisi valtava todellisuus, missä maan hallitsijaksi pyrkivä ihminen ottaa peruuttamattoman askeleen alistaakseen sen palvelijaksensa.¹²⁴⁴

Mutta se synnyttää aivan toisen vaikutelman kuin se, että siitä olisi kaivettu kultaa. Kullankaivaminen vaikeuttaa elämää luomalla hermostollisia sairauksia, nälkää, köyhyyttä ja kirottua rikkautta. Sen sijaan Kyläsuon ojitus herättää jokaisessa terveessä, pilaantumattomassa miehessä, omanarvontuntoa ja elämäniloa. Kovassa työssä alkukurma haihtuu, mutta jäljelle jää pysyvä omanarvontunto työstä, jota ennen pidettiin kovin vähäarvoisena. "Kerran Varamäen ukko kuvaili että hänestä tuntui tässä ojanpartaalla siltä kuin Luoja hapuilisi häntä kädestä, osoitaisi suota ja kuiskaisi: sinulle ja sinun siemenelles annan minä tämän maan."¹²⁴⁵

Kun Santeri Alkio kansalaissodan päätyttyä etsi ulospääsyä sen aiheuttamasta henkilökohtaisesta ja kansallisesta kriisistä, hän totesi pettyneenä, että ne yhteiskunnalliset instituutiot, joiden olisi pitänyt pystyä estämään sota, olivat epäonnistuneet tehtävässään. Paradoksaalista oli, että ne oli luotu edistämään juuri Alkion tavoittelemaa ihmisten yhteistoimintaa. Kun siitä huolimatta oli epäonnistuttu, oli

---

¹²⁴³ [UA] Alkio 1921 C, 244–245.

¹²⁴⁴ [UA] Alkio 1921 C, 210–211.

¹²⁴⁵ [UA] Alkio 1921 C, 211–212.

ilmeistä, ettei virheitä voinut korjata vain niitä uudistamalla. Uudistua piti ihmisen. Ongelmaan oli kuitenkin vaikea löytää järjellistä ratkaisua.

Uusi valtio – mitä se saattaakaan olla muuta kuin luokkien keskinäinen taistelutanner, milloin ei olla sodassa naapurivaltojen kanssa? *Uusi yhteiskunta*, mitä se saattaa ollakaan muuta, kuin väkevän ja ovelain, heikkoja ja yksinkertaisia takaa ajava saalistusalue niin kauan, kuin voima ja nero yleisessä mielipiteessä samalla merkitsee valtuutta käyttää niitä omaksi hyväkseen? *Uusi talouselämä*, mitä se saattaakaan olla muuta kuin materialististen arvojen jumaloimista niin kauan kuin ihmisillä yleensä ei ole muita kuin materiaalisia arvoja? Mutta mitä ovat valtio, talous ja yhteiskunta? Ne ovat tuloksia, summia siitä yhteistyöstä, jonka ihmiset yhteisharrastuksillaan saavat aikaan. Niissä esiintyy ihmisyuden kootut saavutukset.¹²⁴⁶

Pitkin 1910-lukua Santeri Alkio suunnitteli suurta yhteiskunnallista romaania, joka kattaisi ajanjakson 1890-luvun alusta kansalaissotaan. Tarkoitus oli, että se keskittyisi kuvaamaan sosialidemokratian ja sosialidemokraattisen puolueen kehitystä suurlakosta kansalaissotaan. Kansalaissodan jälkeen suunnitelma avartuisi kokonaan uuden aikakauden sivistysihanteen esittämiseksi.

Santeri Alkio käytti teoksesta työnimeä "Keisaririkos". Kun vanha sivistys oli keskittynyt henkilökohtaisiin intresseihin, uuden sivistyksen piti perustua yhteiskunnallisten aatteiden viljelyyn. Se alistaisi kaiken taiteen, tieteen ja työn palvelemaan tätä tarkoitusta. Teoksessa olisi keskeinen asema maanviljelyskulttuurilla. Uusi talonpoika olisi ammattinsa hallitseva pienviljelijä, talvisin kotiteollisuusmies, jonka käsissä taiteelle avautuisi uusia mahdollisuuksia. Sen myötä uuden sivistyksen kulttuuri-ihminen monipuolistuisi ja loisi uuden yhteiskunnan, uuden ihmisyuden, uuden kristillisyyden sekä uusia runouden ja taiteen muotoja.

Vanhan sivistyksen olivat turmelleet kauppa, ahneus, rikkauden palvonta, väärät sukupuoli-ihanteet ja harhailevan villi radikalismi. Uuden sivistyksen tärkein sisältö olisi työ, ei orjan vaan vapaan ihmisen uutta viihtyvyyttä luova työ. Myös kristillisyyden sisältö muuttuisi. Se heräisi kuolleista. Sen elävä usko kasvaisi teoiksi. Kun vanha sivistys oli ollut luokkasivistystä, uusi sivistys olisi kansansivistystä. Se hävittäisi luokkarajoja ja synnyttäisi veljeyttä ja yhdenvertaisuutta. Sosialidemokratia oli rakentanut aatteensa luokkaperiaatteelle, mutta langennut siiveillisesti istuttamalla siihen vihan voimat. Siinä missä porvarillinen yhteiskunta oli pitäytynyt valtarakenteiden säilyttämiseen, sosialidemokratia oli valmistellut

---

¹²⁴⁶ Pyrkijä 1920, 347; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 160.

kumousta, jonka käyttövoimana oli kosto. Se oli julistanut rauhan aatteita mutta toteuttanut sodan. Se oli halunnut kohottaa työn arvoa, mutta tavoitellut sitä vain materiaalisesti. Niinpä se aiheutti siveellisesti päinvastaisen reaktion, työn kammon. Kansalaissodassa sosialidemokraattinen aate sai kuoliniskun. Se oli johdattanut joukot rikokseen elämää vastaan. Sillä ei olisi asiaa uuden sivistyksen yhteiskuntaan, jota ohjaa kansanvalta.¹²⁴⁷

Santeri Alkio kirjoitti *Keisaririkoksen* kuitenkin vasta 1923 huomattavasti suppeammassa muodossa, jolloin se kattoi vain 1890-luvun.¹²⁴⁸ Uusi Suomi ja Helsingin Sanomat antoivat *Keisaririkoksesta* ilkeän arvostelun. Arvostelijoista Alkio nimeää "jonkun" Aarni Koudan ja arvelee kielteisen kritiikin johtuvan siitä, että häntä pidetään vihattavana politikojana, mutta teos näytti nyt menevän hyvin kaupaksi.¹²⁴⁹ V. A. Koskenniemi rinnasti *Keisaririkoksen* (1923) Juhani Ahon *Kevät ja takatalvi* -teokseen, koska niissä molemmissa kuvataan tärkeää murroskautta Suomen elämässä ja esitys viedään kaunokirjallisuuden puitteissa historiallisen kronikan alalle. Hän arvostelee kriittisesti teoksen kaunokirjallisia ansioita, mutta antaa sille tunnustusta historiallisen ajanjakson vapaana kuvauksena.¹²⁵⁰

Koskenniemi arvelee, että lukijaa kiinnostaa ehkä eniten se, missä hän aavistaa kirjailijan oman elämäkäsitteiden ja valtiollisten ajatusten ilmaisua. Kirjan historiallinen ote ei ole hänen mukaansa suomalaisessa kaunokirjallisuudessa tavallista. Hän antaa tunnustusta *Keisaririkokseen* sisältyvän valtiollisen elämän kuvaukselle, joka ei ole puolueellinen suomettarelaiten ja nuorsuomalaiten poliittisten näkemysten suhteen. "[--] Alkiossa näkyy eräänlainen 'tieteellinen' puolueettomuuteen ja oikeamielisyyteen pyrkimys." "Alkio on teoksessaan antanut objektiivisen vaikka tosin kalpean kuvan eräästä uudemman historiamme taiteajasta, tuosta vuosikymmenestä, jolloin valtiollisen itsenäisyytemme touko tehtiin." "Keisaririkos" kuuluu tästä syystä Alkion persoonallisuuden tärkeimpiin avaimiin."¹²⁵¹

---

¹²⁴⁷ Ks. perusteellisemmin Santeri Alkion romaani suunnitelmaa [VM] Alkio 2012 B, 198–202.

¹²⁴⁸ Santeri Alkio kirjoitteli toestaan keväällä 1923. Hän käytti työssään mm. Päivälehdestä keräämäänsä materiaalia. Ks. [PA] Alkio 2012 C, 227, 238, 239. Alkio oli teokseensa tyytyväinen: "Olen kirjoittanut kirjan, jossa on isänmaallinen paatos, terveitä ihmisiä, ja yksilöjen sekä joukkojen psykologinen kuva totuutta lähentelevä. Olen kuvannut elämää, elävää elämää, pakottamatta siinä mitään romantillisiin pakkovetimiin. Luulisin ettei kenenkään tarvitse kirjaani inhota, ja sekin lie etu." "Mikään taiteilija nykyaikaisessa mielessä en pyydä olla. Minä kuulun vanhempaan aikaan." [PA] Alkio 2012 C, 273.

¹²⁴⁹ [PA] Alkio 2012 C, 288

¹²⁵⁰ Ks. Alanen 1976, 140–143.

¹²⁵¹ Ks. Alanen 1976, 140–143. Tammikuun 31. päivänä 1924 Alkio analysoi V. A. Koskenniemen *Keisaririkoksesta* tekemää arvostelua. Hän arvelee, että Koskenniemi ei tunnista hänen kirjansa kansallista henkeä vaan arvioi sitä pelkästään esteettisin perustein. Hän vaistoa ylimielisyyttä Koskenniemen käyttämässä kansankirjailijatermissä. "Minulla on kuitenkin se vakaumus, että juuri tämä kirjani elää myös-

Vuonna 1924 Santeri Alkio ryhtyi suunnittelemaan jatkoa *Keisarikokselle*. Sen työnimi oli "Routakevät" ja päähenkilö *Keisarikoksesta* (1923) tuttu Erkki Pyydysmäen poika Iiska. Hän haluaisi antaa kansalle kauniin kuvauksen miehestä, jonka kaipuu panee uneksimaan ja joka nauttii, kun saa rakastettunsa, mutta joka herää toimintaan taas, kun isänmaata uhkaa vaara. Päivänpolitiikasta irtautunut Santeri Alkiota alkaa kuitenkin vaivata pessimismi. Hän tuntee olevansa kirjailijana jo ajallensa vieras. Kirjat eivät mene kaupaksi eivätkä tuota juuri mitään. Hän tuntee tietonsa ja taitonsa vähäisiksi eikä tunne pystyvänsä täyttämään häneen kohdistettuja vaatimuksia ja toiveita.¹²⁵² Julkisuus alkaa rasittaa. Hän haluaisi vetäytyä syrjään ja syventyä tutkimaan oman elämänsä tarkoitusta. Kuitenkin hän rukoo Jumalaa, että Hän synnyttäisi sellaisia poliitikkoja ja kirjailijoita, jotka voisivat temmata nuorison työhön hyvän, kauniin ja oikean puolesta.¹²⁵³

Tulevaisuuden yhteiskuntaa hahmottelevassa kirjassaan *Maalaisliittolaisesta näkökulmasta* (1919) Santeri Alkio kysyy, miten on mahdollista, että Maalaisliitto selviytyi ehyenä siitä kansalaissodan aiheuttamasta mullistuksesta, joka vei haaksirikkoon sekä sosialidemokratian että vanhan ja nuorsuomalaisen puolueen. Hänen mukaansa se johtui siitä, että samaan aikaan, kun vasemmisto solmi sopimuksia Venäjän kanssa ja oikeisto puuhaili saksalaista monarkiaa, Maalaisliitto pysyi järkähtämättä parlamentarismissa eikä sortunut luokkakantaisiin vallankumoushankkeisiin. Vaikka sitä pidettiin vain talonpoikien puolueena, se uskalsi

---

kin jälkeen joulun.” [PA] Alkio 2012 C, 292, 305/306. Huhtikuussa 1924 Santeri Alkio kuitenkin kirjoittaa päiväkirjaansa, että hänen kirjansa on sivutettu markkinoilla jokseenkin huomaamatta. Neljäntuhannen kappaleen painosta ei ole vielä myyty loppuun. Hän sanoo kirjoittaneensa kirjan vastavaikutukseksi kaikkea sitä rumuutta vastaan, mikä silloin täytti kaunokirjallisen maailman. “Sairaita sukupuolivaistoja” muka “rakkauden” nimissä, isänmaallisuutta vain asekalsteena, elämänonnea vain ylellisessä elämäntavassa, irstailu- ja nautinto vapaudessa. Siinä ihanteet! Kun nuoriso niitä hengittää, tulee heidän sielunsa myrkytetyksi.” [PA] Alkio 2012 C, 321.

¹²⁵² [PA] Alkio 2012 C, 222–223. Vuonna 1923 Santeri Alkio, joka oli ihanteellisuudessaan siirtänyt teostensa kustannusoikeudet huonosti menestyvälle E. K. O. Y:lle, on masentunut. Suuri yhteiskunnallinen romaanisarja saisi jäädä, koska kustantamo ei pystyisi sitä kustantamaan. Ainoa mahdollisuus olisi etsiä jollekin uudelle kustantajalle. Se tuntui hänestä kuitenkin kerjäämiseltä, mihin ylpeys ei antanut myöten. Hän oli ajatellut aloittaa vielä uuden kirjallisen jakson, mutta nyt se jäisi todennäköisesti toteuttamatta.

¹²⁵³ [PA] Alkio 2012 C, 326, 426, 444, 470. Joulun alla 1925 Werner Söderström ilmoittaa romaanikilpailusta, mutta Santeri Alkio päättää olla osallistumatta: “Vaan mitä minulla on sellaisen kanssa! Vaikka kirjoittaisin sydänverrelläni, – arvostelijat katsovat vain vihattavaa poliitikkoa, ja kustantaja ei hoida reklaamia ollenkaan. Minä voin ensi vuotena kirj. routavuosiromaanini, mutta mikä kilpailukirja se sitten olisi! Sen pitää olla ‘Suuren yleisön suosikki’ – ja sellaista ei minun kynästäni lähde.” Uudessa Suomessa *Karuliinan poika* saa jokseenkin myönteisen arvostelun, mutta se ei Alkiota juuri piristä. Hän syyttää huonosta menestyksestään sekä kustantajaa, joka on jättänyt hänen kirjansa oman onnensa nojaan, että arvostelijoita, jotka pitävät häntä vain poliitikkona. Masentavaa on se, että kustantaja ei ole ilmoittanut hänen kirjastaan joulumarkkinoinnissa.

puuttua edustamansa väestöryhmän etuihin, kun tilattomille piti saada maata. Se toimi asian hyväksi enemmän kuin sosialidemokraatit, jotka agitaatiostaan huolimatta ajoivat sosialistisen yhteiskunnan etuja palvelevaa suurviljelystä.¹²⁵⁴

Santeri Alkion mielestä maaseutuväestön oloja on kehitettävä jatkossa niin, että sillä on vahva halu puolustaa suomalaista yhteiskuntaa. Sen sosiaaliturvaa on parannettava niin, että sairaista, vanhuksista ja tapaturmien uhreista voidaan huolehtia. Ennen kaikkea on uudistettava maaseudun sivistysolot. Nuoriso- ja raittius työn lisäksi kaivataan talous- ja ammattikouluja, jatko-opintoja ja kansalaisopistoja, kunnallisia kirjastoja ja maksutonta opetusta, urheilukenttiä, voimistelu- ja lukusaleja. Kaikki on tehtävä edistysmielisessä, ihmisystävällisessä ja lähimmäistä rakastavassa hengessä. Maa on tunnustettava elämän perustaksi ja pyrittävä sen kanssa vuorovaikutukseen. Maalaisliitto ei tavoittele mitään jäykkää, lopullista elämisen muotoa, vaan kehittää sitä käytännön kokemuksiin nojautuen. Kaupunkikulttuuri on näytellyt kehityksessä oman osansa, joten maaseutukulttuurin on luotava sen tilalle jotain uutta. Maa on vapautettava luonnontilasta, eikä sitä saa käyttää keinotteluun. Myös kauppa ja kaupunkikulttuuri on alistettava palvelemaan yhteiskunnan tarpeiden tyydyttämistä.¹²⁵⁵

Maaïmansodan ja kansalaissodan masentavista kokemuksista huolimatta Santeri Alkio ei menettänyt lopullisesti uskoaan edistykseen. Aloittaessaan yhteiskunnallisen toimintansa 1900-luvun alussa hän oli vyöttänyt itsensä epäuskoa vastaan: "Jos ihmisen usko hyvään horjuu, hän ei voi enää kehittyä. Mutta jos hän uskoo hyvän voittoon, hän on kaatuessaankin sankari. Yksilöstä on lähdettävä ihmiskunnan parannus." Tie parannukseen kulkee itsekasvatuksen ja sivistyksen kautta. Sivistynyt ihminen luopuu itsekkyydestään ja asettaa yhteisen edun henkilökohtaisen etunsa edelle. Alkion koko yhteiskuntanäkemyks rakentuu keskinäisyydelle, ihmisten yhteistyölle. Hän asettaa toivonsa paremmasta yhteiskunnasta nuorison ihanteellisuuden varaan. Kehityksen lipun kantaminen on Jumalan luomissuunnitelman toteuttamista, joten nuorukainen, joka jähmettyy elämässään toivottomuuteen, tekee siveellisen rikoksen itseään ja koko yhteiskuntaa kohtaan. Alkio tietää, ettei edes itseään edistyksellisenä pitävän nuorison ole helppo sisäistää yhteiskunnallisia velvoitteitaan. Jos se eriytyy omaksi joukokseen, halveksii ja ylenkatsoo sivisty-

---

¹²⁵⁴ [MN] Alkio 1919 C, 1–22.

¹²⁵⁵ [MN] Alkio 1919 C, 1–22.

mättömämpää nuorisoa, se osoittaa, ettei se halua ulottaa sivistystyötä oman piirinsä ulkopuolelle. Sellainen synnyttää vain uusia raja-aitoja, jotka ovat tulevaisuudessa vielä vaarallisempia kuin ne, joita tähän mennessä tunnetaan.¹²⁵⁶

Nuorisoseurakirjassa (1905) Santeri Alkio totesi, että uusimpia näkökohtia talouselämään tuovat sosialistit ja osuustoimintamiehet. Näiden aatteet, yhteenliittymisen ja yhteistoiminnan edistäminen, opettavat sitä suurta totuutta, että yhteinen etu takaa aina myös yksityisen edun. Ne opettavat nojautumaan kansantaloudellisissa pyrinnoissä keskinäisyyteen. Kapitalistinen järjestelmä rakentaa kaiken kilpailulle, mikä ei ole Alkion mukaan terveen edistyksen merkki. Pääomien itsetaroituksellinen kasaaminen heikentää siveellistä maailmankatsomusta. On oivallettava, että elinkeinot ovat vain välikappaleita, eivät päämääriä.¹²⁵⁷

Santeri Alkion tulevaisuuden yhteiskunnassa ei ole luokkarajoja eikä sosiaalisia raja-aitoja. Porvarilliseen sääty-yhteiskuntaan ja marxilaiseen sosialismiin viitaten hän kysyy, mitä hyödyttää poistaa raja-aitoja herrain ja talollisten väliltä, jos uusia kuitenkin rakennetaan heidän ja työväen välille. Onko kansalle onneksi myöskään se, että sääty-yhteiskunnan raja-aitoja yritetään poistaa siten, että talonpojat tekevät itsensä kelvollisiksi herrain joukkoon näiden pysyessä entisessä valtasemassaan?¹²⁵⁸ "Ei, tuhat kertaa ei!" Jos raja-aitoja halutaan poistaa, sen pitää tapahtua niin, että yläluokka taipuu yhteiskunnalliseen yhteiselämään yksinkertaisen, mutta sivistyneen talonpojan kanssa! "Muuten kaikki jääköön iankaikkiseksi entiselleen. Sillä jos talonpojasta tulee herra, niin tulee leivästä loppu."¹²⁵⁹

Ihmisen sisäisen uudistumisen lisäksi yhteiskunnalliseen kehitykseen tarvitaan joukkojen nousua. Santeri Alkio ei tarkoita vallankumousta, vaikka selittääkin sitä työväenliikkeestä saamiensa kokemusten perusteella. Ensivaiheessa joukot nousevat taisteluun syrjäyttääkseen harvainvallan. Vaikuttimet ovat vielä suurelta osin itsekkäitä. Varsinaisen joukkojen nousun panee liikkeelle luovan kehityksen laki, joka ilmaisee itsensä yhteishengessä. Se elää aavistuksena tulevaisuudessa saavutettavista ihanteellisista päämääristä, mikä antaa joukkoliikkeille niiden lumoavat ja ylevät ominaisuudet.¹²⁶⁰

Vaikka "ihanteellisia päämääriä tavoitellut" kansalaissota romahdutti Santeri Alkion illuusiot joksikin aikaa, hän ryhtyi nopeasti vahvistamaan uskoa parempaan

---

¹²⁵⁶ [MNJV] Alkio 1905 A. Kirjanen *Muutamia Nuorisoseurojen jäsenten velvollisuuksia* sisältää yksityiskohtaisia käyttäytymisohjeita, joita tulisi noudattaa sekä ihmisenä että nuorisoseuran jäsenenä.

¹²⁵⁷ [NK] Alkio 1923 G, 179–180.

¹²⁵⁸ [N&E] Alkio 1923 F, 227.

¹²⁵⁹ [N&E] Alkio 1923 F, 227–228.

¹²⁶⁰ [I&K] Alkio 1919 A, 9.

tulevaisuuteen. Suomen kansalla oli siihen ainakin kaksi edellytystä. Ensimmäinen oli se tavaton kansallinen voima, joka kansalaissodassa ilmeni. Heikko, kuoleva kansa ei olisi sellaiseen pystynyt. Siihen tarvittiin suuri määrä energiaa, uskoa ole-massaolon tärkeyteen ja niiden periaatteiden oikeuteen, joiden puolesta taisteluun käytiin. Siihen tarvittiin myös fyysistä voimaa. Toinen hyvän tulevaisuuden edel-lytys oli se, että kansallisuusaatteen mukana koko kansalle oli kehittynyt yhteis-kunnallis-kansanvaltainen ajattelutapa.¹²⁶¹

Monien aatteellisten ja yhteiskunnallisten ristiriitojen kanssa painiskeleva San-teri Alkio elää kansalaissodan jälkeen sisäisessä murroksessa. Hän kyselee, ovatko murrosajan ihmiset tuomitut sortumaan, että uusi aika voisi nousta ja kasvaa. Hän ei osaa vastata kysymykseensä, mutta säilyttää vahvan uskon siihen, että vielä tulee sydämenkin aika. Se tulee, kun järki väsy yksipuolisiin pyrkimyksiinsä. Sen jäl-keen järki ja sydän hallitsevat tasavertaisina sekä kotia että yhteiskuntaa. Se on väistämätöntä, koska Jumala johtaa yhteiskunnan kehitystä varman suunnitelman mukaan.¹²⁶²

Kansanvaltion ydin on vakaumuksesta toimiva kunnan kansalainen, joka omiin havaintoihin ja itsenäiseen ajatteluun luottaen toteuttaa "yhteisyyden, kansa-kunnan, ihmiskunnan ja ihmisyyden tarkoitusperiä". Kansanvallan turvaamiseksi ihmisen on säilytettävä arvostelun vapaus, mutta yhtä välttämätöntä on, että hän sopeutuu osaksi yhteiskuntaa. Se käy parhaiten ryhmittymällä niiden joukkoon, joi-den kanssa hän tuntee eniten mielipiteiden ja harrastusten yhdensuuntaisuutta.¹²⁶³

Santeri Alkion elämä oli työn täyteinen. Työ oli myös yksi hänen maailman-katsomuksensa keskeinen arvo. Kirjasessa *Työ ja sen arvo* (1922) hän kyseenalais-taa Raamatusta johdetun uskon siihen, että työ on Jumalan syntiinlankeemuksesta ihmiselle antama rangaistus, josta vasta kuolema tekee lopun. Hän kysyy, onko työllä oma historiallinen tarkoituksensa Jumalan luomissuunnitelman edistäjänä. Jos työ olisi Jumalan langettama kirous, kaikki ihmisen tekemä olisi pelkkää erehd-dystä. Elämää ylläpitävä työ on osa Jumalan luomissuunnitelmaa, joten siitä luo-puminen olisi rikos.¹²⁶⁴

Pitkäjänteisellä työllä ihminen valloittaa maan. Se luo hyvinvointia yksilölle, kansalle ja kansakunnalle. Kasvavasta työhaluttomuudesta Santeri Alkio syyttää vallitsevia yhteiskunnallisia olosuhteita, jotka ovat vieneet työstä kiihokkeet. Työn-

---

¹²⁶¹ [I&K] Alkio 1919 A, 11.

¹²⁶² [N&E] Alkio 1923 F, 139.

¹²⁶³ [I&K] Alkio 1919 A, 84; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 150.

¹²⁶⁴ [T&SA] Alkio 1922 B, 3.

tekijät on lamauttanut työväenliikkeen järjestäytymispakko. Kun palkasta ei tarvitse kilpailla, työn teho laskee ja johtaa laiskuuteen. Henkisen työn tekijöihin on iskenyt tyhjäntoimittamisen, nautiskelun ja valittamisen tauti. Lakkaamaton inspiraation odottelu on tehnyt taiteilijoista innostusta ja syventymistä vaativaa työtä karttavia tyhjäntoimittajia.¹²⁶⁵

Tarpeetonta byrokratiaa kammoava Santeri Alkio muistuttaa siitä, että maan virkamiehistö on lisääntynyt kahdeksassa vuodessa yli 100 %. Se ei ole missään järkevässä suhteessa työmäärän lisääntymiseen. Byrokratian kasvattaminen lisää köyhyyttä, nautinnonhalua, luokkataistelua, talouspulia, elämään kyllästymistä ja lamaannuttavaa välinpitämättömyyttä. Voidaanko nämä ongelmat poistaa? Kyllä: jokaisen on vain selvitettävä itselleen oman työnsä merkitys yksityis-, kansan- ja valtiontalouden muodostamalle *luonnontalouden kokonaisuudelle*.¹²⁶⁶

Työhaluttomuuden juuret ovat valtakautensa ohi kulkeneen sivistyneistön jou-tilaissa elintavoissa, jotka ovat pesiytyneet kaikkiin kansanluokkiin. Työhalun kas-vaessa joutilaisuus unohtuu, ihmisen sielu vapautuu ja hän käyttää voimansa luo-vaan työhön. Kilpailussa menestyvät kansat nauttivat elinvoimastaan. Suomella on kaikki edellytykset menestyä tässä kilpailussa. Maa on avara ja asumaton. Sillä on huomattavat luonnonrikkaudet, voimakas ja työkykyinen kansa sekä edellytykset hyvään kansansivistykseen. Maahan voidaan luoda sellainen maataloustuotanto, joka poistaa köyhyyden. Jos Suomessa jokainen täyttää velvollisuutensa ja tekee kunnolla oman tehtävänsä, päästään nopeasti aloittamaan uusi aikakausi.¹²⁶⁷

Kansanvaltiota, tulevaisuuden yhteiskuntaa, ei rakenneta yhdessä sukupol-veissa. Samoin kuin jokin miespolvi joutuu henkensä uhraten toteuttamaan kansa-kunnan monisatavuotista vapauden unelmaa, samoin voi jokin sukupolvi joutua raskain taloudellisin ja henkisin ponnistuksin, veroin ja uhrein raivaamaan sitä yh-teiskunnallista uudisviljelystä, jossa kansalaiselämä kukoistaa ainakin likimain niissä muodoissa," joita isät ja äidit vastuksien kanssa taistelleessaan uneksivat ker-ran toteutuviksi".¹²⁶⁸

---

¹²⁶⁵ [T&SA] Alkio 1922 B, 7.

¹²⁶⁶ [T&SA] Alkio 1922 B, 8.

¹²⁶⁷ [T&SA] Alkio 1922 B, 13.

¹²⁶⁸ [TSV] 1922, 64–65; ks. Kuisma & Niemelä 1983, 154.

14 Loppulause

Santeri Alkio (17.6.1862–24.7.1930) on Maalaisliitto-Keskustapuolueen aatteellinen ja ideologinen isä. Alkiolainen ideologia on osoittautunut aikaa kestäväksi. Keskustapuolueen lisäksi sen perintöä ovat painottaneet Suomen Pientalonpoikien Puolue, Suomen Maaseudun puolue, Perussuomalaiset ja Sininen tulevaisuus. Aivan viimeaikoina tohtori Paavo Väyrynen on kaavaillut uuden alkiolaisen keskustaryhmittymän perustamista.

Santeri Alkion elämäntyön tutkijat ovat keskittyneet pääosin hänen poliittiseen toimintaansa. Ennen tätä tutkimusta hänen maailmankuvastaan ja maailmankatsomuksestaan ei ole ilmestynyt johdonmukaisesti etenevää kokonaisvaltaista tutkimusta. Sen valmisteluun viittaavia kartoituksia on tehnyt lähinnä Juha Kuisma, joka yhdessä Seppo Niemelän kanssa julkaisi vuonna 1983 teoksen *Santeri Alkio. Ituja*. Heidän toivomuksensa oli, että kerättyä aineistoa tutkittaisiin sekä maailmankatsomuksellisessa että tieteellisessä mielessä. Samassa yhteydessä Seppo Niemelä totesi, että "Alkion ajattelun suuri aatehistoriallinen tutkimus on yhäti tekemättä." Olen pyrkinyt omalta osaltani vastaamaan Juha Kuisman ja Seppo Niemelän asettamaan haasteeseen. Se ei olisi ollut mahdollista, ellen olisi ottanut tutkimukseni keskeiseksi kohteeksi myös Santeri Alkion vähemmän tunnettua kaunokirjallista tuotantoa.

Santeri Alkion kaunokirjallinen varhaistuotanto osoittaa, että hän suhtautui nuoruusvuosinaan uskontoon jokseenkin välinpitämättömästi. Hänen maailmankuvansa vakiintui kristilliseksi 1890-luvun alussa vaikean henkilökohtaisen kriisin aikana, jolloin hän pääsi varmuuteen Jumalan olemassaolosta. Uskonnollista heräämistään Alkio tilittää vuonna 1894 ilmestyneessä teoksessaan *Mennyttä*, jonka päähenkilö, kansakoulun opettaja Eero Laivurinen, on hänen maailmankuvansa ja maailmankatsomuksensa perustan keskeinen tulkki.

Santeri Alkio uskoi, että Jumala loi maailman. Hän ei kuitenkaan tehnyt sitä valmiiksi yhdellä kertaa, vaan luomissuunnitelma on jatkuva prosessi, jota ihmisskunta toteuttaa. Sitä hallitsevat muuttumattomat luonnonlait, joista ihminen saa tietoa aistinvaraisella tieteellisellä tutkimuksella. Koska Jumala loi ihmisen omaksi kuvakseen, Alkio päättelee, että Hänen kuvansa on jokaisessa meissä. Siitä johtuen jokainen ihminen on arvokas ja pohjimmiltaan hyvä. Alkion romaaneissa hyvän ihmisen mahdollisuus ilmenee moraaliltaan muuten turmeltuneiden ihmisten yllättävänä, näennäisen motivoimattomana käyttäytymisenä. He tekevät hyvää kuin jonkin salaperäisen voiman vaikutuksesta.

Santeri Alkion mukaan alkutilassa elävässä ihmisessä itsekkyyks ja laiskuus peittävät Jumalan kuvan. Luontoperäinen ihminen karttaa kaikkea ylimääräistä ponnistusta. Vain saalistaminen ja huvitukset saavat hänet aktiiviseksi. Hän käyttää vapauttaan vain nautintojen etsimiseen. Jos hän ei tiedosta itseään ja osaansa Jumalan luomissuunnitelmassa, hän jää pelkäksi viettiolenoksi. Luontoperäisen ihmisen herättää tietoisuuteen Jumalallinen vietti, mutta siitä huolimatta hänessä oleva Jumalan kuva voi jäädä vahingollisten vaikutteiden turmelemaksi. Jos ihminen ei itse herää siveelliseen itsetietoisuuteen, sen alkuun saattaminen on sivistyneistön velvollisuus.

Koska ihminen ei tiedä, millainen Jumala on, hän ei voi tietää tarkasti myöskään siitä, millainen on Jumalan luomissuunnitelma. Alkion mukaan hän voi toteuttaa sitä parhaiten elämällä Kristuksen esimerkin mukaisesti. Kristus ei ole Santeri Alkiolle Jumala vaan persoona, jossa Jumalan kuva ilmenee täydellisenä. Kristuksen esimerkkiä seuraamalla ihminen kirkastaa itsessään olevan Jumalan kuvan ja toteuttaa omalta osaltaan Jumalan luomissuunnitelmaa.

Santeri Alkio aloitti yhteiskunnallisen toimintansa Laihian nuorisoseurassa vuonna 1882. Valtakunnallista näkyvyyttä hänen nuorison kasvatusta koskevat aatteensa alkoivat saada viimeistään vuonna 1890, jolloin hänestä tuli nuorisoseuraliikkeen pää-äänenkannattajaksi perustetun "Pyrkijän" päätoimittaja. H. R. Ryeggän nojautuen Santeri Alkio vaatii, että nuorison kasvatusta ei saa perustua kasvattajan intresseihin, vaan sen pitää tukea kasvatettavassa olevia siveellisesti hyväksyttävää kehityssuuntia. Koska emme tiedä tarkasti, mitä Jumalan luomissuunnitelman toteuttaminen ihmiskunnalta edellyttää, kasvatuksessa on kannustettava nuoria kehittymään itsenäisiksi persoonallisuuksiksi. Jos näin ei tapahdu, ihmiskunnan kehitys pysähtyy.

Santeri Alkion mukaan lasten ja nuorten kasvatusta jakautuu neljään vaiheeseen. Lapsikasvatuksessa voi käyttää ruumiillista kuritusta ja muuta pakkoa vain sillä edellytyksellä, että kasvattajan ja kasvatettavan välillä vallitsee persoonallinen perhesuhde. Koska äidillä on kotikasvatuksessa keskeinen rooli, yhteiskunnan on tuettava häntä niin, että hän voi osallistua sivistäviin, kodin ulkopuolella tapahtuviin yhteiskunnallisiin rientoihin. Jos kodin aatteellinen kasvatusta on hyvää, yhteiskunnastakin muodostuu hyvä. Jos kodin aatteellinen kasvatusta on laiminlyöty, yhteiskunnasta muodostuu huono.

Kotikasvatusta jatkuu tietopohjaisella koulukasvatuksella. Santeri Alkion mukaan koulu on kuitenkin keinotekoinen kasvuympäristö. Se toteuttaa ensisijaisesti valtion tarpeita. Jotta opetus koituisi paremmin kasvatettavan hyväksi, sen pitäisi

olla kiinteässä kosketuksessa käytännön asioihin. Se edellyttää kodin ja koulun yhteistyötä. Kodeille pitää jakaa perustiedot kasvatuksesta, ja opettajat on veloitettava tutustumaan lasten kotiympäristöön. Koulukasvatuksen puutteita täydennetään nuorisoseurojen toverikasvatuksella. Kollektiivin osana nuorisoseuralainen on samanaikaisesti sekä kasvattaja että kasvatettava. Nuorisoseurassa opittu itsekasvatus on läpi elämän kestävä prosessi. Sen tekee nuoresta siveellisen pakon alaisessa vapaudessa elävän hyvän ihmisen ja kunnan kansalaisen.

Santeri Alkion mukaan myös yhteiskunnassa vallitsevat Jumalan asettamat luonnonlait. Ne eivät ole täsmälleen samanlaisia kuin luonnontieteelliset luonnonlait. Yhteiskunnalliset luonnonlait ovat viitekehys, jossa omantunnon ja järjen yhtymisestä syntyvät aatteet käyvät olemassaolontaistelua. Darwinistisen evoluutio-teorian tapaisesti kilpailussa karsiutuvat pois sellaiset aatteet, jotka eivät ole Jumalan luomissuunnitelman mukaisia. Sosialismi on syntynyt kapitalismin kritiikistä, joten sen maailmankuva on sidoksissa materialistiseen itsekkyyteen. Sen erottaa kapitalismista vain suhtautuminen omistukseen. Koska sosialismi perustuu ateismiin, se ei voi toteuttaa Jumalan luomissuunnitelmaa, ja on tuomittu häviämään. Vaikka kapitalismi tunnustaa näennäisesti Jumalan olemassaolon, sen todelliset arvot ovat "materialistisia", rahan määräämiä. Myös se on tuomittu häviämään.

Santeri Alkio suhtautui kriittisesti sekä sosialistisiin, kapitalistisiin että liberalistisiin talousteorioihin. Ne eivät ottaneet huomioon sitä, että talouselämä muodostuu ihmisten arkielämässä tekemistä yksilöllisistä valinnoista. Hän halusi sisällyttää taloustieteeseen bernsteinilaisittain historiaa, psykologisia ja muita ihmisen käyttäytymistä tutkivia tieteitä. Oman kansantaloustieteensä hän kehitteli omavaraisen ja säästävän talonpoikaisen perhetalouden pojalle. Kaikki mahdollinen oli tuotettava omassa maassa. Tuonti ei saanut olla suurempaa kuin vienti. Alkio luki Suomen köyhälistökansoihin, joiden oli puolustauduttava kapitalistikansojen riis-toa vastaan. Kansainvälisessä taloudellisessa kilpailussa oli oltava itsekäs. Maailmankatsomuksensa perusteella hän suhtautui epäillen Kansainliittoon, mutta ennusti Euroopan integraatiokehityksen kohti Amerikan Yhdysvaltojen tapaista liittovaltiota, jolla on yhteinen lainsäädäntö, ulkopolitiikka ja raha.

Santeri Alkio nojautui snellmanilaiseen kansallisuusaatteeseen. Hänen tulkintansa mukaan kansakuntaa yhdistävät ensisijaisesti kieli ja historia. Aluksi hän nojautui ideologiassaan kieleen, mutta siirsi painopisteen 1900-luvulla historiaan, koska kansallisen yhtenäisyyden luominen oli silloin helpompaa historian kuin sitä hajottavan kielikysymyksen avulla. Maalaisliiton aatteellisena johtajana Alkio kehitti kansallisuusaatteensa ideologiaksi maahengen. Sen mukaan henkisesti ja fyy-

sisesti terve yhteiskunta voi perustua vain maaseutumaiseen elämäntapaan. Keskitävästä kaupunkikulttuurista oli siirryttävä hajasijoitukseen, desentralisaatioon, mikä antaa myös teollisuustyöväestölle mahdollisuuden viljellä maata. Maahenkien viljelijä harjoittaa peruselinkeinoa, jota ilman ihmiskunta ei voi tulla toimeen. Maanviljelyksen pitää perustua tieteelliseen tutkimukseen. Maata ei saa riistää.

Vuonna 1914 ilmestyneessä Romanissa *Uusi aika*, jonka esikuvana on tanskalaisen C. M. Petersonin *Ugglehult*-romaani, Santeri Alkio luo utopian tulevaisuuden maaseutuyhteisöstä, jonka hallitsevia piirteitä ovat sosiaalinen yhteisvastuu ja keskinäisyys. Sen omistusolot perustuvat osuustoimintaan. Maahenkien maatalous tuottaa yhteiskunnan välttämättömyystarvikkeet. Teollinen tuotanto, mikä sekin on hajasijoitettua, tuottaa elämässä välttämättömiä kulttuuritarvikkeita.

Santeri Alkio uskoi elävänsä murrosaikaa. Hänen maailmankatsomuksensa mukaan Suomi oli 1900-luvun alussa yhteiskuntana siinä vaiheessa, jossa kukin kansakunta etsii omaa erikoistehtäväänsä. Vaikka kosmopolitismi sopi hyvin hänen maailmankuvaansa, hän torjui sen liian varhaisena aatesuuntana. Hän ei hyväksynyt myöskään länsimaiseen kulttuuriin ja elämänmuotoon kohdistunutta pessimismää. Ihmiskunta ei voinut taantua, koska se ei ollut käyttänyt vielä kaikkia kehitysmahdollisuuksiaan. Alkio kieltää yhteiskunnallisilta sivistyspyrkimyksiltä henkilökohtaisten etujen tavoittelun. Niiden pitää palvella ihmiskuntaa samalla tavalla kuin itsekasvatus palvelee yksittäistä ihmistä. Sivistys on arvoihin pohjautuvaa hengen viljelyä, jonka tavoitteena on luoda elämään korkeampi järjestys.

Lähdeluettelo

Santeri Alkion kaunokirjallisen tuotannon lähteenä on käytetty pääosin WSOY:n julkaisemia Koottuja teoksia, jotka on ilmeisesti painettu 1927. Niiden ulkopuolelle jääneet teokset eivät sisällä merkintää KT (kootut teokset). Teoksen nimen jälkeen tekstissä (sulkeisiin) merkitty viitevuodeksi vuosiluku, jolloin se julkaistiin ensimmäisen kerran.

Painetut lähteet

Santeri Alkio: Kaunokirjallisuus

- (1889): *Aikamme kuvia I*. [AK I] Kootut teokset II. WSOY. Helsinki.
- (1925 A): *Aikamme kuvia II*. [AK II] Kootut teokset II. Toinen painos. Ensi kerran painettu V.1890. WSOY. Helsinki.
- (1891): *Aikamme kuvia III*. [AK III] WSOY. Helsinki.
- (1921 A): *Eeva*. [E] Kolmas painos. Kootut teokset II. WSOY. Helsinki.
- (1921 B): *Jaakko Jaakonpoika*. [JJ] Romaani. Kolmas painos. Kootut teokset IV. (Ensi kerran julkaistu 1913). WSOY. Helsinki.
- (1920 A): *Juoppohullu*. [JH] Elämäntarina. Edistysseurojen Kustannus Oy. Helsinki.
- (1925 B): *Karuliinan poika I*. [KP I] Katajamäkeläisiä perjantai-iltoja. WSOY. Helsinki.
- (1926 A): *Karuliinan poika II*. [KP II] Synnynnäinen polsevikki. WSOY. Helsinki.
- (1926 B): *Karuliinan poika III*. [KP III] Rikasmies. WSOY. Helsinki.
- (1923 A): *Keisariarikos*. [KR] *Kuvausjakso 1870-luvulta*. Kootut teokset VII. WSOY. Helsinki.
- (1898): *Koivulahden emäntä*. [KE] - kirjailija-albumi 20-vuotisen kustantajatoimen johdosta 1878–1898. WSOY. Helsinki.
- (1899): *Kuinka Möhönen tuonella käytettiin*. [KMTK] Kyläläisten kirjasia N:o 3. WSOY. Helsinki.
- (1885): *Kuvaelmia katovuodelta 1867*. [KK] Kyläkirjasto N:o 1. Gummerus. Jyväskylä.
- (1927 A): *Kylistä, kodeista ja vainioilta*. [KK&V] Kertomuksia ja kuvaelmia. Toinen painos Kootut teokset II. (Ensimmäisen kerran painettu 1894.) WSOY. Helsinki.
- (1925 C): *Mennyt*. [M] Kootut teokset II. Toinen painos. (Ensi kerran julkaistu 1892). WSOY. Helsinki.
- (1925 D): *Muistojen komeroista*. [MK] Toinen painos. Kootut teokset II. (Ensi kerran painettu 1915). WSOY. Helsinki.
- (1923 B): *Murtavia voimia*. [MV] Kuvauksia katovuoden 1867 ajoilta. Kootut teokset III. Toinen painos. WSOY. Helsinki.
- (1923 C): *Oja-Pappalan Joulu*. [OPJ] Kootut teokset I. WSOY. Helsinki.

- (1925 E): *Palvelusväkeä*. [PV] Kootut teokset II. Toinen painos. (Ensi kerran julkaistu 1904). WSOY. Helsinki.
- (1927): *Patriarkka*. [P] Kuvausjakso 1870-luvulta. (Ensi kerran julkaistu 1916). Toinen painos. Kootut teokset VII. WSOY. Helsinki.
- (1919): *Puukkojunkkarit*. [PJ] Kuvauksia nyrkkivallan ajoilta. Kootut teokset III. WSOY. Helsinki.
- (1927 E): *Ruis*. [R] Lastu. Kotimaisen viikon keskustoimikunnan julkaisuja N:o 7. Kotimaisen viikon keskustoimikunta. Helsinki.
- (1923 D): *Salliman oikkuja*. [SO] Toinen painos. Kootut teokset I. WSOY. Helsinki.
- (1927 C): *Syteen taikka saveen*. [STS] *Yksinäytöksinen huvinäytelmä*. Kolmas painos. Kootut teokset II. WSOY. Helsinki.
- (1923 E): *Teerelän perhe*. [TP] Neljäs painos. Kootut teokset I. (Ensi kerran julkaistu 1886). WSOY. Helsinki.
- (1900): *Tienhaarassa*. [TH] Toinen painos. Kootut teokset IV. WSOY. Helsinki.
- (1926): Ursula-muorin tarinoita. [UMT] Suomalaista kirjallisuutta kouluille V. WSOY: Helsinki.
- (1921 C): *Uusi aika*. [UA] Romaani. Kolmas painos. Kootut teokset IV. Ensimmäinen painos julkaistu 1914. WSOY. Helsinki.
- (1925 F): Heikkiläinen, Iiska [Alkio, Santeri]: *Karuliinan poika*. [KP] WSOY. Helsinki.

Santeri Alkio: Ohjelmakirjoitukset

- (1912): *Eikö maalaisliiton paikallisosastoilla ole työtä?* [EMPOT] Jälkipainos Ilkasta. Maalaisliiton Keskushallinto. Helsinki
- (1920): S. A. [Santeri Alkio]: "Eurooppalaisia kuvitelmia vuoden vaihteessa." [EKVV] *Maan ääni N:o 2 1920 B*, s. 3–4.
- (1916): *Hutiloiva ja epäluuloinen*. [H&E] *Itsekasvatuskeskustelu*. Suomen Nuorison Liiton esitelmiä n:o 15. Kansanvalistusseura. Helsinki.
- (1919 A): *Ihminen ja kansalainen*. [I&K] Helsingin Sentraalikirjapaino. Edistysseurojen Kustannusosakeyhtiö. Helsinki.
- (1897 A): Kansannuorison sivistystarve ja nuorisoseuraliike. [KS&N] WSOY. Helsinki.
- (1907 A): *Kirjoitelmia maalaisliittokysymyksistä*. [KM] Ylipainos Ilkasta. Seinäjoki.
- (1905 A): *Koti ja nuorisoseura*. [K&N] N:o 1. Sensuurin hyväksymä Tampereella 23 p. kesäkuuta. Pyrkijän toimitus. Laihia.
- (1908 A): *Kun Suomesta maahenki katosi*. [KSMK] Ilkan kirjasia N:o 6. Seinäjoki.
- (1907 B): *Maalaisliitot*. [ML] Kirjoittanut maallikkosilmä [Santeri Alkio]. Ylipainos Ilkasta. Seinäjoki
- (1919 B): *Maalaisliitto. Suuntaviivoja*. [MS] Sanomalehtiosuuskunta Ilkan r.l. kirjapaino. (Maalaisliiton Kirjallisen yhdistyksen toimituksia N:o 2.) Toinen painos. (Ensimmäinen painos 1916). Sanomalehti-Osuuskunta Ilkka r.l. Seinäjoki.

- (1918 A): *Maalaisliitto ja hallitusmuotokysymys*. [M&H] Sanomalehti - Osuuskunta Ilkka. Seinäjoki.
- (1919 C): *Maalaisliittolaisesta näkökulmasta*. [MN] Maalaisille leipää, työttömille työtä. Sanomalehtiosuuskunta Ilkka. Seinäjoki.
- (1917): *Maalaisliittolaista talous- ja yhteiskuntaoppia*. [MT&Y] Ylipainos "Ilkasta" [Kustantaja tuntematon]
- (1919 D): *Maalaispolitiikka I*. Edistysseurojen kustannusosakeyhtiö. Helsinki
- (1921 E): *Maalaispolitiikka II*. [MP II] Toinen nidos. Itsenäisyyskysymys ja hallitusmuotokeskustelut vv. 1917–1919. Edistysseurojen kustannusosakeyhtiö. Helsinki.
- (1927 D): *Maaseudun tärkein kysymys*. [MTK]. Turku.
- (1924 A): *Maata viljelevän väestön elinehdoista valtiollisessa toiminnassa*. [MVVEVT] Maalaisliittoesitelmä. Maalaisliiton Keskushallinnon esitelmäsarja. Helsinki.
- (1901): *Miten nuorisoseurat voisivat enempi vaikuttaa jäsentensä jokapäiväiseen arkielämään?* [MNVEVJJA] Santeri Alkion alustus tämänlaiseen keskustelukokoukseen Mikkelin kokouksessa. Suomen Nuorison Liitto. Seinäjoki.
- (1914 A): *Miten olen löytänyt elämänurani?* [MOLE] - Otava, kuvallinen kuukausilehti. Kolmas vuosikerta 1914. Helsinki.
- (1905 A): *Muutamia Nuorisoseurojen jäsenten Velvollisuuksia*. [MNJV] Kolmas painos. Eteläpohjanmaan Nuorisoseurojen kustantama. Seinäjoki.
- (1923 F): *Nuoriso ja elämä*. [N&E] Kootut teokset V. WSOY. Helsinki.
- (1914 B): *Nuoriso ja yhteiskunnallinen köyhyys*. [N&YK] Raittiuskansan kirjapaino. Edistysseurojen kustannus. KVS. (Suomen Nuorison Liiton esitelmää N:o 9). Kansanvalistusseura. Helsinki.
- (1905 B): *Nuorisoseuralaisen suhde väkijuomiin*. [NSV] Pyrkijän kirjasia. Laihia
- (1923 G): *Nuorisoseurakirja*. [NK] Kirjoitelmia nuorisoseura-asiasta. Toinen painos. (Ensi kerran julkaistu 1905). Kootut teokset V. WSOY. Helsinki.
- (1897 B): *Nuorison sivistystarve ja nuorisoseuraliike*. [NS&N]. WSOY. Helsinki.
- (1899): *Onko maattomallakin isänmaa?* [OMI] Kyläläisten kirjasia N:o 6. Toimittaja Vihtori Peltonen. WSOY. Helsinki.
- (1926): "Pari muistelmaa Eino Leinosta." [PMEL] - *Nuori Suomi XXXVI. Suomen kirjailijaliiton joulukirja 1926. Eino Leinon muistolle omistettu*. Suomen kirjailijaliiton julkaisuja 15. Helsinki.
- (1902): *Piirijakosuunnitelma nuorisoseuroja varten*. [PNV] Pyrkijä N:o 9.

Santeri Alkio: Päiväkirjat

- (2012 A): *Profeetta*. [PR] *Santeri Alkion päiväkirjat 1914–1918*. Toim. Kari Hokkanen. Edita. Helsinki.
- (2012 B): *Valtiomies*. [VM] *Santeri Alkion päiväkirjat 1919–1921*. Toim. Kari Hokkanen. Edita. Helsinki.

- (2012 C): *Patriarkka*. [PA] Santeri Alkion Päiväkirjat 1921–1930. Toim. Kari Hokkanen. Edita. Helsinki.
- (1924 B): *Päämäärämme*. [PÄ]. Raittiusviikkotoimikunta. Helsinki.
- (1928): Sanomalehtimies kesämatkoilla Ruotsissa, Suomessa, Latviassa, Puolassa ja Saksassa. [SKM...] WSOY. Helsinki.
- (1909): *Suomen kansa taistelemassa olemassaolonsa puolesta*. [SKTOP] Ilkan kirjasia N:o 8. Ilkka. Seinäjoki.
- (1922 A): *Talonpoika ja Suomen vapaus*. [T&SV]. Osakeyhtiö Ilkka. Seinäjoki.
- (1928 B): "Tarinaa sanomalehtimiehen elämäkokemuksista." [TSE], 6–7. *Lehtimies. Maalaisliiton sanomalehtimiesten julkaisu*. Helsinki.
- (1911): *Työn järjestäminen nuorisoseuroissa*. [TJN] Raittiuskansan kirjapaino. KVS (Suomen Nuorison Liiton esitelmää N:o 2.) Seinäjoki.
- (1922 B): *Työ ja sen arvo*. [T&SA] Kotimaisen viikon keskustoimikunta. Helsinki.
- (1908 B): *Vapaita kansakouluja*. [VK] Ilkan kirjasia N:O 7. Seinäjoki.
- (1923 H): *Velvollisuus ja vapaus*. [V&V] Kirje nuorisolle. Etelä-Pohjanmaan Nuorisoseura. Seinäjoki.
- (1908 C): *Ylellisyyden ihannoiminen*. [YI] Kirjoittanut Santeri Alkio. Pyrkijän kirjasia N:o 5–6. Pyrkijän toimitus. Laihia.
- (1919 E): Yhteiskunnallista ja valtiollista. [Y&V] Valikoima sanomalehtikirjoituksia vuosilta 1906–1918. Kootut teokset VI. WSOY. Helsinki.

Lähdekirjallisuus

- Aaltonen, Olavi (1966): "Alkion katsomusten opillisia perusteita." *Heräävä maaseutu VIII, 135–159. Keskustapolitiikkaa. Aatteita/työsarkaa/työntekijöitä. Keskustapuolueen 60-vuotisjuhla-julkaisu*. Toimittanut Matti Isoviita. Keskustapuolue. Helsinki.
- Aleksis Kivistä Olavi Siippaisen. *Suomalaisten kirjailijain elämäkertoja* (1944): WSOY. Helsinki.
- Aleksis Kivistä Martti Merenmaahan. *Suomalaisten kirjailijain elämäkertoja* (1954): WSOY. Helsinki.
- Alkio, Paavo (1962): "Santeri Alkio ja kirjat." – *Heräävä maaseutu VII, 55–60*. Toimituskunta Johannes Virolainen ym. Toimittanut Lauri Kulmala. Maalaisliitto ry. Helsinki.
- Apunen, Osmo (1991): "Rajamaasta tasavallaksi. Puolueolojen muutos." *Suomi 75. Itsenäisen Suomen historia 1*. Weilin + Göös. Helsinki.
- Caine, Hall (1905): *Kristitty*. Romaani. Tekijän luvalla suomentanut Aino Malmberg. Toimen korjattu suomalainen painos. WSOY. Helsinki.
- (1926): *Ikuinen kaupunki*. The Eternal City 1901. 1. laitos Otava 1901–02. 1–4 osaa. Otavan romaanisarja 11. Suomentanut Aune Malmberg. 2. laitos: Tarkistettu suomenpainos. WSOY. Helsinki.
- Castren, Zachris (1912): "Santeri Alkio. Hänen 50-vuotispäivänsä johdosta." – *Valvoja. Kuudesneljäntä vuosikerta 1912*. Toimitus Zach. Castren [ym.] Helsinki 1912.

- (1936): "Koululaitos ja vapaa sivistystyö." – *Suomen kulttuurihistoria IV*. Toimituskunta: Gunnar Suolahti [ym.] Gummerus. Jyväskylä.
- Darwin, Charles (2002): *Lajien synty*. 5. painos. Karisto OY. Hämeenlinna.
- Elasayed, Kirsi (1997): "Pyhä kielessä ja kulttuurissa." *Sananjalka 1997*, 241–245.
- Ellilä, E. J. (1936): *Santeri Alkion kirjalliset julkaisut*. NVL:n kirjanystävien harrastuspiirin julkaisuja III. Eripainos "Nuoresta Voimasta" 1936. Nuoren Voiman Liitto. Helsinki.
- Gummerus, K. J. (1970): *Ylhäiset ja alhaiset. Alkuperäinen romaani kahdessa osassa*. Näköispainos. Kolmas painos. Gummerus. Jyväskylä.
- Harima, S.A (1957): Myötä- ja vastatuulta. Pieniä muistumia henkilökohtaisista tapaamisista Santeri Alkion kanssa ja niiden innoittavasta vaikutuksesta. WSOY. Helsinki.
- Hilty, C. (1906): *Onni I*. Tekijän suostumuksella saksasta suomentanut K. F. Kivekäs. WSOY. Helsinki.
- (1909): *Onni II*. Tekijän luvalla suomentanut Hilja Loimaranta. WSOY. Helsinki.
- (1913): *Onni III*: Tekijän luvalla suomentanut Hilja Loimaranta. WSOY. Helsinki.
- Hokkanen, Kari (1986): "Keskustalaisuuden neljät kasvat." *Heräävä maa IX 1986*, 44–68. Toimittanut Seppo Niemelä. Kirjayhtymä. Helsinki.
- Helander, Voitto (1971): Populismi ja populistiset liikkeet – Venämöläisyys populistisena joukkoliikkeenä, 12–21. Toimittanut Voitto Helander. Karisto. Hämeenlinna.
- H/o/ll/o, J. (1916): "Alkio, Santeri, Patriarkka." – *Valvoja – Aika. Kuudes neljättä vuosikerta 1916*. Toimitus Zach. Castren ym. WSOY. Helsinki.
- (1957): Johdanto teoksessa *Santeri Alkio: Valitut teokset*. Neljäs painos. WSOY. Helsinki.
- Hough, Graham (1971): *Kirjallisuus ja tutkimus. An Essay on Criticism*. Otavan korkeakoulukirjasto Suomentanut Eila Pennanen. Otava. Helsinki.
- Isoviita, Matti:(1962): "Santeri Alkio kaunokirjailijana." – *Heräävä maaseutu VII*. Toimituskunta Johannes Virolainen ym. Toim. Lauri Kulmala. Maalaisliitto. Helsinki.
- Juhani Ahosta Saima Harmajaan. Suomalaisten kirjailijain elämäkertoja* (1938): Juhlajulkaisu Werner Söderström Osakeyhtiön 60-vuotispäiväksi 18.XII. 1938. WSOY. Helsinki.
- Kaisanlahti, Janne (2018): Taisteluun desentralismin puolesta! Pohdintaa Keskusta-liikkeen olemuksesta. Nouseva Maaseutu ry. Enontekiö.
- Kallio, Kyösti (1922): *Muistelmia Santeri Alkiosta poliittisella rintamalla. - Aatteenmies*. Edistysseurojen Kustannus Osakeyhtiö (EKOY). Helsinki.
- Kalliokoski, Viljami (1962): "Santeri Alkio". – Teoksessa *Santeri Alkio on sanonut. Ajatelmia. Koonnut Sylvi Kananoja*. WSOY. Porvoo - Helsinki.
- Kansanvalistusseuran kalenteri. (1930): Otava. Helsinki.
- Karilas, Yrjö (1954): Korkea elämänkaari - Kymmenen kansamme tienviitoittajaa. Agricola-seura. Helsinki 1954.
- Kielholakiliiitto. Yleinen ohjelma ja säännöt* (1919): [Kirjoittajaa ei mainita] Kirjapaino-oy. Sana. Helsinki.
- Kittilä Urho (1956): "Huomioita maalaisliiton synty- ja kehityshistoriasta." *Heräävä maaseutu VI. Maalaisliiton 50-vuotisjuhlajulkaisu*. [Toimituskunta V. J. Sukselainen ym.] Toimittanut Paavo Tuomari. Maalaisliitto. Helsinki.

- (Tompan Tuomo) (1999): "Välähdyksiä maalaisliittolaisista sanantekijöistä." Tasavallan paimenkoirat. Keskustan lehtimiehet 80 vuotta, 12–13. Toimittanut Pekka Juntunen. Keskustan Lehtimiehet ry. Helsinki.
- Koskimies, Rafael (1944): *Elävä kansalliskirjallisuus. Suomalaisen hengen vaiheita 1860–1940*. I. Otava. Helsinki.
- (1965): *Suomen kirjallisuus IV Minna Canthista Eino Leinoon*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Kotkanpää, F. A. (1909 A): *Nuorisotyö ja politiikka*. [N&P I] *Eteläpohjanmaan olojen mukaan*. (Kirj. F.A.K.) Kansallisen Nuorisoliiton keskusteluja. Helsinki.
- (1909 B): *Nuorisoseuratyö ja politiikka*. [N&P II] *Etelä-Pohjanmaan olojen mukaan. Toinen kinailu*. (Ensimmäinen kinailu ilmestynyt Kansallismielisen Nuorisoliiton toimesta. Vuorokeskusteluja I. Kirjoittanut F. A. K.) Helsinki.
- Kuisma, Juha (2.4.1981): *Snellmanin ja Alkion aatteet ajassamme*. Keskustan Opiskelijaliitto. Helsinki.
- Kuisma, Juha & Niemelä, Seppo (1983): *Santeri Alkio: Ituja*. Toimittaneet Juha Kuisma ja Seppo Niemelä. Kirjayhtymä. Helsinki.
- Kuisma, Juha & Rusi, Alpo (1980): *Avaus äärikeskustaan*. Keskustan Opiskelijaliitto. Helsinki.
- Kulmala, Lauri (1962): "Alkio aikalaistensa muistelemana." – *Heräävä maaseutu VII*, 97–118. Toimituskunta Johannes Virolainen ym. Toimittanut Lauri Kulmala. Maalaisliitto. Helsinki.
- Kumpusalo, Unto (1977): "Alkiolaista talous- ja yhteiskunta-oppia." *Kyntäjä 1977*.
- Laitinen, Kai (1984): *Metsästä kaupunkiin. Esseitä ja tutkimuksia kirjallisuudesta*. Otava. Helsinki.
- Laukkonen, Ilmari [Painovuosi puuttuu]: *Alkion miehet*. Vaasa Oy. Vaasa.
- Leinonen, Artturi (1930 A): *Hän meni. Santeri Alkion muistolle*. Ilkka. Seinäjoki.
- (1930 B): "Santeri Alkio aatteenmiehenä ja kirjailijana." *Nuori Suomi XXXX. Suomen kirjailijaliiton joulukirja 1930. Suomen Kirjailijaliiton julkaisuja XX*. Suomen Kirjailijaliitto. Helsinki.
- (1947): "Taiteilija ja taistelija." *Meistä tuli kirjailijoita. 44 kirjailijaa kertoo kirjallisista ensiaskeleistaan, 9–15*. Toimittaneet K. Sorjonen ja V. Rekola. Gummerus. Jyväskylä.
- Liakka, Niilo (1932): *Santeri Alkio. Henkilökuvan ja elämäntyön piirteitä*. WSOY. Helsinki.
- (1962): "Alkio - maaseudun herättäjä." – *Heräävä maaseutu VII*, 25–35. Toimituskunta Johannes Virolainen ym. Toimittanut Lauri Kulmala. Maalaisliitto. Helsinki.
- MAX (1962): "Hannes Gebhard ja maalaisliitto." *Heräävä maaseutu VII*, 119–125. Toimituskunta Johannes Virolainen ym. Toimittanut Lauri Kulmala. Maalaisliitto. Helsinki.
- Me. Ajatuksia perussuomalaisuudesta* (2016): Toimittaneet Arto Luukkanen, Matias Turkila ja Simo Grönroos. Suomen perusta. Helsinki.
- Mylly, Juhani (1975): *Maalaisliiton synty*, 84–85. Turun Hist. Ark. 30 (1975) s. 82–109.
- (1996): "Santeri Alkio. Maaseudun etujen ajaja", 172–175. *Teoksessa Kansallisgalleria. Suuret suomalaiset*. (172–175.) WSOY-yhtymä + Weilin + Göös Oy. Helsinki.

- Mäki Matti E. (1947): *Santeri Alkion kasvatusperiaatteista nuorisoseuratoiminnassa*. Suomen Nuorison Liiton esitelmää. Uusi sarja n:o 10. Kerava 1947. Suomen Nuorison Liitto. Tampere.
- (1948): Santeri Alkio. Hänen johtavat aatteensa ja toimintansa niiden toteuttajana. Pellerovo-Seura. Helsinki.
  - (1952): Seitsemänkymmentä vuotta nuorisoseuratoimintaa Eteläpohjanmaalla. Vaasa 1952.
  - (1962): "Maahengen apostoli." *Heräävä maaseutu VII*. Toimituskunta Johannes Viro-lainen ym. Toimittanut Lauri Kulmala. Maalaisliitto. Helsinki.
- Niemelä, Seppo (2012): *Ajankohtainen Alkio*. Maahenki Oy. Helsinki.
- Numminen, Jaakko (1996): "Santeri Alkion salaisuus." Teoksessa *Heräävä maailma. Suomen keskustan 90-vuotisjuhlakirja*. Kirjayhtymä. Helsinki.
- Pesola, Vilho A. (1931): "Santeri Alkion muisto." Puhe S.N.L:n neuvottelukokouksen avajaisissa Paukkulassa 30. VIII 1930." Teoksessa *Skandinavian maat ja Suomi. Eripanos Uudenmaan Nuorisoseuran 25-vuotisjulkaisusta PÄIVÄNPOIKA II*. WSOY. Helsinki.
- Peterson, C.M. (1913): *Ugglehult. Pienviljelyksen mallitalo*. Suomeksi toimittaneet Ester ja Vihtori Peltonen. Kuvitettu. WSOY. Helsinki.
- Pietilä, Hilikka (1980): "Alkiolaiset ihanteet ja niiden toteuttaminen", 5–7. *Politiikan Puntari. Aatepoliittinen aikakausjulkaisu* 2/80.
- Pulliainen, Kyösti & Laitinen Viljo (1975) (toim.): *Santeri Alkio – Maalaispolitiikkaa*. Kirjayhtymä. Helsinki.
- Railo, Eino (1937): Yleisen kirjallisuuden historia. Kuudes osa. Realismi, naturalismi, uusin aika. WSOY. Porvoo - Helsinki.
- Rantala, Iivari (1928): Huomioita Santeri Alkion "Teerelän perheen" kuvakielestä." *Kyrönmaa II. Etelä-Pohjalaisen osakunnan julkaisu*. Helsinki.
- (1946): "Santeri Alkion nuoruusajan ihanteista." – *Kytösavut II. Etelä-Pohjanmaan maakuntaliiton julkaisu*. Seinäjoki.
- Rantoja, Waldemar (1935): Eteläpohjalaisia kirjailijoita. Ääri viivoja. WSOY. Helsinki.
- R[elander], O. (1897): Alkio, "Murtavia voimia." – *Valvoja. Seitsemästoista vuosikerta. 1897*. Toimitus E. N. Setälä ym.
- Ruotsala, Josua (1962): "Sanomalehtimies aatteen julistajana.", 61–74. *Heräävä maaseutu VII*.
- Rusi, Alpo (2004): *Myrskyjen aika*. Atena Kustannus Oy. Jyväskylä.
- Saariluoma, Liisa (1997): "Romaanitaiteen asema kirjallisuudentutkimuksessa." *Sananjalka. Suomen kielen vuosikirja* 39. 1997, 153–170. Suomen kielen seura.
- Salonmies, Ilmari (1936): "Uskonnolliset herätysliikkeet ja uskonnollinen elämä." – *Suomen kulttuurihistoria IV*. Toimituskunta: Gunnar Suolahti [ym.] Gummerus. Jyväskylä.
- Santeri Alkio on sanonut. Ajatelmia* (1962): Koonnut Sylvi Kananoja. 1962. – Sitaattiko-koelmaansa varten Sylvia Kananoja on käynyt läpi "Ilkan" vuosikerrat 1906–1930 ja "Pyrkijän" vuosikerrat 1890–1930.] WSOY. Porvoo - Helsinki.
- Sheldon, Charles M. (1899): *Mestariimme eli Jeesusta seuratessa. Kertomus*. Alkukielestä suomentanut Hanna Kunnas. WSOY. Helsinki.

- Spektrum tietokeskus. 16-osainen tietosanakirja. 13. osa Vaa-Ö.* (1981): WSOY. Porvoo-Helsinki - Juva.
- Sproul, R. C. (1990): *Jos Jumala on olemassa, miksi on ateisteja?* Suomentanut Salme Moksunen. RV-kirjat. [Ristin voitto].
- Santeri Alkio poliittikkona* (1977): Toimittanut Pekka Hämäläinen. Etelä-Pohjanmaan Lehtiseura ry. Seinäjoki.
- Suomen kielen sanakirjat. Lentävien lauseiden sanakirja* (1982): Toimittanut Maunu Sinne-mäki. Otava. Helsinki.
- Suomen maalaisväestön liiton ohjelma* (1908): Hyväksytty Liiton yleisessä kokouksessa Kauhavalla 7.–8. P:nä marrask. 1908. Maalaisliitto. Helsinki.
- Sänkiaho, Risto (1971): "Populismien syntymalli". *Vennamolaisuus populistisena liikkeenä*. Toimittanut Voitto Helander. Karisto. Hämeenlinna.
- Talonen, Jouko (1975): "Santeri Alkion ihmiskäsityksen perusteet", 35–37. *Kyntäjä. Aatepoliittinen aikakausjulkaisu 3–4. 1975*.
- (1980) "Alkio, lestadiolaisuus, politiikka, aatteet", 23–25. *Politiikan Puntari. Aatepoliittinen aikakausjulkaisu 2/80*.
- Tarkiainen, Viljo (1904): *Kansankirjailijoita katsomassa*. Otava. Helsinki.
- Teppo, Hannes (1941): "Alkion Puukkojunkkareista". *Virittäjä. Kotikielen seuran aikakauslehti*. Viidesviidettä vuosikerta 1941–1942. Kotikielen seura. Helsinki.
- (1943): "Alkion "puukkojunkkarien" todellisuus pohja. Eräitä lisäpiirteitä." *Virittäjä. Kotikielen seuran aikakauslehti*. Seitsemäs viidettä vuosikerta 1943–44. Kotikielen seura. Helsinki.
- Tikka, Erja (1980): "Keskusta-aate ja naisliike" 23–25. *Politiikan Puntari. Aatepoliittinen aikakausjulkaisu 2/80*.
- Tolvanen, Onni (1934): *Piirteitä Santeri Alkion eteläpohjalaiskuvauksista*. Kansanvalistus-seuran ja Suomen Kirjastoseuran julkaisema 1934. Helsinki.
- Tuomari, Paavo: (1950): *Santeri Alkion yhteiskunnalliset aatteet*. Ilkka Oy. Seinäjoki.
- (1962): "Santeri Alkio sanomalehtimiehenä." – *Heräävä maaseutu VII*. Toimituskunta Johannes Virolainen ym. Toimittanut Lauri Kulmala. Maalaisliitto. Helsinki.
- Turkkila, Matias (2016): "Populismista". Teoksessa *Me. Ajatuksia perussuomalaisuudesta*, 13–128. 2016. Suomen perusta. Helsinki.
- Turtia, Kaarina (2001): *Sivistyssanat*. Otava. Helsinki.
- Uusi Tietosanakirja 1968*, osa 16, 654. WSOY. Helsinki.
- Uusi Tietosanakirja 1968*, osa 22, 479–481. WSOY. Helsinki.
- Vainio, Matti ja Savolainen, Pentti (2006): *Suomi herää. Mistä on suomalaisuus tehty?* Minerva. Helsinki.
- Valkama, Leevi (1947): "Santeri Alkion "Puukkojunkkarien" tyylistä." – *Kyrönmaa V. Etelä-Pohjalaisen osakunnan kotiseutujulkaisuja*. Etelä-Pohjalainen osakunta. Helsinki.
- Vanhempani. 20 tunnetun henkilön muistelmia* (1967). Otava. Helsinki.
- Vennamo, Veikko (1970): "Asialinjalla. Unohdettu kansa. Ideologista yhteenvetoa SMP:stä." Teoksessa *Asialinjalla*. Weilin + Göös. Helsinki 1970.

- Wikner, Pontus (1922): *Ajatuksia ja kysymyksiä ihmisen pojan edessä*. Suomentanut Maila Talvio. Toinen korjattu painos. WSOY. Helsinki.
- Volanen, Risto (1986): "Filanderista Alkioksi." *Heräävä maa IX, 1986, 31–43*. Toimittanut Seppo Niemelä. Kirjayhtymä. Helsinki.
- (2008): *Ihmisyysden paluu. Kohti modernin reformaatiota*. Esipuhe ja toimitustyö Seppo Niemelä. Maahenki OY. Helsinki.
  - (2017): *Suomen synty ja kuohuva Eurooppa*. Otava. Helsinki.

Tutkimuskirjallisuus

Julkaistu tutkimuskirjallisuus

- Ahlbäck, Anders (2018): "Uljaat jääkärit – Sotahenkisen mieskuvan synty." Teoksessa *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*, 220–254. Toimittaneet Tuomas Tepora ja Aapo Roselius. Suomenkielinen toimitus Kati Pitkänen. Gaudeamus. Helsinki.
- Alanen, Aulis J. (1976): *Santeri Alkio*. WSOY. Porvoo-Helsinki.
- (1981): *Taisteleva sanomalehti I. Ilkka Alkion aikana (1906–1930)*. Ilkka. Seinäjoki.
- Alanen, Yrjö J. E. (1958): "Eräitä "Puukkojunkkarit"-romaanin henkilöitten esikuvia." – Juhlakirja Rafael Koskimiehen täyttäessä 60 vuotta 9.2.1958. Kirjallisuuden tutkijain seuran vuosikirja 16. Otava. Helsinki.
- (1975): *Maalaispolitiikkaa*. Toimittaneet Kyösti Pulliainen ja Viljo Laitinen. Kirjayhtymä. Helsinki.
- Alapuro, Risto (2008): "Sisällissodan väkivallan kuva." Teoksessa *Punamustavalkea 1918. Kuvat*. 2. painos. Toimittaneet Jukka Kukkonen ja Elina Heikka. Kustannusosakeyhtiö Avain. Helsinki 11–22.
- (2017): *Valtio ja vallankumous Suomessa*. Suomentanut Mikko Alapuro. Suomentajien tarkastanut Risto Alapuro. Vastapaino. Tampere.
- Anderson, Benedict (2007): *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Suomentanut Joel Kuortti. Johdanto Jouko Nurmiainen. Sivilisaatiohistoriasarja. Vastapaino. Tampere.
- Anttila, Aarne (1936): "Kansallinen herääminen ja kielitaistelu." – *Suomen kulttuurihistoria IV*. Toimituskunta: Gunnar Suolahti [ym.] Gummerus. Jyväskylä.
- Anttila, Veikko (1974): Talonpojasta tuottajaksi. Suomen maatalouden uudenaikaistuminen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella. Kirjayhtymä. Helsinki.
- Anttonen, Veikko (1996): *Ihmisen ja maan rajat – 'Pyhä' kulttuurisena kategoriana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 646. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Borg, Olavi (1964): Suomen puolueideologiat. Periaateohjelmien sisältö, analyttinen vertailu sekä katsaus niiden historialliseen taustaan ja syntyprosessiin. WSOY. Helsinki.

- George, Henry (2012): *Sosiaalinen pulma*. (Social Problems) Suomentanut Arvid Järnefelt. Arvid Järnefeltin julkaisuja. N:8. Kannessa on Santeri Alkion nimikirjoitus. Teos on näköispainos Vihtori Kososen kustantamasta alkuperäisteksteistä, joka on painettu Helsingissä 1908.
- Haatanen, Pekka (1968): Suomen maalaisköyhälistö tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa. WSOY. Helsinki.
- Hakalehto, Ilkka (1986): Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia I. Maalaisliitto autonomian aikana 1906–1917. Kirjayhtymä. Helsinki.
- Harvey, W.J. (1965–1966): *Character and the Novel*. 2. Impression. Chatto & Windus Ltd. London.
- Hokkanen, Kari (2006): *Ilkan vuosisata*. Etelä-Pohjanmaan Lehtiseura ry. Seinäjoki.
- Hokkanen, Kari (1986 A): *Kyösti Kallio 1. 1873–1929*. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo - Helsinki - Juva.
- Hokkanen, Kari (1986 B): *Kyösti Kallio 2. 1930–1940*. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo - Helsinki - Juva.
- Hyrkkänen, Markku (2002): *Aatehistorian mieli*. Vastapaino. Tampere.
- Häggman, Kai (1994): Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.
- Jensen, Johan Fjord (1970): *Kirjallisuudentutkimus. Aristotelesta Uuskritiikkiin*. Suomentaneet Sirkka Heiskanen-Mäkelä ja Veli Ketvel. Gummerus. Jyväskylä.
- Jussila, Osmo (2007): *Suomen historian suuret myytit*. WSOY. Helsinki.
- Jutikkala, Eino (1942): *Suomen talonpojan historia*. WSOY. Helsinki
- (1946): *Suomen talonpoika kautta aikojen*. WSOY. Helsinki
  - (1968): "Torpparikysymys. – Suomen talous- ja sosiaalhistorian kehityslinjoja." Toimittanut Eino Jutikkala. *Historian korkeakoulu*. WSOY. Helsinki.
- Karhu, Eino (1973): *Suomen 1900-luvun alun kirjallisuus*. Alkuteos "Otšerki finskoj literatury natsala XX veka" ilmestyi v. 1972 Leningradissa. Suomentanut Ulla-Liisa Heino. Kansankulttuuri. Helsinki.
- Karjalainen, Juho (2014): *Tieteen popularisointi vuosina 1925–1928 julkaistussa lehdessä Valo: Tiedettä kaikille*. Tiedeviestinnän pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto 14.1.2014.
- Karkama, Pertti (1971): *Sosiaalinen konfliktromaani. Rakennetutkimus suomalaisen yhteiskunnallisen realismin pohjalta*. Pohjoinen. Oulu.
- (1975): *Teuvo Pakkalan romaanit. Yhteiskunnallis-ideologinen tausta ja rakenne*. Pohjoinen Oulu.
  - (1977): *Sanataide ja yhteiskunnallinen praksis. Oulun yliopiston kirjallisuudenlaitoksen julkaisuja*. Toimittanut Tuula Hökkä-Muroke. Pohjoinen. Oulu.
  - (1994): *Kirjallisuus ja nykyaika. Suomalaisen sanataiteen teemoja ja tendenssejä*. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.
  - (2007): *Kadonnutta ihmisyyttä etsimässä. Johdatusta Johann Gottfried Herderin ajateluun ja herderiläisyyteen Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.

- Koivisto, Hanne (2016): *"Nuoren valtion avohaavat."* Teoksessa *Maamme. Itsenäisen Suomen kulttuurihistoria*. 13–28. Toimittaneet Marjo Kaartinen, Hannu Salmi ja Marja Tuominen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. - Helsinki.
- Kuisma, Markku (2009): *Suomen poliittinen taloushistoria 1000–2000*. Toinen korjattu painos. Siltala. Helsinki.
- (2010): *Rosvoparonien paluu. Raha ja valta Suomen historiassa*. Siltala. Helsinki.
  - (2011): *Saha. Tarina Suomen modernisaatiosta ja ihmisistä, jotka sen tekivät*. Siltala. Helsinki.
- Lappalainen, Pekka (1967): *Realistisen valtavirtauksen aatteet ja niiden kontinuitiivisuus Suomen kirjallisuudessa vuosisadan alkuun saakka. Kaunokirjallisuuden ja sen arvostelun aatehistoriallinen tutkimus*. Jyväskylä Studies in the Arts. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Lassila, Pertti (2008): *Syvistä riveistä. Kansankirjailija, sivistyneistö ja kirjallisuus 1800-luvulla*. Helsinki University Press Oy Yliopistokustannus, HYY Yhtymä. Gaudeamus. Helsinki.
- Lehtonen, Heikki (1990): *Yhteisö*. Vastapaino. Tampere.
- Leskelä-Kärki, Maarit (2017): *Toisten elämät. Kirjoituksia elämäkerroista*. BTJ Finland Oy. Vantaa.
- Loima, Jyrki (2006): *Myytit, uskomukset ja kansa. Johdanto moderniin nationalismiin Suomessa 1809–1918*. Yliopistopaino. Helsinki.
- Lyytikäinen, Pirjo (1977): *Narkissos ja sfinksi. Minä ja Toinen vuosisadanvaihteen kirjallisuudessa*. Suomalaisen Kirjallisuudenseuran toimituksia 678. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Mustakallio, Hannu (1983): *Säätypapista kansalaiseksi. Papiston poliittis-yhteiskunnallinen rooli demokratisoitumisen murrosvaiheessa 1905–1907*. Suomen kirkkohistoriallinen seura. Helsinki.
- Muutoksen merkit. Kvantitatiivisia perspektiivejä Suomen taloushistoriaan* (2007): Tilastokeskus. Helsinki.
- Mylly, Juhani (1989): *Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia 2. Maalaisliitto 1918–1939*. Kirjayhtymä. Helsinki.
- Nikki, Kalevi (1991): *Suomen poika pellollansa. Talonpojan kuva suomalaisessa kertomakirjallisuudessa*. Jyväskylä Studies in the Arts. 35. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Niemelä, Jari (2008): *Talonpoika toimessaan. Suomen maatalouden historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Niemelä, Seppo (2011): *Sivistymisen. Sivistystarve – pedagogiikka ja politiikka*. Kansanvalistusseura. Helsinki.
- Nokkala, Armo (1958): *Tolstoilaisuus Suomessa. Aatehistoriallinen tutkimus*. Tammi. Helsinki.
- Numminen, Jaakko (2011): *Nuorisoseuraliikkeen historia 4 (1906–1944) Kansalaiskasvatus. Yhteisön voima*. Edita Publishing Oy. Helsinki.
- Oinonen, Yrjö (1948): *Kaunokirjallisuutemme ja yhteiskunta. Aikamme kulttuuri 4*. WSOY. Helsinki.

- Paavolainen, Jaakko (1974): Suomen kansallinen murhenäytelmä. Punainen ja valkoinen terrori ja vankileirit v. 1918. Tammi/Kurki. Helsinki.
- Palmgren, Raoul (1965): *Työläiskirjallisuus*. Omakustanne.
- (1976): *Suuri linja. Kansallisia tutkimuksia*. Toinen painos. Helsinki 1976.
- Palola, Mikael (15.5.2000): *Santeri Alkio Suomen Keskustan aatteellisena fundamenttina. Tutkielma Santeri Alkion aseman rakentumisesta maalaisliitto-keskustapuolueessa*. Valtio-opin pro gradu -tutkielma Jyväskylä 15.5.2000. Valtio-opin laitos. Jyväskylän yliopisto.
- Palonen, Kari (1975): *Aatevirtauksia Suomessa Snellmanista nykyaikaan*. Opintotoiminnan keskusliitto. Helsinki.
- Peltonen, Matti (2004): "Uudet kaupallistumisen muodot", 77–134. Teoksessa *Suomen maatalouden historia II. Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. Toimittanut Matti Peltonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- (2004): "Torpparikysymys", 217–261. Teoksessa *Suomen maatalouden historia II. Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. Toimittanut Matti Peltonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Pohjola-Vilkuna, Kirsi (1995): *Eros kylässä. Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Rantakari, K. N. (1936): "Valtio- ja yhteiskuntaelämä." – *Suomen kulttuurihistoria IV*. Toimituskunta: Gunnar Suolahti [ym.] Jyväskylä 1936. Gummerus. Jyväskylä.
- Rasila, Viljo (1970): *Torpparikysymyksen ratkaisuvaihe. Suomen torpparikysymys vuosina 1909–1918*. Suomen Historiallinen Seura (SHS). Helsinki.
- Roselius, Aapo (2018): "Pyhä sota – Suomalaiset heimosodat sisällissodan jälkimainin-geissa". Teoksessa *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö, 111–142*. Toimittaneet Tuomas Tepora ja Aapo Roselius. Suomenkielinen toimitus Kati Pitkänen. Gaudeamus. Helsinki.
- Rudolf, Otto (1958): *The Idea of the Holy*. Englanninkielinen käännös John W. Harvey. 2. painos. Oxford University Press, 1958. Oxford.
- Ruostetsaari, Ilkka (2011): "Perinteiset piirteet vennamolais-soinilaisen puolueen ohjelmissä." Teoksessa *Populismi. Kriittinen arvio*. Toimittanut Matti Wiberg. Edita Publishing Oy. Helsinki.
- Saarenheimo, Mikko (1924): *1880-luvun suomalainen realismi. Kirjallinen tutkimus*. WSOY. Helsinki.
- Saarela, Tauno (2018): "Muistella vai ei. Suomen työväenliikkeen ja sisällissodan muisto sotien välisenä aikana.", 281–303. Teoksessa *Rikki revitty maa Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö, 52–81*. Toimittaneet Tuomas Tepora ja Aapo Roselius. Suomenkielinen toimitus Kati Pitkänen. Gaudeamus. Helsinki.
- Sahlberg, Arja (1995): *Koivu sekä tähti. Ihminen, yhteiskunta, ihmiskunta Santeri Alkion Tuotannossa ja poliittisessa toiminnassa*. Acta universitatis tamperensis a vol. 454. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Salokangas, Raimo (1982): Puolueen aseet. Maalaisliiton sanomalehdistön synty ja sen asema puolueessa ja sanomalehtimarkkinoilla 1906–1916. Historiallisia tutkimuksia. julkaissut suomen historiallinen seura 116.

- Salokangas, Raimo (1987): "Eteläpohjalaiset ja politiikka.", 741–940. Teoksessa *Etelä-Pohjanmaan historia VI. Autonomian kausi 1809–1917*. ETELÄ-POHJANMAAN MAAKUNTALIITTO. Seinäjoki.
- Salokangas, Raimo (2006): "Sanomalehdistö puolueiden ja maakunnan asialla." 671–721. Teoksessa *Etelä-Pohjanmaan historia VII*. Toimittanut Raimo Salokangas. Etelä-Pohjanmaan Liitto. Seinäjoki.
- Savolainen, Raimo (2006): *Sivistyksen voimalla. J.V. Snellmanin elämä*. Edita. Helsinki.
- Siltala, Juha (2018): "Ratkaisuna sota, jota kukaan ei tahtonut." Teoksessa *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*, 52–81. Toimittaneet Tuomas Tepora ja Aapo Roselius. Suomenkielinen toimitus Kati Pitkänen. Gaudeamus. Helsinki.
- Stenfors, Piia (2007): *Suomalainen kotiseutuliike 1894–1944*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Suomen sosialidemokraattinen työväenliike 1899–1949* (1949): Kirjoittajat Väinö Hakkila, Hugo L. Mäkinen. R.H. Oittinen, Juhani Paasivirta, Atte Pohjanmaa, Väinö Tanner ja Unto Varjonen. Suomen sosialidemokraattinen puolue. Helsinki.
- Syvöja, Hannu (1998): "*Suomen tulevaisuuden näen*". *Nationalistinen traditio autonomian ajan historiallisessa romaanissa ja novellissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Taine, Hippolyte (1915): *Taiteen filosofia*. Suom. L. Onerva. Otava. Helsinki.
- Takala, Jukka-Pekka (1980): *Santeri Alkion yhteiskunnallinen ajattelu*. Tutkijaliiton julkaisusarja 11. Tutkijaliitto. Helsinki.
- Tarkka, Pekka (1977): *Putkinotkon tausta. Joel Lehtosen henkilöt 1901–1923*. Otava. Helsinki.
- Tepora, Tuomas & Roselius, Aapo (2018): "Sisällissota ja historiantutkimus." Johdanto teoksessa *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*, 9–24. Toimittaneet Tuomas Tepora ja Aapo Roselius. Suomenkielinen toimitus Kati Pitkänen. Gaudeamus. Helsinki.
- Tikka, Marko (2018): "Suomen sisällissodan tapahtumat." Teoksessa *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*, 82–110. Toimittaneet Tuomas Tepora ja Aapo Roselius. Suomenkielinen toimitus Kati Pitkänen. Gaudeamus. Helsinki.
- Vahtola, Jouko (2003): *Suomen historia jääkaudesta Euroopan unioniin*. Otava. Helsinki.
- Varpio, Yrjö (1973): Lauri Viita. Kirjailija ja hänen maailmansa. Lauri Viidan tuotanto elämäkerrallisia, yhteiskunnallisia ja kirjallisuudenhistoriallisia taustatekijöitä vasten tarkasteltuna. WSOY. Helsinki.
- Vattula, Kaarina (1976): *Etelä-Pohjanmaan työväenliikettä viime vuosisadan lopulta nykypäiviin*. Etelä-Pohjalainen Osakunta. Helsinki.
- Vihola, Teppo (2004): "Pärjääkö pienviljelys?" 135–216. Teoksessa *Suomen maatalouden historia II. Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. Toimittanut Matti Peltonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Voionmaa, Väinö (1936): "Yhdistyselämä." – *Suomen kulttuurihistoria IV*. Toimituskunta: Gunnar Suolahti [ym.] Gummerus. Jyväskylä.
- Waris, Heikki (1936): "Kaupungit ja muut asutuskeskukset." - *Suomen kulttuurihistoria IV*. Toimituskunta: Gunnar Suolahti [ym.] Gummerus. Jyväskylä.

- Wellek, René (1965): *A History of Modern Criticism. 1750–1950. The Later 19th Century*. Yale University Press. London.
- Wellek, René & Warren, Austin (1969): *Kirjallisuus ja sen teoria. Otavan korkeakoulukirjasto*. Suomentaneet Vilho Viksten ja Matti Suurpää. Otava. Helsinki.
- Wiberg, Matti (2011): "Mitä populismi on?" Teoksessa *Populismi – Kriittinen arvio*. Toimittanut Matti Wiberg. Edita. Helsinki.
- Ylikangas, Heikki (1976 B): *Puukkojunnkkareitten esiinmarssi. Väkivaltarikollisuus Etelä-Pohjanmaalla 1790–1825*. Otava. Helsinki.
- Östman, Ann-Catrin (2004): "Mekanisoinnin ensimmäinen aalto." s. 19–76. Teoksessa *Suomen maatalouden historia II. Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. Toimittanut Matti Peltonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.

Julkaisematon tutkimuskirjallisuus

- Palmgren, Raoul (1974): *Kirjallisuuden sosiaalinen ja ideologinen tausta Suomessa*. Kirjallisuuden kurssin luentosarja. 2.täyd. ja korj. p. Moniste. Oulu.

Liite

Santeri Alkion kaunokirjallinen tuotanto ilmestymisjärjestyksessä. Luettelon luomisessa on käytetty E. J. Ellilän julkaisua *Santeri Alkion kirjalliset julkaisut*.

Kuvaelmia katovuodelta 1867 (1885)
Teerelän perhe (1887)
Eeva (1888)
Salliman oikkuja (1888)
Aikamme kuvia I (1889)
Oja-Pappalan Joulu (1889)
Aikamme kuvia II (1890)
Aikamme kuvia III (1891)
Mennyt (1892)
Kuinka Möhönen tuonella käytettiin (1893)
Kylistä, kodeista ja vainioilta (1894)
Puukkojunkkarit (1894)
Murtavia voimia (1896)
Syteen taikka saveen (1899)
Tienhaarassa (1900)
Palvelusväkeä (1904)
Koivulahden emäntä (1905)
Jaakko Jaakonpoika (1913)
Uusi aika (1914)
Muistojen komeroista (1915)
Patriarkka (1916)
Juoppohullu (1920)
Keisaririkos (1923)
Ursula-muorin tarinoita (1924)
Karuliinan poika I. Katajamäkeläisiä perjantai-iltoja (1925)
Karuliinan poika II. Synnyynnäinen polsevikki (1926)
Karuliinan poika III. Rikasmies (1926)
Ruis. Helsinki (1927)

156. Martinviita, Annamari (2017) Online community as experience and discourse : a nexus analytic view into understandings of togetherness online
157. Kämäräinen, Juha (2018) Tiedonkäytön ilmiöitä ammattikorkeakoulujen opinnäytetöissä : aineistolähtöinen tarkastelu ja käsitteellinen mallinnus
158. Modarress-Sadeghi, Mirette (2018) Muinaisesineestä kauppahyödykkeeksi : arkeologia, kulttuuriperintö ja kolonialistiset tutkimuskäytänteet
159. Acosta García, Nicolás (2018) Chocó challenges : communities negotiating matters of concern and care on Colombia's margin
160. Nordqvist, Kerkko (2018) The Stone Age of north-eastern Europe 5500–1800 calBC : bridging the gap between the East and the West
161. Tranberg, Annemari (2018) Ympäristön ja ihmisen suhteen muuttuminen Perämeren rannikolla varhaismodernina aikana : makrofossiilitutkimus kasvien käytöstä muuttuvassa maailmassa
162. Lehto, Liisa-Maria (2018) Korpusavusteinen diskurssianalyysi japaninsuomalaisten kielipuheesta
163. Parhi, Katariina (2018) Born to be deviant : histories of the diagnosis of psychopathy in Finland
164. Ratz, David (2018) The Canadian image of Finland, 1919–1948 : Canadian government perceptions and foreign policy
165. Keskimaa, Sari (2018) Kalle Pääatalon Iijoki-sarja kielielämäkertana
166. Magga, Sigga-Marja (2018) Saamelainen käsitys yhtenäisyyden rakentajana : duodjin normit ja brändit
167. Helisten, Marika (2018) Participants' multimodal practices for managing activity suspensions and resumptions in English and Finnish interaction
168. Hakamäki, Ville (2018) Seeing behind stray finds : understanding the Late Iron Age settlement of Northern Ostrobothnia and Kainuu, Finland
169. Rytinki, Markus (2018) Musiikkialan tekijänoikeuksien kesto, ansaintalogiikat ja digitaalisen aineiston saatavuus internetissä
170. Harju, Aki (2019) Pohjoisen kaivokset suomalaisissa sanomalehdissä
171. Holopainen, Tuure (2019) Hyvä ihminen ja kunnan kansalainen : Santeri Alkion maailmankatsomus hänen tuotantonsa ilmentämänä

S E R I E S E D I T O R S

A
SCIENTIAE RERUM NATURALIUM
University Lecturer Tuomo Glumoff

B
HUMANIORA
University Lecturer Santeri Palviainen

C
TECHNICA
Senior research fellow Jari Juuti

D
MEDICA
Professor Olli Vuolteenaho

E
SCIENTIAE RERUM SOCIALIUM
University Lecturer Veli-Matti Ulvinen

E
SCRIPTA ACADEMICA
Planning Director Pertti Tikkanen

G
OECONOMICA
Professor Jari Juga

H
ARCHITECTONICA
University Lecturer Anu Soikkeli

EDITOR IN CHIEF
Professor Olli Vuolteenaho

PUBLICATIONS EDITOR
Publications Editor Kirsti Nurkkala

